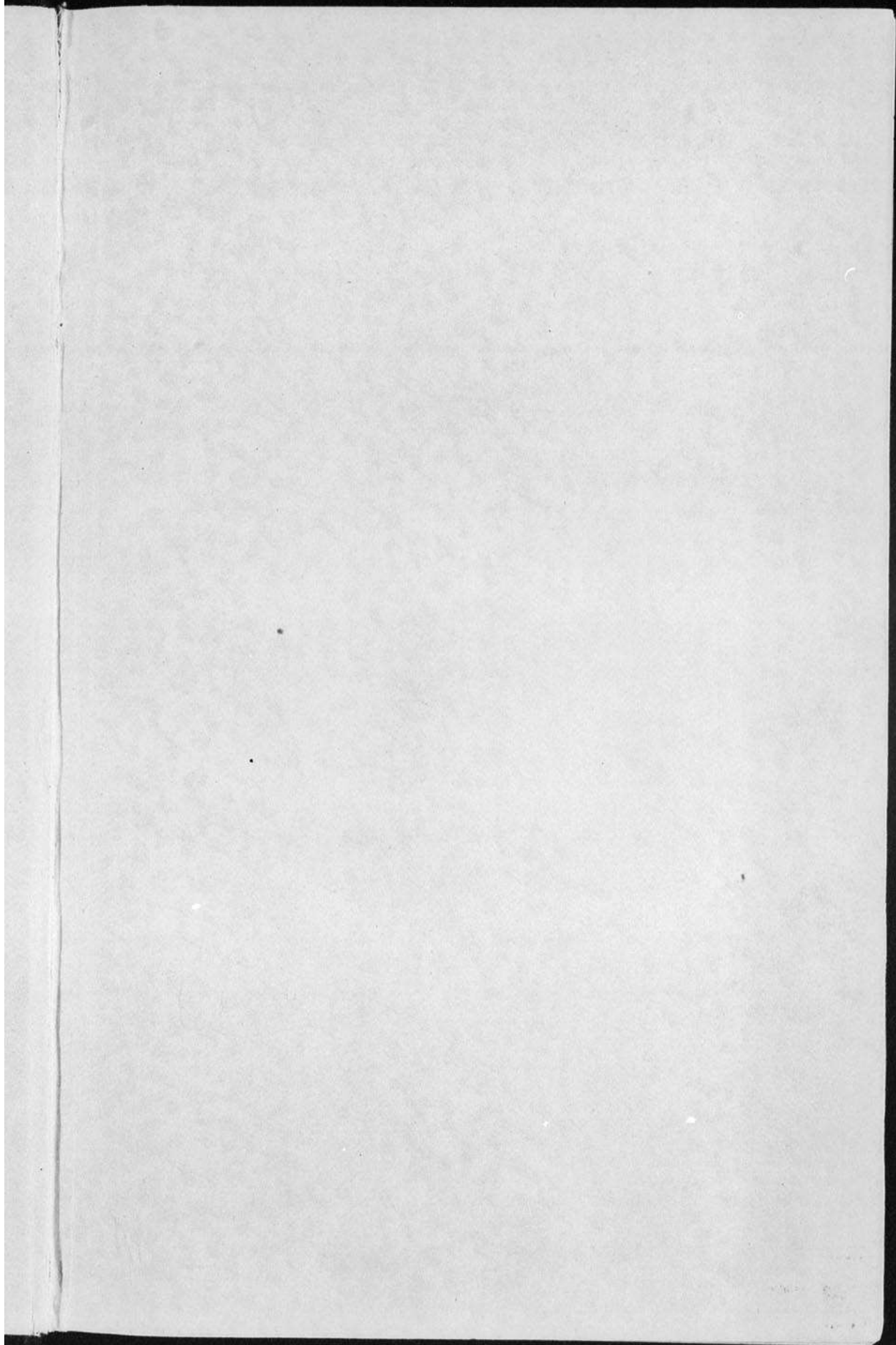

1356 A 27

Boekbinderij
KLOOSTERMAN
TEL. 29 41 62 - A'DAM

01 1809 9662 UB AMSTERDAM

Box
KLOC
TEL 23

1356 A27

KLEIN PLAKKAATBOEK VAN NEDERLAND

Verzameling van ordonnantiën en plakaten
betreffende regeeringsvorm, kerk en rechtspraak
(14e eeuw tot 1749)

bijeengebracht door

MR A. S. DE BLÉCOURT

Hoogleraar te Leiden

en

DR N. JAPIKSE

Directeur van het bureau voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën

Ing. f 9,75

Geb. - 11,50

BIJ J. B. WOLTERS' U. M. — GRONINGEN, DEN HAAG, 1919

BOEKDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

E36621810X

INLEIDING.

Het woord „plakkaat”, dat in den titel van dit werk wordt aangetroffen, is genomen in den zeer ruimen zin, dien het gekregen heeft in de welbekende 17e- en 18e-eeuwsche uitgaven der gewestelijke plakkaatboeken. Immers deze zijn geworden tot verzamelingen van allerlei voor openbaarheid bestemde (soms ook hiervoor niet bestemde) staatsstukken. Wij kozen het woord, om aan dit boek een korten, sprekenden naam te geven, maar hebben den inhoud omstandiger in den ondertitel gespecificeerd. „Klein” is het in onderscheiding van de volumineuse deelen van CAU-SCHELTUS, SCHWARTZENBERG, VAN DE WATER e. a.

Over de wenschelijkheid, om de gewichtigste staatsstukken van algemeenen aard in een handig bestek bijeen te hebben, behoeft geen woord verspild te worden. Maar wel dienen wij rekenschap te geven van de redenen, waarom wij de hierna volgende en geen andere stukken hebben opgenomen.

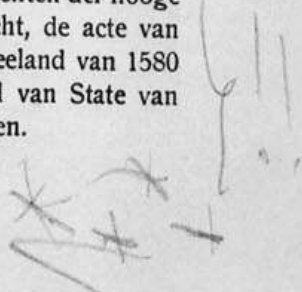
Vooreerst dan: wij wilden het boek niet te groot maken. De omvang, dien het heeft verkregen en die van den beginne af aan geprojecteerd was, maakt, dat de prijs binnen redelijke grenzen gehouden kon worden, een eerste voorwaarde, om het in handen te doen komen van allen, in wier handen wij het wenschen: studeerenden in de Nederlandsche geschiedenis en het oud-vaderlandsche recht. Neemt het boek op, dan is de mogelijkheid geopend, om later een tweede, dergelijk deel te doen volgen, ook op latere tijden betrekking hebbende.

Deze omvang beperkte meteen onze keuze in hooge mate. Wij besloten daarom vooreerst alle buitenlandsche aangelegenheden uit te sluiten. Wij namen alleen op een zeker aantal ons belangrijk voorkomende staatsstukken van algemeenen aard betreffende den regeeringsvorm, de rechtspraak en de kerk.

Een blik in de inhoudsopgave leert, op welke stukken onze keuze viel. Voor de Middeleeuwen bepaalden wij ons tot het weinig bekende en toch zoo belangrijke privilege van bisschop Arnold van 1375, dat in beteekenis de Joyeuse Entrée nabij komt, tot de oorkonde betreffende de instelling van het Hof van Holland en Zeeland van 1428 en tot het groot-privilege van 1477, aan de Staten-Generaal verleend: ook dit laatste is langen tijd tamelijk onbekend gebleven, in tegenstelling tot de gewestelijke privileges van hetzelfde jaar, en alleen in een weinig voorkomend werk gedrukt.

Meer stukken plaatsten wij uit den tijd van den wederopbouw der Bourgondisch-Oostenrijksche monarchie door Karel V: de inrichting der centrale regeering en die van een paar gewesten (waarbij wij voor Friesland de Saksische ordonnantie van 1504 namen) werden toegelicht benevens de afronding dezer monarchie door het Verdrag van Augsburg van 1548 en de Pragmatieke Sanctie van 1549. De beroemde ordonnantie van Philips II op de crimineele justitie en op den stijl van procederen in crimineele zaken van 1570 sluit dit gedeelte af.

Natuurlijk werden de eerste jaren van den opstand tegen Spanje, wanneer de nieuwe staat zich vormt, goed bedacht. De pacificatie van Gent en de beide Unies van Brussel, brengende de tijdelijke vereeniging van alle gewesten tegen Spanje, de opdrachten der hooge overigheid in Holland aan Willem I in 1575 en 1581, de Unie van Utrecht, de acte van afzwering van Philips II, de politieke ordonnantiën van Holland en van Zeeland van 1580 en 1583, de instructie van den Hoogen Raad, de instructie van den Raad van State van 1588 (geldend tot de ook opgenomen van 1651) vindt men hier alle bijeen.

Uit den tijd der Republiek na hare vestiging volgen dan nog eenige stukken, die enerzijds de ontwikkeling der staatsinstellingen (zooals de Scherpe Resolutie van 1617, het Eeuwig Edict van 1667, de reglementen van 1673—1675 en nog die van Friesland van 1748 en van Stad en Lande van 1749) toelichten, anderzijds de rechtspraak en vooral de kerkelijke organisatie. Wij zijn er veelal niet voor teruggeschrikt, om ook van zeer bekende stukken een herdruk te geven, omdat het meerendeel alleen in werken, die de meesten onzer studeerenden niet op hunne studeerkamers hebben, voorkomen.

Zoo komt ons boek neer op een compendium van een 50-tal staatsstukken van belang voor onze geschiedenis, terwijl wij met onze keuze, al zal zij licht niet allen behagen, toch een zekere eenheid meenen te hebben bereikt.

De druk in onze uitgave geschiedde naar bestaande drukken, die, voor zoover wenschelijk en mogelijk, gecollationeerd werden met een exemplaar van het stuk in handschrift; hieromtrent vindt men in de noten de noodige mededeelingen. Slechts enkele stukken werden geheel opnieuw naar het handschrift uitgegeven. In deze gevallen werden bij de uitgave de regels voor het uitgeven van handschriften, door het Historisch Genootschap vastgesteld, gevolgd. Overigens werd de spelling van den druk gewoonlijk behouden: alleen een groot aantal hoofdletters werden onthoofd en de interpunctie naar moderne behoeften gewijzigd.

Begrijpelijkerwijze werden de meeste onzer stukken overgenomen uit het *Groot Placcaetboek van Holland en Zeeland*, 10 dln. (Den Haag, 1638—1801), door *Cau* aangevangen en door verscheidene anderen voortgezet. Het *Groot Utrechts Placcaetboek*, 4 dln. (Utrecht, 1729) van J. van de Water, en het *Groot Placcaet- en Charterboek van Vriesland*, 5 dln. (Leeuwarden, 1768—1793) van G. F. baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg leverden verder eenige stukken. Onze overige bronnen zijn in de noten volledig aangegeven. Men zal licht begrijpen, dat met den door ons op pag. 2 familiaar als „Van Mieris” geciteerden auteur bedoeld is: F. van Mieris, *Charterboek der graaven van Holland, van Zeeland en heeren van Vriesland*, 4 dln. (Leiden, 1753—1758).

Er zijn een 4-tal stukken, die wij, om plaatsruimte, met bijzonder leedwezen hebben ter zijde gelaten. Het zijn het groot-privilege van Maria van Bourgondië, zooals het aan Holland en Zeeland is gegeven (*Groot Placcaetboek*, II, blz. 657 vlg.); de resolutie van de Staten van Holland van 27 Augustus 1562, waarbij den Hoven van justitie gelast wordt geen provisie van justitie te verleen tegen privilegiën der steden (a. w., II, blz. 1493), de resolutie derzelfde Staten van 10 September 1591, waarbij den Hoven verboden wordt provisie te verleen tegen crimineele sententiën der steden (a. w., II, blz. 1061) en de resolutie derzelfde Staten van 12 Juli 1674 (a. w., III, blz. 495) over de scheiding van justitie en politie. Nu ze niet opgenomen zijn, kan het misschien zijn nut hebben, den beoefenaren der rechtsgeschiedenis te wijzen op enkele bepalingen van deze stukken.

In het groot-privilege van Holland en Zeeland komen voor de navolgende bepalingen: „dat alle erfelycke saecken ter eerster instantie nae ouden herkomen berecht worden binnen den ambacht ofte plecke, daer 't erf gelegen is”; dat de landen en steden van Holland en Zeeland zonder consent van den vorst mogen vergaderen; dat in geval van doodslag in of buiten Zeeland, de „onschuldige magen” terstond „bevreed” zullen zijn zes weken lang, „ende wie hierover misdede, dat sal men aen hem verhalen, of hy vrede zelve mette handt gebroocken hadde”. En na die zes weken, zullen de onschuldige magen „eeuwelijck gesoent ende bevreedt blyven”. „Geene berieders, noch andere officiers in onsen voorschreve landen, hoedanich sy zijn, en sullen mogen yemandt molesteren van lijf ofte van goede, daer men yemant doot vindt, onder dexel van dien dat die doode hem selven verdaen ende gedoot soude hebben, ten ware dat men eerst wetteliken bevonde, dat die persone hem selven met opzetten wille ende met boosheyt verdaen hadde. Ende men sal een yegelijck uytten watere mogen trecken, die men daerinne vindt, hy zy levende of doot, sonder verbeuren, maer, indien hy doot bevonden wort, soo sal men weder metten

voeten in 't water leggen"; de ambachtsheeren van Zeeland zullen „verboden" mogen maken in hun „parochiën ende vryheden, by schepenen aldaer", tot „10 pond swarten" toe.

In de resolutie van 27 Augustus 1562 staat o. m., dat noch de Groote Raad van Mechelen noch het Hof van Holland „provisie van mandement poenaal" of „andere mandementen met clause van inhibitie ende verbodt" zal mogen verleenen tegen eenige privilegiën van steden of betreffende de „policie" van Holland, zonder bevorens het request gepresenteerd en gecommuniceerd te hebben „dengeenen, dien de saecke aengaen sal".

Bij de resolutie van 10 September 1591 werd naar aanleiding van klachten der steden besloten, dat Hooge Raad en Hof van Holland geen provisiën mochten verleenen „op versoek van eenige persoonen, tegen denwelcken in criminele zaken, extraordinaris, ende op haere confessie sal wesen geprocedeert, maer sullen de gewesen sententien in de voorsz. saecken tegens den gecondemneerden werden gheexecuteert, sonder dat eenige appellatie, reformatie ofte provocatie daertegens sal worden toegelaten"; ook zal geen provisie worden verleend door voormelde colleges tegen de steden, zonder dat tevoren de requesten van partijen aan de steden zullen gezonden zijn, om er informaties over te geven. Men zie over dit besluit Kluit, *Hist. der Holl. Staatsreg.*, III, blz. 52 vlg.

De resolutie der Staten van Holland van 1674 ten slotte houdt in, dat het Hof van Holland vóór de „erectie van de Republiek" ook eenigszins was gemoeid in de politie, doch zich van zaken, die politiek zijn, heeft te onthouden en zich enkel te bemoeien met de administratie der justitie.

Wij moeten ten slotte ons tegenover velen verontschuldigen over het feit, dat hun geen present-exemplaar is geworden. Met den uitgever kwamen wij overeen het zenden van present-exemplaren zoo goed als geheel achterwege te laten, opdat mede hierdoor de prijs, waarvoor het boek in den handel wordt gebracht, lager gesteld en de weg tot ruimer kring geopend kon worden.

8

I N H O U D.

		Bladz.
I. 17 Mei 1375.	LANDBRIEF VAN BISSCHOP ARNOLD VAN HOORN . . .	1
II. 13 Augustus 1428.	OORKONDE BETREFFENDE DE INSTELLING VAN EEN REGEERINGSRAAD VOOR HOLLAND EN ZEELAND . . .	2
III. 14 Maart 1477.	GROOT PRIVILEGE, DOOR MARIA VAN BOURGONDIE VERLEEND AAN DE STATEN-GENERAAL.	3
IV. 3 Juli 1504.	DE SAKSISCHE ORDONNANTIE IN FRIESLAND	7
V. 23 Maart 1529.	INSTRUCTIE VAN HET HOF VAN UTRECHT	23
VI. 1 October 1531.	INSTRUCTIE VAN DEN RAAD VAN STATE.	31
VII. 20 Augustus 1531.	INSTRUCTIE VAN HET HOF VAN HOLLAND EN ZEELAND	33
VIII. 10 October 1547.	INSTRUCTIE VAN HET HOF VAN GELDERLAND OF KANSELARIJ-ORDONNANTIE	69
IX. 26 Juni 1548.	VERDRAG VAN AUGSBURG	73
X. 4 November 1549.	PRAGMATIEKE SANCTIE	77
XI. 18 November 1555.	INSTRUCTIE VAN DEN RAAD VAN STATE.	79
XII. 5 Juli 1570.	ORDONNANTIE VAN PHILIPS II OP DE CRIMINEELE JUSTITIE	81
XIII. 9 Juli 1570.	ORDONNANTIE VAN PHILIPS II OP DEN STIJL VAN PROCEDEEREN IN CRIMINEELE ZAKEN.	100
XIV. 2 Maart 1575.	ORDONNANTIE BETREFFENDE DE KERKELIJKE GOE- DEREN IN HOLLAND	108
XV. 11 Juli 1575.	OPDRACHT VAN DE HOOGHE OVERHEID AAN PRINS WILLEM VAN ORANJE	109
XVI. 8 November 1576.	PACIFICATIE VAN GENT.	113
XVII. 9 Januari 1577.	EERSTE UNIE VAN BRUSSEL	117
XVIII. 10 December 1577.	AMPLIATIE VAN DE UNIE VAN BRUSSEL	118
XIX. 29 Januari 1579.	UNIE VAN UTRECHT	120
XX. 1 April 1580.	POLITIEKE ORDONNANTIE VAN HOLLAND	126
XXI. 5 Juli 1581.	OPDRACHT DER HOOGHE OVERHEID VAN HOLLAND AAN WILLEM I	134
XXII. 26 Juli 1581.	ACTE VAN AFZWERING VAN PHILIPS II	137
XXIII. 31 Mei 1582.	INSTRUCTIE VAN DEN HOOGEN RAAD VAN HOLLAND EN ZEELAND	144
XXIV. 8 Februari 1583.	POLITIEKE ORDONNANTIE VAN ZEELAND.	176
XXV. 12 April 1588.	INSTRUCTIE VOOR DEN RAAD VAN STATE DER VER- EENIGDE NEDERLANDEN.	182
XXVI. 6 Februari 1590.	KERKENORDENING VAN DE STATEN VAN UTRECHT .	189
XXVII. 1 Februari 1591.	KERKENORDENING VAN ZEELAND	193
XXVIII. 8 Maart 1591.	KERKENORDENING VAN HOLLAND	202
XXIX. 26 September 1591.	ACTE VAN OPRICHTING VAN DEN RAAD VAN BRABANT	211
XXX. 23 Juli 1594.	TRACTAAT VAN REDUCTIE DER STAD GRONINGEN .	212

	Bladz.
XXXI. 13 September 1603.	RESOLUTIE VAN DE STATEN-GENERAAL BETREFFENDE HET BESTUUR VAN DRENTE 215
XXXII. 21 Februari 1612.	BESLUIT AANGAANDE DE KERKENORDENING IN HOL- LAND 216
XXXIII. 28 Augustus 1612.	KERKENORDENING DER STATEN VAN UTRECHT . . 216
XXXIV. 4 Augustus 1617.	SCHERPE RESOLUTIE VAN HOLLAND 240
XXXV. 13 Mei 1619.	KERKENORDENING DER NEDERLANDSCHE GEREFOR- MEERDE KERKEN, VASTGESTELD OP DE SYNODE TE DORDRECHT 242
XXXVI. 2 Juli 1619.	RESOLUTIE VAN DE STATEN VAN HOLLAND, WAARBIJ „DE KERKELIJKE ORDRE, ZOOALS DIE LEID”, WORDT GEHOUDEN VOOR GEARRESTEERD 250
XXXVII. 8 December 1638.	KERCKENORDRE DER LANTSCHAP DRENTHE . . . 251
XXXVIII. 18 Juli 1651.	INSTRUCTIE VOOR DEN RAAD VAN STATE 265
XXXIX. 18 Maart 1656.	ECHTREGLEMENT VOOR DE GENERALITEIT 275
XL. 30 September 1656.	RESOLUTIE VAN HOLLAND OVER DE VERHOUDING VAN PHILOSOFIE EN THEOLOGIE 287
XLI. 14 April 1659.	ORDONNANTIE DECISOIR DER STATEN VAN UTRECHT 289
XLII. 5 Augustus 1667.	EEUWIG EDICT 293
XLIII. 31 Mei 1670.	ACTE VAN HARMONIE 295
XLIV. 19 Maart 1673.	REGLEMENT REFORMATOIR VAN FRIESLAND . . . 296
XLV. 16 April 1674.	RESOLUTIE VAN DE STATEN VAN UTRECHT, BEVAT- TENDE REGEERINGSREGLEMENT VOOR DIT GEWEST 306
XLVI. 21 Februari 1675.	REGEERINGSREGLEMENT VOOR GELDERLAND . . . 313
XLVII. 2 Maart 1675.	REGEERINGSREGLEMENT VOOR OVERIJSEL 327
XLVIII. 25 Mei 1735.	RESOLUTIE VAN DE STATEN VAN HOLLAND OMTRENT VERSCHILLENDE PUNTEN, IN ACHT TE NEMEN DOOR HET HOF VAN HOLLAND, EN OMTRENT DE KRACHT VAN HET ROMEINSCH RECHT 336
XLIX. 21 December 1748.	REGLEMENT REFORMATOIR VAN FRIESLAND . . . 338
L. 28 November 1749.	REGLEMENT REFORMATOIR VAN STAD EN LANDE . 347

z.
5
6
6
10
12
30
31
35
75
37
39
33
35
36
36
13
27
36
38
47

I. 17 Mei 1375. Landbrief van bisschop Arnold van Hoorn¹⁾.

Wy, Arend van Hoern, by der genaden Goeds Bisschop t'Utrecht, maken kont allen luden, dat wy lyen ende bekennen, dat alsulcke bede als ons onse Ecclesy, Ridderen, Knechten ende Steden van onsen Gestichte van Utrecht ghegheven hebben tot deser tyt, om rechter gonste willen ghegheven hebben, onser Kerken slote ende ambochte aen dese zyde der Ysele mede te losenen, mer van ghenen rechte, ende geloven in goeder trouwe onser Ecclesy, Ridderen, Knechten, Steden, ende den ghestichte van Utrecht, voer ons en voer onsen nacomelingen Bisschoppen t'Utrecht, gheen mergengeld, huysgeld, noch geenrehande gemeyne scatinge meer te verghen. Voert zo hebben wy geloeft voer ons ende voer onse nakomelinghe, Bisscopen t'Utrecht voersz., die sloten ende ambochten onser Kerken van Utrecht aen dese zide der Yselen nummermeer te bezwaren, noch te belasten, noch van den Gestichte te ontverren in geenre tijd. Ende wanneer wi of onse nakomelinghen, Bisscopen t'Utrecht voersz., aflivich of des Gestichts quyt werden, zo zel men die sloten ende ambochte vry ende onbecommert overleveren den anderen Bisscop, alsoe hys begheert, ende hi ontfaen is alsoe recht is, behoudelyck dat hy eerst confirmieren, zekeren, sweeren ende loven zel die slote ende ambochte niet te bezwaren, te belasten, noch te ontferren van den Gestichte voersz. in gheenre tijd, ende dair op syne open brieve geven. Voert so en sel wi of onse nacomelingen, Bisscopen t' Utrecht voersz., niemant borchsate setten in enich van onser Kerken slote, noch ambochte, noch hem die bevelen, hi en zi een welgeboren man ende wel ghegoedet in den Gestichte, ende geboren uyt den Gestichte, also dat men hem des gheloven mach. Voert so sellen die borchsate ende ambochtslude, die wy setten sellen in onser Kercken slote ende ambochte, eerst loven, sekeren ende zweeren in den Capitel voer die Ecclesy, voer Ridderen, Knapen, Stat ende Steden des Gestichts van Utrecht, tot behoeff des ghemeens Gestichts van Utrecht voersz. ende daer op hoer open brieve gheven, die voersz. slote ende ambochte niet te beswaren noch te belasten meer dan voor een jaer benoemder pensie, die redelic is. Voert so en sel die borchsate of die ambochtsman, die nu in der tijd is, ende altoes voert die slote ende ambochte niet rumen noch overleveren, eer die ander, die op dat slot of in synen ambochte, dat hy te bewaren heeft, wesen sel, eerst ghelovet, gezekert, gesworen ende syn brieve gegeven heeft, alsoe voerscreven is. Ende wi Bisscop, of onse nacomelingen, Bisscoppen voersz., mogen die borchsate ende ambochtslude versetten alst ons genoeght, behoudelic dat dese voerwaerde voersz. bliven zellen in alle hoere machte. Voert, waert dat die Stoel van Utrecht sonder Heer waer of dat die Bisscop in der tyt niet ontfaen en waer alsoe recht is, so sel men die voersz. loefte doen in den Capitel in tegenwoordicheit der Ecclesy, Ridderen, Knapen ende Stat van Utrecht, alsoe voersz. is, tot behoef des Bisscops, die toecomende is in der tyd, ende hem die slote vry ende commerloes ende ambochte overgeven, alsoe hi ontfaen is alsoe recht is ende dese voerseide punten eerst gelovet, ghezekert ende gesworen heeft ende zyn open brieve daer op gegeven heeft. Voert zellen wi ende onse nacomelinge, Bisscope voersz., alle man lantrecht doen, alsoe in onsen Gestichte gelegen is, behoudelyc dat die Ecclesy ende elc gheestelyc persoen na synen staet daer te rechte sta, daer hy van rechte of gewoenten sculdich is te recht te staen; ende nyemant vangen noch zyn ghoet nemen tegens lantrechte, ten waer dat hi mit rechte ende mit oerdel eerst verwonnen waer. Ende waert dat enighe welgeboren luden rechts voor ons te doen hadden, die oerdel en zel wy nyemant vraghen dan welgeboren luden, en die oerdel, die men voor ons wisen zel, die en zel niemant vorder beropen van der partyen wegghen, dan die partye, dien 't oerdel tegen gaet. Voert so en sel wi of onse

1) Naar Van de Water, I, blz. 29; vergeleken met het origineel in het Rijksarchief in Utrecht.
DE BLÉCOURT EN JAPIKSE, *Klein Placcaatboek.*

nacomelingen voorsz. geenrehande oorloge aennemem, wy en haddent eerst vervolget by onser Ecclesien, Ridderen, Knapen ende Steden van Utrecht, also van outs recht is ende geweest heeft. Ende alle dese voorsz. punten hebben wy, Arnt van Hoern, Bisschop t'Utrecht voorsz., ghelovet, gezekert ende gesworen wittelick ende wel te houden ende niet te breken in geenre manieren; ende wy, Dekene ende Capitele der Ecclesy, Ridderen ende Knechten, Stat ende gemene Steden des Stichts van Utrecht, te samen gewilcoert ende malcandren ghelovet in goeden trouwen alle die punten, die in desen brieve ghescreven staen, vast ende stade te houden ende te houden doen. Ende waer 't sake dat wy, Arent Bisscop voorsz. of onse nakomelingen, enich van desen voerseyden punten verbraken of niet en hielden, so kennen wy, dat niemant voer ons, noch voer onse ambochtsluden schuldich is te rechte te staen, noch te dienste te komen, noch ons hoersamich te wesen, ter tyt toe, dat wy alle dese voorsz. punten vol ende al gehouden hadden. En waer dat enich borchsate of ambochtsman, die in der tyd waer, enich van desen voorsz. punten verbraken, of niet en hielden, dat dien die dese punten verbrake, wy, Bisscop of onse ambochtslude in der tyt, hem geen recht doen en zellen, ende dat hem niemant te rechte staen en zel, en gheen oerdel over niemant en zel hy mogen geven of helpen geven, ende daer zel wy, Bisscop, Ridderen ende Knapen, Stat, ende Steden voorsz., tegen vallen, ter tyt toe dat hy alle dese voorsz. punten gehouden hadde ende men des zeker ende wisse waer. Ende alle dese voorsz. punten zellen staen sonder enigerhande argeliste. Ende op dat alle dese voorsz. punten vast ende stade eweliken bliven ende onverbroken, zo hebben wy, Arent van Hoern, Bisscop, Dekene ende Capitele der Kercken van den Doem, van Oudemunster, van Sunte Peter, van Sinte Johan, van Sinte Marien t'Utrecht, Gisebrecht, heer van Abkoude ende van Duersteden, Zueder van Abkoude, heer van Putten ende van Strienen, Johan, heer van Culenborch ende van der Lecke, Gisebrecht, heer van Vianen ende van den Goye, Zueder, borchgrave van Montfoerde, Henrik die Rover van Montfoerde, Zweder van Vyanen, Johan van Rynesse, Gisebrecht van Sterkenberch, Vrederik uten Hamme, Geryd van Polanen, Dirk van Zulen, Peter uten Hamme, Johan van Heerlaer, Zweder van Bloemensteyn, Gisebrecht van Herdenbroek, Otto van Scoenouwen, Beernt uten Enge, Steven van Zulen, ridders; Splinter van Loenresloet, Alpher van der Horst, Henrik van Haerlem, Vrederik Zoude van den Scyn, Johan van Zulen, Johan van Amerongen, Willam Zuermont van Hyndersteyn, Vrederik van Zulen, Bokel van der Haer, Dirk van Houdaen, Willam van Vloeten, Willam van Vronesteyn, Jacob van der A, Geryt van der A, Gisebrecht die Wolf, Philips van Werdenstein, Aerd van Lunenborch, Johan over de Vecht, knapen, ende wy, Stat van Utrecht, en Steden des Gestichts van Utrecht voorsz., also Amersfoerde en Renen, onse seghele aen desen brief gehangen tot enen oerconde. Ende al waer dat zake dat aen desen brief een zegel of meer gebrake, nochtans soude dese brief bliven in alle zinre macht, gelikerwys of hy vol ende al besegelt waer. Ende deser brieve is meer alleene sprekende. Gegeven int jaer ons Heeren dusent drie hondert vive ende tseventich, des Donredaghes na Sinte Servaes dacht t' Utrecht.

II. *13 Augustus 1428. Oorkonde betreffende de instelling van een regeeringsraad voor Holland en Zeeland*¹⁾.

Phillips etc. doen condit allen luyden, want in die zoene, gemaect tusschen onsen lieven ende geminden zuster, vrou Jacob, Hertoginne in Beyeren, Gravinne van Henegouwe, van Hollant, van Zeelandt ende Vrouwe van Vrieslant, van de oirloge, dat

¹⁾ Naar Van Mieris, IV, blz. 932. Gecollationneerd naar het register der Commissiones Burgundicae 1428-1453, fol. 1 (Van Riemsdijk, *De tresorie en kanselarij van de graven van Holland en Zeeland uit het Henegouwsche en Beyersche Huis*, no. 75). — Dit is de stichtingsoorkonde van het Hof van Holland en Zeeland. Vgl. Van Riemsdijk, *De oorsprong van het Hof van Holland* (in *Gesch. Opstellen*, aangeboden aan Robert Fruin, 1894, blz. 183 e. v.) en Fockema Andreae, *Bijdragen Ned. Rechtsgesch.*, IV, blz. 407 e. v.

een wyl tijts geweest heeft tusschen hoir aen een zyde ende ons aen die andre zyde, onder ander saken in ééne punte begrepen is, dat negen persoonen, goede ende reckelike mannen, genegen tot payse ende tot vreden, gestelt ende geordineert wesen zullen van onser wegen, om te verstaen ten saecken, aenroerende den landen van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant voorschreven, dats te weten drie, die onse voorschreve zuster ons noemen sall, drie andere, die wy neemen zullen in die voorschreve landen, ende drye andere van ander landen, sulcke als ons goedt dencken sal, so is 't, dat wy, begerende wail ende duechentic daerin te voorzien, om dat goede betruwen ende gans geloeve, dat wy hebben ende dragen tot onsen lieven ende getrouwen heeren Johan, burchgrave van Montfoirde, heren Johan van Vianen, heer ter Noirdeloze, ende heeren Geryt van Zijl, ridders, diewelke in dese sake ons genoemt hebben geweest van wegen onser voirsz. suster, Jacob, heer tot Gaesbeeck etc., onse neve, heeren Henric van Borssel, heer van der Veer, heeren Willem van Egmonde, heeren Roelant van Wtkercke, heer van Heestert ende van Heensroode, heeren Colairt van Comene, heer van der Ruwerschuere ende Baudyn van Zwieten, die voornoemde gestelt ende gemachticht hebbe, stellen en machtigen met desen brieve wail ende truwelic te verstaen ende te voorzien tot allen saken, die opcomen mogen in die voirsz. landen, te ordineren ende te setten van onser wegen ende tot onsen wederseggen ende te ontsetten in dieselve landen bailiuwen, scouten, rentmeesteren ende alle andere rechteren ende officieren tot alre tijt, als hun dat goet ende oirbair duncken sal, hoir rekenyngte te hooren ende te sluyten, recht ende bescheit te doen ende te doen doen in allen stucken, te corrigeren ende te doen corrigeren de quaetdoenres nae gelegenheit der sake, ende anders alles te doen nae inhoudt der voirsz. zoene, dat wy selve souden mogen doen in onsen persoon, behoudelic onse hervachticheit, die wy hebben in den voirsz. landen, daer sy hun niet of onderwinden en zullen, noch van onser voirsz. suster renten, brueken, opcomyngen ende vervallen noch oock van den sestendeel, hoir toebehoerende, noch desgelicxs van den onsen van der bede, nu tertijt gewillekoirt derselver onser suster ende ons in die voirn. lande van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, behoudelic oock die erfachtigheyt derselver landen, ghiften ende confirmatien van privilegien ende hantvesten, collatien ende presentatien van gheestelike beneficyen ende van allen diensten ende officien, die vallen zullen in die voirn. landen, daer geen ontfanc aen en cleeft, diewelke geheelic aen ons bliven zullen, van welken saken te doen wail ende duechdelic in der manieren voirschreeven onse voirsz. gemechtichde hebben eet gedaen in onsen handen ende sullen sulcke wedden daerof hebben, als hun by onsen anderen brieven geordiniert wesen sullen. Ontbieden daerom ende bevelen allen den amptluden, rechteren, dyenaeren ende ondersaten der lande voorschreven, dien 't aengaen mach, dat sy onsen gemachtichden, boven genoemt, obedieren ende gehoorsaem syn ende in die sake, boven verklaert, troist, hulpe ende bystant doen, indien dat sy 's versocht werden, want wy 't alsoo gedaen willen hebben. Dit sal gedueren tot onsen wederseggen. In oirconde etc. Datum Hage XIII^{den} dach in Augusto, anno XXXVIII.

By mine Heer den Hertogh,
J. Gand.

III. 14 Maart 1477. Groot Privilege, door Maria van Bourgondië verleend aan de Staten-Generaal¹⁾.

Marie, bi der gracie Gods Hertoghinne van Bourgognen, van Lothringen, van Brabant, van Lymborch, van Lucemborch ende van Ghelder, Graefnede van Vlaenderen, van Artois, van Bourgognen, Palatine van Henegauwe, van Hollant, van Zeelant, van Namen ende

¹⁾ Naar *Verzameling van 24 origineele charters*, gedrukt Gent 1787, no. 10. — In onderscheid van de aan de Gewestelijke Staten terzelfder tijd verleende privilegiën bleef dit algemeene privilege langen tijd vrijwel onbekend. Cf. Pirenne, *Histoire de Belgique*, III, p. 9, noot 23.

XXVIII

Waarom
14 Maart
tenijde in
het schied. ze
staat.
1 Februarij

van Zuytphen, Marcgraefnede des helichs Rijcx, Vrouwe van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen, doen te wetene alle den ghonen die nu zijn ende namaels wesen zullen: also naer den overlidene van wylen zaligher memorie onsen lieven heere ende vader, Hertoghe Karels, heere in zinen tijt van den landen ende heerlicheden vorsz., t' onser begheerte ende versouke bi ons commen zijn in dese onse stede van Ghend de ghedeputeerde ende ghecommitteerde van den Staten, beede gheestelic ende weerlic, van onsen vornoemde landen van haerwaertsover, denwelken wy in de presencien ende jeghenwordicheyt van den moghenden heeren, heer Lodewijc van Bourbon, Bisscop van Ludicke, Hertoghe van Bullion ende Grave van Loon, onse gheminde oom, ende mer Adolf van Cleven ende van der Marke, heer van Ravestein, stedehouder generael en gouverneur van onsen vorsz. landen, onse gheminde neve, die onse naeste maghen zijn van onsen bloede, ende bi avise ende rade van hemlieden, hebben doen vertoghen ende open doen de groote ende zware lasten, daerin onse vornoemde landen langhen tijt gheweest hebben ende die hemlieden noch daghelicx overcommen mids der overdaet ende nauwe listen, die eenighe van andre naciën jeghen ons ende onse vorsz. landen te werke legghen ende hem verwoorderen te doene, met diverssche steden, sloten ende plaetsen, ons toebehorende, in te nemene ende tot hueren obedienciën te treckene, jeghen redene ende recht, begheerende mids den toeverlate ende t' groote betruuwen, dat wy hebben toten goeden lieden, onsen ondersaten, dat zy ons daerin bi rade ende dade te hulpen commen wilden, ten hende dat zy ende onse vornoemde landen van schade ende laste mochten werden bescut ende beschaeremt, daerup de vorsz. ghecommitteerde van onsen voorghenomden landen, bewysende ende tooghende den goeden wille ende groote jonste, die zy als onse ghetrauwe ondersaten t' onswaert hadden, ons ghepresenteert hebben met alle huere macht hulpe ende bistant te doene, dies wy hemlieden grootelicx bedancken, ende om dieswille, dat die van onse vornoemde landen ons te kennen gheheven hebben de verderflicke scade, quets ende achterdeel, die zy ghehadt ende verdreghen hebben in allen hueren leden overmids den orloghen, die onse vornoemde lieve heer ende vader toten hende van zinen levne gheachtvolcht heeft, in zulker manieren dat de ondersaten van denzelven onse landen zeer veraremt, ontgoet ende t' onderghegaen zijn ende, dat meer es, zijn den vornoemden onsen landen ende goeden steden grootelic ofghenomen ende inneghebroken in diversche manieren de rechten, privilegen, costumen ende usagen van dien, zonder van dewelken wederomme voorzien ende gherestitueert te wesene de vorsz. onse landen in heuren vornoemde rechten, privilegen, costumen ende usagen in 't onderhouden van de justicie niet staende en zouden moghen bliven noch gheregert ende beleet wesen, de vorsz. ghecommitteerde ende ghedeputeerde van den Staten hebben overghegheven in onsen handen in gheschrifte zeker punten ende articlen, dienende ten orbare, proffite ende welvaert van allen onsen vorsz. landen in 't ghemeene, ons oetmoedelike biddende, dat wy, als hertoghinne ende prinsesse der landen vornoemd, hemlieden de vorscreven punten ende articlen van onsen specialer gracie gheven, consenteren ende willekeuren willen voor ons, onsen hoirs ende naercommers, hertoghen ende hertoghinnen, princen ende princessen derselver landen, dewelke punten wy bevonden hebben bi avise van onsen vorsz. oom ende neve ende ooc by onsen Rade, grootelicx dienende nootsakelic ende proffitelic zijnde voir ons, onsen hoirs ende landen ende den inwonende van dien, ende hebben daeromme bi onser rechter wetenthede ende zonderlinghe gracie, macht ende mogenthede ende bi avise ende rade alsvooren, denzelven onsen landen gheconsenteert, ghegheven ende ghewillekuert, consenteren, gheven ende willekeuren voor ons, onsen hoirs ende naercommers, hemlieden, hueren hoirs ende naercommers generalic ende particulierlic, elken lande zonderlinghe, de punten ende articlen, hiernaer verclaert, om daerof te ghebrukene ende die t' onderhoudene t' ewighen daghen, zonder verbreken: in den eersten, dat wy stellen ende ordineren zullen eenen grooten Raed van personen ende condiciën, also hiernaer volcht, die huere residencie doen zullen ter plaetsen, daer wy binnen onsen lande wezen zullen, daerof alleene d'een principael hoofd ende cancellier wesen zal, conende Latijn, Walsch ende Duytsch, alsuc als ons van dien ghelieven zal, ende dat wy tote dien stellen ende ordineren zullen uut onsen Walschen landen vier

heeren ende goede mannen uut onsen landen van Bourgognen, twee uut onsen lande van Artois ende van Picardiën, twee uut onsen lande van Henegauwe ende eenen uut onsen lande van Namen ende uut onsen Duytsschen landen, viere uut onsen lande van Brabant, viere uut onsen lande van Vlaenderen, viere uut onsen landen van Hollant ende van Zeelant, twee uut onsen lande van Lucemborch ende twee uut onsen lande van Lymborch ende van Overmaze, ende uut elken van denzelven landen van den notabelsten en niet meer, daerof altoos de heelft van de vorsz. personen uut elken lande zijn zal edele ende d'andre heelft clerken van rechte ende d'een uut onsen lande van Namen alsuc als ons na der vorsz. manieren ghelieven zal, ende dat tot desen de princen ende heeren van onsen bloede, bi ons wesende, bi denzelven Rade zullen moghen commen, als 't ons ende hemlieden ghelieft, om onse zaken te besorghene, dewelke van onsen Rade gheen kennisse en zullen hebben van gheenrande zaken, dan van denghonen, daer onse particuliere raden van onsen landen ende wetten van dien naer huerlieden privilegen, rechten, costumen ende usagen niet kennen en mogen; item, dat onse secretarisse, tot onsen vornoemden Rade behouvende, zullen wesen in alzulken redelike ghetale, als ons ghelieven zal, uut onsen vorscreven landen, conende ten minsten beede de talen, Walsch ende Duytsch; item, dat de vorsz. van onsen grooten Rade ende insghelijcx van onsen particulieren Cameren van den Rade in elc van onsen vorsz. landen zullen ghehouden wesen te zweerne ende te ghelovene, dat zy de rechten, privilegen, oude ende nieuwe, ende ooc de costumen ende usagen van elken onsen landen ende steden in allen zaken, daerof zy kennen zullen ende hem onderwinden, onverbrekelic zullen onderhouden; item, dat de zaken, die voor onsen vornoemden Grooten Raed gehandelt zullen werden uut eenighe van de vorsz. landen, zullen werden beleet ende ghedinght tusschen denghonen, dien't ancleeft, in alsulker talen, als men ghemeenlic spreect in de landen, daer de verweerers wonachtich zijn; item, dat al tguent, dat in de vorsz. landen boven ende in contrarien van den voorghenomden privilegen, rechten, costumen ende usagen inghebroken es of namaels inbreken mochte, zal alsnu ende alsdan of ende te nieuten wesen, crachteloos ende van onweerden zijn; item, dat alle brieven, opene ende besloten, die men uut onsen Grooten Rade oft particuliere Cameren van den Rade zenden zal, zullen wesen in alsulker talen, als men spreect ter plecken, daer die ghesonden zullen werden; ende of de contrarie van dien gheviele, zo en zal men die ter plaetsen, daer die ghezonden werden, niet sculdich zijn te obedierne noch de ghedaechde te compareerne; item, dat de consistoriën van den Parlemeute ende andre te Mechelen, onlanx upghezet, cesseren zullen ende van nu voortan t'ewighen daghen te nieuten zijn ende ofghestelt bliven, zonder dat men eenighe ghelike hoven ende gherechten in toecomenden tiden upstellen zal moghen; item, dat alle zaken, die in 't vorsz. Parlement bi evocacien betrocken zijn ende die aldaer noch hanghen, onghesleten wederghesonden zullen werden met alle den acten ende scrifturen, daer anclevende, ter plaetsen ende den wetten ende jugen, daerof die ghevoceert ende uutghe-roupen zijn, om in dezelve zaken voort te werdene gheprocedeert, also naer rechte ende costumen behoren zal; item, dat alle de zaken, die bi appellacien betrocken ende noch hanghende zijn in 't vorsz. Parlement, in dewelke overghescript es 't gherechte oft den hove, daer zy bi ordenen ende grade eerst zouden behoort hebben ende gheresorteert, zullen insghelicx met allen den acten ende scrifturen, daer anclevende, wederghesonden werden voor den hove ende gherechte, also overghescript, ghelijc vorsz. es; item, dat wy noch onse naecomers, princen oft princessen van de vorsz. lande negheen orloghe in anlegghers oft verweerers stede an zullen moghen annemen, wy oft zy, en zullen eerst de Staten van allen onsen landen daerup bescriven ende daerinne doen bi ghemeener conclusie ende overdraghe; ende ofte wy of onse nacommers anderseins eenighe orloghe annamen, dat in dien ghevalle onse leenmannen oft ondersaten ons noch onsen vorsz. nacommers niet sculdich en zullen zijn te dienene, noch dat de heeren van den contrarie landen huerelieder landen ende ondersaten niet en zullen werden ghehouden of gherekent voor ons lants vianden, maer zullen dienniet-jeghestaende moghen verkeerren in persone ende met hueren goede coopmansche wyse in onse vornoemde landen, ombescadicht; item, waer 't zo, dat bi overdraghe van onsen

ween
 alre
 Filips
 de boec

x ander

ghemeenen landen orloghe ghesloten worde, dat men daerof publicacie doen zal in allen onsen goeden steden van onsen vorsz. landen; ende naer die publicacie van denselven orloghen zullen de personen van de contrarie partie, ten tyde van de publicacien in onsen lande wesende, goet ende vry gheleede hebben den tijt van veertich daghen, om hem in huere personen ende met huere goede te moghen vertrecken, zonder dat men se eenichsins zal moghen arresteren, houden oft becommen binnen den tyde vorscreven; item, zo wanneer eenighe orloghe also upgeset ende ghesloten weert, zo zullen onse vassallen ende mannen van leene, leen houdende, staende ten dienste van wapenen van ouden tiden, ter cause van huere vorsz. leenen dienen of doen dienen tot up de frontieren van de landen, daer heure leene ghelegghen zijn ende niet voordere, het en zy dat hemlieden ghelieft, ende dat na der ouder costumen als onse vorsz. vassallen ende leenmannen hemlieden zullen upstellen, dat zy alsdan van de heeren, daeronder zy dienen, zullen hebben huere wedden ende soudee also langhe als zy in den vorsz. dienst zullen wesen; dies zullen de manne, mannenleen houdende, staende te gheliken dienste van wapenen, den vassalen te hulpe moeten commen naer de ordinancie van den Staten van elc van onsen landen; item, dat alle andere ordinancien, onlanx of voermaels ghemaect up den dienst van de vornoemde leenen, zullen werden ghecasseert ende te nieuten ghedaen; item, dat de Staten van onsen vorsz. landen om de zaken, welvaert ende proffit van onsen ghemeenen landen, ende insghelijcx de Staten van elken van onsen vorsz. landen particulierlic om eenighe zaken, elken lande aengaende, zullen moghen vergaderen ende bi mallincanderen commen ter plaetsen, daer hemlieden dat ghelieven zal ende daertoe mallincanderen moghen roupen ende bescriuen also dicwile ende menichwaerven als hemlieden dat goetdincken zal, zonder daerup te moeten vercriggen ons of onsen hoirs ende naercommers consent oft orlof ende zonder daeromme te commene in eenighe indignacie of ondanc tot eenighen begripe te stane; item, oft gheviele, dat bi ons oft onsen hoirs ende naercommers oft bi onsen Grooten oft particulieren Raden eenighe bevelen, gheboden oft verboden uutghezonden worden, gaende zonder middele of bi middele jeghen de generale of particuliere privilegen van onsen landen, dat dezelve bevelen, gheboden oft verboden gheen stede en zullen houden, maer zullen van onweerde zijn ende niet astringieren noch verbinden denghonen, die daerbi ghequeest zoude moghen zijn; item, dat onse ondersaten van elken van onsen vorsz. landen zullen staen te rechte ende jurisdictie van huere ordinarisse ende immediate jugen ende rechteren, daeronder zy naer den rechten privilegen, costumen ende usagen van ouden tiden, gheresorteert hebben, zonder voordere oft eldre betrocken te werdene in de eerste instancie; item, dat men gheene officien van justicien van onsen vorsz. landen verpachten en zal; item, dat men gheenre coopmanscepen, binnen onsen vornoemde landen loop hebbende, huere loop benemen en zal bi eenighe verboden of restrictien of andersins in eenigher manieren; item, dat men gheenrande abdien, prelaturen of digniteten van onsen vornoemde landen van nu voortan incommenden en zal laten gheven in eenigher manieren; item, dat men gheene nyeuwe tollen of wachters van nyeuwen tollen van nu voortan upstellen en zal, ende dat alle nyeuwe tollen, die zonder consent van onsen landen upghestelt zijn, of- ende te nyeuten ghedaen werden; alle dewelke pointen ende articlen ende elc bizondre wy ghelooft hebben ende met dese jeghenwordeghe lettren gheloven in goeder trouwen voor ons, onsen hoirs ende naercommers, onsen vornoemde landen ende den ondersaten van dien ende huere naercommers ende elken van hemlieden zonderlinghe t'eeuwighen daghen vast ende gestadich te houdene, zonder verbreken ende zonder daerjeghen te commene te doene of te doen doene of ooc te laten geschiene in eenigher manieren, ghelovende voort voor ons, onsen hoirs ende naercommers, dat wy nemmermeer allegieren noch voortbringhen en zullen of laten allegieren, dat wy hemlieden de vornoemde pointen ende articlen in 't speciale ghegheven hebben ende mids dien deselve niet sculdich te houdene, noch ooc, dat wy ten tyde van denzelven consente tot ouderen jaren niet commen en zouden zijn, oft eenighe andre zaken of redenen, die ons daerjeghen zouden moghen dienen ende onsen vornoemde landen ende ondersaten prejudicieren, maer bekennen, dat wy die alleenlic hemlieden bi onser rechter wetenthede alsboven ghegheven ende ghewillekuert hebben;

ende waer 't, dat wy, onse hoirs oft naercommers hierjeghen ghinghen, quamen of daden bi ons zelve ofte bi yement anders in al of in deele, hoe ende in wat manieren dat ware, zo consenteren wy ende willekueren onsen vorsz. landen ende den ondersaten van dien ende huere naercommers ende elken van hem bezondere, dat zy ons ende onse naercommers nemmermeer gheenranden dienst doen en zullen noch onderhoorich zijn in gheenrande zaken, die ons van noode zullen zijn of die wy an hemlieden begheeren of versouken mochten, tot er tijt toe dat wy hemlieden alsuc ghebrec als daerinne ghedaen ware, weder daden beteren ende uprechten ende daerof gheheelic ofghelaten ende ons verdreghen zullen hebben, daertoe wy willen decernereren ende verclaren, dat terstont al 't guent, dat ter contrarien van dien ingebroken ware, of ende te nieuten zy ende van gheenre weerden ghehouden in toecommenden tiden, renunciende voort ende afgaende te desen voor ons, onsen hoirs ende naercommers, van allen anderen exceprien, cavillacien, subthijheden van rechte of van feyte, die ons ofte ons hoirs ende naercommers te baten commen zouden moghen ende den vornoemden onsen landen ende ondersaten oft eenighe van hemlieden te scade ende achterdeele in eenigher manieren, ende zonderlinghe den rechte, zeggende generale renunciacie van gheener weerden wesende, het en ware dat speciale voorenglinge. In orconden van welken dinghen ende van ewigher vastichede zo hebben wy onsen zeghel hieran doen hanghen ende voort ghebeden onsen lieven oom ende neve voirscreven, dat zy in meerder verzeckerheden, roboracien ende auctorisacien derzelve dinghen huere zeghels bi den onsen an dese vorsz. lettren hanghen willen, 't welke wy, Lodewijc van Bourbon, bi der ghedoege Gods Biscop van Ludic, Hertoghe van Bullioen ende Grave van Loon, ende Adolf van Cleven ende van der Marcke, heer van Ravesteyn etc., bovenghenomt, ter begheerte van onser vorsz. nichten, der hertoghinne, gheerne also ghedaen hebben. Ghegheven in onse stede van Ghend den XIsten dach van Sporkele in 't jaer ons heeren duust vier hondert zesse ende tseventich, ende was onderteekent Marie. Op de ploye stont als volgt: bi miner joncfrauwe der hertoghinne, tegengeteekent A. Halewin, met paraphe, waeraen waeren hangende den zeghel van de hertoghinne Marie, gedrukt in groen wasch, aen dobbelen steerte van groene ende roode zyde, ende dengonen van de mogende heeren Lodewijc van Bourbon ende Adolf van Cleven, voornoemt, gedrukt in rood wasch aen dobbelen steerte van parchemijn 1).

IV. 3 Juli 1504. De Saksische Ordonnantie in Friesland 2).

Naedien wuyt ghaeden ende ghaeven des Almachtyghen Goeds, Roemischer Conyncklycker Mayesteyt, ons Aldergnedichsten Heeren, ende des Heyllyghen Ryckx spetiale commissie ons George, van Goeds ghaeden hartoegeh tot Sassen, landtgraue in Duerynghen ende marckgraue tot Mysen, erflycke regerungh der Vrieschlanden van recht toestaet, tobehoert ons met groeter eernste ende naersticheyt te poegen ende te arbeyden, om diezelve landen ende inwoenders van dyen int ghued, salich, proufftyelijck ende oerdentlijck regiment te stellen; ende howell ons tzelve in den besten vueghen ende forme, daerto wy met herten gheneyghet zyn, nae menschelycke conditie oenmoeghelyck waer te volbrenghen, opdat nochtans nyet achter en blyue ons vermoeghen, daerinne wy tegens Ghodt ende de menschen verbonden zyn, hebben wy ghedacht, metter hulpe Ghoeds van tzelve een anfanck ende beghinsel te maecken, ende daerinne nae onse vermoeghen te procederen.

Alzo dan des ghemeyns werlts welvaeren aen vrede ende eendracht staet ende dat oock vrede sonder geordineert recht (daerdoer die menschen van huere gheschillen moeghen verenyghet worden) nyet zyn en mach, blyct dat justitie ende geordineert recht alder menschen weluaeren, als paeys ende eendracht fundament is. Waeromme wy dat zelue fundament tot onsen voersz. beghinsel billyckx in den eersten ghebruycken, ende

1) Onder het gedrukte stuk staat: Accordeert met den originelen Chartre, berustende in d'Archiven der stad Gend, t'Oorconden als eersten secretaris. Onderteekent P. Gobert. Het origineel berust hier nog. De tijdsomstandigheden verhinderen het er nu naar te collationneeren.

2) Naar Schwartzenberg, II, blz. 35.

hebben also in den besten, met tytlycke raedt van veele onse Raeden ende Landsaeten, die naeuolghende ordonnantie gheset ende ghemaect, ordonneren ende setten wuyt onse macht ende ghewalt (de ons van Roemscher Conyncklycker Mayesteyt ende des Heyllyghen Ryckx toestaet), in wat manieren onse ouerste gerecht ende recht binnen dezen onsen Vrieslande van nu voertaen, tot onse wederroepen (dat wy wuyt onser Furstelycke macht aen ons houden), in alle puncthen ende articulen sonder enigh afbreck zall ghehouden, ende allen menschen, des begerende, ghelyckelyck ende mildelyck geadministreert worden.

I. *Van de raedtsheeren ende huere officie.*

In den eersten zullen in desen onsen ouerste gherecht soeuen personen sitten, also dat één wt deen regent, ouerste rechter, zy, ende dat op dat minste twe gheleerden ende veer wt der heerschaepen, daer en yghelyck nae zynen staet verstandich veruaeren ende oprechtich zy. Ende zullen die voergen. ouerste rechter en bisitteren des gherechts trouwelyck ende naerstelyck opwaerden, also dat een yghelyck, die daeruoer te doen heeft, noedtrufftich wtgherecht werde. Sy zullen oeck een yghelyck part endlycken voernemen, verhoeren, verstaen ende neerstelyck bedencken, daer by nyemant hinder crygen en mach.

II.

Item zullen ouerste rechteren ende bisitteren tot ouerste recht szweren, in manieren hier nabesz.:

III. *Der raedtsheeren eedt.*

Ick N. szweere, als my myn Ghenedyghen Heere in zynre gheneden ouerste gherecht te recht te sitten geordineert heeft, dat ick deszeluen te rechte nae alle myne beste verstandnisse spreekken, doen ende handelen zall, ende en wil dat nyet laeten om liefde, nydt, ghaue, vrundschap, noch ghenerleye saeken wille, noch gheen ghauen daarom van den parten insonderheyt nemen, noch in tocomende tyden wetentlyck verwachten. Wil oeck in generley saecken tuschen myns Ghenedyghen Heere onderdaenen ende andere, die voer onsen ouerste gherechte coemen oft comen mochten ter tydt, dat ick des rechts vorbonden bin, behaluen tot vrientschap wetentlyck nyet schryven noch raeden, trouwelyck ende oenghefaerlyck, als my Ghodt helpe ende alle zyne Hillyghen.

IV. *Van der raedsheren eede voergedaen.*

So willen wy dat onse ouerste rechter ende bisitteren in die tydt, als sie int ouerste gerecht sitten, geabsolueert ende gefryet zullen wesen van allen eeden, ons hier vormaels ghedaen, beholden den eedt, de zie onsen recht ghedaen hebben, opdat zie in allen saecken vrientlyck ende rechtlyck recht moeghen spreekken.

V. *Van den procuruers.*

So zullen oeck die procuratoers ofte voerspraecken tot onsen ouersten gherechte voereedt worden ende szweren, dat ghetrouwelyck wt te wachten ende voertbrengken des parthen tot proufyt. Ende en zall gheen ander te procureren of spreekken toghelaeten worden, het en waere dat yemandt in zyn saecke woude procureren oft spreekken, deen en salt nyet verboeden weesen. Ende de part zall den procuruer oft voerspraecken van een yghelyck termyn nyet meer dan een oert ghouden ghuldes gheuen.

VI. *Der procurueren eedt.*

Ick N. szwere, naedeem mynen Ghenedyghen Heere my een procuruer oft voerspraecke voer zynen Gheneden ouerste gherechte geordineert heeft, dat ick dat also nae myn hoeghsten vnde besten voerstandnisse procureren, raeden ende handelen zall ende een yghelyck mensche tot zyn recht zyn noedruft wtspreken ende en wil des nyet laeten doer generleye liefde, vrientschap, nydt, ghaue oft enygherleye saecken wille. Ende enyge partye in onderrichtinge siner saecken ofte rechte my ghedaen, ende ick wuyt vernemen ende verstandt befonde, dat diezelyghe parth in rechte nyet gefundeert en waere ende ick

denzeluen parthe in zyn vornemen in ghoedheyte nyet onderwysen en konde, zo zall ende will ick voer dat part int gherecht nyet wederspreken oft handelen, dan my te spreekende ende te handelen befolen wordt, trouwelyck ende oprechtlyck, zo my Ghod helpe ende alle zyne Hillyghen.

VII.

So zullen oeck diezolue procuratoers een yghelyck nyet meer dan een aduocaet by hem hebben. Ende oeck gheen cedula, daer zie wuytspreken, dan allen een corte bedenkennisse des ceduls ende der saecken.

VIII. *Van den grieffyer.*

So zall oeck een voerstandich ende ghelouich schryuer totten gerecht geordineert ende ghestelt worden ende daerto szweeren getrouwelyck ende onghefaerlycken te schryuen ende te handelen, daermede om zyn officys wille gheen mensche vorlet oft vercort worde. Ende zal altoes een gheleerde des gherechts op den schryuer seen, daer mede recht ende onuercortelycken gheschreuen wordt.

IX. *Van citatien ende voerlaeden totten ouerste gherecht.*

Het zullen alle citatien peremptorie weesen den parten, die voerlaeden zullen worden, veerthyn daeghen voer den gherechts dach doer dem rechter ofte gheszworen boede, oft in zyn afwesen, in zyn huys vercondicht worden.

X. *Thinhoudt der citatie.*

Het zall oeck in der citatien die oersaek, waerom die beclaeghde ghelaedet wordt, claer anghetekent weesen, opdat die beclaeghet wordt, om die zaecke nyet geweten te hebben, hem nyet ontschuldyghen en mach.

XI. *Die tydt van der verlenyge der citatien ende inhibitien.*

Het zullen oeck eer die citatien ofte inhibitien oft oeck ander briuen wuytghaen, van den rechter ouergheseen weesen, opdat ze formelyck ende redelyck wuytghaen oft ghegheuen wordt.

XII. *T citatiegelt ende boedeloen.*

Item, van een citatie zal men een oert van eenen ghouden ghulden geuen, ende van een myle weghe des sommers anderhalf stuer, ende des winters twe stuers te boedeloen nemen.

XIII. *Van commissien ende huer ghelt.*

Item, van ener commissie, als die saeke ouer dre hondert ghouden ghulden draeghet, sal men een ghulden gheuen; waer zie oeck hondert ende ouer die vyftich ghulden waert, sal men eenen haluen ghulden gheuen; waer zie oeck onder vyftich, sal men eenen oerts des ghouden ghuldens daervoer gheuen.

XIV. *Van inhibitien ende haer ghelt.*

Item, men zall voer ener inhibitie eenen oert van eenen ghouden ghulden gheuen.

XV. *Van den boeden.*

Het zullen oeck twe gheszwoeren boeden wesen, die men van de myle weeghs, als zie laedebriuen draegen, sommertyts anderhalf stuer, ende in den winter twe stuers, die die achtentwintich stuers eenen ghouden ghulden ghelden, die laedebriuen oft citatie den geciteerden in zyn handt ofte huys te gheuen; ende in de stat des rechts zal men gheuen eenen haluen stuer; ende voer den gerechte, zoo die beclaeghde doer den gheszwoeren boeden geyschet wert, een oert stuers ghegheuen worden.

XVI. *We voer den ouerste recht gelaeden, ofte geciteert zall moegen worden.*

Voer onsen ouerste gherecht en zall geen burger oft huysman geciteert worden, sonder eerst voer der stads gherecht oft grietman in des grietenye ofte gerecht, daer

zie in gheseten is, ghelaeden ende ghehoert worden, ten waer dat hem by der stadrecht, amptman, grietman oft dengheenen, dyen die saecke wuyt te rechten beuolen is, rechts gheweyghert ofte ontemelyck vertoeghen worden.

XVII. *Van degeen de in diuerse grietenyen oft jurisdictie woenen.*

Wy hebben oeck sunderlinghe bedocht, dat onser onderdanyghe saecken voerfallen mochten, dat een saeck in veele grietenyen verclaeght moste worden, alzo wanneer een erff oft anders veruult, daer veel luyden to behoeren, souden dan die saecken in een yegelyck grietenye worden versocht, daer veel oncosten op loepen souden, daerom setten wy, wyen zulcke saecken veruallen, dat zie onsen regenten tzelue te kennen moegen geuen, ende als zie des alzo vermercken, zullen macht hebben citatien van onsen ouerste gerecht te gheuen, ende die saecke aldaer the rechtfaerdyghen laeten.

XVIII. *Van der raedtsheeren officie.*

Het zullen onsen ouerste rechter ende bisitteren ghuede vlyt ende neersticheyt ankeeren den parten in ghuedwillicheyt ende vrientschap te scheiden, so dat nyet en mach ghescheen, als dan wat recht is wuytspreken ende sententieren.

XIX. *Procuruers ofte aduocaten des ouerste gerecht zullen zyn geëdiget.*

Item, die aduocaten, procuroren ende voersprackeren zullen szweren, wetentlyck geen onrechtfaerdyghe saecken an te nemen, by onse neerstyghe straffinghe.

Oeck en zall die rechter geen procuruer noch aduocaten toelaten, hy en zy daer to ghesworen.

XX. *Priesters zullen nyet procureren.*

Item, daer en zullen oeck voer onsen ouerste gherecht geen priesters, het en zie in saeken hem in rechte geerloft, spreecken oft procureren.

Waert oeck dat yenich aduocaet oft procuruer oenrechtfaerdighe oft ongefondeerde zaecken annemen wolde, zo sal men hem eerst met schoene woerden dat afsprecken, indeen dat hy des nyet en will laeten, zo sal men hem neerstelyck straffen.

XXI. *Drie setten, ende nyet meer, zal de procuruer in een saeke op een dach doen.*

Het zall oeck en yeghelyck procuruer voer den rechte op eenen rechtdach in eener saecke nyet meer dan drie setten moegen doen, ende daer mede besluyten; ten waer dat de rechter ende bisitteren om redelycke oersaecke weder te setten toleeten.

XXII. *Nyet meer dan eenen procuruer ende aduocaat moet men in één saecke hebben.*

Het zullen voer desen onsen ouerste gherecht een yeghelyck parth in zyn saecke nyet meer dan één procuruer ende aduocaet hebben.

XXIII. *Dilatorias exceptiones zal men tzamen voertbrengen.*

Item, waert dat enyghe parth, die beclaeght wordt, wolde des claeghers eysch oentghaen met veel exceptien, om int principael nyet te ordelen, so zall hy alle zyn dilatorie exceptien op een mael voertbrengen.

XXIV. *In den processen sal men gheen Latynsche woerden insereren.*

Het zullen die aduocaeten ende procuratoers voer onsen ouerste gerecht in haer voertbrengen gheen Latyns woerden ofte allegaten opschryuen laeten, sonder dan als in der saecke beslooten ende geconcludeert is, zo moegen als dan die parten met noeddruftige allegaten in haer gheschriften int gerecht leggen informationem juris.

XXV. *Procuruers zullen noch rechter noch wederpart injurieren.*

Het en zullen oeck geen aduocaeten, procurieren ofte andere den rechter ofte bisitteren noch den wederparty schendelyck oft smadelyck woerden voertbrengen, om daermede te injurieren, by onse naerstelycke straffinghe ende onghenaede.

XXVI. *Van sportelghelt.*

Item, zo draede als die partye voertcompt, ende die claeger zyn claeghe geseth heuet, ende die saecke ouer de hondert ghulden draget, zo zal hy van een yeghelyck saecke bysonder, ofte voerscheyden claegen, daer den een den anderen nyet an en hencht oft aenghaet, twe gholden ghulden int gherecht voer den sportulen gheuen.

Ist, dat die saecke hondert ghulden ende ouer die vyftich waer, zal men eenen halue gholden ghulden gheuen.

Wat onder vyftich ghulden bedraeght, sal men een oert ghuldens int gherecht geuen.

Ende als dan de beclaeghde compt, ende tegens den beclagh zyn andtwordt ofte exceptien voertbrenghet, zo zal hy oeck van saecken, de ouer hondert ghulden bedraeghen, twe ghulden gheuen, ende ho sie minder bedraeght, zal na aduenant als die claegher, als als vorsz. is, gheuen.

XXVII.

Waer des oeck, dat die saecke in ghrond, nicht gheld noch ghued aenghinck, meer actio injuriarum waer, dan sal van yeghelyck part twe ghulden gheuen werdden.

XXVIII. *Sententiegheld.*

So zullen die parten, eyscher oft verweerder, die een interlocutorie verliest, een halue ghulden gheuen, ende van een eyntlycke ofte deffinityff twee gholden ghulden; zo en zal daer ouer geen ander gelt voer die executie schuldich zyn.

XXIX. *Des grifficrs salarys.*

Item, oft enyge partye zyn rechtshandel ofte acten copie wuyt den rechte hebben wolde, zal hy den schryuer voer een blat, oenghefaerdelyck van dattich regulen gesz., een blanck te loen gheuen.

XXX.

Item, will oeck die partye dat ordel oft sententie in schriften onder den segel wuyt den gherecht hebben, daeruoer zal hy een halue gholden ghulden betaelen.

XXXI.

Sulckx voersz. gelt zal en yegelyck onsen ouerste rechter trouwelyck ende vlytelyck innemen ende daervan rekenynge ende antwortt te doen.

XXXII. *Die arme om Goeds wille.*

Item, waert dat een arm man voer onsen gherechte te doen hadde, die omme zyn armoede zyn saecke nyet veruolghen en mochte, ende zyn armoed bewyst, ofte ten Hillighen sweeret, zo zullen hem alle proces om nyet, Ghod ter eeren, ghegheuen, ende den procurouer van onsen gelde gheloent worden. Valt alsdan dat die zelue arm man die zaecke teghens zyn wederpartye int rechte wint, zal hy tot kennisse ons ouersten rechtters ende bisitteren, in redelicheydt int gherecht schuldich wesen te gheuen.

XXXIII. *Van de tydt ende officie des ouerste rechts, rechtters ende bisitters.*

Item, zo zal des jaers tot veermael, te weten alle Quatertemporen, onse ouerste gherecht in onse stad Leuwaarden, tot onse veranderinghe, ghehouden worden.

XXXIV.

Item, het zullen onsen ouerste rechteren ende bysitteren ommetrent soeuen wren voermiddaeghe beghinnen, ende sitten tot thyn wren; ende namiddaeghe van een wre tot veer wren.

XXXV.

Item, so moeghen oeck die bisitteren, als die saecken veel zyn, sick deelen, alzo dat summyghe sitten, ende die ander middel des tydts die sententien verenyghen, ofte tuschen

partyen ghuedlyck handelen, doch alzo dat onse ouerste rechteren ende bisitteren alle in zulke ordel eendrachtelyck, oft dat meeste deel besluyten; oeck en zullen zie hoer int zolue nyet spoeden, meer rypelyck beraeden.

XXXVI.

Item, oft noed oft nut beuonden worde onse ouerste gherecht to veranderen ofte op te stellen, dat zal sonder beswaringe der partyen ghescheen, ende sonder yemant in zyn recht vercort te worden.

XXXVII. *Van appellatien an den ouerste gerecht.*

Werde een partye van den grietman ofte onderrechter op ghroete oenrechte comminatie des nederrechts bezwaert, die mach aen onse ouerste gherecht appelleren; also dat hy terstondt in anseen ende teghenwoerdicheyt des rechters appelleert, ofte daerna in gheschifte, binnen thyn daeghen van den daeghe des ghesproecken ordels, ofte der opghelechter beswaringe. Ende zal oeck alsdan den rechter ende den wederpartye alzulke appellatie vercondighen ende insinueren; ende als zulckx ghedaen is, zal hy van den grietman ofte onderrichters appostelen aen onsen ouerste gherechte bidden, die hem de grietman ofte onderrechter binnen dattich daeghen na ordonnantie des rechten, in schrift verseghelt, schuldich te gheuen zall weezen.

Hwelke appostelen die appellant aen onsen ouerste rechter zal brenghen, so sall die ouerste rechter, wuyt begeerte des appellants, inhibitie ende compulsorie in noedtruytge forme gheuen.

XXXVIII.

Waert oeck saecke dat die grietman ofte onderrechter mit gheuinghe der appostelen tot deen eynde der dattich daeghen vertrecken wolde, ende die saecke des vertreckinghe nyet lyden en mochte, als dan mach die appellant in presentie des rechters ofte grietman, daervan hy geappelleert heeft, voer een openbaer schryuer ofte ghelouyge mannen protesteren ende betuyghen, dat hy met die appostelen den dattich daeghen wuyt nyet wachten en mach, ende des van den schryuer ofte twe mannen onsen ouerste rechter een certificatie brenghen, so zall onse ouerste rechter hem daerop inhibitie ende compulsorie gheuen, nyettegenstaende, dat alzulcke dattich daeghen nyet gheleden en waeren.

XXXIX. *Van der apostelen loen, ende des schryuers van acten.*

Item, zo zall die grietman ofte onderrechter van den schriftelyck appostel ouer die veer stuuers nyet nemen; ende zall die grietman oft onderrechter die acten, voer hem gehandelt, opp onsen ouerste rechters compulsorie, onder zyn ampts segel beslooten, onsen ouerste rechter met trouwen boeden ouersenden, ende van eenen blat, op beyde zyden beschreuen, ouer een blanck van beyden parten nyet nemen.

XL. *Van commissarien en huere loen.*

Het is oeck geordineert, wanneer onsen ouerste gherecht eenen examinatie van tuyghen beuelen, ende alzo tot commissarius geordonneert wert, zoo zall diezolue commissarius hem na inhouden des commissie houden, ende van een yegelycken ghetuyghe, die hy verhoert, ouer die vyff stuuers nyet nemen.

XLI. *Van contumatie, ende die peenen.*

Opdat nyemant moedwillich ende temere en claeghe, so setten wy, woe die claegher onse ouerste gherecht onghehoersaem wuytbleue, zo zall hy onsen ouerste gherecht twee ghouden ghulden gheuen, ende oft die beclaeghe oeck onghehoersaem werde, eenen ghouden ghulden gheuen: ende daer en bouen dat recht op begheerte des wedderdeels lyden.

XLII. *Van acten des nederrechts.*

Nadeen wy George, van Ghoeds ghenaden Herttogh tot Sassen, Landtgraue in Duerynghen, Marckghraeff tot Myszen, Roemscher Couyncklycker Mayesteyt ende des

Hellyghen Roemschen Ryckx erflycke Gubernatoer in Vrieslande, voerghenoemen (hebben), dat ons gheboert, desen onszen Vrieslanden in ghueder ordonnantie te stellen, ende onse regiment ende ouerste gherecht geordiniert ende bestellet, hebben wy bedocht, dat niet mynre noedt zy t gemeene landfolck met ghueder besorghinghe ende justitie te verseen, nadeen denzeluygen szwaer is in allen saecken onse ouerste gerechts te versoeken oft te ghebruycken; daerom hebben wy met rype raedt in een yeghelyck deel desser landen, na onszen guedduncken, grietsluyden geordonneert, ende desen nafolghende ordonnantie beuolen te houden, daer wy oeck van allen een yeghelyck, by onser straffinghe ende oenghenaede, also willen ghehouden hebben, daerto alle onse grietsluyden desse naebes. eedt ghedaen, ende nae denwelcken een yeghelyck grietman, nyeuwes gheset, doen zall.

XLIII. Der grietsluyden eedt.

Item, zie zullen gheloeuen ende szweren, alle t voick in huer grietenye ons ende onszen eruen, als Fursten deser landen, met naersticheyt in ghuede ghehoersaemheyte te holden; oeck naerstich op toseen, dat ons ende onszen jaerlixen renten, axchys, ende ander onse gherechticheeden by hueren weten nyet ondersteken ofte onttoeghen en worden; dat hy oeck oenghehoersaem ende oenrecht (waer hy dat befyndet) nae gheboerlicheyt ende nyet hoeger dan nae inhoudt onszer ordonnantie straffet, die ghehoersaemen ende vroemen ghunst ende bystandt doen zall, een yeghelyck nae zyn vermoeghen voer ghewald beschermen, gherechticheyt te gheuen ende behelpen, ende dese naeuolghende onszen ordonnantie in allen puncthen oenghebreckelyck te holden ende hem doer gheuerlycke ghunst, vrientschap oft profyt, oeck gheen onghunst, haet oft nydt daarvan nyet keeren oft wenden laeten; dat oeck een yeghelyck grietman nyemandt des anderen prouffyt nemen in saecken zynre grietenye, dan als hem in desen ordonnantie toghelaeten is, alles trouwelyck ende oenghefaerlyck.

Bouen xv. jaeren old zullen by den grietman eedyghet worden.

Ende oeck, howell van alle inwoners deser landen nyeuwe huldighe ende plecht ghenomen is, zo sullen oeck alle grietsluyden hier naemaels van alle, die ghenen huldighe ghedaen, ofte die nu in onszen landen nyet en zyn ende naemaels coemen, ofte die vyftyn jaeren oldt zyn en eghen ghuedt hebben, alle tydt in manieren in onszen naeme eedt ende plecht nemen.

XLIV. Een gemeene eed der huldighe.

Item, dat een yeghelyck szwere, ons ende onszen eruen, ende in haer ghebreecke Harttoech Heyndrick, onszen broeder ende zyn eruen, getrouw ende onderdaen te zyn, onszen schaeden verhoeden, onsen eere ende nutt te soecken ende te helpen, sonder enigh teghenseghenghe onderdaenich ende ghehoersaem the wesen; oeck gheuerlycke zaecke te beghinnen, ende in den raede nyet te zyn, die teghens ons ende onszen eruen in enygher manieren weeszen mach, ende dat en yeghelyck onszen gherechticheyt an renten ende anderen sonder enigh afbreken te gheuen ende daer van nyet trecken.

XLV. Van den officie des dorprechters, profyt ende eedt.

Op dat gheen mensche in zyn recht ghebreck hebbe, zo zall een yeghelyck grietman in een yeghelyck dorp zynre grietenyen een rechter wuyt den verstandichsten deszouen dorps ordineren, die alle machte ende beuel hebben zall, wat hier voermaels een atte ghehat heeft; diezelue sal oeck macht hebben tusschen dengeenen, die discorderen, vrede te holden ghebeden, ende den vreedebreecker arresteren ende beuestyghen ofte an den grietman te verborghen, nae gheghentheyte der saecken; daer zullen oeck by weeszen twe oft dre zynre nabueren.

Alle gheslaeghen, gheworpen oft ghesteecken wonden oft ander schaeden, desghelyck alle schaeden, die in den velde ghescheen, te beseen, omme gheltschulde, veltschaede, ende ander cleene ghebreecken tuschen den parten te handelen, ende ghuedlyck te scheyden; doch die peene ende broeck, die in enygher saecke vallen, an den grietman wyszen.

Diezelue rechter zall oeck alle broecken, misdaedt ende alle oenrechtlycke handelen, wat in zyn dorp oft int velt, daerto behorende, gheboert, op den naesten rechte dach an den greetman draeghen ende daerto desse napolghende eedt doen.

Hy zall oeck alle profyten hebben, de een atte hier voermaels ghehat heeuet, ende wat hem van den grietman daerenbouen toegelaeten wordt.

XLVI.

Waer oeck een cleyn dorp is, daer mer drie oft veer huysen en zyn, daer zullen twe tzaemen, ofte diezolue cleene dorpen tot een ander dorp, daer inne een rechter is, geordineert worden.

XLVII.

Die rechter zall tot zyn ampt ofte officie szweren, dat hy in alle beruerde articulen, die hem in zyn ampt beuolen zyn, trouwelyck will houden, ons ghehoersaem ende gherechticheyt verstercken, oeck wuyt ghunst ofte gheneed, wuyt vyandschap, oenghunst, haet of nydt nyemandt ouer zyn oenschult te bezwaeren ende een yeghelycken nae zyn vermoeghen tot gherechticheyt te helpen, trouwelyck ende oenuaerdelyck.

XLVIII. *Van den bisitteren des grietmans ende zyn substituyt.*

Het zall oeck een yeghelyck grietman, wuyt een yeghelycke quartyer zynre grietenye, eenen man, oft, daer geen quartieren en zyn, veer van den verstandichsten ende besten keeszen ende eligeren, diewelcke alle recht daeghen neuen den grietman, ofte als die grietman wuyt redelycke oersaek nyet teghenwoerdich zyn en mach, by een die den grietman in zynre stadt ordineren wordt, an recht sitte, een yeghelyck parts voertbrenghen verhoeren. Ende oft zie die parten guedlyck (twelck zie alle tydt versoecken zullen) nyet scheidyden en moeghen, zo zullen zie recht ende ghelyck ordel spreken; indyen zy des rechts in sunderlinghe saecken nyet en verstonden, zo zullen zie raedt van den vorstandyghen ende gheleerde luyden versoecken, opdat nyemandt in zyn recht vercort en worde.

XLIX. *Wanneer, waer ende hoe vaecke die grietman recht holden zall.*

Dit zelue recht zall oeck in een yeghelyck grietenye alle weeken, veerthyn daeghen ofte veer weeken oppet weynygheste oft meer, zo als die noetdrufft eyschet ende die tydt lyden will, ghehouden worden, ende op ten eynden ende plaetzen, daer zie van oudes ghehouden zyn; wtghenoemen waeren die rechten naeby steeden oft dorpen, daer zie hier voermaels ghehouden zyn, die zullen nu in denzeluen steeden oft dorpen ghehouden worden, ten zy dattet ghemeene volck der grietenye met ghueden oersaecken op een ander plaetze verdraeghen.

L.

Item, voer denzeluen gherechte zullen die parten voer citatien, sententien ende anders oeck den procuror nyet meer dan als hierna in de ordonnantie geset is gheuen oft nemen, van welken ghelde, wat alzo van citatien, ordel ende deergelycke ghefallen wordt, zullen die grietman ende die ander veer, totten recht sittende, ghelyck deelen. Ende dat gheldt van executien zall ons ende den grietman ghelyck tostaen.

LI. *Van den procuroren ende heur salarys.*

Wy willen oeck, dat gheen procuror op een, ende van een saecke nyet meer dan twe stuuers nemen en zullen, waer dat van enygher procuror nyet ghehouden en worde, die zall van den grietman an den eynde, daer dat ghebueren zall, an den nemer ende gheuer ghestraft worden.

LII.

Voer denzolue gherechte en zall geen priester procureeren ofte voersprecken moegen, ten waer dat hyt om nyet deede ende in zyn eyghen zaecke.

LIII. *Van den consenten ende die onnachsumheyt van deen.*

Item, een yghelyck, die nu ende in tocommende tyden oenroerlycke ghueden, het zie huys oft landt, houdt, waeter oft anders, vercoepen, verwisselen oft vergheuen will, is die coep twe hondert ghouden ghulden weerdich, zo zall dat met ons oft onsen regenten consent ende wille ghescheen; is diezolue coep onder twe hondert ghulden, zo zalt mit des grietmans consent ende wille gheschien; ende daerop zall en yghelyck coeper by ons, onsen regenten oft grietsluyden aen den oert, daer die consent ghegheuen wordt, consentbriue nemen. Van denzeluen briuen en sal men nyet meer dan van een yghelyck ghulden coepgheldes een half stuuwer, daer de achtentwintich stuuwers een ghoudt ghulden ghelden, gheuen.

LIV.

Welck man oft vrouwe, gheestelyck oft waertlyck, ghecoft, ghewisselt of ghegheuen ghuedt sonder consent een jaer lancx int besit beuonden wordt, diezelue zullen dat ghued verliesen, daer van sullen ons drie deelen, ende den gheenen, die zulckx ons vermelden, wordt dat verndel toestaen.

LV.

Wy, onse regenten ende grietsluyden willen ende zullen oeck die coepen sonder redelycke oersaecken nyet weygheren, meer wat den gheestelycken an ghueden gheheuen oft vercoft wordt, dat zal staen op onse verwillinghe ende consent, ende sonder ons ofte onsen regenten sonderlinge consent zullen die grietsluyden den gheestelycken nyet consenteren.

LVI. *Possessien zullen niet distraheert worden.*

Item, en zullen oeck onse grietsluyden sonder onser regenten consente nyet toelaeten enyghen ghueden oft possessien distraheren van dat eene dorp ofte grietenye int ander.

LVII. *Moegen die grietsluyden de peenen verminderen dan nyet verhoeghen.*

Het zullen oeck vorder onse grietsluyden boethen ende peenen oft broecken nyet hoegher dan onse ordonnantie inhoudt nemen; meer omme Ghoedes wille moeghen zie verminnen nae gelegentheyte der zaecken ende noedtruft; doch dat die grietsluyden van alzulcke verminninghe gheen sonderlinge proufyt nemen oft verwachten zullen.

LVIII. *Van misdaden te punieren.*

Die grietsluyden zullen oeck alle excessen punieren ende peenen, broecken oft compositien daer van neemen, wuytgheslooten wat het levent anghaet zullen zie onsen Regenten wille daer inne vernemen.

LIX. *Van reeckenschip.*

Ende wat zie van compositie, peene, broeke ofte boete ofte executie gheldt nemen, zullen zy ordentlyck een yghelyck jaer des maendaeghs nae Trinitatis rekenynghe doen, ho voel dat van een ytlyck zaecke ghefallen is, ende wat die excesse ghewest is; daer van zullen die grietsluyden die eene helft hebben, ende ons die ander deel volghen laeten.

LX. *Van excusatioenem te hoeren.*

Welck mensche die boethe ofte straffinghe meent met rechte te ontschuldighen, daer van ende omme zall die grietman rechts ghescheen ende ghaen laethen.

LXI. *Van maethe ende ghewichte.*

Item, wy ordonneren ende willen oeck, dat men van nu voertaen in desse onsen Vrieschlande één maeth van coern ende ander saet, één elle, één maethe van wyn ende beer holden zall, namentlyck die coern- oft saetmaethe nae gheycyte ende rechtfaerdighe maete ofte loepen onser stee de van Boelswardt, die ellen nae lencthe der ellen onser

steede van Worckum ende die maethe van wyn ende beer, als van den ommekanne, halve ommekanne, menghelen ende pinthen, nae ghroetheyt der ommekannen, halve ommekannen, menghelen ende pynthen onser steede van Leuwaerden.

Desghelyckx zal men oeck van nu voertaen in dese onsen Vrieschlande anders gheen ghewichte dan Colsch wichte ghebruycken. Doch dat eenen tonne bidders weeghen zal dre hondert pundt vrye sonder tholdt, hetwelcke men zal taxeren op veerentwintich pundt; in desghelycken zall oeck dat pundt keeszen dre hondert pundt wegen; ende zall men voert allet soldt by ghewichte vercoepen.

LXII. *Van doetslachte.*

Item, wordt daer yemandt doedt gheslaeghen, zo zall dat in des rechters ende claeghers ofte claeghers ende rechters wille staen, oft men den daeder pynlyck ende op zyn hals wil claeghen, want hy metter daet zyn hals heft verboert, oft dat men den daeder met gheldt will laeten betaelen ende beteren; doch zall die claegher buyten wille des rechters, ende wederomme die rechter buyten wille des claeghers, alzo dat d' eene buyten wille des anders die misdaede civiliter, dat is borchlyck, te maecken, gheen ghewaldt oft macht hebben zall. Worde dat oeck van part ende rechter toeghelaten, zo zall die daeder betaelen die naeghste erfghenaemen van den doetslaeghe anderhalf hondert ghulden.

LXIII. *Die peene volght den daeder.*

Item, zo zullen oeck der betaelinghe deszelven gheldes des daeders vrunden, die gheen hulpe ofte bystandt daerto ghedaen hebben, nycht schuldich oft verbonden weeszen yeedt te gheven, ten waer dat zie wat wuyt huere ghueden vrye willen daertoe doen wouden, daer men zie nicht zall to ghedwinghen, meer het zall in heure vrye wille ende consent staen.

LXIV. *Van oeghen, handen ende voeten.*

Item, worde yemandt twe oeghen, twe handen of twe voeten wtgheslaeghen, afgheslaeghen oft verleempt, dat zall ghelyck een doetslach met ghelde betaelt ende gheboetet worden.

Worde oeck yemandt één oeghe wuytgheslaeghen oft wuytbroecken ofte één handt ofte één voet afghehouwen of verlemet, den zal men met half zo voel boethe betaelen.

LXV. *Van noes, lippen ende tongh.*

Item, wee dat een anderen zyn naese oft zyn lippe, één oft beyde, oft zyn tonghe beroeft, diezelve zall den claegher beteren voer yeghelyck der stucken een half doetslach civiliter.

LXVI. *Van duemen ende vinghers.*

Item, wee den anderen een duem oft vinger beroeft oft verlemmet, die zall voer yeghelyck een verndel van eens mans ghelt den claegher ghelden; ende wordt hy beroeft in twe duemen oft vingheren, zall die daeder den claegher met een half mans ghelt beteren; waeren oeck die stucken meer dan twee, zo mach die boethe nicht hoegher styghen.

LXVII. *Van theenen.*

Item, voer den theen zall half gheldt, als van de vingheren voergesz. staedt, betaelt ende gheheven worden.

LXVIII. *Van oeren.*

Item, een oer aff zal men beeteren met een verndel eens mans lyff: ende twee oeren noch zoe voel.

LXIX. *Van tanden.*

Item, alzo mannigh tande eemen wtgheslaeghen wordt, alzo dickwyll zall die claegher te beteringhe veer ghouden ghulden gheven worden.

LXX. *Van armen ende beenen.*

Item, oft een den arm oft been an twe gheslaeghen, ghebroecken oft ghehouwen wordt, die daeder zall voer een ytlyck stuck, zo veer hy daeraff nyet lam en wordt, vyftyn gholden ghulden betaelen. Ende wordt hy daeraff lam, zo zall die daeder den claegher die zelfste lemthe, boven die vyftyn ghoudtghulden, boeten ende beteren, ghelyck als van voeten ende handen schreeven staet.

LXXI. *Van ribben.*

Item, alzo mannigh ribbe eenen twe gheslaeghen wordt, zal met ses ghoudtghulden den claegher gheboetet ende ghebetert worden.

LXXII. *Van de manlycke roede ende vrouborsten.*

Ithem, een mans ghemachte ofte vrouwen borst, zall voer eens mans lyff gheboetet en ghebetert worden.

LXXIII. *Van doergaende wonden int hoeft.*

Item, een gheslaeghen, ghestoeten oft gheworpen wonde int hoeft, doert been, zall yeghelyck met veerentwintich goudtghulden ghebetert worden.

LXXIV. *Van vleyschwonden.*

Item, ander wonden int hoeft oft in andere leeden, die dat been nicht en schaeden, oft vorlettene, zall die claegher mit vyff goudtghulden ghebetert worden.

LXXV.

Item, een vleschwonde, één vingher lanck, vyff ghoudtghulden; ende is die wonde noch één vingher langher, weynygher oft meerder oenbeghrypelyck, tyn Ghoudtghulden.

LXXVI. *Doerghaende wonden int lyff.*

Item, een doerghaende wonde int lyff vyfthyn ghoudtghulden. Ende ist voert doercoemen dattich goudtghulden.

LXXVII. *Van bloetrysinghe.*

Item, een bloedtruste een halve gouden ghulden. Ende maeckede die bloetruste een vlyte ofte schande int anghesichte, so ist veer ghoudtghulden.

LXXVIII. *Van haerpluck ende mēslueck.*

Item, haerplucken oft vuestslaeghen een halve ghoudtghulden. Ende meslueck in boeshey, sonder misdoen, ghelycke voel.

LXXIX. *Wonden doer hals, arm &c.*

Item, alle wonden, die doer den hals, arm, handen oft voeten of doer ander lidmaethen doerghaen, ende an beyden zyden oepen, zall men voer twe wonden beteren.

LXXX. *So mannich wonde, zo mannich boet.*

Item, alzo mannich wonde als eenen gheslaeghen, gheworpen oft ghestoeten wordt, alzo mannich boete zall den claegher gegheven worden. So hy oeck van zulke wondinghe doed blyft, zo zall men alleen den doedslagh beteren, ende die wonde nyet.

LXXXI. *Van slaegen sonder blaeu oft bloet.*

Item, oft een man gheslaeghen, ghestoeten oft gheworpen worde, daervan hy geen wonde, blaew oft bloedich mach bewysen oft bekent worden, zall men den claegher eenen halven goudtghulden gheven.

LXXXII. *Van uuyteyschinge.*

Item, we een ander uuyteyschet, om teghen hem te vechten, zall een ghulden ghelden, daertoe alle broecken, die hy doet, te betaelen, zoo daer naefolgt ende ghescheet.

LXXXIII. *Van quetzinge met fuer oft heet waeter.*

Item, alle vorseringhe mit brandt oft ghesoeden waeter, zall nae wysheydt des rechters ende gheleghentheydt der anderen wonden ghebetert ende ghestratt worden.

LXXXIV. *Well die wonden beseen zall.*

Item, als yemandt met ener oft meer wonden vorseert worde, die zelve wonde oft vorseringhe zall die claegher den rechter oft onderrechter oft rechters boede oft twee warachtyghe mannen beseen laeten, ende wat in dezelve van één, als rechter, onderrechter oft gherechts boede, oft twe warachtyghe mannen voer een wonde oft vorseringhe ghetuyghet wordt, daer nae zal die zelve wonde ende voerlettinghe vorbetert ende ghestratt worden.

LXXXV. *Van iniurie-woerden.*

Item, alle woerdtycke iniurie, also dickwyll die in versheyden steeden ghescheen, zulck met twe gholtghulden teghens den claegher te beteren.

LXXXVI. *Iniurien tlyff anghaende.*

Item, oft een den anderen om iniurien, die hem an zyn lyff ghinghe, voer den rechter ofte gherechte beschuldighet ende nyet ouerwinnen en konde, die zelve zall die claegher zulck iniurie met een verndel eens mans lijffs beteren.

LXXXVII. *Die een in den sloet stoet.*

Item, wee den anderen in den grave oft int waeter, sonder voerseringhe ende peryckell zyns lijffs, stoetet oft werpet, die zall zulck met twe gholtghulden beteren.

LXXXVIII. *Van opbrekinghe des huys by dage.*

Item, wee den ander zyn huys opstoet oft brecket oft anders in boesheydt ende mit ghewaldt by daeghe inghingh, die zall zulck misdaet den claegher met tyn ghenulden ghulden betaelen; ende moet daerto ander misdaet dubbelt beteren, ghelyck naeghez. staet.

LXXXIX. *Van tzolve by nachte.*

Item, oft yemandt thegen des anderen onwille by nachte in zyn huys ghinck, als gheslooten zyn doeren ende ffensteren, ende daer boven befonden oft begrepen oft over hem bewyst wordt, diezelve mach van den weerdt ende weerdinne voer een moedener, deeff oft anderhande zaecke beclaeghet worden. Werde oeck dezelve ghewont, ghelemt, oft doetgheslaeghen, den zall men gheen boete oft beteringhe te geven schuldich weezen.

XC. *Helper en daeder gelyck te straffen.*

Item, den helper tot alle desze voersz. zaecken zall ghelyck den daeder ghestratt worden.

XCI. *Van doedslagh ende wondinge by geval.*

Item, zo wee nae een voeghel schoete oft worpe, oft anderhande saecken sonder verwaeringhe beghunde, met welke hy tegens zyn wille een mensche of deer verwondede oft verlemede, oft doede, dat en zall hem an zyn hals nyet ghaen; nyettemin zal hy zulckx met ghelt verbeteren ende boeten, ghelyckerwys hyerboven ende naebesz. staet.

XCII. *Van vreedebreeckers.*

Item, den vreedebreecker zal men also, als in den vrede gheboeden is, straffen.

XCIII. *Die qualiteyt der persoenen vermeert of vermindert de boete.*

Item, alle bovenghez. broecken zal teghen den part ende rechter, nae achtighe der persoenen ende vryheyt der steeden gheboetet, ghebetert ende ghestraft worden; naemelyck een yeghelyck borgher oft landtman, deenstman ende deenstmaeghet ende deerghelycke luyden zal boeten ende betereinghe, ghelyck in alle puncthen voergheroerd, betaelt ende ghegheven worden. Hovelinghen, gheestelycke persoenen, rechters, gherechtsboeden, vrouwen oft jonckvrouwen zal men dubbelde boethe gheven; die vrouwen, de szwanger zyn, dreefoudt.

XCIV. *Van anfechtinghe in eygen huyszen off heerwegen, &c.*

Item, als dezen bovenghez. broecke in eens mans huysfreede oft op der straeten, als een to oft van der kercken oft to gherechte oft to marcket ghaet oft voer rechte staet, dat zelve zal dubbelt voerboetet ende verbeteret worden. Gheschiede dezen voersz. stucken in de kercke oft kerckhoff oft craem zal veerfoldich vorbetert worden.

Waert oeck, dat men in den craem bier vercofte ofte oepen ghasen helde, dat zal nyet anders oftet in een ander huys gheschiede gheacht worden.

XCV. *Dubbelde boete ontfanghende, zal dubbelde boete weder geven.*

Item, alle huysluyden, die dubbelde boete oft meer opghelecht ende toeghesproecken is, zoo die zelve die voergheroerde broecken oft misdaeden deede, één oft meer, zal ende zullen boete ende beteringhe gheven ende betaelen in manieren ende maeten, als zie zelfs ontfanghen ende boeren souden.

XCVI. *Van misdaeden tegens des Fursten Officianten.*

Item, zoo desen broecke an den Regenten, Rechteren oft Officianten des landts Fursten ghedaen worden, zullen nae achtighe der persoenen ende bekenthenisse der Regenten ghestraft, gheboetet ende ghebetert worden.

XCVII. *Des rechters part van den peenen.*

Item, die rechter zal van alle desen bovenghesz. ende naebesz. broecken halff zo voel hebben, als die parth ende claegher; daerto alle ghevechtlycke gheweren ende ghetuygh.

XCVIII. *Van bewys der wonden.*

Item, alle desen bouenghez. broecken ende misdaet, die borchlyck ende in ghelt ghestelt zyn, die zal men met twe warachtyghe tuyghen bewysen; ende heft die claegher nyet meer dan één tuygh, zo zal hy met zyn eedt zyn ghetuygh stercken ende ghenoeghsaem maecken. Ende heft die claegher gheen ghetuygh, zo mach de beclaeghde sick der claeghe met zynen eede irdedyghen ende vryen. So oeck de beclaeghde sick zulckx eeds weygheren wolde oft dat de claegher alzo, als bouen gheroert is, mochte bewysen, zoo is die beclaeghde de broecke ende boete, hem overghesecht, te beteren ende te betaelen schuldich.

XCIX. *Een huysman in zyn arbeyt anfechtende.*

Item, zo desen bovenghez. broecke teghen een boer oft landtman, in tydt zynre arbeyt, als hy ploeghet, mayet, scheerdt oft zyn vruchten saemelt oft te huys voert ofte in arbeyde te dycken, te sluysen, gheboerde, zal men dubbelt broecke betaelen.

C. *Van dwaesen ende ommundyghe kinder misdaet.*

Item, oft desze voersz., één oft meer, van een dwaes ende onsinnich mensche ofte onmundich kint, dat onder twalff jaren is, ghedaen worde, dat zal hen an het lyff nyet ghaen, sonder haer naeste maeghen ende haer numbers zullen dat met halver broecke ende boete te betaelen schuldich zyn.

CI. *Van der vrouwen peene.*

Item, zo wat vrouwen oft jonckvrouwen in dese broecke schuldich zyn, zullen zy halve boet ende broecke ghelden. Ende waert alzo, dat dezelyghe vrouw des vechten

anlegghen wolde ofte beghonste, zo zullen zie boete ende broecke betaelen in manieren, die vrouwen zulckx ontfanghen zullen.

CII. *Trouwende twe vrouwen.*

Item, zo een man twe wyven trouwede ende een wyff twe mannen, dat zall in willekoer des rechters ende parts staen, pijnlyck ten doede ofte borchlyck te forderen; so hy borglyck gehandelt wordt, zall de man der vrouwen dochteren met sulker summe, als haer vaeder haer totter eeren te betaelen hadde, moeghen bestaedyghen, ofte zo voell als die zelve toe ernisse hadde.

Deerghelycken oft zo een wyff in zulcker fael ghevell, zal zie als voersz. is in boete ende broecke verfallen zyn.

CIII. *Van moytemaeckers.*

Item, zo één of meer met haer anhangens oploep maecte, oft beghonde met woerden oft warcken teghen dat recht, oft het ghemeen nutt in steeden oft dorpen, den oft dee zal men onthoffden.

Ende gheboerde zulckx teghen den landts Fursten oft zynen Regenten, die zullen lyff ende ghued verboert hebben.

Ende oft emands zulckx vernaeme ende wiste, ende nyet vormelde oft oepenbaerde, die zal men ghelyck den daeders, als voersz. is, richten.

Ende wee oploep oft anslagh openbaerde, de zall des daeders halve ghuedt hebben.

CIV. *Van contumatien.*

Item, zo een voer recht ghelaeden ende citeert is ende die onghehoersaem wtblyft, diezelve zall een halff ghold ghulden, halff den rechter ende halff den claegher, voer die eerste versmadinghe gheven.

Ende voer die anderde versmadynghe dubbelt.

Ende op den darden dach des gerechts zall hy voer recht coemen, ende alle exceptien op éénmael voertbrenghen.

Ende oft hy noch op dat mael onghehoersaem wuytbleve, zo zall hy in de hoeftsaeke oft in principael heell ende all verdoempt ende verordelt worden behoudelyck zyn noedzaecken daer 't recht van spreekt.

Ende zal op den veerden dach geciteert worden, om zyn eehaftich behelp oft rechtlyck noedsaecken voert te brenghen. Ende oft alzo nyet en gheschiede, als dan zall die claegher, na luyt zynre claeghen, ghehulpen worden.

CV. *Van citatie-sintentie- ende executiegelt.*

Item, dat gherechte zall hebben voer een citatie eenen stuver.

Van eenen interlocutorie sententie een oert ghoufts.

Ende van eenen sententie diffynityff dubbelt.

Ende doet den rechter executie, daarvan zall hy hebben den theenden deell der verlopen summe; ende dat zall de beclaeghde betaelen.

CVI. *Van der executie wederstaen.*

Item, oft sick yemandt der executie wilde teghenstaen ende weeren, die zall, also dickwyll alst ghescheet, ghestrafft worden in ses goudt ghulden teghens den rechter. Nochtans zall men den claegher dat zyne wuytforderen ende behelpen.

CVII. *Een anders landt orbarende.*

Item, oft emandt den anderen zyn landt met opset afferet, mayet, scheeret oft voersaemelt, die daeder zall den schaeden dubbelt betaelen.

Gheschiede dat oeck oenwetende, zall de schaede éénfolt betaelen.

CVIII. *Van schaele met oft van beesten ghedaen.*

Item, wee den anderen schaele doet met zyn beesten, zal die schaele in maete, als hem overghewyset wordt, betaelen; ende doet hy anderwerff boven verbedinghe, alzo-danghe zal hy dubbelt betaelen.

CIX.

Item, oft die beesten enerley schaele oft hinder an een mensche deden, ende die zelve beesten voermaels nyet gheruchtyghet waeren, ende die man dat beest vorlete ende overghave, zo is die man des misdaedes ontledyghet.

Ende waerdit dat hy de beesten tot hem naeme, ofte dat hetzelve hier voermaels beruftyghet waer, zo is de heere van dat beest die boete ende broecke, in maeten ghelyck van eenen mensche ghedaen waer, halff schuldich to betaelen.

Oft oeck zulckx ghescheede van een hondt, die an eenen keetten in oft voer eens mans huys onthouden worde, daer zal die man gheen schaele van hebben.

Desghelyckx ist oeck van ander deeren, die een man in zyn stall oft huys onthoudt.

CX. *Van degeen de ander luyde beesten wondet.*

Item, oft yemandt den anderen zyn beesten lemet, doetslaet oft anders met slaen, ofte stoeten oft werpen onnuts maeckede, de zal den beesten tot hem nemen ende betaelen den beschaedygheden dat beest met den schaele, in maete als hy dat met zyn eed houden wil, beholdelyck des rechts maetyghe.

Ende waert, dat yemandt een jachhondt oft waeckhondt sonder noedt doetsloeghe oft vorlemede, zal dat boethen met twe ghulden.

CXI. *Van arrestatien.*

Item, daer sal gheen becummerynghe in rechte toghelaeten worden tegen enyge besittende mannen in desse landen, dan wuyt oersaecken; naementlyck teghen den persoen, de fluchtich oft zo arm zyn oft zyn ghuedt oennutt tobrenct, dattet is te besorghen, dat men die schuld an hem nyet becoemen en mach, by pene van drie goudt ghulden, die de becummerynghe begeert te betaelen den lands Fursten.

CXII. *Voert warlycke recht zullen warlycke personen melkander convenieren.*

Item, als een wardtlyck persoen, vrouwe oft man oft weduwe, een ander wardtlyck om wardtlycke zaecken voert Gheestelycke Recht citeerde, die zal den Landt Fursten in theen ghoudt ghulden vervallen zyn.

CXIII. *Mixti fori causa zullen eerst voert t Waerlycke Recht tracteerd worden.*

Item, alle saecken, die mixti fori zyn, die zal ten eerstmael voer dat waerlycke gerecht, by pene tyn gholt ghulden, gherechtfaerdighet worden, die den Landts Furste zullen vervallen zyn.

CXIV. *Van moerdenaers, deeven &c.*

Item, men zal alle moerdenaer, dieff oft de te barnen drouwet, ende die hoer beddeghenoeten oft kinderen doeden, karcken breeken, vrouwen vercrachten, ende ander die de luyden huer leven vercorten, zullen nae 's Keyszers oft Sassens Recht an huer lyff ende leven ghestraft worden; het en waer saecke, dat het wuyt redelycke oersaecke anders worde bedocht by den gherechte, dat men zulckx met ghelde zal moeghen betaelen ende beteren; dat zal alleen in bedencken ende erkenthenisse der regenten staen, ende van den zelve den regenten gherechtfaerdyghet ende ghestraft worden.

Deerghelycken zal men holden met eenen menedighen, die brieven, zegell ofte instrumenten valsche maecken oft wetentlyck ghebruycken.

Ende diegheene die ghebruycken valsche maethe, valsche ellen oft valsche ghewichte.

CXV. *Van ebreckeren.*

Item, die eebreeckeren zall teghen den part, als zyn beddeghenoet, verbeteret worden na rechte, ende teghen den rechter in vyffendetwintich ghold ghulden, alzo dickwyll als dat gheschiet, ghestraft worden.

CXVI. *Diet nyet hebben int gued, zullen penen int bloet.*

Item, oft yemandt in desse voersz. broecke, de op gheld ghestelt zyn, viell ende die an guedt nyet te betaelen hadde, denzelveden mach men wuyten lande wysen, religeren oft ghefanghen holden oft ghestelt te worden te arbeyden, alzo langhe dat dezelve die boete ende broecke vuldaen heeft.

CXVII. *Die der Heren mandaeteu rebel zyn.*

Item, zo enerley bot oft verbot van den regenten des Lands Ffursten zyn jaerrenten te betaelen oft anders die gemeene landen an dycken, heervaerden oft anders te gemeene Landen merckelycke saecke onwillich oft wederspendich maeckede, den oft die zullen nae bedencken ende achtenghe der regenten ghestraft worden.

CXVIII. *Saecten nyet wtgedruet, zullen nae gheschreven rechten getracteert worden.*

Item, naedien alle saecke nicht moeghen bedacht oft in schrift ghebracht worden, daerom zullen toefallende saecken, oeck bovenghez. handelinghe limiter, nae recht ende ghuetbeduncken der Regenten ghestelt ende wuytgheset worden.

Ende tot een besluyt des allen, in ghuede ordonnantie begrepen, willen wy by onszer zwaere straffingh ende oenghenaede fastelyck van een yegelyck tot onsen wederroepen, die wy wuyt onszer Furstelycker macht an ons houden, ghehouden hebben. Tot orkunde hebben wy desse zelve ordonnantie met onszen signet ghetekent. Gheschreven int jaer onses Heren duesent vyffhondert ende veer, op ten darden dach in Julio¹⁾.

Van Burgemesters.

Item, die steeden zullen huer regeringhe ende recht tot onser veranderinghe, de wy hyerin wt onser Furstelycker macht aen ons houden, nae ouder ghewoente bestellen; doch dat zie alle jaeren noch eens zo voell persoenen, als zie pleghen, tot haer regeringhe ende recht te ghebruycen, onse Regenten ghetekent seynden, daer wuyt onse Regenten den gheenen, die zie ghuedt bedunct der Stad to regieren, zullen ordineren ende denzelven schriftelyck confirmatie gheven. In denzelven schriften zullen zie van onse wegghen der ghemeente ghebieden denzelven in den tydt huers regiments onderdanigh ende ghehoersaem te zyn. Ende alzulken brieff zall terstondt die ghemeente ghelesen ende die geordineerde des raeds gepubliceert worden. Alsdan zullen diezelve geordineerde raedspersoenen dessen nafolgende eedt doen.

Van der burgemesteren eedt.

Als die Doerluchtichste Hoeghgeboeren Furste ende Heere, Heer Georgen, Hartoeg tot Sassen, Landtgraeff in Doringhen, Marckgraeff tot Mysen, erflycke Gubernatoer in Vrieslanden, myn Ghenedyghe Heere, my N., neven deen anderen, desser stad te regeren geordonneert heeft, spreecke ick ende ghelove na mynen hoegeste vermoeghen, zyner Ffurstelycke Gheneden, oeck allen inwoeners desser stede eere ende beste te suecken ende behelpen. Oeck trouwelyck flyticheyt oft neersticheyt te doen, zyner Ffurstelycke Gheneden, zyner Ffurstelycken Gheneden erven ende Regenten, ende den voerbenoembde luyden deser Steede, in ghuede ghehoersaemicheyt te houden, zyner Ffurstelycker Gheneden schande, oeneer ende wedderfaerdicheyt te keeren ende wenden, een yghelyck mensche,

1) Schwartzenberg deelt nu in een noot nog mede de „maniere van procederen”, die wij weglaten. Wel laten wij de drie artikelen volgen, die bij hem na den datum der ordonnantie in den tekst nog voorkomen.

rechts in deser stat zoeckende, tot zyne gherechticheyt te helpen, nyemandt in zyn recht wetentlyck te vercorten oft verhinderen oft enygherley oentaemelycker wys te bezwaeren; mettet ghemeen stadts ghuedt ende nutticheyt trouwelyck totter steele profyt handelen, ende my doer gheenerley nutt, eere, ghunst, vriendschap, haedt of vyandschap beweghen laeten. Oeck in allen gheenerley nutt oft profyt voer myselfs, dan zo voell my toeghelaeten is, te soecken oft te ghebruycken, trouwelyck ende oenghefaerdelycken; ende den allen ghenoech te doene schweere by Ghodt ende alle zyn Heyllyghen.

Van der burgemesteren officie ende rekenynghe.

Nae zulcke eedt ghedaen zullen die zelve regierders alle des stadts zaecten ten besten handelen, alle handtwerck ende anders ordonneren, daermede een yeghelyck mensche ghelyck ende gherecht ghescheen mach.

Ende zullen sonderlinge vlyt andoen, den parten, die metten anderen te doen hebben, onvertoefflyck eynde oft recht te gheven, voer alle dinghen versoecken, dat zie ghuedlyck, ende wanneer dat nyet wesen mach, rechtlyck doen scheyden.

Sy zullen oeck broecken, boeten ende straffinghe nyet anders noch hoegher, dan nae tenoer ons landts ordonnantie beschreven, nemen; ende wat daerin nyet beschreven en is, zullen zie nae huer oude ghewoente ghebruycken.

Sy zullen oeck alle zaecten, die dat levent nicht aenghaen, rechten ende compositie nemen, ende diezelvede compositie ofte boete tot huer stadts beteringhe, tot onsen wederroepen, gebruycken.

Meer zaecten, des levendes anghaende, zullen zie an onsen Regenten wyszen, ende hoer nae der Regenten bevel houden.

Het zall oeck een yeghelyck raedt in allen steeden, met wuytghanck haer jaertyts, onse Regenten, wo dat met den ghemeene stads ghueden ghehandelt is, wat van den gherechte ghenoomen is, ho voel ende waervan één yeghelyck ghegheven heeft, rekenynghe ghescheen, opdat zie furder dat beste moeghen raeden.

Item, die steden zullen sunderlinghe opseen, dat met den ghewichte, maethe ende ellen onse ordonnantie ghehouden wordt.

Oeck die hantwerckers ende handelers nyemant met hueren handtwercke ende handelen bedrieghen.

Ende dat sunderlinghe die goudtsmeden rechte ordonnantie houden.

Het zall antworten die oude raedt den nyeuwen confirmeerden raedt, in byweszen tweer mannen wuyt ener ytlycker ghilden, alle tydt op een zeecker dach, alle huerer innaeme ende wuytghaewe claere, volstandyge rekenynghe ende onderrichtinghe doen, ende die, also voersz. is, onsen Regenten in onsen afweszen to schicken, huer ghemoedt ende meynunge daer aff te nemen.

V. 23 Maart 1529. *Instructie van het Hof van Utrecht*¹⁾.

Kaarle, by de gracie Goids Roomsche Keyser, altyd vermeerder 's Rycks, Koninck van Germanien, van Castillien, van Leon, van Grenade, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Sicillien, van Maillorque, van Sardaine, van den Eylanden van Indien ende vasten Landen, van der Zee Oecene, &c., Eertshertoge van Oostenryck, Hertoge van Bourgoingnen, van Lotterick, van Brabant, van Lembourg, van Luxembourg, &c. Grave van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoingnen, Palsgrave, ende van Henegouwen, van Holland, van Zeeland, van Ferrette, van Hagenault, van Namen, &c., Prince van Zwave, Marckgrave des Heyligen Rycks, Heere van Vriesland, van Salins, van Mechelen ende van der Stad, Steden ende Lande van Utrecht, ende Overyssele, ende Dominateur in Asie ende Africque,

¹⁾ Naar Van de Water, *Groot Placaatboek*, II, blz. 955 vgl., vergeleken met een afschrift, aanwezig in het Rijksarchief te Utrecht.

allen den geenen, die dese jegenwoordige zien zullen, salut. Alsoo tot onse aankomste onlanx, duer die gracie ende voersienigheyt Gods Almachtig, aan de heerlikheyt van de Stad, Steden ende Lande van Utrecht ende van hueren dependentien ende toebehoorten, wy den selven, overmids den grooten ende langen oorloge, in denwelcken zy daar te vorens geweest wairen, in groote ongeregeltheyt van justicie ende policie bevonden hebben, ende dat, mids gebreck van dien, veele ende diversche groote inconvenienten in de voorsz. Stad, Steden ende Landen gebeurt en geschiet wairen, tot groote en ontseggelyke schaden, laste en achterdeele van den vasallen, ondersaten en ingesetenen van dien; het selve gemerkt, ende dat alle Fursten ende Heeren deur middel van justicie regneeren ende die Landen, Steden, vasallen ende ondersaten prospereren. Soo is 't, dat wy, Gods ter eeren, ende begerende, tot het ruste, vrede en de welvaert van onse voorsz. Stad, Steden, Landen, vasallen ende ondersaten, te voirsien, nair voorgaande deuchdelyke informatie, t'onsen bevel genomen, op die gebreke van justicie ende policie, in onse voorsz. Stad, Steden en Landen, ende by wat middel 't selve best geschien mochte, ende rapport van als in onsen Secreten Raide gehoord, wy by deliberatie van onse seer lieve ende beminde Vrouwe ende Moeye, d'Eertshertoginne van Oistenryk, Hertoginne ende Gravinne van Bourgoignen &c., voor ons Regente van onsen Landen van herwaerts over, ten advyse van den Ridders van onsen Ordene, ende van den Hoofden ende Luyden van onsen voorsz. Secreten Raide, ende van onse Financie, neffens hair wesende, een overste Raid in onser voorsz. Stad, Steden ende Lande van Utrecht, geordonneert ende geinstitueert hebben, ordonneren ende institueren by desen. Te wetene, onsen lieven en getrouwen Riddere van onser Ordene, Stadhouder ende Gouverneur in onse voorsz. Stad, Steden en Lande van Utrecht, den Grave van Hoochstraten, als Hooft, ende van zeeckere Raiden, Advocaat, Secretaris, ende andere personen, zulks wy dair toe by anderen onsen openen brieven noemen, specificeren, verklaren ende committeren zullen, ende denwelcken, soe in het bewairen van onse voorsz. Stad, Steden en Landen, als in der administratie van der overste justicie, van onsen wegen hen hebben, voug en reguleren zullen zoe en inder manieren hier na volgt:

I. In den eersten ordonneren wy ende statuieren, dat van nu voortaan onse Stadhouder in der Stad, Steden ende Lande van Utrecht, en anderen in der tyt wesende, onse voorsz. Stad, Steden, Sloten, Stercten, ende anderen Vlecken, ende den geheele Lande van Utrecht, bewairen zal, en denselven daarom tot allen tyden, als van nood wesen sal, visiteren ende ondersoucken, hoe die Regeerders, Wethouders, Capiteynen tot den selven Stad, Steden, Stercten ende anderen Vlecken, hen hebben ende regeren, ende of zy huren getal van ruteren, knechten en soldoyers, weerachtige, welgestelde mannen, ende anders huere behoeften hebben, ende sal van onsen wegen tot allen gebreken remedieeren ende voirsien; ende indien hy tusschen die Edele, Officieren, Steden, en Sloeten of de Regeerders van dien eenige tweedragt bevind, den selven eerst ende voor al sal hy allen wegen van feyten verbieden, ende mit onsen Raide pogen hair twist ende geschil neder te leggen mit vruntschap of anders rechtelyke, mit behoorlyke beteringe dair die vallen zal, ende generalyk al te doen, dat hy tot bewaarnisse, ende onderhouden van den voorsz. Landen, Steden, Sloten ende den eendrachtigheyt ende welvaart van onsen ondersaten bevinden zal te behooren.

II. Dat onsen voorsz. Stadhouder ende die Raiden, mit hem geordonneert, zullen recht ende justicie administreren allen dengeenen diese versoucken ende die 't behoren zal; die justicie doen obedieren, die gewesen vonnissen ende andere appointementen doen executeren, zonder simulatie; ende op dat die justicie geobediëert ende volbracht worde, soe zullen allen onsen Mairschalken, Schouten, ende Officieren, des versocht zynde, onsen voorsz. Stadhouder en Raiden, oick die panders ende boden van den Raide, tot volbrengen van hueren lasten ende commissie hulp ende assistentie doen, ende doen het zelve op verbuertenisse van hueren officien, ende dairtoe op arbitrale correctie.

III. Onsen voorsz. Stadhouder of d'eerste Raid zullen alle supplicatien ontfangen, die materie in deliberatie stellen, die opinien vergaderen ende die appointementen pronuncieren, by monde of geschrifte, soe die by de meeste stemmen gesloten zullen wesen.

IV. Onsen voorsz. Stadhouder zal ook in bewaarnisse hebben 't zegel van de leenen,

dairmede besegelt zullen worden allen verlyen ende sententien, in saicke van leenen geschied ende gegeven; ende onsen eersten Raide sal bewairen onsen zegel, totter justicie geordonneert, en zal dairmede zegelen allen sententien ende anderen saicken, die in onsen Raide te zegelen vallen zullen.

V. Onsen voorsz. Stadhouder ende Raiden zullen ernstelyck verstaan tot expedicie van de justicien ende tot conservatie van onse Rechten, Hoogheyd, Heerlykheyd ende Domeynen, ende dairomme dagelycks te Raide komen, als dair te doen zal wesen, en dair blyven; te weten, van Paesschen tot Bamisse toe van 's morgens te seven uren tot tien uren toe, en van Bamisse tot Paesschen van acht tot elf uren toe; en na den noen tot allen tyden van dryen tot vyf uren.

VI. Onsen voorsz. Stadhouder en Raiden zullen by onsen Advocaat Fiscaal of andere neerstige inquisitie doen ende vernemen, hoe onse Maarschalken, Schouten en andere Officieren in het bedienen van huere officien, lasten ende commissien hen hebben zullen, ende of sy onsen ondersaten verdrucken of exactioneren, omme denselven, of zoe waire, naar gelegentheit van der zaicke te corrigeren.

VII. Onsen voorsz. Stadhouder, Raiden, Advocaat Fiscaal ende Secretaris, in onsen voorsz. Raide geordonneert, zullen die secreten van den Raide heelen ende den selven niet reveleren ende en zullen geen wedden of pensioen hebben van ymant, wie hy zy, geestelick ofte weerlick, dan van ons, noch oick geen giften, rapport-gelt of andere diergelyke nemen, op arbitraal correctie.

VIII. Dat van nu voortaan geen bullen of provisien apostolicque en sullen in onser Stad, Steden en Lande van Utrecht geadmitteert worden, sonder onsen brieven van placet, en dat door of onsen voorsz. Stadhouder en Raide deugdelick gebleecken zy.

IX. Onsen Advocaat Fiscaal sal gehouden wesen te solliciteren ende te bewaaren alle de saicken, roerende onsen rechten, hoogheyd, heerlikheyd, ende allen anderen, dien ons aangaan mochten ende in den welcken wy eenige interest mogen hebben, sonder eenige gunst of simulatie, ende register houden van allen saiken, die hy voor den Raide hangende hebben ende dair hy gevouchde wesen sal, ende zyn register onsen Stadhouder ende Raide toonen tot allen tyden als des vermaant wort. Sal oick niet tegenstaande den staat van der saicken hem mogen vougen ende oick conclusie tot onsen profyte nemen, soe verre in den rechten niet geconcludeert ende zy, ende en sal geen partyen mogen dienen dan den armen en miserabilen persoonen en dat om Gods loon.

X. Den voorsz. onsen Advocaat Fiscaal en sal geen saicken mogen aannemen van Officieren ofte anderen, ten zy datter wettelicke oirsaicke zy ende by ordonnantie van den Stadhouder ende Raide, en sal oick nyemand in rechte mogen betrekken, hy en heeft goede informatie præcedente.

XI. Dat indien eenige partyen, by onsen Advocaat Fiscaal in rechte betogen zynde of niet, tot arbitragie van onsen Stadhouder ende Raide hen begeren te submitteren, soe sal onsen voorsz. Advocaat Fiscaal van onsen wegen 't selve oick mogen doen, soe verre onsen Stadhouder en Raide 't selve goetdunckt, en anders niet.

XII. Dat allen procuratien ende machtbriefen, die men in onsen voorsz. Raide sal willen exhiberen of op denselven dienen, sullen moeten gepasseert zyn voor onsen voorsz. Stadhouder ende Raide, ende anders en sullen zy niet geadmitteert zyn.

XIII. Dat die Secretaris sal register houden van allen conclusien, dilayen, præsentatien, protestatien, interlocutorien, sententien, plichten ende van al des in rechten geschien sal, mids dair afnemende zyn salaris, als hier nair volgt.

XIV. Te weten, van een procuratie ofte machtbrief, vyf stuyvers; van een interlocutoir of vlucht oirdeel, plicht of diergelyke, twee stuyvers; voor teyckenen van elke dingtale, by partyen overgegeven, deláy, præsentatie, of diergelyke, een stuver; voor een interlocutoir op beschreven dingtale gevallen, vyftien stuyvers; voor een definitief, dertig stuyvers, ten waire datter grooten arbeyt inne gelegen waire, in welken gevalle hy dair af geloont sal wesen ter taxatie van onsen voorsz. Raide; voor 't recht van 't zegel in een definitief, twintig stuyvers; voor 't registreren, by wat Schout, Schepenen of bueren een beroepen oirdeel overgelevert wordt, eenen stuver; ende van allen andderen saiken, hier niet gespe-

cificeert, sal onsen voorsz. Secretaris geloont worden naar advenant of sulks als by den Stadhouder ende Raiden hem geordonneert wordt.

XV. De voorsz. Secretaris sal op alle rechtdagen een rolle maken van allen saiken, die op elken rechtdag dienen sullen, ende die selve saiken's daigs te voeren stellen voer die deure van de Raidkamere, ten eynde dat een ygelik kennisse dairof hebben mag, ende sal vooraf stellen de saiken, dair onsen Procureur Generaal partie is, ende dairnair de nieuwe saiken, ende voorts alle de andere in oirdene, sulks als die by den panders ende procureurs hem aangebracht sellen worden.

XVI. Die voorsz. Secretaris sal bewaringe hebben van allen stukken ende munimenten, der justicie aangaande.

XVII. Hy sal oik register houden op hem selven van allen ordonnantien, uytroepingen, publicatien ende provisien, by ons ofte onsen Stadhouder ende Raid van onsen wegen, tot welvaaren van den Lande, gemaikt.

XVIII. Hy sal allen missiven, die by Stadhouder ende Raiden geschreven ende uytgesonden worden, onderteykenen ende denselven toesluyten mit onsen zegel, dairtoe geordonneert, denwelken hy onder hem hebben en bewaeren sal.

XIX. Dat in onsen Raid geen Prælaten noch Geestelike persoenen en sullen moegen wesen.

XX. Oick en sal geen priester noch andere geestelike persoenen, in onsen Raide advocaat noch procureur mogen wesen, mair alleenliken weerliken luyden, dairtoe nut ende bequaam ende den welken onsen voorsz. Stadhouder ende Raiden, nair deugdelike examinatie, sufficient bevinden sullen, ende denselven doen sweeren, dat zy onsen Stadhoudere ende Raide, in allen plaatsen eere, reverentie ende weerdigheyd bewysen sullen; dat zy in geen saiken dienen en sullen, die zy weten onregtveerdig te zyne, 't zy dat hemluyden dairaf blyke in 't beginsel van den processe of dairnair, dat zy neersteliken en getrouweliken huere meesters dienen sullen, ende hoiren saiken reverentelike ende sonder injurie bedingen ende seggen; dat zy te vreden sullen wesen mitten tax van den Raide; dat zy geen onbehoirlike uytwegen of dilayen soucken en sullen, noch gheen porcie of deel in de saike te hebben, ende generalik dat zy hem in ende over al dragen sullen als goede en getrouwe advocaten en procureurs schuldig zyn van doene.

XXI. Dat die advocaten noch procureurs niet en sullen mogen spreken dan als hair saiken by den secretaris uytgeroepen worden.

XXII. Dat de secretaris, advocaten ende procureurs sullen den armen luyden, geen macht hebbende huere saiken te vervolgen, omme Goids loon, des versocht zynde, getrouwelik dienen, sonder yet dair af te nemen, ten ware dat sulke arme luyden winners van hair saiken worden, mitte kosten, in welken gevalle zy eerst dairvan betailt zullen worden.

XXIII. Dat die Stadhouder ende Raide sullen kennisse nemen van saiken, roerende onser vryheyd, domeynen ende rechten, van injurien die gedaan worden officieren, geestelyke of andere gepriviligeerde persoenen, ende van des al onsen Officieren sal mogen roeren, aangaande hueren dienst ende officien, ende oick van exactien ende concussien, die zy in hueren officien mogen bedreven hebben; ende in materie possessor van beneficien, van obligatien, inhoudende prorogation van allen jurisdictien, ende van allen obligatien van edelen luyden, wonende buyten besloten steden; van privilegien, soe wel den ondersaten als vreemdem gegeven; van allen criminele saiken ende excessen binnen den Steden gevallen, ongecorrigeert, ende van saiken by beroup an hemluyden kommende van subalterne of lage rechters, en sullen by præventie allen persoenen mogen ontfangen ter purge.

XXIV. Ende oick sullen zy kennen van allen thynssen ende leenen, die van ons gehouden worden.

XXV. Ende in allen actien reël van ontwaringe ende anderen gelyke actien, realité smakende, sullen onsen Stadhouder ende Raiden, of die lage Rechters dair 't land, huys, erve of staande tymmer gelegen, ende parthien eerst klachtig kommen, kennisse mogen nemen, ende justicie administreren, verbiedende allen onsen ondersaten eenig van den voorsz. actien te intenteren voor andere Rechteren, op peyne van thien Carolus guldens, soe

dikwils contrarie van desen gedaan word tegens ons te verbueren, ende sullen de proceduren, contrarie van desen in toekomenden tyde gedaan, gehouden worden voor nul en van geender weerden; ende van gelyken sal onderhouden worden in actien personeel, die bedragen tot merkelike somme van penningen, te weten, dat dairaf die aanlegger zyn aanspraike sal doen voor den lage gerechte, dair die voorganger wonachtig is, of voor Stadhouder ende Raiden.

XXVI. Dat den aanlegger of eysscher, in allen saiken voor onsen Stadhouder ende Raide vallende, sal zyn partye doen citeren tot eenen tameliken dage by een van den panders, tot welken dage den aanlegger zyn klagte of aanspraike by artikulen mit zyn conclusie gehouden sal wesen over te leggen in geschrifte, dairtegens dat die gedaigde of verweerer dag nemen zal te veertien dagen of acht dagen, sonder langer dilay, welken dag omgekomen zynde, sal die verweerder of gedaigde zyn antwoorde by artikulen mitte conclusie overgeven, dairtegens gerepliceert en geduplicateert sal worden, op gelyke termynen ende in derselver manieren. Alle welke dingtalen elk op zynen dingdag by den secretaris geteykent sullen worden, soe voorsz. es.

XXVII. Dat ten dage van der duplycque sullen partyen in persoon of by een procureur, dairtoe gemachtigt, gehouden wesen te zweeren, dat alle 't geene dat zy by hoir artikelen overgegeven hebben, dairvan anders niet en weten of ten is de waarheyd, ende dat zy elks wanen goed recht te hebben, ende oick dat zy die waarheyd niet ontkennen of loochenen en sollen, soe verre eenig van partyen dat begeert, ende indien de gene, dair tegens 't selve begeert wort, niet bereyt en is dat te doen, sal dat getekent worden by den secretaris, omme te strekken als het behoiren sal.

XXVIII. Ende indien die eysscher of aanlegger ten gepraefigeerdeu dage niet en compareert, of bereyt en is omme zynen eysch over te leveren, soe sal die gedaigde, nair dat hy heeft doen blyken dat den dag diende, geabsolveert worden van der instantie, ende den aanlegger gecondemneert in de kosten, ten waire dat hy hem souffisantelyk konde excuseren.

XXIX. Die Stadhouder ende Raiden sullen, by consent van partyen of uyt merkelike oirsake, eenig van den voorsz. termynen moegen prorogeren, na gelegtheyt van der saicken.

XXX. Dat als van de duplyke gedient zal worden, zoe zal by den Hove geordonneert worden, dat die dingtalen van partyen, mitsgaiders alsulke brieven en munimenten, als dairmede zy hen willen behelpen, gebrocht zullen worden onder een van den voorsz. Raiden binnen veertien dagen, die binnen een maand dairna oick sal mogen horen partye adverse of zyn procureur, dairtoe geroupen, indient noot zy, sonder vorder commissie, alsulke getuygen als partyen zullen willen produceren, ende alzoe 't proces instrueren, ter definitive toe exclusys, ende teykenen sommierlyk 't gund dat voor hem geschied is, ende dat al den Raide overbrengen binnen twee maanden nadat van duplyke gedient zal wesen, omme getermineert te worden ten waire dat uit merkelike oirsacke partye langer dilay geacordeert worde.

XXXI. Dat indien die verweerer proponeeren wilt eenige exceptien, 't selve zal hy gehouden wesen tot eenemaal ende t'effens te proponeren by ordenè, ende onvermindert die selve ten principale ende peremptoirlick te concluderen, uitgezondert exceptien litis finitae, litispentie en dergelyke, dair hy in sal mogen persisteren.

XXXII. Dat indien de verweerer, d'eerste reyse opgeroupen zynde, nyet en compareert, zoe sal hy verbueren tegen ons eenen Karolus gulden, ende sal andermail gedaicht worden te compareren te veertien dagen, ende indien hy als dan niet en compareert, zal insgelyks verbueren een Karolus gulden, ende derdemaal gedaicht worden te compareeren tot andere veertien dagen, ende indien hy nog nyet en compareert, sal van gelyken verbueren die boete als voeren, en sal den eysscher toegelaten worden, omme te mogen overleggen zyn eisch, metter verificatie, ende sal die verweerer vierdemaal geroupen worden, omme sententie te hoiren, ende sal als dan sententie gegeven worden, 't zy dat hy compareert of niet, ten principale ofte anders recht gedaan worden alst behooren sal.

XXXIII. Indien de verweerer, dag genomen hebbende, om te antwoirden, niet en compareerde of niet bereyt en waire zyn antwoirde over te leveren, die sal versteken worden van

syn antwoorde, ende den eysch geleyt in handen van een van onsen Raide, mit de verificatien dairtoe dienende, en voorts geprocedeert worden in alder manieren als voeren geseyt is, die saicke voldingt zynde.

XXXIV. Dat indien die aanlegger ten dage van replycke nyet bereyt en waire zyn replycke te leveren, soe zal hy versteken worden van zyn replycke, ende zullen partyen alsdan, na den eed gedaan ofte gerefuseert zal zyn, procederen, gelyk als voeren geseyt es, als die materie voldingt word; en insgelyks zal geschien, als die verweerer ten dage van der duplycke in gebreeke is die te leveren, behoudelicken altyd nootlyke ende legitime saicken te mogen allegeren, om voorder dilay te hebben.

XXXV. Dat van nu voortaan die verweerer niet en sal toegelaten worden zyn eed of onschult te doen, als die aanlegger met wetachtige getuygen zyn meeninge weet te proberen.

XXXVI. Dat alle de voorsz. termynen, alwaart oick thynsgoeden of leengoeden, sullen gehouden worden in der raadkamere binnen onser Stad Utrecht of elders in den Lande, dairt gelegen zal zyn, by den voorsz. Stadhouder ende Raiden of twee van hemluyden, die de saicken zullen mogen praepareren, ende sententie interlocutoir mogen pronuncieren, als na rechten behoiren zal; ende indien partyen niet tevreden en wairen mit zulken interlocutoire van twee Raiden, sal hem dairof mogen beklagen ten naasten ordinaris rechtdag, op die boete van eenen halven gouden Reaal, indien bevonden wort, dat hy hem t' onregte beklagt heeft.

XXXVII. Dat voor den voorsz. twee Raiden en den Secretaris of syn Substituut, sullen verleden mogen worden wettige condemnatien ofte plichten, huwelyckse voorwairden, ende diergelyken.

XXXVIII. Als eenige van onsen Raidslyuden in onsen saicken reysen sullen buyten de plaatse van hoire residencie, soe sullen zy, boven huere wedden, hebben daichs twee en dertig stuyvers, welverstaande, dat zy de ordinaris rechtdagen tot Wyk houden sullen op huere wedden, sonder meer.

XXXIX. Ende die secretaris oick vacerende in onse saicken, buyten de residencie van onsen Raide, sal hebben 's daichs vierentwintig stuyvers.

XL. Onsen voorsz. Raiden ende secretaris zullen oick van partyen betaalt worden tot gelycke taxe als voire, indien sy nootlyk tot versoucke van der selver partye, buyten de plaatse van huere residencie, reysen moeten, ende van getuygen, te hooren binnen de plaatse van huere residencie, sullen onse Raiden nyet meer hebben of ontfangen van partyen dan 's daigs acht stuyvers, en die clerck van een van onsen Raide, die scryft, sal mogen nemen voir syn arbeyt ende papier; des sal hy gehouden worden dat te grosseren 's daigs omme drie stuyvers.

XLI. Ten eynde dat partye recht te bat bewairt mag worden, sullen onsen Stadhouder en Raiden binnen onser Stad van Wyk by Duerstede of elders, dair 't om redenen bat gelegen sal zyn, viermail s' jairs vergaideren; te weten, op alle Maandagen na den Quatertemperen, ende, indien deselve Maandagen op heylige dagen vielen, sullen zy vergaideren op den eersten werckendag dairaan volgende, ende aldair zullen ordinaris rechtdagen houden, omme oirdelen en sentencien te pronuncieren, ende te recht te sitten, en recht doen, van 't geene datter te doen sal wesen, en sullen onse raiden ende eenige andere Commissarissen, dair toe geordonneert, te minsten te samen tot vyfven in getaile, compareren goeds tyts te voeren, omme die sentencien te sluyten; ende op den dag van de pronunciatie van dien zal onsen Stadhouder, mit onsen Raide en Commissarissen, praesent wesen, ten waire dat onse voorsz. Stadhouder uit seer nootlicke ende mercklicke oirsaicke niet compareren en mogte, in welcken gevalle onsen Raiden en Commissarissen voorsz., in huere praesentie alle de sentencien sullen doen pronuncieren.

XLII. Dat op deselve rechtdagen zullen mede geslooten ende gepronuncieert worden allen saicken, thynsgoeden ende leengoederen aangaande, dairover roupende eenige thynsgenoten ende leenmannen, na qualiteit ende gelegentheyte van der saicken.

XLIII. Dat alle vonnissen, gewesen in materie van policien, ende andere dyergelycke gepriviligeerde saicken, sullen geëxecuteert worden, niet jegenstaande, 't beroep van dien gedaan, zoe verre die namaals zouden wesen reparabel, ten waire dat uyt seer

merkelijke en evidente redenen andere provisie by den stadhouder ende raiden gedecerneert worde.

XLIV. Dat allen vonnissen, gewesen in den gerechte van eenige besloten steden, bedragende beneden de somme van twee hondert Carolus guldens sullen oick geëxecuteert worden als voeren op cautie.

XLV. Dat soo wie voor den Stadhouder en Raiden succumbeert in eenige saicken, definitive gewesen, en dair geintenteert ter eerster instantie, deselve sal tot onsen profyte verbueren acht Karolus guldens.

XLVI. En soe wie eenige vonnissen, gewesen by lage of subalterne rechters, beroepen sal hebben voor onsen Stadhouder ende Raiden, indien hy dan verlieser is, soe sal hy tegens ons verbueren sestien Karolus guldens.

XLVII. Dat, indien eenig van partyen, mitter sentencie, gegeven by onsen Stadhouder ende Raiden, niet te vreden en waire, sal 't selve ons by supplicatie te kennen mogen geven binnen twee jaren na de pronunciatie van dien, ende sal hem geconsenteert worden te mogen erreur proponeren, omme, soe by dengenen die de sentencie gewesen hebben ende anderen tot hemlyuden gevougt, is 't noot, 't proces te doen revideren, op die boete ende amende van vyftig Karolus guldens tegens ons te verbueren by dengenen die bevonden sal wesen revisie met onregte versocht te hebben; welcke vyftig Karolus guldens hy gehouden sal wesen te namptiseren in handen van onsen Secretaris, al eer hy tot revisie toegelaten sal worden.

XLVIII. Ende ten eynde dat geen bedroch en geschie in het wisselen van eenige stucken ende munimenten, soe en sullen die partyen binnen twee jaren na pronunciatie van der sentencie hoir saicken of stucken uit handen van onsen secretarys niet mogen lossen, ten waire dat den geenen die gesuccumbeert hadde, renuncieerde der propositie van erreur.

XLIX. Dat die panders sullen registers houden van al des zy uyt kragte van heur officie, doen sullen, en den Stadhouder ende Raiden ende oick partyen tot allen tyden als van noode wesen sal openinge dairvan doen, ende sullen twee dagen voor elcken rechtdag den secretaris onder hair hand aanbringen alle die saaken, die op den volgende rechtdag dienen zullen, op dat die secretaris te bat zyn rolle mag maken.

L. Dat, zoe wanneer ymand gecondemneert wort in reële actie of materie possessor, zoe sal by een van de panders executie dairaf gedaan worden en die winner gestelt in 't goet of possessie achtervolgende die sententie.

LI. Ende in personeel actien, dair niemant penningen aangewesen worden, sal een van de panders d'executie dairaf doen, eerst an de haeflyke goeden van den gecondemneerden, indien hem die genoeg by den gecondemneerden gewesen worden ende hy die genoeg vind; indien niet, aan de onroerende eygen goeden, by gebreke van dien an den schulden die men hem schuldig waare; daarna aan den thynsgoeden, ende, indien die gecondemneerden geen eygen nog thynsgoeden en heeft, aan den vruchten van den Leenen.

LII. Dat onse panders zullen hebben voor hoer salaris van ymant in te bieden, te panden, verbot, ontwaringe en diergelyke te doen of weder te ontdoen, ses stuyvers, binnen 't Land van Utrecht, indien partye die bootschap beveelt te doen, acht dagen te voeren, en die syn bootschap binnen acht dagen, ofte buyten het Land van Utrecht gedaan wilt hebben, zal den Pander dairaf zyn gemoet hebben, tot redelykheit; en of eenige van onsen panders bevonden wort meer van onsen ondersaten genomen te hebben, denselven sullen arbitralyk gecorrigeert worden.

LIII. Dat die Maarschalken zullen neerstig wesen, om alle criminele saicken ende geweld te doen corrigeeren, ende zullen allen gevangens ende anderen misdadigen, elcx in 't zyne, te rechte stellen, zonder vertreck of simulatie, te wetene, die Maarschalk van 't Overquartier, voor Schepenen van Wyck en van Renen; die Mairschalck van der Eem, voor Schepenen van Amersfoort; die Mairschalk van 't Nederquartier, voor Schepenen van Vredelant of 't Geyn of voor onsen Stadhouder of Raide voorsz.

LIV. Ende en zullen die Mairschalken geen compositien van eenige delicten mogen maken dan by expres advys ende consent van onsen Stadhouder ende Raide, ende in civile saicken tusschen partyen ende zullen geen kennisse nog onderwynd mogen nemen.

LV. Oick en zullen die Maarschalken geen klockgeslag gebruyken, omme criminele justitie te doen, maar die Maarschalk van 't Nederquartier sal den schouten van eenige dorpen, hem naist gelegen, elck mit drie of vier mans mogen bevelen by hem te komen ende te assisteren, is 't noot, als hy criminele justicie buyten de Steden doen zal.

LVI. En zullen oick die Maarschalken hen niet onderwinden van nu voortaan eenige beden van dorpluyden te eysschen of maaltyden te doen bereyden van den dorpluyden, omme tot eenige gifte te kommen, op peyne van privatie van hueren officien ende van arbitrail correctie.

LVII. Eu zullen oick die maarschalken geen geleyde ymant mogen geven in criminele saaken, maar indien zulks aan henluyden versogt word, zullen dat remitteren aan den Stadhouder ende Raide. Insgelyks en zullen die Regeerders van der Stad en Steden van het Land van Utrecht geen dootslagers of andere delinquanten onderhouden.

LVIII. Dat die Maarschalken, indien eenige dootslagen geschieden, zullen van stonden aan, naar het feyt goede informatie van der toekomst van dien nemen, ende den dootslagers apprehenderen, indien zy die bekomen mogen, ende die te recht stellen, omme justitie, zoe wel tot ontlastinge als tot belastinge, naar gelegentheyt en qualiteyt van 't feyt, gedaan te worden, sonder aanschouw te nemen op die costume hier te voeren geuseert te weten, dat een dootslager, drie dagen uit den lande geweest hebbende, tegens den Heere gevryt zoude zyn, dewelke mits desen geaboleert en te nyete gedaan word, als wesende tegen recht ende 't gemeen welvaart.

LIX. Ende of ymand van de ridderschap of huysluyden op 't platte land, buyten besloten steden wonende, een dootslag doet of anders zyn lyf verbeurt ende geëxecuteert word, zoe en zal hy geen goet verliesen of verbueren, ten ware dat hy gecommiteert hadde crimen læsæ Majestatis, rebellionis, ofte diergelyke, mair indien hy ontkomt ende het feyt gequalificeert is, soe sal hy uyt zyn goet verbueren, tot onsen proufyte, tachtig Karolus guldens, ende indien 't feyt onnosel ende verwerende syns lyfs geschiede, in dien gevalle zal hy uyt zyn goet niet verbeuren.

Reserverende aan ons ende onse successoires, heeren ende vrouwen van Utrecht, dese jegenwoordige ordonnantie te mogen altereren ende veranderen, minderen ende meerderen, ende dair toe d'interpretatie van de donckerheyden of diversiteyt van verstande, die in denselven bevonden zouden mogen worden, hetselve zoe wy tot vordering van der justitie ende 't profyt ende welvaart van onser stad, steden ende landen ende van onsen vasallen en ondersaten van Utrecht en den ingesetenen van dien bevinden zouden te behoiren; ende ontbieden onsen voorsz. Stadhouder ende Raide van onse voorsz. stad, steden en lande van Utrecht, dat zy de jegenwoordighe ordonnantie in allen hoiren punten ende articulen, in der manieren voorsz. verklairt, in der administratie van der justitie ende anderen lasten, hen gecommiteert, observeren, onderhouden ende achtervolgen, ende by allen onsen officieren, vasallen ende ondersaten observeren doen, ende deselve ordonnantie dairtoe, opdat niemant dairaf ignorantie prætenderen en mag, ten daige van der institutie van onsen voorsz. raide, daar toe geroepen, ende comparerende den drie staten onser voorschreve stad, steden ende landen van Utrecht, doen lesen ende kundigen; ende daar na tot allen anderen plecken dair het van noode wesen soude, doen publiceren. Ontbieden voorts allen onsen Maarschalken, schouten en anderen officieren, onsen vasallen ende ondersaten, van der stad, steden ende lande van Utrecht, die 't aangaan zal, dat zy onsen voorsz. Stadhouder ende Raiden, in huere last ende commissie, zoe in der administratie van der justitie, als anders, eere ende reverentie bewysen en hen bystaan ende obediëren, want ons alsoe gelieft. Des t'oirconde hebben wy onsen zegel hier onder aan doen hangen. Gegeven in onser stad van Mechelen, den 23 dag Marty, in 't jair ons Heeren duysent vyf hondert negen en twintig, en van onsen Rycken, te weten van den Roomschen ende Germanien, 't elfste, en van Castilien &c. 't veertienste, ende was ondergeschreven, by den Keyser in zynen Raide, onderteyckent, L. Dublioul.

Dese ordonnantie is gelesen ende gecundicht, den drie Staten 's Lands van Utrecht, in den logyse van myn Heere, Heere Anthonis van Lalaing, Grave van Hoogstraten, Heere van Montigny, &c. Roomsche Keys. Majest. Stadhouder Generaal van Holland, de

stad, steden, ende lande van Utrecht, den 2 April, anno 1530, in präsentie ende tegenwoordigheyt van myn Heere den Grave voornoemt, ende veel meer anderen van Keyzers Raiden. In kennisse van my, onderteyckent, P. van St. Peters.

VI. 1 October 1531. *Instructie van den Raad van State*¹⁾.

Ordonnance et instruction du Conseil que la Majeste de Lempereur et Roy, nostre sire, archiduc, etc., commect devers Madame la Roynne douaigiere d'Hongrie, sa tres chiere et tres amee seur, pour les matieres et affaires destat et d'importance concernans le principal gouvernement, seurete, deffence et bonne conduycte des pays de pardeca demourans soubz la regente (l. régence?) et charge de la dicte Roynne.

Premierement, ordonne Sadite Majeste icelluy conseil des personnes de sadite seur, la roynne, comme regente et gouvernante et representant sa personne, et de tres reverendz peres en Dieu, messire Evrard de la Marche, cardinal, evesque de Liege, messire Jehan Carondelet, archevesque de Palerme, les marquis d'Arschot, conte de Buren, seigneur de Fiennes, conte de Gavre, le seigneur de Bevres, le conte de Hoochstrate, le seigneur de Sempy, le seigneur de Berghes, chevaliers de lordre, des seigneurs de Wallain, de Molembaix et messire Jehan Hannart, viconte de Lyeckercke, et pour secretaire, messire Jehan de Marnicx, chevalier, seigneur du dit lieu et de Thoulouze, tresorier de la dicte roynne; auquel aussi auront entree et seront comprins ceulx du conseil destat residens devers Sadicte Majeste, quand ilz se trouveront devers ladicte roynne; aussi y auront entre les autres chevaliers de lordre, quand ilz seront devers ladicte roynne, soubz le bon plaisir de laquelle ledict archevesque de Palerme proposera les affaires et demandera les opinions et dira la sienne, remettant la resolution a la dicte roynne.

Oultre les dessusdits, sera a larbitraige et bon advis de la roynne, de evocquer et appeller audict conseil conseilliers et officiers des prive et grand consaulx, gens des finances et aultres, selon lestat et qualite des personnes et exigence des affaires, et pour autant quelle verra convenir et estre besoing tant seullement, ayant regard que la faculte en ce ou multitude des gens nengendre inconvenient, empesche et retardement tant des negoces et affaires dicelluy conseil destat que autres concernans le service de Sadicte Majeste.

Et s'assemblera ledict conseil devers ladicte roynne toutes les foiz et en tel lieu que besoing sera et luy plaira, et verra l'importance, necessite et commodite.

Que ceulz qui seront absens du lieu [ou] pour le temps se trouvera ladicte roynne, doient venir devers elle quand il y aura matiere ou leur conseil, presence et assistance luy semblera necessaire, et seront mandez delle, et se tiendront en court pour le temps quelle verra estre besoing et emporter a la bonne direction, conduycte et despesche desdictes affaires.

Audict conseil se traicteront seullement les grandz et principaulx affaires, et ceux qui concernent lestat, conduycte et gouvernement des pais, sceurete et deffense desdicts pays de pardeca, remectant et delaissant les autres negoces et affaires, tant de grace que justice et police ordinaire et prive, grand et autres consaulx provinciaulx, loix, juges et officiers, sans sen mesler, ny empescher de la cognoissance, si toutesfoiz nestoit matiere et affaire de tel poix, importance et consideration quil semblat a la roynne estre besoing et expedient lentendre ou traicter et expedier audit conseil destat.

Veult, entend et ordonne Sadicte Majeste tres expressement, que lesdictes matieres dudict conseil destat se traictent en toute reverence envers la roynne, et avecq la seulle sincere affection au service de lempereur, et en mutuelle amitye et gardant toute modestie entre ceulx qui seront audict conseil, enchargeant bien acertes ladicte roynne y avoir regard pour obvier a toutes particulieres affections, contentions et propoz non servans ausdictes affaires et matieres qui se consulteront.

¹⁾ Naar Lameere, *Recueil des ordonnances des Pays Bas*, 2^e Serie, tome III, p. 239-290.

Que lesdites matieres et affaires se proposent par ledict archevesque de Palarme, comme dessus, et se debattent et examinent entre ceulx dudict conseil, selon qui semblera besoing et expedient, et se recueillent les voix et opinions, commenchant es premiers ou derniers dudict conseil, selon que ladicte royne verra mieulx convenir a la grandeur et qualite desdictes matieres et affaires ou a meilleure information dicelles. Et que chacun, en opinant, die ouvertement, plainement et resolutement ce que en son honneur, debvoir et conscience luy semblera, soit en soy conformant es autres opinions, si le mesme semble, pour eviter redites, ou ainsi que mieulx luy semblera, par autres raisons et considerations.

La conclusion et resolution desdictes matieres et affaires dudict conseil se fera a pluralite de voix et opinionz, ne soit que la disparite desdictes opinions soit en petit nombre et que, selon la difficulte qui se trouvera en laffaire, qualite, importance dicelluy et les raisons et considerations desdictes opinions et autres causes et respectz, semblast notablement a la dicte royne devoir adherer a la moindre opinion, comme plus saine et mieulx convenable.

Se tiendra par ledict secretaire destat ung registre des opinions et conclusions desdictes matieres et affaires qui se traicteront et resouldront audit conseil, du moings de celles qui seront de quelque notable importance et consideration.

Estans lesdictes matieres et affaires concludz, tous ceulx dudict conseil indifferamment, soit quilz ayent este presens ou absens, ou de mesme ou contraire opinion, s'employeront unanimement et sans quelconque contredict a la bonne conduycte, effect et observance des conclusions et resolutions dudict conseil.

Ledict secretaire aura le soing de dresser les despeschés selon les conclusions, par ladvis, conseil et assistance, et selon la qualite et grandeur des matieres, avecq les minutes et dictier dudict archevesque de Palarme, et seront toutes mynutes, tant de lettres missives, que instructions et autres escriptures que se dresseront, veues et accordees en conseil, si ce sont choses d'aucune importance et peuvent donner le temps dainsi en user, afin que toutes choses passent et se facent meurement et par commun advis, et avecq la participation de tous ceulx dudict conseil qui se trouveront au lieu ou sera ladicte royne.

Quand des affaires concludz audit conseil se debvra faire aucune response, soit par ladicte royne ou en sa presence, ou par autre de son ordonnance, ceulx dudict conseil se remectront ou a la dicte royne, ou a celluy qui debvra faire ladicte response, sans en riens declairer ne particulariser a la partie, pour en ce eviter la publication, desestime et variete, et autres bonnes considerations.

Et si entend Sadicte Majeste que tout ce que se proposera, dira, traictera et resouldra audit conseil soit tenu secret par tous indifferamment, sans en tenir propos hors dudict conseil et de la presence de la royne, en quelque compaignie ou avecq qui que ce soit, si ce nest entre ceulx du dit conseil et apart de tous aultres, et que tous presentent sur ce le serment; et que si aucun deulx scet que autrement en soit fait, ilz soient tenuz den advertir la dicte royne.

Pareillement veult Sadicte Majeste que, ou il adviendra chose a traicter au dict conseil concernant et que puist toucher mediatement et immediatement aucuns de ceulx dudict conseil, leurs parens ou alliez, quilz se deportent et retirent de la consultation, et que il soit tres estroitement observe.

Touz pacquetz se despeschent par ledict secretaire destat, lequel aussi recevra ceulx qui s'adresseront a la dicte royne, quil sera tenu luy porter tous cloz, pour iceulx ouvrir par elle, ou en sa presence, et au surplus en faire comme elle mandera.

Les ziffres seront es mains du dict secretaire, lequel aura soingneulx regard de par luy ou son clerq faire les deschiffres selon limportance et qualite des affaires, ayant bon regard que celluy quil y entremetra, soit discret, secret, leal, confident et assermente comme il appartient.

Et, au surplus, se conduyra ledict conseil au bon plaisir de la royne, selon lentiere confidence que Lempereur a en icelle, et aussi que lesdicts du conseil luy obeiront, conseilleront et assisteront leallement et de bonne volonte et affection pour le service de Sa Majeste.

Ainsi faict, ordonne et conclud par icelle Majeste en sa ville de Bruxelles, le premier jour du mois doctobre, lan mil cinq cens trente et ung.

Ainsi signe: Charles; *et soubz escript*: Par ordonnance de Sa Majeste; *signe*, A. Perrenin.

VII. 20 Augustus 1531. *Instructie van het Hof van Holland en Zeeland*¹⁾.

Kaerle by der gratien Godts Roomsche Keyser, altyts vermeerder des Rijcks; Coningh van Germanie, van Castille, van Leon, van Grenade, van Arragon, van Navarre, van Napels, van Sicille, van Maillorque, van Sardaine, vanden eylanden Indien ende vaster Eerde vander Westersche Zee, Eertz-Hertoge van Oostenrijck, Hertoge van Bourgoingnie, van Lothrijck, van Brabant, van Lemburgh, van Luxemburgh, &c., Grave van Vlaenderen, van Arthoys, van Bourgoingnie; Paltz-grave, ende van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelant, van Ferrette, van Hagenault, van Namen, &c., Prince van Swave; Marckgrave des heylighs rijcx; Heere van Vrieslant, van Salins, van Mechelen, vande stadt, steden ende lande van Utrecht ende Over-Yssel ende Dominateur in Asie ende Affrijcke, allen dengenen die desen onsen brief sullen sien, saluyt. Alsoo onlanghs na onse wederkomste in desen onsen landen van herwaerts-over tot onser kennisse gekomen is ende oock deuchdelijck onderrecht zijn, dat de ordonnantien ende instructien in den principalen Raeden onser voorsz. landen van herwaerts-over, by wylen onse voor-vaders, saliger gedachten, ende ons gemaect op 't stuck ende exercitie van der justitie, niet geobserveert en zijn gheweest in allen heuren poincten, alsoo dat wel behoort hadde ende oock dat deselve ordonnantien ende instructien in eenigen poincten ende articulen zijn gebrekelijck ende sommige superflus, sodat van noode is gheweest eenige articulen daerin te corrigeren, amplieren, altereren ende intereren, om d'abbreviance van den processen ende deselve tot minder kosten van partyen te mogen beleyden. Waeromme wy, willende dat in onsen voorsz. landen recht ende justitie onverbreeckelick ende sonder dissimulatie gheadministreert worde, hebben by eenige van onsen Rade, by ons daertoe gecommiteert, doen oversien ende visiteren alle de ordonnantien ende instructien, gemaect in onsen voorsz. Raeden, by wylen onsen voorsz. voor-vaders, ende ons, ende henluyden bevolen deselve te corrigeren ende beteren, daerby stellende oft diminuerende alsulcke articulen, als sy bevinden soudent tot vordernisse van der justitie te behooren. Al 't welck by henluyden gedaen is ende hebben ons van als rapport gedaen. Soo ist, dat wy, desen aengesien, aggreërende ende approberende 't geene dat by den voorsz. van onsen gecommiteerde gebesoigneert in desen is geweest, hebben by goede ende rype deliberatie van Rade geordonneert ende gestatueert, ordonneren ende statueren by desen onsen brieve, dat in onsen Rade van Hollandt van nu voortaan onverbreeckelijck onderhouden ende achtervolght sullen worden de ordonnantien, poincten ende articulen hiernaevolgende.

I. Eerst sal onse stadthouder van Hollant, Zeelant ende Vrieslandt, indertijdt wesende, last ende autoriteyt hebben te bewaren ende doen bewaren de voorsz. landen, de steden, slooten, frontieren ende plecken, op de frontieren ende binnen de voorsz. landen liggende, te visiteren, te ondersoecken ende doen ondersoecken, of 't geene dat sy tot bewaernisse van hen selven behoeven, hebben ofte niet, ende daerinne in tijds te doen voorsien, nae dat den tijdt ende noot eysschen sal, ende generalijck al te doen dat tot bewaernisse ende beschermnisse van denselven landen, steden, slooten ende plecken behoort.

II. Item, sal onse voorsz. stadthouder, met onse president ende raden aldaer geordonneert, recht ende justitie administreren allen dengeenen diese versoecken ende behoeven sullen, de justitie doen obedieren ende de sententien, aldaer ghegeven, doen stellen ter executie, sonder eenige simulatie ofte dissimulatie, ten eynde dat wy ende de justitie geobedieert worden.

¹⁾ Naar *Groot-Placcaatboek van Holland en Zeeland*, II, blz. 703 vlg.
DE BLÉCOURT EN JAPIKSE, *Klein Placcaatboek*.

III. Item, de voorsz. stadthouder sal den zegel van onsen leenhoff van Hollant, Zeelant ende Vrieslant nae de costuyme houden ende bewaren ende onder die in onsen name alderhande brieven, roerende leenen oft andere swaren saecken, ons oft onsen voorsz. landen aengaende, by advyse, in materie van leenen van onsen mannen van leenen aldaer, ende in anderen saecken by advyse van den voorsz. president ende die luyden van onsen Rade ende oock, of 't noot is, van den edelen ofte van den luyden van onsen steden, oft van anderen, die hy daertoe sal willen roepen ende convoceren, hetwelck hy sal mogen doen t'allen tyden als 't hem goet duncken sal, na qualiteyt ende gelegentheyte van der saecken; doende nochtans onse voorsz. stadthouder, als hy in grootere saecken geoccupeert wesen sal, den treyn van der justitie ordinaris continueren ende tot dien voorsz. president ende de luyden van onsen voorsz. Rade verstaen, sonder hem anders te occuperen, tenzy als boven als 't noot zijn sal. Ende alsoo nu ghemaect is een nieuwe ordonnantie roerende de leenen, sullen de partyen hun dies aengaende reguleren nae de instructie van dien.

III. Item, de president, in absentie vanden stadthouder, sal hebben last de materie te stellen in deliberatie van Rade, te vergaderen de opinien ende pronuncieren de appointementen by monde ofte by geschrifte, terstont naedat sy gesloten worden na de meeste opinien ende stemmen; sal oock de president in sijn bewaernisse hebben den zegel in den voorsz. Raedt gheordonneert om 't stuck van justitie ende daermede doen besegelen alle brieven ende provisien van justitie die inden selven Raedt geexpedieert sullen werden; ende in sijn absentie sal presideren ende den zegel bewaren degeene die by hem inder absentie vanden voorsz. stadthouder geordonneert sal wesen.

V. Item, de president in absentie van den stadthouder, sal hebben preëminentie ende autoriteyt te ontbieden de andere Raedsluyden by hem te kamer, in saecken roerende de justitie, of tot sijnen huuse, in saecken extraordinaris, daer geen noot en is parthyen te hooren, tot allen tyden als hem dat goed ende oorbaerlijck duncken sal, denwelcken de raedtsluyden ende alle suppoosten ghehouden sullen wesen te obedieren in alle redelijke ende eerlijke behoorlijke saecken ende oock te komen wanneer sy by hem ontboden sullen wesen.

VI. Item, de stadhouder ende met hem de president ende raedtsluyden, sullen neerstelicken verstaen tot expeditie van justitie ende conservatie van onsen rechten, hoogte, heerlijckheit ende domeynen, ende en sullen in sulcken saecken niet termineren ofte sluyten, sonder daerop eerst ghehoort te hebben die van onsen Kamere van der reeckeninge in den Hage residerende ende oock alvooren daer op te hooren ende te nemen 't advijs van den luyden van den finantien by ons wesende, op dattet noot zy.

VII. Item, de stadhouder ende met hem de president ende raden sullen neerstelijck doen inquireren, om te vernemen de abuysen ende delicten van den bailliuwen ende anderen officiers ende deselve, die gehoort zijnde, te corrigeren nae gelegentheyte van der saecken; ende indien sy bevinden dat sy by merckelicke redenen schult hebben, sullen die mogen suspenderen van haren dienste ofte officie ende by provisie een ander daerinne stellen, daarvan sy ghehouden sullen zijn ons terstont te adverteren ende van heuren advyse, om voorder daerinne voorsien te worden als 't ons goet duncken sal.

VIII. Item, de stadthouder, by advyse van den president ende rade, ende de president ende rade in absentie van den stadthouder, sullen kennisse nemen van saecken roerende onse vryheyt ende rechten, daerof henluyden alleen de kennisse toe behoort. Item, van saecken roerende fundatien van kercken, gedaen by ons, oft onsen voor-vaderen. Item, van injurien, die ghedaen worden officieren, geestelijcken oft anderen gheprivilegerden persoonen. Item, van saecken, onbejaerde kinderen, weduwen ende weesen ofte andere miserable personen aengaende, die aen den Raedt eerst klachtigh komen ende provisie van justitie begeeren, omme aldaer in rechte te blyven. Item, van 't geene dat onse domeynen aengaen mach, sonder yet daerinne te termineren oft te sluyten, ten zy dat die van onse reeckeninge eerst daerop gehoort worden ende insgelijcks die luyden van onser finantie, op dats noot zy, als vooren. Item, van dat onsen officieren roeren mach, aengaende haren dienst ende officie ende oock van exactien ende concussien dien sy in haere officie mochten

bedreven hebben. Item, van saecken roerende de souvereynité van der Munte, ende andere saecke aengaende onse hoogheyt ende heerlijckheyt. Item, van onruste ende onvrede, die tusschen den steden ende casteleyschappen van den landen voorsz. spruyten ende oprysen sullen mogen. Desgelijcks van klachten, die men sal willen doen in cas van nieuwigheyt of ongebruyck, alsoo wel van den vreemden luyden, nabuyren der voorsz. landen als van den ingesetenen derselver. Item, van obligatien van officiers, daerby sy hem onder heuren zegel oft hant-teecken verbonden sullen hebben sekere somme van penningen te betalen oft andere dingen te doen. Desgelijcks van obligatien, inhoudende prorogatie van alle jurisdictie oft submissien vanden Hove. Ende aengaende van obligatien van edelen mannen, sullen daerof mogen kennen by preventie. Item, van saecken roerende possessie van beneficien, leenen of erven. Oock sullen sy kennisse nemen van privilegien, alsoo wel onsen ondersaten als vreemden, geen ondersaten wesende, woonende binnen onsen landen voorsz. ghegeven. Sullen oock kennisse hebben van alle criminele saecken ende excessen, verjaert zijnde ende ongecorrigeert, ende alle personen by preventie mogen ontfangen ter purge. Sy sullen oock kennisse hebben ende nemen van saecken, aldaer ghecalengeert worden costumen, gewoonten, keuren ofte herkomen van ondeuchdelijckheyt, deselve mogen declareren corruptelen, ende die als ondeuchdelick aboleren ende te niete doen, indien dat bevonden wort dattet alsoo behoort te geschien. Ende generalick sullen sy kennen van alle saecken onse hoogheyt roerende ende aengaende.

IX. Item, dat van nu voortaan onse rentmeester van Bewest- oft Beoosterschelt oft eenige andere officiers onser voorsz. landen van Hollandt, Zeelant ende Vrieslandt, niet en sullen mogen composeren van dootslagen, gedaen by geleyder lage, opsette wille oft anders ghequalificeert, van valsche ghetuygenisse, van munte ghevalscht te hebben, van vrouwenkrachte, van muysterie, van blasphemie, moort, moort-brant, straet-roof, zeeroof ende diergelijcke ofte meerdere. Ende of alsulcke compositien geschieden, sullen deselve wesen nul ende van onwaarden ende de composant ende gecomposeerde corrigibel.

X. Item, en sullen oock onse officiers niet mogen geven eenige landt-winninge, dan by advijs van onsen stadthouder, president ende rade ende luyden van der reeckeninge aldaer.

XI. Item, en sullen oock onse officiers in geene criminele saecken mogen geven salf-conduyt oft geley, dan alleen om saecken roerende 't welvaren van den landen ende dat by advijs als boven.

XII. Item, indien by gebreecke, negligentie, faveur oft dissimulatie van den bailliuwen, schouten ofte andere groote officiers, eenige kercke of geestelijcke persoonen, vrouwen, weduwen, weesen, arme landt-luyden of andere, by eenige edele mannen of machtige persoonen overlast geschiede of ondeuchdelicken by hen gevexeert worden, soo sullen de stadthouder, president ende rade deselve ontbieden ende op de overlasten provisie doen ende by allen behoorlijcken remedien daerinne voorsien, als daerinne behoort. Ende of 't ghebeurde dat eenige edele oft andere van den lande procedeerden by wegen van feyten of malkanderen ontseyden, in dien gevalle soo sullen de voorsz. stedehouder, president ende raden deselve van onsen wegen op sekere groote peynen verbieden alle wegen van feyten ende sullen de voorsz. partyen accorderen ende versoenen by alle behoorlijcke wegen, indien sy kunnen, doende doen satisfactie ende beteringe der geinterseeerde partye, na gelegentheyt van der saecke, bewarende altijd ons recht als na redene behoort.

XIII. Item, alle officiers van justitie, als bailliuwen, schouten ende diergelijcke, sullen ghehouden wesen t' allen tyden, als sy des versocht sullen wesen, te assisteren den deurwaarders van den Hove, op de verbeurtenissen van heuren officie ende daerenboven op peyne van arbitralijck gecorrigeert te worden.

XIII. Item, om de justitie te vorderen, soo sullen de raetsluyden ordinaris ende extraordinaris gehouden wesen te komen inde raetkamere, van Paesschen tot Bamise van 's morgens ten seven uren ende aldaer blyven besoigneren tot tien uren toe, ende van Bamise tot Paesschen van acht uren tot elf uren, ende naer noene van drie uren tot vijf uren, ten ware dat het om saecke anders geordonneert worde, behouden altijd dat sy sullen besoigneren den tijt henluyden geordonneert. Ende sal de president metten griffier gehouden zijn de aldereerste te wesen inde voornoemde raedtkamer.

XV. Item, oft yemandt van de raedtslyuden ordinaris uyt reysde, sonder ten dage ende ure voorsz. in den Raedt te compareren, die sal geroyeert wesen van sijn wedde, by de contre-rolle van den griffier, de welcke ghehouden sal wesen alle dagen te schryven in een register de namen van de raetslyuden absent zijnde; dewelcke oock gehouden sullen wesen in heure wederkeeren den griffier over te leveren de menichte van den dagen van haer absentie, om dat te accorderen metten register van den griffier: welcke absentie de griffier ghehouden sal zijn alle halve jaren, als men den raetslyuden ende anderen betaelt, den rentmeester in geschrifte in een rolleken, by hem gheteekent, over te geven. Ende en sal niemandt van de raedtslyuden, noch oock de procureur generael, advocaet fiscael, griffier, oft andere suppoost van den Hove, buyten den Hage mogen trecken, het zy om informatie te doen, oft anders om sijns selfs profijjt, ten zy by wete, oorlof ende consent van den stedehouder, president, oft van den geenen die in sijn absentie presideren sal. Ende oft yemandt van den raedtslyuden ordinaris notabiliter late quame ten Rade, te weten, een half ure na dat de president gheseten sal zijn, ofte uytginge voor den tijt, sal verbeuren de helft van sijn gagien van dien dage: Ende aengaende de extraordinarisen, die sullen niet deelen in de profyte van dien voornoene oft achternoene, als sy sullen late komen, ofte voor de ure uytgaen.

XVI. Item, dat onse voorsz. president, raedtslyuden ordinaris ende extraordinaris, procureur generael, syn substituyt, griffier, sijn substituyt, secretarisen ordinaris ende extraordinaris ende andere, onse voorsz. raedtkamere visiterende, van wat qualiteyt dat sy zijn, niet en reveleren 't secreet van derselver kamere, oft 't geene dat sy aldaer sullen sien oft hooren, op peyne van suspensie van heuren state den tijdt van drie jaren.

XVII. Item, de procureur generael sal gehouden zijn te solliciteren, sustineren ende beschudden alle de saecken roerende onse rechten, hoogheydt ende heerlijkheyte ende daer wy eenigh interest, actie oft querele mogen hebben. Ende sal hem mogen voegen met alle partyen, sonder onse kosten.

XVIII. Item, dat van nu voortaan de procureur generael geen partyen en sal mogen dienen, maer alleenlick onse saecken sustineren ende bewaren, als voorsz. is, aengesien datter luttel saken gheintenteert worden, hy en moet gevoecht zijn van onsen wegen metter eener oft metter andere partye, mits den welcken denselven niet wel mogelijk en is de parthye te dienen ende ons recht wel te bewaren.

XIX. Item, de procureur generael en sal geen saken mogen aennemen voor officiers, oft andere, het en zy datter oorsaek zy ende by ordonnantie van den Hove, alsoo verre als 't roert justitie, oft van die van onser reeckeninge, alsoo verre als 't roert onse domeynen, oft finantie. Ende en sal niemant in proces mogen betrecken, ten zy by informatie precedente, tegen degeene die hy in rechte betrecken wil. Ende en sal onse procureur generael geen informatie precedente van nu voortaan nemen, ten ware by ordonnantie van den Hove, oft in saecken die by avontuere gheschieden in de plaetse daer hy ware present, als 't delict geschiet. Ende sal alle officiers in der verscher daet mogen prevenieren, apprehenderende dengeenen die hy metter verscher daet bevinden sal ghedelinqueert te hebben.

XX. Item, de procureur generael sal gehouden zijn register te houden van alle de saecken die hy als procureur inde voorsz. kamere hangende heeft, oft daer hy mede gevoeght is ende die register te toonen den Hove, tot allen tyden als hy des vermaent wort.

XXI. Item, de procureur generael en sal geenerhande commissien hebben, om ondersoek oft informatie te doen tusschen partyen, buyten oft binnen den Hage. Ende als hy buyten den Hage reysen sal, soo sal hy ghehouden wesen tot sijnen laste te laten een substituyt, gheinstrueert ende voorsien om onse saecken te bewaren ende te sustineren. Ende of 't gebeurde dat onsen procureur generael ende sijnen substituyt beyde absent waren, soo autoriseren wy onsen voorsz. stadthouder, president ende rade, een ander by provisie te mogen stellen, om ghedyrende die voorsz. absentie, het voorsz. officie te mogen exerceren, op dat onse saecken niet verachttert en worden.

XXII. Item, de procureur generael sal 't allen tyden, niet tegenstaende den staet van der saecke, so verre nochtans niet gheconcludeert is in rechte, hem mogen voegen, oft sijn conclusie nemen tot onsen profijjte, by ordonnantie van den Hove. Ende sal gene-

ralijck in 't exerceren van sijnder officie doen alle datgene dat sal mogen dienen totter eere van der justitie ende totter conservatie ende onderhoudenisse van onsen rechte, autoriteyt ende hooghey, sonder yemande te dragen, oft ergens in te simuleren oft dissimuleren.

XXIII. Item, de procureur generael (is hy raedt oft niet) en sal niet mogen geven opinie, noch present zijn als men sal opineren, in processen daer hy parthye oft gevoeghde is gheweest, oft de saecke anders ons aengaet.

XXIII. Item, onse procureur generael (oft sijn substituyt) sal hem wel ende neerstelijck informeren, t' allen tyden alst hem by den Hove gelast sal zijn, van de concussien ende mesusen van de officieren, justicieren ende andere persoonen ende tot dien eynde sal hem transporteren in allen plaetsen ende steden daer 't van noode sal wesen.

XXV. Item, d'advocaet fiscael, oft den procureur generael (alsser geen advocaet fiscael sal zijn) sal gehouden wesen te pleyten alle de saecken ende materien ons aengaende. Ende sal maecken alle schriftuyren ende memorien die daertoe dienen ende behooren sullen. Ende sal oock mede gehouden wesen te sustineren alle saecken ende questien arme ende miserabele persoonen aengaende, (des versocht zijnde) sonder daerof eenich loon te nemen oft profijt te hebben, maer sal tevreden zijn met sijn wedden.

XXVI. Item, d'advocaet fiscael ende de procureur generael (alsser geen advocaet fiscael sal zijn) sal gehouden wesen dagelijcks inden Hage te wesen, besonder op de pleyt-dagen, ten eynde dat by sijnder absentie die saecken (ons aengaende) niet verachtert en worden, ten ware dat by den Hove hem anders ware geordonneert.

XXVII. Item, indien eenige partyen by onsen procureur in rechte betogen zijnde, begeeren hen te submitteren inde arbitragie van den Hove, omme lange proces, kosten ende moeyten te schuwen, sal onse procureur generael van onsen wege hem insgelijcks mogen submitteren, soo verre onse stadthouder, president ende raedt nae ghelegenthey van der saecke 't selfde goet dunckt, dewelcke sonder lange dilay 't selfde sullen termineren, nae dat sy bevinden sullen jegens ons ende de justitie misbruyckt te zijn. Ende indien sy ons eenige penningen toewysen, sullen die ontfangen worden by onsen rentmeester van den exploicten aldaer.

XXVIII. Item, onsen rentmeester van de exploicten sal hebben den ontfangh van alle ghewijsde boeten ende andere exploicten van der kamere ende die innen ende reeckeninge, bewijs ende reliqua daerof doen in onse kamere vande reeckeninge als dat behoort. Ende soo wanneer hy buyten den Hage reysen sal, soo sal hy gehouden wesen te laten eenen substituyt wel geïnstrueert ende van als ghefurneert, om de affairen van justitie te betalen.

XXIX. Item, de griffier ende in sijn absentie sijn substituyt, sal altijd de eerste zijn inde voorsz. kamer, om den stadthouder ende in sijn absentie den president te adverteren van 't gene datter te doen ende te expedieren is, als boven geroert staet.

XXX. Item, de griffier sal expedieren alle commissien ende acten voor den procureur generael in saecken ons roerende, sonder yet daer af te nemen.

XXXI. Item, de griffier sal blyven inde kamere als men de processen visiteert ende scherpelijck toehooren na de opinien van onse raedtslyuden ende de opinien teekenen in een kleyn papierken, ten eynde dat hy de materie verstaen mach ende dat te stellen in gheschifte d'appointementen ofte sententien, dewelcke hy ghehouden sal wesen te toonen onsen stadthouder, oft den president, eer men die pronuncieren sal.

XXXII. Item, de griffier sal houden een register van alle de acten, appointementen, sententien, en andere saecken die gheexpedieert worden inden Rade ende oock van alle kennisse of recognitien, obligatien ende condemnatien gepasseert inde voorsz. kamer, by consent van parthyen, tot seeckerhey van denselven. Ende wanneer degeene, tot wiens versoecke de recognitie, obligatie ofte condemnatie gheschiet is, compareert inde griffie ende bekent hem daerof wel voldaan, soo sal den griffier oft sijnen substituyt dat teekenen op die marge van den selven register tot seeckerhey van parthyen.

XXXIII. Item, de griffier sal oock register houden op hem selven, van alle ordonnantien, uytroepingen, publicatien van der munte ende provisie, by ons of onsen Raedt geordonneert om de welvaert van de landen.

XXXIII. Item, de griffier sal oock ghehouden zijn te schryven ende te registreren dagelijcx alle de deliberatien ende conclusien die in den Raede ghenomen sullen worden, alwaer hy nemen ende stellen sal de raedtslyden, die inde voorsz. deliberatie ende conclusie present geweest sullen hebben.

XXXV. Item, de griffier sal hebben de bewaernisse van alle de processen ende soo wanneer men eenigh proces wilt expedieren, soo sal hy by ordonnantie van den Stadthouder, ende in sijn absentie van die president, dat brengen op 't buffet, om gevisiteert ende gherapporteert te worden. Maer hy en sal geen proces voort brengen, het en zy geïnstrueert ende gefurneert van alle sijne stucken, na inhoudt van den inventarisen, ten eynde dat 't Hoff niet te vergeefs geoccupeert en zy, op pene daerof gepuniceert te werden.

XXXVI. Item, de griffier sal hebben alleen de bewaernisse van de nampten, die men inde voorsz. kamere doen sal, ende sal hebben van de nampten, ghedaen in brieven, silver oft in gout ongemunt, 't gene dat hem 't Hoff toe taxeren sal. Maer vande nampten gedaen in gelde, sal hy hebben twee stuyvers van de pont groot Vlaems ende restitueren 't nampt sulcks als dat genamptiseert is.

XXXVII. Item, op alle requesten, die gedaen sullen worden by monde of in gheschifte, sal ghedelibereert worden by den stadthouder, president ende rade, oft by den geenen die by de voorsz. stadthouder, president ende rade daertoe geordonneert sullen worden ende daerop geordonneert provisie van justitie sulcke als behooren sal ende daer af sal bevel gegeven worden den griffier, oft eenige vanden secretarisen, omme te expedieren, dewelcke gehouden sullen wesen terstont te stellen op de requeste, in geschifte zijnde, oft ergens te teyckenen, is de supplicatie by monde ghedaen, 't appointement van den Hove. Ende indien de saecke is van importantie, sal de voorsz. notule getoont worden den president, om die te corrigeren, indien 't soo behoort, ende daerop sullen by den griffier oft secretaris ghemaect worden brieven met inbreke ende kleyne steerte, dewelcke sullen zijn genarreert vande voorsz. requeste in geschifte, ofte supplicatie by monde, ende in der conclusien oft dispositiven sullen sy houden ende achtervolgen 't voorsz. appointement ende sullen worden ghe-dirigeert den eersten deurwaerder, &c. Welcke brieven de griffier oft secretaris gehouden sal zijn te teyckenen met sijnen hantteycken ende doen segelen met onsen zegel, 't welck de president onder hem heeft, daerof men voor het recht van den zegel betalen sal eenen stuyver, ende dat gedaen, sal die overgeven den parthye oft dengeenen die voor partye solliciteert, om die te doen stellen ter executie. Ende sal den griffier of secretaris gehouden wesen te bewaren de voorsz. requeste, metten appointement of notule, om daerof te doen blijcken t' allen tyden als sy des versocht sullen worden.

XXXVIII. Item, indien eenige klachten ghedaen worden over eenige van onsen officieren, heuren officie ende ons aengaende, is 't dat de officieren zijn binnen den Hage, soo sullen sy ontboden worden om sommierlick daerop te verantwoorden, ende zijn sy buyten den Hage, soo sal men hen voor de eerste reyse de voorsz. klachten seynden in gheschifte, ende ontbieden met besloten brieven, dat sy tot sulcken dage, als men in de selve brieven sal specificeren, komen verantwoorden, oft schryven de waarheydt van der saecken, om voort daerop te voorsien alsoo 't behooren sal. Ende indien sy niet en komen, noch hare excuse ghenoech zijnde en seynden, soo sal tegen hem ghegeven worden provisie, als nae rechts wegen behoort.

XXXIX. Item, de stadthouder, president ende raden sullen geven ende verleenen allen dengeenen die hen in cas van ongebruyck ende nieuwicheden sullen willen beklagen, opene brieven van mandamente, by denwelcken narratie gemaect van den rechten ende possessien van den impetrant, hoe dat hy binnen den laetsten jare in deuchdelijcke possessien, besit ende ghebruycknisse gheweest heeft ende nu van nieuws geturbeert wort, bevolen sal worden eenige van den Rade, of andere notabele officieren, de weder-parthyen te doen verdachvaerden tot eenige van den contentieusen plaetsen, voor alle andere plaetsen, ende dat hy op de rechten, possessien, besit ende ghebruycknisse, by den voorsz. impetrant gepretendeert, ende van de turbatie, hinder ende stueringe, die hy hem seyt gedaen te zijn, hem deuchdelijck informeren. Ende indien by derselver informatie hem daerof

deuchdelijck ende ten vollen blijcke, soo dattet genoegh zy, dat hy als dan hem houde ende maintainere in sijne deuchdelijcke possessie. Ende in cas van oppositien, de nieuwigheden af ende te niete gedaen zijnde, ende de saecke eerst ende alvoren metter daet weder gestelt in heuren eersten staet, niettegenstaende de oppositie ofte appellatie, ende de saecke contentieuse ghestelt in onsen handen, om die onder deselve onse hant by sequester gheregeert te worden, als by der overhant, sy dan partye dach beteyckent voor den voorsz. Rade, voor denwelcken de voorsz. partyen pleyten ende schryven sullen opte materie possessor ende concluderen ten fine, om in heure possessie ende besit bewaert, onderhouden ende gemainteneert te wesen, ende dat onse hant gestelt op de saecke contentieux, ende de sequestratie daerop gedaen, gelicht ende afgedaen worden tot sijnen profijt, ende dat hangende 't proces de recreantie ende ghebruycknisse hem gegeven zy, om de dingen contentieuse, daer questie om is, te mogen ghebruycken ende besitten, op ghelofte, cautie ende seeckerheyte ende totter tijdt toe dat by der diffinitive anders geordonneert sal wesen, of andersins soo heuren goeden raedt gedragen sal.

XL. Item, of parthye die den impetrant ware turberende, niet en compareerde ter plaetsen contentieuse, wettelijcken gedaeght zijnde, so sal by den executeur, na informatie gedaen als vooren, tegen den defaillant gegeven worden default ende sal uyt krachte van dien den impetrant maintaineren, beteekenende niettemin den defaillant seeckeren tamelijcken dach, om mede te compareren voor den stadhouder, president ende rade, om sijn exploit te sien approberen ende den impetrant breeder te sien maintaineren in sijn voorsz. possessie.

XLI. Item, diegeene die in materie van nieuwigheyt wesen sal opposant, die en sal niet ontfangen worden als opposant, hy en hebbe eerst ghedaen berechtinge ende reparatie van de nieuwigheden, alsoo verre alsser eenige valt, sonder hem te onderwinden inde contentieuse goeden onder 't deksel van appellatie oft andersints.

XLII. Item, in alle materien possessor, de saecke voldinght zijnde, sullen partyen worden gheappointeert acten te maecken ende daarvan te dienen metten munimenten, ofte oock op de feyten daerinne begrepen (is 't noot) enqueste te doen, omme recht gedaen te worden op de recreantie, oft ten principale, soo 't Hoff bevinden sal te behooren, ende sal in desen geprocedeert worden, als in kleyne saecken hierna geordonneert sal worden.

XLIII. Item, soo wanneer bevonden sal worden dat yemant t' onrechte den anderen turbatie ghedaen heeft in sijn possessie, die sal boven de schaden, kosten ende interesten, daer hy tegens parthye inne gehouden is, ghecondemneert worden tot onsen profijte voor 't feyt ende turbel, ten minsten in die somme van drie ponden van veertigh grooten 't pont. Ende waer de turbel gedaen met violentie oft gewapender-hant, dat sal strengelijck gecorrigeert worden tot arbitragie van den Hove. Ende waer 't gevonden dat yemant in materie van complaincte t'onrechte gheklaecht hadde, soo sal hy vervallen in deselve somme.

XLIII. Item, alle provisien van justitie sullen ghestelt worden ter executie by den geen en aen denwelcken sy sullen adresseren. Ende behoort assignatie van dagen, de executeuren sullen gehouden zijn de voorsz. assignatie altijdt te doen, te compareren ende te wesen inde voorsz. plaetse vanden Hage, goet tijdts voor middage, op den eersten rechedach van der weecke, ten ware dat by den teneur van den mandamente anders geordonneert ware.

XLV. Item, alle parthyen die dach hebben by assignatie, hetzy aenleggers oft verweerders, een oft meer, sullen ghehouden wesen te compareren in persoone of by procureur op heuren rechedach ende hem presenteren den griffier, dewelcke alsulcke presentatie sal ontfangen by ordene, so die ghedaen sullen worden, hetzy by den aenlegger oft by den verweerder, alsoo sy komen sullen.

XLVI. Item, de procureurs sullen ghehouden wesen van saecken, die voortijds ghedient hebben ende gestelt zijn, heure presentatie in persoon te brengen inde griffie, des Vrydaeghs, als men des Maendaeghs pleyten sal, dewelcke de griffier ontfangen sal inder manieren voorsz. ende die stellen in de rolle.

XLVII. Item, van nu voortaan sullen de griffier ende sijn substituyt gehouden wesen

alle presentatien van partyen t'ontfangen, soowel van den saecken die gedient hebben by continuatie, als anders ende en sal geen presentatie van versoeck toeghelaten worden, omme te voldoen verleden termynen. Ende sal de eysscher gehouden zijn te lossen alle de acten, maer de verweerder en sal niet gehouden zijn eenige acten te lossen, dan alleen eysch ende replijcque, indien hy niet bereyt en is op de staende voet om te antwoorden, oft om te dupliceren. Maer indien hy bereyt is, so en sal hy niet gehouden wesen die te lossen, ten ware dat hy den eysscher wilde bedwingen, als dan sal hy de acten lossen die hem behoeflijck zijn tot expeditie ende sullen de procureurs gehouden zijn de griffier te responderen voor sijne acten: Ende die eenich incident voortbrenghet, die sal d'acten van dien incident lossen ende daervooren responderen.

XLVIII. Item, inde rolle sullen vóór al staen alle de saecken van den procureur generael ende daarna de nieuwe saecken ende alsdan die saecken van dengeenen die eerst ghepresenteert sullen hebben, by ordene als vooren. Ende sullen vóór alle saecken eerst opgheroepen worden de saecken van onsen procureur.

XLIX. Item, de griffier sal ghehouden zijn des Saterdaghs nae der noene, de rolle van onsen procureur generael ende oock van partyen saecken, die voortijts gedient hebben, ter gewoonlijcker plaetsen in de sale te stellen: Ende de griffier en sal geen presentatie mogen ontfangen nadat de rolle ghestaen heeft, ten waren nieuwe saecken, dewelcke hy sal stellen in de rolle nae dat sy komen, totter tijt toe dat men beginnen sal te pleyten, nae welcken tijt hy geen en sal mogen ontfangen, sonder ordonnantien van den Hove.

L. Item, ten eynde dat men bat tot expeditie van de processen soude mogen verstaen, soo wordt geordonneert dat men beginnen sal te pleyten des Maendaeghs, ten ware dat alsdan heyligh-dagh ware, soo sal men den pleyt-dach continueren tot 's anderen daeghs. Ende sullen op de pleytdagen by stadthouder oft president ende Raedt gheordonneert worden twee oft meer raedtslyden, voor dewelcke alle de saecken afghedaen sullen worden, indien 't mogelijk is ende indien niet, des anderen daeghs: welke raedtslyden sullen hebben macht appointementen te geven ende sullen alleen reserveren groote saken, of daer difficulteyt in valt. Ende of 't ghebeurde dat eenige van den partyen metten appointementen, by den voorsz. twee raedtslyden gegeven, niet te vreden en waren, sal in judicio moeten begeeren reauditie ende deselve vervolgen aeler de rolle gheexpedieert sal zijn, oft ten minsten aeler men van nieuws presenteren sal, oft anders sal 't selve appointement stadt houden ende sal de saecke alsdan in den vollen Raedt ghepleyt worden. Ende indien 't voorschreve appointement gheprobeert wert by den Rade, soo sal alsdan by der partyen, die metten voorsz. appointementen niet tevreden en is gheweest, voor boete betaelt worden eenen Philippus gulden.

LI. Item, de procureur generael en sal in sijn rollen niet mogen stellen de saecken daer hy mede gevoeght is, maer alleene de saecken daer hy parthye formele is. Ende is 't dat de saecken daer hy mede gevoeght is, achtergehouden worden, soo sal hy nochtans schuldigh wesen te procederen tegens de weder-parthye voor ons interesse ende niemandt van parthyen en sal hem metten procureur generael mogen voegen dan tot sijnen koste. Ende als den procureur generael met parthyen gevoeght is, so sal men in alle presentatien stellen N., eysscher, oft verweerder, ende den procureur generael met hem ghevoeght, ende sal parthye in dat cas gehouden wesen den procureur generael te doen hebben visie van sijnen munimenten, schriftueren of memorien, aeler hy daerof dienen sal.

LII. Item, alsoo eenige procureurs sonder procuratie oft volkomen instructie te hebben, occuperen voor parthyen, nemende diversche delayen ende naemaels hen selven exonereren, onder het deksel dat sy seggen geen procuratie oft volkomen instructie te hebben, soo ordonneren wy dat alsulcke procureurs van nu voortaan (indien by faulte van 't geene dat voorsz. is, deffault tegens hen meesters gegeven wort) gecondemneert sullen worden in kosten, schaden ende interesten van parthyen ende daerenboven arbitralijck ghecorrigeert.

LIII. Item, van nu voortaan en sullen geen procuratien van waerden ghehouden worden, tenzy dat die gepasseert zijn voor den Hove ende gheteyckent by den griffier oft sijn substituyt, onder het zegel van steden, officieren van dorpen, voor bekende notarisen, onder het zegel van prelaten, capittelen ofte collegien, onderteyckent by den klerck of

secretaris van denselven collegien of capittle, of onder 't zegel van edele mannen, die passerende voor hen selven, behoudelijck dat sy zijn in goeden forme ende begrypen 't geene dat sy schuldich zijn te begrypen inde saken daer men se orboren wilt.

LIIII. Item, alsoo eenige van de procureurs soecken delayen ende uytwegen, om niet te voldoen den dach die by presentatie dient, begeerende cautie, copie oft diergelijcke, daeraf den dach niet en dient ende 't welck sy daer te vooren hadden mogen ende behoort te begeeren, omme daerinne te remedieren, ordonneren wy dat van nu voortaan de procureurs ghehouden sullen zijn te voldoen den termijn daertoe presentatie dient, sonder prejuditie van 't gunt dat sy sullen willen begeeren, 't welck sy sullen mogen doen ende eysschen by requeste, oft nemende executorie, indien sy appointement daer toe hebben.

LV. Item, de procureurs en sullen niet meer in de audientie spreken, dan met korte woorden heur termijn houden ende 't surplus d'advocaten laten bewaren, denwelcken sy oock de requesten sullen doen teyckenen ende dat al op arbitrale correctie. Ende sullen blyven sitten ende niet opstaen, dan als heure saecken dienen sullen ende als dan gaen staen voor heur advocaten bloots hoofts, als de advocaten pleyten sullen. Welcke advocaten ende oock onsen procureur generael, is hy raedt of niet, sullen in 't pleyten staen ende reverentelijcken bloots hoofts pleyten, totdat hen by den stadhouder, president ende raedt oft commissarisen, sittende ter audientie van de rolle, sal geheeten worden te decken.

LVI. Item, de procureurs sullen hare rolle selve houden, indien sy present zijn, oft in heure absentie, by heuren substituyten, procureurs wesende, ende niet by heure klercken. Ende en sullen oock haer klercken binnen de deuren van der audientie niet mogen komen, sonder expres consent van den commissaris.

LVII. Item, sullen alle advocaten ende procureurs op de behoorlijcke uyre te Hove komen ende daer wesen des somers te seven uyren ende des winters te acht uyren ende in de audientie wesen al eer de eerste saecke opgeroepen sal worden, op peyne van vier stuyvers. Ende sal een van den eersten deurwaarders houden cedulle ende reeckeninge van dengen die daer niet inde audientie komen sullen.

LVIII. Item, om dies wille dat men hier voortijds geplegen heeft de middelen, feyten ende redenen van partyen te insereren in de acten ende dat partyen deselve middelen, feyten ende redenen plegen te retireren ende weder te stellen in heurlieden schriftuyren, tot groote koste van parthyen ende involutie van der saecke, mits der grootheyte van der acten, omme daerinne te voorsien ende 't selve te beteren, soo is gheordonneert, dat in groote saecken, bedragende boven de vijftigh Rhijnsche guldenen eens, den eysch gedaen zijnde ende by der wederpartye dach ghenomen om 't antwoorden, sal de wederpartye mogen eyschen visie of copie van den exploiten ende munimenten, by den eysscher gheallegeert, die hem de eysscher schuldigh sal zijn te leveren, sonder gehouden te zijn eenigen anderen eysch in geschrifte te geven, als 't venu-en-court middelen begrijpt. Ende ten dage van der antwoorde, naedat de verweerder gedaen sal hebben sijn antwoorde oft defensie, sal sijn procureur ghehouden zijn de dingtalen, by hem gheteeckent, terstont ende metter daet den eysscher in geschrifte te geven oft binnen vier en twintich uyren daerna te leveren, sonder dat men van nu voortaan eenige middelen insereren sal in de acten, ten ware dat partye expresselijck 't selfde begeerde. Maer sal de griffier alleenlijck ghehouden zijn te teekenen de conclusie van partyen, ten ware dat expresselick by den Hove geapointeert ware de redenen, middelen ende feyten gheinsereert te worden in een acte, ofte oock dat by eenige van parthyen gedaen worde eenige confessien, oblatien, presentation, protestation of diergelijcke, daeraf eenigh van parthye begeerde acte, hetwelck de griffier ghehouden sal wesen te doen. Ende of partye dochte dat sijn conclusie te breed ende te groot ware, om by den griffier geteeckent te mogen worden, so sal de procureur van de selfde partye schuldigh wesen op den staende voet de conclusie, onderteeckent of beschreven by den advocaet, den griffier in gheschrifte over te leveren, dewelcke de griffier anders niet ontfangen en sal; ende sal de advocaet in 't maecken van sijn conclusie rypelijck letten ende goet regard nemen, gemerckt dat de saecke daerop rust. Ende die antwoorde ghedaen zijnde, sal gegeven worden appointement dispositif, omme te schryven by

memorien ofte in feyten, na gelegentheyt van der sake, sonder na dien dach eenige termynen te houden, omme te repliceren of te dupliceren.

LIX. Item, dat in alle kleyne saecken, bedragende vijftigh guldenen eens ende daer beneden, aen gelde ofte aen anderen goeden, acten gemaect sullen worden ende de middelen daerinne gheinsereert ende gheprocedeert worden als hiernaevolght, te weten: Den eysch gedaen zijnde, sal de verweerder (niet bereyt zijnde om t'antwoorden) hebben dach om t'antwoorden veerthien dagen ten langhsten, indien 't is over 't water ende indien 't niet en is over 't water acht dagen ten langhsten; den eysscher om te repliceren acht dagen; den verweerder om te dupliceren gelijcke acht dagen. Ende sullen de procureurs de acten, perfectelijck gheschreven, op elcken dach dat de termynen van dien dienen sullen, ghehouden wesen deselve acten realiter in judicie over te leveren of ten minsten binnen vier en twintich uyren te boecke te brengen, wel ende perfectelijck gheschreven, ende dit op arbitrale correctie. Ende tot dien eynde in jungeren by den griffier ende sijnen substituyt, op gelijcken peyne, na denselven tijdt dat de acte behoort geleverd te wesen, onsen stadthouder, president ende rade in Hollandt te adverteren vande acten, die niet geleverd en zijn ende wie daarvan in gebreecke geweest is, opdat correctie over denselven ghedaen mach worden. Ende de materie voldinght zijnde, sullen partyen altijd geappointeert worden van haer acte van haer plaidoy te dienen ende daerby te voegen alsulcke brieven ende munimenten als sy sullen willen exhiberen binnen acht dagen daeraen volgende. Ende als daer feyten inne vallen sullen gheappointeert worden haere productie te doen opte feyten, in heure acten begrepen, binnen thien weecken over 't water ende binnen acht weecken als 't niet en is over 't water, voor alle dilayen, ten ware dat by den Hove om merckelijcke redenen anders geappointeert worde.

LX. Item, in dese kleyne saecken en sullen geen ander termynen vallen dan peremptoir als vooren ende eens acht dagen by absentie, ten ware dat by den Hove om redene anders geappointeert worde.

LXI. Item, sal den eysscher in dese kleyne saecken in sijn venu-en-court gehouden wesen te verklaren de grootheyt vander saecke ende waerde vanden goede daer questie om is ende 't selve ten dage van den eysch in sijn eerste presentatie stellen ende in alle saecken in de presentatie van den eysch ende antwoorde verklaren waer de partyen woonachtigh zijn, ten eynde dattet Hoff in 't appointeren daerop regard mach nemen. Ende degeene die niet bereydt en is om sijn termijn in dusdanige saecken te voldoen, sal versteecken worden van dien termijn.

LXII. Item, naer dat eenige saecke sal wesen gheplaydoyeert, en sal men niet mogen seggen tegens de notule van den griffier, tenzy binnen drie dagen naer de playdoye van der saecke.

LXIII. Item, als een saecke gedingt is ende appointment daerop gegeven wort, so sal de griffier daerof maecten een acte ende 't appointment daer t'eynde aenstellen, sonder d'acte ende appointment te scheyden.

LXIII. Item, de griffier sal gehouden wesen den procureurs ofte partyen heure acten, appointmenten ende anders te leveren binnen vier dagen nadat hy des versocht wort, op arbitralijcken ghecorrigeert te worden ende oock op de peyne dat de procureurs ofte parthyen heuren interest, indien sy eenich daerby hebben, opten selven griffier verhalen sullen mogen, indien hy inde schult bevonden wort.

LXV. Item, dat de substituyt van den griffier of sijn principael klerck, ghe-eedt wesende, schuldigh sal wesen van nu voortaan van 's morgens te ses uyren inde somer ende te seven uyren inde winter, tot 's avonts te seven uyren incluyt, in de griffie hem te vinden, bereydt om parthyen te grieveen ende expedieren.

LXVI. Item, dat van nu voortaan de procureurs heure processen furneren sullen in presentie van den griffier sijn substituyt of principael klerck. Ende of yemandt van den procureurs van sijnder zyde sijn proces ghefurneert hebbende, ghebreck hadde aen sijn wederparty, sal hem daertoe mogen requiren ende doen dachvaerden by een van de deurwaerders van der Kamere ende indien hy des in gebreecke ware, soo sal hy vanden Hove mogen begeeren provisie ende sal 't Hof (versocht zijnde) daerinne mogen versien

na gelegentheyt van der saecke ende negligentie van den procureur, in gebreecke wesende.

LXVII. Item, de procureurs sullen gehouden wesen alle schriftuyren ende munimenten, daerof parthye copie begeert, in de griffie te leveren, ende sal den griffier van der copien geloont worden achtervolgende dese ordonnantie, sonder dat den procureur den griffier van den voorsz. copien sullen frauderen, directetijck oft indirectelijck, op arbitrale correctie. Des sal de griffier ghehouden zijn binnen eenen dach, naerdaf hy van parthye versocht sal wesen, de copien te leveren ende parthyen te gherieven, soo datter geen klachten en komen, op gelijcke correctie arbitrale.

LXVIII. Item, en sal 't Hoff geen geloove geven eenige copien ofte vidimus, ten ware dat die gecollationeert waren by eenigen persoone publijcke ende in presentie van parthyen, daertoe deuchdelijck geroepen.

LXIX. Item, dat geen procureurs van nu voortaan en sullen dienen van eenige saecken dan effectualiter ende metter daet, ende en sal de griffier anders niet ontfangen noch toelaten, ten ware dat sy redenen hadden ter contrarie, dewelcke sy by heuren advocaten sullen mogen doen exponeren om, die ghehoort, by den Hove geappointeert te worden alsoo 't behooren sal, sonder nochtans van sulcken debat te maecken eenige acte ofte eenige kost te reekenen tot laste van parthyen. Ende sullen alle dagen ende termynen naer litiscontestatie zijn peremptoir, sonder eenige frivole oft onbequame dilayen meer te nemen.

LXX. Item, sullen de procureurs van nu voortaan gehouden wesen termynen te houden ende te doen houden by heure weder-partye van alle saecken, die gepresenteert sullen wesen, sonder die in state te stellen oft te mogen laten deurhalen voor de commissarisen, sittende ter audientie vande rolle, oft oock inde griffie, sonder expres consent van hen beyden ende heure meesters, daerof de griffier in d'acte mentie maecken sal ende dit al op arbitrale correctie.

LXXI. Item, niemant en sal van nu voortaan ontfangen worden als advocaet oft procureur, om in den Raedt dagelijcks te practiseren, hy en zy daertoe nut ende bequaem ende hy en hebbe ghedaen den eedt, sulcks als hierna volght, te weten: Dat hy onsen stadthouder, president ende raedt in allen plaetsen bewysen sal eere, reverentie ende waerdigheyt; dat hy niet dienen en sal in eenige saecken, die hy weet onrechtveerdigh te zijn, het zy dat hem vande voorsz. onrechtveerdigheyt blijcke in 't beginsel van de processen of daerna; dat hy neerstelijck ende getrouwelijck sal dienen sijn meesters; dat hy te vreden sal wesen met de taxe van den Hove; dat hy niet soecken en sal eenige onbehoorlijcke uytwegen ofte dilayen; dat hy gheen overkomste maecken en sal, om deel of part inde saecke te hebben, ende generalijck, dat hy hem in (ende over al) dragen sal alsoo een goet ende ghetrouwe advocaet ofte procureur schuldigh is te doen. Welcken eedt de procureurs, nu wesende, oock ghehouden sullen wesen te doen. Ende sullen de advocaten, procureurs, deurwaerders, boden ende suppoosten van den Hove van nu voortaan ghehouden wesen heuren eedt te vernieuwen alle jaer opten eersten rechedach nae Dertiendach, indien sy in den Hage zijn, of anders binnen twee dagen naedat sy t'huys ghekomen zijn, op de pene van eenen gouden Carolus.

LXXII. Item, de stadthouder, president ende rade sullen scherpelijck pugnieren de advocaten, procureurs ende anderen, die irriverentelijck ende met ongebonden woorden haer saecken vertoonen ofte yet tegen onse hoogheyt voorstellen.

LXXIII. Item, dat de advocaten ende procureurs ghehouden sullen wesen te responderen voor den Hove van alle de saken, daerof men deselve soude willen vervolgen ter cause van heure officien, ende sullen oock in 't voorsz. Hoff intenteren alle actien, die sy tegens anderen mogen hebben ter cause van heure salaris.

LXXIII. Item, een advocaet voor een consultatie, indien de saecke bedragende is tot hondert nobelen of daerboven, sal ontfangen iij schell. Vlaems. Des sal onder den loon van de consultatie begrepen wesen den arbeydt van de requeste te maken of die te visiteren, opdat partye goede conclusie mach nemen. Desgelijcx om de saecken te pleyten ende te dingen vier schell. Vlaems. Ende voor elcke assistentie die hy sal doen, de sake voldinght zijnde, ses stuyv. Ende is de saecke beneden hondert nobelen, als

dan sal hy hebben voor sijn consultatie xij stuyvers ende voor 't gedinge xij stuyvers: ende voor elck blad van schriftueren xij grooten: Des sal elcke zyde van den blade houden twintigh regulen of anders meer ofte min na discretie van den Hove ende na datter wel ofte qualijck sal wesen geschreven. Ende sullen de advocaten de schriftueren doen grosseren in goede bescheydelijcke gheschriften in papiere, tot heure koste. Ende en sullen geen superfluiteyten of rediten mogen schryven. Ende sullen deselve advocaten ghehouden worden in 't maecken van heure schriftueren te stellen heur feyten elck bysonder in een artijckel, sonder in 't selfde artijckele meer feyten dan een of eenige redene of illatien te mogen stellen, maer sullen deselve heur redenen ende illatien stellen apart in verscheyden artijckelen, ten eynde dat sy d'een des anders feyten pertinentelijck, simpliciter et fine addito sullen mogen responderen per verbum Credit vel non Credit. Ende of daer eenige incidenten ofte emergenten quamen, sal hy voor consultatie ende playdoye hebben xij stuyvers: ten ware dat parthyen daerop gheappointeert worden te schryven, als dan sal hy betaelt worden als boven.

LXXV. Item, een procureur voor sijn onthoudt ende advijs sal hebben van een saecke, bedragende tot hondert nobelen of daer boven, xij stuyvers: Ende van een saecke, bedragende onder hondert nobelen, viij stuyvers: Ende van eysch, antwoorde, replijcque of duplijcque te doene of te hooren, te dienen van schriftuyren, additien, solutien, memorien, acten, renuncheren van productie, sullen hebben iij stuyv. van elcken termijn als die op verscheyden dagen gehouden worden. Maer so verre de materie op eenen dach voldinght wort, sullen de procureurs van de geheele dingtale ontvangen vj stuyvers eens, ende van allen anderen termynen te houden, sullen sy niet meer hebben van nu voortaan dan iij grooten. Ende sullen alle termynen nae litiscontestatie wesen peremptoir als boven gheseyt is. Ende indien parthye niet bereydt en is, men sal op hem geven deffault ende mits dien versteecken van dien termyne, als naemaels breeder verklaert sal worden, ten ware dat de commissarisen uyt redelijcke oorsake parthyen toelieten binnen sekeren dage noch den termijn te mogen voldoen. Ende en sullen in een saecke, al vallender oock eenige incidenten, niet meer dan eens mogen hebben absentie.

Item, van een sententie interlocutoire te hooren iij grooten. Item, van een sententie diffinitive daer hy triumphheert iij stuyvers. Item, van den inventaris te maecken voor elck blad iij stuyvers ende van kosten (of dimunitien) voor elck blad drie groot. Des sal hy ghehouden zijn compres te schryven, sonder superfluiteyten oft rediten als boven. Item, als hy reysen sal buyten den Hage om production te doen xx stuyvers ende binnen den Hage, om tuygen te beleyden oft voor commissaris te gaen, iij stuyvers. Item, wanneer eenich incident oft emergent by den advocaet gepleyt sal worden ende afgedaen, sal den procureur voor sijn termijn hebben ses stuyvers, sonders meer. Ende voor 't copieren van den weder-parthyen schriftueren, additien, solutien, reprochen of salvatien, sullen de procureurs hebben voor elck blad een halve stuyver.

LXXXVI. Item, van nu voortaan sullen de reprochen ende salvatien gemaect worden by den advocaet, ende sal d'avocaet voor sijn arbeydt voor elck blad hebben iij stuyvers, of anders tot discretie van den Hove, als boven.

LXXVII. Item, of 't soo gebeurde dat eenige advocaten versocht worden van eenige partye te reysen buyten den Hage, sal denselven toe ghetaxeert worden voor elcken dagh xxxij stuyvers.

LXXXVIII. Item, of eenigh van den partye arm ware ende niet vermochte eenen advocaet ende procureur te loonen, so sal alsulcke arme persoon by ordonnantie van den Hove gedient worden gratis et pro deo by eenen advocaet ende procureur, die het Hof daertoe ordineren sal.

LXXIX. Item, de advocaten ende procureurs (des versocht zijnde) sullen gehouden worden partyen te geven recipisse of quitantie van 't geene dat sy ter cause van heuren salaris, consultatien, assistentie, vacatie oft andersins in eeniger manieren van hen ontfangen sullen hebben. Ende en sullen boven dese ordonnantie niet van parthyen mogen eysschen, onder eenigh colour, hoedanigh dattet zy, op peyne van gepriveert te sijn van heure officien ende daerenboven arbitralijck ghecorrigeert te worden.

LXXX. Item, de advocaeten ende procureurs onder 't deksel van quade betalinge, en sullen niet mogen onder hen houden eenige munimenten of schriftueren van parthyen, noch commissarisen informatien by hen gedaen, maer sullen gehouden wesen die over te leveren inde griffie ofte parthye, naer qualiteyt van der materie subjectie, ende vervolgen de taxatie van den Hove, om te schuwen concussie ende verachteringe van justitie.

LXXXI. Item, de procureurs en sullen geen gelt van kosten, parthyen toe ghetaxeert, mogen ontfangen, 't zy dat die by den Hove of anders ghetaxeert zijn. Ende parthye en sullen deselve den procureurs niet mogen gheven, noch de procureurs dat accepteren, maer de deurwaerders sullen alle penningen van kosten ende andere geexecuteert ontfangen, terstont de partyen overleveren: Ende en sullen oock de procureurs of andere suppoosten geen ghelagen drincken op taxatie of kosten van processen, op commissien, oft practicque, in wat maniere dat het zy, noch partyen aenloopen om hen te dienen ende also tot processen geraecken, maer sullen verwachten dat sy versocht worden ende geen saken aen nemen op conditie geen gelt t'ontfangen dan als 't proces gewonnen is.

LXXXII. Item, dat van nu voortaan alle advocaten ende procureurs sullen ghehouden wesen haer salaris, verdient loon ende verleyde penningen te eysschen binnen 's jaers naer dat de saecke ghevallen sal wesen interrupt, oft nae der pronunciatie van der sententie ende de deurwaerders binnen 's jaers naer heur exploit. Ende daer t'eynden en sal geen recht van desen gedaen worden, maer de schult sal geprescribeert zijn.

LXXXIII. Item, dat de procureurs of hen dienaers en sullen den salaris van den advocaten, deurwaerders oft andere, niet mogen eysschen, aen henluyden reekenen ofte ontfangen, al wordet henluyden by parthye ghepresenteert, noch en sullen daerof geen transport van malkanderen mogen nemen, maer sal elcx hem met 't sijne alleen onderwinden.

LXXXIII. Item als eenige parthye sal willen eenige brieven, schriftueren of munimenten te Hove over leggen, sal gehouden wesen te brengen een sack, daer men die sal mogen in steecken, op welcke sal genaeyt wesen een briefken, inhondende dat in die sack zijn de stucken van alsulcken persoon tegens alsulcken persoon, &c. Ende om te schuwen inconvenienten, die hier voortijds ghebeurt zijn, soo ordonneren wy dat de griffier van nu voortaan geen brieven, schriftueren of munimenten ontfanght, ten zy dat die geleverd worden by inventaris, geteekent als 't behoort, in een sack, dewelcke soo groot zy, dat men daerin gerieflick mach steecken alle 't geene des beyder partye totter volder instructie toe van den processe geproduceert sal mogen worden.

LXXXV. Item, als een proces bereyt sal wesen om te concluderen of te sluyten inde sacker, soo sullen de eysschers ghehouden zijn te leggen ende voegen in denselven processe alle de acten, ten eynde dat by dien blijcke van der beleydenisse van denselven processe van den beginsel tot den eynde.

LXXXVI. Item, dat van nu voortaan alle schriftueren, advertisementen ende memorien van rechte ghemaect ende onderteekent sullen worden by den advocaet. Ende ten eynde dat de partyen by heuren procureur niet geabuseert en worden, soo ordonneren wy dat van nu voortaan wanneer de procureurs eenige saecken sullen aennemen, sullen gehouden wesen te gaen metter parthyen, indien die tegenwoordigh is, by den advocaet ende met hem van der saecke communiceren ende consultatie houden, om te weten hoe dat men de saecke sal beginnen ende wat conclusie dat men sal nemen, ofte, indien de parthye niet komen en mach, soo sal de procureur in 't beginsel van den processe den advocaet leveren alsulcke instructie als hy heeft ende daerop metten advocaet communiceren, als boven. Ende dit al ten eynde dat het recht van parthyen mach verstaen ende bewaert worden ende niet by negligentie oft quade verstant versuymt.

LXXXVII. Item, ten eynde dat 't Hof niet te vergeefs ghequelt en worde ende parthyen by heuren procureurs gheabuseert, wort geordonneert dat de billetten die van nu voortaan overghegeven sullen worden, geteekent sullen zijn by den procureur van de partye, expeditie begeerende.

LXXXVIII. Item, van nu voortaan sullen de advocaten ende procureurs gehouden wesen alle hare exceptien t'eenemaal te proponeren ende niettemin, onvermindert heure exceptien, ten principale heure conclusie te nemen, begeerende recht by ordene, uytge-

sondert exceptie declinatoir, litispentie ofte litisfinite, dewelcke sy alleen sullen mogen proponeren ende daerin persisteren.

LXXXIX. Item, wanneer eenige processen, leggende in rechte ende niet in feyten, bereydt zijn om te renunchieren ende concluderen, soo sullen de procureurs ghehouden wesen, al eer sy renunchieren ofte in der saecke concluderen, 't proces, geïnstrueert ende gefurneert soo 't behoort, by goeden inventaris, metten advocaet te doorsien, ten eynde dat partyen recht wel bewaert worde ende sullen alsdan renuncieren ende concluderen oft andersins doen nae raedt van den advocaet: Ende indien sy renunchieren en in rechte concluderen, en sullen daernaer niet meer mogen exhiberen oft produceren.

XC. Item, wanneer yemant van den procureurs ghesuspendeert wort om sijn advijs, soo sal hy gehouden wesen terstont een andere procureur, met goede instructie, daer sijn meester mede bewaert mach zijn, in de griffie te substitueren, op de privatie van sijn officie, indien hy dat niet en doet binnen den eersten rechtdach daernaer volgende, ten eynde dat by sijnder continuatie ende delict partye niet verachtet en zy. Ende desgelijcks sullen de procureurs gehouden wesen te doen, als sy om eenige saecken buyten den Hage reysen sullen, oft anders gheimpedieert zijn. Welcke correctien al wesen sullen, behouden der partye geinteresseerde heur actie van heur interest tegens den procureur oft andere, by denwelcken sy sullen wesen getardeert ende ghedamnificeert.

XCI. Item, om te adverteren de executeuren van 't geene des sy te doen sullen hebben ende te geven forme ende regule om te bat te besoigneren dan sy hier voortijds ghedaen hebben, soo sullen de voorsz. executeurs alvooren ernstelijck visiteren de brieven, die aen hen ghedirigeert worden, ende deselve terstont ten versoecke van parthye ter executie stellen nae heure forme ende inhouden, sonder yet te refuseren. Ende is 't dat de brieven begrypen bevel oft daginge, so sullen sy hen transporteren aen de persoon van dengeenen aen denwelcken men die voorsz. daginge behoort te doen, oft by ghebreecke van dien, tot sijnen woonstede ende denselven doen bevelen, oft hen dachvaerden nae inhouden van den voorsz. brieven. Ende valt daerop oppositie, weygeringe oft vertreck, soo sullen sy den opposanten, weygerende ofte vertreckende, gheven ende beteekenen dach te compareren voor den voorsz. Raedt, op eenen tamelijcken dach, sonder denselven te seer te abbrevieren ofte verlengen, als 't wel eer gebeurt is, op arbitrale correctie.

XCII. Item, is 't dat de voorsz. brieven begripen aantastinge van persoonen oft dagingen te compareren in persoonen, met handtstellinge oft neminge van heuren goeden in onsen handen, confectien van inventaris oft diergelijcke, soo sullen hem de voorsz. executeur reguleren naer inhouden van den voorsz. brieven, deselve volkomelijck executerende, sonder yet achter te laten.

XCIII. Item, soo wanneer de executeurs eenige cautie ghenomen sullen hebben in 't slaecken van eenige ghevangen ofte stellende ter executie eenige vonnisse of in andere saecken daer cautie behoeft, soo sullen sy gehouden wesen de cautie klaerlick ende expresselick te verklaren ende van worde te worde te insereren in heure relatie ende daerenboven ten dage dienende die doen registreren in 't residentie-boek van den griffier, op peyne dat te verhalen op henluyden ende op hare borgen.

XCIII. Item, wanneer de executeurs ter executie stellen sullen eenige mandementen ofte appointementen, inhoudende namptissiment, soo sullen sy terstont of immers ten dage dienende brengen te Hove in handen van den griffier de nampten, die sy by executie geheven sullen hebben, sonder die langer onder henluyden te houden, ende van als heure relatie te maecten, op peyne daerof gecorrigeert te worden arbitralijck ter ordonnantie van den Hove ende bovendien te betalen 't interest dat partye daerby sal hebben genomen.

XCIV. Item, als de mandementen inhouden: op dat blijcke, &c., so sullen de executeurs 't blijcken nemen wel ende suffisantelick, sonder partye alleenlijck daerof gheloove te gheven. Ende sullen dat blijcken klaerlijck, met goede specificatie, stellen in heure relatie ende dat brengen oft senden ten Hove eer den dach dienen sal, gesloten ende besegelt als 't behoort.

XCVI. Item, indien de executeur bevolen wort aen te tasten eenige persoon, soo sal hy over schryven van den aantaste, by hem gedaen, ende waer hy die gevangen geleyt

heeft. Ende is 't dat hy in onsen handen ghestelt heeft eenige haeffelijcke of erfelijcke goeden, sal daerof maecken deuchdelijck ende behoerlijck inventaris, daertoe gheroepen d'officier van der plecke ende sal overschryven van sijn exploitte ende senden copie van den inventaris, die hy ghemaect sal hebben van den goeden, in onsen handen ghestelt, in de griffie van den voorz. Hove ende sal committeren luyden nut ende bequaem totter bewaernisse ende regimenten van denselven goeden ende hen daerof geven commissie onder sijn hant-teecken, adverterende van den name van dengeenen die hy totter voorsz. bewaernisse ende regiment sal hebben gecommiteert, ende soo veele doen, dat al t'samen goets tijds kome in den handen van dengeenen oft dergeener die 't sal behooren, ende sal doen goede declaratie van den tyde ende dage binnen denwelcken hy gevaceert sal hebben, met wat persoonen, in wat getale, opdat, soo ware dat hy om 't geene des voorsz. is eenige molestatie hadde ende nadat men de dingen sal vinden ghedisponeert, sal men taxatie doen van sijnen salaris.

XCVII. Item, naedat de executeurs hare exploitien gedaen sullen hebben, sullen sy in 't lange overschryven 't geene des sy ghedaen sullen hebben, verklarende den dach als sy heur exploit gedaen sullen hebben, of dat sy gedaen hebben aen den persoon, oft tot sijnder woonstede, in wiens presentie, wie sy ghesproocken sullen hebben, wat men hem sal hebben geantwoort. Ende gebeurt hem resistentie of onstuerigheydt, sal dat by goede verklaringe stellen in sijn relatie ende den dach, die sy den gedaeghde gegeven ende beteekent sullen hebben, ende in 't generael alle 't geene dat sy gedaen sullen hebben. Ende sal de voorsz. relatie gemaect ende ghestelt worden in geschrifte ende gheinfixeert oft gehecht aen de voorsz. commissie of mandement, onder heure zegel oft hant-teecken, ende sullen 't al leveren der partye, tot sulcker uyre ende tyde, dat de partye oft degene die sal wesen 'ghecommiteert om dat te ontfangen, dat hebben mach voor dat den dach dienen sal, om ten voorsz. dage te toonen sijnder weder-partye ende elders daer 't behooren sal, op peyne aen hem te verhalen de schade ende interest dat parthye sal mogen hebben ende lyden by heur ghebreck ende negligentie.

XCVIII. Item, waer dat eenigh executeur uyt crachte van sijnder commissie woude exploiteren onder eenige smaele heeren, die justitie ende heerlijkheyt onder hun hadden, soo sal hy gehouden zijn daertoe te roepen den officier van den voorsz. smaelen heeren oft sijnen stadhouder, ten eynde dat hy tegenwoordigh zy, opdat hem goet dunckt, om te sien 't gene des by den voorsz. executeur ghedaen sal worden ende dat hy van alles synen meester mach adverteren, of seggen 't gene des hem goet duncken sal.

XCIX. Item, indien parthye tegen denwelcken eenigh exploit gedaen sal worden, van den executeur begeert te hebben copie van sijne commissie ende relatie, de voorsz. executeur sal gehouden wesen hem die te geven mits redelijcke salaris, die sijn sal van der somme van vier stuyvers, uytgesondert van saecke van crime oft van excesse, in welke saecke den voorsz. executeur niet gehouden en sal wesen sijn commissie te toonen dan nae den exploitien ghedaen, ende sal de executeur hebben 's daeghs als hy vaceert acht stuyvers ende voor de relatie twee stuyvers. Des soo sal hy terstont gehouden zijn te reysen wanneer hy des van partye versocht wort sonder eenigh vertreck ofte eenige andere commissie te verbeyden, ende niet exploiteren dan sijn deurwaerders stock in sijn hant hebbende, op privatie van sijn officie.

C. Item, ten eynde dat partyen verseeckert mogen wesen, soo sullen de deurwaerders ende exploitiers gehouden wesen nae ouder gewoonte borge te stellen ter somme toe van vijftigh ponden grooten Vlaems, om daeraen te verhalen sulcke faulten ende gebreecken als syluyden in 't exerceren van heurluyder officie souden mogen committeren.

CI. Item, sullen alle deurwaerders ghehouden wesen haer borgh-tochte te vernieuwen binnen ses weecken nae de publicatie van desen, of by gebreke van dien en sullen niet mogen exploiteren ter tijdt toe dat sy dat gedaen sullen hebben.

CII. Item, de deurwaerders vander camere, die voortan twee sullen wesen, ghelijck deelende de profijten, daerof de een altijd by den president sal wesen, sullen, van elcke uytroepinge ende relatie te maken, hebben voor haer salaris eenen stuyver, sonder dat daarvan eenige ander deurwaerder oft bode ghenieten sal, ende van alle sententien, die

by den voorsz. Hove gepronuncheert sullen werden, bedragende tot hondert nobelen ende daerboven, sullen de deurwaerders van der kamere alleene voor henselven hebben van parthye, die triumpheert ende winster is inde saecke, thien stuyvers, ende van alle anderen sententien diffinitive beneden hondert nobelen, ses stuyvers, ende van alle sententien interlocutoire, die gegeven worden op proces by geschrifte, drie stuyvers. Ende sullen de voorsz. deurwaerders van der kamere alle exploicten van partyen doen ende executeren binnen den Hage, of daer 't Hof wesen sal, daer af sy niet meer nemen en sullen dan van elcken exploicte of 's daeghs vier stuyv., ende sullen daervoor maecten ende leveren behoorlijke relatie.

CIII. Item, de boden aengaende, sullen last hebben te dragen alomme de besloten brieven van den Hove ende sullen ghehouden zijn relatie te doen den Hove van der presentatie van heure brieven ende van der antwoorde, opdatter eenige is. Ende wordt daerom verboden den griffier, sijn substituyt ende den secretarisen, dat sy de besloten brieven, komende van den Rade, niemant en geven te dragen dan de geswooren boden, ten zy by expresse ordonnantie van den Hove, op arbitrale correctie.

CIIII. Item, so wanneer dat men eenige placaten ofte groote menichte van besloten brieven alomme in den lande van Hollandt, Zeelant ende Vrieslant t'eenegader met haesten uytseynden sal, soo sullen de voorsz. boden daerom looten ende sullen de brieven met aller neerstigheyt presenteren also 't behoort, op pene dat op henluyden te verhalen.

CV. Item, een bode te voet reysende ende vacerende binnen ende buyten den lande, sal hebben des daeghs ses stuyvers. Ende geen ceelen van boden of deurwaerders en sullen in den Raedt gepasseert worden, tenzy dat sy onder andere mede inhouden specificatie van den dach dat sy uytseysden ende weder t'huys gekomen zijn.

CVI. Item, wy ordonneren de deurwaerders ende boden, als sy by den Hove tot koste van ons uytgesonden sullen worden, dat sy den griffier laten teeckenen den dach als sy uytreyden ende wederkeeren ende binnen drie dagen naer heure wederkomste heure vacatien overgeven in de griffie, om taxatie te hebben van heure reysen, of by gebreke van dien en sal men hen geen taxatie doen. Ende en sullen geen deurwaerders ende boden, om wat saecken dat het zy, reysen uytten Hage, sy en hebben eerst gesproocken onsen stadthouder, president ende procureur generael, om te weten of hem yet belieft in dat quartier daer sy reysen, op arbitrale correctie.

CVII. Item, alle deurwaerders ende boden, die binnen den Hage wesen sullen als men justitie doen sal, sullen gehouden wesen metten procureur generael te gaen ende hem assistentie doen in alle criminele executien, die deselve procureur by den Hove gelast ende geordonneert sullen worden te doen.

CVIII. Item, als yemandt den anderen dach sal hebben doen geven in eenige materie, ofte actie personele, uytgesondert de materien van possessien, executien, appellatien of reformatien, van garandt ofte diergelijcke, daer af hiernaer specialijcken sal worden geseyt, is 't dat de aenlegger compareert ten voorsz. dage ende doet blijcken van sijnder commissie ende relatie ende sijn weder-parthye niet en compareert, so sal gegeven worden d'eerste deffault, 't welck sal zijn van alsulcken profijte, dat de gedaeghde versteecken sal wesen van sijn exceptie declinatoir ende sal den voorsz. aenlegger verleent worden nieuwe commissie om anderwerf te doen dagen den gebrekelijcken ot deffaillant, om te sien wysen 't profijit van 't voorsz. deffault, &c. Ende is 't dat hy noch niet en compareert, so sal tegens hem gegeven worden het tweede deffault, 't welck sal zijn van sulcken profijte, dat de gedaeghde versteecken sal worden van alle exceptien dilatoir ende sal de aenlegger derde commissie gegeven worden, met inthimatie tegens den deffaillant, om hem te sien wysen 't profijit van den tweeden deffaulte. Ende is 't dat hy noch niet en komt, soo sal tegens hem ghegeven worden 't derde deffault. Ende sal uyt kracht van den voorsz. deffaulten de deffaillant versteecken werden van alle exceptien declinatoir, dilatoir ende peremptoir. Ende sal als dan gegeven worden de vierde commissie ex superabundanti, om den deffaillant wederom te dagen, om te komen sien by den aenlegger sijn intendit over te leggen, met verificatie van dien ende om sententie te hooren. Ende is 't dat hy noch niet en compareert, soo sal hy ghecondemneert worden in 't principael ende inde

kosten, indien de eysscher sijn intendit deughdelijck verifieert. Ende indien de verificatie dubieus ende niet suffisant en ware, so sal de aenlegger gheadmitteert mogen worden sijnen eysch te stercken met sijnen eede, tot discretie nochtans van den Raede, die consideratie hebben sal op de qualiteyt van den persoon, natuere van der saecke ende andersints naer rechte. Ende alsoo verre als 't Hoff bevonde dat de eysscher sijn intendit niet gheverifieert en hadde, of dat hy niet en behoorde toegelaten te zijn in sijnen eede, soo sal de deffaillant ten principalen geabsolveert worden van den eysch ende niettemin ghecondemneert in de kosten van de voorsz. deffaulten.

CIX. Item, indien de voorsz. gedaeghde compareerde in de tweede of derde dachvaeringe, soo sal hy gehoort wesen ten principale, mits refunderende de kosten. Ende indien hy compareert ter vierder dachvaeringe, soo en sal hy niet ontvangen zijn yet te seggen, anders dan te wederleggen de voorsz. exploiten, op dat hy die wederleggen kan.

CX. Item, is 't dat de gedaeghde in actie reël doet vier deffaulten, d'een d'ander volgende, de eysscher sal ghestelt worden in possessie van 't geene daer questie om is, in welke possessie hy bewaert ende onderhouden sal worden, ten ware dat de gedaeghde binnen 's jaers quame, presenterende cautie te stellen, te recht te staen ende rechts te plegen, midts betalende de kosten van den voorsz. deffaulten, in welke geval hy daertoe ontfangen sal worden. Maer indien hy binnen 's jaers niet en quame, als voorseyt is, soo en sal hy daertoe niet ontfangen worden, maer sal mogen intenteren sijn actie in 't petitoir, indien hem totten selven goeden eenige competeert, soo sijnen raedt gedragen sal.

CXI. Item, of 't gevele dat d'aenlegger selver niet en quame tot sijnen dage ende dat de verweerder compareerde, indien de verweerder deuchdelijck dede blijcken by de copie van der exploiten, getekent by den executeur, of andersins, dat den dach dient, so sal denselven verweerder gegeven worden oorlof van den Hove ende de aenlegger ghecondemneert inde kosten, 't welck de griffier gehouden sal worden in sijn register te teykenen, ende sal 't voorsz. oorlof van den Hove wesen van alsulcker kracht, dat de verweerder mits dien sal geabsolveert worden van der instantie ende en sal de aenlegger van nieuws niet mogen beginnen ander instantie, dan betalende voor al de kosten van d'eerste instantie ende de peyne van vj stuyvers t'onsen profijte. Maer indien de verweerder niet promptelijck kan doen blijcken dat den dach dient, in dien ghevalle sal hem gegeven worden comparuit, 't welck geregistreert sal worden. Ende is 't dat hy naemaels doet blijcken dat den dach doen diende, 't voorsz. comparuit sal verklaert worden waerdigh te zijn oorlof van den Hove, 't welck hem als dan toegewijst sal worden, metten kosten als boven. Behoudelijck dat hy om te jugeren 't profijt van 't voorsz. comparuit, hebbe behoerlijcke doen dagen sijn wederparthye ende dat sy niet en allegere dat soude mogen moveren ter contrarie.

CXII. Item, als yemant aenlegger is in sake van simpelder possessie, 't sal genoegh wesen den aenlegger te verkrygen twee deffaulten ende sal 't profijt van dien wesen van sulcker krachte, als hierboven geseyt is in saecken petitorien, van vier deffaulten.

CXIII. Item, in saecken van executien, daeraf geappelleert is aen 't Hof van Hollandt, nae een deffault sal geseyt worden dat de executie sal hebben heur voortganck ende den executeur gegeven oorlof om te voldoen.

CXIII. Item, in materien van appellatien ende reformatien sal geprocedeert worden, de gedaeghde wesende deffaillant, als hiernaevolgt: Te weten, by 't eerste deffault sal d'executie van 't vonnisse, daarvan beklaeght wort, ghesurcheert worden tot anders sal sijn geappoincteert, indien de impetrant begeert, ende by den tweeden deffault sal, sonder proces te maecken, worden geseyt, qualijcken gewesen ende wel gheappelleert, of wel betogen in reformatie, 't vonnisse ghereformeert ende geseyt dattet niet en sal profiteren dengeenen die 't verkregen heeft. Ende by een deffault van den appellant of reformant sal gegeven worden oorlof van den Hove ende verklaert d'appellatie desert, indien daer gheappelleert is, ende d'appellant ghecondemneert inde boete van dertigh ponden van xl. grooten 't pont t'onsen profijte.

CXIII. Item, soo wanneer yemant gheroepen wort om brieven van cessie te sien interineren, 't proces te sien verklaren interrupt, om declaratie van kosten over te nemen

ende diergelijcke, sal geexpedieert worden alleenlick een mandament, met intimatie sonder meer, ende sal op 't deffault alsdan gedisponeert worden naer ghelegenthey van der saecken. Maer aengaende van mandementen, die gheexpedieert worden om arrementen van proces aen te nemen, sullen gegeven worden twee deffaulten zonder meer.

CXV. Item, in materie van garand, om dies wille dat somtijts gebeurt dat een persoon, die betrocken is in proces, hebben mach sijn verhael, indien hy succumbeert ende vervalt op een derde, ende dat, om te mogen verhalen sijn schade, hem van noode is te versoecken denselven derden te worden verdachvaert, om hem te garanderen ende quijt te houden van den vervolge dat men tegens hem doet, of anders soude hy verliesen sijn recht van verhael, is geordonneert dat tegens alsulcken derde, die men verdachvaerden sal in cas van garand, ghenoech sullen wesen twee deffaulten, ende, de voorsz. twee deffaulten verkregen zijnde, sal de originael gedaegde sijn garand mogen sommeren in sijn absentie, dat hy hem quijte of de saecke aenneme, ende, by sijn deffault, protesteren aen hem te recouvreren ende verhalen sijn schade, kosten ende interesten, waerof hy sal mogen begeeren acte, die hem verleent sal worden ende sal de principale saecke blyven in state ende ruste, totdat de voorsz. deffaulten verkregen zijn ende de sommatie ende protestatie voorsz. gedaen ende niet langer.

CXVI. Item of't gevele dat ter eerster of ter tweetster daginge eenige garand compareerde, die de saecke woude aennemen ende in 't gedinge treden, om die te beschudden ende begeerde tot dien fine te hebben uytset of dilay t'antwoorden, de originael aenlegger sal ghehouden wesen sijnen eysch met monde te vervarsschen ende sal, 't voorsz. garand aennemende, hebben ander dilay om hem te beraden ende te komen antwoorden alsoo hem goet duncken sal.

CXVII. Item, is 't dat yemandt wil declineren van den Raedt of allegeren litispententie, hangende voor een ander rechter, hy sal gehouden wesen 't selfde te proponeren al eer hy begeeren sal dilay of garand, want naderhandt en sal hy niet ontfangen worden, ten ware om sekere redene, by den Hove anders gheordonneert. Ende oock en sal de geene die garand voor eenen anderen sal aen nemen, niet ontfangen worden om te declineren.

CXVIII. Item, in materien van taxatien van kosten voor 't profijt van een deffault, sal de deffaillant versteken worden van diminutien ende sal 't Hof procederen ter taxatie van de kosten alsoo 't behoort, ende insgelijcx sal onderhouden worden, soo wanneer yemant geroepen wort om te sien decernerer letteren van executorie, op willige acten, condemnatie, of op verjaerde sententien van onsen Hove ende op allen sententien van anderen rechters, aldaer men voor 't profijt van een deffault decernerer sal executorie op sulcke acte of sententie.

CXIX. Item, in saecken daer yemant gedachvaert wort om te kennen of te ontkennen sijn hant-teycken, gheschrift ofte zegel, voor 't profijt van d'eerste deffault sal dat hant-teycken, gheschrift of zegel ghehouden worden voor bekend ende de deffaillant ghecondemneert de penningen te namptiseren ende verleent een ander mandement, by den welcken de voorsz. deffaillant gheroepen sal zijn tegens den voorsz. impetrant, om hem te sien delivrerer 't nampt op cautie, ende indien de deffaillant niet en compareert, sal voor 't profijt van 't tweede deffault den impetrant 't nampt ghedelivreert worden op suffisante cautie.

CXX. Item, waer 't dat in criminele saecken of materie van excessen, degene die tot versoecke van onsen procureur generael ghedachvaert sal zijn, op pene van banne ende confiscatie van goeden, dede vier deffaulten achter een volgende, sal de deffaillant ghehouden worden pro confesse ende sal onse procureur voor 't profijt van de vier deffaulten, gesien de informatie precedente, mandementen ende exploitien, hebben tegens den gedaeghde declaratie van den voorsz. ban ende confiscatie van goeden naer gelegenthey van der saecke.

CXXI. Item, is 't dat na der litiscontestatie, gedaen in de saecke, yemant is deffaillierende, het zy aenlegger ofte verweerder, in dien gheval sal de voorsz. deffaillant verliesen 't effect van dien, daer op den dagh diende, te weten, hadde partye te dienen van schriftuyren, hy sal daerof versteken wesen, ende hadde hy dach om getuygen te sien sweeren,

men sal die doen sweeren in sijnder absentie ende voorts procederen, ende hadde hy dach om reprochen ofte salvatien over te geven, hy sal daerof versteecken zijn, ende alsoo van andere gelijcke dingen, ende men sal voorts procederen alsoo 't behoort.

CXXII. Item, wanneer dat yemant gewesen is in deffault, in materie dattet zy, indien dat 't exploict gedaen is aen sijn persoon, sal boven de voorsz. profijte van partye gecondemneert worden tot onsen profijte voor 't eerste deffault inde somme van vj stuyv. ende voor elck deffault daernaevolgende inde somme van xij stuyv., ten ware dat de voorsz. deffaillant, comparerende, wilde seggen gewarige nootsaken gehadt te hebben, mits den welcken hy niet en hadde mogen compareren, of anders yet seggen wilde tegens d'exploicten, in welken gevalle, partye ghehoort, sal hem by den Hove mogen zijn voorsien, nae dat men die sal bevinden ghedisponneert ende de deurwaerder gepunieert, indien daer sake bevonden worde. En en sullen de procureurs haer wederparthye niet mogen toe laten tot purge van eenige deffaulten, oock met refusie van kosten, soo verre het raecht 't recht haers meesters, by den voorsz. deffaulten verkregen, sonder expres consent van heure meesters ende ordonnantie van den Hove.

GXXIII. Item, als yemant betogen sal wesen in materie of actien reëlen, daer geschil sal wesen van eenige erven, is 't dat de verweerder contendeert, dat de voorsz. erve daer questie af is, hem in 't ooge ghevoont worde, om bat ende seeckerlijck te delibereren, of hy 't proces wil aenvaerden of niet ende daer toe begeert dilay, hy sal hebben een tamelick dilay ende tijdt, binnen denwelcken d'aenlegger ghehouden sal zijn te doen ostensie ende bethoon van de voorsz. erve, in presentie van dengeenen die daer toe by den Hove sal worden gheordonneert, dewelcke 't geene des hy bevindt, den Hove sal overschryven.

CXXIII. Item, een yegelijck van parthyen sal alleenlijck een reyse mogen hebben uytset, by absentie van Rade, ende dat so wanneer hem goet duncken sal ende in wat state 't proces zy, behalven dat den eysscher ten eersten dage geen absentie en sal mogen nemen. Des soo sal 't Hoff de saecke ex officio eens mogen uytstellen, in wat state die zy, sonder dat de partye daertegens sal mogen seggen of dat debatteren, ende buyten de voorsz. dilayen, die zijn sullen als dilayen ordinarisen, en sullen de partye geen ander dilay hebben, het en zy dattet Hoff bevinde datter zijn merckelijcke redenen, mits den welcken ander dilayen behooren gegeven te worden, op 't welcke, partyen ghehoort, 't Hof sal mogen appoincteren alsoo nae redenen behoort.

CXXV. Item, dat so wanneer eenige partyen versteken worden van acten, schriftueren, additien, reprochen, salvatien, diminutien ofte diergelijcke, indien sy 't selfde binnen eenen seeckeren tijt overbrengen, 't Hof soude 't selfde ontfangen; soo sal degene die alsulcke versteken sal willen purgeren, 't selfde doen binnen den prefixen tijdt, parthye nochtans daertoe gheroepen, ende daerof nemen acte ende de selfde acte stecken in eenen sack ende mentie daerof maken in den inventaris, of by gebreke van dien en sal 't Hoff op alsulcke schriftueren, additien ofte andere stucken, in twyderen van den processe geen reguard hebben.

CXXVI. Item, wanneer eenige partyen geappoincteert sullen wesen te schryven by feyten contrarie, so sal by den stadthouder, en in sijnder absentie by den president commissaris ofte commissarisen gegeven worden, in handen van denwelcken de schrifturen van partyen, geaccordeert, gedebatteert ende gerespondeert zijnde, gestelt sullen worden, dewelcke daerinne sullen vaceren, besoigneren ende verstaen t'allen tyden sy des versocht sullen wesen by den partyen of eenige van hen. Ende sullen de commissarisen wel ende in 't lange oversien de schriftuyren daerof sy sullen besoigneren ende oock de copien van den schriftueren van der partye adverse, die de procureur gehouden wort henluyden over te gheven, ende sullen wel incorporeren de feyten contrarie, daerof men enqueste doet, ende neerstelijck mercken hoe die gedisponeert staet.

CXXVII. Item, de partyen die sullen willen besoigneren voor commissarisen, sullen hebben ende nemen commissie onder onsen zegel, begrypende de limiten van heure macht ende oock den tijt binnen denwelcken sy schuldig zijn d'informatie gedaen te hebben, ende en sullen de commissarisen hen des sonder commissie niet mogen onderwinden.

CXXVIII. Item, indien de wederparty van dengenen voor denwelcken sy sullen

besoigneren, of sijn procureurs, verdachvaert compareert, soo sullen sy hem doen antwoorden by eede op de artijckelen, by credit, vel non credit, indien die te vooren niet souffisantelijck gerespondeert en zijn. Ende indien de gedaeghde, omme te antwoorden, per credit, vel non credit, gheroepen ende present zijnde, niet en wilde responderen: ita quod sit verus contumax, sal alsdan 't articule (ofte articulen) gehouden worden voor geconfesseert, 't zy op de rolle of voor commissaris ter enqueste gheordonneert, ende en sal de procureur niet ontfangen worden om te responderen per verbum credit, vel non credit, ten zy dat hy daertoe hebbe procuratie speciale, met verklaringe hoe hy antwoorden sal.

CXXXIX. Item, dat examen van den getuygen sal by den commissarisen ghedaen worden op de articulen van den schriftueren, op dewelcke de voorsz. getuygen sullen zijn beleyt of gheproduceert, met alder attentie ende neerstigheyt, ende sullen doen op elck feyt ende sijn circumstantien alle behoorlijcke interrogatien, omme te vinden de waerheyt van 't gene daerof dat questie is, ende sullen 't alle getrouwelicken stellen in geschrifte alsoo 't de getuygen gedeponneert sullen hebben. Ende indien de commissarisen versocht worden omme te leveren copie van de biljetten, ofte antiquesten van der parthye adverse, sullen dat ghehouden wesen te doen ende diergelijcke te ontfangen interrogatorien van der partye adverse ende de tuygen daerna t'examineren.

CXXX. Item, de voornoemde commissarisen, na dat sy een ghetuyge sullen hebben gheexamineert ende sijn depositie gheset in geschrift, sullen hem lesen in 't lange de voorsz depositie, om te weten of 't soo is alsoo 't gheschreven is ende of hy daer yet toe ofte af doen wille, ende sullen de getuyge doen teekenen sijn depositie inder minute, indien hy soo veele kan, ende sullen de commissarisen hem belasten sijn depositie heymelijck te houden ende de voorsz. ghetuyge vragen of hy is komen om te deposeren of om ander saecken ende hoe veel tijds hy gevaceert sal hebben ter cause van sijnder depositie, komende, blyvende ende wederkeerende, ende nae dat sy bevinden sullen sy den voorsz. getuyge taxeren, op dat hy wil getaxeert zijn, 't geene des hy schuldich is te hebben van der partye, die hem heeft doen komen ende hooren. Ende sal elck getuyge komende alleen, hebben des daeghs in loco vier stuyvers, extra locum acht stuyvers. Ende is hy van state, dat hy familie heeft, de voorsz. commissarisen sullen 't selfde nae redelijckheyt aenmercken ende daarna taxeren voor elck hooft soo redene eysschen sal. Ende sullen de commissarisen gehouden zijn te noteren ende te schrijven in heure enqueste in 't beginsel van der depositie een yegelijcx getuyge, in 't hooft of marge, 't geene des sy denselven getuyge getaxeert sullen hebben, ten eynde dat men (doende taxtie van kosten) daerop regard hebben mach ende hem daerna reguleren. Ende indien hy niet en begeert te hebben voor sijne vacatie, sullen ghehouden zijn te teekenen in 't beginsel inde marge, nihil petit.

CXXXI. Item, indien eenige van den partyen woude sustineren dat daer waren eenige groote ende notabele saecken ende redenen, by denwelcken hy schuldigh ware te hebben meerder dilay, ende niet en dede klaerlijck blijcken van sijnder diligentie, in dien gevalle sal 't Hof denselven geen ander dilay geven, ten zy dat partye adverse eerst daerop ghehoort zy ende men bevindt datter redene toe dient.

CXXXII. Item, de commissarisen sullen gehouden wesen processe verbael te maecken van alle 't geene des sy besoigneren sullen duerende heure commissie, indien eenich proces verbael voor henluyden gehouden wort, in welck proces verbael sy ghehouden sullen zijn te setten ende verklaren alle 't gene des sy dies aengaende gedaen ende geboigneert sullen hebben, vacerende in de commissie voorsz., beginnende van den eersten ende continuerende totten laetsten dage inclusive, ende 't voorsz. proces verbael sullen sy leggen in de sack, metten surpluse van den voorsz. principalen processe. Ende sullen de voornoemde commissarisen ende oock d'adjoinct ghehouden wesen 't proces verbael metter enqueste te teekenen met heurder handt alsoo 't behoort.

CXXXIII. Item, de voornoemde commissarisen en sullen niet mogen maecken eenigh appointement, oft verlijcken eenige partyen, in saecken daer onse procureur generael hem gevoeght heeft, ofte geprotesteert te voegen, tot prejuditie, achterdeel oft interest van ons, op peyne van dat te verhalen op henluyden.

CXXXIII. Item, dat so wanneer eenige partyen dach hebben voor commissaris ofte commissarisen te compareren ende de een van henlyuden niet en compareert, sal de commissaris op den deffailant mogen geven deffault tot sulcken profijte als nae rechte, daarvan acte gemaect sal worden, metten welcken sal de comparant ten eersten rechtdage mogen begeeren 't profijt van den deffaulte mette kosten, ende 't Hof sal alsdan daerop disponeren als men bevinden sal ter materie dienende. Ende indien beyde parthyen voor hem compareren, sal alsdan maecten proces verbael van alle 't geene dat voor hem geschieden sal ende 't selfde proces verbael geteyckent voegen in de sack, omme daerop in 't visiteren van den processe ghelet ende regard genomen te worden als 't behooren sal, welcke proces verbael mede overgesonden sal worden, so wanneer daer geappelleert wort, ende eenige appointementen gegeven op 't rapport van den commissaris.

CXXXV. Item, in alle kleyne saecke ende tusschen simpele partyen, daerof d'enquesten ghedaen sullen worden buyten den Hage, en sal maer een commissaris zijn ende een adjoint, niet suspect, maer in grooten saeken ende tusschen groote partyen sullen mogen zijn twee commissarisen, sonder adjoint, ter ordonnantie als vooren, dewelcke voor heuren salarise, als sy tot versoeke van partyen buyten trecken, hebben sullen elcx 's daegs, te weten die vanden Rade of commissarisen, die ghehouden sullen wesen met hen te hebben twee dienaers, xlvij stuyvers ende de adjoint voor hem tweetste xxxij stuyvers. Ende als 't te doene sal wesen voor ons, sal de commissaris hebben 's daeghs xxxij stuyvers ende de adjoint xxij stuyvers. Ende als de commissarisen binnen den Hage hooren sullen getuygen, ontfangen brieven, of anders in 't stuck van hare commissie besoigneren tusschen parthyen, sullen sy hebben voor heuren salarise achthien stuyvers ende de adjoint twaelf stuyvers. Welverstaende dat sy niet hebben en sullen in saecken ons aengaende.

CXXXVI. Item, dat de secretarissen, procureurs, deurwaerders, varende in commissie voor de affairen van den Keyser, van partyen geen dach-gelden en sullen mogen eysschen noch ontfangen dan by taxatie van den commissaris, ende sullen heur alder dach-gelden in een cedul gestelt worden.

CXXXVII. Item, dat de voorsz. secretarisen, procureurs, andere suppoosten van den Rade, noch oock partyen en sullen hen niet onderwinden van de deurwaerders mede te nemen ofte te werck te stellen, maer sullen de commissarisen alleen daermede laten geworden.

CXXXVIII. Item, als de procureurs selve in commissie varen, 't zy dat syluyden eenen klerck mede nemen of niet, en sullen niet meer 's daeghs mogen hebben dan den tax van den Hove, te weten twintigh stuyvers. Ende als de enqueste beleydt wort by partyen selver, met eenen klerck ofte dienaer van den procureur, en sal de dienaer niet meer hebben 's daeghs dan thien stuyvers ende de procureur, absent zijnde, niet.

CXXXIX. Item, dat de Raden, griffiers, secretarisen of deurwaerders, en sullen hen niet moeyen of onderwinden met den commissien, daerom spreken of doen spreken, solliciteren of doen solliciteren door hen selven of yemant anders, directelijck noch indirectelijck, aen wien dattet zy, maer sullen den eersten Raedt, 't zegel bewarende, daer mede laten bewerden, die de commissarisen haer commissie t'huys senden sal na sijn discretie.

CXL. Item, dat de Raden, secretarisen, procureurs, deurwaerders, doende in een reyse verscheyden enquesten, en sullen hen maer eens laten betalen voor 't komen ende gaen, 't zy dattet selve geschie by een parthye ofte meer, elcks naer advenant, ende en sullen niet mogen begeeren of doen begeeren om gedefroyeert te worden.

CXLI. Item, dat syluyden van ons ofte van parthyen geen dubbelde dagh-gelden en sullen oock mogen nemen, ten ware dat syluyden in saecken, haest hebbende, tot versoecke van parthyen meer dan thien uyren besoigneerden op eenen dach. Ende sullen oock op eenen dach van verscheyden partyen geen geheele dach-gelden mogen nemen, ten ware dat sy in twee saecken, tot versoecke van twee partyen, besoigneerden in elcke saecke meer dan vijf uyren. Maer als sy in diversche saecken geoccupeert zijn, sullen een dach-gelt onder den parthyen verdeelen, elcks naer advenant. Ende en sullen in allen gevalle maer twee dach-gelden op eenen dagh mogen nemen, oock hoe veele sy besoigneren.

CXLII. Item, dat alle commissarisen, advocaten, procureurs, deurwaarders, sullen ghehouden wesen, binnen drie dagen naedat sy te samen oft elcks besondert t'huys gekomen zijn, in handen vanden eersten Raedt, 't zegel bewarende, by goede verklaringe te brengen in gheschrifte op wat dach syluyden uyt gereyst ende weder t'huys gekomen zijn, wat commissien sy binnen dien tijdt gedaen hebben, soo wel van onsen wegen, van parthyen, als informatie precedente, of anders hoe 't zy, met insertie van den namen van parthyen, waer, op wat dagen die ghedaen zijn ende hoe veel dach-gelden sy van elck ontfangen hebben oft noch ontfangen sullen. Ende sullen alle dese cedullen by henluyden geteekent ende geaffirmeert worden ende by dengen die 't zegel heeft aen een liasse geregen ende mettet zegel-boeck bewaert worden.

CXLIII. Item, dat van saecken van kleynder importantie de geene die 't zegel bewaert, omme kosten van partyen te schouwen, sal ter enqueste mogen committeren een goet verstandich man, nut ende bequaem zijnde, woonende in een van den principalen steden van Hollandt ofte Zeelandt, metten secretaris aldaer, partyen niet suspect zijnde, die elck 's daeghs hebben sullen twaelf stuyvers, sonder meer.

CXLIII. Item, dat de requesten sullen eens daeghs gheexpedieert worden, by twee van den Raden, die de rolle houden voor die weecke of andere, ende als sy swarigheyt bevinden, sullen dat aen den Raedt rapporteren.

CXLV. Item, sullen van nu voortaan de procureurs heure inventarisen niet over geven, ten ware dat sy in denselven inventarisen verklaerden, tot wat fine ende redene sy heure stucken exhiberen, ende sullen de inventarisen geteekent wesen by den advocaet van der saecken.

CXLVI. Item, soo wanneer partyen gerenuncieert hebben van production ende dach ghenomen om te dienen van reprochen, dat alsdan de procureurs binnen de eerste drie dagen daeraen volgende sullen mogen gaen inde griffie ende by den griffier of sijnen klerck visiteren de saecke van heure wederparty, daarmede present wesende of daertoe geroepen, ende sullen alsdan mogen begeeren van den selven griffier ofte klerck copie van den munimenten, die sy niet en hebben, by heure wederpartye overgheleyt, midtsgaders oock copie van den inventaris van der weder-partye, alsoo verre als 't roert de stucken in den inventaris begrepen ende niet vorder, dewelcke de griffier gehouden sal wesen henluyden te leveren tot heuren koste. Ende sal de griffier, nadat gherenuncieert sal zijn van productie, niet mogen ontfangen eenige andere stucken ofte munimenten van parthyen, dan alleenlijcken reprochen ende salvatien, op arbitrale correctie.

CXLVII. Item, in alle groote saecken, bedragende in gelde of andersins boven de vijftigh guldens, sal gheprocedeert worden so vooren geseyt is ende sullen partyen aen beyde zyden dagh hebben om te doen heure productie, den tijdt van drie maenden voor alle dilay, sonder meer, daerof de eerste maent sal wesen voor dat eerste dilay, de tweede maent voor dat tweede dilay ende de derde maent voor dat derde ende laetste dilay, sonder meer, ten ware dat met kennisse van saecken noch een dilay gegeven worde. Ende indien daerna de voorsz. partye toegelaten wordt by requeste civiel om enqueste te doen, dat sal wesen op de peyne van drie Carolus guldens, indien bevonden wort by der diffinitive, dat sy met ongelijck ende om te dilayeren de voorsz. requeste verkregen hadde.

CXLVIII. Item, naerdatt partyen gerenuncieert sullen hebben van productie ende ghedient van reprochen ende salvatien ende geconcludeert in rechte, sal 't proces over gebracht worden ende sal de stadthouder, ende in sijn absentie de president, ordineren eenige van den Rade het voorsz. proces te visiteren, om te weten of men 't sal mogen jugeren sonder enqueste te doen op de feyten, in de reprochen of salvatien begrepen, of niet. Ende indien dattet Hoff bevindt dat noot zy te doen enqueste op de feyten van den reprochen ende salvatien, om datter zijn feyten pertinente ende alsulcke, ware dat die bethoont worden, 't vonnisse soude mogen worden gealtereert of verandert ende den thoon van der eener of der andere partye vermindert, te niete gedaen of gesterckt, in dien gevalle sal 't voorsz. Hoff by sententie interlocutoir verklaren, dat 't voorsz. proces niet en mach wesen ghetermineert in den staet daer 't in is, maer dat de enqueste ghedaen sal worden op de feyten, begrepen in de voorsz. reprochen ende salvatien. Ende om dat te doen, sal

men geven commissarisen, die procederen sullen in alder manieren als boven geseyt is. Ende de enquesten, voldaan zijnde, sullen te Hove over gebracht worden ende gevoeght by den principalen processe. Ende indien 't Hoff bevint dat geen noot en zy op de voorsz. feyten van de reprochen ende salvatien enqueste te doen, maer dattet proces gejugeert mach worden in sulcke state als 't is, soo sal 't Hof eerst verklaren, dat 't voorsz. proces gejugeert mach worden in den staet daer 't inne is ende sonder enqueste te doen op de feiten, begrepen inde voorsz. reprochen ende salvatien, ende sal voorts in 't principale recht doen alsoo 't behooren sal.

CXLIX. Item, ten eynde dat parthyen mogen hebben goede expeditie van heuren processen, soo wordt geordonneert dat de stadthouder, ende in sijn absentie de president, sal geven den raedtslyuden de processen in state van wysen wesende, om die te visiteren ende in den raedt te rapporteren, om partyen recht volkomelijck te verstaen ende seeckerlijck vonnisse te mogen wysen. Welcke rapporteur van sijnen arbeyt geloont ende ghesalarieert sal worden na ouder gewoonte, ten ware dat de stadthouder, president ende rade (overmits de groote subtijlheyte van der materie oft swaren arbeydt van den rapporteur) dochte datter meer toe behoorde. Ende sal de rapporteur sijn uysterste best doen om 't selve wel ende ernstelijck te oversien ende te verstaen, maeckende behoorlijcke extract, sonderlinge in groote saecken, by denwelcken hy klaerlijck sal mogen toonen ende doen blijcken, 't geene dat sal mogen dienen tot verstant ende expeditie van den processe.

CL. Item, rapport gedaen, sullen alle de stucken gesien ende gelesen worden, sonder alleenlick te rusten of te letten op 't rapport van dengeenen die 't ghevisiteert sal hebben, ende sal de rapporteur heymelijck houden dat hem de processen te rapporteren ghegeven zijn ende en sal oock metter partye niet communiceren van der saecke, heymelijck of openbaer, noch oock ontfangen eenige advertissementen, cedullen ofte andere stucken, hoedanigh die zijn. Maer sullen parthyen, indien sy eenige advertissementen van rechte overgheven willen, die mogen overgeven den Hove ofte steecken in heure sack, als sy in de saecke sullen concluderen, maeckende daeraf mentie in heuren inventaris. Ende is 't dat de rapporteur eenighsins ghetravailleert wort van parthyen, in sulcker voegen dat hy suspitie heeft dat tot heurder kennisse gekomen mach zijn, dat 't proces onder hem is, sal ghehouden zijn dat den Hove te kennen te geven, ten eynde dattet proces eenen anderen gegeven worde omme te rapporteren, of anders by den Hove daerinne te voorsien als 't behooren sal.

CLI. Item, als eenige processen in den Raedt sullen worden gerapporteert, soo sal de rapporteur audientie hebben ende sullen de andere raedtslyuden neerstelijck toehooren ende 'swijgen, sonder denselven eenichsints te interrumpen. Ende nadat 't voorsz. rapport gedaen sal zijn, indien daer yemant van den Raede is, die den voorsz. rapporteur yet sal willen toevoegen of eenigh advertissement geven, die sal dat mogen doen met korten woorden, sonder 't Hof lange te occuperen.

CLII. Item, 't rapport van eenigh proces in 't lange gedaen ende 't selve proces al ghesien zijnde, sal ghevraeght worden d'opinie van den rapporteur ende daerna d'opinie van den commissaris, indien hy present is, ende daerna de andere, naer goetduncken van den stadhoudere, ende in sijnder absentie van den president of van dengeenen die presideren sal.

CLIII. Item, in 't delibereren van der saecke en sal niemandt den anderen turberen in sijn deliberatie of opinie, maer sal een yegelijck patientelick hooren sijn medegesellen delibereren ende spreecken als hy vermaent wort, sonder sijn medegeselle te interrumpen, of 't Hoff te vergeefs te occuperen. Ende indien daer eenige difficulteyten ofte swarigheden vallen, soo sal de conclusie mogen worden gediffereert tot 's anderen daeghs, om bat daerop te peynsen ende seeckerlijck daerinne te delibereren. Ende in pluraliteyt of diversiteyt van opinien, een yegelijck persisterende, nae deliberatie in sijn opinien, sal onsen stadthouder, of tot sijnder ordonnantie onsen president, concluderen na de meeste opinien ende stemmen. Ende en sal niemandt van den Raedt deel hebben in de emolumenten van den rapporte, ten zy dat hy rapport gehoort hebbe ende present geweest zy in 't visiteren van 't proces, van 't beginsel totten eynde.

CLIIII. Item, en sal van nu voortaan geen rapport-gelt geeyscht worden voor de pronunciatie van der sententie, maer sal daarna de partye die getriumpheert heeft, 't selfde rapport-gelt binnen twintich dagen leggen in handen van den griffier, of anders sal men expedieren tegens denselven triumphant letteren van executorie, precyse om hem te executeren in de somme voor 't rapport-gelt ghetaxeert, niettegenstaende oppositie oft appellatie. Ende insgelijcx sal men procederen als by ordonnantie van den Hove 't rapport-gelt gesplist wort.

CLV. Item, aengaende 't salaris van den griffier ende secretarisen ordinaris ende extraordinaris, die sullen hen reguleren na den taux hiernaevolgende: Eerst, van een appointement op de requeste ij stuyvers. Item, van een mandement, oft daer veel of luttel personen zijn, iij stuyvers ende voor 't zegel j stuyver. Item, van een mandement om getuygen te verdachvaerden iij stuyvers ende voor 't zegel j stuyver. Item, van een commissie voor commissaris om tuygen te hooren iij stuyvers ende voor 't zegel j stuyver. Item, voor de eerste presentatie j stuyver ende voor alle d'andere presentatie niet.

CLVI. Item, van een procuratie voor een persoon, dienende voor den Hove van Hollandt, voor teekenen in 't register ende voor de acte t'samen ij stuyvers. Ende van een procuratie van collegie van wette, ambachts-bewaerders, ghemeen erfgenamen oft diergelijcke, dat collegie ofte versamelinghe maect, dienende voor den Hove van Hollandt, als boven voor teekenen in 't register ende voor de acte t'samen v stuyvers. Ende van een acte van procuratie voor een persoon, dienende buyten den Hage, iij stuyvers. Ende daer veel personen zijn, dienende de procuratie buyten den Hage, viij stuyvers.

CLVII. Item, van een simpel acte van playdoye, het zy eysch, antwoorde, replijcq ofte duplijcque, oft een persoon aengaet oft meer, iij stuyvers. Ende desgelijcks van een acte van duplijcque metten appointement dispositijf, niet meer dan een simpel acte, ten ware dat de acten notabiliter groot waren, in welck geval 't selfde sal staen tot taxatie van den Hove. Item, van een dubbel acte van plaidoye, houdende eysch ende antwoord, ofte antwoorde ende replijcque, of replijcque ende duplijcque, oft de geheele plaidoye metten appointement dispositijf, op eenen dagh afghedaen, acht stuyvers.

CLVIII. Item, van stateringe, continuatie ofte weygeringe van provisie, totten dagen van der antwoorden, of van replijcque of duplijcque ende diergelijcke, geinsereert in een acte, niet meer dan 't loon van een simpel acte. Ende als de stateringe, continuatie oft weygeringe ende andere provisie inhoudt totten eynde toe van der saecke, indien 't is boven vijftigh gulden viij stuyvers ende beneden de vijftigh gulden iij stuyvers. Item, van een acte substantiael, daerinne onder anderen mede parthyen ghewesen worden te compareren voor commissarisen, de commissarisen, daerinne ghenoeft, ij stuyvers. Ende voor een acte apart om voor commissaris te komen, de commissaris, daerinne genoemt of niet, ij stuyvers. Item, een appointement ofte sententie, ghepronuncieert by consent ofte confessie van partyen, of op 't rapport van commissarisen, houdende condemnatie oft compensatie van kosten, viij stuyv. Ende van een appointement, by denwelcken de gedaeghde, bekennde sijn obligatie, ghecondemneert wort te namptiseren, of diergelijcke provisie, de principale saecken blyvende rusten, niet meer dan van een simpele acte, iij stuyvers.

CLIX. Item, van een acte van continuatie j grooten. Item, van een acte van absentie, van ghedient te hebben van schriftuyren of munimenten, van gerenuncieert te hebben van productie, van gheconcludeert te hebben in rechte, of van eenigh dilay gegeven ex officio, of diergelijcke, j stuyver.

CLX. Item, van een appointement ofte sententie interlocutoir, sonder plaidoye inde acte genarreert te wesen, iij stuyvers. Ende als de plaidoye van partye ghenarreert is in de acte, metter sententie interlocutoire oft appointement, t'samen viij stuyvers, ende voor 't zegel ij stuyvers. Item, van een appointement oft sententie interlocutoire, inhoudende renvoy van saecken, of diergelijcke, gepronuncieert sonder schriftueren, oft op rapport van commissaris, oft anders, viij stuyvers. Ende van een appointement of sententie interlocutoir, die gegeven wort, gesien de schriftueren ende proces, als de questie

bedraecht boven de vijftigh gulden, xx stuyvers, ende beneden de vijftigh gulden, viij stuyvers. Ende van een appointment, ghegeven op grieven, sonder proces of munimenten, iij stuyvers. Ende als contradictie gebeurt op de grieven ende munimenten over geleyt worden, iiij stuyvers. Item, van een acte van appellatie, hoe datse zy, iij stuyvers.

CLXI. Item, aengaende 't salaris van de sententien, sal onse griffier hem reguleren na 't rapport-gelt van onsen raedtsluiden, te weten als 't selfde bedragen sal xxiiij. of xvj. schellingen, sal hy hebben vijf Rijns guld. ende voor 't zegel xx stuyv. Ende als 't selve rapport bedragen sal twaelf of acht schellingen, sal hy hebben iij Rijns gul. ende voor 't zegel x stuyv. Ende als 't selve rapport bedragen sal vier schellingen, so sal hy hebben xx stuyvers ende voor 't zegel vij stuyvers, also verre als men die begeert besegelt te hebben. Ende indien by den Raedt, om groote difficulteyten bevonden in 't proces of om grootheyt van den arbeyt, meer getaxeert worde voor 't rapport, soo sal de griffier hem reguleren na de taxatie van den Hove ende diergelijcke materie van decrete. Ende de sententie eens gelost ende betaelt zijnde, indien die andermael by eenige van den parthyen begeert wort, xx stuyvers.

CLXII. Item, van een interinement van remissie, rappel van banne of abolitie, die gheexpedieert zijn onder 't zegel van den groenen wassche, 't zy voor eenen of meer persoonen, daer geen proces op en valt, maer wort geinterineert by consent van partyen ende den officier, lx stuyv. ende voor 't zegel x stuyv. Ende valt daer proces op, soo dat schriftuyren ghemaect worden, v Rijns gulden, ende voor 't zegel xx stuyv. Ende van interinement van pardoene of abolitie, gheexpedieert onder 't zegel van den rooden wassche, daer gheen proces op en valt ende voor een persooene, oft meer xxx stuyv., ende voor 't zegel vj stuyvers, ende valt daer proces op met schriftueren, jx stuyv., ende voor 't zegel x stuyv. Ende om pardon in forme van abolitie te registreeren, sonder interinement xx stuyvers.

CLXIII. Item, van commissien van deurwaarders ende boden ofte andere officieren ende van gifte van kercken, beneficien, vicaryen, costeryen, autorisatien, confirmatien ende diergelijcke, in dubbelde starte, L stuyv. ende voor 't zegel xxxj st. Ende als eenige commissien geexpedieert worden by provisie xx stuyvers ende van den eedt te tekenen opte commissie vj stuyvers. Item, van een advijs, buyten 's lands gaende, xxiiij stuyv., ende binnen 's lants xij stuyv. Item, van een besloten brief om wetten te vernieuwen xv stuyv. Ende van alle andere besloten brieven, gaende binnen 's lants, iiij stuyvers. Ende van besloten brieven, gaende buyten 's lants, als 't partyen roert, xij st.

CLXIII. Item van een sauvegarde vj stuyv. ende voor 't zegel ij stuyv. Item, van een compromis iiij stuyvers, ende, isser veel arbeydts in te doen, ter taxatie van den Hove. Item, van een acte van slakinge, simpel ofte borgh-tochte iij stuyvers.

CLXV. Item, van een willige acte van condemnatie simpel iiij stuyv. Ende van een willige acte van condemnatie, roerende jaerlijcksche renten met hypotheecque, houwelijcksche voorwaerden, contracten, boelscheydingen, conventie, maekingende ende diergelijcke saken van importantien, gepasseert voor den Hove, x stuyv. ende voor 't zegel ij stuyvers. Ende voor 't registreren van willige acten van condemnatien, die wy van nu voortaan gheregistreert willen hebben, iiij stuyv., ten ware datter veel materie ende arbeydt inne te doen ware, alsdan ter taxatie van den Hove.

CLXVI. Item, van een acte van deffault of van comparuit, daerby partye geabsolveert wort van der instantie, viij stuyvers. Ende voor een deffault of comparuit, daer by een ander mandament ofte daginge gheconsenteert wort, ij stuyvers. Ende voor 't mandement iiij stuyvers ende voor 't zegel j stuyver.

CLXVII. Item, van een proces, daeraf geappelleert is, te soecken te sluyten ende van de besloten brieven omme boven in den grooten Raedt te nemen, t'samen xvj stuyvers.

CLXVIII. Item, van een geleye, saulfconduit, passagie ende diergelijcke, geexpedieert in forme van placate, omme alderhande persoonen te komen tot een der vryer marckt of tot een aflaet of om een bede of aelmissen door 't lant te hebben, x stuyv. ende voor 't zegel ij stuyv.

CLXIX. Item, van een dictum van een sententie, hoe dat 't zy, iij stuyvers. Des soo en sal de verliester niet ghehouden wesen eenige sententien op appointment te lossen. Item, van een acte van taxatie van kosten iij stuyv. Ende van de kosten te teecken, ij stuyv., als hy of sijnen substituyt in 't taxeren present is. Item, van een copie ofte extract ij stuyvers, ten ware dat die seer groot ware, alsdan ter taxatie van den Hove.

CLXX. Item, van allen acten, appointmenten, besloten brieven, mandementen, placaten ende alle anderen expeditien, ons oft onser hoogheyt roerende, oft gheexpedieert bij den Hove, ex officio, sonder versoeck van yemant, die daermede geprofiteert of beholpen ware, nihil. Des sullen onse secretarisen, bysonder de ordinarisen, den griffier behulpelijck zijn, om sulcke saken te hebben expedieren, als sy des van den griffier versocht sullen wesen.

CLXXI. Item, de secretarisen en sullen anders niet teecken noch expedieren dan mandementen ofte provisien van justitie, ghenoecht venu-en-courten, besloten brieven, die hen by den Hove bevolen ende belast sullen worden. Item, de griffier ende de secretarisen en sullen niet meer mogen eysschen ofte exigeren dan den taux voorsz. en begrijpt, op peyne van arbitralijck ghecorrigeert te worden. Ende insgelijcks en sullen de klercken van den griffier geen drinck-gelt mogen eysschen oft exigeren van eenigerhande saecken, dan alleenlijck van sententien boven vijftigh kroonen, interinementen, commissien van officien oft overleveringe van saecken of munimenten, na ouder gewoonten.

CLXXII. Item, ten eynde dat de executeurs, deurwaerders of exploitiers van nu voortan mogen weten hoe datse hen dragen sullen in 't executeren van den sententien oft vonnissen, waerin groot gebreck, abuys ende ongeregeltheit gheweest is, als wy verstaen, soo wort geordonneert dat alle sententien of vonnissen, begrypende executien, ter executien ghestelt sullen worden na heure forme ende inhouden, te weten sententien, gegeven in reële actien, daerby den aenlegger yet aangewesen is, sullen by den exploitier realijck ende by feyten gheexecuteert worden ende den aenlegger ghestelt in 't geene dat hem aangewesen is ende de occupateur daeruyt gestelt. Ende desgelijcx in materien van possessien, daer die aenlegger obtineert, sal de verweerder ghestelt worden uyten voorsz. possessie ende de aenlegger daerinne geset ende ghehouden. Maer obtineerde de verweerder, hebbende genomen conclusie omme gemainteneert te wesen, soo sal hy gehouden worden ende gemainteneert inde possessie van 't gene daer questie af is ende sal alle belet, ter contrarie ghedaen, afgedaen worden. Ende obtineerde de verweerder in 't petitoir, soo en valt daer gheen executie dan alleen van de kosten, indien de aenlegger daerinne gecondemneert is ende die ghetaxeert ende gedeliquideert zijn.

CLXXIII. Item, in personele actien, daer eenige somme van penningen yemandt aen-ghewesen is, sal men procederen in der manieren hiernaevolgende, te weten dat den exploitier ofte deurwaerder metter sententien ende executorie hem sal transporteren aen den ghecondemneerden ende sal hem sommeren te betalen de somme van der condemnatie in handen van den exploitier binnen den tijdt van vier ende twintigh uyren, hem signifiere dat by ghebreecke van dien hy sal moeten voorts gaen met sijn executie, welke xxiiij. uyren over gestreecken zijnde, indien daer geen betalinge ghedaen en is, sal hy denselven anderwerf versoecken, dat hy betale de somme in 't vonnisse begrepen, ofte dat hy hem wyse eenige goeden daer hy sijn executie aen doen mach, omme mitsdien te mogen komen totter voorsz. somme.

CLXXIII. Item, is de gecondemneerde refuserende, dilayerende of vertreckende de voorsz. betalinge te doene ofte te bewysen goeden op dewelcke de voorschreve executie soude mogen gedaen worden, de exploitier of executeur sal nemen in sijn handen van de haeffelijcke goeden, toebehoorende den ghecondemneerden, in sulcker quantiteyt dat hy dier ghenoech hebbe om sijn executie daer aen te doen, ende sal in presentie van den gerechte van der plaetse daer de executie sal geschieden, of eenige van dien, dien hy gehouden sal zijn daertoe te roepen ende die gheroepen te komen, behouden heuren redelijcken salaris, maken eenen behoorlijcken inventaris ende declaratie van de voorsz. haeffelijcke goeden, by hem als vooren genomen.

CLXXV. Item, de voorsz. goeden alsoo ghenomen ende geïnventarieert zijnde, sal

hy die moeten houden ende bewaren of doen houden ende bewaren den tijdt van ses geheele dagen, binnen welcken tyde de ghecondemneerde sal mogen betalen ende by dien middele sijn goeden weder hebben, betalende alle de kosten ter cause van dien gedaen by den executeur, met oock den salaris van sijnder executie. Ende of binnen de voorsz. ses dagen de ghecondemneerde geen naerstigheyt en dede sijn partye te betalen of te contenteren, soo sal de voorsz. executeur (gebeurt de executie in eenige steden) de voorsz. goeden openbaerlijck stellen te koope ter plaetsen daer men marct-dagh hout, op eenen marckt-dagh, ende sal die verkoopen ende leveren dengeenen die die laest verhooght ende meest daeromme biedende is.

CLXXVI. Item, geschiet de executie op 't platte landt of plaetse daer geen marct-dagen en sijn, soo sal den executeur des naesten Sondaeghs oft Heylighdaeghs voor de noene, in de prochie-kercke van der plecken daer hy de goeden genomen sal hebben, onder de hoogh-misse, publiceren ende kondigen, dat hy by wege van executie ghenomen heeft veel haeffelijcke goeden, toebehoorende eenen alsulcken persoon, ende dat hy in meeninge is die te verkoopen in sulcken plaetse ende tot sulcken dage, 't welck hy laet weten, teneynde, of yemant daerof yet hebben wilde, dat hy daer kome. Ende de voorsz. ses dagen overleden zijnde, sal hy er ter voorsz. plaetsen ende dage doen de verkoopinge als boven. Van welcke verkoopinge hy sal maecken register of memorie, verklarende in 't lange hoe veel elck stuck van de verkochte goederen verkocht sal wesen ende wien die verkocht sijn, om reeckeninge daerof te doen den ghecondemneerden, t'allen tyden als men die sal willen hebben ende hy des versocht sal wesen. Ende van de penningen, komende van de voorsz. verkochte goeden, sal d'executeur ofte deurwaerder den crediteur van sijnder schult contenteren, nemende quitantie ten profijte van den voorsz. gecondemneerden ende gheexecuteerden, ende sal oock daer afnemen de kosten by hem gedaen, om de voorsz. executie volbracht te hebben, ende het surplus sal hy wedergeven den gheexecuteerden, op datter eenigh surplus is, ende sal hem oock doen reeckeninge van sijnder executie, op dat hy 't begeert. Ende sal de voorsz. executeur, als hy de voorsz. haeffelijcke goederen sal verkoopen, voor sijn seeckerheyt de verkoopinge mogen doen in tegenwoordigheyt van eenigen van den gerechte van der plaetse ende van hen nemen certificatie van de verkoopinge der voorsz. goeden, met goede specificatie als boven, om in sijnder voorsz. reeckeninge daerof te doen blijcken.

CLXXVII. Item, indien de gheexecuteerde hem wilde opposeren tegens de voorsz. executie, de exploitier en sal hem niet ontfangen als opposant. Maer indien yemant anders hem wilde opposeren, ommadat hy by avontuere soude willen seggen, dat de goeden, by den exploitier te koope ghestelt, of eenige van dien, sijn eygen goeden sijn, of aen hem verbonden, of omme andere saecken, in dien gevalle sal de voorsz. exploitier den voorsz. opposant ontfangen tot oppositie ende sal hem behoerlijcken dach beteecken omme te seggen de saecke van sijnder oppositie, overschryvende den Hove wes hem dies aengaende wedervaren sal sijn ende adverteren den opposant van 't geene dat in 't naeste articule hiernaer volght, ende sal dit al signifieren dengeenen voor denwelcken hy de executie sal doen, teneynde dat hy ten voorsz. dage kome, om de voorsz. saecke te hooren ende daertegens te seggen ende te sien ordonneren als 't behooren sal, indien 't hem belieft. Ende dien tijdt hangende ende totdat daer op gheappointeert sal sijn, sal de voorsz. executie blyven gheschorst, also verre als 't aengaen mach der saecken daerom een derde hem geopposeert sal hebben als vooren.

CLXXVIII. Item, is 't dat de voorsz. opposant compareert ten voorsz. dage hem beteeckent, hy sal worden gehoord ende de wederpartye die de voorsz. executie heeft doen doen, ter contrarien, ende, partyen sommierlijck gehoord, sal daerop geappointeert worden by den Raedt, als dat behooren sal, hetzy de voorsz. executie te voldoen of niet. Ende indien de voorsz. opposant ten voorsz. dage niet en compareerde, soo sal tegens hem ghegeven worden default ende uyt krachte van dien verklaert, dat de voorsz. executie sal voldaan worden ende heure voortganck hebben, ende sal de voorsz. opposant ghecondemneert worden in de kosten, schaden ende interesten van dengeenen die de voorsz. executie hebben doen doen.

CLXXIX. Item, indien de voorsz. ghecondemneerde geen haeffelijcke goeden en heeft, daerop men executie soude mogen doen, of dat hy niet goets ghenoech en hadde bewesen, in dien gevalle ende nadat de executeur naerstigheyt gedaen sal hebben van dat te onderzoeken, 't welck hy gehouden sal wesen te doen ende oock te certificeren by sijne relatie, soo sal de voorsz. executeur mogen procederen ende nemen in sijnen handen erfelijcken ende onberoerlijcke goederen, den voorsz. gecondemneerde toebehoorende, totdat hy er genoeg hebbe om sijn executie te voldoen.

CLXXX. Item, is 't dat onder de beroerlijcke goeden zijn eygen goeden, de executeur sal die eerst nemen: ende en zijn daer geene, of datter niet genoeg en zijn, soo sal hy nemen de chijnsgoeden, ende is 't dat die noch niet genoeg en zijn, soo sal hy onderzoeck doen, of yemant de voorsz. ghecondemneerden yet schuldigh is, of eenige onbeoorlicke goeden, denselven ghecondemneerde toebehoorende, besit, of onder hem heeft ende daeraen doen sijn executie. Ende by gebreke van 't geene dat voorsz. is, so sal hy nemen de vruchten van den leen-goeden, alsoo verre als die souffisant zijn om te furneren d'executie, ende, indien niet, sal sonder prejuditie van de leen-heeren, mogen procederen op de leen-goeden, welke onberoerlijcke goeden, chijnsen, crediten, vruchten van leenen, of de leen-goeden by gebreke als vooren, hy stellen sal in onsen handen, om daerop sijn executie te doen, ende, de hantsettinge ghedaen zijnde, sal hy dat signifieren den gecondemneerde, hem verbiedende van onsen wegen de voorsz. parceelen van goeden eenighsins te toucheren of handelen, maer hem daerop laten doen sijn executie alsoo dat behooren sal, ende oock 't selve te signifieren den leen-heere, teneynde dat hy niet en doe in prejuditie van der voorsz. hantstellinge ende executie.

CLXXXI. Item, nae de voorsz. hantsettinge sal de executeur de erfelijcke goeden stellen te koope, met vier openbaer geboden, in der maniere ende in der plaetse, hiernaer verklaert, te weten: Des eersten Sonnendaeghs naedat hy de voorsz. erfelijcke goeden, chijnsen, crediten, vruchten van leenen of oock leenen, sal hebben ghestelt in onsen handen, sal hy hem transporteren in de kercken ofte prochien, daer die goeden zijn ghelegen, ende aldaer ten tyde van de hoogh-misse ende ter presentie van den volcke, aldaer vergadert zijnde, sal hy seggen ende openbaerlijck verklaren, dat hy by executie genomen heeft alsulcke ende alsulcke goeden, ende gestelt in onsen handen, om daeraen te executeren, doende aldaer volkomen declaratie van den voorsz. goeden, van der waerder derselver, jaerlijcksche, ende van de last die se schuldigh mogen wesen te dragen, soo verre het sal mogen komen tot sijnder kennisse. Ende is daer yemant die se koopen wilt, die kome tot hem, hy sal hem ontfangen, om voorts, de geboden ghedaen ende voldaan ende 't decreet toeghewesen, die te leveren den meest daeromme biedende ende laestwerf verhoogende.

CLXXXII. Item, is 't dat, de voorsz. publicatie gedaen zijnde, daer yemandt komt die voorsz. goeden wil koopen, de executeur sal hem ontfangen ende oock sijnen Godtspenning voor den voorsz. koop ende sal den voorsz. koop schryven ende ook den persoon of personen die dat ghedaen sullen hebben ende insgelijcx den dach van der verkoopinge.

CLXXXIII. Item, naedat de voorsz. publicatie ghedaen sal wesen in der manieren voorsz., sal hem d'executeur transporteren in der naester goeder stadt van der plaetsen daer die voorsz. erfelijcke goeden sullen zijn ghelegen, opdat sy niet en zijn in goede steden, ende aldaer ten naesten marckt-dage ter plaetsen daer men gewoonlijcken is publicatie ende gheboden te doene, ter uyren als 't volck best vergadert sal wesen, sal hy roepen ende publiceren, dat hy de voorsz. goeden heeft ghenomen by executie ende sal also doen als hy gedaen sal hebben in de voorsz. prochie-kercke. Ende voorts meer, is daer yemant die voor die goeden yet gheboden heeft, soo sal hy dat verklaren, seggende: Is daer yemandt diese verhoogen wilt, die kome tot hem ende hy sal hem ontfangen. Ende dat is 't eerste gebodt.

CLXXXIII. Item, den eersten Sondagh na den Sondagh dat d'eerste publicatie ghedaen sal wesen in der kercken, sal hy doen de tweetste publicatie van den voorsz. goeden in de prochie-kercken ende in der voorsz. goeder stadt ende naesten marckt-dagh, ende in der manieren voorsz. Ende dat is 't tweetste gebodt.

CLXXXV. Item, den tweetsten Sondag daerna sal men doen 't derde ghebodt in der manieren als boven, verklarende dattet is 't derde gebodt.

CLXXXVI. Item, den derden Sondagh daerna sal hy doen als boven ende sal verklaren dattet is 't vierde gebodt. Ende altoos, in ghevalle dat yemandt daer kome, die de voorsz. goeden verhooght, sal hy die hooghnisse verklaren, ten ware saecke dat 't Hoff in kleyne saecken om merckelijcke redenen ordineerde de voorsz. kercken ende marct-daeghs geboden anders gedaen te worden.

CLXXXVII. Item, is 't dat yemant, hangende ende duyrende de voorsz. geboden, hem daertegens wilde opposeren, om dat hy sal willen sustineren de erfelijcke goeden, chijnsen oft leenen, die men stelt te koope, sijne te wesen oft recht van renten ofte eenige andere, hoedanich dattet zy, daerop te hebben, in dien gevalle daer sal de voorsz. executeur den opposant ontfangen tot oppositie als boven ende sal niettemin procederen totter voldoeninge der voorsz. gheboden, sonder die daeromme in eeniger maniere te dilayeren. Ende insgelijcks, wilde hem de gheexecuteerde opposeren of appelleren, daerom en sal de voorsz. executeur niet verbeyden de voorsz. geboden te voldoen als boven.

CLXXXVIII. Item, de voorsz. geboden gedaen ende voldaan zijnde, sal de voorsz. executeur dagen t'eenen gelegen dage degeene die de voorsz. erfelijcke goeden, chijnsen, vruchten of leenen verhooght sal hebben ende de geexecuteerde ende opposant ofte opposanten, elcks in sijn reguard, te weten den voorsz. kooper of laetst verhooger, om sijn handen te ydelen van den penningen, daerop de voorsz. koop staet, ende 't decreet te ontfangen, ende den geexecuteerden, omme 't decreet van den voorsz. goeden den kooper te sien aenwysen ende den crediteur of crediteuren van de penningen, komende van den voorsz. koope, sien betalinge doen ende oock te sien daerof nemen die kosten van der voorsz. executie ende te ontfangen 't surplus, opdatter eenighsins surplus is, ende de opposant ofte opposanten, opdatter eenige zijn, omme te seggen de redenen van heurluyder oppositie. Ende zijn daer eenige appellanten, sal daerof oock mentie maecken in sijn relatie.

CLXXXIX. Item, van alle 't geene des de voorsz. executeur gedaen sal hebben, te weten van den voorschreven gheboden ende van den daginge, als hy die sal hebben gedaen, van dengeenen die de voorschreve erfelijcke goeden, chijnsen, vruchten of leenen sullen hebben ghestelt ten pryse van dengeenen die hen sullen hebben geopposeert, of die geappelleert sullen hebben, opdatter eenige zijn, van den dage die hy den parthyen sal hebben bescheyden ende generalick van sijn exploiten, sal hy overschryven wel ende in 't lange, ende sal sijn relatie hechten, onder sijnen zegel ofte hantteecken, aen d'executorie van den vonnisse oft andere acten, begrypende executie.

CXC. Item, ten dage gheprefigeert sullen de voorsz. partyen elcks d'een tegens d'andere gehoord worden ende insgelijcks de opposanten ofte appellanten, indien daer eenige zijn, dewelcke sommierlick gehoord, sal daerop by den Hove geappointeert worden als behooren sal. Ende indien daer geen opposanten of appellanten en zijn, of de opposanten ofte appellatien gewydeert zijnde, sullen daerna de brieven van decrete bereydt gemaect worden na ouder ghewoonten. Welverstaende dat de voorsz. brieven van decrete, bereyt wesende, op eenen rechedach ghebracht sullen worden in den Raden, ende aldaer, in presentie van een yegelijck die daer zijn sal willen, sal by den griffier openbaerlijck verklaert worden, dat alsulcke brieven van decrete bereyt zijn om te besegelen ende vragen of daer yemant is die de voorsz. erfelijcke goeden, chijnsen, vruchten of leenen meer wilt verhoogen. Ende is daer niemant, so sullen de voorsz. brieven van decrete openbaerlijck gesegelt worden. Maer is daer yemant die verhoogen wille, hy sal daertoe ontfangen worden totten afnemen des zegels van den wassche.

CXCI. Item, 't voorsz. decreet besegelt zijnde ende de penningen in de griffie wesende, sal den kooper sijn decrete geleverd worden ende de possessie van den ghedecreteerden goeden gegeven worden by dengeenen die 't behooren sal, aen denwelcken men sal schryven ende bevelen van onsen wegen dat hy 't also doe, mits ontfangende sijn rechten. Ende in gevalle hy weygerde des te doene, so sullen wy by onse officiers datselve doen doen, tot verseeckertheyt van den kooper. Ende of de kooper ten dage van der interpositie

van den decrete ende segelinge van dien met sijne penningen niet en ware bereyt om deselve penningen in de griffie te leggen, soo sal ten eersten rechte daer volgende 't selve goet weder vercoft worden, ende indien 't selve alsdan min gèlt, dat sal komen tot prejuditie van den eersten kooper.

CXCII. Item, de penningen als voorsz. is in de griffie wesende, sullen die den impetrant of impetranten, opposant of opposanten, appellant ofte appellanten, naevolgende den teneur van den decrete, geleverd ende gedistribueert worden, behoudelijck souffisante cautie, die elcks van hen van sijnen ontfanck stellen sal, omme daerof restitutie te doen, indien naemaels in rechte bevonden worde yemandt anders beter recht daertoe te hebben.

CXCIII. Item, als eenige executeur sijn executie voldaan sal hebben in materie van decrete of diergelijcke, sal hy sijn reeckeninge overgeven in geschrifte te Hove, in denwelcken begrepen sullen wesen alle de partye van den ontfange ende kosten, also wel van sijnen dagen ende vacatien als andersins. Tegen welcker reeckeninge de gheexecuteerde ghehoort sal worden of hy yet seggen wilt ter contrarie, ende 't surplus, opdatter eenige is, sal d'executeur geven den geexecuteerde, indien hy 't hebben wil ende hy compareert, of anders hy sal dat setten in de griffie of elders, daer 't hem gheordineert sal wesen by den Hove.

CXCIII. Item, en sullen geen executeurs uyt krachte van eenige sententien of executien op sententien mogen apprehenderen den ghecondemneerde in sijnen persoon, soverre hy bewijst of den executeur blijcke van eenige haeffelijcke ofte erfelijcke goeden, souffisant zijnde voor de executie, in der manieren als boven. Maer indien de ghecondemneerde in gebreecke ware te bewysen have of erve, souffisant zijnde voor de executie, ende dat den executeur niet en blijcke van eenige goeden daer men d'executie aen mochte doen, soo sullen de voorsz. executeurs mogen apprehenderen den persoon van den gecondemneerden ende die leyden gevangen ter naester goeder stadt ofte andere seeckere plaetse ende die leveren den officier, dewelcke ghehouden sal wesen sijn vangenisse te leenen ende den voorsz. ghecondemneerde te bewaren tot sijnen laste ende tot koste van den impetrant oft van den executeur die dat begeeren sal.

CXCV. Item, wanneer yemant tegens een andere gecondemneert sal wesen in de kosten, die condemnatie sal hebben tot sijnen profijte, sal sijn kosten doen stellen by declaratie in geschrifte. Ende indien de procureur van den ghecondemneerde die niet en wil ontfangen, sal versoecken mandement om sijn wederparty te doen verdachvaerden, om de voorschreve kosten over te nemen, die te sien taxeren of diminutie daertegens te geven, welcke mandement met inthimatie hem sal worden verleent, ende uyt krachte van dien sal hy sijn wederparthye mogen doen dagen t'eenen gelegenen dage, om die voorsz. kosten te sien taxeren of diminutien daertegens te geven, hem sendende die copie van de voorsz. declaratie, geteekent by den griffier of een van den secretarisen van den Hove. Ende faillert de gedaeghe ten voorsz. dage te komen, deffault sal tegens hem gegeven worden, ende uyt krachte van dien deffaulte sal voorder geprocèdeert worden totter taxatie van den voorschreven kosten, als vooren geseyt is. Ende indien hy compareert ende wil diminutien overleggen, de voorsz. diminutien sullen ontfangen wesen ende men sal doen de voorsz. taxatie, de oogen daerop hebbende als 't behooren sal. Ende de kosten getaxeert zynde, indien de voorsz. ghecondemneerde binnen veerthien dagen willighlijck niet en betaeldt, sal de triumphant voorsz. de getaxeerde kosten mogen doen executeren, mitsgaders de onkosten van den deurwaerder, al tot lasten van den gecondemneerden, niettegenstaende dat deselve ghecondemneerden, nae de voorsz. veerthien dagen ende binnen vierentwintigh uyren nae der sommatie, bereydt ware die ghetaxeerde kosten te betalen.

CXCVI. Item, om te doen de voorsz. taxatie, sal de declaratie van kosten met die diminutien ghebracht worden op 't buffet ende ghesien by den Hove of commissarisen, die de stadhouder, of in sijnder absentie de president, daertoe ordonneren sal, dewelcke voor hen hebben sullen 't principael proces, indien 't noot is, om daerop te hebben alsulcken regard als 't behooren sal.

CXCVII. Item, sal oock getaxeert worden de executorie, die gheheven sal worden

op de voorsz. taxatie, dewelcke inhouden sal dat d'executeur de voorsz. taxatie stelle ter executie ten koste ende laste van den gheexecuteerden ende daerof hem selven betalen by sijnder handt voor den tijdt dat hy sal vaceren in de voorsz. executie als boven, om te verhoeden dat men niet en hebbe kosten op kosten, ten ware dat de gecondemneerde willighlijck betaelde, sonder executie tegens hem te doene, in welcken gevalle van der getaxeerde somme afgetogen sullen worden vijf stuyvers voor de voorsz. getaxeerde executie. Ende sal 't Hof mogen taxeren redelick salaris voor de vacatien die men doen sal, doende de voorsz. taxatie, aensiende de grootheyt ende den arbeydt van den taxe, dewelcke ontfangen sal worden by den griffier ende besteeet worden daer 't Hof ordonneren sal.

CXCVIII. Item, is 't dat hem yemant gevoelt of wilt seggen belast te zijn by eenige rechteren, het zy by interlocutoire of diffinitive vonnisse, binnen onse voorsz. landen ghegeven, ende hy daerof wil appelleren, hy sal gehouden zijn dat te doen binnen thien dagen, te rekenen van den dage dattet vonnisse was gegeven of dat tot sijnder kennisse gekomen is, dien dagh daerinne begrepen.

CXCIX. Item, alle appellanten sullen mogen renuncieren van heure appellatien binnen acht dagen naedat sy gheappelleert sullen hebben, den dach van der voorsz. appellatie ende den dach dat sy sullen renunchieren daerinne begrepen, behoudelijck dat sy de voorsz. renunciatie doen voor den voorschreven rechteren, daerof sy geappelleert sullen hebben, of den voorsz. rechteren binnen de voorschreve acht dagen behoorlijck insinueren, ende dat van de voorsz. renunciatie by brieve of instrument autentijckelijck blijcke, sonder boete van drie ponden te betalen, ten ware dat hy mandement in appel verheven hadde.

CC. Item, wanneer een gheappelleerde of sijn procureur sal willen renunchieren van 't vonnisse, sal gehouden wesen te doen den behoorlijcken eedt, dat 't selve gheschiedt sonder fraude, collusie ofte bate te hebben van sulcken vonnisse ofte om ons te defrauderen van sijn boeten.

CCI. Item, dat de appellanten van 't vonnisse van lage rechtens, composerende of transigerende met hare partye, ghehouden sullen wesen binnen ses weecken nae de compositie te compareren in persooone ofte by haer procureurs, daertoe macht hebbende, ende renuncieren van heure appellatie ende betalen den rentmeester van den exploiten drie Carolus guldenen, ende by gebreke van dien sal de procureur generael of den rentmeester voorsz. mogen executeren de boete van 't vol appel.

CCII. Item, sullen de deurwaarders gehouden wesen die cautie, by henluyden genomen voor die boete van 't vol appel, te leveren in handen van den voorsz. rentmeester binnen vier dagen nae date dat sy 't exploit gedaen ende weder in den Hage ghekomen sullen wesen, op peyne van suspensie voor de eerste reyse ende privatie voor de tweede reyse.

CCIII. Item, waer 't dat yemandt van ons impetreeerde congie om te accorderen in de voorsz. saecke van appel, sal d'impetrant oock moeten betalen deselve drie ponden van veertigh grooten t'onsen profijte.

CCIII. Item, alle appellanten van lage rechteren, die heure appellatie sullen willen vervolgen, sullen die moeten reveleren binnen twintigh dagen naedat die gheinterjecteert sal wesen of anders sal de appellatie gehouden zijn voor desert.

CCV. Item, sullen die van onsen Rade in Hollant, als provinciale rechtens, de kennisse hebben van alle vonnissen ter lager vierschare gewesen in cas van appel ofte reformatie, aeler parthyen in onsen grooten Raedt in justitie ontfangen sullen mogen worden, tenzy datter privilegie of ander recht is ter contrarie. Ende en sullen die van den Raede in Hollandt geen brieven of provisien in cas van appellatien expedieren, dewelcke eenige gratie of requeste civile begrypen, maer sullen alleen in saecken van appellatien ofte reformatien expedieren provisie van justitie.

CCVI. Item, om behoorlick te reveleren de voorsz. appellatien, sullen de appellanten binnen den voorschreven tijdt van twintigh dagen gehouden zijn te moeten nemen mandement in cas van appel ende te doen dachvaerden de partye, ten profijte van dewelcke 't vonnisse of appointement gegeven is, ende oock ten voorsz. dage inthimeren de rechteren, die ghegeven sullen hebben 't vonnisse of appointement daarvan gheappelleert is, ende hen doen geven behoorlijcken dagh.

CCVII. Item ende of by verstant ofte faveur van den executeur den dach te lange ware ghestelt, sullen de gheappelleerde ofte geinthimeerde van den stadhouder, president ende rade mogen obtineren brieven van anticipatie, die hem verleent sullen worden, by denwelcken sy den appellant of reformant sullen mogen doen anticiperen, welcke anticipatie mitsgaders 't exploict sal worden ghetaxeert, indien hy triumphheert. Ende indien de appellant, geanticipeert zijnde, ten dage dienende niet bereyt en ware sijn grieven te verklaren, men sal hem consenteren noch acht dagen, sonder meer. Ende indien hy als dan in gebreecke is te verklaren sijn grieven, sal sijn appellatie verklaert worden desert ende gecondemneert worden in de boeten van 't vol appel ende in de kosten.

CCVIII. Item, is 't proces, daerof geappelleert is, proces by geschritte, het sal te Hove geleyt worden ende partye geordineert dat sy sien alle de stucken, uytgesondert 't secreet, indien daer eenigh secreet is, ende sullen ondervraecht worden of 't daer al is. Ende in ghevalle het daer al zy, soo sullen de partyen concluderen als in proces by geschrifte, om 't proces by den Hove ghejugeert te worden ex eisdem actis an bene vel male, ende sal de appellant ontfangen wesen te verklaren sijn beswaernisse of grieven ende de gheappelleerde ter contrarien. Maer indien eenigh van den parthyen wilt seggen datter niet al en is, die sal sommierlijck ghehoort worden ende partye adverse ter contrarie. Ende al ghehoort, indien 't proces ontfangen wordt als proces by geschrifte, sullen de partyen geappointeert worden te schryven by memorien ende advertenties van rechten ende daerby te voegen, &c. opdat noot zy, om, al ghesien, daerinne te doen ende te ordonneren als 't behooren sal. Maer indien 't proces niet en ware ontfangen als proces by geschrifte, alsdan sullen partyen naecktelijck ghehoort worden by monde, om te seggen alle 't gene dat hen sal believen ende, die gehoord, sullen geappointeert worden als 't behooren sal.

CCIX. Item, of 't gevele dat d'appellant ten geprefigeerden dage niet en compareerde ende de gedaeghde ofte geintimeerde of eenige van hen dede blijcken van heurder daginge, hem sal ghegeven worden oorlof van den Hove. Ende en deden sy van der voorsz. dachvaeringe niet blijcken, soo sal hem ghegeven worden comparuit ende een mandament, omme den voorsz. appellant te dachvaerden, om te wysen het profijt van den voorsz. comparuit, datwelcke sal zijn oorlof van den Hove, in ghevalle sy van de voorsz. daghvaeringe deuchdelijck doen blijcken, ende sal den appellant in allen ghevalle verklaert worden qualijcken geappelleert te hebben ende gecondemneert in de boeten van 't vol appel ende in de kosten, ende sullen de parthyen in materie van appel niet mogen appointeren sonder oorlof van ons te hebben.

CCX. Item ende in gevalle d'appellant ten dage dienende niet en komt ghefurneert met 't vonnisse ofte dede blijcken van sijn diligentie, sal tot versoecken van den geappelleerde de clause van inhibitie ofte andere surcheance afgedaen worden. Ende indien 't blijkt van behoorlicke diligentie, sal de saecke principael blyven berusten, indien de gedaeghde 't selve begeert, totdat de saecke, omme 't vonnis te exhiberen, by compulsoriael of anders geslecht sal zijn.

CCXI. Item, om te eviteren de ydele ende frivole appellatie, t'onrechte gedaen, wort geordineert, dat alle degheene die qualijck appelleren van eenige lage rechteren, sullen gecondemneert worden in de kosten van parthyen ende in beternisse tegens ons in de somme van dertigh ponden, van veertigh grooten Vlaems 't pont.

CCXII. Item, als van dengeenen die niet en appelleren, maer versoecken provisie in cas van reformatie, wort geordonneert, dat denselven by onsen Rade alsulcke provisie verleent sal worden, also verre als hy die versoeckt binnen 's jaers, welverstaende dattet vonnisse, daerof sy hem beklagen, sijn executie hebben sal op cautie, die degeene die 't vonnisse voor hem hebben sal, ghehouden sal zijn te stellen, om te restitueren, 't gheene dat hy uyt krachte van dien vonnisse sal opheffen, indien namaels bevonden worde dattet alsoo behoort te geschien, soo verre hetselve is reparabel, in welcken gevalle van nu voortaan geen stateringe gegeven sal worden by onsen Raede voorsz., ten ware datter sonderlinge saecken toe diende, daerof den Hove principelijck bleecke. Ende al worde naemaels verklaert dat 't vonnis by den lagen rechter gegeven, wel gegeven ware ende

dat d'impetrant in cas van reformatie qualijck betrocken hadden in reformatie, so en sal d'impetrant nochtans geen boeten betalen.

CCXIII. Item, waer 't saecke dat yemant bevonden worde met notoir calumnie een anderen getrocken te hebben om hem te vexeren, het ware in de eerste instantie oft in de tweede, die sal gepunieert worden na de qualiteyt van der calumnie, tot discretie van den Hove.

CCXIII. Item, alle sententien van lage rechteren, noopende materie van dijckagie, water-gangen, sluysen, politien, boeten van officieren, correctien ende andere van ghelijcke natueren, sullen hebben heure executie op cautie, niettegenstaende appellatie ende sonder prejuditie van dien, ten ware nochtans datter groote merckelijcke redenen waren, die onsen voorsz. Hove ter contrarie souden mogen moveren of dat d'executie van den voorsz. vonnisse ware irreparabel.

CCXV. Item, als yemant by eenige sententien interlocutoir, appointment of concessie van mandemente, by onsen Rade van Hollandt gegeven, hem bevoelt beswaert ende daerof appelleert aen onsen grooten Raedt, sal niettemin by onsen stadthouder, president ende raedt van Hollandt, in de materie principale voorts gheprocedeert worden, alsoo verre als de saecke reparabel is, tot dat hem van onsen wegen verboden sal worden, ende sal niettemin d'appellant binnen thien dagen oft korteren tijdt moeten overgheven sijn grieven in eenen sack, daerinne leggende d'acte van appel ende 't appointment, daerof hy geappelleert heeft, mitsgaders sijn procuratie, begeerende van onsen Raedt aldaer die gerepareert te hebben: ende sal de griffier gehouden sijn op de voorsz. grieven te teekenen den dach ende uyre als die overghelevert sullen worden, omme daerby te weten de diligentie van den procureur, ende, 't selve ghedaen zynde, sal de voorsz. grieven metten twee sacken van den processe, indien 't noot is, terstont brengen op 't buffet, om terstont op de voorschreve grieven by den voorsz. raedtslyuden gedisponeert te worden, dewelcke die sullen mogen repareren, indien sy bevinden, dattet also behoort te geschien. Ende indien by onsen Raedt de voorsz. grieven niet gherepareert en worden binnen een maent, sal d'appellant sijn appellatie voor onsen grooten Raedt mogen vervolgen, welverstaende dat hy in sijn relevement inserere sijn grieven, behoudelijck oock dat hy deuchdelijck doe blijcken by acte, geteekent by den griffier van Hollandt, wat op sijn grieven gheappointeert is, of dat hem geweygert of ghedilayeert is by den voorsz. Rade declaratie binnen de voorsz. tijt van een maent op sijne grieven te doen.

CCXVI. Item, degeene die hen bevoelen sullen ghegraveert by eenige sententie, by onsen Raedt van Hollandt gegeven, hoedanigh die zijn, sullen gehouden sijn daerof te appelleren binnen thien dagen naedattet gekomen sal zijn tot heurder kennisse, ende sullen ghehouden sijn binnen veertigh dagen daernaer heur appel te vervolgen in onsen grooten Raedt ende te doen dachvaerden ende inthimeren degene dien 't behooren sal, of anders en sullen sy niet ghehouden worden voor appellanten, maer sal haer appellatie verklaert worden desert. Welverstaende dat degeene die gheappelleert sullen hebben van eenige appointment ofte sententie interlocutoir, by onsen Raedt van Hollandt gegeven, ende heure grieven den Raede voorsz. overgegeven hebben, verwachtende reparatie van deselve grieven, de voorschreve veertigh dagen niet loopen en sullen, dan van den dach dat de voorsz. onsen Raedt van Hollandt op alsulcker grieven gedisponeert sal hebben. Des soo sullen sy met aller neerstigheyt vervolgen expeditie op heure grieven.

CCXVII. Item, aengaende dachvaerdinge, 't zy personele of andere, en sal men niet mogen appelleren, ende sullen alle sententien ofte appointmenten, by onsen voorsz. Raedt van Hollandt ghegeven, noopende de materie van dijckagie, watergangen, sluysen, boeten van officiers ende andere van gelijcke natuere, heure executie hebben op cautie, niettegenstaende de appellatie ende sonder prejuditie van dien.

CCXVIII. Item, alle sententien of appointmenten tot versoecke van onsen procureur generael, by den voorsz. Raedt ghegeven, noopende politie, correctie van suppoosten, amende civile, peyne ofte mulcte pecuniele, tot onsen profijte gewesen, sullen hebben heure executie sonder cautie, niettegenstaende appellatie ende sonder prejudicie van dien. Ende van alsulcke vonnissen ofte appointmenten, indien daerof gheappelleert wort, sal

by onsen procureur van Hollandt gheadverteert worden onsen procureur generael tot Mechelen residerende, teneynde dat hy ons recht beware.

CCXIX. Item, ordonneren voorts, dat van nu voortaan eer men eenigh vonnisse diffinitief in onsen Raedt voorsz. gheven sal, sullen de processen ghebracht worden op 't buffet in de griffie ende by de partyen ofte heure procureurs, in presentie van den griffier, gevisiteert, om te weten of alle de stucken daer zijn, naer inhouden van den inventarisen. Ende indien men bevindt dat alle de stucken daer zijn, sullen de processen ghesloten worden ende gegeven te rapporteren. Ende en sal de griffier daerna, voor de pronunciatie van der sententie, geen van de parthyen laten visiteren ofte doorsien sijn eygen sack of sijn wederparty sack, tenzy dattet selfde gheschie in presentie van beyde partyen. Ende indien daerof gheappelleert wort, sal daerof mentie ghemaect worden in 't eynde van den voorsz. vonnisse, daertoe voegende dese ofte gelijcke woorden: daerof geappelleert is gheweest by N. in sijn properen persoone, oft by alsulcken sijnen procureur. Ende en sal de griffier oock alsdan geen van den partyen laten komen aen de sacken, tenzy over de evangelisatie van den processe, partye adverse nochtans daertoe gheropen, ten ware dat den griffier wettelijcken bleecke dat gerenunchieert ware van der appellatie. Ende indien de appellant sijn appellatie vervolght ende het bevolen wort de processen voorsz. over te senden, soo sullen de voorsz. processen, toeghesloten ende besegelt, alsoo die waren ten dage van der pronunciatie der voorsz. vonnissen, by eenen properen bode, ten kosten van den voorsz. appellant, betalende den griffier sijnen salaris, overghesonnen worden in onsen grooten Rade.

CCXX. Item, alsoo men behoort een yegelijck in sijn jurisdictie te onderhouden, soo hebben wy geordonneert ende ordonneren mits desen, dat van nu voortaan geen van den ondersaten onser voorsz. landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, den anderen sal mogen betrecken in de eerste instantie dan voor sijn ordinaris ende dagelijkschen rechter binnen denselven lande, noch oock in geestelijcke saecken in de tweede ofte derde instantie by rescripten of delegatien apostolijcke voor eenige gedelegeerde rechters, dan binnen deselve landen ende provintien, interdicerende allen onsen rechters ende ondersaten contrarie van desen te doen of eenige saecken te ontfangen, ten ware in geprivilegerde saecken.

CCXXI. Item, omme te schuwen inconvenienten, die weleer ghebeurt zijn, soo ordineren wy dat van nu voortaan de mandementen ende brieven, by ons of onsen raedt geexpedieert, niet ter executie geleyt en sullen worden binnen onsen lande van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, sonder alvooren van onsen Rade van Hollant te hebben behoorlike attache. Ende en sullen geen bullen of rescripten apostolijcke binnen desen landen te wercke gheleyt mogen worden, sonder alvooren behoorlijck placet van ons geobtimeert te hebben.

CCXXII. Item, aengaende remissien, die by ons gegeven sullen worden, ordonneren wy degeene die deselve van nu voortaan impetreren sullen, hetzy een oft meer, met deselve brieven te compareren binnen 's jaers in persoone voor onsen Raedt voorsz. ende aldaer op sijn knyen ter aerden ende blootshoofts in alder ootmoedigheyt die voorsz. brieven van remissie te presenteren ende 't interinement derselver te begeeren, gevende hem ghevangen in handen van den voorsz. Hove.

CCXXIII. Item, dat die voorsz. brieven van remissie den Hove, als vooren geseyt is, gepresenteert zijnde ende den impetrant ghevangen blyvende, tot anders by den Hove daerop sal zijn gheordonneert, den impetrant oft impetranten verleent sal worden mandement by den Raedt, omme te dachvaerden onsen procureur generael, de vrienden ende magen van den doode ofte gheinteresseerde parthye, d'officier van der plecke, daer 't delict is gheperpetreert, ende allen anderen die de saecke eenighsints roert ende aengaen mach, of hen partye sullen willen maecken, om de voorsz. brieven van remissie, aen dewelcke 't voorschreve mandement onder 't signet van den Hove ghehecht sal zijn, te sien interineren, of deselve te debateren ende daerjegens te seggen in ghewoonlijcker formen. Van welcke remissie ende oock mandement de deurwaerder oft exploitier ghehouden sal zijn de parthye, die 't aengaen mach, copie te geven midtsgaders sijn relatie,

tot koste van den impetrant, ende indien daer eenige opposanten zijn, denselven beteyckenen competenten dach als boven. Ten welcken dage die voorschreve brief van remissie openbaerlijck ende overluydt in presentie van den impetrant, op sijn knyen liggende, gelesen sal worden. Ende die selven ghelesen zijnde, sal die impetrant mogen nemen conclusie tot interinement derselver of anders, soo hen goetduncken sal. Ende indien onsen procureur of eenige andere ten dage dienende compareren ende de voorsz. brieven van remissie willen debatteren, sy sullen ghehoort worden, ende op de feyten ende gheschillen sal enqueste ghedaen worden, op dats noots zy, ende 't proces behoorlijcke geïnstrueert zijnde ende ghebracht in state van wysen, sal 't vonnisse gegeven worden sulcks als men sal sien daertoe behoorende, het zy tot interinemente van de voorsz. brieven, of die te verklaren surreptif en obreptif, en niet schuldich geinterineert te worden, met condemnatie over den impetrant naer exigentie van sijn delict ende abuys. Ende indien die gedaeghden oft eenige van hen niet en compareerde, sal tegens hem ghegeven worden deffault ende een ander mandement met inthimatie.

Item, is 't dat den impetrant vrede heeft met parthyen, daerof hy ghehouden sal zijn te doen blijcken, oft maect hem niemant parthye, soo sal onsen procureur alleen ghehoort worden, omme te seggen tegens de voorschreven brieven van remissien, ende sal tegens de non comparanten gegeven worden deffault. Ende indien onsen procureur niet sonderlings en seit tegen de brieven van remissie, maer alleenlijck ontkent 't inhouden van dien te wesen waerachtigh, alsdan sal de impetrant geordineert worden 't inhouden van sijn voorschreven brieven te verifiëren, is 't noot, by certificatie oft andersints tot discretie van den Hove. Ende indien 't narré van de voorschreven brieven van remissie bevonden worde waerachtig te zijn, so sullen de voorsz. brieven van remissie gheinterineert worden ten profijte van den impetrant of impetranten ende sal met vonnisse verklaert worden, dat d'impetrant gebruycken sal der gratien, hem by ons verleent, ende sullen hem daerof ghegeven werden brieven, in dewelcke de voorschreve brieven van remissie van woorde te woorde geïnserieert sullen worden, die mentie sullen maecken wie daer geroepen is ende wie hem geopposeert heeft ende 't geheel beleyt van den processe, ende in de conclusie 't interinement van de voorsz. brieven, dewelcke ghesegelt sullen worden mit onsen zegele, die onsen president onder hem heeft, ende sullen deselve brieven den impetrant ofte impetranten ghelevert worden, om hem daarmede te behelpen alomme daer 't behooren sal. Ende sal de impetrant van remissie ontslagen worden van der vangenisse, betalende de kosten van der vangenisse ende andere wettelijcke kosten. Maer indien dat bevonden wort de voorsz. brieve van remissie te zijn subreptif ende obreptif, soo sal men daerof doen declaratie ende procederen tegens den impetrant, als boven geroert is.

CCXXIII. Item, alsoo in onse landen van Hollandt, Zeelant ende Vrieslant veel dootslagen geschien, sonderlinge by degeene die luttel oft niet te verliesen en hebben ende naemaels van ons verkrygen remissie, mits betalende amende civile, nae qualiteyt van der misdaet ende faculteyt van heure goeden, soo is 't dat wy ordonneren, dat als 't Hoff twijffelt oft oock seeckere is, dat alsulcke delinquant niet solvent en is om de amende civile te betalen, sal 't voorsz. Hof den delinquant condemneren in amende civile, te betalen binnen eenen seeckeren tydt, met laste dat by gebreecke van dien, hy sal criminelijck gepuniert worden aen sijn lijf, als 't Hof bevinden sal daertoe te behooren, sonder nochtans lijf of lidt te verliesen.

CCXXV. Item, alle persoonen die hen sullen willen stellen ter purge van eenige crimen dat men hen sal willen opseggen, sullen hen mogen geven gevangen in handen van onsen voorsz. Raede, denwelken mandement verleent sal worden, omme te doen dagen by twee afroepingen, ter plaetsen daer hy woonachtig is ende daer 't delict geschiet is, alle degeene die hen partye tegens hem sullen willen maecken ofte eenige denunciatie of administratie van getuygen tegens hem sullen willen doen, begrypende autoriteyt op yemandt die 't Hof daertoe committeren sal, om de denunciatie te ontfangen ende de getuygen te hooren, die gehouden wort alle 't selve den Hove secretelijck over te brengen, omme daerop by denselven Hove ter purge of rejectie van dien ende puntie gheprocedeert ende eyndelijck ghedecideert te worden nae rechte, denselven impetrant, hangende

de voorsz. proceduyren, blyvende in besloten vangenisse, tenzy dat by den Hove anders daerop geordineert zy.

CCXXVI. Item, dat d'impetrant van respite ten dage van den exploitte gehouden sal wesen partye te leveren copie van sijn cautie, omme ten dage dienende daerin te consenteren of tegens te seggen, so sijnen goeden raedt sal gedragen.

CCXXVII. Item, om te geven regule in de gratien ofte brieven van cessien, die veel ende menichvuldelyck by eenigen dagelijcks van ons verkregen worden, ende om te schouwen de frauden ende gebreeckelijckhey, die by den impetranten van denselven brieven van cessien, hen daerop betrouwende, dagelijcks geschien ende bevonden zijn geweest tot grooten achterdeel van onsen lande van Hollant, Zeelandt ende Vrieslant, die op de koopmanschappe gefundeert zijn, soo hebben wy geordonneert ende ordonneren midts desen, dat van nu voortaan geen beneficien van cessie geexpedieert en sullen worden, sonder advijs te hebben van den wethouders van der plecke daer de suppliant woonachtich is. Ende indien contrarie gebeurde, en sal daer by onsen Raede geen mandement verleent worden. Ende dat alle degeene die van ons obtineren sullen brieven van cessie, ghehouden sullen wesen, ten dage als sy deselve brieven presenteren, om te hebben mandement, by denwelcken heure crediteurs gedachvaert sullen worden, te geven in gheschifte by inventaris ende goede verklaringe alle heure schulden ende crediten (of uyt schulden), deselve bekennende ende concesserende ende by eede affirmerende alsoo waerachtig te zijn, verklarende voorts wat goeden dat sy hebben, waer die zijn, de lasten daerop staende ende by eede affirmerende dat sy geen ander goeden en hebben noch gheen versteecken noch verswegen en hebben, verklarende oock by eede als vooren de date van den contracte van elcken haren crediteur daeruit de schult spruyt. Ende dat gedaen, sullen sy oock gehouden zijn te verklaren wat quade fortuyne ofte tegenspoet sij ghehadt hebben naer datē van den voorsz. contracten ofte koopmanschappen, daeromme hen van noode gheweest is brieven van cessie te impetreren, 't selfde al onderteckenende, indien sy schryven kunnen of, indien niet, den griffier, sijnen klerck of secretaris van onsen Hove van Hollant biddende dat hy tot heuren versoecke dat wilde ondertecken. Ende indien sy in andere plaetsen in hechtenisse zijn, sullen 't selfde ghehouden zijn te doen by den secretaris ofte klerck van der plecke, ende alsdan sal den impetrant van brieven van cessie ende niet eer verleent worden mandement omme te doen dachvaerden sijn crediteurs, aen welck mandement, onder de handt van den griffier, sijnen klerck of secretaris, die dat mandement sal expedieren, gehangen sal worden copie van de voorsz. verklaringe ende partye adverse daerof gegeven worden copie, indien sy 't begeeren, tot heuren koste. Ende sal in 't selve mandement gestelt worden, dat den impetrant van cessie gehouden sal zijn ten dage dienende te compareren in persooone, om in alle gevalle dat in 't gene, dat hy te kennen ghegeven ende verklaert heeft, faulte bevonden worde, alsdan correctie daerover gedaen te worden als 't behooren sal.

CCXXVIII. Item, alle mandementen van cessien sullen inhouden onder ander de clause omme te komen sien stellen curateur van den goeden van den cedent, dewelcke de handelinghe ende administratie van den goeden hebben sal, tot anders by den Hove geordineert zy.

CCXXIX. Item, 't mandement van een impetrant van beneficie van inventaris sal insgelijcx onder anderen inhouden de clause, omme by den Hove te sien ordonneren een curateur van de goeden van den sterfhuuse, die by den Hove gordineert sal worden, alsoo verre alsser proces of questie valt op 't voorsz. inventaris, om de goeden van 't sterfhuys te regeeren, midts vernieuwende 't inventaris, te vooren gemaect, tot anders geordineert zy.

CCXXX. Item, verbieden den president, raedtslyuden, procureur generael, advocaet fiscael, rentmeester van de exploiten ende allen anderen, wedden van ons hebbende, te pachten eenige accysen, thollen, caillotten of andere gabelen, rechten of domeynen, ons toebehoorende, oft oock part of deel daerinne te hebben, op de privatie van heure officien.

CCXXXI. Item, wy verbieden insgelijcks denselven, op gelijcke peynen, te wesen van den rade van eenige partyen, kercken, abdyen, kloosteren, steden, casteleynen, heeren,

vrouwen of anderen, wie sy zijn, in saecken, die sy te doen sullen hebben in onsen voorz. kamere, of pensioen van yemandt jaarlijcks te ontfangen of eenige officie van heeren ofte vrouwen te aenveerden of die behouden, indien sy als nu eenige hebben, maer sullen gehouden zijn binnen een maent nae date van desen deselve hen quijt te maken, of anders sal haerluyder staet impetrabel wesen.

CCXXXII. Item, ordonneren dat van nu voortaan in den Rade niet geadmitteert en sal worden vader ende soon, gebroeders, rechtsweers, ofte andere in ghelijcke grade in consanguiniteyt ofte affiniteyt, niettegenstaende eenige brieven ter contrarie by ons gegeven ofte noch te geven.

CCXXXIII. Item, wy ordonneren dat in de kamere van den voorsz. Rade wesen sal een bert, by maniere van calendriere, in 't welck gheschreven sullen staen met roode letteren alle de heylige dagen, die men ghewoonlijcke is te vieren, daer men schryven sal met swarte letteren: curia vacat. Ende bovendien sullen in denselven calendrier geteeckent staen de vacantien hiernaevolgende, te weten: Van den eersten dach van Augusto totten eersten dach van Septembre. Item, van den tweentwintighsten dach van Decembre tot des anderen daeghs naer Driekoningendach. Item, van 's Maendaegs voor de vasten tot 's Woonstaeghs daerna, beyde inclus. Item, van Palm-avond tot Quasimodo daeraen volgende. Item, van Pincxter-avond nae de noene tot des anderen daeghs post Trinitatis, sonder meer vacantien te houden. Binnen welcken vacantien onsen raedtsluyden sullen mogen trecken ende vaceren in heuren affairen ende andersins daer 't hen gelieven sal, sonder wedden te verliesen.

CCXXXIII. Alle welcke onse ordonnantien, punten ende articulen daerinne begrepen, wy willen onverbreeckelijck onderhouden te wesen, sonder daertegens te doen uyt gunste, faveur, simulatie of dissimulatie, vreesse of dreygemente, by monde of by gheschripte, van eenige edele ofte anderen, wie sy zijn, noch oock om eenige besloten brieven, die men van ons soude mogen impetreren in prejuditie van desen, of verachteringe van justitie. Ontbieden daeromme ende bevelen onsen lieven ende ghetrouwen cancelier, hoofden, president ende luyden van onsen secreten ende grooten Raden, stadthouder, eersten ende anderen luyden van onsen Rade in Hollant ende allen anderen onsen justicierien ende officieren, wien die 't aengaen sal mogen, heuren stedehouderen ende een yegelijck van hen, so hem toebehooren sal, dat sy dese onse ordonnantie in allen heuren punten onderhouden ende doen onderhouden, sonder daertegens te doen ofte gehengen gedaen te zijn in eeniger manieren, hoe ende wien dattet zy, maer de transgresseurs ende overtreders van dien corrigeren, straffen ende punieren achtervolgende de peyne daerinne begrepen ende anders soo sy bevinden sullen daertoe dienende ende behoorende. Ende teneynde dat niemandt ignorantie in dese onse ordonnantie en pretendere, so ordonneren ende ghebieden wy, dat deselve dese onse ordonnantie, poincten ende articulen daerinne begrepen, op eenen rechedach in d'audientie in onsen Rade van Hollant ende elders, daer 't van noode wesen sal, openbaerlijck voor den volcke gepubliceert ende ghekondicht worde, teneynde dat een yegelijck hem daernaevolgende regulere, want ons alsoo belieft, niettegenstaende eenige andere statuyten, instructien of ordonnantien, by ons of onsen voorsz. saten voor date van desen ghemaect ende gegeven. Des t'oorckonden hebben wy onsen zegel hieraen doen hangen. Gegeven in onse stadt van Brussel den twintichsten dach van Augusto in 't jaer ons Heeren 1531, van onsen rijcke 't elfste ende van onsen coninckrijcken van Castille, &c. 't seshienste. Ende was onder gheschreven: By den keyser in sijnen Rade. Ondergeteeckent:

Per Dublioul.

VIII. 10 October 1547. *Instructie van het Hof van Gelderland of Kanselarij-Ordonnantie* 1).

Kaerle, by der gracie Godts Roemsch keyser, altijt vermeerder 's rijcx, coninck van Germaniën, van Castiliën, van Leon, van Grenade, van Arragon, van Navarre, van Napels,

1) Naar P. Nijhoff, *Registers op het Archief, afkomstig van het voormalig Hof des Vorstendoms Gelre en graafschaps Zutphen* (Arnhem, Is. An. Nijhoff & Zoon, 1856), blz. IV vlg.

van Sicilien, van Maillorcque, van Sardaine, van den eylanden Indiën ende vaster eerden der zee Oceane, ertzhertoge van Oistenrijck, hertoge van Bourgoingnen, van Lothric, van Brabant, van Lemborch, van Luxemborch ende van Gelre, grave van Vlaendren, van Artois, van Bourgoingnen, palsgrave, ende van Henegouwen, van Hollant, van Zeellant, van Ferrette, van Haguenaault, van Namen ende van Zutphen, prince van Zwaven, marcgrave des heylicx Rijcx, heere van Vrieslant, van Salins, van Mechelen, van der stadt, steden ende landen van Utrecht, Overyssele ende Gronningen ende domineur in Asie ende in Afrijcke, — allen denghenen die dese jegewoirdige zien sullen saluyt. Alsoe wij bij den tractaet voir Venloe opgericht ende gemaect, bij den welcken wij den baenreheeren, gemeyne ridderschap ende steden onss furstendoms Gelre ende graefscap van Zutphen in onse onderdanicheyt als hueren warachtigen ffurst ende lantsheere ontfangen hebben, denselven onder anderen belooft ende toegesacht hebben, dat wij denselven landen soudens versien van eenen goeden bequamen stadholder ende eenighe getrouwe raden ende institueren eenen cancellier, daer d'ondersaten alle gewoonlijk bescheyt vervolgen ende vercrygen soudens mogen, navolgende welcken tractaet wij aldaer eenen goeden stadholder, cancellier ende raiden gestelt ende gecommiteert hebben, ende daeromme van nooden zij te ordineren ende statueren, hoe ende in wat manieren de voornoemde stadholder, cancellier ende raiden hem sullen dragen ende houden int bedienen van hueren staten ende officien tot voirderinge ende ontcommeringe van onsen ondersaten, ende ten eynde dat een yegelijck te bet geholpen mach zijn ende recht ervaren, soe eest, dat wij, tselve aengesien, hebben bij rijpe advyse ende deliberatie van rade geordineert ende gestatueert, ordineren ende statueren mitz desen de punten ende artielen navolgende:

In den eersten, dat onse cancellier, raden ende greffier zullen alle werckedagen vergaderen in de cancelrye van Gelre binnen Arnhem des morgens te acht uren ende daer blijven tot elff uren toe, omme te expedieren die requesten, advysen, differenten van partijen ende andere aenvallende zaken, aldaer die stadholder tot allen tijden hem sal moghen vinden alst hem belieft, omme mitten anderen in die zaken te delibereren ende te concluderen alst behoiren sall, ende van gelijcken zullen zij onderhouden na noen van drye uren tot vijff uren als de stadholder oft cancellier hen tselve sullen laten weten.

Sullen vacantien houden van altera Thome tot altera Regum, van Palmsondach tot Maendach nae beloecken Paesschen ende noch een maent in den bouw, zulcke alst den stadholder, cancellier ende raedt goetduncken sal.

Alle materien sullen bij den stadholder oft in zijn afwesen bij den cancellier in rade geproponere ende in deliberatie gestelt werden; requesten, advysen ende scrifftelijcke differenten off processen van partijen int lange gevisiteert ende perfectelijck gelesen, waernaer bij den cancellier oft denghenen die deselve duer zijn ordonnancie eerst gesien sal hebben, sommier verhael van der materie gedaen; bij den stadholder, indien hij present es, ende in zijn affwesen bij den cancellier een yegelijck van den rade zijn opinie gevraecht ende wel verstaen sal worden ende daernaer geconcludeert in der saicken nae die meeste opinien. Ende indien zwaricheyt off differentie valt in der opinien, sal die stadholder of cancellier die differentie noch mogen verhalen ende andermael opinien omvragen, off die zake uuytstellen tot een ander tijt om te sluyten ende eyntelijck concluderen nae die meeste stemmen ende opinien.

De greffier sal nerstich toehoiren in 't delibereren ende verstaen die opinien van den raiden, ten eynde hij de conclusien pertinentelijck mach in gescriffte stellen, die hij gehouden sal zijn den cancellier oft in den raedt te thoenen ende laten visiteren eer hij die uuytgeeft.

Stadholder, cancellier ende raiden sullen mogen ontfangen alle requesten bij baenreheeren, ridderschap, steden, dorpen ende particulier persoenen, inheemsche ende uuytheemsche, overgegeven, die in den raede voir stadholder oft cancellier geleyt sullen worden, omme dieselve te expedieren in der manieren als voiren. Ende sullen alle partijen mogen verscryven tot guetlijck verhoir, omme dieselve vruntlijck te accorderen daer hemme oirbaer duncken sal.

Item, sullen kennisse mogen nemen in alle saicken, hoe die wesen mogen, als partijen dat overgeven ende willichlijcken daerinne consenteren.

Item, van alle zaken aentreffende hoffhoerige, kuermoedige ende vrye goeden tzij datter questie es van tprincipael goet off van eenich partaige daeruuyt te doen ofte versette parceelen inne te lossen.

Item, sullen oirloff mogen geven mit voirweten ende advys des commissarys, om zulcke goederen te belasten, oft op een losse te versetten, mit conditie deselve te lossene bijnnen sesse jaeren, opte verbuete van den goeden. Oft oick om thout, op zulcke goederen staende, te mogen houwen, alle twelcke geschieden sal bij opene placcaten oft besegelde briefven, die welcke op de registrecamer geregistreert sullen worden.

Item, soe wanneer beruerende eenighe leenen geclacht ende eenen mandach begeert wordt, zullen partyen eerst voir der cancelrye bescreven worden, om zoe verde mogelijk die zake int vruntlijck te handelen, soe verde nyet, te leenrechte gestelt te worden.

Item, soe wanneer een affdeylinge der Zuytphensche leenen begeert wordt, daerbij leen gescheyden oft gesplet of belast soude worden, tselve en sal nyet mogen geschien zonder consent van stadholder, cancellier ende raiden, maer indien daer questie valt umme afscheydinge te crygen, soe sal tselve beslicht worden bij den leenrechte, indien men partijen nyet vereenigen mach als voiren.

Item, sullen stadholder, cancellier ende raiden erkennen van alle goeden, toebehoirende de domeynen onss furstendoms ende graeffscap, daervan wij oft unse officieren in gebruyck ende possessie zijn, ende daer andere in duechdelijck gebruyck ende possessie zijn, sal men die mitten landrechte, leenrechte etc. uuytrichten.

Ende soe verre daer questie valt wye in gebruyck oft possessie van denselven goeden es, daeraff sal de kennisse blijven onsen stadholderen, cancellier ende raiden.

Item, alle amptluyden ende officieren beroerende d'exercitie hairder ampten zullen voir de cancelrye te recht staen, soe wel teghens particuliere persoenen als teghens de momber ons ffurstendoms.

Item, soe wye yemant beclaegen ende aenspreken wilt ter cause van eenighe woirden oft scriffen voir de voirsch. cancelrye gevallen, en sal zulcx nergens dan an de voirsch. cancelrye versuecken moegen.

Item, sullen kennisse nemen van allen questien, die rijsen ende vallen sullen van eenighe beneficien, staende tot onser presentatie oft collatie, ende oick van alle materien possessoire, beneficien ende geestelijcke goeden aengaande.

Insgelijcx van alle materien possessoire van leenen ende geweltelijcke spolium van alle andere weerlijcke goeden.

Item, die dienaers ende familie onss stadholders mitsgaders die supposten der cancelrye ende hoere familie en sullen in personele aansprake soewel civyl als crimineel nergens betreckbaer zijn, dan voir stadholder, cancellier ende raiden.

Item, in zaken van appellatien van oirdelen bij ridderen ende knechten up Veluwe gewesen, sullen die vurscreven stadholder, cancellier ende raiden mit ridderen ende knechten ende verordenten der steden van der Veluwen aen Englerhout te rechte sitten ende erkennen, achtervolgende den lantbrief.

Item, in zaken van appellatien van oirdelen, bij ridderen en knechten gegeven in Overbetuwe, sullen die voirschreven stadholder, cancellier ende raiden mit ridderen ende knechten upten Proest erkennen, achtervolgende den lantbrief.

Item, in zaken van appellatien van oirdelen bij de stadt Thyell gewesen, sullen die voirschreven stadholder, cancellier ende raiden erkennen, tot hen genomen seven scepenen uuyt anderen bancken dan van Thyell, in dien oirt gelegen, volgende tprivilegie onser stadt Tyell.

Item, in zaecken beroerende tverstant off interpretatie van privilegien bij voirfusten oft ons gegeven.

Item, van zaecken beroerende d'executie van sentencien, bij voirfusten oft bij de gedeputeerde der lantschap voortijts gegeven, sal onse voirschreven stadholder, cancellier ende raiden de kennisse competeren.

Item sullen oick kennen van alle twisten betreffende ffurstelijcke verscryvonge.

Ende in alle andere zaecken van olts tot onse voirffusten ende hueren raiden kennisse gestaen hebbende.

Item, alle zaecken aengaende huwelijcxsche voirwaerden ende tochte sullen ten landrechte beslicht worden, zonder dat de geestelijcke richter hem des sal onderwinden, ten ware daer questie viele, oft daer huwelyck geweest ware oft neen.

Item, alle questien, spruytende uuyt testamenten, zullen ten lantrechte beslicht worden, tenzij dat zulcke testamenten waren gemaect ad pias causas, van denwelcken de geestelijcke richter ende oick de weerlijcke richter zullen mogen kennisse nemen. Ende sal de kennisse blijven bij denghenen voir denwelcken men eerst begonst sal hebben te procederen.

Op requesten ende clachten van partijen sullen cancellier ende raiden missiven mogen doen scrijven aen de partyen adverse, daerover clachte gedaen werdt, oft aen den officier, daeronder sij geseten zijn, inhoudende, dat hij zulcx offstelle, tenware hij zake hadde ter contrarie, waeromme hij nyet schuldich en waer zulcx te doen, dat hij daeroff scriftelijck antwoirdt ende bescheydt overseynde, omme, dat gesien, dairinne gedaen te worden alst behoiren sal, off indien 't hen goeddunckt, sullen partie mogen doen beschryven, tot zekeren dage mit haer bescheyt in der cancelrye te compareren, om, heml. gehoirt, in der zake te laten geschien nae behoiren; welcke missiven voirsr. bij den greffier gescreven ende geteyckent sullen worden upten naem van den stadholder ende bij een secreet, dat in 's greffiers bewaernisse sal wesen toegesegelt.

De greffier en sal gheen briefven van justicie off andere van, importancie zijnde, uuytgeven, tenzij dat hij die eerst den cancellier gethoent sal hebben. Ende sal guet register holden van alle placcaten, appointementen, recessen, sentencien ende van despeschen, die in der cancelryen geexpedieert sullen worden.

Stadholder, cancellier ende raiden sullen alle crimineelle zaken, vallende in den voirsr. landen, mogen composeren of remitteren, daerop gehoirt de amptluyden oft officiers, daeronder dieselve gevallen off daer de delinquanten wonachtich zijn, indien heml. dunckt de materie sulcx gelegen te zijn ende oick den commissarys van den lande van Gelre, regard nemende altyt, dat die breucke oft amende gegroot worde ende tot onsen proffijte comme, na gelegentheyt van der saicken. Ende sullen die briefven hieraff ghenomen worden uuyt der cancelryen oft van den officier, naedat geordonneert sal worden bij den stadholdere, cancellier ende raidt, welverstaende, dat doetslagen eerst verjaert sullen zijn, partijen versoent offte soen bij den raiden gemaect, uuytgenomen crijm. lese ma.tis, ketterye, commotie oft seditie, moert, moertbrant, ontfueringe van maechden off vrouwen, valscheyt van munten, dootslagen, mit opgesetter lage geschiet oft om rechts wille, ende delicten geschiet jegens onse officiers om zake van haer officie, diewelcke zullen blijven staen tot onser belieffte, onvercort een yeder van den amptluyden huers ampts verscryvinge.

Item, de momboer des ffurstendoms sal alle zaken, ons als hertoge van Gelre ende grave van Zutphen aengaende ende concernerende, bewaeren ende verantwoirden, soewel voir den landrechte als voir den raedt ende oick aentasten ende apprehenderen alle misdadige ende quaetdoenders, staende tot kennisse van den raide, ende doen alle informatien, die hem bij den raide sullen gelast worden.

Item, sal mogen commen ten raide ende opinie geven in alle zaecken, ons ende onse rechten ende hoicheyt nyet aengaende.

Item, en sal oick nyet mogen aentasten, calengeren noch te rechte betrecken off informatie tegens yemant nemen, tenzij dat hem zulcx bij den raide geordonneert oft geconsenteert worde.

Item, in alle zaecken, daeraff hiervoiren gheen vermaen gemaect es, sullen stadhouder, cancellier ende raiden volghen de gemeyne gescreven rechten, behoudelijck het lantrecht, leenrecht, stadrecht, dyckrecht, waterrecht etc., die wij willen onverbrekelijcken onderhouden te worden.

Ende oick het tractaat, bij ons mit baenreheeren, ridderscap ende gemeyne steden voir Venloe opgericht, die de vorscreven stadholdere, cancellier ende raiden zullen onverbrekelijcken onderhouden, zonder daertegens te doene oft bij yemande soeveel in hen es, gedoeghen gedaen te wordene, reserverende t'onswerts dese onse ordonnantie ende statuyten te mogen vermeerderen, verminderen, veranderen ende altereren, soe wij ende onse nacomelingen, hertogen van Gelre ende graven van Zutphen, ten gemeyne welvaren

van onsen ondersaten aldaer bevinden sullen te behoiren geschiene. Ontbieden daeromme ende bevelen onsen voirscreven stadholder, cancellier ende raiden in Gelderlandt, dat zij voirtaene dese onse jegenwoirdige ordonnancie, in der manieren boven verhaelt, onderhouden, achtervolgen ende observeren ende doen onderhouden, achtervolgen ende observeren, zonder daertegens te doene nochte laten geschiene in eenigher manieren; want ons alsoe gelieft. Des t'oirconden soe hebben wij unsen segel hieraen doen hangen. Gegeven in onser stadt van Bruessele, den thiensten dach van Octobri in 't jaer onss Heeren duysent vijffhondert seven en veertich, van onsen keyserrijcke 't XXXVIIe ende van onsen rijcken van Castillien ende anderen 't XXXIe.

Bij den Keyser in zijnen rade get. Verreycken.

IX. 26 Juni 1548. Verdrag van Augsburg¹⁾.

Carolus divina clementia imperator &c. Notum facimus omnibus, cum in hoc Conventu Augustano, una cum aliis sacrosancti imperii magnis gravibusque causis, principes ordinisque omnes imperii ad nos retulissent, quae in postremis Wormatiensibus, vitandae majoris difficultatis gratia, per regionum consiliarios cogitata actaque essent; in iisdem scriptis praeter caetera exposuerunt primum, majorum aetate, avum nostrum Maximilianum Caesarem, pia ac gloriosae memoriae, burgundicam regionem constituisse, atque una rem sua contributione, ut tum definitum fuit et etiamnum matriculae est insertum, ad reliquas imperii regiones deduxisse, ipsumque ratione inferiorum burgundicarum provinciarum quotquot ex illis ad imperium pertinerent, eam contribuendi rationem in se recepisse, hoc etiam addentes quod, tempore Frederici pia memoriae Caesaris, Dux Philippus Burgundicus, ut imperii princeps, ad nullos (i. nonnullos?) conventus imperiales evocatus, ad unum illorum cancellarium legationis nomine miserit, alterum quemdam ipsemet adierit; ad haec in nostro caesareo ac summo iudicio camerario Burgundici generis causa et nomine certos homines adscriptos et praesentatos; eaque gratia per nos ac supra memoratos avos nostros nonnumquam adductos, ut tum in alia imperii auxilia, tum in contribuendi ratione, cum aliis ordinibus volentes consentirent, quod ex multis comitiorum actis liquet; postulant igitur demisse ut burgundicam ditionem veluti membrum quoddam imperii in omnibus auxiliis ac contributionibus patiamur; post haec cum ducatus Geldriae cum comitatu Zutphaniae annexo imperio subjectus sit et in contributionum registris sit inventus, petunt apud Geldriae populum id agamus, quo etiam contributionum rationem recipere non graventur; similiter et apud Traiectenses, quorum ditio manifeste ad imperium pertineat, contenderunt ut novissime imperatoris collationem turcicam communemque contributionem non detrectent, maxime cum duae illae provinciae Geldria et Trajectum sub Westphalica regione concludantur, quemadmodum haec latius ab ordinibus exposita sunt.

At nos contra sciri volumus ordines omnes nullo modo convincere posse, quod, ullo unquam tempore, Burgundicae domus nostrae contributio persoluta fuerit, sed quod tum ab omni contribuendi necessitate, tum ab universa imperii jurisdictione libera immunisque semper perstiterit, nec unquam Burgundicae regionis descriptio ad rem aut effectum deducta fuerit: deinde quod avus noster Maximilianus nihil sine consensu parvuli Philippi Burgundici, praesertim si ad detrimentum vergeret, conficere potuerit: porro quod Philippus Burgundicus regnante Caesare Frederico vel suos miserit, vel ipse comitia adierit, nihil evincit, ut qui nihil earum rerum fecerit quod vel evocatus, vel citatus, vel obiigatus esset, sed libere et sua sponte ut satisfaceret honestissimo suo voto et Germaniae principes ad auxilia quaedam memorabilia in bellum Turcicum ad recuperandam Constantinopolim Graeciamque liberandam ac Graecos captivos Christianos vindicandos, propelleret, id quod ex multis monumentis doceri clare posset; jam de Geldria saepe apud ordines testati fuimus, fateri non eam ab imperio accepisse et antequam in potestatem nostram redegissemus ab avo nostro Maximiliano Caesare in feudum nobis traditam; quod vero ad

1) Naar Dumont, *Corps Diplomatique du droit des gens*, IV², p. 340 en 342.

contributiones attinet, cum ordines imperii hac de causa ad Geldrenses litteras dedissent, responderunt ipsi nullum ejusmodi tributum ante id tempus a sese non modo non persolutum fuisse, sed ne exactum quidem, sed semper liberos immunesque egisse; proinde rogare se, postquam in nostram fidem venissent ea conditione, ut in antiqua libertate manerent, ut eos quoque tueri ac conservare vellemus; tale quiddam Trajectenses quoque nobis significarunt, quod ne quidem sub episcoporum seculari jurisdictione ulla ab imperio unquam auxilia petita fuerint aut certe non collata, sed per privilegia ac veteres veluti manu traditas consuetudines nihil quoque deberi; nam licet Geldria et Trajectum Westphalicæ regioni inserta essent, et una cum supranominatis Burgundicis provinciis in annalibus et vectigalibus imperii inventa, ex eo tamen non sequitur tributi pendendi necessitas, quod initio eæ regiones non ob aliud descriptæ fuerint quam nominandis præsentandisque illis, qui in iudicium camerarum subdelegarentur; numquam enim imperium in possessione vel usu fuisse quidquam eo nomine a se recipiendi, sed jam olim ab imperii jurisdictione liberos extitisse, tum in suis rebus adversis molestisque nihil magis quam alias nostras provincias inferiores a sacrosancto imperio auxilio patrocinio fuisse sublevatos, sicut alii imperii ordines, qui tributa conferunt, merito sublevantur. Ex quibus id efficitur, has nostras provincias ad hujusmodi collationes minime teneri, sed libertatem majorum tueri.

Cæterum cum ex singulari voluntate qua erga imperium romanum propensi sumus, tantum abest ut aliquid detrudere velimus, ut multo magis augere amplificareque ejus dignitatem adnitamur, in animum induximus nequam repugnare, quin ad conservationem pacis mutua et vicina benevolentia omnisque boni inter utrasque partes omnes nostræ provinciæ inferiores una cum Geldria, Zutphania et sæcularis administrationis Trajectensis aliisque eodem pertinentibus vasallis et dominiis inferioris Germaniæ ut a nobis jam possidentur, sub eandem regionem redigantur et summam certam pecuniarum quantum duo electores contribuant, in eaque contributione remaneant ac sub sacri imperii tutela et patrocinio agant, salvo tamen cuivis suis privilegiis, immunitatibus, exemptionibus, legibus, appellationibus, omnique in universum jurisdictione.

Propter hanc nostram demonstrationem clementemque voluntatem ordines nobiscum latius in disputatione ingressæ, post multam variamque cognitionem, diversasque ultro citroque actiones et scripturas nos cum ordinibus imperii ipsique ordines nobiscum sequentibus conditionibus convenere, concordavere, transigere, conveniunt, concordant, transigunt, tam auctoritate et virtute hujus scripturæ quam optima et commodissima forma sive ex lege, sive ex consuetudine id fieri possit, hac quidem ratione ut nos tamquam verus hæres et summus legitimusque dominus dictarum provinciarum nostrarum pro nobis nostrisque successoribus et mox commemorandis hæreditariis provinciis inferioribus, videlicet ducatus Lotharingiæ, Brabantia, Limburgi, Lutsemburgi, Gelriæ, comitatibus Flandriæ¹⁾, Zeelandiæ, Namurci, Zutphaniæ, marchionatus sacri imperii, dominiis Frisiæ, Trajecti, Transisilaniæ, Groeningæ, Falckenburgi, Daeleni, Salmatiæ, Mechliniæ et Trajecti ad Mosam, cum omnibus mediate vel immediate eodem pertinentibus, annexis, insertis, vel incorporatis, tam ecclesiasticis quam secularibus ducatus, prælaturis, dignitatibus, comitatibus, liberis dominiis atque iisdem subjectis vasallis, subditis obligatisque posthac in perpetuam rem sacro sancto imperio censeantur inseranturque atque successores nostri dictarum provinciarum semper in Romani Cæsaris et Regis et imperii patrocinio, tutela, protectione et auxiliis existant degantque, et ejus privilegiis, immunitatibus, libertatibus, legibus et juribus utantur fruanturque etc., itidem ut alii principes, ordines ac imperii membra defendantur, sublevantur et ad omnes conventus imperiales si forte in aliis ordinibus ipsi adire, vel legatos mittere vellent evocentur; item consensus suffragiique jus eis concedatur, aut nostris etiam successoribus nostro aut illorum legatis nomine doctarum provinciarum ut archiduci Austriæ.

Nobis quoque vicissim tam commemoratarum provinciarum populique provinciarum

1) Hier ontbreken in den tekst, dien wij volgen, evenals in dien van *Placcaerten* enz. (genoemd blz. 77, noot 1), I, blz. 581, Artois, Bourgondië (nl. Franche-Comté), Henegouwen, Holland. De juiste volgorde in de vertaling bij Schwartzenberg, *Charterboek*, III, blz. 133.

et omnium posteriorum nomine placet, ut eæ provinciæ in sacri imperii contributionibus censeantur habeanturque, et cum ita res necessitasque exegerit, quod bonum faustumque sacro imperio sit, ad pacis jurisque conservationem in omnibus imperii contributionibus per ordines imperii defunctis et decretis quantum duo electores conferant, ipsi quoque conferre teneantur ut, quando unus electorum centum florenos pendet aut centum equites et centum pedites mittet, tum quoque nos nostrique posteri provinciæ nostræ inferiores hæreditariæ ducentos florenos pendent aut ducentos equites et ducentos pedites mittent, atque ita deinceps in majoribus vel in minoribus contributionibus. Si tamen aut nos aut nostræ provinciæ inferiores illum militum numerum aut delectum commode conficere non possint et aut alioqui videantur commodius pecunias pro milite dare et accipere, ut tum stipendia menstrua pro auxiliorum (ut ea aut multa aut pauca fuerint) ratione conferant omnino eodem modo quo electores duces suos eos qui ordines ducunt cum duplo aut alioqui majoribus stipendiis aliis eodem pertinentibus habebunt; cum hac in primis moderatione, si imperii ordines aut paulo aut multo post certam quandam et nominatam summam pecuniarum in auxilia devenerint, sive magnam, sive exiguam, ne tum aut nos aut nostræ provinciæ ad ejusdem pecuniæ exactionem teneantur et ad talem sensum compellantur, sed et nos nomine nostrarum provinciarum quemadmodum duo electores ad Rhenum cum universis suis ditionibus conferantur, prout illi nos ab ordinibus uno quoque tempore nominabuntur, contribuamus, neque quicquam amplius obligemur, neque nos dictasque nostras provincias ulla ordinatio comitiorumque declaratio quibuscumque verbis aut clausulis generatim speciatimque concipi possit sine nostro nostrarumque provinciarum consensu, quantum ad communem talem contributionem attinet, astringantur. Si tamen expeditionem quandam Turcicam decerni forte contigerit, ut tum quoque nos et nostræ provinciæ non minus quam tres electores unoquoque tempore per ordines nominandi, ut supra dictum est, contribuant sortienturque.

Nostræ supradictæ provinciæ cum omnibus earundem ducibus, prælatis, comitibus, vasallis, qui hactenus sub iis comprehensi fuerunt, neque in imperio quicquam contribuerunt, unam nimirum burgundicam hæreditariam regionem atque sub ea universæ concludentur, etiamsi quædam illarum ad alias regiones relatæ aliquando fuerint.

Jam si cessatum fuerit cunctantiusque, neque suo tempore contributionem contulerunt, eo casu iudicio nostro cæsareo ac camerario obnoxii erunt, ibique adversus eos nihilo secius quam adversus alios imperii ordines per fiscalem nostrum Cæsareum debite et tempestive solutionis urgente causa procedetur; extra quam contributionis causam dictæ nostræ provinciæ legibus suis, immunitatibus, privilegiis exemptæ ab omni appellatione et jurisdictione relinquuntur, populique earum provinciarum aut aliqui eodem pertinentes nullis nostri cæsarei aut camerarii iudicii litis processibus et omnibus aliis quocumque nomine censeantur, excepta solum contributionum causa, non oppignerantur neque divexantur a nostra et imperii jurisdictione in prima aut secunda instantia immunes liberique aguntur et a romanis cæsaribus et successoribus nostris romani imperii regibus, electoribus, principibus statibusque pro liberis exemptisque principatibus agnoscuntur, neque jurisdictioni imperii neque consuetudinibus actisque comitiorum amplius obnoxii quam supra partim dictum est et mox partim dicetur, quotquot tamen dictarum provinciarum ad fœdum imperii pertinent, posthac quamadmodum hactenus fœdatario nomine habentur ac possidentur.

Præter hæc, ut provinciæ nostræ populique provinciarum nostrarum edicta nostra ac publicas pacis sanctiones conservare tenereque obligentur; item si qui ex sacro imperio in provincias nostras veniunt aut bona sua ibidem et facultates suas habebunt, ut in earundem patrocinium et tutelam recipiantur legibusque ac privilegiis non secus quam ipsi provinciales utantur fruunturque; quemadmodum contra quoque provinciales nostri cum reliquis imperii subjectis in fidem, protectionem atque curam imperii recipientur, ut si quis aut imperio aut provinciis dictis obnoxius vel adversus edicta publicæ pacis aut quacumque alia de causa adversus alterum moliantur, id, ut malefici aut alioqui rei, apud magistratum disceptetur legitimoque iudicio transigatur jusque æquale utrique parti reddatur.

Hæc sunt quæ de commemoratis nostris provinciis inferioribus nos cum principibus

ordinibusque ipsique principes et ordines nobiscum post diuturnam maturamque ultro citroque habitam deliberationem constituerunt, decreverunt atque concordarunt, quam constitutionem, pactionem conventionemque nos quoque pro nostris provinciis et nostris successoribus, item principes ordinesque imperii causa approbarunt et conservandam tuendamque acceperunt, condixerunt pollicemurque bona fide ac nostris cæsareis ac veris verbis pro nobis nostrisque hæredibus et successoribus atque ducatus burgundiæ cæterarumque nostrarum provinciarum hæreditariarum supra nominatarum nomine hanc transactionem, pactionem, societatem ex omni parte penitus quantum ad nos nostrosque pertinet, ratam firmamque et inviolatam habere atque conservare velle et adversus eandem nec nos facere quidquam, nec nostros facere parti velle. Postremo quidquid contra statum cogitari spectarive posset, irritum infirmumque esse nullaque vi obtinere ex cæsarea potestate scientes prudentesque censemus decernimusque; nos quoque imperii pro nobis quicquid adversus dictam pactionem transactionemque facere videretur, irritum et invalidum esse volumus, quemadmodum nos quoque cum consilio et voluntate nostra hac nostra testificatione irritum infirmumque ex cæsareæ majestatis auctoritate et plena potestate fatemur, agnoscimus censemusque. -

Et nos quoque vicissim majoris fidei causa quo minus imperium vel ordines dubitent confirmationem hujus societatis transactionisque sufficientem consensusque tam sæpe commemoratarum provinciarum burgundicarum ordinibus aut ordinum nomine reverendissimo nostro imperii electori ac archiepiscopo Moguntino ut archicancellario tradere volumus a quatuor provinciarum nostrarum præcipuis prælatis, quatuor nobiles principalibus et quatuor clarioribus civitatibus nomine omnium provinciarum ad summum intra annum post hæc scripta datam firmatamque attestatamque.

Ad eundem quoque modum nos electores, principes ordinesque sacri imperii et absentium legati, qui in hoc Conventu Augustano præsentibus sumus et in iisdem actis nominati, fatemur et testamur, pro nobis et successoribus atque hæredibus nostris, itemque magistratuum nostrorum et superiorum nomine, transactionem hanc, pactionem et conservationem nobis scientibus volentibusque intercessisse; promittimusque nostro et nostrorum successorum ac hæredum nomine bona fide sine dolo malo interposita dignitate et nobilitatis nostræ auctoritate, conditiones omnes articulosque hujusce conventionis generatim ac sigillatim (l. singulatim?) sancte ac religiose quantum ad nos sacrumque imperium pertinet, conservaturos et re ipsa præstituros opereque ac vita sine omni cunctatione expleturos moremque gesturos, ut nec ipsi contra tendamus, nec alios contra tendere patiamur, ea tamen lege ne hæc conventio nec sacro imperio quantum ad illas provincias quæ ad ipsum imperium antehac pertinuerunt, ordinibusque imperii nec supra commemoratis cæsareis provinciis hæreditariis provincialibusque quidquam deroget præjudicetque, sed exclusa confœderationis hujusce causa magistratus, dominia, privilegia, leges ac jura majorum, veteres consuetudines, integras inviolatasque relinquat.

In cujus rei testimonium nos Carolus, ut romanorum imperator et ut legitimus princeps ac dominus jam sæpe commemoratarum provinciarum, sigillum nostrum his scriptis, quorum duo sunt eodem argumento, sententia verbisque, appendi mandamus.

Et nos divina gratia Sebastianus archiepiscopus Moguntinus S. R. imperii archi-cancellarius.

Nos Fredericus comes palatinus apud Rhenum, Navarræ dux, S. R. imperii archi-prægestator, electores ambo, nostro et aliorum electorum nomine.

Nos Ernestus, comes palatinus Rheni, dux Navarræ, archiepiscopus Saltemburgensis, et Guilielmus, comes palatinus Rheni Superioris et Inferioris, Navarræ dux et episcopus nostro & aliorum ecclesiasticorum nomine.

Aernicus, abbas Vinearensis, nostro aliorumque prælatorum nomine.

Fredericus, comes Furstenbergensis, nostro aliorumque comitum et dominorum nomine.

Nos consules et senatores civitatis Augustanæ nostro aliarumque civitatum liberarum et imperialium nomine, præsentibus præsentibusque electoribus, principibus, ordinibus Sacri Imperii, sigillum nostrum hisce litteris appendi curavimus, quæ datæ sunt in nostra ac imperii civitate Augusta die Martis 26 Junii anno a nativitate Christi Domini nostri 1548, imperii nostri romani anno 26 (l. 28) atque regnorum nostrorum 33.

Carolus Dei gratia &c. Pollicetur Cæsar Carolus Quintus pro se, omnibus successoribus suis, Belgarum principibus, se tantum imperio contributuros, pro Belgarum Provinciis imperium jam olim agnoscere consuetis, quibus annumeratur Geldria, Zutphania, Ultrajectum, Transisulania ac Groningana Linganaque ditio, quantum solvunt duo imperii septemviri seu principes electores ad Rhenum habitantes, idque non ex debito, neque de jure aut alicuius natæ actionis causa (cum dictæ regiones imperio ab omni antiquitate connumeratæ nihil tamen conferre sint solitæ neque assuetæ, nudo tamen nomine imperiales dictæ) sed libera voluntate ac amore benevolentiaque juvandi cum necesse erit imperii, idque tam in numerata pecunia, quam equitum peditumque auxiliis quorum tamen missionem, necessario belli aut alio tempore, redimere collata pecunia poterit, tantum singulis mensibus mittens, quantum dictorum peditum atque equitum stipendia postulabunt et exigent. E contra Imperium tempore necessitatis aut alio in auxilium ab iis requisitum vocatumque dictos Belgas eorumque principes omni ope ac facultate defendet ac tutabitur. Vocati Belgæ ad imperii comita, liberum eis erit et manebit venire aut domi manere, ad imperii tribunal cameramque imperialem inviti, evocari non poterunt, nec, ut se judicio ejus sistant, cogi. Eodem provocantem sequi necesse, nisi velint, non erit. Ac contributiones in capita imperatas, universales pecuniarum collationes tributaque, etiam quacunquē ingruente necessitate, cogi non poterunt. Si universalis contra Turcam a Cæsare decernatur expeditio, Belgarum princeps tantum offeret ac conferet in numerata pecunia, milite aut utroque, quantum tres imperii etiam qualescunque principes, septemviri seu electores. Belgarum principis omnes subditi sub uno, non variis censebuntur dominiis, quem districtum vocant, lingua superiori Germanica *Kreis*. Belgarum ditiones, quæ ab omni antiquitate imperii clientes seu fœuda, aut simpliciter ditiones liberæ sunt habitæ, in eodem statu dictis conditionibus manebunt. Prædicta omnia et singula si a Belgarum principibus non observentur, in hoc uno tantum casu cameræ imperii judicio stabunt, suberunt ac parebunt et ab ea ad satisfaciendum dictis conditionibus, judiciali via, lege ac forma cogi poterunt. Actum Augustæ-Windelicorum, anno, die ac mense ut supra. Subsignatum erat Carolus.

X. 4 November 1549. *Pragmatieke Sanctie* 1).

Charles, par la divine clémence Empereur de Romains tousjours auguste, Roy de Germanie, de Castille, de Léon, de Grenade, d'Aragon &c. Sçavoir faisons à tous présents et advenir, que comme nous ayons tousjours soigneusement et curieusement veillé à tout ce que a concerné le bien, repos et tranquillité de nos Pays de pardeçà, et pourveu non seulement à ce que nous sembloit nécessaire pour le présent, mais aussi aux choses à l'advenir, afin que nosdits Pays fussent tant mieux régis, gouvernez et conservez en leur entier, et estant nostre intention de tousjours faire le mesme envers iceux avec tous convenables moyens qui se pourront offrir, nous avons considéré qu'il importoit grandement à nosdits Pays pour l'entière seureté et establissement d'iceux, que pour l'advenir ils demeurassent tousjours soubz un mesme Prince, pour les tenir en une masse, bien connoissant que, venans à tomber en diverses mains par droict de succession héréditaire, ce seroit l'évidante éversion et ruine d'iceux, d'autant qu'ils se trouveroient demembréz et séparéz les uns des autres, et par conséquent leurs forces effoiblies et diminuées, dont leurs voisins pourroient estre tant plus animez de les molester, à quoy seroit obvyé, moyennant que nosdits Pays fussent tousjours possédez par un seul Prince et tenus en une masse, ce que pour les respects susdits et plusieurs autres avons trouvé grandement convenir au bien de tous Pays, l'ayant ainsi fait proposer aux Estats d'iceux et jointement leur déclarer que pour introduire ce que dessus il seroit requis de rendre uniformes les

1) Naar *Placcaerten, Ordonnantiën, Landt-chartres - van Brabant*, IV, (Brussel, 1677), blz. 429; ald., blz. 427, hetzelfde stuk in het Latijn.

coutumes, parlans et disposans diversement du droit et (l. de) représentation, laquelle comme entendons n'auroit lieu en aucuns de nosdits Pays, si comme Flandres, Artois, Haynau et aucuns autres, et statuer pour loy et décret irrévocable, que dores-en-avant représentation auroit lieu en tous nosdits Pays, en ce que attouche la succession du Prince, requérant ausdits Estats de le vouloir consentir, à quoy iceux Estats après plusieurs assemblées et convocations sur ce tenues, chacun en son endroit, se sont unanimement et volontairement condescendus, mesmes ont fait instance devers nous, que voulussions introduire ladite loy pragmatique, sans par ce attoucher à ce que concerne la succession des particuliers subjects de pardeça, et demeurans quant à iceux les coutumes des Pays chacun en droit soy en leur entier, pour ce est-il, que, les choses dessus dites considerées, désirant sur toutes choses pourveoir et donner ordre si avant qu'en nous est, au bien, repos et tranquillité de nosdits Pays de pardeça et conserver iceux en une masse et qu'ils soyent inséparablement possédez par un seul prince pour les causes avant dites, l'ayant premier fait consulter aux principaux consaulx de nosdits Pays de pardeça lesquels ont trouvé ladite pragmatique non seulement raisonnable, mais aussi utile et très-nécessaire à la Republicque de nosdits Pays, nous à grande et meure délibération, par l'avis de nostre tres-chère et tres-sauvée seur, la Reyne Douagière de Hongrie, de Bohème etc. pour nous Régente et Gouvernante en nosdits Pays de pardeça, des Princes de nostre sang, chevaliers de nostre ordre, chefs, présidens et gens de nos consaulx d'estat, privé et des finances, et avons, du consentement et à la requisition desdits Estats de nosdits Pays de pardeça, de nostre certaine science, autorité et puissance absolute que nous compète ou compéter peut, tant en qualité d'empereur qu'autrement, comme estant respectivement souverain Prince et seigneur desdits Pays, ordonné, statué et décrété, ordonnons, statuons, et décretons pour loy perpétuelle et irrévocable par ces présentes, que dores-en-avant en tous nosdits Pays patrimoniaux et héréditaires d'embas et de Bourgoigne, représentation en matière de succession soit de masles ou femelles, estans selon les anciennes coutumes, droit et privilèges de nosdits Pays bas, capables à succeder, ait et aura lieu en ce que touche la succession du Prince ou Princesse d'iceux Pays, tant en ligne directe que transversalle et jusques au nombre infiny, nonobstant toutes coutumes d'aucuns de nos pays à ce contraires, disposans que représentation ne doit avoir lieu: ausquelles pour les causes et considérations susdites, avons de nostre dite autorité et plénière puissance dérogué, déroguons par cesdites présentes, en ce que pourra cy après toucher la succession du prince desdits pays. Veuillant néanmoins que les coutumes parlant dudit droit de représentation ayent lieu et demeurent en leur force et vigueur au regard de nos vassaux et subjects particuliers d'iceux pays, et qu'elles soyent entretenues et observées comme du passé, si donnons en mandement ausdits de nos consaulx d'estat et privé, président et gens de nostre grand conseil, chancelier et gens de nostre conseil de Brabant, gouverneur, président et gens de nostre conseil à Luxembourg, gouverneur, chancelier et gens de nostre conseil en Gueldres, gouverneur de Limbourg, Faulquemont, Daelhem et d'autres nos pays d'Outremeuse, gouverneur, présidens et gens de nos consaulx en Flandres et Artois, président et gens tenant nostre court de parlement à Dole, grand baillay de Haynau et gens de nostre conseil à Mons en Haynau, gouverneur et gens de nostre conseil en Hollande, gouverneur, président et gens de nostre conseil en Namur, gouverneur, président et gens de nostre conseil en Frize, gouverneur d'Overysse et Groeninghe, gouverneur, président et gens de nostre conseil à Uytrecht, gouverneur de Lille, Douay et Orchies, présidens et gens de nos chambres des comptes à Lille, à Bruxelles, à la Haye, prévost le comte à Valenciennes, rentmestres de Bewest et Beoisterschelt en Zelande, escouteth de Malines et à tous autres nos justiciers, serviteurs, vassaux et subjects présens et advenir et chacun d'eux en son regard, que cette nostre présente ordonnance, statut, décret et pragmatique, ils entretiennent et observent et fassent entretenir et observer inviolablement et à tousjours pour loy perpétuelle et irrévocable, en procédant par ceux de nos cours souverains de pardeça et desdits de nos comtes à Lille, à Bruxelles et la Haye, à l'interienement de sesdites présentes et les faisant enregistrer pour l'entier accomplissement d'icelles au temps advenir. Car ainsi nous plaist-il et voulons estre fait. Et afin que ce

soit chose ferme et stable à tousjours, nous avons signé sesdites présentes de nostre nom, et à icelles fait mettre nostre seel. Donné en nostre ville de Bruxelles au mois de Novembre l'an de grace 1549, de nostre Empire le 30 et de nos Règnes de Castille et autres le 34. Signé Charles¹⁾.

XI. 18 November 1555. *Instructie van den Raad van State*²⁾.

Ordres et instructions pour le conseil que le roy, notre sire, archiducq d'Austriche, ducq de Bourgoigne et de Brabant, comte de Flandre, Artois, Bourgoigne etc., a estably au Pays-Bas, près de la personne du ducq de Savoye, touchant les affaires et matières d'Etat et d'importance, concernantes le principal gouvernement civil, défense et bon estat des Pays de pardeçà, qui sont sous le gouvernement dudit seigneur, le ducq de Savoye:

1. Primes, Sa Majesté ordonne qu'audit conseil d'Etat entreront ledit seigneur ducq de Savoye, comme régent et comme gouverneur général représentant sa personne, et les chevaliers de l'Ordre de la Toison, et autres bons seigneurs, et personnages auxquels Sa dite Majesté aura donné et dépesché lettres patentes de commission de conseiller ordinaire dudit conseil, et pour secrétaire Jean van der Aa, et pour assistant Josse de Courteville; entreront aussy les autres chevaliers de l'ordre, quand ils se trouveront en cour, et seront appelez par ledit seigneur ducq; entrera aussy l'audiencier, quand il sera appelé, ou quand il aura quelques dépesches à monstrier au conseil. Outre les dessus dits, il sera libre et demeurera à l'arbitrage et bon advis dudit seigneur ducq d'appeller et assembler audit conseil les officiers du conseil privé, ceux des finances, et autres, selon la qualité et cas des affaires, et selon qu'il jugera convenir estre nécessaire; se souvenant néanmoins de donner ordre que la multitude des gens ne cause aucun inconvénient ou confusion, qui attarde ou difficile les affaires dudit conseil d'Etat, et le service de Sa Majesté ne soit bien fait.

2. Ce conseil s'assemblera près de la personne dudit seigneur ducq, toutes les fois et en tel lieu, qu'il sera nécessaire, et qu'il trouvera bon et voire estre convenable et à propos; et seront obligez ceux qui seront de ce conseil et ne se trouveront au lieu où il se tiendra, de s'y rendre quand ledit seigneur ducq les appellera, et d'y séjourner aussy longtemps qu'il jugera que, pour la bonne direction des affaires, il sera requis.

3. Dans ce conseil on traitera seulement les grandes et principales affaires et celles qui touchent à l'Etat et gouvernement, paix et défense desdits Pays de pardeçà, remettant et laissant les autres négozes et causes, tant de grâce que de justice et de police ordinaire, au conseil privé et aux autres provinciaux et aux juges et officiers, à qui il touche, sans s'entremettre en iceux en aucune façon; ne soit que ces affaires fussent de telle importance, telle sorte et qualité que ledit seigneur ducq jugeasse estre nécessaire et expédient que ledit conseil d'Etat en puisse connoistre, les traitasse et dépeschasse, ce qu'en ce cas il pourra faire.

4. Sa dite Majesté entend, veut et ordonne, très expressément, que audit conseil d'Etat on y traite les affaires et matières, avecq tous respect et franchise envers iceluy seigneur ducq, ayant esgard en tout au service de Sa Majesté, et ceux qui se trouveront audit conseil, vivans les uns avecq les autres avecq un sincère et fidel amour et révérence, enchargeant premièrement audit seigneur ducq de tenir la main qu'il n'y ayt entre eux aucunes particularitez, affections, passions, contentions et propositions non concernantes aux matières et affaires.

1) De onderteekeningen enz., die nu volgen, zijn hier weggelaten.

2) Naar Roubaulx de Soumoy, *Considérations sur le gouvernement des Pays-Bas* (in Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de Belgique), II (Bruxelles, 1872), p. 49 sv. — Cf. J. C. H. de Pater, *De Raad van State nevens Matthias* ('s Gravenhage, 1917), blz. 10, noot 4.

5. Que ledit seigneur ducq proposera lesdites affaires et négoes ou bien le président du conseil privé, quand il le trouvera bon, et qu'il luy commandera, lesquelles lesdits seigneurs dudit conseil examineront et débatteront, selon et conformément à ce qu'ils jugeront convenir et estre plus expédient, desquels on recueillera les voix, commençant par les plus vieux conseillers ou bien par le dernier venu audit conseil, selon qu'il semblera bon audit seigneur ducq, pour une meilleure résolution des affaires et matières, selon qu'il semblera à propos et qu'il verra en pouveoir tirer une meilleure lumière et plus grande information de ce qui se traitera, et que chacun dise ses raisons avecq franchise et selon qu'il juge en sa conscience, soit qu'il s'accorde avecq les autres, soit qu'il ayt une opinion particulière.

6. La conclusion et résolution desdites matières et négoes dudit conseil se fera à la pluralité des voix et opinions, ne soit que, pour la différence des advis et autres causes et respect, ledit seigneur ducq trouve meilleure de se joindre à la moindre partie, comme la plus assurée et la plus profitable, et ainsy convenir.

7. Le secrétaire d'Estat et son assistant auront un registre, auquel ils escriront toutes les opinions et conclusions desdites matières et affaires qui se traiteront et résolvront audit conseil, au moins de celles qui seront de quelque considération ou importance.

8. Mettant non seulement les raisons et opinions qui ont prévalu, mais encore celle qui a esté contraire, affin qu'à l'avenir on voye pourquoy, en ce temps là, on s'est porté à une telle résolution, et s'il se présentoit un cas semblable, on puisse mieux acerter et apprendre celles dont les raisons s'accorderont le plus aux circonstances du temps.

9. Ledit secrétaire et son assistent auront soing de faire les dépesches selon les résolutions, avecq advis et (l. du?) conseil, et selon la qualité et importance des affaires; ils signeront les minutes avecq les deux chefs du conseil privé ou des deux auxquels sera donné la commission; ce qui se fera en toutes les occasions qui se présenteront de faire ou escrire lettres missives, instructions ou autres escritures de considération; et elles seront visitées dans ledit conseil, si le temps permet de le pouvoir faire, affin que toutes les affaires soyent bien pesées et déterminées avecq maturité, et par advis et participation dudit conseil, qui se trouvera au lieu où sera ledit seigneur ducq.

10. Lorsque, les affaires estant conclues, on devra faire aucune responce, soit par le seigneur ducq, ou en sa présence, ou par autre en son nom et avecq son ordre, ceux dudit conseil la remettront audit seigneur ducq, ou à la personne qui aura ordre de cela, sans déclarer n'y particulariser aucune chose à la partie, pour éviter que la chose ne se publie et autres inconveniens.

11. Sa Majesté entend aussy que tout ce qui se proposera, dira, traictera et résolvra audit conseil soit tenu de tous indifféremment sous le secret, sans que s'en puisse parler hors du conseil, si ce n'est en présence dudit seigneur ducq, et non ailleurs, ne soit que ceux du conseil confèrent entre eux-mesmes, sans y avoir d'autres, tels qu'ils soyent, et tous ceux dudit conseil fairont serment de garder ce secret estroitement, et si aucuns d'eux sçachent que quelqu'un a failly au secret, il sera obligé d'en advertir ledit seigneur ducq et, en son absence, son lieutenant général.

12. Ne plus ny moins, Sadite Majesté veut que lorsqu'il arrivera qu'on traite, en ce conseil, aucune affaire concernant ou touchant directement ou indirectement aucun dudit conseil, ou ses parens, ou alliez, qu'il se retire hors du conseil, pour le temps qu'on traitera de cette affaire et qu'en nulle façon il se trouve en cette délibération et consulte, et que ce s'observe inviolablement, sans aucunes interprétations.

13. Lesdits du conseil d'Estat sont obligez, conformément au jurement qu'ils sont accoustumez de faire, de porter tout respect, honneur et obéyssance audit seigneur ducq, donnant leurs advis, édifiant leurs opinions secrètement, selon qu'en conscience ils jugent convenir, pour le plus grand bien du gouvernement, sans avoir autre mine qu'au service de Dieu, du roy et du bien commun, gardant le secret de tout ce qui sera dit, traité et délibéré audit conseil; et (se) employeront à l'effect et exécution de tout leur pouvoir, et ne monstrent aucun dégoût ou aliénation de tout ce que s'y aura traité; et ne recevront choses aucunes, comme sont pensions ou présens d'aucun prince estranger, sans permission

de Sa Majesté et seront obligez de venir et paroistre audit conseil, quand ils y seront appelez, ne soit qu'ils fussent légitimement empeschez, dont ils déclareront le sujet audit seigneur ducq ou lieutenant gouverneur général.

14. Le dit secrétaire d'Estat ou son assistent auront soing de dépescher toutes provisions, dépesches et lettres, qui seront ordonnées au conseil privé et aux finances, pour les dépesches desquelles ils ne seront soubsmis de rendre aucun compte aux secrétaires des autres consaux.

15. Les chiffres demeureront ès mains du secrétaire d'Estat, lequel les gardera avecq un grand soing près de soy, ou de son assistent, comme aussy les déciffrées et les déciffrantes, selon l'importance et qualité des affaires, avecq cette caution que la personne, qui sera employée en cela, fera serment, et qu'elle soit léalle, discrète et fidèle, comme il est besoing.

16. De cette sorte se comportera et gouvernera le conseil d'Estat, si autrement, comme il semblera bon audit seigneur ducq, selon la grande confiance que sa ditte Majesté a de luy; et que ceux dudit conseil l'obéyront, conseilleront et assisteront loyallement et de bonne volonté et affection pour le service de sa ditte Majesté. Ainsy fait, ordonné et conclu par sa Majesté, à Bruxelles, le 18e de novembre 1555.

XII. 5 Juli 1570. Ordonnantie van Philips II op de Crimineele Justitie¹⁾.

Ordonnance, édict et décret du roy nostre sire sur le fait de la justice criminelle ès Pays Baz.

Philippe, par la grâce de Dieu Roy de Castille, de Leon, d'Arragon, de Navarre, de Naples, de Sicille, de Maillorque, de Sardaine, des Isles, Indes et terre ferme de la mer Oceane, Archiduc d'Austrice, Duc de Bourgoingne, de Lothier, de Brabant, de Lembourg, de Luxembourg, de Gheldres et de Milan, Conte de Habsbourg, de Flandres, d'Artois, de Bourgoingne, Palatin, et de Haynnau, de Hollande, de Zélande, de Namur et de Zutphen, Prince de Zwave, Marquiz du saint Empire, Seigneur de Frise, de Salins, de Malines, des cité, villes et pays d'Utrecht, d'Overyssel et Groeninge, et Dominateur en Asie et en Affricque, à tous ceulx qui ces présentes verront, salut. Combien est nécessaire, pour maintenir la tranquillité et repoz publique, la bonne et droicturière justice (qui se fait par establissement de bon magistrat et constitution de bonnes et justes loix) nul de bon jugement le peult ignorer; signamment celle partie de justice, par où se fait la correction et chastoy des crimes et maléfices, de sorte que par là Dieu, souvent irrité pour l'enormité des maléfices du peuple, est appaisé de son juste courroulx, la républicque est quicte des meschans garnemens, les bons sont assurez, toutes émotions, discordz et guerres civiles évitées, et finalement bonne et ferme paix et quiétude restituée en ung pays. A ceste cause, jasoit que soyons en volonté de remédier l'une et l'autre partie de justice (sçavoir est la criminelle et civile), néanmoins (comme malaysement le tout se peult faire à ung coup) avons voulu encommencer par la partie la plus nécessaire, qui est celle qui touche la vie des hommes, et donner ordre diligemment à ce que icelle soit bien et deurement riglée et administrée, chose qui consiste non seullement en la faisant juste et droicturière, mais aussi pour non délaisser trop longuement derrière la vengeance publique, ainchois la faire en temps et lieu, comme estant le chastoy qui se prend subitement après le délict de beaucoup plus grande terreur et exemple que non cestuy qui est differé et tardé, à quoy le droit escript a voulu pourveoir et aussi feu l'Empereur, mon seigneur et père d'heureuse memoire, par certaines ordonnances, sur ce faictes. Toutesfois, comme en ce fait nous ayons trouvé que

¹⁾ Naar Bavius Voorda, *De Crimineele Ordonnantien*, etc. 1792, blz. 3 e. v. Zie over deze ordonnantie: Mr. J. A. Fruin, *Het recht en de rechtsbedeeling onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden*, in *Versl. en Meded.*, O. V. R., I, bl. 384 e. v. en bij Voorda, a. w., de achter den tekst der ordonnantiën opgenomen *Verhandeling*, etc.

en plusieurs lieux et quartiers de ces pays on a usé fort diversement, tant ès procédures criminelles que de la punition et chastoy, et que par erreur de droict et ignorance de quelzques juges et officiers on a introduit en aucuns lieux et quartiers particuliers diverses contraires coutumes, usances et stilz, ou plustost abuz et corruptèles, nullement souffrables, nous, pour y remédier plus amplement, avons faict assembler tant noz consaulx d'estat et privé que celuy estant lez nostre très chier et tres amé cousin, chevalier de nostre ordre, lieutenant, gouverneur et capitaine général en noz pays de pardeçà, le duc d'Alve, marquiz de Coria, etc. pour conioinctement concepvoyr et adviser quelque ordre et remède, lesquelz finalement après diverses communications et conférences, ont conceu, advisé et dressé plusieurs pointz et articles, les plus équitables que leur a esté possible, touchant ceste matière criminelle, tant pour establissement de bons officiers et magistratz, les paines, corrections et chastoiz des crimes et délictz que touchant l'ordre et riglement des dictes procédures, pour retrancher et oster toutes superfluitez de dilations, fuytes et empeschemens de justice et aultrement. Dont ayant esté faite relation et lecture à nostre dict cousin le duc d'Alve, les avons par l'advis et délibération d'iceluy approuvé et décrété, approuvons et décrétons par cestes, et voulons estre observez et avoir lieu par tous nos dictz pays de pardeçà pour loy et édict perpetuel, non obstant usances, coutumes, stilz, privilèges, statutz ou ordonnances particulières de provinces, contrées, villes ou lieux au contraire, soyent décrétéz ou non décrétéz, que avons suspendu et suspendons, tant que, iceux mis par escript, à nous présentez, veuz, visitez et de nouveau approuvez et décrétéz par nous (pour le regard de ceulx qui requerront d'en user), en soit aultrement permis et ordonné.

I. *Primes touchant la provision d'offices à personnes qualifiées.*

En premier lieu pour ce que frustrement se constitueroient bonnes loix et ordonnances, si les magistratz, officiers et ministres de justice, qui les doivent faire observer et exécuter, n'estoyent bons et diligens, nous voulons que devant toute oeuvre soit prins soingneulx et singulier regard en la provision de tous estatz et offices; soit que la provision d'iceulx soit réservée à nostre personne ou que l'ayons permise à nostre lieutenant général présent et advenir, ou à aucuns gouverneurs particuliers ou consaulx, selon leurs instructions, ou meismes à seigneurs particuliers, noz subiectz et vassaulx, soyent spirituelz ou temporelz, ou meismes qu'elle appartienne à gens de loix ou bourgeois de villes; ce que entendons de tous estatz grandz et petitz, servans au faict de la justice et administration publique. Veullans et ordonnans que, paravant en faire quelque provision (a cui que ce soit), lon se doibve deuëment informer par gens de bien non partialx ny suspectz de la sincère religion Catholicque Romaine, preudhommie, sçavoir, diligence et aultres souffissances et qualitez de ceulx que lon veult commettre, pour ne donner les dictz estatz sinon à ceulx qui seront trouvez bons Catholicques et fort bien ydoines, souffissans et qualifiez, et que cela s'observe très estroittement.

II. *Contre l'ambition et corruption d'aucuns.*

Et pour éviter les importunitéz des poursuyvans, ensemble les dons et présens, par lesquelz aucuns taschent souvent estre préféréz aux plus ydoines, deffendons à tous, pour quelque estat et office que ce soit, tant de justice, comptes, réceptes, huysiers, sergians, notaires et aultres, de offrir ou donner, directement ou indirectement, choses quelzconques pour y parvenir, ny meismes user de quelzques ambitions ou illicites poursuytes, à paine non seulement de privation des dictz estatz et offices qu'ilz auroyent ainsi impétré, mais aussi d'estre déclairez inhabilles à tenir jamais aucunes dignitez, estatz ou offices, et par dessus ce de correction arbitraire, tant sur celuy qui auroit promis ou donné que sur celuy qui auroit prins ou accepté.

III. *Formes de l'advis sur les offices.*

Ce que s'entend aussi bien en l'endroit de ceulx, des quelz on prend advis, que aultres. Et que à ses fins, ceulx qui renvoyeront leur advis, debvront adjouster n'avoir eu promesse, ny rien receu, ny attendre quelque chose, mais pour estre la pure vérité:

tenir en Dieu et conscience ceulx, pour lesquelz ilz ont advisé, d'estre bons catholicques, ydoines et souffissans pour la charge dont sera question, selon l'information ou bonne cognoissance qu'ilz ont du dict personnaige.

III. *Nominations des consaulx.*

Quant aux nominations, appartenans à ceulx de noz consaulx, soit qu'ilz les ayent en vertu de l'institution ou instruction d'iceulx ou qu'ilz soyent requiz donner leur advis, et faire quelque nomination d'aulcuns bons personnaiges, iceulx presteront serment ès mains du chief du dict conseil (quant il sera question de faire la dicte nomination) de dénommer par eulx trois personnaiges de religion Catholicque de nostre mère sainte église Romaine, vertueux, de bonnes meurs, bien expertz, ydoines et souffissans à l'estat qui vacquera, qui apparemment puissent ou voulsissent accepter et deservir le dict estat, pour par nous y pourveoir comme il appertendra et trouverons mieulx convenir.

V. *Serment de non avoir promis ny donné.*

Que en recepvant ou entrant en l'administration de quelque estat que ce soit, se prestera par les dictz pourveuz le serment solempnel de ce que dessus au second article. Et le meisme s'observera pour éveschez, abbayes, priorez, dignitez et bénéfices ecclésiastiques, devant que leur donner les lettres de nomination ou collation.

VI. *Le meisme pour offices des vassaulx et villes.*

Le meisme serment se fera par les officiers de nos dictz vassaulx ou des villes, juges, gens des loix et aultres, lors qu'ilz seront receuz à l'administration de leurs dictz estatz et offices. De tous lesquelz sermens susdicts se fera note et registre pour mémoire perpétuelle et pour convaincre plus facilement ceulx qui auront parjuré, conséquamment les chastier bien exemplairement.

VII. *D'informer contre ceulx qui ne sont ydoines aux estats.*

Et pour aultant que peuvent estre aulcuns inhabilles et indignes présentement pourveuz à estatz, dignitez et offices par voyes illicites (chose qui n'a pas petitement derogé à l'auctorité de justice), estans aultres notez de mal sentir ou estre mal affectez à nostre dicte religion Catholicque, et aultres sont diffamez publiquement d'avarice, composition ou injustice, nostre vouloir est, que si se trouvent aulcunes personnes inutiles ou insouffissantes pour administration d'estatz publiques, qui sont pourveuz par ambition, dons ou achat ou voyes illicites, ou que notoirement et publiquement soyent de ce que dessus diffamez, qu'ilz soyent déportez (la verité du fait cogneue sommierement et sans figure de procès) et aultres ydoines surroguez en leurs lieux.

VIII. *Que tous officiers ou justiciers soyent tenez résider et desservir personnellement leurs estatz.*

Combien aussi est utile et nécessaire la résidence des officiers et ministres, signamment de justice, ès lieux où ilz sont establiz, il est notoire à ung chascun, meismes le droit escript le requiert ainsi, partant ne doit estre permis à une personne tenir deux estatz de judicature ensemble, veu que l'ung requiert l'homme entier, sans avoir regard que les dictz estatz se peuvent deservir par lieux tenans, car comme lieux tenans n'ont ordinairement ny serment à nous et ne sont de la meisme qualité que l'officier principal et qu'ilz sont subjetz à leurs chiefz et révocables par eulx, qu'ilz n'ont les traitemens ny moyens de faire si honorablement comme peuvent faire les dictz chiefz, conséquamment ne sont ainsi respectez ny révérez. Parquoy, y veullans du tout remédier, avons ordonné, et ordonnons, que tous, ayans estatz et offices de justice ou administration de républicque, maniance de deniers et tous autres semblables, requerans résidence, ayent à aller sur les lieux, pour exercer et deservir illec leurs estatz, endeans trois mois de la publication de cestes, à paine de privation d'iceulx, dès maintenant pour lors, et dès lors pour maintenant.

Deffendons aussi pour l'advenir de donner aucuns estatz, sinon à la charge de les deservir en propre personne. Et par conséquent que si ung pourveu a obtenu ou obtient aultre estat semblable, requerant résidence, le premier est impétrable comme vacant.

IX. *Quelz lieux tenans en cas de dispensation, pour ceulx servans en court.*

Que si toutesfoiz nous, pour certains respectz et pour l'excellence des personnes, voulons retenir auprès de nous ou de nostre dict lieutenant général quelzques gouverneurs, ministres ou officiers, nous les en dispenserons particulièrement. Ouquel cas, si besoing est, sera pourveu de bons lieux tenans, comme ordonnerons et jugerons pour bon exercice de l'estat se debvoir faire et convenir. Lesquelz nous seront présentez ou à nostre dict lieutenant général, pour les veoir, cognoistre et recevoir serment d'eulx, afin que les offices soyent bien déserviz et que le peuple rende l'obéissance à l'office, telle que nostre service le requiert.

X. *De l'abolition des fermes d'offices, où elles se sont faites.*

En oultre, comme en aucunes provinces ou régions des pays de pardeçà, s'est practiqué de donner en ferme les estatz et offices de justice, par où bien souvent le plus vil et méchanique a esté preferé au plus ydoine et souffissant, qui est chose fort indécente et contre la disposition de la loy, contre honnesteté et bonnes meurs, et dont sont venuz et viennent de très grandz et très notables inconvéniens et désordres, nous avons généralement aboly et abolissons le dict abuz, tant pour nous, noz subjectz, villes ou communes, que de noz vassaulx, et ne voulons qu'il en soit aucunement usé ès pays de pardeçà, les révoquans et annullans, six sepmaines après la publication de cestes, par tous noz pays où cela s'est practiqué.

XI. *Comment sera pourveu au lieu des fermes.*

Ordonnans conséquamment, que tous ceulx qui ont commission au dict tiltre de ferme, ayent à les renvoyer endeans le dict temps vers ceulx dont ilz les ont eu, pour y estre pourveu par nous de nouveau, soit d'eulx, s'ilz sont ydoines et souffissamment qualifiez, ou d'autres personnes convenables. Bien entendu, que sera donné ordre, comment et par cui les exploix, amendes adjugées, confiscations et autres escheances seront à nostre prouffit administrez.

XII. *Touchant des dépostz, séquestres et biens annotez.*

Et d'autant que lon a veu par expérience, que pour estre depositaires des biens séquestrez ou annotez, les escoutettes et autres ministres de justice, s'ensuyvent plusieurs inconvéniens, et en particulier les delays de la vuydange des procès, et après qu'ilz sont vuydés, si les accusez sont absoulz, ne les recouvrent entièrement, ou du moins avec difficulté, interdisons et deffendons, que tant ès causes criminelles que civiles nul officier ou autre ministre de justice d'icynavant pourra estre depositaire d'aucuns biens ou deniers, estans en procès séquestrez ou annotez, sinon celuy qui par nous sera dénommé, et ce pendant les juges de la cause y commettront personne ydoine et qualifiée.

XIII. *De n'user d'aucunes compositions pour quelzques causes que se soit.*

Pareillement, pour ce que en aucuns lieux et provinces s'est commis et usé d'ung autre désordre et abuz de composition sur crimes, laquelle, combien que fut permise avec certaines limitations et restrictions, toutesfoiz icelles ont esté (peult estre) quelzques foiz mal observées, qui est chose de très mauvais exemple, de manière que les dictes compositions peuvent avoir donné occasion, non seullement aux délictz, mais aussi quelzques foiz à concussions. Car les plus simples et timides (encoires qu'ilz fussent innocens) taschoyent de racheter vexations des plus violens et rusez officiers, pour non estre tirez en jugement ny molestez; autres, plus effrontez délinquans, pecchoyent plus hardiment, estimans que le tout se povoit rédimer par argent, sans punition corporelle, voire sans note de leur réputation, à cause que les délictz ne venoyent tousiours à cognoissance.

Pour ceste cause, et veullans que ceste façon de faire soit (comme dit est) du tout ostée et abolie, tant au regard de nous que de noz vassaulx, l'avons deffendu et deffendons généralement par cestes en quelque pays que ce soit. Ordonnons au surplus, que tous crimes et délictz soyent amenez à cognoissance du juge et iceulx pugniz, corrigez et chastiez selon les loix, droit escript ou noz ordonnances (comme cy après cela dit), afin que où les amendes sont claires et certaines, soyent adjudgées selon ce, et où elles sont arbitraires, soyent tauxées par les juges à cognoissance de cause, et non des officiers qui sont parties.

XIII. *Du rachat des haultes justices aliénées, et comment on en doibt user par ceux qui l'ont de toute ancienneté.*

Et au regard des haultes justices, appartenans à aucuns noz vassaulx, lesquelz en quelque pays particulier ont voulu estendre iceluy pouvoir, non seulement pour correction et chastoy des crimes, mais aussi pour donner grâces et rémissions, ne veullant oster le droict d'iceulx noz vassaulx (siavant qu'il leur compète), mais bien donner quelque règlement, afin qu'il n'en soit abusé, au déshonneur et confusion de la justice, avons statué et statuons, que noz villes ou vassaulx, de quelque estat ou qualité qu'ilz soyent, tant spirituelz que séculiers, ayans haulte justice, ne pourront cognoistre des cas réservez par leurs investitures, ny de tous autres privilèges, compétans à nous, noz consaulx ou juges souverains.

XV. *Abuz au fait des rémissions.*

Et au regard de faire grâce, pardon et rémission des crimes et maléfices, combien que telles auctoritez soyent plustost actes de souverain Prince que de vassaulx et qu'il ne conviengne en bonne police et administration de justice que aucuns particuliers en usent (comme aussi n'entendons qu'il se soit fait, sinon en nostre pays et duché de Brabant), toutesfoiz siavant que tel droict appartienne à aucuns vassaulx et haultz justiciers, n'entendons le leur abroger, mais bien leur prescrire (comme à nous meismes) quelque forme et modération d'en user, ainsi que dirons par après, en ostant le désordre et abus que se y est commis, signamment depuis la vendition de plusieurs haultes justices, que lon a fait au dict pays indifféramment à toutes personnes, avec permission de faire les dictes grâces et rémissions, dont meismes les officiers des vassaulx s'avancent d'en user, estant la dicte haulte justice ès mains non seulement de nobles personnes ou de gens constituez en auctorité mais d'autres personnes de moindre qualité, lesquelles fait à doubter n'avoir eu tousiours le soing de faire exercer la dicte haulte justice comme il convient, pour ne faire les despens des informations et exécutions; avec ce que aucuns ont esté trop faciles à donner les grâces, sans distinction des crimes ny personnes, et sans observer noz ordonnances, contenant de ne donner rémissions, sinon ès cas méritans grâce, ny le faire devant l'an, et avec interinement diligent et partie interessée oye (ce que toutesfoiz les consaulx observent), qui n'est chose souffrable, estant contre nostre intention, honneur de la justice et tranquillité publique, déroguante aussi grandement à nostre auctorité et à l'obéissance que les vassaulx et subjectz nous doibvent, comme leur seigneur naturel et souverain Prince, de tant plus que ès matières criminelles tous jugent par arrest et ne recognoissent ny nous ny ceulx de nostre conseil, joint que n'a esté usé contre eulx d'appel, réformation ou syndicat.

XVI. *Haultes iustices aliénées se rachateront.*

Pour ceste cause, désirans que promptement y soit remédié, nostre intention est que incontinent les dictes haultes justices engagees ou aliénées, de par nous soyent retirées, soit qu'elles soyent à rachat ou meismes sans rachat (si toutesfoiz pour icelles y a matière ou juste cause de ce faire), à quoy voulons estre prins regard incontinent selon l'instruction qu'en avons fait dresser.

XVII. *S'exhiberont les lettres d'achat.*

Et pour sçavoir ce que chacun en a desbourssé, voulons et ordonnons, qu'ilz ayent deans six semaines de la publication de cestes à exhiber leurs lettres d'achat ou copies

autenticques ès mains de ceulx de nos finances, afin que à ceulx qui auront effectivement payé et auront acheté de bonne foy et comme il convenoit, leur soit rendu l'argent qu'ilz auront furny; aux autres (si aucuns se trouvent avoir mésusé) non; ains soit procédé à privation et punition de leur faulte, sommierement, comme il appertendra.

XVIII. *Pour les subjectz qui se voudrout racheter.*

Et pour aultant que entendons aucuns bons subjectz des terres et seigneuries, qui souloyent estre de noz domaines, avoir esté et estre fort marriz d'estre distraictz et aliénez de nostre dit domaine, pour estre mis ès mains de quelzques particuliers et ne désirer sinon retourner immédiatement soubz nostre justice, s'estans trouvez plus gracieusement traictez soubz nos officiers que des autres particuliers, nous disons et déclairons que si aucuns d'iceulx subjectz se veullent racheter et rédimier, pour se remettre immédiatement soubz nostre dicte main (comme auparavant), nous les recevrons et réstituerons en leur premier estat, sans les jamais aliéner ny distraire, pourveu toutesfois que ceste rédemption se face deans l'an de la publication de cestes.

XIX. *Au regard de ceux qui ont la haulte justice d'ancienneté.*

Et quant aux autres, qui ont d'ancienneté par droict de fief ou autrement la dicte haulte justice, voulons estre prins regard qu'ils en usent comme il convient, sans en abuser. Assçavoir pour prendre court et cognoissance judiciaire de tous crimes et maléfices, siavant qu'ils en ayent joy et usé, pourveu que ce ne soyent cas privilegiez, ny réservés à nous ou à noz consaulx, selon que dict est.

XX. *Ceulx qui maintiennent avoir droict de faire grâces, exhiberont leurs tiltres.*

Mais quant ausdites rémissions, combien qu'il conviendrait que nous seul en usissions (comme dict est), néanmoins siavant qu'ils ayent ce droict par bons tiltres et enseignemens, en pourront user, pourveu que ce soit comme il convient. Et pour sçavoir qui a ce droict de nos dictz prédécesseurs, ou qui l'a usurpé, ordonnons, que ceulx qui prétendent de l'avoir, seront tenuz exhiber leurs tiltres et enseignemens, ou copies autenticques d'icelles, endeans trois mois de la publication de cestes, ès mains des fiscaulx de nostre conseil en Brabant, ou autre conseil provincial du lieu, si aucun en a, pour les envoyer à nostre dict lieutenant général, avec les advis des dictz consaulx, afin d'y ordonner par nous comme de raison. Et en faulte de la dicte exhibition, y sera pourveu ainsi qu'il appertendra.

XXI. *Comment se doit user des grâces.*

En oultre, pour oster tous abuz, et y donner ung bon et notable riglement et réformation, comment ilz auront à en user, en premier lieu interdisons à tous, de donner rémission, si non ès cas qui seront comprins et permis par noz ordonnances faictes ou à faire.

XXII. *L'interinement des grâces.*

Et pour veoir si le cas est rémissible, et s'il n'y a abuz ou excès commis contre nos dictes ordonnances, voulons que les lettres de grâce, rémission et pardon, soyent présentées à nostre dict conseil provincial endeans six mois de la concession, pour les interiner au dict conseil, nostre procureur général ensemble la partie interessée évoquez sur le dict interinement, à paine de nullité des dictes grâces, selon que portent nos ordonnances pour celles que ottroyons.

XXIII. *Les amendes taxées sur l'interinement.*

Pareillement que nos dictz vassaulx ou officiers ne pourront prendre ny avoir autre chose, sinon ce que sera taxé et arbitré pour amende civile par le dict conseil, qui les modérera et taxera selon les circonstances du fait et facultez des délinquans. Desquelles rémissions, sentences et taxations se feront registres particuliers, pour y avoir recours toutes les foiz qu'il sera de besoing. Et si nos dictz fiscaulx trouvent que aucuns en ayent

abusé, procéderont contre eulx, tant pour privation de leurs dictes haultes justices, privilèges de donner rémission que autrement, à autres punitions et corrections, comme trouveront appartenir.

XXIII. *Touchant les homicides et autres crimes, et des grâces et rémissions et par cui se doivent ottroyer.*

Et pour ce que les crimes et délictz, signamment d'homicides, sont fort fréquens au pays, procédant cela en partie par la faute de prompte et sévère punition et chastoy, et conséquamment de la facilité de donner les grâces et rémissions, à quoy faire sont trop de personnes auctorisées, sicomme en chief le gouverneur général du pays, enaprès les maistres des requestes, résidens en nostre court, enoultre aulcuns gouverneurs et consaulx de quelzques provinces, comme aussi font quelques officiers, les aulcuns par eulx meismes, autres par advis des consaulx ou chambres des comptes, dont est aussi procedé que aulcuns autres gouverneurs à l'exemple d'iceulx, ont voulu user du meisme pouvoir, et combien que les dictz gouverneurs, consaulx, officiers, chambres des comptes et autres qui ont eu ce povoïr de pardonner, l'avoient limité et restraint, sçavoir est pour les délictz communs et non qualifiez, et où n'y cheoit paine de mort ny confiscation de biens, toutesfoiz aulcuns en ont autrement fait, s'estans trop eslargiz, encoires aulcuns sans interinement ny oyr partie interessée et sans observer noz ordonnances; à ceste cause, les avons généralement deffendu et prohibé, deffendons et prohibons par cestes, comme chose non convenable ny décente, veu meismes que par noz ordonnances ung pays n'affranchit l'autre en matière d'homicides et que généralement la grâce doibt seulement venir de la personne du prinçe, en le réservant à nous, nostre lieutenant général, ou ceulx, qui spécialement à ce sont ordonnez et commis, comme se fait en tous autres estatz et royaumes bien policiez.

XXV. *En quelz cas se peult faire grâce.*

Et encoires, afin que n'en soit abusé, declairons que les dictes grâces se donneront seulement où il y aura quelzques notables circonstances, alléviantes le délict, telles qui justement nous doibvent esmouvoir à mitiguer la paine du dernier supplice ou la rigueur de la loy, comme équitablement se doibt arbitrer, et que le maléfice ne soit délibéré ne volontaire, mais que le cas soit aucunement fortuit ou que la personne soit esté provocquée par juste douleur et aucunement contrainte par sa partie de se mettre en deffence, ou chose semblable, tellement qu'il y ait une équité apparante, dictante et requerrante que grâce soit préférée à rigueur de justice, et que ce seroit trop grande sévérité d'user de la dicte rigueur et paine de mort, et que suyvant ce, lon ait à se rigler, prenant aussi regard de ne donner facilement grâces à ceulx qui tuent de cousteaulx à pointe, de coups d'estocades, de pistoletz ou d'autres traictz à pouldre, ou autrement de bastons invasibles, dont de tout voulons nous estre faicte relation, ou à nostredit lieutenant général, pour entendre que c'est des dictes grâces.

XXVI. *Rigles sur le meismes.*

Que aussi il apperre ceulx, ausquelz il soit pardonné, estre en autres choses bons catholicques et gens de bien, n'ayans commis cas dignes de répréhension, ce que les advis (quant on les requerra, tant des officiers que des juges) debvront contenir, et au surplus advertir de la vérité du fait, aussi que pour les grâces ou advis on ne pourra directement ny indirectement donner ou promettre présens ou choses quelzconques, que le simple salaire des lettres et informations, à paine d'estre par l'impétrant débouté de l'effect de la grâce et d'estre chastié pour ceulx qui auront fait au contraire, soit l'officier ou autre quelconque que ce puist estre.

XXVII. *Idem.*

Ordonnant pareillement que les dicts advis debvront contenir, si la sentence de bannissement est rendue et la confiscation de biens (où icelle a lieu en semblable cas) adjugée, et, en cas que non, dire les causes de telle défaillance.

XXVIII. *Officiers ne peuvent faire grâces ny pardons.*

Et pource que en quelzques lieux aucuns officiers avoyent de coustume une fois l'an mettre en liberté ou faire grâce à quelzques prisonniers, et en autres quelzquesfois après sentence, fust de mort ou à la volonté du seigneur (comme quelzques ungz avoyent de coustume abusivement prononcer leurs sentences), se pardonnoit ung maléfice, nous l'interdisons et deffendons à tous, comme chose abusive et de mauvais exemple, à paine de nullité, correction arbitraire et déstitution d'office.

XXIX. *Les gheleides ou saulfconduytz pour criminelz aboliz.*

Et pour aultant que en aucunes provinces ou lieux particuliers tant noz officiers que de noz vassaulx ont de coustume donner geleydes ou saulfconduitz aux criminelz, par où, au lieu qu'ilz les debvoyent appréhender ou poursuyvir par toutes voyes de justice pour en faire chastoy exemplaire, leur donnoyent assurance, dont sont venuz de grandz scandalles et désordres à la dicte justice, ayant causé très grande impunité des délictz, de tant meismes que aucuns les ont quelzques foiz donné en tous cas, incontinent après les crimes perpétrez, et les réitéré par diverses foiz, contre noz ordonnances et instructions, consécutivement ont délaissé de prendre informations et procéder à l'encontre des dictz délinquans, qui est directement contre le devoir de leurs offices, à ceste cause, avons les dictz geleydes et saulfconduitz aboliz et abolissons généralement et perpétuellement par cestes, deffendans ausdicts officiers d'en user aucunement, à paine de nullité d'iceulx, et de privation de leurs offices, ensemble de correction et punition arbitraire.

XXX. *De faire les poursuytes, incontinent les délictz perpétrez, et les continuer jusques en fin.*

XXX. Davantage, comme on a veu par expérience, que aucuns officiers (ou par corruption, nonchalance ou par grâce) ont connivé et dissimulé aux maléfices et crimes, délaissans de prendre information, faire poursuytes ou annoter les biens des dictz délinquans ou fugitifz, pour leur donner temps et loisir de povoir en fin de l'an obtenir grâce et rémission, pareillement que bien souvent (encoires que les malfacteurs soyent esté appréhendez et mis en prison) toutesfoiz on a procédé si lentement et froidement contre eulx, et ont esté permis tant de dilays et subterfuges, qu'en matières bien claires et certaines les dictz prisonniers sont esté gardez en prison par années entieres, se consumans de froid, povreté et misère, pardessus les grandes mises que pour ce nous convenoit supporter, et, que pis est, ne se faisoit aucune justice, ou, si elle se faisoit, ne se faisoit en temps, par où n'estoit si exemplaire, veullans pourveoir à telz abuz, nous (à l'exemple de ce que feüe sa Majesté Impérialle en l'an XVe. quarante ung ordonna sur le fait des homicides) commandons à tous noz officiers, à paine de privation d'offices et autres punitions extraordinaires, que à l'instant que ung crime ou délict sera perpétrez et venu à leur cognoissance, soit par fame publique, doléance de partie ou dénonciation, le délinquant soit appréhendé s'il se trouve en présent mesfait, sinon, que information soit bien et deuement prinse, et icelle veue, s'il en appert (du moins par demie preuve ou véhémence suspicion) le delinquant soit constitué prisonnier ou adjourné à comparoir en personne, selon que la matière sera disposée, et la qualité de l'accusé, et jointement les biens annotez et saisiz (en cas de confiscation, soit selon les placars ou autrement de droict commun), soubz paine aussi contre le défaillant de refondre du sien la perte selon la forme de droit. Commandans outre, de aulustost procéder contre le dict criminel, selon l'ordre que cyaprès sera dit, par briefs jours et intervalles, si ce n'est que pour la preuve et autre juste et légitime cause (à l'ordonnance des juges) il conviengne donner quelque plus long terme compétent, sans fraulde, cavillation ou calumnie.

XXXI. *Temps au plus tard, pour vuydier ung proces criminel.*

Et afin d'accélérer tant plus la vuydenge des procès criminelz, ordonnons que les officiers et ceulx qui sont députez pour le fait du crime, toutes choses postposées, entendent à l'instruction des dictz procès, et les juges à l'examination des tesmoingz, d'office à

charge et descharge, et par après à la vuydence et détermination d'iceulx, pour les avoir vuydé au plus tost que faire se peut, et ès causes plus difficilles et plus longues deans les deux ans, limitez de droit escript, dont se doit user bien rarement, ès causes difficiles et de longue inquisition seulement.

XXXII. *Les prisons seront vuydées devant les renouvellemens des loix.*

Commandans aussi à tous juges, paravant sortir du magistrat, d'avoir (en tant qu'il leur sera possible) purgé les prisons des malfacteurs, et aux commissaires, aux renouvellemens des loix, de demander le rolle du nombre des prisonniers, qu'il y a soubz ladicte loy, et de quelz crimes sont chargez et du temps qu'il y a qu'ilz sont esté en prison, et aquoy il a tenu que les dictes prisons ne sont esté vuydées paravant le dict renouvellement. Et que à cest effect ilz ayent eulx meismes à visiter les prisons, et s'ilz trouvent quelque nonchailance ou subterfuge, soit de l'officier ou des gens de loix, et ne le peuvent sur le champ remédier, nous en advertiront, pour y estre promptement pourveu.

XXXIII. Et ou il n'y a commissaires, ceulx qui sortent du magistrat, nous advertiront s'ilz ont laissé quelzques prisonniers pour crimes, et de quelz crimes sont chargez, ensemble pourquoy ilz n'en ont peu vuyder, pour y estre pourveu.

XXXIV. *Quatre foiz l'an s'envoyera le rolle des prisonniers.*

Ordonnons enoultre, que quatre foiz l'an, assavoir en la saison des Quatretemps, tous les juges inférieurs enverront à leurs supérieurs immédiatz en ressort, le rolle des prisonniers qu'ilz détiennent, les crimes dont ilz sont chargez, le temps de leurs emprisonnemens et l'estat de la cause; le semblable de ceulx qui seront fugitifz ou appellez pour délictz, et s'ilz n'en ont, manderont de n'en avoir aucuns; et ainsi s'escripvra jusques aux consaulx provinciaulx inclusivement, et seront lesdicts rolles mis ès mains des officiers fiscaulx illecq, pour en faire recueil et registre ordinaire, qui se fera à cest effect, pour les envoyer à nous ou à nostre lieutenant général, toutes les foiz que on les mandera.

XXXV. *En cas de négligence l'ordre à donner.*

Et s'ilz trouvent quelque nonchailance et malversation, soit de l'officier ou juge, en feront rapport à nos dicts consaulx, pour y estre pourveu, soit par leur mander pour une foiz de faire justice deans certain temps perfix, et où ilz seroyent négligens, de les adjourner et calenger selon les circonstances du fait, dont nous chargeons l'honneur et consciences de nos dicts consaulx et fiscaulx.

XXXVI. *Sur le meismes.*

Meismes si noz consaulx voyent, qu'il y ait de la tardance et négligence supine et que sur leur réscription ne soit vuydé de l'affaire, du moins donné excuse légitime et recevable de leur dilation, ordonnons qu'ilz facent venir les prisonniers avec leurs procès et informations en leurs mains, pour les faire instruyre et vuyder par eulx, le tout aux despens privez de l'officier ou des juges qu'ilz trouveront coupables, ou, si c'est cas extraordinaire des drossatz, prévostz des maréschaulz ou souverains, ordonneront de mettre les dicts prisonniers en leurs mains, pour en estre fait comme dessus.

XXXVII. *Moindre crime ne doit empescher l'exécution du plus grief.*

Et pour ce que s'entend, que aucuns officiers, pour dilater ou retarder l'issue des matières criminelles (estant ung crime capital, cogneu et vériffié), auroyent imposé quelque foiz aux prisonniers ou fugitifz quelzques autres délictz et crimes qu'ilz ne sçavoient vériffier, et pendant ceste inquisition, le temps se passoît, ordonnons que en ce cas (si ce n'est que le délict, que lon veult de nouveau mettre sus, soit très important et plus grief que le premier, et qu'il n'y ait par le premier crime assez pour prendre le dernier supplice de l'accusé), les juges passeront outre au jugement, sans eulx arrester aux autres nouvelles, et par adventure recherchées accusations de l'officier, et s'ilz trouvent cavillation ou calumnie de l'accusateur, regarderont d'en faire la correction condigne.

XXXVIII. *Touchant les prisonniers soubz la main des consaulx.*

Et afin meismes, que noz officiers fiscaulx ou consaulx ne puissent aussi user de quelque faulte, tardance ou négligence ès dictes matières criminelles, ordonnons pareillement, que en cas qu'ilz ayent eu ung prisonnier plus d'ung an en leurs prisons, ou autrement eslargy ou appellé à comparoir personnellement, sans estre terminé de son affaire, ilz nous advertissent de la cause et à quoy il a tenu que le dict affaire n'est vuydé.

XXXIX. *Visitation des prisons, tant par les consaulx que justices subalternes.*

Enjoingnons aussi que les officiers en personnes, et en leurs absences (assavoir eulx estans hors de la ville) leurs lieutenans, yront tous les mois pour le moins une foiz en la prison, et ce en la présence de deux des juges et greffier criminel, parleront à chascun prisonnier, leur demandant ce qu'ilz trouveront convenir pour avancer leur procès, aussi verront et visiteront, si les prisons sont bonnes et les détenuz bien gardez, s'ils ont leurs nécessitez de vivres et pailles selon noz taux et ordonnances, si les dictes prisons ne sont infectes ny puantes et choses semblables, veu que prisons sont pour la garde et non pour supplice, ce que nostre procureur (et en son absence son substitut) fera aussi ès prisons de nos consaulx, où quatre foiz l'an assisteront deux des conseillers, telz que le chief ordonnera, le tout à paine de s'en prendre à eulx.

XL. *Le meisme pour les justices des vassaulx.*

Le meismes entendons estre fait par les officiers et justiciers de noz vassaulx, ayans la haulte justice, comme est dit cy dessus de noz officiers et juges subalternes.

XLI. *Touchant les mises de la garde et nourriture des prisonniers.*

Aussi enjoingnons et ordonnons aux auditeurs des chambres de noz comptes, que en oyant et examinant les mises de justice, et signamment de prisons, de bien regarder le temps qu'il y a que les prisonniers sont détenuz. Car si le temps leur semble plus long qu'il n'est juste et que est porté cy dessus, deffendons de passer quelque chose pour la nourriture et garde à nostre charge, dumoins, s'il convient passer aux chepiers et gardes des prisons et qu'ilz soyent sans coulpe, qu'il soit recouvert sur celuy qui est cause de ceste détention si longue et inique, soit l'officier ou les juges, dont sera fait note par les comptes et advertisement donné aux fiscaulx de la province, pour y garder nostre droit.

XLII. *Sur le meismes.*

Pareillement pour déclarer quelz fraiz et mises de justice doibvent demeurer à la charge de nostre fisque, meismes pour éviter les malversations et fraudes d'aucuns officiers ou chepiers, qui font payer à noz receveurs souvent les mises de justice des prisonniers, ores qu'ilz les ayent recouvert sur iceulx, ou que les dicts prisonniers se soyent nourriz à leurs propres despens, la raison ne veult, ny conséquamment n'est nostre intention que aucunes mises se prengnent sur ledict fisque, sinon de la nourriture simple et de la garde d'iceulx, selon que il sera dit et taxé par les instructions des dicts chepiers, que voulons estre veues par les auditeurs des comptes de noz officiers et receveurs, pour eulx rigler au passément des mises selon icelles, et ce en cas que les dicts prisonniers n'ayent eu moyen ny puissance de payer les despens, dont il appere souffissamment par la certification des juges, ou que nostre dict fisque y soit condempné, et non autrement.

XLIII. *Touchant le renforcement et assistance de justice.*

Et tout ainsi que nous commandons retrencher les mises superflus et inutiles de la justice, ainsi voulons nous pourveoir aux mises justes et raisonnables, sicomme à ce que aucuns officiers se plaignent n'avoir souffissante assistance pour povoir exploiter ny faire les appréhensions des criminelz, pour à quoy remédier, ordonnons que si quelcun d'iceulx a besoing de plus grand nombre de sergeans, nous ait à le remonstrer, à fin d'y estre advisé, mais toutesfoiz avec telle modération, que nous ne soyons traveillez de despens superfluz et que le nombre des dicts sergeans ne soit plustot charge à justice que avancement.

XLIV. *Ceux des sermens tenuz servir à la justice.*

Commandons enoultre généralement à tous ceulx des sermens (selon l'obligation jurée qu'ilz ont) de assister la justice, estans de ce requiz, à paine, en cas de reffuz ou négligence, de procéder contre eulx, non seulement à privation des previlèges de leurs confraries, mais à autres mulctes et paines arbitraires.

XLV. *Les officiers des villes chargez du meismes.*

Semblablement ordonnons à ceulx des villes et les enchargeons bien expressement que, en pourvoyant ceulx à cui ilz donnent les offices, quelz qu'ilz soyent, ilz leur enjoignent de assister à la dicte justice toutes les foiz que leur sera commandé ou qu'ilz se trouveront présens, à paine d'estre privez de leurs dictes offices et autrement corrigez arbitrairement.

XLVI. *Vassaulx, ayans haulte justice, doibvent avoir nombre compétent de ministres de justice.*

Décernons aussi que tous noz vassaulx, ayans haultes justices, facent compétamment assister de sergeans et autres ministres leurs bailliz et officiers, à fin que à faulte d'iceulx la justice ne demeure sans exécution, soubz paines arbitraires.

XLVII. *Tous sont tenuz assister la justice, estans de ce requiz.*

Et d'avantage, pour ce qu'il y a ung grand erreur et abuz entre le populace (spécialement ignorant et en quelzques quartiers particuliers), qui a ceste mal fondée opinion de ne vouloir assister la justice, moins à la prinse et saisissement des criminelz ou pour la faire obéyr quant aucun fait quelque résistance, dont procède que aucuns délinquans résistent plus facilement à la dicte justice, pensans trouver faveur du vulgaire, et quelque foiz qu'il fault que l'officier et sergeans cèdent à la fureur de quelzques malfacteurs, nous ordonnons et commandons très expressement à tous noz subjectz, de quelque estat, qualité ou condicion qu'ilz soyent, quē s'ilz voyent quelcun faire effort ou résistance à la dicte justice, comment que ce foit, ou que nostre officier ou les ministres, huysiers ou sergeans les requièrent pour assistance, confort et ayde, que ung chascun soit tenu promptement et à l'instant leur donner ayde et assistance selon son pover et qualité, de manière que la force nous demeure et la justice soit obéye et superieure, à paine, si quelcun fait reffuz, se retire ou pour son pover ne donne faveur, ayde ou assistance (si tant est qu'il ait le moyen de ce faire), de prison ou de paine et amende arbitraire, selon la qualité des personnes.

XLVIII. *Contre ceulx qui empeschent la justice.*

Et au regard de ceulx qui favoriseront contre la justice, de fait, criz ou autrement, pour empescher que les délinquans ne soyent appréhendez, ou procurent de faire délivrer les prisonniers, iceulx seront puniz de semblable paine que les dicts délinquans auroyent mérité ou autrement arbitrairement chastiez.

XLIX. *Tous qui assisteront la justice sont prins en saulve garde de sa Maiesté.*

Déclairans que tous les dicts du serment et officiers susdicts, ensemble ceulx qui se joindront ou assisteront à icelle justice, seront semblablement en nostre protection et saulvegarde particulière pour tel acte, non plus ny moins que nos dicts officiers propres et autres noz ministres de justice, de manière qu'il sera capital de les offenser en tel acte et exploit.

L. *Forme de procéder à l'appréhension et poursuyte des malfacteurs.*

Et tout ainsi qu'il est nécessaire faire bonne et sévère justice des malfacteurs, ainsi convient il de tant plus prendre regard que l'innocent ne soit calumnié ny vexé de prison ny autrement; à ceste cause deffendons à tous officiers généralement de procéder à l'appréhension d'aucunes personnes ny adjourner icelles à comparoir en personne, si ce

n'est en l'ung des trois cas suyvens: savoir est, qu'il soit trouvé en présent mesfait, ou que les juges ayent décrété prise de corpz ou adjournement personnel après avoir veu les informations (comme dit est cy dessus), ou par accusation et partie formée, que délaissions à la disposition du droit escript et à l'arbitrage du juge, selon les circonstances et indices qu'il pourra avoir, sans souffrir estre faite calumnie à personne. Et toutes les autres voyes d'appréhension que on a autrement observé en quelzques lieux, qui ce soit, les avons declairé et declairons nulles, abusives, iniques et contre droit, n'est toutesfoiz en certains cas spéciaux, sicomme que fussent vagabondes, où il y auroit évident péril de la fuyte et où le cas seroit trop grief et exorbitant et que la chose fut par l'officier trouvée bien claire, oùquel cas nostre officier endeans vingtquatre heures de l'appréhension advertira les juges de la prise, des causes d'icelle et comment il luy en appert, pour par eulx ordonner si la prise est juste ou non.

LI. *Attestations et informations, autres que devant le juge, deffendues.*

Et pour éviter les abuz qu'il y a ès attestations ou informations préparatoires, faites par personnes incompetentes, interdisons à tous notaires, tabellions, secrétaires, greffiers, et généralement à toutes personnes, non estans juges ou non ayans commission et pouvoir, de prendre information préparatoires, oyr tesmoingz, donner attestations ou faire actes singuliers ès procès et affaires, pendant pardevant autres juges, sur paine, pour la première foiz, de suspension de leurs offices à temps et à l'arbitrage du juge, et pour la seconde foiz de privation du dict office et de bannissement, aussi à l'arbitrage du juge. Deffendans aussi à tous juges de prendre aucun regard, en façon que soit, à semblables informations ou attestations, meismes les recevoir ou admettre, ores que ne fut que pour recoller par après les attestations sur icelles, à paine de nullité.

LII. *Justiciers extraordinaires se conduyront selon leurs instructions.*

Et au regard de noz officiers extraordinaires, cōme prévostz des maréschaulz et semblables, qui sont proprement establiz pour purger les provinces et plat pays des dictz vagabondes, gens oysifz et vivans à la charge du povre peuple, et supler la négligence des ordinaires, voulons qu'ilz se rigleront chascun selon leurs instructions, que ferons reveoir et redresser comme trouverons convenir.

LIII. *Touchant la relaxation des prisonniers.*

Que si tost qu'il apperra de l'innocence du prisonnier, toutes choses postposées, voulons que les juges entendent à l'absouldre, estant ung abuz de penser que l'honneur de la justice soit en ne relaxer personne, ce qui est en rendant briefve, bonne et droicturière sentence, absolutoire ou condempnatoire. Que s'il ne conste du tout du delict, après les informations et debvoirs faitz, mais qu'il y ait seulement suspition ou doute, (si la matière n'est trop griefve) les prisonniers se doibvent eslargir jusques au remand, moyennant caution fidejussoire ou juratoire selon la qualité des personnes et du delict, les confinant ou autrement ordonnant, comme la matière semblera disposée, deffendans à tous officiers de relaxer quelzques prisonniers sans décret des juges.

LIV. *Forme des conclusions criminelles.*

Et pour aultant que en aucuns lieux lon constraint l'officier (qui n'est pas tousiours literé et n'a assistance de conseil) à prendre conclusion particulière, en quoy y a quelzques abuz, par prendre par luy conclusion trop griefve ou moindre, et que les juges, s'arrestans à la formalité d'icelles conclusions, en quelzques lieux ont declairé l'officier non recevable en ses dictes conclusions, sans leur faire droit selon la paine que le dict prisonnier auroit mérité, par où les crimes sont demeurez impuniz, ordonnons et statuons qu'il suffira que l'officier propose le fait du crime, dont il veult charger le prisonnier, ensemble ses informations, confessions et preuves et autrement, en concluant seulement à ce qu'il soit pour les dictz cas puni selon droit et justice ou noz placcars (où aucuns en a) ou autres telles paines que les juges trouveront équitablement convenir, veullans

que les dictz juges (non obstant telles conclusions, et sans s'arrester à icelles, soyent plus griefves ou moindres qu'il convient) ayent à condempner le dict criminel, comme ilz jugeront convenir, et que à ces fins le dict officier ou fiscal adjouste tousiours après la conclusion spéciale qu'il aura prinse: ou autre telle paine que les juges selon droit ou droiturière justice trouveront estre à faire.

LV. *Ung stil general pour les matières criminelles.*

Et au surplus, à raison que entendons que au fait des procédures criminelles se use de très grande diversité et façon de faire, en quoy ne peult qu'il n'y en ait de bien exorbitantes, injustes et impertinentes, nous, désirans y remédier, et veullant le tout réduire au plus près de droit commun et escript, conséquamment à l'équité et justice, avons fait faire et dresser ung stil ou forme de procéder général en icelles matières, que ferons publier et imprimer, pour estre observé partout pour meilleure direction des affaires.

LVI. *De procéder par les juges aux déclarations des paines des édictz et ordonnances, sans les altérer.*

Et pour aultant que avons eu souvent plaintes de noz officiers et autres, que aucuns juges, signamment gens de loy et autres justices subalternes, veullent souventesfoiz juger les matières, mulctes, paines et amendes à leurs fantasies et opinions (nonobstant noz édictz et ordonnances au contraire), lesquelles ilz estiment estre faites pour terreur, ou bien estre trop rigoreuses, et partant ne les veullent ensuyvir, chose qui ne leur doit estre permise, n'estant aux juges de changer, altérer ou modérer les paines, portées par iceulx, mais seullement de cognoistre et prononcer, si les dénoncez ou accusez sont tumbz ès paines des dictes loix, édictz ou placcars, et selon ce les condempner, faisans justice sur les allégations que proposeront les deffendeurs de n'avoir commis ce, dont ilz sont chargez, et nullement se constituer juges de l'équité ou iniquité de la loy ou constitution principale.

LVII. *Forme de sermens pour tous administrateurs de justice.*

A ceste cause, veullans à ce que dessus pourveoir, statuons en premier lieu que aux renouvellemens des loix tous juges debvront jurer et prester serment de faire bonne et droiturière justice et juger (aultant que en eulx sera) selon noz ordonnances, édictz et mandemens, s'aulcuns en y a; sinon, punir les crimes selon les loix escriptes et toute justice à leur meilleur escient, laquelle forme de serment est aussi conforme à celle du droit, sur laquelle avons dressé une forme de serment pour tous juges et officiers, tant gouverneurs, conseilliers, que tous autres juges et commis en administration publique de justice, que envoyons partout, pour estre enregistrée et ensuyvie par chacun respectivement.

LVIII. *Comment on aura à se rigler touchant les paines arbitraires.*

Et touchant les délictz extraordinaires ou autres contraventions de noz placcars, où les paines ou mulctes sont laissées à l'arbitrage des juges, lesquelles ilz arbitrent et estiment si peu, que quasi laissent les maléfices impuniz, voulons et les enchargeons de équitablement et justement les estimer et arbitrer et prendre ès matières plus importantes advis de gens de bien doctz et litérez, non suspectz, qui jureront donner advis à leur meilleur jugement, selon Dieu, droit et leur conscience, n'ayans donné advis à l'une ny l'autre des parties, et de peser les délictz et contraventions selon leurs qualitez, circonstances et exigence des cas, et en cecy user d'une telle sorte, que la paine n'excède la qualité des délictz, ny aussi que iceulx demeurent impuniz ou le chastoy illusoire, ce que advient quant les choses ne sont estimées selon leurs poix, veullans que noz procureurs d'office et officiers (où ilz voyent cela) ayent à en appeller *a minima* (comme on dit), et où les juges jugeront par arrest (en cas qu'ilz voyent quelque désordre ou faulte notable) nous le debvront remonstrer par requeste, afin que en l'ung et l'autre cas y soit par nous convenablement remédié.

LIX. *Que les délictz soyent condignement corrigez selon les paines de droit ou edictz; et usances locales au contraire suspendues.*

Et afin que cela se puist tant mieulx effectuer et que la républicque ne tombe ès inconvéniens, que luy adviengnent par l'impunité des crimes et délictz, n'estant chose qui invite et provoque les personnes plus à délinquer que licence ou espérance d'impunité ou correction, non correspondante aux desmérites, et pareillement pour éviter la différence des paines et supplice, dont s'use en divers lieux, nous voulons et ordonnons que les dictz crimes et délictz soyent par tous nos dictz pays de pardeçà condignement et exemplairement puniz, selon noz édictz et placars, et à faulte d'iceulx selon les loix escriptes et droit civil, sans s'arrester à statutz, privilèges, ordonnances municipales ou coustumes locales, usances ou manières de faire particulières au contraire, encoires qu'elles soyent esté décrétées; et ce pour le regard des crimes publiques et communs, qui se doibvent en tous lieux uniformement punir et venger pour l'exemple et terreur des malfacteurs et seureté des bons. Et à ceste cause (comme avons dit cy dessus) les avons suspendu et suspendons, tant que les villes ou lieux, qui se voudront ayder d'iceulx statutz, privilèges, usances ou coustumes contraires, nous les ayent à envoyer, pour les veoir et examiner, et sur cela estre fait tel décret, que trouverons convenir, ce qu'ilz pourront faire endans trois mois de la publication de cestes, pour tousd elayz, à paine que, le dict temps expiré, demeureront perpétuellement excludz de les povoir mettre enavant ou s'en ayder.

LX. *Les crimes ici spéciffiez, se chastieront plus grièvement que du passé.*

Et pour ce qu'il y a certains crimes, qui par commune observance ou plustost abuz, procédé d'ignorance ou corruption de meurs, ne sont chastiez (du moins selon la grandeur d'iceulx), sicomme sortilèges, devins, enchanteurs, chermeurs, adultères, stupres, incestes, sollicitateurs de vierges sacrées, subornateurs de jeusnes honnestes filles, macquereaulx, macquerelles, ceulx ou celles qui exposent leurs enfans, ceulx ou celles qui, estans mariez, se remarient autresfoiz, calumniateurs, faulx accusateurs ou tesmoingz, usuriers, monopoliers et autres pluisieurs crimes, ordonnons et commandons que tous les dictz crimes et délictz soyent puniz selon la forme du dit droit escript et placars, s'aulcuns en a, saulf en tant qu'il touche ceulx ou celles qui en ung temps ont deux femmes ou deux mariz, lesquelz (pour ce que oultre le crime de stupre ou adultère qu'ilz incourent du dict droit civil, il y a aussi présentement le parjure solemnel en face d'église, avec l'irrision manifeste et délibérée du sacrement de mariage), nous voulons qu'ilz soyent chastiez très grièvement et exemplairement par punition de corps en desoubz la mort, aussi par bannissement perpétuel et confiscation de partie de leurs biens, pour l'infamie et énormité du fait; et partant, en cas que les juges ecclésiastiques préviennent pour cognoistre du sacrement de mariaige et après en avoir prononcé par eulx, commandons à noz officiers d'empoigner sur le champ telz délinquans et leur faire promptement leurs procès, pour les punir selon la paine susdicte.

LXI. *Les coustumes, statutz ou privilèges, ici désignez, sont aboliz, comme estans contre justice et bonnes meurs.*

Et entre autres bien notables abuz est le privilège, que lon dit aucunes villes avoir, de non tirer bourgeois pour crimes hors de leurs maisons, ny les banquerouttes (qui sont toutesfoiz comme larrons publiques); autres, que passant d'une jurisdiction à l'autre doibvent estre francqz; en autres lieux y a franchises de tous crimes; aultres observent que nulz ne peuvent estre exécutez par le dernier supplice s'ilz ne confessent le crime, encoires qu'ilz fussent prins en présent mesfait ou convaincz par pluisieurs tesmoingz, majeurs de toutes exceptions; au contraire de mettre les personnes à la question sur le dire d'ung tesmoing, sans faire distinction ny des crimes ny des personnes; que bourgeois en pluisieurs lieux (encoires qu'ilz ayent blesché à mort et volontairement, ou par aguet aulcun autre) ne peuvent estre appréhendez tant que le blesché n'ait rendu l'âme. En aulcuns pays les habitans d'icelluy sont en tous crimes eslargiz à caution; autres qui

ont (comme lon dit) privilèges pour impunité des adultères, ou bien sont légèrement puniz de quelque petite amende civile. En aucuns lieux encoires que plusieurs ayent inféré divers coups, il n'y a que celui, ayant donné le coup de la mort ou qui advoue à soy le fait, qui soit chastié. A l'opposite, en quelques autres lieux tous sont tenuz de la mort, encoires qu'ilz n'ayent esté que présens sans donner assistance; et plusieurs autres semblables statutz ou coustumes desraisonnables et contre bonnes meurs et toute justice, de manière que crimes, en soy capitaulx de droit divin et humain, sont quelques fois puniz extraordinairement et bien légèrement; et au contraire s'observe en quelques lieux que aucuns délictz, non capitaulx en soy, sont puniz du dernier supplice, comme pour furt ou larrecin ung ou deux (quelques petitz qu'ils soyent) en certains lieux on pend ung povre homme; en autres l'officier ou seigneur prend à soy tout ce que a le prisonnier, iasoit que soit bien robbé ou sacrilège et que les maistres les recognoissent et poursuyvent; partant, y veullans généralement remédier, ordonnons que tous telz et semblables abuz (où ilz peuvent estre) cesseront, declairans de nostre auctorité royale, souveraine et pour droit toutes ces coustumes, privilèges ou statutz nulz et abusifz, deffendans à tous d'en user ny meismes alléguer, à paine de chastoy et correction contre celui qui les allégueroit ou en voudroit user, et contre les officiers, si les dissimuloyent, et aussi contre les juges, si jugeoyent selon ce; ains voulons, que en tous les dictz cas soit ensuyvi le droit civil, commun et escript, s'il n'y a ordonnance nostre, particulièrement en disposante, laquelle s'observera.

LXII. *Recueil des édictz et ordonnances pénales.*

Et combien que les ordonnances, placcars et édictz pénaulx sont assez clers, et que, en faisant le devoir de les visiter, soit facile de les entendre, toutesfois pour tant plus faciliter ceste matière de cognoissance et jugemens criminelz, et que ung chascun puist tant mieulx éviter les paines indictes par les dictes ordonnances, par cy devant publiées, nostre intention est et avons ordonné à aucuns de noz conseilliers, d'en faire un recueil général de ceulx que nous tenons pour loix et édictz perpétuelz, sicomme de la religion, des vagabondes, voleurs, monopoliers, falsificateurs de monnoye, et autres semblables, statuez pour édictz perpétuelz.

LXIII. *Fugitifz pour crimes de lèse majesté, divine et humaine, seront proscriptz et banniz de tous les pays.*

Aussi pour ce que à l'occasion que les juges, soyent provinciaulx ou inférieurs, ne peuvent (selon droit) bannir les fugitifz, contumaces ny autres, oultre les limites de leurs territoires et jurisdiction, toutesfois comme en certains cas pour l'énormité des crimes ne convient nullement que ung banni d'une province puist résider en autres, nous voulons et ordonnons, que ceulx qui seront pour cas d'hérésie ou de crime de lèse Maïesté proscriptz ou banniz, demeurent aussi excludz et banniz de tous noz pays et estatz de pardeçà, nulz exceptés, à effect, que, ou ilz y seroyent trouvez, voulons qu'ilz soyent appréhendez et que l'exécution s'en face, sans autre inquisition, information ou procédures, sinon de la sentence du dict bannissement, comme seroit fait s'il fut rentré ès mètes du territoire du juge, ayant prononcé la dicte sentence; ce que entendons des cas susdicts spéciaux, que si le juge, ayant fait l'appréhension, veult renvoyer le captif au juge qui auroit prononcé le bannissement, faire le pourra; à laquelle fin meismes nous permettons et auctorisons les juges (qui peuvent cognoistre de ces cas) de faire le dict bannissement hors de tous nos dictz pays, selon le pouvoir et auctorité que nous leur donnons respectivement par ces présentes ordonnances, dont feront note par leur dicte sentence. Et le meisme sera fait des autres crimes énormes, quand par noz placcars il sera dit que le bannissement sera hors de tous noz payz de pardeçà.

LXIV. *Comment on aura à se rigler sur les débatz de jurisdiction.*

Pareillement pour éviter les débatz de jurisdiction, qui souvent empeschent faire le chastoy des malfaiteurs, tant pour raison des privilèges et exemptions des personnes que

des lieux où les délinquans sont appréhendez, nous, désirans semblablement y donner ordre et esclaircir par nostre dicte ordonnance les difficultez en résultans, disons que toutes personnes, de quelque estat ou qualité qu'elles soyent, pourront en délict flagrant ou présent mesfait estre saiziz de leurs personnes et appréhendées par toute justice, à la charge d'estre mises ès mains du juge compétent.

LXV. *Au regard des clerqz tonsurez.*

Et pour savoir qui debvra estre juge compétent, premièrement touchant les clerqz de la première tonsure, nous déclarons que se gardera en cela ce que en a disposé le concille général de Trente, assavoir que nul ne sera renvoyé au juge ecclésiastique s'il ne porte actuellement habit et tonsure cléricalle et ne soit déservant reaulment en quelque église, séminaire, escolle ou université, par licence d'évesque, comme estant en apparence de prendre quelzques plus grandz ordres ecclésiastiques. Ce que s'entend pareillement des clerqz mariez, assavoir qu'ilz soyent aussi en habit et tonsure, déservans en église ou aultre ministère d'icelle, par la charge de l'évesque, suyvant aussi le dict concille.

LXVI. *De l'immunité de lieu saint.*

Au regard de immunité des lieux sacrez, conforme à pluisieurs ordonnances, sentences et arrestz, déclarons que volleurs, larrons publicques, aguetteurs de chemin, homicides par aguet ou de propoz délibéré, sacrilèges, hérétiques, criminèlz de lèse Maiesté, ceulz qui sont accusez de sédition publicque ou tumultes populaires, ou d'avoir fait violence à l'église ou justice, aussi bancquerouttes et aultres semblables, suyvant le droict, ne joyront d'icelle immunité d'église.

LXVII. *Quant y a debat de jurisdiction spirituelle ou temporelle.*

Et toutes les foiz que tumbera dispute entre quelzques officiers ecclésiastiques et les nostres, ou de noz vassaulx, si lesdicts ecclésiastiques veullent répéter aucuns prisonniers, soit pour la tonsure ou le lieu sacré, seront tenuz le faire par requeste, selon l'ordre que feue sa dicte Majesté impérialle y a donné en l'an XVc. quarante.

LXVIII. *Touchant gens de guerre.*

Quant est des gens de guerre, comme diverses foiz a esté statué, voulons que de tous cas militaires ou de ce qui advient au camp les collonnelz ou prévostz des maréschaulx en ayent la cognoissance, aussi de ce qu'ilz délinquent ès lieux de leurs garnisons ou en allant par les champs soubz leurs enseignes ou quant c'est à faire de soldat à soldat, et ce en tous cas, capitaulx ou non. Mais au regard des délictz communs, estans capitaulx, perpétrez par gens de guerre, noz subjectz de pardeçà, au dehors du camp ou aillieurs, ou aultrement que dit est, aussi pour ce qu'ilz ont commis auparavant d'estre enrollez ou receuz à nostre solde, seront punissables par les juges ordinaires, comme aultres non enrollez à nostre service, et se pourront prendre pour iceulx délictz (nonobstant leur dict enrollement) et estre puniz par les dictz juges des lieux, sans les rendre aux collonnelz, prévostz ny capitaines, bien entendu tousiours que nostre vouloir est que, quant les dictz soldatz se rendent à leurs dictz capitaines ès cas dont la cognoissance n'est aux juges ordinaires, iceulx capitaines les doibvent mettre ès mains de leurs collonnelz ou prévost des maréschaulx, pour en faire justice exemplaire tant selon les loix militaires que de droict commun.

LXIX. *Touchant soldatz estrangiers, estans en court.*

Et au regard des soldatz estrangiers se gardera et observera l'ordonnance faicte par sa dicte Maiesté impérialle, le pénultiesme de Mars XVc. quarantehuyt avant Pasques, d'entre l'alcalde de sa court et l'amptman et gens de loy de Bruxelles, qui sera imprimée après ces ordonnances, declairant que, d'autant que pour le présent il n'y a point alcalde, lon entendra en son lieu le prévost de la court ou l'auditeur du camp ou autre personne, que par le gouverneur général sera commis, avec le meisme pouvoir que le dict alcalde

de court avoit, y adjoustant, que quant le cas sera mixte, assavoir entre ceulx qui suyvent la dicte court ou soldatz d'une part (desquelz sera juge les dictz prévost ou auditeur ou commis) et bourgeois, manans ou habitans de la ville où le délict a esté commis, d'autre, ayans pour juges l'ordinaire du lieu, en tel cas celluy qui est juge de la personne la gardera prisonnière, et les informations seront tenuez et le procès instruyt conjointement par les dicts alcalde, prévost, auditeur ou personne à ce commise, comme dit est, et l'officier et juges du lieu. Et chascun d'eulx tiendra copie du dict procès et la sentence sera rendue par celuy, à cui appertiendra la jurisdiction sur la personne prisonnière. Mais si le délinquant est estrangier et d'autre lieu que du lieu ou le délict a esté commis, estant venu à la court pour affaires qu'il a en icelle, sera tenu pour courtisan, et sinon, le procès sera instruit et sentié par les dicts deux juges ensemblement.

LXX. *Pour soldatz estrangiers hors de court.*

Et au dehors de la dicte court l'auditeur de la garnison des dicts soldatz estrangiers, aussi le maistre du camp ou capitaine, ou aultre quel qu'il soit, qui debvra cognoistre de leurs causes, pourra prendre les soldatz, et non les bourgeois ny autres estrangiers, excepté quant le délict se commettra entre bourgeois estrangier et soldart, ou au contraire; en telz cas pourra le juge des dicts soldatz prendre tous les dicts délinquans, comme réciproquement fera l'officier du lieu, à la charge d'en faire comme dit est, et les informations seront prises et le procès instruit conjointement et se rendra sentence comme cy dessus dit est de ceulx estans en la court. Et quant le délinquant ne sera du lieu où le délict est perpetré, iceulx deux juges conjointement en cognoistront et jugeront.

LXXI. *Touchant leurs serviteurs.*

Le meisme de ce que dessus s'entend pour ceulx ou celles, qui sont en service actuellement ausdictz soldatz estrangiers, tant en la dicte court que hors d'icelle. Bien entendu toutesfois si aucune personne a commis quelque délict devant estre enrollé ou entré actuellement en service de guerre ne sera comprinse en ceste ordonnance, mais le juge ordinaire en cognoistra.

LXXII. *Quant est débat des limites entre ceulx estans soubz meisme ressort.*

Et pour cause que l'expérience quotidienne démontre les empeschemens qu'il y a à l'exécution de justice pour raison des débats des jurisdictions et limites des lieux où les cas sont commis, ou bien des lieux où les prises sont faictes, qui advient aulcunesfoiz de provinces à provinces, où les procès bien cousteulx se font d'une part et d'autre à noz despens, comme autresfoiz de bailliaige à bailliaige, jurisdiction à jurisdiction particulière, dedans une meisme province et soubz meisme ressort, dont noz villes et vassaulz sont souvent travaillees de très grandes mises à peu de propoz, et cependant les criminelz demeurent à grandz fraiz en prison, sans en faire correction ny chastoy, nous, pour à ce donner ordre, statuons que s'il y a débat pour le lieu du délict ou de la prise d'ung prisonnier entre province et province et que icelles soyent soubz ung ressort, que le dict délinquant soit envoyé tout prisonnier par celuy qui l'a ès mains du supérieur immédiat, avec ses charges et informations pour, sans préjudice au débat de jurisdiction des parties, luy faire son procès, rendre sentence et faire l'exécution, comme aussi se fera quant il sera débat de villes ou de particuliers à particuliers d'une meisme province ou ressort.

LXXIII. *Quant les parties sont soubz divers ressortz.*

Que s'il est question de jurisdiction entre deux estatz ou provinces, n'ayans ressort ou l'ayans diversement, en ce cas les consaulx de chacune province nous en advertiront, avec les charges du dict criminel, pour par nous commettre juges à vuyder du fait du dict prisonnier, sans préjudice à la jurisdiction de chascun pays, et eulx entier, à terminer par nostre auctorité souveraine leurs dicts différens. Et le meisme se fera s'il fault procéder par appeaulx contre ung fugitif pour ung délict, perpetré en ung lieu, dont il seroit débat, ou du lieu de saisissement de son bien.

LXXIV. *Franchise pour homicides et crimes énormes deffendues.*

Davantaige, comme à l'occasion des franchises et immunités d'aucunes villes et pays, procédans de diversitez de régions et provinces séparées, usans meismes de diverses loix, coutumes, forme et ordre de justice et police, non ressortissantes soubz ung chief de judicature, se veullans plusieurs en sa province dire souverains juges, qui a donné occasion de grant désordre et confusion en plusieurs choses, signamment en celles villes ou pays, qui reçoivent à seureté les criminelz et malfacteurs fugitifz d'une province à l'autre, ce que fut vraysemblablement introduit, quant icelles appartenoyent à divers princes, quelquefois en guerre l'ung contre l'autre, mais présentement estant le tout réduit et subject en ung, n'est nullement souffrable que l'une ville ou pays donne immunité ou franchise à ung qui aura offensé et délinqué en aultre lieu, veu que nous, comme Prince souverain de tous, et nostre républicque sommes offensez et violez, et avons aboli et abolissons telles choses et abuz.

LXXV. *Le délinquant puny où il sera trouvé, sauf les cas du renvoy.*

Parquoy ordonnons que où le délinquant sera trouvé là soit convenu et puny, à quoy feue sa dicte Maïesté impériale a donné quelque ordre par sa pragmaticque de l'an XVc. quaranteung pour le fait des homicides. Ce que extendons par cestes, et voulons avoir lieu pour aultres crimes publicques, atroces et énormes, sicomme d'hérésies, assaisinat, vollerie, prodicion, rebellion, falsification de monnoye, ravissement, force publicque et aultres semblables malheureux faitz, que entendons estre chastiez partout, et qu'en ces cas cessent toutes franchises, seuretez et assurances que aucuns vassaulx ou villes souloyent donner, par où elles ont ramassé l'ordure des hommes et enfin sont venues ou pourroyent venir en quelque désastre et calamité; ordonnans partant à tous officiers de procéder en ces cas incontinent contre les criminelz, réfugiez en leur jurisdiction, soit par accusation, dénonciation ou d'office, pour ne souffrir telz énormes délits libres ou impuniz.

LXXVI. *Permission de poursuivre partout les criminelz en délictz flagrants.*

Ordonnons pareillement pour ce meisme respect que en délict flagrant et à la poursuite des délinquans tous officiers puissent suyvir et appréhender les malfacteurs en toutes jurisdictions et territoires, pour les ramener au lieu du délict, afin d'en faire le chastoy exemplaire, à charge toutesfois, devant les transporter du lieu de la prinse, de les représenter à l'officier du lieu et luy dire la forme et la cause de la dicte prinse, qui ne pourra empescher de le emmener, en demandant grâce pour le transporter, s'il n'y a quelque notable cause pour le reffuz, dont, en cas de différent, ilz nous pourront advertir ou le conseil provincial (s'ilz sont tous deulx soubz ung meisme ressort) pour en ordonner, tenans ce pendant les prisonniers en bonne garde, et ce non obstant privilèges ou usances contraires et sans préjudice d'icelles.

LXXVII. *De renvoyer les délinquans au lieu du délict ès crimes plus atroces.*

Davantaige, pour ce que le droit escript veult ès crimes (signamment atroces et exorbitans) que soit usé de rémissions ou renvoys au lieu du délict, pour y faire le supplice plus exemplaire, ordonnons que les dictz crimes énormes et qualiffiez, où il convient user de terreur et d'exemple, que renvoy soit fait des dictz criminelz, pour en prendre le supplice et punition au lieu où le fourfait est perpetré, aux despens de celui qui requerra le prisonnier luy estre rendu ou renvoyé.

LXXVIII. *Touchant les appellations.*

Et au regard des appellations, qui ont lieu en aucunes provinces de pardeçà jusques aux juges provinciaulx inclusivement, en aultres ne sont receues, mais chascune ville ou hault justicier jugent par arrest, en quoy semble y avoir à donner quelque bon ordre et réformation convenable, comme entendons faire, n'estans toutesfois encoires résoluz du

moyen ny de la forme, nous disons que au fait des dictes appellations chascune province et pays en useront comme ilz ont fait du passé tant et iusques à ce que aultrement y aurons remedié, enjoingnans ce pendant à tous juges d'eulx acquicter en leurs sentences et jugemens le mieulx qu'ilz peuvent et comme ilz entendent descharger leurs consciences et en respondre à Dieu, à nous, et devant tout le monde.

LXXIX. *Touchant les previlèges de non confisquer.*

En oultre pour cause que à raison des previlèges de quelzques pays, villes et lieux, de non confisquer leurs biens en cas de crime, que aucuns veullent estendre en tous cas, quelzques énormes et exécrables que soyent, dont se sont suscitez divers procès, qui ne fait petit empeschement à l'exécution de justice, avec ce que plusieurs se font bourgeois, pour défraulder le fisque d'icelle confiscation, et que lon veult aultrement interpréter les previlèges qu'ilz n'ont esté ottroyez, ne convenant que ce débat soit plus long temps sans prendre fin, aussi ne veullans faire préjudice à ceulx qui ont les dictz previlèges et n'en ont mesusé, pourveu qu'ilz se riglent selon la raison et justice, nous avons ordonné et ordonnons que tous ceulx, qui maintiennent avoir tēlz et semblables previlèges de non confisquer, nous enverront copie autenticque d'iceulx endans trois mois de la publication de cestes, pour après les faire visiter et examiner en conseil et les confirmer ou donner interprétation, déclaration et esclarcissement, telle que en toute raison et justice sera trouvé convenir; les raisons, que iceulx voudront alléguer, préallablement veues et examinées. Bien entendu que le placart de déclaration, faicte sur cela par sa dicte Maïesté impérialle en l'an XVc. quaranteneuf, avec les actes de déclaration particulières sur ce ensuyvie, seront ce pendant observez, et à faulte de faire la dicte exhibition endans ledict temps en seront perpétuellement privez.

LXXX. *Contre la négligence et malversation des géolliers ou chepiers.*

Et comme la négligence et coulpe des geolliers, chepiers et gardes des prisons est souvent si cogneue que riens plus, ce que est procédé en partie pour aultant que aucuns juges ont esté trop négligens et floches à procéder au chastoy et correction d'iceulx, leur ordonnons partant de rigoreusement procéder contre eulx selon la forme du droict et n'admettre leurs excuses, si ne sont hors de toute coulpe et négligence.

LXXXI. *Quelles personnes doibvent estre receues pour gardes des prisons.*

Et au surplus commandons à tous noz officiers et juges de ne prendre ny admettre quelcun à cest office, qui ne soit cogneu pour fidel, diligent et bien qualiffié pour telle charge, ne prenant regard seulement à une caution, qu'ilz donnent d'argent, mais sur tout en la souffissance et preud'homme de l'homme, et enoultre aussi avoir l'oeul et regard aux serviteurs des dictz chepiers, et qu'ilz seront présentez ausdictz officiers et juges, pour veoir s'ilz sont cogneuz et ydoines, pour par iceulx chepiers et serviteurs prester serment de se rigler selon leurs instructions et ordonnances de chascun lieu, que leur ferons de brief envoyer.

Si donnons en mandement à noz très chiērs et féaulx, les chief présidens et gens de noz privé et grant consaulx; chancelier et gens de nostre conseil en Brabant; gouverneur, president et gens de nostre conseil à Luxembourg; gouverneur, chancelier et gens de nostre conseil en Gheldres; gouverneur de Lembourg, Faulquemont, Daelhem et d'autres noz pays d'oultre Meuze; gouverneur, présidens et gens de noz consaulx en Flandres et Artois; grantbailly de Haynnau et gens de nostre conseil à Mons; gouverneur, president et gens de nostre conseil en Hollande; gouverneur, president et gens de nostre conseil à Namur; gouverneur, president et gens de nostre conseil en Frize; gouverneur, chancelier et gens de nostre conseil en Overyssel; lieutenant de Groeningen; gouverneur, president et gens de nostre conseil à Utrecht; gouverneur de Lille, Douay et Orchies; prévost le conte à Valenciennes; bailly de Tournay et du Tournesiz; rentmaistres de Bewest- et Beoisterschelt en Zelande; escoutette de Malines, et à tous autres noz justiciers, juges et

officiers, présens et advenir, cui ce regardera; leurs lieutenans et chacun d'eulx, endroit soy et sicomme à luy appertiendra, que nostre présente ordonnance, statut et décret ilz publyent et facent publier, chacun ès lieux et limites de sa jurisdiction, là et ainsi que besoing sera, et aussi la gardent, observent et entretiennent doresenavant, et facent garder, observer et entretenir en tous ses poincts et articles selon sa forme et teneur, tant et iusques à ce que par nous aultrement en sera ordonné, nonobstant aulcuns privilèges, loix, coustumes ou usances au contraire, lesquelles au cas présent ne voulons avoir lieu ains pour les raisons et considérations susdictes, les avons de nostre auctorité et puissance absolute suspendu et suspendons par ces dictes présentes, deffendant à tous justiciers, juges et officiers de prendre regard aux privilèges, loix, custumes ou usances, par lesquelles nostre dicte présente ordonnance pourroit estre empeschée ou retardée ou en aulcuns pointz d'icelle, tant et jusques à ce que par nous aultrement en sera ordonné comme dit est. Et pour ce que de ces dictes présentes lon pourroit avoir à faire en plusieurs et divers lieux, nous voulons que au vidimus d'icelles, fait soubz seel autenticq, ou à la copie, collationnée et signée par l'ung de noz secrétaires, plaine foy soit adjoustée comme à ces meismes originalles, car ainsi nous plaist il. En tesmoing de ce, nous avons fait mettre nostre seel à ces presentes. Donné en nostre ville de Bruxelles le Vme. jour de juillet, l'an de grace mil cincq cens soixante dix, de noz regnes, assavoir des Espaignes, Sicille, etc. le XVme, et de Naples le XVIIme.

Par le Roy, en son conseil:

d'Overloepe.

XIII. 9 Juli 1570. *Ordonnantie van Philips II op den stijl van procedeeren in crimineele zaken* 1).

Ordonnance du roy nostre sire sur le fait du stil général, que se debvra doresenavant observer ès procédures des causes et matières criminelles en ses Pays Baz.

Philippe par la grace de Dieu, Roy de Castille, de Leon, d'Arragon, de Navarre, de Naples, de Sicille, de Maillorque, de Sardaine, des Isles, Indes et terre ferme de la mer Oceane, Archiduc d'Austrice, Duc de Bourgoigne, de Lothier, de Brabant, de Lembourg, de Luxembourg, de Gheldres et de Milan; Conte de Habsbourg, de Flandres, d'Artois, de Bourgoigne, Palatin, et de Haynnau, de Hollande, de Zélande, de Namur et de Zutphen, prince de Zwave, Marquiz du saint Empire, Seigneur de Frize, de Salins, de Malines, des cité, villes et pays d'Utrecht, d'Overyssel et Groeninge, et Dominateur en Asie et en Affricque, à tous ceulx qui ces présentes verront, salut. Comme par nostre ordonnance, présentement faite sur la réformation de la justice criminelle, soit dit que pour meilleure administration de justice, abbréviation des procès et soulagement de noz subjectz, feryons dresser ung stil général pour forme et riglement que lon auroit à tenir ès procédures criminelles, faisant cesser tant de diversitez ou plustost confusion de procédures, dont on souloit user en plusieurs lieux, nous avons fait recueillir, composer et dresser certain stil au plus prez du droit escript et de ce qu'avons trouvé ès formes de procéder pardeçà, le meilleur et plus clair, praticable et équitable, le tout en la forme et manière que sera dit cy après. Le quel stil nous voulons et commandons doresenavant estre gardé, entretenu et observé généralement par tous noz pays de pardeçà, sans permettre estre fait au contraire, nonobstant usances, coustumes, statutz, privilèges, manières de faire ou stiltz particuliers (siavant qu'ilz soyent contraires ou pugnans au contenu de ces présentes) que tenons en suspens, tant et jusques à ce que ceulx, qui requerront y faire adjouster ou changer quelque chose, nous l'ayent remonstré et que ayons sur ce particulièrement pourveu et ordonné.

1) Gemeenlijk genoemd: *De ordonnantie op den stijl*. Naar Bavius Voorda, *De Crimineele Ordonnantien*, etc. 1792, blz. 56 e. v. Zie over deze ordonnantie Mr. J. A. Fruin, *Het recht en de rechtsbedeeling onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden*, in *Versl. en Meded. O. V. R.*, I, bl. 384 e. v., en bij Voorda, a. w., de achter den tekst der ordonnantien opgenomen *Verhandeling*, etc.

I. En premier lieu voulons que tout ce qui est statué par nostre dicte ordonnance sur le fait des crimes et procédures des matières criminelles soit observé et gardé, comme s'il fut ici spécialement et de mot à autre inséré et répété.

II. Conformément à laquelle ordonnance déclairons que pour juridiquement procéder à l'apprehension d'ung criminel sera requiz observer l'une de trois voyes: savoir est, que ce soit en présent mesfait, ou par décret de juge sur information faite, ou par partie formée, selon la disposition du droit escript et à l'arbitraige du juge, selon les circonstances ou indices qu'il pourra avoir, sans souffrir aucuns user de calumnie.

III. Commandans que en crimes flagrants ou présens mesfaitz tous délinquans soyent appréhendez (si faire se peult) sans attendre quelque décret ou ordonnance de juge, pour les mettre et livrer incontinent ès mains des juges compétens.

IV. Et à faulte de la dicte apprehension commandons que les juges, ausquelz la cognoissance en appartient, (soit à la plainte des officiers, doléance de partie ou de leur office) ayent à enquêter et informer diligamment de l'advenue et verité du fait. Et siavant qu'il en appere pour suffir, dumoins par demye preuve, véhemente ou probable suspicion, décerneront prinse de corpz ou adjournement personnel, selon les qualitez des crimes ou personnes, et que la matière sera disposée sur les paines contenues en nostre dicte ordonnance.

V. Quant le crime sera tel que par droit escript ou coustume du lieu ou par nostre dicte ordonnance il importe confiscation de biens, ordonnons, que quant et quant l'apprehension de la personne ou décret de prinse de corpz (qui debvra aussi ausdict cas contenir ordonnance de saisissement et annotation de biens) l'officier et ceulx de la justice le ayent incontinent à ce faire par bon et leal inventoire, les mettant ès mains de celui qui sera à ce commis, comme séquestre et gardien des biens, pour en faire et user selon la disposition du droit, vendant par ordonnance du juge et par auction publique les biens périssables, tenant en dépost les deniers en procédans, avec les autres biens non venduz, à peine de s'en prendre à eulx.

VI. Estant le délinquant appréhendé, sera promptement deans vingtquatre heures de sa détention (si faire se peut, et qu'il ny ait légitime empeschement, et audict cas d'empeschement deans trois jours au plus tard) deurement interrogué tout prisonnier par les juges, et par serment, qu'il sera tenu faire, de dire la verité sur les charges et accusations résultans contre luy, ensemble sur ce qu'il voudra dire à sa justification et descharge, sans délaisser ce pendant d'enquêter et informer du dit fait.

VII. Que ès matières criminelles se procédera d'office pour enquêter de la pure verité du fait. Et ce ordinairement et extraordinairement à briefz jours et intervalles.

VIII. Le quel examen se fera en présence du dict juge et du greffier ou secrétaire, qui le mettra par escript, premièrement l'interrogatoire tout au long et la responce du prisonnier, comme luy sera prononcé par le juge, sans royer ou tracher ce que une foiz a esté dit, mais escripvra tout au long les corrections, additions et changemens, faisant à la fin des responsifz, note des motz et parolles que par luy auront esté adjoustées, corrigées et changées, pour y avoir après regard.

IX. Le juge aura pareillement regard à la constance et vacillation du dict prisonnier, dont il fera tenir note après les dictz responsifz.

X. Incontinent l'examen achevé, le juge, ou en sa présence le greffier ou secrétaire, en fera lecture au dict prisonnier, afin qu'il entende et considère le tout bien. Et s'il y veult adjouster, oster ou changer quelque chose, le dict greffier ou secrétaire l'escripvra, sans riens royer de ce que une foyz a esté escript, comme dit est.

XI. Ce fait, le prisonnier soubzsignera on marquera la dicte confession ou dénégation. Et au cas qu'il ne saiche escripre ou marquer, le dict juge ou quelcun autre soubzsignera pour luy.

XII. Soubzsigneront aussi les juges, greffier ou secrétaire, avec note que la dicte responce a esté releute au dict prisonnier et qu'il a persisté en icelle, sans y avoir voulu adjouster ou diminuer chose quelconque, à paine d'amende au juge et greffier ou secrétaire qui auront obmis ce que dessus.

XIII. Que quant se procédera d'office tous prisonniers ou accusez de crimes respon-

dront par leurs bouches sur les interrogatz qui leur seront faitz, et ce catégoriquement et simplement par oy ou non, adioingnans les deffences qu'ilz voudront proposer s'aucunes en dyent. Et s'ilz sont plusieurs prisonniers, chascun sera examiné à part et séparément. Et si confrontation est nécessaire pour mieulx enfoncer la vérité, icelle sera faite.

XIV. Et ne seront admis de parler par conseil, ny servir d'escriptures, si ce n'est que pour certaine évidente considération (eu regard à la matiere) les juges trouvent ainsi se debvoir faire, abolissant toutes usances, coutumes ou manières de faire au contraire, en quelzques lieux que ce soit, comme chose grandement empeschant la voye et chemin d'expédition de justice et donnant lieu à plusieurs cavillations.

XV. Que les chepiers ou gardes de prisons n'admettront aucuns avoir accès ny parler aux prisonniers criminelz que du sceu et ordonnance des juges.

XVI. Que pareillement les dictz prisonniers feront séparez l'ung de l'autre, le plus que se pourra faire, sans qu'ilz puissent parler ou communiquer ensemble, signamment complices d'ung mesme fait, lesquelz totalement seront séparez.

XVII. Que si par la responce des dictz criminelz le cas est confessé, ou que autrement conste du delict perpetré, se prendra incontinent et au plustost que faire se pourra, par nostre procureur général ou l'officier du lieu, conclusion criminelle contre luy, sans user de quelque dilation ou retardement.

XVIII. Que si le prisonnier denye le fait ou qu'il propose quelque exception, en sera fait comm' il s'ensuyt.

XIX. Assavoir si le dict prisonnier ou adjourné allègue une exception déclinatoire ou dilatoire, on se riglera selon nostre dicte ordonnance, et ce incontinent, à fin que par ce moyen la cognoissance ou correction du maléfice ne soit empeschée.

XX. Que s'il denye les charges, à luy imposées, ou allègue quelque deffence, proposant son alibi, corpz deffendant, ou autres exceptions peremptoires, dénommera promptement sur le champs les tesmoingz dont il se voudra ayder pour estre oyz et examinez.

XXI. Comme réciproquement le juge, d'office ou à la petition de l'officier ou de la partie, prendra (si mestier est) plus ample information des dictes charges, faisant recollement des tesmoings oyz preparatoirement, et ce partie présente, du moins luy estant faicte insinuation et notification des noms des tesmoings contre luy produitz; mesmes se fera confrontation d'iceulx, si besoing est, pour du tout parinstruyre l'enquête judiciaire, auquel recollement en cause, important paine corporelle, ne pourra renuncer le dict prisonnier.

XXII. Que le juge, devant que encommencer l'enquête, fera faire ung acte et le mettre au procès, par lequel il préfigera terme commun aux parties, endens lequel chascun des parties puisse prouver par tesmoings ou escriptures ce que bon luy semblera.

XXIII. Et après que le terme de l'enquête sera escheu, au lieu de la publication se donneront au prisonnier les noms et surnoms des tesmoingz, produitz à l'encontre de luy, ensemble les articles ou charges, sur lesquelz ilz auront esté examinez, pour oyr ce qu'il voudra dire pour réjection et reproches contre les personnes et dépositions des dictz tesmoingz, ce qu'il sera tenu de faire promptement, afin d'en faire note et (si besoing est) l'admettre à les vériffier, mais rarement; savoir est quant telles reproches sont peremptoires pour détruyre la foy du tesmoingnaige.

XXIV. Que les tesmoingz, produitz d'une part et d'autre, ne seront seulement examinez sur les articles et faitz mis en avant par les parties produysantes, mais seront oyz d'office sur la vérité du fait, avec les circonstances alléviantes ou aggraviantes dépendans des dictz interrogatz, afin de non circonvenir la dicte vérité, et ce tant pour l'innocence de l'accusé comme pour advérer sa coulpe et maléfice, et ce à l'arbitraige du juge.

XXV. Que les tesmoingz, qui seront produitz en matiere criminelle, seront oyz par les juges (comm' il appartient) séparément, l'ung après l'autre, et non plusieurs ensemble, quelque notoriété de fait ou acte conjoint que on puist dire que ce soit.

XXVI. Quant aux mises, chascune partie fera les siennes; et ou le prisonnier n'aura le moyen d'y satisfaire pour sa povreté, se fera aux despens de la partie interessée, si aucune en a qui soit pour porter les dictes mises; sinon, de nostre fisque, n'est que lon

soit accoustumé prendre les dictz fraiz autrement, comme font plusieurs de noz villes, qui font ces mises de deniers communs d'icelles, ce que s'observera comme du passé.

XXVII. Que nulles informations ou enquestes se pourront prendre, sinon par les juges propres ou commissaires à ce députez et ung adjoint non suspectz. Et ne se debvront nommer commissaires, si n'est pour causes justes et légittimes. Et en tous cas les enquestes seront soubzsignées d'iceulx commissairés et adjonct, ensemble chascun tesmoignaige soubzscript du déposant, si tant est qu'il saiche escrire; sinon, se fera le marque diceluy, avec note qu'il ne sçait signer ny escrire, ainsi que dit est des prisonniers, à paine d'amende aux commissaires et adjonct qui l'auroyent obmis.

XXVIII. Que si les prisonniers requièrent, pendant l'instruction de leurs procès, eslargissement de leurs personnes, conviendra en préallable oyr la partie, et, soit qu'elle y consente ou le débarte, les juges, ordonnant sur cela, regarderont (sur ce que leur sera apparu du procès) déterminer si les dictz prisonniers debvront estre détenuz en prison publique et serrée, ou s'ilz seront commis à la garde de quelque officier et ministre de justice, ou tenir leurs logiz, ou bien estre relaxez ou eslargiz de prison étroite, soubz cautions fidéjussoires, ou à leurs cautions juratoires, qui se doibt estimer selon la qualité des personnes et circonstances des crimes et délictz imposez.

XXIX. Que l'eslargissement ou relaxation de prison ne se fera que à la charge de se représenter tout prisonnier au jour d'oyr droit ou toutes les foiz que sera ordonné ce faire, soubz paine d'estre convaincu des crimes, à luy imposez, et d'amende sur la caution qui sera partant tousiours arbitrée et liquidée, en recevant la dicte caution.

XXX. Deffendans faire le dict eslargissement, sinon que les prisonniers ayent premièrement respondu aux interrogatoires de l'officier ou accusateur, et encoires que la matière soit trouvée à ce disposée comme dit est.

XXXI. Interdisans pareillement à tous officiers de eslargir ou relaxer aucuns prisonniers ny les mettre hors de prison de leur auctorité seule, mais se doibt faire par décret et ordonnances des juges, à paine de nullité, ensemble de privation d'office et amende arbitraire.

XXXII. Veullans au surplus généralement que tous procès criminelz soyent (comme dit est) conduitz, riglez et demenez extraordinairement et non sur rolle des plaidz ordinaires, n'estoit que la matière fut de telle importance et de si grande difficulté ou obscurité, que, après les parties oyes en jugement sur leurs playdoyes, l'on ordonne qu'elles seroyent receues en procès ordinaires, et distribuées de conseil, ou admises de se servir d'advocatz et procureurs.

XXXIII. Auquel cas deffendons ausdicts advocatz ou procureurs, de faire superflues et impertinentes escriptures, ains poseront les faitz et articles justificatifz brièvement et simplement, sans user de répétition ny position de faitz calumnieulx ou non véritables, comme aucuns font, pour confondre les dictes matières et délayer les procès. Et ce à paine d'amendes en leurs noms privez, interdiction de postuler, ou autre correction arbitraire.

XXXIV. Que les dictes escriptures, ensemble les requestes qui se présenteront ès dictz procès criminelz, se soubzsigneront du suplyant, ou d'aultre ayant exhibé souffissante procuracion et estant admis. Et siavant que telles requestes puissent servir ausdictz procès, les originales se garderont, en délivrant copies seulement aux suplyans, et le secrétaire ou greffier sera tenu faire note du jour que l'exhibition en aura esté faite.

XXXV. Que les délayz, que s'accorderont pour procéder ou faire escriptures, seront par briefz termes et intervalles de jour à autre, ou de tiers jour en tiers jour, et tous peremptoires, n'est qu'il y ait quelque légittime occasion de continuation de délay, signamment pour la production d'aucuns tesmoingz absens ou aultres causes justes (à cognoistre par les juges) soit besoing de plus long délay ou de prorogacion de terme, selon la grandeur ou difficulté de la matière, à l'arbitraige du juge.

XXXVI. Que si l'officier, accusateur ou le prisonnier sont trouvez avoir usé d'évidentes calumnies ou mensonges, et scientement de faitz faulx, ne le porteront impunément, ains en seront chastiez, conformément au droit, ou autrement l'amendront arbitrairement, selon les circonstances de la matière et qualité de leurs dictz mensonges et calumnies.

XXXVII. Que sitost que l'enqueste sera achevée, les reproches et salvations faites, déclarera le juge à la requeste de partie ou ex officio les procès concludz en droit et procédera à la diffinitive, s'il trouve la matière à ce disposée.

XXXVIII. Que les juges rendront sentence selon noz édictz, placcartz et ordonnances (si aucuns en y a) et à faulte d'iceulx selon le droit escript commun, et où les paines seront arbitraires et extraordinaires, regarderont d'ensuyvir les termes de justice, commensurant les dictes paines à la grandeur des délictz, usans ès matières plus importantes par les juges subalternes d'avis de personnes doctes en droict et versez en justice, non suspectes, avec telz debvoirs et diligences que contient nostre dicte ordonnance sur la réformation de la justice criminelle.

XXXIX. Si les juges, après avoir visité les procès, trouvent la matière disposée, selon les termes de droict et justice, à question extraordinaire, la sentence se debvra incontinent prononcer par escript au prisonnier, pour à l'instant la mettre à execution.

XL. Et si par la dicte question le prisonnier confesse ce que luy est imposé, voulons que hors du lieu de la dite question et après l'intervalle d'ung jour (si tant est qu'il ait actuellement esté torturé et tiré de son corps) soit derechief interrogué sans question et hors du lieu d'icelle, pour veoir s'il demeure en sa confession, pour en faire note et approbation de sa dicte question. Que s'il le revocque, se peult répéter la dicte question, si les juges le trouvent ainsi convenir, ou autrement en pourront faire comme de droit et raison appertiendra, se riglant quant à la signature comme dit est cy dessus.

XLI. Que s'il endure la dicte question et ne se peult riens tirer de sa bouche, ne voulons que sans nouveau indice il puist estre remis à la dicte question, mais au dict cas se debvra visiter le procès, pour luy faire droict comme la matière le requerra, tant entre noz fiscaulx officiers que partie interessée, soit à l'absolution, eslargissement, paines extraordinaires, ou aultrement comm' il conviendra.

XLII. Deffendans bien expressément à tous juges, quelz qu'ilz soyent, d'user de la torture ou question extraordinaire, aultrement que ès cas où du droict il est permis, savoir est quant la chose est si claire et la preuve si apparente qu'il semble ne rester que la confession du prisonnier, pour indubitablement le convaincre. Mais où il n'y a plaine demye preuve ou bien où la preuve est certaine et indubitable, interdisons d'appliquer la dicte question, abolissans aussi ausdictz cas toutes coustumes, usaiges, statutz ou observances au contraire, qui sont plustost abuz, que aultrement, comme plus amplement est porté par nostre dicte ordonnance sur la réformation de la justice criminelle, prenant tousiours regard aux qualitez des personnes, délictz et aultres circonstances requises et nécessaires.

XLIII. Que toutes sentences diffinitives seront condempnatoires ou absolutoires, contenant la condempnatoire expressément la paine enquoy le prisonnier sera condempné, sans remettre le prisonnier à la discrétion ou volonté du seigneur ou de l'officier, comme en aucuns lieux se fait par abuz, ce que nous avons perpétuellement aboli, à paine de nullité des dictes sentences et de chastoy contre les juges.

XLIV. Que si toutesfoiz, le procès estant instruit, ne se trouve la matière disposée à la dicte condempnation ou absolution, ny aussi à icelle question extraordinaire, les juges pourront pour les suspitions véhémentes, résultans du dict procès, eslargir ledict prisonnier jusques au remand, soubz caution fidéjussoire ou juratoire, comme il se fait quant il ne conste au juge ce qu'il doibt prononcer, et ce à telle paine qu'ilz jugeront appartenir, ayent tousiours regard à la qualité des personnes et délictz.

XLV. Que les dictes sentences se prononceront premièrement en jugement au prisonnier en présence de l'accusateur, les huys du lieu du consistoire ouvertz; en après s'en fera la répétition et lecture publique au lieu de l'exécution, et ce afin que chascun saiche la cause de la dicte exécution et que icelle puist servir d'exemple au peuple.

XLVI. Que en tout estat de cause jusques à la sentence et exécution d'icelle ce qu'il constera à la descharge et innocence de l'accusé sera receu, moyennant qu'il soit trouvé que cecy ne se requiert par calumnie.

XLVII. Que l'exécution des sentences se fera endeans vingtquatre heures de la

pronunciation, ou plus tost s'il convient, et les condempnez se mèneront au dernier supplice le mieulx préparez de leurs consciences que faire se pourra, les faisant bien admonester de leur salut, aussi de mourir en la religion Chrestienne et catholique, et d'endurer en pacience le chastoy mérité.

XLVIII. Que prebstres, apostatz ou gens d'église criminelz ne seront exécutez par le dernier supplice, que premièrement ne soyent dégradez et délivrez comme personnes layes ès mains des juges séculiers.

XLIX. Que les corpz mortz des exécutez demeureront aux lieux patibulaires, et ne sera permis les enterrer, sinon par congé ou licence des juges supérieurs de la province, ce que ne se fera que rarement, et pour personnes plus honnestes ès cas moins exorbitans.

L. Quant à la confiscation des biens, icelle s'adjugera jointement par la dicte sentence ès cas où elle y chiet, soit de droict commun, ou par noz ordonnances, ou de coustume des lieux à appliquer selon les dictes ordonnances et placars.

LI. Et au regard des criminelz fugitifz, que ne se pourront appréhender, sera par l'ordonnance de décret de prinse de corpz dit, que, à faulte de la dicte appréhension, leurs dicts biens meubles et immeubles seront saiziz et annotez en la forme que cy dessus est déclaré, si toutesfois la matière y est disposée et que en ce crime confiscation ait lieu, et au surplus que le dict délinquant sera appelé à criz et par édict publicque, dont la forme sera cy après déclarée.

LII. Et quant aux adjournemens personnelz, si l'adjourné compare sera aussi promptement et avant toutes choses oy et interrogué d'office sur les interrogatoires que luy seront formez (comme dit est cy dessus des autres prisonniers), et, ce fait, sera ordonné s'il tiendra prison ou s'il sera eslargi soubz caution, ainsi que les qualitez du fait et des personnes sembleront requérir.

LIII. Que si le dict adjourné en personne fait deffault, en vertu du premier deffault sera décernée prinse de corps contre luy et ses biens annotez et saiziz en cas et ainsi que dit est, et s'il ne se trouve (pour estre fugitif, latitant ou aultrement ne faire copie de sa personne) sera pareillement proclamé et appelé par édictz publicques, contenans les crimes dont il est chargé, et ce par trois délayz, chascun de quinze jours, dont le dernier sera peremptoire, n'est que les juges pour certaines causes trouvent s'en debvoir donner ung quatrième de superabundant.

LIV. Que pendant les dicts appeaulx l'exécuteur d'iceulx mettra à chascune foiz qu'il fera son adjournement au lieu où il fait ses proclamations et appeaulx, ung escript attaché, contenant semblablement les crimes pourquoy il est appelé et le quantiesme deffault sera donné contre le dict absent.

LV. Que s'il compare après ung ou plusieurs deffaultz, sera envoyé en prison et condempné refondre les fraiz des dictz appeaulx et deffaultz, à prendre préallablement sur ses biens, si aucuns en a.

LVI. Et s'il ne compare à la dernière assignation, nostre procureur général ou officier du lieu exposera le fait et crime, dont le dict contumacé est chargé, avec les deffaultz contre luy donnez, pendant la conclusion de bannissement, confiscation de biens ou telle aultre qu'il trouvera estre à faire, selon la qualité du delict, et incontinent endeans ung seul brief terme les juges visiteront les informations et exploitz des huyssiers ou sergeans, pour y rendre et donner sentence comm' ilz trouveront convenir. Neantmoins le dict appelé sera tousiours receu à purger les deffaultz, jusques à sentence, en payant les despens d'iceulx deffaultz.

LVII. Néantmoins paravant donner sentence de bannissement, confiscation de biens ou faire grief à celuy qui est absent, fauldra qu'il conste (à tout le moins par demye probation) du contenu en la demande, tant que pour souffrir à la dicte question extraordinaire, que avec la fuyte pourra estre tenue pour probation souffissante, aussi paravant la dite prononciation est besoing que les tesmoingz soyent examinez d'office, tant pour l'innocence que pour la coulpe du dict fugitif (comme s'il fut prisonnier), aussi soyent recollez de nouveau, pour avoir (siavant que faire se pourra) la preuve en forme deue, veullant que la seulle contumace ne soit tenue pour preuve mais bien pour adminicule

aux autres probations et indices, résultans contre les contumacez. Finablement le procès doit estre instruit comme s'il fut présent et en la manière que dit est cy dessus.

LVIII. Que la sentence contre les dictz contumacez se fera telle et sur meismes paines que le criminel eust souffert, s'il fut esté présent, avec tous despens et non tousiours de la hart ou aultre paine corporelle.

LIX. Que si sentence de bannissement sur la hart et confiscation de biens ou aultre s'est prononcée par contumaces contre aucun fugitif, et par après retourné au pays, et estant appréhendé veulle proposer ses deffences, tant de son absence que sur son innocence et descoulpe, nous ne voulons qu'il soit forcloz de ce faire, mais demeurant la preuve de nostre procureur général ou officier faicte contre luy durant son absence pour bonne, vaillable et juridique, le dict prisonnier pourra vériffier au contraire, comme aussi sera loisible au fisque, d'amplyer sa preuve si bon luy semble, pour après faire droict aux parties, comme fut esté faict si dez le commencement iceluy, qui s'est absenté, se fut deffendu, saulf néantmoins que en tous cas demeureront confisquees les biens du dict contumace ou aultres paines pécuniaires adjudgées, n'est toutesfoiz qu'il retourne dedans l'an du bannissement, ouquel cas sera admis en ses deffences susdictes, en payant les fraiz et mises de justice.

LX. Bien entendu toutesfoiz que pour les crimes d'hérésie ou de lèze Majesté, troubles ou rebellions passées, et tous aultres délictz, contenuz aux placcars sur le faict de la religion, on se riglera selon iceulx placcars et n'aura ceste nostre ordonnance lieu pour telz crimes ny passez ny à advenir.

LXI. Que si l'accusé est mineur d'an, son tuteur ou curateur le pourra assister et proposer deffences pour luy. Et s'il n'en a pas, le juge luy en debvra donner ung, pour intercéder pour luy selon la forme de droict.

LXII. Ordonnans que tous procès criminelz soyent devant tous aultres affaires diligamment instruitz, visitez et jugez et que on ait à l'expédition d'iceulx toutes aultres choses postposées.

LXIII. Pareillement, pour ce que entendons plusieurs officiers et juges différer les poursuytes et instructions des procès des criminelz, soyent prisonniers ou contumacez, à couleur que iceulx ont présenté requeste pour avoir grâce et rémission de leurs fourfaictz, donnant souvent (principalement s'ilz sont prisonniers) faulx à entendre, pour avoir lettres d'avis, et ce pendant faire surceoir les procédures ou avoir quelque dilation, nous ordonnons que, quant il y a quelque prisonnier qui donne telle requeste et que lon a demandé sur icelle avis, les dictz juges et officiers ne tarderont cependant à faire l'instruction de telz procès jusques à sentence diffinitive ou de la question inclusivement, et procéderont à l'exécution d'icelle, sans attendre autre responce.

LXIV. Et pour aultant que en nos dictz pays de pardeçà lon use diversement au faict d'appellation des sentences criminelles, en aucuns desquels elles sont receues jusques aux consaulx ou juges présidiaulx inclusivement, en autres n'est nullement loisible d'appeller ès dictes matières, nous ordonnons touchant les pays et provinces, où lon a usé d'appellations en matières criminelles, que on se riglera en la forme et manière qu'a esté faict du passé, tant que nous y aurons autrement ordonné.

LXV. Et au regard des autres provinces, nous y adviserons s'il y convient donner quelque changement ou réformation, pendant lequel temps on en usera coume du passé, ainsi que porte nostre dicte ordonnance générale.

LXVI. Que contumacez ne seront receuz par appel où lon use du dict appel, ains les sentences seront mises en exécution, nonobstant iceluy.

LXVII. Quant aux fraiz et mises des procès criminelz, pour ce qu'il y convient donner quelque modération et riglement, et néantmoins malayement se peult faire en général, nous ordonnons que endeans ung mois de la publication de cestes, toutes les justices subalternes, ayans haulte justice, donneront la déclaration et spécification, tant des dictes mises, que du droict de cepaige, ès mains des consaulx ou juges provinciaulx. Lesquelz endeans ung autre mois ensuyvant, nous les renvoyeront, ensemble les fraiz et mises de justice accoustumées en leurs sièges, pour les faire veoir, tauxer, modérer particulièrement

comme de raison, que nous ferons renvoyer à chascun; et cependant se rigleront comme du passé.

LXVIII. Que si aucuns criminelz sont condempnez en amendes pécuniaires, et qu'ilz n'ayent pour y satisfaire et furnir, afin que les dictes paines ne soyent illusoires et les délictz ne demeurent impuniz, nous voulons que les dictz délinquans soyent chastiez en leurs corps conformément au droict escript.

LXIX. Et pour aultant que en aucuns lieux de pardeçà les officiers qui ont instruction des procès criminelz, ont semblablement l'administration et maniance des biens saiziz, annotez et confisqueuz, aussi des amendes, pour ceste cause voulons que cela cesse dorenavant, ains que estant ung bien saisi et annoté, tant que la sentence de confiscation soit prononcée, iceluy demeure régy soubz la main de justice et gouverné par tel qui sera à ce commis, et ne pourra avoir aucune administration de justice, à la charge de le laisser suyvir à celuy, auquel sera adjudgé ou ordonné par sentence, et de rendre compte de son administration.

LXX. Et la sentence de confiscation rendue à nostre prouffit, seront tenuz noz officiers et juges en faire incontinent l'advertence à nostre receveur des exploix du dict lieu, s'aucun en y a; sinon, au receveur de nostre demaine illecq, ou du lieu plus prochain, et luy envoyer la dicte sentence avec l'inventoire des biens confisqueuz ou appliquez à nostre prouffit, en mettant iceulx en ses mains pour en tenir compte, lesquelz receveurs pareillement recevront les amendes adjudgées, aussi les biens fourfaitz et commis à nostre prouffit, ne trouvant convenir le laisser en mains de l'officier ou administrateur de la justice. Et le semblable n'entendons estre fait par noz vassaulx, pour le regard du dict officier, et ce pour éviter les inconvéniens qui adviennent de ce que dessus.

LXXI. Et combien que par ce que dit est cy dessus nous ayons assez déclaré que nostre intention est que en ces matières de crime et délictz soit procédé extraordinairement, par briefz intervalles et delayz, et que les juges et officiers entendent aux instructions et déterminations des procès, toutes choses postposées, paroû ne soit besoing d'autre préfinition de temps, toutesfoiz, pour ce que aucunesfoiz les accusateurs reculent la vuydange des dictz procès aussi bien que les prisonniers, nous ordonnons que les dictz procès, qui seroyent mis sur le rolle ou qui auroient pluisieurs pointz et difficultez, soyent pour le plus tard vuydez deans l'an de l'apprehension, et ès matières plus grandes, ardues et de difficile preuve et ou y auroit beaucoup à enquester (pour le plus long espace de temps qui peust estre) de deux ans, endans lequel terme totalement et sans excuse quelconque voulons estre terminées toutes questions et causes criminelles, à paine que sera procédé par les fiscaulx contre les officiers ou juges, lesquels auroient commis faulte ou négligence, selon les paines du droict.

LXXII. Que les procès criminelz vuydez, iceulx se garderont et conserveront fidèlement par les juges ès greffes pour en respondre par après s'il en est mestier, sans que lon les puist brusler ou rendre à partie, comme s'est fait en quelque lieu.

LXXIII. Aboïssans, cassans et annullans pareillement toutes coustumes, stilz, usances, manières de procéder et traitter causes criminelles, contraires à ce que cy dessus est escript, veullans que pour les cas non comprins soit ensuyvie la disposition du droit escript commun.

LXXIV. Neantmoins s'il y a stilz ou coustumes, previlèges, statutz et ordonnances municipales ou locales, manières de procéder, qui ne fussent contraires, mais différentes de cestuy nostre présent stil et ordonnance, nous les avons suspendu et suspendons, tant que iceulx, à nous présentez, veuz et examinez en conseil, les ayons approuvé, emologué et décrété comme dit est cy dessus.

LXXV. Veullans au surplus toutes noz autres ordonnances, mandemens et édictz, faictz et publyez sur le fait des crimes (siavant qu'elles ne sont contraires à ce qu'est ici statué), s'observer et garder; et signamment se gardera (comme dit est) celle présentement édictée et statuée sur la réformation de la justice criminelle, pour y avoir recours en cas de besoing.

Si donnons en mandement à noz très chiers et feaulx, les chief présidens et gens de

noz privé et grant consaulx, chancelier et gens de nostre conseil en Brabant; gouverneur, président et gens de nostre conseil à Luxembourg; gouverneur, chancelier et gens de nostre conseil en Gheldres; gouverneur de Lembourg, Faulquemont, Daelhem et d'aultres noz pays d'outre Meuze; gouverneur, présidens et gens de noz consaulx en Flandres et Artois; grantbailly de Haynnau et gens de nostre conseil à Mons; gouverneur, président et gens de nostre conseil en Hollande; gouverneur, président et gens de nostre conseil à Namur; gouverneur, président et gens de nostre conseil en Frize; gouverneur, chancelier et gens de nostre conseil en Overijssel; lieutenant de Groeningen, gouverneur, président et gens de nostre conseil à Utrecht; gouverneur de Lille, Douay et Orchies; prévost le conte à Valenciennes, bailly de Tournay et du Tournesiz, rentmaistres de Bewest- et Beoisterschelt en Zélande, escoutette de Malines, et à tous autres noz justiciers, juges et officiers, présens et advenir, cui ce regardera, leurs lieux tenans et chascun d'eulx endroit soy et sicomme à luy appertiendra, que ces présentez ilz publyent et facent publier, chascun ès lieux et limites de sa jurisdiction, là et ainsi que besoing sera, et aussi gardent, observent, et entretiennent doresnavant icelles, et facent garder, observer et entretenir en tous ses pointz et articles, selon sa forme et teneur, nonobstant aucuns privilèges, statutz, loix, coustumes, stiltz particuliers ou usances au contraire, lesquelles au cas présent ne voulons avoir lieu, ains pour les raisons et considérations susdictes avons de nostre auctorité et puissance absolue suspendu et suspendons par ces dictes présentes, tant que autrement en soit ordonné, comme dit est, deffendant ce pendant à tous justiciers, juges et officiers de prendre regard ausdictz privilèges, loix, coustumes ou usances, par lesquelles ces dictes présentes pourroyent estre empeschées ou retardées en tout ou en aucuns pointz d'icelles. Et pour ce que de ces meismes présentes lon pourroit avoir à faire en plusieurs et divers lieux, nous voulons que au vidimus d'icelles, fait soubz seel autenticq, ou à la copie collationnée et signée par l'un de noz secrétaires, plaine foy soit adjoustée comme à ces meismes originalles; car ainsi nous plaist il. En tesmoing de ce nous avons fait mettre nostre seel à ces présentes. Donnée en nostre ville de Bruxelles, le IXe jour de juillet, l'an de grâce mil cinq cens soixantedix, de noz règnes, asscauvoir des Espaignes, Sicille, etc. le XVe, et de Naples le XVIIe.

Par le roy, en son conseil.

d'Overloep.

XIV. 2 Maart 1575. *Ordonnantie betreffende de kerkelijke Goederen in Holland*¹⁾.

Alsoo de Staten van Hollandt uyt verscheyde en menighvuldige klachten verstaen, dat de ontfangers van de geestelijke en geannoteerde goederen onder anderen hen onderwinden met de kercken, pastoryen, commanderyen, canonisyen, memorien, getyden, vicaryen, Heylige Geest-, wees-, arme huys-sitten, oude mannen- ende wyven- ende andere arme-huysen ende goederen, soo wel binnen de steden als ten platten lande, de kerckmeesteren en regenten van dien niet toelatende eenigen handel ofte administratie van deselve goederen, midts 't welck den armen seer kleyn onderhoudt gedaen werdt en meest al de voorschreve kercken en huysen t'eenmael vervallen, en daerenboven de uyt schulden en lasten midts-gaders derselver kercken-dienaren en predikanten, onbetaeldt en ongeloonndt blijven, alles tot groot achterdeel, schande en oneer van den lande en overigheden van dien, soo is't, dat de voorschreve Staten geordonneert en gestatueert hebben, ordonneren en statueren by desen, dat voortaan by de magistraten en regeerders van alle de steden, dorpen en vlekken in Hollandt alle jaers gesteldt en geordonneert sullen werden kerckmeesteren, Heylige-Geest-meesteren, wees-meesteren, arme huys-sitten-meesteren en andere toesienders en regenten der armen, nadat in elcke stede en vleckke gewoonlijck en noodigh zijn gestelt te werden, teneynde deselve armen behoorlijck onderhoudt gedaen, de kercken en huysen, alsnu seer gedestruert, verbrandt en geruïneert, wederomme gerepareert, opgetimmert, en de reliquien ende goederen van dien aengevaerd, verkocht, gealieneert, de uyt schulden

¹⁾ Naar *Groot Placcaatboek van Holland en Zeeland*, IV, blz. 345.

van dien betaeldt en voorts alle de pastoryen, commanderyen, canonisynen, vicaryen, memorien, getyden, Heylige Geest-, weesen-, arme huys sitten-, oude mannen ende wijven- ende andere arme-landen, renten, pachten en andere goederen en inkomsten, by de voorschreve kerckmeesters en regenten geadministreert en geregeert mogen werden, sulcks 't selve van ouden tijden gebruyckt is geweest, niettegenstaende eenige derselver goederen of reliquien by de voorschreve ontfangers alreede verkocht souden mogen wesen, daer af de penningen, alsnoch te ontfangen, by de voorschreve kerckmeesters en regenten gelicht en geheven sullen mogen werden, ratificerende alle het gunt desenaengaende by eenige magistraten en regeerders van de voorschreve steden, vlecken of dorpen, zedert de jegenwoordige beroerte en veranderinge der religie, alreede gedaen magh wesen. Welverstaende, dat al 't gunt boven den voorschreven onderhoudt van de voorschreve armen en noodelijcke reparatie, timmeragie ende de lasten der voorschreve kercken en huysen van de geestelijcke goederen alsovooren overschieten sal, by de voorschreve kerckmeesters, regenten ofte haerluyder rentmeesters geëmployeert en bekeerd sal werden tot de jaerlijcsche betalinge, habitatie en onderhoudt van de schoolmeesters, predikanten en kerckendienaren, behoudelijck de pastooren, commandeuren, canonicken, vicarissen, memorie- en getydeheeren, hen onder de gehoorsaemheydt van den Prince van Orange, als stadthouder en capiteyn-generael van de Koninghlijcke Majesteyt, als grave van Hollandt, Zeelandt en West-Vrieslandt, onthoudende, haer toegevoeghde alimentatie, mede by de voorschreve kerckmeesters en regenten respectivelijck te betalen. Interdiceren daeromme de voorschreve Staten alle de ontfangers van de geannoteerde geestelijcke goederen alsovooren den verderen ontfangh, handelinge en administratie van dien, niettegenstaende eenige ordonnantien of commissien ter contrarie, dewelcke de voorsz. Staten, voorsooveel deselve dese haerluyder ordonnantie eenighsins contrarieert, expresselijck by desen derogeren, willende, dat deselve ontfangers de voorschreve kerckmeesters ende regenten met de voorschreve kercken, huysen en goederen van dien te laten geworden (sic!), sulcks dat de voorschreve burgermeesteren en regeerders van de voorschreve steden, vlecken en dorpen oorbaerlijckst duncken sal, behoudelijck dat een yegelijck van de voorschreve kerckmeesters, Heylige-Geest-meesters, weesmeesters en regenten, elck in sijn reguard, gehouden sal wesen alle jaers reeckeninge, bewijs en reliqua te doen van alle sijne handelinge en administratie, daer en alsoo 't behooren sal, alles mede na goede oude gewoonte.

XV. 11 Juli 1575. Opdracht van de hooge overheid aan Prins Willem van Oranje¹⁾.

Nademaal d'Almogende God, door zyne zonderlinge gratie en genade, den landen van Holland en Zeeland jegens den Hertog van Alva en de heerschappy der Spanjaarden, met haren aanhank, van de quaatwillige en bloeddorstige vyanden derzelve landen, wonderbaarlyk tot nog toe heeft behoed, daartoe met zyn Goddelyke woord verlicht en alzulx den ingesetenen van dien van de slavernye, soo in den lichame als in der conscientie, heeft verlost uit de handen van haare voorsz.: vyanden, jegens wiens aanloop, groot geweld en heirkraft, aan alle oorden aangewend, de mogendheid en goedertierentheid Gods tot meermalen sonderlinge voorspoed en victorie heeft verleent, door middel, vlyt en sorgvuldigheid van den doorklugtigen en hooggeboren Vorst en heer Wilhelm Prince van Orangien, Grave van Nassau etc., met een verweckinge des gemoeds van den volken en ingesetenen voorsz., in der voegen dat den vyand, in synen kragt en macht seer geswakt of gekrenkt zynde, tot zyn quaad voornemen niet heeft konden geraken, welke Gods werk, want niet alleenlyk te verwonderen, maar als een grote weldaad en genade by een yegelyk staat aan te nemen, en in 't generaal met alle polityke ordeninge te bevestigen, om voortaan alle saken gesteld en gehouden te werden in goede geregeltheit, discipline en onder een beter beleid, dan tot nog toe mits de menigvuldigheid der lasten en affairen van de oorloge en aanperssingens der vyanden wel heeft mogen geschieden of in 't werk gebragt

¹⁾ Naar *Groot Placcaatboek van Holland en Zeeland*, VIII, blz. 7. Vergeleken met een gelijktijdige copie in Rijksarchief, Bruine kastje Holland, no. 104.

werden, sulx dat, hierdoor de saken der landen en van allen den ingezetenen in meerder versekertheid en gerustigheid gesteld zynde, den vyanden veel hoops en middels afgesneden zal werden van eenig voordeel op denselven landen te krygen, daartoe hy ook onder dexsel van vrede-handel eenige voorleede maanden, sonderlinge en met alle listigheid, schynt gearbeid te hebben, immers want egene republyke en nog eenige gemeine staat van den lande of steden sonder ordentlyke policie mogen blyven staan, maar door confusie by hen selven moeten vergaan en vervallen, mits 't welk met goede redenen alzulke ordre, wetten en policie behoren gevordert te worden, dat vooral de republycque ende gemene saecke mach worden behouden, geadministreert met behooryke reputatie, eere en autoriteit des overheids, deselfde administratie hebbende, en met gerustigheid, eendracht en welvaren der particuliere ledematen en ondersaten, elks in zyn regard, daartoe God Almagtig, als een beminder van alle goede policie, zynen zegen en vorderlyke hand altyds is reikende, tot vermeerderinge zynes naams en glorie.

Dezen aangemerkt en bevindende de ridderschap, edelen en steden van Holland, repræsenterende den Staten van dezelve landen, na onderlinge communicatie en rypen beraade op de forme van regeringe en administratie van de gemeene zaake derzelve landen, dat alle republyken en gemeenschappen best worden behouden, gesterkt en bevestigd by eenigheid, dewelke niet wel en kan zyn by veele, in wille en gemoed veelyds differerende, en mitsdien ook noodig te zyn, dat de voorsz. regeringe gesteld werde en bevolen zy aan één hoofd en overigheid, hebben daarom de voorsz. Staaten door de ingebooren goede affectie, liefde en yver, die Zyne Princelyke Excellentie altyds den voorsz. landen toegedragen ende bewesen heeft gehadt, deselfde Zyne Princelyke Excellentie, eene voornaamste personagie dezer Nederlanden en een principaale en de eerste van de Staaten derzelve landen, verzogt en gebeden en, voorzooveel in hunluiden is, als hoofd en hoogste overigheid verkoren en gesteld tot de regeringe der voorsz. landen en steden van Holland, mitsgaders allen den onderwind en beleidinge van de gemeene zaake derzelve landen, al deselfde onderwerpente de goede wille en gebied van Zynder Excellentie, denwelken zyluiden geconfereert hebben, en mits dezen confereren, allen volkomen magt en auctoriteit, daartoe eenigzints nodig zynde, in der forme en maniere hierna volgende:

Te weten dat Zyn Excellentie, zoolange de landen in den oorloge of wapenen zyn, zal hebben volkomen auctoriteit en magt als souverain en overhoofd te gebieden en te verbieden, alles wes tot conservatie en bescherminge der landen dienlyk en ondienlyk zal mogen zyn.

Al zulx zal Zyne Excellentie op alle krygszaaken te water en te lande disponeeren naar zyn goedduncken of met advys van degeenen, die Zyn Excellentie gelieven zal t'allen tyde daartoe te gebruiken.

In dezelve krygszaaken stellende en gebruikende al zulke oversten, capiteinen, luitenanten, officiers en soldaaten, als Zyn Excellentie goedduncken zal, onthoudende denzelven en allen anderen commissarissen tot beleidinge der krygszaaken, en 't gunt daaraan kleeft, eenigzints noodig zynde, op behooryk tractement en besoldinge na Zyne Excellentie goedduncken, met al zulke goede en generale krygsordeninge en discipline, als tot soulagement der ingezetenen en ten minsten quietse van den lande in alder gelykheid en eenparigheid zal konnen geschieden.

't Voorsz. krygsvolk verdeelende en logeerende alom binnen den steeden en vlekken en ten platten lande, daar des noods zy en by Zyn Excellentie goedgevonden zal werden, zonder eenig advis of bewilliginge van de Staaten, magistraaten van de steden of van iemand anders daartoe te verwagten, in der voegen dat alle steden en vlekken altyds het krygsvolk of garnizoen, henluiden toegezonden, elx in zyn regard ter ordonnantie van Zyn Excellentie by provisie zullen ontfangen, voor en aleer zyluiden zullen doen eenige remonstrantie of verzoek ter contrarie tot haar ontlastinge.

Zyn Excellentie zal doen nakomen alle zyne bevelen, ordonnantien, wetten, discipline en articulen des krygshandels, met straffinge van de overtreeders van dien, daartoe de Staten en steden met hare schutteryen en gemeenten, des geboden zynde, hand zullen houden.

Ter uitregtinge ende beleyt des voorsz. krygs en krygszaaken, zoo te water en te lande, zal Zyn Excellentie hebben de geheele en vrye administratie van de contributien en penningen, by de Staaten daartoe gedestineerd en bewilligt of alsnog te destineren en te bewilligen.

Alle hetwelk Zyn Excellentie zal doen ontfangen, handelen, dispenseeren en uitgeven op alzulke ordonnantie, by alzulke tresoriers of gecommiteerden, als Zyn Excellentie daartoe stellen en verkiezen zal uit eenige bequame personen, Hollanders en Zeelanders weezende, mits dat by denzelven tresoriers of gecommiteerden ook voor de Generale Staaten of haare gedeputeerden van drie maanden tot drie maanden geteekent of verantwoord zal worden, behoudelyk nogtans indien Zyn Excellentie gelieft als tresoriers of gecommiteerden ten fine voorsz. te gebruycken eenige, allereede in dienste en gelyke zaaken geëmployeert, egeene Hollanders of Zeelanders weezende, dat tzelve voor deze tyd geschiede zonder prejudicie van de privilegien ende gerechticheden van den lande in toekomende tyden.

En zal Zyn Excellentie in alle voorvallende zaaken volkomen magt en vermogen hebben, zonder te hebben of te verwagten der Staaten consent tot laste van den gemeenen lande, en met verband en op geloof derzelve landen, te ligten of te vinden de somme van 20000 guldens eens, by denzelven landen goed te doen, elx voor zyne quote.

Zyne Excellentie zal van wegen den Conink, als Graave van Holland en Zeeland, recht en justitie doen administreren by den Raad van den Hove van Holland, over alle den plaatsen en ingezetenen van Holland, Zeeland en Vriesland, onder denzelven Hove resorterende, in allen zaken, tot kennisse van denzelven Hove staande, zonder nogtans te verleenen eenige provisie of t'admitteren eenige proceduren jegens d'ordonnantie of resolutie van de Staaten.

En mits dat dezelfde Raad vorder hem zal hebben te voegen na beschreeven rechten, equiteit, mitsgaders alle deugdelyke privilegien en costumen, en in materie van appellatie en executie van haare sententien, na de provisioneele laatste ordonnantie en resolutie van de Staaten.

Des zal Zyne Excellentie denzelven Raad, allen hooftofficiers en andere officiers van de justitie (tot collatie van de Kamere van de Rekeninghe na gewoonte niet staande) stellen en ordonneeren van wegen den Conink als Graave van Holland en Zeeland, te weten, zoo wanneer eenige van de jegenwoordige zal mogen overlyden of den tyd van eenige officie geëxpireert zyn, tenwaare om redenen, Zyne Excellentie boven desen goet bevonde eenighe te veranderen ofte te vernieuwen, 'twelck Zyne Excellentie mitsdien zal mogen doen in byden gevallen, met advys van de Staaten, dewelke Zyne Excellentie t'allen tyden zullen denomineren drie personen, uitten welken tot vacerende staaten en officien respective Zyn Excellentie één zal verordonneeren, mits dat in den voorsz. Raad van Holland altyds twee zullen zyn uit Zeeland, als na ouder herkommen of privilegie van denzelven lande.

En zullen die van den Raade voornoemt by provisie mogen verleenen alle provisien in materie van gratien, als relief en restitutie, zulx als by den Grooten Raade van Mechelen plag gedaan te werden. Item alle beneficien van regten, als beneficien van inventaris, cession en diergelyken.

Zullen ook by provisie ter eerster instantie kennisse hebben van alle questien feudaale, mits dat in zulke zaaken by hem zullen zyn den stadhouder en Raaden van de leenen, van ouds geweest hebbende en nog jegenwoordig zynde.

By Zyne Excellentie als by de overhand zullen mogen verleen alle gratien, als remission, pardons, respyten, quinquennellen, legitimatien en diergelyke van wegen den Conink alsboven, na behooryk advys van d'officiere en wethoudere van der plaatsen of anderen als na ouder gewoonte, van gelyken alle octroyen, beneficiën en prerogativen of privilegien, welverstaande, dat in 't verleenen van eenige octroyen of privilegien aan eenige communitieiten, steeden ofte vlekken 't zelfde gedaan zal werden met advys van de Staaten, om alle questien voor te komen.

Zyne Excellentie zal onder zyne hand en zegel verleenen de sauvegarde en paspoorten, als 't zelfde tot nog toe geuseert en gedaan is, zonder dat iemand in Holland nog Zeeland, wie hy zy, hem zulx zal onderstaan dan by expresse authorisatie van Zyne Excellentie.

Item Zyne Excellentie zal eligeeren, creëren en vernieuwen ten gewoonlyke tyde de magistraten in de steden, als na ouden herkomen, handvesten of privilegien van den steeden, welverstaande indien de nood of verzeckerheid mogte vereyssen eenige afstellinge of vernieuwinge van officieren, wethoudere of magistraten van de steden, buiten den gewoonlyken tyd, zal Zyne Excellentie 't zelve ook mogen doen, met kennisse van zaaken, en van 't meerendeel dergeenre, die de vroedschap en 't corpus derzelve steden zyn repre-

senterende, al sonder prejudicie der steden voorsz. handvesten en privilegien, die niettemin gehouden zullen worden en blyven in haaren geheel.

Gelyk Zyne Excellentie ook handhouden en beschermen zal alle rechten, privilegien, geregtigheden, vrydommen en loflyke costumen der landen en steden van Holland en Zeeland, onder zyne gehoorzaamheid zynde, in 't gemeen en van elkeen byzonder, met voorstand, handhoudinge en protectien van de preëminentie en autoriteit van alle wettelyke officieren, magistraten en overheid, zonder eenige steden of plecken onderhouden te werden eenige andere collegien of consistorie, dan met advys, nominatie en instelling van de magistraten derselver stede of van de gemeene Staaten.

En aangaande de religie zal Zyne Excellentie admitteren en handhouden d'oeffening van de Gereformeerde Evangelise Religie, doende surcheeren en ophouden d'exercitie van de Roomse Religie, constituerende tot vordering der voorsz. Gereformeerde Religie drie of vier gequalificeerde personen als generale commissarissen in 't stuk der religie, dewelke zullen letten op de qualité van de predikanten en ministers, mitsgaders op haar behoorlyk onderhoud voorzien, in de steden met advys van de magistraten en ten platten lande van de hoofdofficiers van der plekke.

Zonder dat Zyne Excellentie zal toelaten, dat men op iemands geloof of conscientie zal inquireren of dat iemand ter cause van dien eenige moeyenisse, injurie of letzel aangedaan zal worden, doende vorder by advys van de voornoemde gecommitteerden, d'oeffening der voorsz. religie aangaande, stellen alzulke goede ordre, als na gelegenheid van der zaaken en conditien van der steden ten meesten gerustigheid en commoditeit van de gemeente, zonder verminderinge van Godes eere, bevonden zal worden te dienen en te behooren, ook met advys van de Staaten, is 't nood.

En zal Zyne Excellentie in 't gunt voorsz. is tot zynen raaden en adsistentie verkiezen alzulke gequalificeerde persoonen, Nederlanders en 't meerendeel Hollanders en Zeelanders weezende, als Zyne Excellentie believen zal, zonder advys of denominatie van iemand.

En zullen de Staaten in 't gemeen, ook de officieren, magistraten, schutteryen en gemeenten in alle steeden en vlekken eed doen, Zyne Excellentie in de voorsz. zyne regeeringe, beveelen en ordonnantien, boven verhaald, en tot onderhoudinge van dien getrouw, onderdanig en gehoorzaam te wezen.

Alsook by of van wegen Zyne Excellentie reciproquelyk gezworeen zal worden, in de voorsz. regeeringe der landen van Holland en Zeeland haaren rechten, privilegien, vrydommen en loflyke costumen in der forme en maniere alsboven by alle mogelyke wegen te beschermen en te bevorderen jegens alle haare vyanden en wederpartyen, van alle 't welk gemaakt zullen werden acten, solemneelyk gezegelt en geteekend, als 't behoord.

Des zullen de Staaten van Holland, voorzoovele hen aangaat, of met die van Zeeland in 't generaal vorder constitueren van de voornaamste en principaalste van den lande eenen gemeenen Land-raad, tot beleding en conservatie van allen anderen des gemeenen lands zaaken en Unie derzelve landen, dewelke na de ordonnantie, autorisatie en instructie, henluiden daaraf te geven vanwegen den Staaten, met alle officie en dienstwilligheid Zyne Excellentie ook zullen assisteren na haar vermogen met raad en daad, daartoe in 't geheel of deel by Zyne Excellentie vermaant zynde, en zal niettemin Zyne Excellentie de Staaten doen vergaderen en beschryven, als hem goeddunken zal in 't particulier of generaal.

In alle 't welke hebben de voornoemde Staaten, voorzooveel hen aangaat, belooft en hen verbonden, beloven en verbinden hen by dezen, Zyne Excellentie onderdaniglyk te gehoorzamen en na haar vermogen te doen gehoorzamen t'allen tyden, des bevel en ordonnantie van Zyne Excellentie hebbende.

Gedaan tot Dordrecht by de ridderschappen, edelen, groote en kleine steden van Holland, staatsgewys vergadert zynde den 11 July 1575, en t'oirkonden dezen metten gemeenen zegele van den lande en, t'haren ernstelyke verzoeke, metten zegele der stede Dordrecht bevestigt. En was bezegelt mette zegelen der Staaten en van de stad Dordrecht. Onderstond nog geschreven, ten beveele en uitten naame van de ridderschap, edelen en steeden van Holland, boven vermelt, onderteekend P. Buys; onderstond geschreven, in kennisse van ons onderteekent.

C. de Rechtere.

XVI. 8 November 1576. *Pacificatie van Gent*¹⁾.

Allen dengenen, die dese jegenwoirdige letteren zullen sien oft hooren lesen, saluyt. Alzoe die landen van herwaertsovere die lestleden negen oft thien jaeren doer d'inlandssche orloghe, hoochveerdige ende rigoureuse regieringe, moetwillicheyt, roovinge ende andere ongeregeltheden van de Spaengnaerden ende henne adherenten gevallen zijn in groote miserie ende alendicheyt, ende dat omme daertegens te versiene ende te doen cesserer alle voordere troublen, oppressien ende aermoeden van de voirsz. landen, by middele van eene vaste vrede ende pacificatie, hebben in de maendt van Februarii in 't jaer XVc LXXVIII gecommiteert ende vergadert geweest tot Breda commissarissen van Zyne Majesteit ende van den heere Prince van Orangien, Staten van Hollandt, Zeelandt ende hunne geassocieerden, by dewelcke geproponeert zijn geweest diversche middelen ende presentatien, dienende grootelick tot voorderinge van de voirsz. pacificatie, zoe en is nochtans daerop niet gevolcht die verhoefte vruchtbaerichyeit. Maer ter contrarie, geduerende die hope van vertroostinghe ende middelen van goedertierentheyit van Zyne Majesteit hebben de voirsz. Spaengnaerden hen dagelicx meer vervoordert, die arme onderzaeten te overvallen, verderfven ende in eeuwighe slavernie te bringen, zonder hen te vermyden diverssche mutinerye te maeken, heeren ende steden te dreygen ende vele plaetsen vyantlick inne te nemen, te rooven ende te branden, daerdoer, naerdien zy by den gecommiteerde totten gouvernemente van de landen verclaert zijn geweest vyanden van Zyne Majesteit ende van de gemeyne welvaert, die Staeten van herwaertsovere mit consente van de voirsz. gecommiteerden gedrongen zijn geweest die wapenen te nemen, ende daerbeneffens, om voirdere d'eeuwighe bederffnisse te verhueden, ende dat d'ingesetenen van allen dese Nederlanden, in eene vaste vrede ende accorde vereenicht wesende, gesamentlick zouden doen vertrecken die voirsz. Spaengnaerden ende hun aenhangere landtscheynders, ende die wederomme te stellen in 't gebruyck van hueren oude rechten, privilegiën, coustumen ende vryheden, mitz welcken neeringe ende welvaert in dezelve wederomme zoude moegen keeren, soe is 't dat, by voergaende aggreatie van de voirsz. heeren, gecommiteert totten gouvernemente van den landen volgende den vredehandel, tot Breda begonst, ter eeren Gods ende ten dienste van Zyne Majesteit tusschen die prelaten, edelen, steden ende leden van Brabant, Vlaendren, Arthois, Henegauw, Valenchyn, Lille, Douay, Orchies, Namen, Dornick, Utrecht ende Mechelen, representerende die Staeten van denzelven landen, ende den heere Prince van Orangien, Staeten van Hollandt, Zeelandt ende hunne geassocieerde, doer commissarissen over beyde zyden respectivelick gedeputeert, te weetene d'eerweerdige heeren, heere Jan van der Linden, abt van Sinte Geertruyden tot Loven, heere Gislain, abt van St. Pieters tot Ghendt, heere Matheeus, abt van Ste. Gislain, gekoren bisscop van Atrecht, heere Jan de Mol, heere van Oetingen, heere Franchois van Halewin, heere van Zwevegem, gouverneur ende capiteyn van Oudenaerde ende commissaris totte vernieuwinge van de wetten van Vlaendren, heere Kaerle van Gavre, heere van Frezin, ridders, heere Elbertus Leoninus, doctoer ende professor in de rechten in de universiteyt van Loven, meester Peeter de Bevere, raedt van Zyne Majesteit in Vlaendren, ende heer Quinten du Pretz, hooft der schepenen in de stadt van Berghen in Henegauw, mit Jan de Pennantz, raedt van Zyne Majesteit ende meester van zyne Reken Camere in Brabant, gecommiteert voer henlieden eer (!) secretaris, van wegen der voirn. Staeten van Brabant, Vlaendren, Henegauw etc., heere Philips van Marnix, heere van Ste Aldegonde, Arnould van Dorp, heere van Teempsche, Willem van Zuylen van Nyveldt, heere van Heeraertsberghe, schiltknappen, heere Adriaen van der Mylen, doctoer in de rechten ende raedt neffens Zyne Excellentie ende in den Raedt Provinciael van Hollandt, meester Cornelis die Coninck, licenciaet in de rechten ende mede raedt neffens Zyne Excellentie, meester Pauwels Buys, advocaet van de lande van Hollandt, meester Peeter de Rycke, bailliu van Vlissinghen, Anthonis van de Zyckele, raedt van Zeelandt, ende Andries de Jonghe, borgmeester van Middelborch, van wegen des voirn. heer Prince, Staeten van Hollandt, Zeelandt ende geassocieerden, naer

1) Naar het origineel: Algemeen Rijksarchief, Holland, bruine kastje, no. 25. Meermalen gedrukt. DE BLÉCOURT en JAPIKSE, *Klein Placcaatboek*.

uuytwysen van hun commissiën, in 't eynde van desen geinserreert, dit jegenwoordich tractaet opgericht ende gemaect is te sluyten tusschen die voirsz. partyen ende landen eene eeuwige vaste vrede, verbant ende eenicheyt, onder die voerweerden ende conditien hiernaer volgende:

Eerst dat alle offensien, iniurien, misdaden ende bescadicheden, gesciet ter zaken van den troublen tusschen den ingesetenen van de provincien, die in dit jegenwoordich tractaet gecomprenheert zijn, zoe waer ende in wat manieren dattet zy, zullen vergeven, vergeten ende gehouden zijn als niet gesciet, zulcx dat ter oirzake van dien te geenen tyde mentie gemaect oft yemandt aengesproken en zal moegen worden.

Dienvolgende beloven die voirn. Staeten van Brabant, Vlaendren, Henegauw etc. mitsgaders mijn heere Prince, Staeten van Hollandt ende Zeelandt mit hunnen associeerden, ongeveyselijck ende in goeder trouwen van nu voirtaen te onderhouden ende onder d'ingesetenen van den landen te doen onderhouden eene vaste ende onverbrekelicke vrintscap ende vrede ende in zulcker vuegen elckanderen t'allen tyden ende in alle occurrentien by te staene mit raedt ende daet, goet ende bloet, ende inzonderheyt om uuyte landen te verdryven ende daerenbuyten te houden die Spaensche soldaten ende andere uuytheemsche ende vrepde, gepoocht hebbende uuyten wege van rechte die heeren ende edelen 't leeven te benemen, den rijcdom van de landen t'hemwaerts te applicueren ende die gemeente voorts in eeuwige slavernye te bringen ende houden, omme ten welcken ende alle anders te furneren, wes noodich wordt ter resistentie van degenen, die henlieden hierinne mitter daet zouden willen contrarieren, die voirn. bontgenooten ende geallieerde oock beloven hen bereet ende volveerdich te laeten vinden t'allen nootlicke ende redelicke contributien ende impositien.

Daerenboven is geaccordeert, dat terstont naer 't vertreck van de Spaengniaerts ende huere adherenten, als alle zaken in ruste ende versekerheyt sullen zijn, zullen beyde de partyen gehouden zijn te procureren ende beneerstighen die convocatie ende vergaderinge van de Generaele Staeten, in der forme ende manieren als geschiet is ten tyde als wylen hoochloflicker memorie keizer Kaerle d'opdracht ende transport dede van dese erfnyderlanden in handen van Conincklycke Majesteit, onse genadichsten heere, om te stellen ordene in de zaeken van den landen in 't generael ende particulier, zoewel aengaende het fait ende exercicie van der religien in Hollandt, Zeelant, Bommel ende geassocieerde plaetsen, restitutie van den stercten, artillerien, scepen ende andere zaeken, den Coninck toebehoorende, geduerende den voirsz. troublen by die van Hollandt ende Zeelandt genomen, als anderssins, zoe ten dienste van Zyne Majesteit, welvaert ende unie van de landen men sal bevinden te behooren, waerinne noch van d'eene noch van d'andere zyde eenich tegenseggen oft belet, dilay, noch uuytstel en sal moeghen ghedaen worden, nyet meer ten opsiene van den ordinantien, uuytspraken ende resolutien, die aldaer zullen geschien ende gegeven wordden, dan in d'executie van dien, hoedanich die zoude moegen wesen, waerinne beyde die partyen henlieden gantzlick ende ter goeder trouwen submitteren.

Dat van nu voortaen d'inwoonderen ende onderzaeten van d'een ende d'ander zyde van wat lande van herwaertsovere ofte ende van wat staete, qualiteyt ofte conditie hy zy, overal zullen moegen hanteren, gaen ende keeren, woonen ende trafficueren, koopmansche wyze ende anderssins, in alle vrydom ende verzeckerheyt, welverstaende dat niet georlooft oft toegelaeten en zal zijn, die van Hollandt, Zeelant ofte andere, van wat lande, conditie, ende qualiteyt dat hy zy, yet te attempteren herwaertsovere, buyten die voirsz. landen van Hollandt, Zeelandt ende geassocieerde plaetsen, tegens die gemeyne ruste ende vrede, zunderlinghe teghens die Catholicke Roomsche religie ende exercitie van dien, noch yemanden ter causen van dien t'injurieren, irriteren mit worden oft mit wercken, noch mit gelycke acten te scandalizeren, op pene van gestrafft te worddene als perturbateurs van de gemeene ruste, anderen ten exemple.

Ende opdat midlertijt niemant lichtelicke en stae tot eenigen begrype, captie oft pericle, zullen alle placcaeten, hiervoertijts gemaect ende gepubliceert op stuck van heresie, mitsgaders die criminele ordinantie, by den hertoghe van Alve gemaect ende gevolcht ende executie van dien gesuspendeert wordden, totdat by de Generaele Staeten

anders daerop geordineert zy, welverstaende datter egheen scandael en gebuere in maniere voirschreven.

Dat myn heere die Prince zal blyven admirael generael van der zee ende stadthoudere van Zyne Majesteit van Hollandt ende Zeelandt, Bommel ende andere geassocieerde plaetzen, om in als te gebieden, zoe dezelve jegenwoirdelijck doet, mitte selve officieren, justicieren oft magistraten, sonder eenige veranderinge oft innovatie, tenzy by zyne consente ende wille, ende dat over die steden ende plaetsen, die Zyne Excellentie nu ter tijt is houdende, totdat by de Generaele Staeten naer 't vertreck van de Spaengnaerden andersszins geordineert zy.

Maer belangende die steden ende plaetsen, begrepen onder die commissie van Conincklycke Majesteit, by hem ontfangen, die jegenwoirdelijck onder 't gebiet ende gehoorzaamhey van Zijnder Excellentie niet en staen, zal dit point gescorst blyven ter tijt ende wylen, dezelve steden ende plaetsen, hen mitten anderen Staeten gevoucht hebbende tot deze unie ende accord, Zyne Excellentie henlieden zal gegeven hebben satisfactie op de pointen, daerinne zylieden hen zouden vinden geinteresseert onder zijn gouvernement, 't zy ten opsiene van d'exercitie van der religien oft andersszins, opdat de provincien niet gedomembreert en wordden ende om alle twist ende tweedracht te schouwen.

Ende en sullen midlertijt egeene placcaeten, mandementen, provisien noch exploitien plaetze hebben in de voirsz. landen ende steden, by den voirsz. heere Prince geregieert, dan die geene, by Zyne Excellentie ende by den Raede, magistraten oft officiers aldaer geapproveert oft gedecerneert, zonder prejudicie van de toecommende tyde van de resorten van den Grooten Rade van Zyne Majesteit.

Is mede ondersproken, dat alle gevangenen ter zaeken van den voerleden troublen, namentlick die grave van Bossu, zullen vry ende los gelaeten wordden, zonder ranchoen te betaelen, maer wel die vangeniscosten, tenware nochtans dat die ransoenen voer date van desen betaelt oft daarvan overcommen ende geaccordeert waren.

Is voorts veraccordeert, dat die voirsz. heer Prince ende alle andere heeren, riddersen, edelluyden, particuliere persoonen ende ondersaeten, van wat staete, qualiteyt oft conditie die zijn, mitsgaders henlieden weduwen, douaigieren, kinderen ende erfgenamen van d'een ende d'ander zyden gerestitueert zijn in huerlieden goeden naeme ende faeme ende zullen oic moegen aenveerden ende die possessie aennemen van alle huere heerlicheyden, goeden prerogativen, actien ende credicten, die niet vercocht oft geallieneert en zijn, in zulcken staete als die voorsz. goederen nu jegenwoordich zijn, ende te dien effecte sijn alle defaulten, contumacien, arresten, sentencien, saisissementen ende executien, gegeven ende gedaen zichtet den aenvanck van den troublen in den jare XVc zessentzestich, zowel om zaeken van religie, als omme 't aennemen van de wapenen mit 't gene daernaer gevolght is, gecasseert, gerevoceert, doot ende te nyete gedaen, ende sullen dezelve, mitsgaders alle scriftelycke proceduren, acten ende actitaten, te dien gesciet, vermeldt ende in de registers geroyeert worden, sonder dat noodich zy hiertoe ander bescheet te nemen oft provisie te verwerfven dan dit jegenwoordich tractaet, nyetjegenstaende eenighe incorporatien, rechten, coustumen, privilegien, prescripten, zoo wel legale, conventionnele, costumiere, als locale, noch eenige andere exceptien ter contrarien, diewelcke in dese ende in alle andere zaeken, den voirsz. troublen concernerende, zullen cessen ende egeene stede hebben, totdien by dese, zoo verre als noot is, specialick gederogueert wesende, oick mede den rechte disponerende, dat generale derogatie niet en is zonder precedente specificatie.

Welverstaende dat hieronder begrepen zullen zijn ende dit jegenwoirdich beneficium genieten mijn genaedichste vrouwe die gesellenede des durluchtichste Kurfurst van den Rhyn, eertijts achtergelaeten weduwe des heeren van Brederode, zoovele als aengaet Vianen ende andere goeden, daer haer Churfurstelicker Genade, oft actie van haer hebbende, toe gericht is.

Ingelicx zal hierinne begrepen wesen die grave van Bueren, zoovele aengaet die stadt, slot ende lande van Bueren, om dieselfde by den voirsz. heere grave by vertrecke van garnisoene gebruyct te wordden, als zijn eyghen toebehoorte.

Ende zullen te niete gedaen ende afgeworpen wordden die pilaeren, tropheen, in-

scriptien ende andere teekenen, by den hertoge van Alve gedaen rechten tot schande ende blamatie, zoe van de bovengenompde als van allen anderen.

Aengaende die vruchten van den voirsz. heerlicheyden ende goeden, 't verloop ende die vertachterheden van den douarien, tochten, pachten, cheynsen ende renten, zoe op den Coninck, lande, steden ende alle anderen, die voer date van dese verschenen ende nochtans niet betaelt oft ontfanghen en zijn by Zyne Majesteit, oft zijns actie hebbende, die zal moegen elck in 't zyne genieten ende ontfangcn.

Welverstaende, dat alle 't gunt, datter gevallen is zoewel van de voersz. erffgoeden, renten, als andere goeden zichtent sint Jans-misse LXXVI lestleden, zal blyven ten profyte van degene, hun recht hebbende, niettegenstaende dat daeraff by den ontfanger van de confiscatien oft andere yet ontfangen oft geint ware, daeraff in alzulcken gevalle restitutie geschieden zal.

Maer byzooverre eenige jaerscharen van de voirseyde pachten, renten oft ander incommen van 's Coninx wegen by tittle van confiscatie aengeslaegen ende geheven waeren, zoe wordt elck over gelycke jaerscharen vry, los ende quyte gehouden van de reele lasten ende opstal, uuyt zyne goeden gaende, zoo men ooc t'allen zyden insgelijcx vry, los ende quyte gehouden zal zijn van alle renten, staende op de landen ende die goeden, die men midts de voerleden troublen niet en heeft kunnen gebruycken, in alles naer raete van den tyde, dat 't zelve belet ende ongebruyct uuyt oirzaeken voirsz. gebuert is.

Nopende die huyscatheylen ende andere meublen, die aen beyde zyde te niete gedaen, vercocht oft anders gealieneert zijn, daeraff en zal niemandt eenich verhael hebben.

Ende aengaende die erffgoeden, cheynsen ende renten, die by tittle van confiscatie vercocht oft gealieneert zijn, die Generaele Staeten zullen in elcke provincie ende uuyte Staeten van dezelve deputeren commissarissen, om kennisse te nemen van de zwaericheden, indien daer eenige vallen, om redelicke satisfactie te doen, zoewel aen de oude proprietarissen als aen de coopers ende vercrygers van de voirsz. goeden ende renten, voer hun regres ende evictie respectivelick.

Van gelycken sal geschieden nopende 't verloop van de personele renten ende obligatien ende alle andere pretensien, clachten ende doleantien, als die geinteresseerde ter oirsaeken van de troublen zullen naemaels aen wederzyden willen intenteren ende voirts stellen, in wat manieren dattet zy.

Dat alle prelaeten ende andere geestelicke persoonen, wiens abdien, stiften, fundatien ende residentien buyten Hollandt ende Zeelandt gelegen ende nochtans binnen dezelve landen gegoet zijn, zullen wederomme commen in den eygendom ende in 't gebruyck van dezelve huere goeden alsvoren ten opziene van den weerlicken.

Maer wat belangt den religieusen ende andere geestelicken, die binnen die voirsz. twee provincien ende huere geassocieerde geprofessyt oft gheprebendeert ende daeruuyt ghebleven oft getrocken zijn, gemerct dat den meestendeel van huere goeden gealieneert zijn, denzelve zal men van nu voirtaene verstrecken redelicke alimentatie neffens die geblevene, oft anders zal hen mede toegelaeten wordden 't gebruyck van huere goeden, tot verkiesinghe nochtans van de Staeten, alles by provisie ende tot anderstondt op hen voordere pretensien by de Generaele Staeten verordent zal wesen.

Voorts is geaccordeert, dat alle ghiften, exheredatien ende andere dispositien, inter vivos vel causa mortis by particuliere ende private persoonen gedaen, daerby die gerechte erffgenamen ter zaeken van de voirsz. troublen oft van de religie van huere gherechtighen successie versteken, vermindert ende onterft zijn, uuyt crachte van dese gehouden zullen wordden als gecasseert ende van geender weerden.

Ende alzo die van Hollandt ende Zeelandt, om die costen van den oirloghen beter te vervallen, alle specieen van goudt ende zilvere ten hoogen pryse gestelt hebben, die zy in andere provincien niet en zouden kunnen zonder groot verlies uuytgeven, is besproken, dat die gedeputeerde van de Generaele Staeten, ten eersten mogelick zijnde, adviseren zullen, om daerop te nemen eenen generaelen voet, ten fyne dat den cours van de voirsz. munten eenvougdelick gestelt zy, alzo nae als doenelick is, tot onderhoudenisse van dese unie ende van den gemeynen coophandel aen wederzyden.

Voorts op 't vertooch, gedaen by de gedeputeerde van Hollandt ende Zeelandt, ten fyne dat die Generaliteyt van allen den Nederlanden zouden t'hueren laste nemen alle die schulden, die mijn heere de Prince gecontracteert heeft, omme te doene zyne twee expeditien ende geweldighe hertochten, ten welcken zoo wel die van Hollandt ende Zeelandt als die provincien ende steden, die hen in den lesten tocht overgaven, verbonden hebben gehadt, zoo zy seyden, is 't zelve point gestelt ende gelaeten ter discretie ende determinatie van de Generaele Staeten, denwelcken, alle zaken geappaiseert zijnde, daarvan rapport oft remonstrancie gedaen zal worden, om dienaengaende zulcken regard genomen te worden als 't behoort.

In dit gemeyn accord ende pacificatie en sullen niet begrepen zijn, om te genieten 't beneficie van dien, die landen, heerlicheden ende steden, houdende partie contrarie, totdat zy hen effectuelick zullen gevoecht hebben mit deser confederatie, dwelck zy sullen moegen doen, als 't henlieden belieft.

Welck tractaet ende vrehandel nae rapport, aggreatie ende advoement, zoewel van de heeren gecommiteerden totten gouvernemente van den landen, alsoock van den Staeten derselver, eensamentlick van mijn heere die Prince, Staeten van Hollandt, Zeelandt ende geassocieerde, in alle de voirsz. pointen ende articlen ooc mede alle 't gene, dat by de voirseyde Generaele Staeten in 't gene voirsz. ende anderssins gediffinieert ende geordineert zal worden, die voirsz. gedeputeerde hebben uuyt crachte van henlieder povoiere ende commissie beloofd ende gezworen, beloven ende zweren by dese onverbrekelick t'observerene, t'onderhoudene ende volcommen ende alle tzelve over d'een ende d'ander zyde te doen respectivelick ratiffieren, zweren, teekenen ende zegelen by den prelaten, edelen, steden ende andere leden van den voirsz. landen, zunderlinge ooc by den voirsz. heer Prince, zoewel in's generael als particulier, binnen een maent naestcomende, t'elcx genougene; ende in kennisse van alle 't guene voirsz. is, hebben de voirsz. gedeputeerden dese jegenwoirdighe onderteekent in 't schepenhuyts van de stadt van Ghendt den VIII^{en} van Novembri XV^c LXXVI¹⁾.

XVII. *Januari 1577. Eerste Unie van Brussel*²⁾.

Nous soubzsignéz, prélatz, gens d'esglise, seigneurs, gentilzhommes, magistratz des loix, villes, chastellenies et aultres, faisanz et représentant les Estatz des Pays Bas, en ceste ville de Bruxelles à présent assemblez, et aultres, estanz soubz l'obéissance du très hault, très puissant et très illustre prince, le Roi Philippe, nostre souverain seigneur et prince naturel etc., sçavoir faisons à tous présens et advenir que, voyans nostre commune patrie estre affligée par une oppression des Espaignolz plus que barbare et tyrannique, ayons esté meuz, poulez et constraintz de nous unir et joindre par ensemble, et avecq armes, conseil, gens et deniers assister l'un l'autre contre lesdicts Espaignolz et adhérens, déclairez rebelles à Sa Majesté et noz ennemys, et que ceste union et conionction a depuis esté confirmée par la pacification dernièrement faite, le tout par auctorité et aggréation du Conseil d'Estat, par Sadicte Majesté commis au gouvernement général desdicts pays: or comme le but prétendu de ceste union requiert toute fidélité, constance et assurance mutuelle et réciproque pour jamais, et que ne voulons aulcunement par quelque mal entendu y avoir matière de soupçon et moins de sinistre volonté en aulcuns de nous, mais au contraire les affaires d'icelle union estre procurez, diligentez et exécutez en toute sincérité, fidélité et diligence, de sorte que personne des subiectz et habitans desdictz pays n'ayt occasion raisonnable de se mescontenter ou doubter de nous, pour ces raisons et mesmes affin que riens ne soit fait infidèlement au préjudice de nostre commune patrie

1) Volgen de onderteekeningen.

2) Naar het origineel: Algemeen Rijksarchief, Staten-Generaal, Secrete kas, loopende 1. Facsimile bij J. C. de Jonge, *De Unie van Brussel des jaars 1577* ('s Gravenhage, 1825).

et juste défense ou obmis par négligence ou connivence, ce que pour icelle juste défense est ou sera requis, avons en vertu de nostre pouvoir et commission respectivement et autrement pour nous et noz successeurz, promis et promectons en foy de Christiens, gens de bien et vrais compatriotes, de tenir et entretenir inviolablement et à jamais ladicte union et association, sans que aulcun de nous s'en puisse desioindre ou départir par dissimulation, secrète intelligence ny aultre manière quelconque, et ce pour la conservation de nostre sainte foi et religion Catholicque Apostolicque Romaine, accomplissement de la pacification, jointement pour l'expulsion des Espaignolz et leurz adhérens et la deue obéissance à Sa Majesté, pour le bien et repos de nostre patrie, ensemble pour le maintiennement de tous et chacuns noz privilèges, droictz, franchises, statutz, coustumes et usances anchiennes, à quoy esposerons tous les moyens que nous seront possibles, tant par deniers, gens, conseil et biens, voire la vie, s'il fust nécessaire, et que nul de nous ne pourra en particulier donner aulcun conseil, advis ou consentement, ny tenir communication secrète ou particulière avecq ceulx qui ne sont de ceste union, ne au contraire leur relever aulcunement ce qu'est ou sera en nostre assablée traictié, advisé ou résolu, ains se debvra en tout conformer à ce que portera nostre générale et commune résolution. Et en cas que quelque province, estat, pays, ville, chasteau ou maison fust assiégée, assaillie, invahie, foullée ou oppressée en sorte que fust, mesmes si aulcun de nous ou aultre, s'estant esvertué pour la patrie et commune défense d'icelle contre lesdicts Espaignolz ou aultres affaires en dépendans, tant en général que en particulier, fust recherché, emprisonné, ranchonné, intéressé, molesté ou inquieté en sa personne, biens, honneur, estatz ou aultrement, promectons y donner assistance par tous les moyens susdictz, et mesmes procurer la délivrance des emprisonnez, soit par force ou aultrement, à paine d'estre dégradez de noblesse, de nom, d'armes et honneur, tenus pour parjures, desléaux et ennemis de notre-dicte patrie devant Dieu et tous les hommes, et encourrir note d'infamie et lascheté à jamais. Et pour valider ceste nostre sainte union et association, avonz ceste présente signée de noz mains et seingz manuelz, ce neufiesme jour de Janvier l'an quinze cens soixante dixsept ¹).

XVIII. 10 December 1577. *Ampliatie van de Unie van Brussel* ²).

Nous sousignez prélatz, gens d'église, seigneurs, gentilzhommes, magistratz des loix, villes, chastellenies et aultres, faisants et représentans les Estatz des Pays Bas à present assamblez en ceste ville de Bruxelles, et aultres, estans soubz l'obeyssance du très hault, puissant et très illustre prince, Philippe, Roy d'espaigne, nostre prince et seigneur, sçavoir faisons à tous présens et advenir: Comme ainsy soit, que n'ayons jamais eu chose en plus grande recommandations que de remectre ces Pays Bas, après tant de misères et calamitez des guerres, en une bonne union et ferme repos et tranquillité, et que pour cest effect, après avoir conclu et accepté la paciffication faite à Gand, ait aussy esté conceu et emologué certain acte de concorde, alliance et union, pour par le moyen d'icelle de plus en plus confirmer et corroborer la dicte paciffication et joindre les coeurs des habitans en une telle et si estroicte conjunction et alliance, que, mettans fin à toutes diffidences, il n'y eut eu plus aucune doute ou soupçon de nouvelle division, auquel acte (pour éviter toutes calumnies de noz adversaires et malveuillans, lesquelz nous tasschent d'accuser et dénigrer par tout le monde, comme si nostre dicte pasiffication ne tendoit sinon à ung desir de changement tant d'estat et de religion que de maistre) ait esté déclaré estre nostre intention de maintenir tant la Religion Catholicque Romaine que l'obéissance deue à Roy nostre seigneur, le tout selon et suyvant les termes de ladicte paciffication de Gand, laquelle de Sa Majesté mesmes depuis a esté approuvée et ratiffiée.

¹) Volgen de handteekeningen. — Cf. hierover behalve De Jonge, t. a. p., *Japikse, Resolutiën der Staten-Generaal 1576-1609*, I, blz. 146, noot 1.

²) Naar J. C. de Jonge, *Verhandelingen en Onuitgegeven Stukken*, II, blz. 198.

Il est toutesfois à nostre grand regret advenu que plusieurs malaffectionnez à leur propre patrie et désirans se faire grandz aux despens et avecq la ruyne du povre peuple, en lieu d'interpréter nostre intention et déclaration susdictes de bonne part et de se joindre avecq noos, comme ilz s'estoient solemnellement obligez, pour respousser l'ennemy commun, ont tasché de couvrir leur mauvaise intention soubz prétexte des pointz susdictz de ladicte Religion Catholicque Romaine et obéyssance deue au Roy, et dérivans sur nous leur propre crime et nous imposans à grand tort d'avoir esté les premiers violateurs de nostre promesse, affin de donner couleur à leurs iniques prétentions et convoitises, ne se sont contentez de prendre les armes contre leur propre patrie, mais aussy ont tasché et taschent encoires journellement de débaucher les plus zéleux, ensemble les mieulx affectionnez à ladicte religion Catholicque Romaine, et quelques aultres des moingz advisez, se couvrans de manteau et prétexte des deux pointz susdicts, en leur donnant à entendre, que les Estatz laissoient enfraindre lesdicts pointz, en excédans les termes de ladicte pacification de Gand et de l'union ensuivie, affin que par ces faulses impressions, ilz les puissent tirer à leur party et mettre ces pays en nouvelle division et désunion, pour en avoir tant meilleur marché, et pouvoir tant plus facilement assouvir leurs iniques convoitises au pris de la ruyne generale.

D'aultrepart, comme est aussy advenu que plusieurs, mesmes d'entre les mieulx affectionnez au bien et repos de la patrie, lesquels toutesfois selon ladicte pacification de Gand, ne povoient estre constraint à ladicte religion Catholicque Romaine, voyans ces persuasions et inductions avoir lieu, tant envers les moings advisez, comme envers ceulx qui se monstrent estre bien aises de trouver couleur et ombre plausible pour couvrir leurs particuliers desfeingz, se sont mis en quelques deffiances et soupçons, comme si par la déclaration susdicte on eut tassché de les surprendre et envelopper en filetz d'obligation, contraire à l'accord de ladicte pacification de Gand, qui a esté cause que plusieurs reculans de ladicte acte d'union et alliance, icelle n'a peu sortir les effectz ny produire les fruitz que nous avons désiré et esperé: voylà pourquoy voulans présentement donner clairement à cognoistre à tout le monde que nostre intention n'a jamais esté aultre, comme n'est encoires à présent, sinon d'en tout sincerité maintenir, observer et ratifier ladicte pacification de Gand en tous et quelconques ses pointz et selon les termes, en icelle contenuz, deffendre, garantir et maintenir ladicte religion Catholicque Romaine, ensamble l'obéissance et fidélité legittimement deue à nostre prince et seigneur, le Roy d'Espagne, nous avons biens voulu pour plus grande assurance, et affin d'oster toute diffidence, faire derechief la présente déclaration et donner à cognoistre à tous, que nostre intention n'a oncques esté et n'est encoires à présent d'enfraindre, violer ou imminuer en aucun point ladicte pacification de Gand, comme elle n'est aussy de grever, l'interessier ou endommaiger au contraire d'icelle ceulx qui, s'estans retirez de ladicte religion Catholicque Romaine, se sont par ladicte pacification conjointz et uniz avecq nous, comme aussy iceulx assurent n'avoir esté ny estre leur intention de violer, grever ou endommaiger ceulx de ladicte religion Catholicque Romaine ou par aucun attentat empesscher ou destourbier l'exercice d'icelle, ains de nous comporter en amitié et union les ungs avecq les aultres selon les termes, contenuz en ladicte pacification, et tous ensamble unanimement et d'ung commun accord et affection employer tous noz moyens et facultez jusques à la vie propre, pour résister aux effortz des ennemis de nostre commune patrie et rompre les desseingsz de tous ceulx qui contre toute raison et équité prennent les armes pour opprimer et violer noz anciens privilèges, droictz et libertez et nous réduire dessoubz ung joug de servitude estrangiere, soubz quelque couleur ou prétexte que se puisse estre.

Pour cest effect nous jurons et promettons les ungs aux aultres, prennant le souverain Dieu pour tesmoing, de tenir la main, d'observer et faire observer ce que dict est, en toute fidélité et sincère loyauté sans fraudre ou malengin et de maintenir, garantir et défendre selon toute nostre possibilité les ungs les aultres en ceste juste et sainte querelle, prometans et jurans à cest effect, nous de ladicte religion Catholicque Romaine, que au regard de ceulx qui seront retirez de ladicte religion Catholicque Romaine et conjointz avecq nous par ladicte pacification, de quelle quallité, condition ou pays qu'ilz

soient, ne permectrons ny souffrirons que l'on machine ou attente quelque chose contre iceulx, ny qu'ilz soyent injuriez, molestez ou irritez à l'occasion de leurdicte religion, ains les laisserons vivre paisiblement selon et suyvant ladicte pacification de Gand, les prennant pour cest affect et si avant que ladicte pacification se peult estendre, en nostre sauvegarde et protection, sans fraude ou malengien ou sans aulcune cavillation ou sinistre subterfuge ou captiosité, comme aussy réciproquement nous, retirez de ladicte religion Catholique Romaine, promectons et jurons solemnellement, que n'attenteront riens contre ladicte religion Catholique Romaine et l'exercice d'icelle, ny à cause de ce injurerons ou irriterons aulcun de fait ny de parolles ny par actes semblables les scandalizerons, mais tiendrons la main que personne n'empeschera ou fera empescher ny donnera aulcun destourbier, moleste ou fascherie à ceulx de ladicte religion Catholique Romaine, ny à l'exercice, services et cérémonies d'icelle, ains que tous et ung chacun de nous en général et en particulier serons tenuz de défendre et garantir tant les gens ecclésiastiques que laics en leurdicte religion Catholique Romaine et l'exercice d'icelle et en leurs biens, dignitez, honneurs, privilèges et possessions, sans souffrir qu'aucun tort, injure ou moleste leur soit faite en façon que ce soit; et au reste, que en général nous maintiendrons selon toute nostre possibilité les anciens privilèges, coustumes, droictz et usances de nostre commune patrie et des provinces et particuliers manans et habitans d'icelle. Et en particulier, ung chacun de nous, tant qu'en luy sera, restablira et restituera, maintiendra et fera maintenir et restituer tous et quelzconques les privilèges, tant généraulx que particuliers, lesquelz on fera apparroistre en droict et justice leur compéter deument, en quelque façon qu'ilz ayent esté ostez ou perduz, soit par force ou violence ou par quelque malheur ou accident de meschief. Et pour tant mieux et avecq plus d'efficace ratiffier et maintenir ce que dessus et à l'advenir éviter toute disunion et division, qui par faulte chief général pourrait survenir, nous promectons et jurons d'accepter provisionellement, et jusques à ce que par Sa Majesté et commun consentement des Estatz Généraulx aultrement en sera ordonné, monsieur l'Archiducq Matthias d'Austrice pour lieutenant gouverneur et capitaine général pour Sa Majesté en ces Pays Bas, et comme à tel luy obéirons selon et ensuyvant les conditions et articles, qui par lesdictz Estatz luy seront proposez, et que l'on conviendra et accordera par ensamble; lesquelz il ratiffiera par serment solemnel, comme pareillement il jurera et promectra de maintenir, ratiffier, avoir pour agréable, ferme et stable ceste présente association et union, sans en aulcune façon le pouvoir enfreindre ou violer ny en tout ny aucuns de ses pointz et articles.

Ainsy conclud et arresté en l'assemblée des Estatz Généraulx à Bruxelles le dixième de Decembre 1577.

XIX. 29 Januari 1579. Unie van Utrecht ¹⁾.

I. Ende eerst, dat die voorsz. provincien sich met den anderen verbynden, confedereren ende vereenyghen sullen, gelijk si hem verbynden, confedereren ende vereenyghen mits desen, ten ewygen daeghen by den anderen te blijven in alle forme ende maniere als off siluyden maer een provincie waeren, sonder dat deselve hem tenyger tijde van den anderen sullen scheidyden, laeten scheidyden ofte separeren bij testamente, codicille, donatie, cessie, wisselinghe, vercopinghe, tractaeten van peys, van huwelick noch om geen anderen oorzaecken, hoe dat het gebeuren soude moegen, onvermindert nochtans een ygelick provincien ende die particulier steden, leden ende ingesetenen van dyen haerluyden spetiaele ende particuliere privilegien, vrijheyden, exemption, rechten, statuten, loffelicke ende welheergebrochte costumen, usantien ende allen anderen haerluyden gerechticheyden, waerinne siluyden den anderen nyet alleen geen prejudicie, hynder ofte letsel doen sullen, maer sullen den anderen daerinne met alle behoirlicke ende moegelicke middelen, ja met lijff

¹⁾ Naar Fruin-Colenbrander, *Geschiedenis der Staatsinstellingen*, blz. 366 vlg. Het is t. a. p. naar het origineel op het R. A. gecollationneerd.

en goet (ist noot) helpen handthouden, stijven ende stercken ende oick beschudden ende beschermen tegens allen ende een ygelick, wie ende hoedanich die souden moegen wezen, die hem daerinne enich datelicke imbreecke soude willen doen, welverstaende dat die questie, die enyge van den voorsz. provincien, leden ofte steden van dese Unie wesende, met den anderen hebben ofte naemaels souden moegen krijgen nopende haerluyden particulier ende spetiael privilegien, vrijheyden, exemptien, rechten, statuten, loffelicke ende welheergebrachte costumen, usantien ende anderen haerluyden gerechticheyden, dat dselve by ordinaris justicie, arbiters oft minlick accort beslicht sullen worden, sonder dat dandere landen ofte provincien, steden ofte leden van dyen (soe lange sich beyde partijen het recht submitteren) hem des sullen hebben te moyen, ten waere hem gelieffden te intercederen tot accordt.

II. Item dat die voorsz. provincien in conformiteyt ende tot voltrecking van de voorsz. enicheydt ende verbant gehouden sullen wesen malcanderen met lijff, goet ende bloet by te staen jegens alle fortsen ende gewelden die hem yemant souden moegen aendoen uyt ende onder dexel van den naem van de Co. Ma. ofte van sinentwegen, het waere ter cause van[t] tractaet van peys tot Ghendt gemaect, van dat si die wapenen jegens Don Johan d'Austrice aengenoemen, den Eertshertoge Matthias tot gouverneur ontfangen hebben, met alle tghene datter aencleeft, van dependeert, ofte uyt gevolcht es ofte uyt volgen sal moegen, al waert oick onder couleur alleene van de catholicque Roomsche religie met wapenen te willen restablisseren, restaureren ofte invoeren ofte oick van enyge nyuwicheyden ofte alteratien, die binnen enyge van de voorsz. provincien, steden ofte leden van dien sedert den jaere 1558 gebeurt sijn ofte oick ter cause van dese jegenwoirdige Unie ende confederatie ofte andere diergelycke oorsaecke, ende dit soe wel in gevalle men die voorsz. fortsen ende gewelden souden willen gebruycken op een van de voorsz. provincien, staten, steden ofte leden van dien alleen, als op alle int generael.

III. Dat die voorsz. provincien oick gehouden sullen wesen in gelycke maniere malcanderen te assisteren ende helpen defenderen jegens alle uytheemsche ende inheemsche heeren, vorsten ofte princen, landen, provincien, steden ofte leden van dien, die hem int generael ofte particulier enyge fortsen, gewelden ofte ongelijck souden willen aendoen ofte oorloge maecken, beheltelick dat die assistentie bij de generaliteyt van dese Unie gedecerneert sal worden met kennisse ende naer gelegentheyt van der saecke.

IV. Item ende omme die voorsz. provincien, steden ende leden van dien bat jegens alle macht te moegen verseeckeren, dat die frontiersteden, ende oick andere daer men des van noode vynden sal, tsi van wat provincien die sijn, by advys ende ter ordonnantie van deze geunieerde provincien sullen vast gemaect ende gesterckt worden tot costen van de steden ende provincien, daerinne die gelegen sijn, mits hebbende daertoe assistentie van de generaliteyt voor deen helft; beheltelick dat soe verre by de voorsz. provincien raedtsaem bevonden wordt eenyge nyuwe forten ofte sterckten in enyge van de voorsz. provincien te leggen ofte die nu leggen te veranderen oft aff te werpen, dat die costen daertoe van node by alle die voorsz. provincien int generael gedraegen sullen worden.

V. Ende omme te versien tot die costen, die men van noode hebben sal in gevalle als boeven tot defentie van de voorsz. provincien, es overcommen, dat in alle voorsz. geunieerde provincien eenpaerlick ende op eenen voet tot gemeen defentie derselver provincien opgesteld, gehewen ende openbaerlick den meest daervoor biedende van drie maenden tot drie maenden ofte eenyge andere bequame tijden verpacht oft gecollecteert sullen worden allomme binnen die voorsz. geunieerde provincien, steden ende leden van dien, seeckere imposten op alderhande wijnen, binnen ende buyten gebrouwen bieren, op het gemael vant coorn ende greynen, opt sout, goude, sylveren, sijde ende wolle lakenen, op de horenbeesten ende besayde landen, op de beesten, die geslacht worden, paerden, ossen, die vercoft ofte verpangelt worden, op de goeden, ter waege commende, ende sulcke andere als men naemaels by gemeen advys ende consent ghoet vinden sal, ende dat achtervolgende dordonnantie, die men daerop concipieren ende maeken sal; — dat men oick hiertoe employeren sal den incoemen van de domeynen van de Co. Ma., die lasten daerop staende afgetoegen.

VI. Welcke middelen bij gemeen advyse verhoecht ende verleecht sullen worden, naedat de noot ende gelegentheyte van der saecke vereyschen sal, ende alleenlick verstreckt tot die gemeene defentie, ende tot het ghene die generaliteyt gehauden sal wesen te draegen, zonder dat dieselve middelen tot enyge andere saecken sullen mogen worden bekeert.

VII. Dat die voorsz. frontiersteden ende oick andere als den noot vereyschen sal, tallen tijden gehauden sullen wesen te ontfangen alsulcke garnisoenen, als dieselve geunieerde provincien goet vynden ende hemlyuden by advys van den gouverneur van de provincie, daer het garnisoen geleyt sal worden, ordonneren sullen, sonder dat sie des sullen mogen weygeren; welverstaende dat die voorsz. garnisoenen by de voorsz. geunieerde provincien betaelt sullen worden van haerlyuden soldie ende dat die cappiteynen ende soldaeten boeven den generalen eedt particulierlick die stadt ofte steden ende provincie, daerinne die geleyt sullen worden, eedt doen sullen, ende dat tselve te dien eynde in haerlyuden artyckelbrief gestelt sal worden. Dat men oick alsulcke ordre stellen ende discipline onder den soldaeten hauden sal, dat die borgers ende inwoenders van de steden ende platte landen, soe wel gheestelick als weerlick, daerby boeven die redenen nyet bezwaert worden noch enyge overlast lijden sullen. Ende en sullen die voorsz. garnisoenen van gheene excys ofte imposten meerder exempt wezen als die borgers ende inwoenders van de plaetse, daer die geleyt sullen worden, mits dat oick denselven borgers ende inwoenders bij de generaliteyt logysgelt verstreckt sal worden, gelijk tot noch toe in Hollandt gebruyckt es.

VIII. Ende ten eynde men tallen tijden sal moegen geassisteert wezen van de inwoenders van de landen, sullen dingesetenen van elcke van dese geunieerden provincien, steden ende platte landen binnen den tijt van een maendt naer date van desen ten langsten gemonstert ende opgescreven worden, te weten die gheene, die sijn tusschen achthien ende twestich jaeren, om, die hoeffden ende tgetal van dien geweten sijnde, daernaer ter eerster tsamencompste van dese bontgenoten vorder geordonneert te worden als tot die meeste bescherminge ende verseeckerheyde van dese geunieerde landen bevonden sal worden te dienen.

IX. Item en zal men geen accoordt van bestant oft peys maecken, noch oorloge aenveerden, noch enyge imposten ofte contributie instellen, die generaliteit van desen verbande aengaende, dan met gemeen advys ende consent van de voorsz. provincien, maer in andere saecken, tbeleet van deze confederatie ende tghene daarvan dependeert ende uyt volgen sal aengaende, sal men hem regulieren naer tghene geadviseert ende gesloten sal worden bij de meeste stemmen van de provincien, in desen verbonde begrepen, die gecollegeert sullen worden, sulcx als men tot noch toe in de generaliteyt van de Staten heeft gebruyckt, ende dit by provisie, tot dat anders sal worden geordonneert by gemeen advies van dese bontgenoten, behetelick dat, oft gebeurden, dat die provincien in saecken van bestant, peys, oorloge ofte contributie met den anderen nyet accorderen en condon, sal het geschil gerefereert ende gesubmitteert worden by provisie aen de heeren stadholders van de voorsz. geunieerde provincien, nu ter tijt wesende, die het voorsz. geschil tusschen parthyen sullen vergelijken ofte daarvan uytspreecken, sulcx als siluyden bevinden sullen in de billicheyte te behoeren, welverstaende indien dieselve heeren stadholders daerinne nyet en souden connen verdraegen, sullen tot hemlyuden nemen ende verkiesen alsulcke onpartidige assesseurs ende adjoincten als hemlyuden goet duncken sal, ende sullen parthyen gehouden wezen naer te commen tghene by de voorsz. heeren stadholders in manieren als boeven uytgesproecken sal wezen.

X. Dat geen van dese voorsz. provincien, steden ofte leden van dyen enyge confederatie ofte verbonden met enyge naerbuerheeren ofte landen sullen moegen maecken sonder consent van dese geunieerde provincien ende bontgenoten.

XI. Des es overcommen, dat, soe verre enyge naebuerfursten, heeren, landen ofte steden sich met dese voorsz. provincien begeerden te unieren ende hun in dese confederatie te begeven, dat si daertoe by gemeen advyse ende consent van dese provincien ontfangen sullen moegen worden.

XII. Ende dat die voorsz. provincien gehauden sullen sijn met den anderen te conformeren int stuck van der munte, te weten in den cours van de gelden, naer uytwisen sulcker ordonnantien als men daerop metten yersten maecken sal, dwelcke deen sonder dander nyet en sal moegen veranderen.

XIII. Ende soeveel tpoint van der religie aengaet, sullen hem die van Hollant ende Zelant draegen naer haerlyuden goetduncken ende dandre provincien van dese Unie sullen hem moegen reguleren naer inhoudt van de religionsvrede, by den eertshertoge Mathias, gouverneur ende cappiteyn generael van dese landen, met die van sinen Rayde by advis van de Generael Staten alrede geconcipteert, ofte daerinne generalick oft particulierlick alsulcke ordre stellen als si tot rust ende welvaert van de provincien, steden ende particulier leden van dyen ende conservatie van een ygelick, gheestelick ende weerlick, sijn goet ende gerechticheyt doennelick vynden sullen, sonder dat hem hierinne by enyge andere provincien enich hynder ofte belet gedaen sal moegen worden, mits dat een yder particulier in sijn religie vrij sal moegen blijven ende dat men nyemant ter cause van de religie sal moegen achterhaelen ofte ondersoucken, volgende die voorsz. pacificatie tot Ghendt gemaect.

XIV. Item sal men allen conventualen ende die van de gheestelicheyt volgende die pacificatie laeten volgen hun goeden, die si in enyge van dese geunieerde provincien reciproquellick leggende hebben, mits dat, indien enyge geestelicke personen uyt die provincien, die geduerende doorloge tusschen die landen van Hollandt ende Zelandt jegens die Spaengaerden stonden onder tgebiet van denselven Spaengaerden, hem begeeven hadden uyt enyge cloosteren ofte collegien onder tgebiet van die van Hollandt ofte Zelandt, dat men die by hun conventen ofte collegien sal doen versien van behoorlijcke alimentatie ende onderhoudt hun leven geduerende, als oick gedaen sal worden denghenen, die uyt Hollant ende Zeelandt in enyge van de andere provincien van dese Unie vertoegen ende hem onthoudende sijn.

XV. Dat mede denghenen, die in enyge cloosteren ofte gheestelicke collegien van dese geunieerde landen sijn ofte geweest hebben ende diezelve uyt zaecke van die religie ofte andere redelicke oorsaecke begeren te verlaeten ofte verlaeten hebben, uytincompst van haeren conventen ofte collegien haer leven lange geduerende behoorlicke alimentatie sal worden verstreckt naer gelegentheyt van de goeden, welverstaende dat die naer date van desen hem in enyge cloosteren sullen begeeven ende dselve wederomme verlaeten, egeen alimentatie verstreckt sal worden, maer sullen tot haeren behouwe naer hem moegen nemen tgeene si daerinne gebrocht hebben; dat oick dieghene, die jegenwoirdelick in de conventen ofte collegien sijn ofte naemaels commen sullen, hebben sullen vrijheyt ende liberteyt van religie ende oick van clederen ende habyt, behetelick dat siluyden den overste van den convente in allen anderen saeken onderdanich sullen sijn.

XVI. Ende oft gebeurden (dat God verhoeden moet), dat tusschen die voorsz. provincien enich onverstant, twist ofte tweedracht gevele, daerinne siluyden den anderen nyet en condon verstaen, dat tselve, soeverre het enyge van de provincien in tparticulier aengaet, ter neder geleyt ende beslicht sal worden bij den anderen provincien off denghenen, die si daertoe deputeren sullen, ende, soeverre die saecke alle die provincien int generael aengaet, by de heeren stadtholders van de provincien in manieren, boeven in tnegende articul verhaelt, dewelcke gehouden sullen sijn parthyen recht te doen ofte vergelijcken binnen een maent ofte corter, soeverre die noot van der saecke sulx uyteyscht, naer interpellatie ofte versouck, bij deen ofte dandere parthye daertoe gedaen; ende wes bij die voorsz. anderen provincien ofte haerlyuden gedeputeerden ofte dvoorsz. heeren stadtholders alsoe uytgesproecken wordt, sal aengegaen ende achtervolcht worden, sonder dat daarvan wijder beroep ofte andere provisie van rechten, tsi van appel, relieff, revisie, nulliteyt ofte enyge andere querelle, hoedanich die souden moegen wezen, versocht sal moegen worden.

XVII. Dat die voorsz. provincien, steden ende leden van dien hem wachten sullen van uytheemsche fursten, heeren, landen ofte steden enyge occasie te geven van oorloge, ende sulcx, om alle alsulcke occasien te vermijden, sullen die voorsz. provincien, steden ende leden van dyen gehouden wezen soewel den uytheemschen als ingesetenen van den voorsz. provincien te administreren goet recht ende justicie; ende soeverre yemant van

hem daarvan in gebreecke blijft, sullen die andere bontgenoten die hant holden, by alle behoirlicke wegen ende middelen, dat sulcx gedaen sal worden ende dat alle abusen, daerdoor sulcx belet ende die justicie deur verachttert soude moegen worden, gecorrigeert ende gereformeert sullen worden als naer rechten en vermoegens een yder sijn privilegien, loffelicke en welheergebrachte costumen.

XVIII. Item en zal deene van de geunieerde provincien, steden ofte leden van dyen tot laste en prejudicie van dandere ende sonder gemeen consent geen imposten, convoy-gelden, noch andere diergelijcke lasten moegen opstellen, noch enijge van deze bontgenoten hoeger mogen bezwaeren dan hun eygen ingesetenen.

XIX. Item omme jegens alle opcoemende saecken ende zwaricheyden te versien, sullen die bontgenoten gehouden wezen op de bescrivinge van denghenen, die daertoe geauthoriseert sullen sijn, binnen Utrecht te compareren tot sulken daege als hem aangescreven sal wesen omme op de voorsz. saecke ende zwaricheyden, die men in de brieven van bescrivinge sal exprimeren, soe verre des moegelick es ende die zaecke nyet secreet en dient gehouden te wesen, by gemeen advys ende consent ofte by de meeste stemmen in manieren voorsz. gedelibereert ende geresolveert te worden, al waert oick enyge nyet en compareerden, in welcken gevalle sullen dandere, die verschijnen sullen, evenwel moegen procederen tot sluytinge van tghene si bevynden sullen tot het gemeen beste van dese geunieerde landen ende provincien te dienen. Ende sal tghene alsoe gesloten es, onderhouden worden oick bij deghenen, die nyet gecompareert sullen wezen, tenware die saecken seer wichtich waeren ende enich vertreck mochten lijden, in welcken gevalle men denghenen, die nyet gecompareert en sullen sijn, andermael bescriven sal omme te compareren op seeckere anderen daege opt verbeuren van haerluyden stemme voor die reyse, ende wes alsdan by deghenen die present sijn gesloten wordt, sal bundich sijn ende van weerden gehouden worden nyet jegenstaende d'absentie van enyge van dandere provincien, behel-telick dat die nyet gelegen en sal sijn te compareren, haerluyden opinie scriftelick over sullen moegen seynden omme daerop int collecteren van der stemmen sulcke regardt genoemen te worden alst behoort.

XX. Item teneynde voorsz. sullen allen ende een yder van de voorsz. bontgenoten gehouden sijn alle saecken, die hem opcoemen ende voorvallen sullen ende daeraen si hem sullen laeten duncken tgemeen, wel ofte qualick vaeren van dese geunieerde landen ende bontgenoten gelegen te sijn, denghenen, die tot die bescrivinge geautoriseert sullen sijn, over te scrijven omme by deselve daerop dandere provincien bescreven te worden in manieren voorsz.

XXI. Ende soeverre enyge donckerheyte oft twijfelachticheyt in desen bevonden worden, daeruyt enyge questie ofte dispute mochten verrijsen, sal dinterpretatie van dien staen in tseggen van dese bontgenoten, die daerop by gemeen advys ende consent ordonneren sullen, sulcx si bevynden sullen te behoeren, ende soeverre siluyden daerinne nyet en conden accorderen, sullen haer recours nemen tot de heeren stadtholders van de provincien in de forme boeven verhaelt.

XXII. Insgelijcx soeverre bevonden worden van noode te sijn darticulen van dese Unie, confederatie ofte verbont in enyge pointen ofte articulen te vermeerderen ofte veranderen, sal tselve oick gedaen worden by gemeen advys ende consent van de voorsz. bontgenoten, ende anders nyet.

XXIII. Alle welcke pointen ende articulen ende een yder van dyen byzonder die voorsz. geunieerde provincien belooft hebben ende beloeven mits desen naer te gaen ende te achtervolgen, doen naergaen ende achtervolgen, sonder daer jegens te doen, doen doen, noch gedoegen gedaen te worden directelick oft indirectelick in enyger wijs ofte manieren. Ende zoeverre yetwes by yemande ter contrarie gedaen ofte geattenteert worde, tzelve verclaren siluyden van nu alsdan nul, egeen ende van onweerden, daeronder si verbynden haerluyden ende alle dingesetenen van haerluyden provincien, steden ende leden van dien persoonen ende goeden, omme deselve, ingevalle van contraventie, voor tonderhoudt van desen met tghene daarvan dependeert, gearresteert, gehouden ende becommert te moegen worden tallen plaetsen ende by allen heeren, rechteren ende gerechten, daer men die sal connen ofte moegen becommen, ende vertyen te dien eynde van alle exceptionen, gratien, privile-

gien, relevamenten ende generalick van allen anderen beneficien van rechten, die hemlyuden enichsins ter contrarie van desen souden moegen dienen, ende bysonder [van] den rechten, seggende generael renuntiatie geen plaets te hebben, daer [en] si eerst spetiael voorgegaen.

XXIV. Ende tot meerder vasticheyt sullen die heeren stadtholders van de voorsz. provincien, die nu sijn ofte naemaels commen sullen, mitsgaders alle die magistraten ende hooftofficiers van ygelick provincie, stadt ofte leden van dyen dese Unie ende confederatie ende een yder articul van dyen int byzonder by eede moeten beloven naer te zullen gaen ende onderhouden, doen naeghaen ende onderhouden.

XXV. Insgelijckcx sullen dselve by eede moeten beloven te onderhouden alle schutten, broederschappen ende collegien, die in enyge steden ofte vlekken van dese Unie sijn.

XXVI. Ende sullen hiervan gemaect worden brieven in behoirlicke forme, die by de heeren stadtholders ende die voornaempste leden ende steden van de provincien, daertoe spetialick by den anderen gerequireert ende versocht sijnde, besegelt ende by haerlyuden respective secretarissen onderteykent sullen worden 1).

*Verklaringe van 't 13. Artikel*²⁾. Alsoo eenige schijnen swarigheyt te maecken op 't 13. artikel van de Unie, den 23 deser maendt gesloten tusschen die gedeputeerde van den lande van Geldre ende Zutphen, Hollandt, Zeelandt, Utrecht ende Ommelanden tusschen die Eems ende Lauwers, alsof die meyninge ende intentie ware gheweest niemant in deselve Unie te ontfangen dan diegenen die der Religions vrede by de Eertz-hertoge van Oostenrijck ende Rade van Staten neffens hem by advijs van de Generale Staten gheconcipeert is, oft ten minsten die beyde die religien, te weten die Catholijcke Roomsche ende Ghereformeerde souden toelaten, soo ist, dat die voorschreven gedeputeerden, die over die voorschreven Unie gestaen ende deselve ghesloten hebben, omme alle misverstant ende wantrouwe wech te nemen, by desen wel hebben willen verklaren haer-lieder meyninge ende intentie niet gheweest te sijn noch als noch te wesen eenige steden ofte provincien, die sich aen de voorschreve Catholijcke Roomsche Religie alleene sullen willen houden, ende daer 't ghetal van de inwoonderen derselver van de Gereformeerde religie soo groot niet en is dat sy vermogens die voorsz. Religions-vrede, het exercitie van de Gereformeerde religie souden mogen genieten van de voorsz. Unie ende verbintnisse uyt te willen sluyten, nemaer dat sy des niettegenstaende bereydt sullen wesen alsulcke steden ende provincien, die sich alleen aen de voorschreve Roomsche religie sullen willen houden, in dese Unie te ontfangen, by sooverre sy sich anders in de andere pointen ende articulen van de voorschreve Unie souden willen verbinden ende als goede patrioten dragen, soo die meyninge niet en is, dat d'een provincie oft stadt hem 't feyt van d'andere in 't point van de religie sal onderwinden, ende dit om te meerder vrede ende eendracht tusschen die provincien te houden ende die principaelste occasie van twist ende tweedracht te vermyden ende wech te nemen. Aldus ghedaen t'Utrecht den 1 February 1579.

Ampliatie van 't 15. Artikel. Alsoo hiervooren in 't artikel voorsien is tot alimentatie ende onderhoudt van de geestelicke personen, die geweest sijn in eenige conventen ofte collegien ende hun daeruyt ter cause van de religie ofte andere redelijcke oorsaecke begeven hebben ofte namaels begeven sullen, ende dat seer te beduchten is dat ter oorsaecken van dien eenige processen souden mogen verrysen, gelijk sy verstaen dat alreede verresen sijn uyt saecke dat alsulcke personen sullen willen, pretenderen gherechticht te sijn in de successie van de goederen van hun ouders, broederen, susteren ende anderen vrienden ofte magen metter doot achterghelaten, ofte noch achter te laten, ende oock dieghene die sylieden in hun leven by tytel van gifte, transporte, ofte eenige andere souden mogen overdragen, gheallieneert, ofte oock naer hun doot verseeckert hebben, soo ist, dat die voorsz. bondtgenooten, om dieselve processen ende die swarigheden die daeruyt souden mogen opstaen, te verhoeden, goetgevonden hebben alle die processen, die ter cause voorsz. alreede gheinstituert sijn ende noch namaels gheinstituert sullen mogen worden, te suspenderen in state ende surseancie te houden, ter tijdt toe anders by de voorsz. bondtgenooten ende andere, die hen in dese eenigheyt ende verbande sullen mogen begeven, generalick daerop (oock by d'authoriteyt van d'overheyt is 't noot) geordonneert ende verklaringe gedaen sal sijn. Aldus gedaen by de voorsz. gedeputeerden opten 1 Februarij 1579. Ende was geteyckent Lamzweerde.

1) In het origineel volgen de onderteekeningen. Zie een facsimile hiervan in de officieele uitgave der Unie van 1778.

2) De twee volgende ampliatien van de Unie worden hier medegedeeld naar *Groot Placcaet-boek van Holland en Zeeland*, I, blz. 17 en 18.

XX. 1 April 1580. *Politieke ordonnantie van Holland*¹⁾.

Allen dengeenen die desen jegenwoordige sullen sien ofte hooren lesen, doen te weten, de ridderschap, edelen ende steden van Hollandt, representerende den Staten van denselven lande, dat, aenmerckende t'heuren beroepe ende laste is staende, by alle goede wegen ende middelen, sonderlinge in dese jegenwoordige gesteltenisse des tijds, te doen voorsien jegens alle onordeningen, misbruycken ende misverstanden, die onder den inghesetenen ende ondersaten derselver landen soudén mogen veroorsaecken eenige swaricheden, processen ofte geschillen, ende dienvolgens onrust, partijdicheyt, tweedracht ende oneenicheyt, tot verachteringe niet alleenlick van de gemeene ruste ende welvaert, maer oock van de waerachtige dienst ende eere van Godt Almachtich, ende bevindende sulcks de voornoemde Staten metterdaet dagelijcks verscheyden klachten, rechtvorderingen, confusie ende gheschillen t'ontstaen ende te rijzen tusschen d'ingesetenen ende onderdanen der voorschreve landen, door dien in de saecken, namentlick van de houwelijcken, erffenissen ende besterffenissen, op de verkoopingén, opdrachten, veronderpanden ende verhuuren, midts-gaders den pachters ende bruyckers van de landen, ende andere onroerende goederen: oock in 't maken van brieven, registers ende schriften, daertoe dienende ende behoorende, insgelijcks in 't berekenen van den tijdt ende datum van de jaren van de voorsz. ende alle andere brieven, schriften, acten ende contracten (daerinne tot noch toe verscheyden stijle ende maniere van dateren in denselven lande is gebruyckt) egeen gelijcke, eenderhande ende vaste voet, ordre nochte wet is gestelt ofte onderhouden, immers hoewel de voorsz. saecken belangende, soo by beschreven rechten, als by eenige oude voorgaende ordonnantien ende placaten eensdeels voorsien is geweest, dat nochtans eenige derselfder rechten ende ordonnantien, oft door eenige quade inghevoerde ghewoonte, ofte by verloop van tijde in ongebruyck zijn ghekomen ende niet achtervolcht, anderen voor desen tijt zijn vereyschende naerder interpretatien, verklaringe, vernieuwinge oft vermeerderinge, tot beter onderhoudt van de policie ende staet van den landen ende meerder gherechticheyt der ingesetenen van dien, hebben daeromme de ridderschap, edelen, steden ende staten voor genoemt, by advijse ende deliberatie van den presiderende ende andere raden over Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt, voor eeuwich edict, geordonneert ende gestatueert, ordonneren ende statueren by desen:

I. Eerst, aengaende den houwelicken state, omme te voorsien op d'ongeregeltheden, die dagelijcks so langer soo meer ghepleecht worden in de versamelingé van verscheyden persoonen, ende daerop alsulcke ordre ende regule te stellen, waermede een yegelijck in sijn ghemoet ofte ghesintheydt mach worden voldaan, ende dat de goederen ende erffenissen sonder swaricheden oft processen mogen volgen dengeenen die daertoe geraeckt ende ghefondeert zijn:

II. Dat van nu voortaan alle persoonen, malkanderen in graden van maeghschap oft affiniteyt, hiernaer verklaert ende verboden, niet bestaende, van wat state, conditie, ghemoet ofte ghesintheyt die zijn, die ten tijde van de publicatie van desen als ghe-echte luyden te samen sullen huyshouden, wonen ende converseren, ghelijck alle andere die in der kercken ofte voor eenige publijcque persoonen in te samen-wooninge, huys-houdinge ende conversatie, als ge-echte persoonen zijn ghetreden, by eenen yegelijcken gehouden, geacht ende ghereputeert sullen worden, gelijck sy gehouden, gheacht ende gereputeert worden by desen, voor gheechte persoonen, in allen schijn oft sy voor de magistraten ofte voor de kercken-dienaren ofte andere publijcke persoonen haer trouw openbaerlijck hadden gegeven ende bekent gemaect, ten ware deselve of eenige van hen-luyden, niet voor de magistraten ofte voor de kercken-dienaren hare trouwe belooft ende bekent gemaect hebbende, daerby hen bevonden beswaert, dewelcke binnen den tijdt van drie maenden nae de publicatie van desen gehouden sullen zijn te compareren voor de magistraet van

¹⁾ Naar *Groot Placcaetboek van Holland en Zeeland*, I, blz. 329 e. v.; de tekst bij Rollin Conquerque, *Aasdoms- en Schependomsrecht*, blz. 54 vlg., heeft geen varianten van eenig belang. Van denzelfden datum is een ordonnantie op de justitie binnen de steden en ten plattenlande van Holland: *Groot Placcaetboek*, II, blz. 695 vlg. Deze behandelt onderwerpen van rechtsvordering.

haer woon-plaetse ende deselve hare swaricheyt te kennen gheven, omme daerop gelet ende gedaen te worden naer behooren, welverstaende dat degene die voor de magistraten ofte kercken-dienaren hare trouwe niet bekent gemaect hebben als vooren, ende nochtans in de voorsz. te samen-wooninge, huys-houdinge ende conversatie als ge-echte luyden begeeren te blijven, vry ende toegelaten sal zijn, ghelijck by desen henluyden vry ende toegelaten wort, voor de expiratie van de voorsz. drie maenden te maken alsulcke houwelijcksche voorwaerden als hen-luyden goet duncken sal. Ende worden midtsdien oock voor ge-echte ende getrouwde persoonen ghehouden alle degeene die geduyrende de vervolginge uyt saecke van de religie in de landen van herwaerts-over malkanderen getrouwt ende als ghe-echte persoonen, 't zy uyt ofte binnen de voorsz. landen, t'samen gewoont hebben, hoewel sy hare trouwe in de kercke overmits de diversiteyt van religie niet en hebben bekent gemaect, ende niettegenstaende eenige van deselve persoonen zijn overleden, alles in allen schijn of sy, ten tijde als sy aen malkanderen getrouwt ende in huys-houdinge getreden zijn, in der kercke hare trouwe bekent gemaect hadden.

III. Ende degeene die hen nae de publicatie van desen ten houwelijcke ofte in echten-staet sullen willen begeven, sullen gehouden zijn te compareren voor de magistraten ofte kercken-dienaren van de stede ende plaetsen haerder residentie, ende aldaer versoecken dat hun ghegunt sullen worden drie Sonnen-daeghsche ofte merct-daeghsche gheboden, te doen in der kercken, van 't raedt-huys ofte andere plaetsen daer 't recht gehouden wort, op drie Sondagen ofte merct-dagen den anderen volgende, welcke geboden gegunt ende ghedaen sullen worden, teneynde een yegelicken die eenige letselen ofte hindernissen, 't zy van bloede, swagerschap ofte voorgaende beloften, waerdoor 't houwelick egeenen voortganck en soude behooren te hebben, wil voorwenden, 't selve mach doen, behoudelick nochtans dat deselve gheboden niet gegunt noch gedaen en sullen worden als degene die 't selve versoecken beneden hare jaren zijn, te weten jonge gesellen beneden haer vijf-entwintich ende de jonge dochteren beneden hare twintich jaren, tenzy deselve de magistraten ofte kercken-dienaren vertoonen het consent van hare ouders ofte den langhst-levende derselver (indien sy eenige hebben), maer indien eenich jonghman ofte jonge dochter, boven de voorsz. vijf-en-twintich ende twintich jaren respectie oudt wesende ende ouders hebbende, versocht de voorsz. Sondaechsche gheboden, sonder te doen blijcken van hare voornoemde ouders consent, soo sullen de voorsz. magistraten ofte dienaren voor 't proclameren van de voorsz. geboden ghehouden zijn de ouders van den requirant oft requirante voor hen t'ontbieden, ende in gevalle d'ouders binnen veertien dagen nae d'insinuatie aen haerluyder persoon gedaen weygeren oft in gebreke blijven te komen, sal deselve weygeringe ghehouden worden voor consent, ende sullen de voorsz. magistraet ende dienaren voorts mogen procederen tot 't doen van de voorsz. proclamatie ende geboden, maer indien de voorsz. ouders compareren ende eenige redenen allegeren, waeromme syluyden in 't voorschreve versochte houwelijck niet en willen consenteren ende daertoe by de voorsz. magistraet ofte kercken-dienaren niet geinduceert en kunnen worden, soo en sullen de voorsz. magistraet ofte dienaren de voorsz. jonge luyden niet mogen trouwen noch te samen voegen, voordat by den collegie van de magistraet met kennisse van saecken 't selfde henluyden worde geordonneert. De voorsz. geboden gedaen zijnde, in ghevalle daertegens geen wettelijck weder-seggen is gevallen, sullen de persoonen by de magistraten ofte kercken-dienaren getrouwt worden, volgende d'ordonnantien die in de kercken gebruyckt worden ende die den magistraten daertoe by den voorsz. staten overghesonden sullen worden. Alle degene die hen na de publicatie van desen anders in huys-houdinge ende te samen wooninge by malkanderen sullen voegen ende converseren als echte luyden, sullen voor d'eerste maent dat sy te samen huys houden ofte wonen, verbeuren elcks een mulcte van vijftich ponden, van veertich grooten 't pont, in de tweede maent daerenboven noch een mulcte van hondert ponden, in de derde maent een mulcte van twee hondert ponden, t'appliceren den hooft-officier, den armen van de plaetse ende den aenbrenger elcks een derde-paert; ende sooverre sy langer by den anderen blijven, sullen voor den tijdt van thien jaren uyt den lande van Hollandt ende Vrieslant gebannen ende bovendien in hare goederen ghemulcteert worden nae de qualiteit van de persoonen.

III. Ende alsoo volgende de Goddelicke, natuyricke ende beschreven rechten, in den H. echten-staet, als in eene ordeninge Godts, tot eerlick onderhoudt ende verbreydinge des menschelicken gheslachts ingestelt, tusschen dengenen die malkanderen in bloede ofte swagerschap binnen seeckeren grade zijn bestaende, verboden is houwelicke te contracteren, ende dat wel eenige verscheydenheyt ende duysterheyt in de bereeckeninge derselver graden, bysonder van maeghschap van de zijde komende, wort bevonden, soo ist dat de Staten de verboden graden hierna hebben doen uytdrucken, teneynde eenen yghelijcken des te beter daarvan mach worden onderricht ende egeene ignorantie en pretenderen, ordonnerende ende verbiedende over sulcks, dat egeene personen, van wat qualiteit, conditie ofte ghesintheit sy zijn, binnen de naevolgende uytgedruckte graden malkanderen in bloede ofte affiniteyt bestaende, t'samen en sullen mogen gevoecht worden nochte eenichsins malkanderen trouwen, op peyne dat deselfde niet alleene van onwaerden gehouden, maer oock syluyden in lijf ende goet gestraft sullen worden, sulcks naer beschreven rechten tegens den incestueusen ende bloetschendingen is gestatueert.

V. In den eersten en mogen niet trouwen eenige ascendenten met hare descendentes, te weten ouders en kinders, opwaerts ende nederwaerts gaende, *in infinitum*.

VI. Insgelijcks niet broeders met hare susters, 't zy van volle ofte halve bedde.

VII. Ten derden en mogen niet trouwen de oomen met hare nichten, dat is met hare broeders ofte susters kinderen oft kints-kinderen ende descendentes, nochte insgelijcks de moeyen met haren neven, dat is met haren broeders ofte susters soon, nochte kindts-kinderen ofte descendentes, beyde in *in infinitum*, alsoo oomen ende moeyen ten respecte van hare voorsz. nichten ende neven staen in de plaetse van vader ende moeder.

VIII. Ende soovele als 't aengaet de graden van affiniteit ende swagerschap, alsoo de bandt des houwelijcx alsulcke gemeenschap medebrenghet, dat manne ende wijf maer eene en zijn, soo is 't insgelijcks verboden ende geinterdiceert, dat de man met egeene bloedtverwanten ofte magen van sijne overleden huysvrouwe, noch de vrouwe met egeene bloedtverwanten ofte magen van haren overleden man, denselven man ende vrouwe binnen de voorsz. uytghedruckte graden bestaende, malkanderen niet en sullen trouwen, op ghelijcke peyne van onwaerde ende straffe in lijf ende goet als vooren. Namentlijck dat egeenen man trouwen en mach met sijn schoondochter, dat is mette naeghelaten weduwe sijns soons noch mette weduwe van sijns soons ofte dochters sone, ende soo voorts nederwaerts, of met egeene weduwe eeniger sijner descendentes, gelijk oock egeene vrouwe trouwen en mach met haren schoonsone, dat is mette man van hare overleden dochter noch mette man van haers soons ofte dochters dochtere, ende alsoo vervolgende met egeene man geweest hebbende van eenige hare descendentes.

IX. Insgelijcks egeene man mach trouwen met sijn stiefdochter, dat is mette voordochter sijnder huysvrouwe, noch met eenige van deselve sijne voordochteren descendentes, gelijk oock egeene vrouwe trouwen mach met haer stiefsone, dat is mette voorsz. van haren overleden man noch met eenigen descendentes van deselve hare stiefsonen.

X. Item, egeen man mach trouwen de naegelaten weduwe van sijnen overleden broeder noch egeene vrouwe den man van hare overleden suster.

XI. Hier- en -boven en mogen niet trouwen den man met de weduwe sijnder neve, dat is met de weduwe van sijns broeders ofte susters sone, noch mette weduwe van eenige sijne broeders ofte susters descendentes, gelijk oock egeene vrouwe trouwen mach mette naeghelaten man van hare nichte, dat is mette weduwenaer van hare broeders ofte susters dochter, noch mette man van eenige hare broeders oft susters kints-kinderen ende descendentes.

XII. Ende alsoo in 't aengaen ende contraheren van den heyligen echten-staet bysonder goet regard dient ghenomen, dat 't selfde geschiet in alder eerbaerheyt, ende dat alle confusien der voorsz. graden (daerdeur groote swaricheden in de successien ende andersints rijzen) verhoedt worden, soo ist, dat de voorsz. Staten ordonneren, dat indien eenige personen versochten heure gheboden, omme t'samen gevoecht te worden, dewelcke nochtans de gedeputeerde van de magistraten ofte kerckendienaren souden beduncken dat ten respecte van de voorsz. eerbaerheyt ende omme confusie van graden te schouwen, niet en behooren t'samen gevoecht te worden, dat als dan de voorsz. gedeputeerde ende

kerckendienaren 't selfde de overigheyt, daertoe te stellen, sullen aengeven, ende mette voorschreve versochte proclamatiën supersederen, omme middelertijt met kennisse van saecken, 't selfde metter overheyt toegelaten ofte geweygert te worden, sools nae de Goddelijcke ende civile rechten bevonden sal worden te behooren.

XIII. Verklarende alsoo by desen nul ende van onweerden ende niet te mogen bestaan de houwelicken, die niet in der manieren voorsz. en sullen worden gecontraheert ende gecelebreert, ende dat degeene die, in de voorsz. graden van bloede ofte affiniteyt malkanderen bestaende, hiernaemaels niettegenstaende de voorsz. verboden souden vermeten in houwelijcke te treden, daarvan sonder verdrach ofte dissimulatie gestraft sullen worden mette penen in de Goddelijcke ende beschreven rechten jegens den incestueusen en bloetschenders als vooren ghestatueert, sonder dat oock 't placæet, by de Keyserlijcke Majesteyt ghemaect in den jare duysent vijfhondertveertich noopende 't contracteren van houwelijcke van persoonen beneden hare jaren zijnde ende de penen, daerinne begrepen, hiermede verandert worden.

XIII. Ende alsoo de voorsz. Staten mede onderricht zijn, dat de overspelen onbelet ende ongestraft blijven binnen de voorsz. landen, deurdien d'officieren ende magistraten daertegens niet en doen haerluyder debvoir als naer behooren, hen excuserende dat wel eertijds d'officieren ende provisoren respectie by preventie de kennisse van deselve mesusen ende misdaden hen plegen t'onderwinden, sonder deselve groot te achten ofte anders dan met lichte ende kleyne geltboeten te straffen, daer nochtans alsulcke schandelijcke sonden den toorne Godts verwecken ende ontsteken over den landen ende volcken, daeronder die regneren ende ongestraft gelaten worden, daarvan het uytghedruckte Godes Woort ende alle historien menichvuldige exempelen medebrenghen, dat oock de ergernissen, confusien ende quade exempelen der overspeelders, den heydenen, keyseren ende coningen beweecht hebben den overspeelders metter doot te doen straffen, soo ist dat de Staten voornoemt, begeerende de voorschreve overspelen te beletten, mede geordonneert ende ghestatueert hebben, ordonneren ende statueren by desen:

XV. In den eersten, sooverre een echte man bevonden sal worden van nu voortaan overspel te bedrijven, 't zy met eene ongehouwde ofte ghehouwde vrouwepersoon, ofte een ongehouwde man met eene gehouwde vrouwe, dat deselve man als eerloos ende meyneedich metterdaet verbeuren sal sijn officie ende staet, indien hy eenige heeft van de voorschreve Staten ofte binnen eenige steden der voorschreve landen, ende voorts verklaert sal worden incapabel omme eenige staet ofte officie binnen de voorschreve landen ende steden te mogen bedienen. Ende in ghevalle 't selfde overspel ghedaen ende bedreven is van een echte man met een ghehijlickte vrouwe, dat daerenboven syluyden beyde ghebannen sullen worden uyt de voorschreve landen den tijdt van vijftich jaren.

XVI. Maer indien het overspel is ghecommitteert van een echte man met een ongehouwde vrouwe, sal de voorsz. man boven de voornoemde privatie van 't officie gecondemneert worden in een boete van hondert Carolus guldens voor d'eerste reyse, ende, daarnaer meer daerinne delinquerende, met bannissement van vijftich jaren ende een boete van tweehondert guldens, ende sal d'ongehouwde vrouwe, sulcx gedelinqueert hebbende, voor d'eerste reyse te water ende te broode gheleyt worden den tijdt van veertien dagen, ende, indien sy andermael bevonden wort sulcx te committeren, sal voor den tijdt van vijftich jaren gebannen worden uyt den voorsz. landen.

XVII. Indien eenich ongehout man met eenige echte vrouwe overspel bedrijft, sal de voorsz. man den tijdt van veerthien dagen te water ende te broode geleyt ende ghecondemneert worden in een boete van hondert Carolus guldens, ende, sooverre hy andermael sulcx committeert, sal eeuwelijck uyte voorsz. landen gebannen worden, ende de vrouwe, met een ongehouwde man overspel committerende, sal als boven ghebannen worden den tijdt van vijftich jaren.

XVIII. Ende dat al onvermindert alsulcken recht als de geoffenseerde partye, 'tzy man ofte vrouwe, jegens den overspelder competeert, soo tot scheydinge van den houwelijcke als andersints naer rechten, soo oock by desen verstaen worden in vigeur te blijven alle de straffen ende penen in de Keyserlijcke ende beschreven rechten gestatueert tegens

alle crimen van onschaecken, ontvueren ende bloetschenden ende diergelijcke gequalificeerde hoereryen.

XIX. Aengaende d'erffenissen ende besterffenissen hebben de Staten gederogueert ende te niet ghedaen, derogueren ende doen te niet by desen alle beschreven rechten, costuymen ende usantien, in de voorsz. landen ende graefschappen van Hollant ende Vrieslant tot desen dage toe gebruickt noopende de besterffenissen ab intestato ende sonder dispositie van testamente ofte verklaringe van eenige uysterste wille yemandt opkomende in de allodiale, roerende ende onroerende goederen, ordonnerende ende statuerende, dat van nu voortaan, alomme ende tot allen plaetsen, soo wel binnen de beslooten steden als in den dorpen ende ten platten lande in den voorschreven lande ende graefschappe van Hollandt ende Vrieslandt, in den voorsz. besterffenissen voor een gemeene recht ghebruickt ende onderhouden sal worden 't geene hiernaer volght:

XX. In den eersten, dat in alle erffenissen de kinderen ende andere descendentes ofte in de rechte linie nedergaende in infinitum haren ouderen sullen succederen in stirpes ende by representatie.

XXI. Dat, denselven descendentes ontbreckende, vader ende moeder, beyde noch in leven zijnde, haren kinderen universaliter ende geheelicken sullen succederen.

XXII. Maer denselven alle beyde oft eene van beyden ontbreckende, sullen des overledens broeders ende susters, ende derselver kinderen ende kindtskinderen by representatie, in alle de goederen succederen.

XXIII. Welverstaende dat halve broeders ende susters ende hare kinderen ende kindtskinderen alsoock alle andere collaterale vrienden, maer van eene zijde den overleden bestaende, niet vorder en sullen succederen als elcks met een halve hant, ende over sulcks naer advenant dat sy den overleden van bloede zijn bestaende.

XXIII. Alle descendentes, vader ende moeder, broeders ende susters, mitsgaders hare kinderen, kintskinderen ende andere descendentes ontbreckende, dat alsdan oomen ende moeyen van den overleden, ende hare kinderen by representatie ofte in stirpes, sullen succederen.

XXV. Ten ware grootvader ende grootmoeder van d'eene zijde beyde te samen noch in 't leven waren, in welcken gevalle sy den oomen ende moeyen van deselve zijde, mitsgaders haerluyder kinderen, wesende derselver grootvader ende grootmoeders kinderen ofte kintskinderen, ende nochtans gene broeders ofte susters van den overleden, in de successie van deselve zijde komende, geprefereert sullen zijn.

XXVI. Item, egeene ouders ofte andere ascendentes, als het bedde gescheurt ende eene van hen beyden conthorale overleden ende d'andere alleene in 't leven is, en sullen haren kinderen ofte andere descendentes succederen.

XXVII. Item, de goederen van den overleden sullen altijts gaen ende erven aen den vrienden van 's vaders ende 's moeders zijde van den overleden, deelende ende klovede deselve half, sonder aenschou te nemen dat de overleden meerder van 's vaders dan van 's moeders ofte ter contrarie van 's moeders dan van 's vaders zijde achtergelaten hebben.

XXVIII. Item, en sal representatie onder den collateralen ende den vrienden ofte bloedtverwanten van der zijde niet vorder plaetse hebben dan tot broeders ende susters kintskinderen ende oomen ende moeyen kinderen inclusive, ende alle vordere collaterale vrienden, den overleden naest in grade ende maeghschappe bestaende ende even nae zijnde, sullen by gelijcke gedeelte hooft voor hooft erven, uytsluytende alle vordere van grade ofte maeghschappe.

XXIX. Item, soo wanneer eenige kinderen van hen ouders ten boedel ofte in houwelijkse medegaven, ofte anders tot vordefinge van deselve kinderen in hare neeringe ende koopmanschappe ofte diergelijcke, eenige goederen ofte penningen genoten sullen hebben ende deselve naemaels met heure mede-erfgenamen in de goederen van heure overleden ouders sullen willen succederen, sullen eerst ende alvooren 't geene sy sulcks ontfangen ende genooten hebben in den ghemeen boedel brengen ofte de gherechte waerde van dien, sulcks die was ten tijde van de gifte, in ghevalle de goederen niet geestimeert zijnde gegeven sullen zijn: maer in gevalle van estimatie sullen mogen volstaen, mits confererende

deselve estimatie, ende 't selve alsoo gedaen zijnde, sal alsdan den geheelen boedel tusschen den langhstlevende vader ofte moeder ter eenre ende des overledens erfgenamen ter andere zijde half ende half by ghelijcke portien ghedeelt worden, 'twelck oock plaetse hebben sal in d'eerste, tweede, derde ende navolgende houwelicken. Ende sal 't gene noopende de successien ende collatien voorsz. is, plaetse hebben, so wanneer by testamenten, houwelijcksche voorwaarden, bewysen ter weeskamere gedaen, oft by andere dispositien ofte contracten niet en is anders voorsien.

XXX. Beroerende de huyluyden ende pachters van de landen hebben de Staten voornoemt mede geordonneert ende ghestatueert, ordonneren ende statueren by desen, dat de ordonnantie jegens den huyluyden ende pachters, in den jare 1515 in Februario ghemaect, alomme in den voorsz. lande ende graefschappe van nieuws ghepubliceert, uytgheroepen ende scherpelijcken onderhouden sal worden.

XXXI. Ende amplieerende deselve ordonnantie, hebben van nieuws geordonneert ende ordonneren by desen, dat de pachters ende huyluyden, die eenige huylre ofte nae-huylre aen eenige goederen pretenderen willen, onder deksel van deselve pretensie in de occupatien ofte 't ghebruyck van de ghehuylde landen ende goederen niet en sullen mogen blijven ofte hen deselfde directelijck ofte indirectelijck onderwinden, tenzy van deselfde pretensie by publijcke instrumenten ofte d'eygen handt van den eygenaer, ghepasseert voor date van de expiratie van de huylre, promptelijck blijcke, ende dat egeene huylren plaetsen hebben oft effect sorteren sullen daervan sulcks, als vooren verhaelt is, niet en blijckt.

XXXII. Dat oock soo wanneer den ouden huylman oft yemandt van sijnen wegen den eyghenaer ofte nieuwen huylman met raedt ofte daet, directelick ofte indirectelick, eenich hinder, letsel, empeschementen ofte dreygementen doet ter oorsake van 't ghebruyck oft huylre van de voorsz. landen ende goederen, dat daervan exemplare straffe ghedaen sal worden.

XXXIII. Ende soo wanneer een huylman, sijne erfgenamen ofte actie van hem hebbende, van eenige onroerende goederen na d'expiratie van de huylre blijft occuperende de gehuylde goederen, so dat den eygenaer ter oorsake van dien jegens hem moet treden in rechte, so sal denselven huylman, sijne erfgenamen ofte actie van hem verkrijgende, na de litiscontestatie in deselve sake, boven de ontruyminge ende alle kosten, schaden ende interesten, vervallen ende gehouden wesen te betalen de helft van de waerde van de gehuylde goederen, gerekent jegens den penningh twintich, na de leste huylre. Ende soverre deselve totter diffinitive sententie van den eersten rechter toe in de voorsz. occupatien persevereren, sullen alsdan boven de evacuatie ende ontruyminge mitsgaders boven alle kosten, schaden ende interesten, vervallen ende ghecondemneert worden in de geheele waerde van deselve goederen, medegherekent als vooren jegens den penningh twintich nae de leste huylre.

XXXIII. Ende sullen de voorsz. penen by alle rechters, daervooren ter oorsaecke voorsz. proces wort geinstituteert, sonder eenige dissimulatie ofte faveur ghedecreteert ende toegewesen worden, alwaer 't oock soo dat den huylman, sijne erfgenamen ofte actie van hem hebbende, nae de litiscontestatie haer ongelijck bekenden ende hen gewillich in de ontruyminge lieten condemneeren, ende in ghevalle de gecondemneerde egeene goederen en heeft omme de voorsz. penen te betalen, sal daervooren aen den lijve ghestraf worden naer ghelegentheyte van der saecke.

XXXV. Belangende d'hypotheecque ende veronderpandinge van de landen ende andere onroerende goederen, hebben de Staten voornoemt geordonneert ende gestatueert, ordonneren ende statueren by desen, dat van nu voortaan soowel by die van den rade provinciael voornoemt als by alle andere gerechten van de voorsz. steden ende platten lande van Holland ende Vrieslandt d'ordonnantie ende 't placaet van den jaere duysentd vijf-hondert-negen-ende-twintich verstaen ende gheinterpreteert sal worden, dat de clause van de generale hypotheecque benefens de clause van de speciale hypotheecque, in de constitutie van eenige renten, schulden ende andere brieven van verbande gestelt jegens dengenen, die na deselve constitutie by den constituant speciale hypotheecque is ghestelt,

alleenlick plaetse hebben ende sulcx als naer beschreven rechten effect sorteren sal over de goederen onder de jurisdictie van den rechteren, daervooren de constitutie volgende de voorschreve ordonnantie gepasseert is, ghelegen, den constituant ten tijde van de constitutie toebehoort hebbende, ofte die hy voor de publicatie van desen sal hebben verkregen, ende niet op de goederen buyten de voorsz. jurisdictie gelegen, welcke interpretatie geschieden sal in allen saken, die voor de publicatie van desen by eenige sententien, 't zy van den voorsz. raede ofte andere gerechten niet diffinitivelijck sullen wesen getermineert. Ende belangende constitutie ende verbande van generale hypotheecque, die nae twee maenden nae de publicatie van desen gedaen sullen worden, deselve en sullen geensins hinderlijck wesen ofte prejudiceren dengheenen die constitutie ofte verbandt van speciaal hypotheecque naemaels sullen verkrijgen, sulcks dat degeene dien specialijck eenige onroerende goederen verbonden sullen worden, in deselve speciale hypotheque ende de penningen, daarvan procederende, sullen worden geprefereert dengeenen dien onder generale hypotheecque, nae de voorschreve twee maenden na de publicatie van desen, gestelt sal wesen; dan sal de voorsz. constitutie van generale hypotheque voor gerechte gedaen, plaetse hebben ende effect sorteren jegens dengheenen die gelijcke constitutie ofte verbandt hebben, onder denwelcken de oudtste constitutie de jonger sullen worden geprefereert, sonder dat in dien gevalle onderscheyt gemaect ofte regard genomen sal worden voor wat rechters in de voorschreve landen de generale constitutie van hypotheecque sal wesen gedaen; ende van gelijcken sal de voorsz. generale constitutie plaetse hebben ende effect sorteren jegens dengheenen die maer personele actie hebben, sulcks als by den beschreven rechten is ghedisponert.

XXXVI. Ende sullen van nu voortaan degeene, die speciale hypotheecque hebben, jegens de possesseurs van dien, sonder onderscheyt, ofte de debiteurs, hare erfgenamen, ofte yemant anders, die 't selfde speciaal hypotheecq possideert, mogen procederen voor haer achterwesen, omme hare hypotheque daer vooren verklaert te hebben verbonden ende executabel, sonder dat de possesseurs van dien sullen mogen sustineren dat den crediteur gehouden is den principalen debiteur ofte sijnen erfgenamen eerst t'excuseren.

XXXVII. Alsoo mede de voorgaende ordonnantie, daerbij belast ende gestatueert was dat in alle steden ende dorpen van den voorsz. landen partinente registers ghehouden souden worden van alle vervremdingen ende verbanden van goederen aldaer ghedaen, niet behoorlijck zijn onderhouden, ende mede door de voorleden oorloge vele derselver registeren zijn vernielt ende verduystert, 'twelck insgelijcx tot groote interest van de voorsz. goede ondersaten strecken soude, ten ware daertegens werden voorsien, soo hebben de Staten voorts gheordonneert ende bevolen, ordonneren ende bevelen by desen, dat een yegelijk, van wat state, qualiteyt ofte conditie hy zy, die eenige constitutie van generale oft speciale hypotheecque op eenige onroerende goederen in den voorsz. landen ende graefschappen van Hollandt ende Vrieslant hebben ofte pretenderen willen, binnen een jaer nae de publicatie van desen, deselve aenbrengen sullen den gerechte van de plaetse daer de goederen, ten hypotheecque gestelt, zijn ghelegen, omme aldaer volgende d'instructie, die by de voorsz. Staten daertoe sal worden ghemaect, aengheteeckent te worden, elcke constitutie voor eenen halven stuyver, op pene van te vervallen in een jaer renten, t'applieren een derdendeel den hooftofficier, een derdendeel den armen van der plaetse ende het derde derdendeel den aenbrenger. Ordonnerende ende bevelende by desen allen schouten, schepenen, geswoorens, ende ander rechters, mitsgaders heure secretarisen, sowel van steden, dorpen, als andere collegien in den voorsz. landen van Hollandt ende Vrieslandt, goede toesicht te nemen, dat sy van nu voortaan egeene brieven ofte instrumenten, houdende vervreemdinge ofte hypothecatie van eenige onroerende goederen, en sullen zegelen, teekenen ofte uytgeven, tenzy dat deselve wel ende perfectelijcken geregistreert zijn, op pene van by den voorsz. secretaris te verbeuren t'elcke reyse ses Carolus guldens, de twee deelen ten behoef van den hooftofficier van elcker plaetse ende quartier ende het derdendeel ten behoeve van den aenbrenger, ende daerenboven op arbitrale correctie.

XXXVIII. Ende omdat de voorsz. registeren wel, sekerlijck ende getrouwelijck mogen worden bewaert, soo hebben de Staten voor genoemt, geordonneert ende ordonneren by

desen dat in elcke stadt, dorpe ofte collegie, daer eenige alienatie ofte hypothecatie ende verbanden van onroerende goederen sullen worden gedaen, ghemaect sal worden een kiste met twee sloten, daerinne de voorsz. registers sullen worden bewaert, van welke sloten een sleutel bewaert sal worden by den officier ofte secretaris ende eene by den oudtsten schepen ofte geswooren, ende sullen deselve sloten gheopent ende gesloten worden in hare beyde presentie, alles op pene voorsz., t'appliceren als vooren, ende dat den hooftofficier de kiste sal doen maecten tot haren koste.

XXXIX. Ende omme te verhoeden de exactie daermede de voorsz. goede ondersaten dagelijks worden beswaert, onder pretext dat eenige steden, heeren, ambachtsheeren, collegien van dijkgraefschappen ende heemraden, vassallen, leenhoff houdende, bailliuw ende mannen, dorpen, gehuchten, ende alle andere, jurisdictien hebbende, pretenderen tot verscheyden emolumenten, baten ende profijten by costumen ende usantien gherechticht te zijn, dat mede, midts d'onseeckerheyt van deselfde costuymen ende usantien, de voorschreve ondersaten met vele processen ende groote kosten worden beswaert, soo hebben de voornoemde Staten, willende daerinne mede versien, gheordonneert ende ordonneren by desen, dat alle steden, heeren, ambachtsheeren, collegen van dijkgraven ende heemraden, alle vassallen, leenhoff houdende, bailliuw ende mannen, dorpen, gehuchten ende alle andere, eenige jurisdictie hebbende, binnen den tijdt van ses maenden nae de publicatie van desen, in de griffie van den Hove van Hollandt alhier in den Hage aenbrengen ende in geschrifte overleveren sullen alle alsulcke rechten, costuymen ende usantien, 't zy van naestingen, naekooopen, pontgelt, recht van leenen, die by eenige besterfte, uysterste dispositie, transporten, houwelijcksche voorwaerden, ende anders hoe dattet zy, aenbesterven ende opkomen, zegelrecht ende alle andere rechten, die sy respectie in hare jurisdictie, ampten ende officien genieten ende gebruycken, ende voor den jare duysent vijfhondert tweekentseventich genoten ende gebruyckt hebben, omme op de onderhoudenisse van dien in alle equaliteyt, ende sulcx de Staten bevinden sullen ten meesten dienste van den ondersaten te behooren, voorsien te worden, alles op pene dat by faulte van overleveringe, op de voorsz. costuymen, usantien ende ghebruyck van rechten na de expiratie van den voorsz. tijdt niemant in rechte ofte daerbuyten en sal mogen worden gemolesteert, en dat deselve voor nu gelijk als dan gehouden worden voor corruptelen.

XL. Ende ten laetsten ordonneren ende statueren de Staten voornoemt mede, dat terstont naer verkondinge van desen in de voorsz. landen ende graefschappen van Hollandt ende Vrieslandt, noch by den voorsz. Hove provinciael, noch in eenige steden, dorpen ofte wettelicke collegien, noch by eenige ingesetenen van denselven lande, in de computatie ende bekeeringe van den beginne ende eynde van den jare egeene andere stijle ofte maniere van schrijven en sal worden ghebruyckt dan die men houdt voor gemeene, te weten dat alomme ende by een yeghelijcken in den voorschreven landen 't begin van den jaren genomen ende gereeckent sal worden den eersten dach der maent van Januarius, sonder dat die van den Raede voorgenoemt ofte die van den ghevolge van den Hove, noch eenige regeerders van den steden, dorpen ende collegien voor genoemt, eenige andere stijle oft maniere sullen mogen ghebruycken. Verbiedende over sulcks uytdruckelick allen officieren, griffiers, secretarissen, ende generalijcken allen den ondersaten van den voorsz. landen, in heure openbare acten, gerechtelicke brieven ende instrumenten, noch in heure registers ofte prothocollen anders te doen ofte te laten geschieden, op pene van privatie ofte suspensie van heure staten ende officien, oft andere arbitrale correctie, naer exigentie van der saecken.

XLI. Alle welke poincten ende articulen de voorschreven Staten geordonneert hebben, ende ordonneren by desen, dat voortaan volkomelijck sullen worden achtervolcht ende onderhouden, niettegenstaende eenige rechten, voorgaende ordonnantien, costuymen ende usanten ter contrarie, die de voorsz. Staten ghederogueert hebben ende derogueren by desen, voor soovele deselve eenichsints daertegens sullen mogen strijden. Ordonnerende ende bevelende den presiderende ende raeden provinciael van Hollandt voorgenoemt, den advocaet fiscael ende procureur generael van denselven Hove, mitsgaders allen officieren van den voorschreven lande ende graefschappe van Hollandt, tegens den overtreders ende

contraventeurs van dien te procederen naer behooren, sonder dissimulatie, gunste ofte ongunste, op peyne van metterdaedt van hare officien vervallen ende afgestelt te worden.

Aldus gedaen, besloten ende gearresteert by den Staten voorghenoemt, in den Hage, ende 't zegel van deselve Staten hierop ghedruckt den eersten Aprilis duysent vijf hondert tachtich. Ende ter ordonnantie van de Staten. Ondergeteykent C. de Rechtere.

XXI. 5 Juli 1581. *Opdracht der hooge overheid van Holland aan Willem I*¹⁾.

Wilhelm by der gratie Godts prince van Orangien, grave van Nassau etc. doen kond eenen jegelijk: also de ridderschappe, edelen en steden van Holland, representerende de Staten van denselven landen, uit sekere oorsaken en om redenen, hen daertoe bewegende, ons seer ernstelijken hebben versocht en begeert te willen aennemen de hooge overigheid en regeringe der voorschreven landen, ten minsten voor eenigen tijt, verklarende ons met gemenen advyse en rijpen berade daertoe, mitsgaders tot alle den onderwind en beleidinge van de gemene saken derselver landen, verkoren en gestelt te hebben, so sylieden deselve saken ganschelijk onsen wille en geliefte waren onderworpene, en alsnoch ons confererende en gevende volkomen macht en autoriteit, daertoe eenigsins nodig sijnde, in der formen en manieren hierna volgende, te weten: dat wy, solange de voorschreven landen sullen sijn in oorloge of wapenen, volkomen autoriteit en macht gebruiken sullen als souverain en overhoofd, te gebieden en verbieden alles wes tot conservatie en bescherminge derselver landen dienlijk of schadelijk sal mogen wesen, en alsulx op alle krijgssaken en oorlogsvolk te water en te lande te disponeren na onsen goeddunken of met advys van dengeenen, die ons gelieven sal t'allen tyden daertoe te gebruiken, in de voorschreven krijgssaken stellende en gebruikende alsulke overste, capiteinen, lieutenanten, officieren en soldaten, als ons gelieven en goeddunken sal, onthoudende deselve en allen commissarissen tot beleidinge der krijgssaken met het gunt daeraen kleeft, eenigsins nodig sijnde, op behoorlijke tractement en besoldinge met alsulke goede en generale krijgsoordeninge en discipline als tot soulagemente der ingesetenen en ten minsten quetse van den lande in alder gelijkheid en eenparigheid sal kunnen geschieden; dat ook sulx de gehele bescherminge der voorschreven landen sal staen t'onser dispositie en ordonnantie, daertoe wy sullen mogen gebruiken alle de knechten, oorlogschepen en bootsgesellen, jegenwoordig in dienste der voorschreven landen wesende en die noch vorder aldaer aengenomen en toegerust sullen mogen worden, tot alsulke diensten, aenslagen en exploicten, en daervan in elken quartiere, steden en vlekken so vele mogen verdelen, logeren, schicken en ordonneren, als wy tot weerstand der vyanden en beschermenisse derselven landen bevinden sullen nodig te sijn, en dat sonder advys of bewilliging van de Staten, magistraten van steden of van yemands anders daertoe te verwachten, in der voegen dat alle steden en vlekken altyds het krijgsvolk of garnisoen, henluiden toegesonden, elx in sijn regard en binnen elken quartier t'onser ordonnantie en by provisie, sullen ontfangen, voor en aleer sylieden sullen doen eenige remonstrantie of versoek ter contrarie tot hare ontlastinge, sonder dat eenige knechten, in steden of vlekken, schansen, sterkten of huizen leggende, in den accysen of imposten meerder vrydom sullen mogen genieten dan d'ingesetenen van dien; dat voorts geen onderscheid sal mogen worden gemaekt in den quartieren of steden van de knechten, bootsgesellen of schepen, aldaer wesende of by wie deselve betaelt sullen worden, so wanneer die in andere quartieren getrocken worden: maer sullen alle knechten, oorlogschepen en bootsgesellen, mitsgaders alle de penningen, die uit de gemeine middelen van der Unie van Holland en Zeland sullen procederen, van eenderhande nature en conditie gehouden en alle steden en quartieren van dien voor één lichaam gerekent worden na behoren; dat mede geen knechten noch bootsgesellen in eenige van de voornoemde quartieren of steden aengenomen nochte gecasseert nochte

¹⁾ Naar Bor, *Oorsprongk, Begin en Vervolgh der Nederl. oorlogen* (uitgave van 1675), II, blz. 183. — Vergeleken met het origineel: Algemeen Rijksarchief, Bruine kastje Holland, no. 35.

eenige equipage van schepen of schuiten gedaen nochte deselve opgeleid sullen mogen werden dan t'onser ordonnantie en believen; dat wy sullen doen nakomen alle onse bevelen en ordonnantien, wetten, disciplinen en articulen des krijgshandels met straffinge van den overtreders van dien, daertoe de Staten en steden met hare schutteryen en gemeente, des geboden sijnde, de hand sullen houden; dat wij mette Staten voornoemt voorts totten ontfang van de gemene penningen van de voorschreven Unie sullen mogen stellen of continueren binnen elken quartiere alsulke ontfangers, als ons goeddunken sal, en van wegen en opten naem van de graeflijkheid van Holland en Zeland recht en justitie doen administreren by den Rade provinciael van den Hove van Holland over alle de plaetsen en d'ingesetenen van Holland, Zeland en Vriesland, onder denselven Hove resorterende en behorende, in alle saken, tot kennisse van denselven Hove staende; dat voorts in alle voorvallende geschillen en judiciele saken het Hof en den Raed provinciael voornoemt met haren lidmaten gerespecteert, gekent en haer lieder mandaten en bevelen geobediert sullen worden, so binnen desen quartiere van Holland als den Noorder-quartiere en Zeland, sulx als van ouden herkomen is gedaen, sonder dat eenige steden of plaetsen hen daerjegen sullen mogen stellen, noch ook de provisiën en bevelen van denselven Hove mogen contravenieren, nochte hen van de jurisdictie van denselven Hove mogen ontrecken of eenige nieuwigheid inbrengen, daertegens de Staten der voorschreven landen by alle wegen en middelen elx in den haren sullen ook voorsien, behoudelijk nochtans dat gene provisiën van denselven Rade sullen werden verleent noch ook eenige proceduren geadmitteert jegen d'ordonnantien en resolutien van den Staten noch ook eenige kennisse genomen aengaende d'imposten der gemene middelen van der Unie, gedestineert tot onderhoud van der oorloge, maer dieselve saken laten ter dispositie van de gedeputeerde van den Staten, binnen elken quartire gestelt, mits dat denselven Raed hem sal hebben te voegen na beschreven rechten, equiteit, mitsgaders alle deugdlijke privilegien en costumen, en in materie van appellatien en executien van haerlieder sententien na de ordonnantie en resolutien van de Staten; des sullen wy totten selven Raed alle hooftofficieren en andere officieren van justitie, tot collatie van de Camer van de Rekeninghe na ouder gewoonte niet staende, bequame personen stellen en ordonneren van wegen de graeffelijkheid van Holland en Zeland voornoemt, te weten: so wanneer eenige van de jegenwoordige sal mogen overleden of den tijd voor eenige officie geexpireert sijn, 't en ware wy om eenige redenen boven desen goed bevonden te veranderen of te vernieuwen, 'twelk wy mitsdien sullen mogen doen in beiden gevallen, met advys van de Staten voornoemt, dewelke ons altyd sullen denomineren drie bequame personen, uitten welken wy totte vacerende staten en officien respectie een sullen verordonneren, mits dat in den voorschreven Raed van Holland altyd twee sullen sijn van Zeland, als na ouden herkomen of de privilegien van denselven lande; en sullen die van den Rade voornoemt by provisie mogen verlenen alle provisiën in materie van gratien, als relief en restitutie, sulx als by den groten Raed van Mechelen plag worden gedaen; item alle beneficiën van rechten, als beneficie van inventaris, cessionen en diergelijke sullen ook by provisie ter eerster instantie kennisse hebben van alle questien feudale, vallende binnen Holland, mits dat in sulken saken by hen sullen sijn de stadhouder en raden van de leenen, als van ouds geweest hebbende en noch jegenwoordig sijnde; dat by ons als by der overhand sullen mogen worden verleent alle gratien als remissionen, pardons, respijten, quinquennellen, legitimatien en diergelijke van wegen de graeffelijkheid alsboven, na behoorlijk advys van de officieren en wethouderen van der plaetsen of andere na ouder gewoonte; van gelijken alle octroyen, beneficiën en prerogativen of privilegien, welverstaende dat in 't verlenen van eenige octroyen of privilegien aen eenige communitieiten, steden of vlecken 'tselve gedaen sal worden met advys van den Staten, om alle questien te voorkomen, houdende voor bevestigd en geconfirmeert alle privilegien, octroyen, beneficiën en prerogativen, tot noch toe op den naem van den Conink buiten en binnen Holland verleent, uitbesondert by den hertog van Alva gedurende sijn gouvernement en sijne successeurs in denselven gouvernemente respectie, 't sedert begin van de wapeninghe van Holland en Zeland, gegunt en geaccordeert mag sijn; dat wy mede onder onse hand en zegel verlenen sullen de sauveguarden en paspoorten als

'telve tot noch toe is geuseert en gedaen, sonder dat yemandt in Holland of Zeland, wie hy sy, hem sulx sal onderstaen dan t'onser expresser auctorisatie; dat wy creëren en vernieuwen sullen ten gewoonlijken tijde de magistraten in den steden als na ouder herkomen, hantfesten en privilegien van de steden, welverstaende indien den nood of versekertheid mochte vereischen eenige afstellinge of vernieuwinge van de officiren, wethouderen of magistraten van den steden buiten den gewoonlijken tijd, sullen wy 'telve ook mogen doen, met kennisse van saken en van 't meerendeel der geenre die de vroedschap derselver steden sijn representeerende, al sonder der steden voorschreven hantfesten en privilegien, die niettemin gehouden sullen worden en blijven in haer geheel, mitsgaders ook dat wy hanthouden en beschermen sullen alle rechten, privilegien, gerechtigheden, vrydommen en loflijke costumen der landen van Holland en Zeland in 't gemein, en van elken bysonder, met voorstand, houdinge en protectie van de preëminentie en autoriteit van alle wettelijke officiren, magistraten en overigheid, sonder dat de gouverneurs, capiteinen of anderen, tot vorderinge van de krijgssaken in eenige van de quartieren gestelt, hen sullen vervorderen nochte onderwinden eenige kennisse te nemen van politijke of judiciele saken, binnen of buiten den steden vallende, maer daermede sullen laten bewerden den officier, magistraten en wethouderen aldaer, mitsgaders den Rade provinciael, sulx van ouden tijde altyds gebruikt en geobserveert is geweest; en aengaende de religie sullen wy vorderen en handhouden d'oeffeninge alleen van de gereformeerde evangelise religie, sonder dat wy sullen toelaten, dat men op yemands gelove of conscientie sal inquireren of dat yemand ter cause van dien eenige moeyenisse, injurie of letsel aengedaen sal worden, doende vorder d'oeffeninge der voorschreven religie aengaende stellen alsulke goede ordre als na gelegentheid der saken en conditien van den steden, ter meeste gerustigheid en commoditeit van der gemeinte, sonder verminderinge van Godes eere, bevonden sal worden te dienen en te behoren, ook met advys van den Staten, eest nood; en sullen den Staten in 't gemeen, ook d'officiren, magistraten, schutteryen en gemeenten in allen steden en vlekken ons eed doen in onse voorschreven regeringe, bevelen en ordonnantie, boven verhaelt, en tot onderhoudinge van dien gehouw en getrouw, onderdanig en gehoorsaem te wesen, als ook by ons of van onsent wegen reciproquelyk gesworen sal worden in de voorschreven regeringe der landen van Holland en Zeland, haren rechten, privilegien, vrydommen en loflyke costumen, in der formen en manieren als boven, by alle mogelyke wegen te beschermen en te vorderen tegens alle hare vyanden en weder-partyen, mits dat wy in den quartieren, daer wy ons souden mogen onthouden, t'onsen hulpe en rade mogen gebruiken de gedeputeerden van de Staten en steden, die binnen elken quartiere op het beleid der gemene sake sullen wesen geordonneert. So eest dat wy, om te voldoen 't verzoek en begeren derselver Staten van Holland en willende denselven daerin believe, mitsgaders in hare neringe en 't gunt sy-luiden verstaen tot vervorderinge en versekertheid van de gemene sake en welvaert der landen dienlijk te sijn, de voorschreven overigheid en regeringe der landen in forme en manieren, boven verhaelt, aengenomen hebben en aennemen by desen, belovende en ons mitsdien aen denselven Staten en landen verplichtende de poincten en articulen voorschreven ter goeder trouwen te volkomen en achtervolgen, soveel ons aengaen mag, en alles op de belofte van verbande en gehoorsaemheid reciproce van de zijde van denselven Staten, by haer versiegelde brieven ten selven einde en sake, ons daertegens gedaen, en voorder, indient nood sy, te doen bevestigen na behoren en inhoud derselver brieven. t'Oorkonde desen met onse hand en zégele bevestigt. Gedaen in den Hage den 5 Juli 1581.

De¹⁾ ridderschap, edelen en steden van Holland, representerende de Staten van denselven lande, doen kond eenen yegelyk. Also wy bevinden, dat alle gemeenschappen en goede republiken behouden, bevestigt en gesterkt worden, insonderheid met eendracht en eenigheid, dewelk niet wel kan sijn by vele, in wille, gevoelen en gemoed dikwils en meest verschelende, so eest, dat na lange en verscheiden communicatien, op de forme, regeringe en administratie van den staet en gemene sake der voorschreven landen van Holland gehouden, wy met ryphen berade en aenmerkende de sonderlinge en ingeboren goede

1) Het volgende is vergeleken met een afschrift: Rijksarchief, Bruine kastje Holland, no. 104.

genegentheid, liefde en yver, by den doorluchtigen Vorst, den Prince van Orangien, grave van Nassau etc., altyds dese landen toegedragen en bewesen, tot voorstand en handhoudinge van hare welvaart, vrydom en gerechtigheden, Zijne Princelyke Excellentie, wesende een voornaemste personagie deser Nederlanden, ook een principale en d'eerste van den Staten derselver landen, hebben versocht en gebeden en, voor sovele in ons is, als hoofd en hoogste overigheid verkoren en gestelt tot de regeringe der voorschreven landen en steden van Holland, mitsgaders alle den onderwind en beleidinge van de gemeine sake derselver landen, al deselfde onderwerpde de goede wille en geliefte van Zijne Excellentie, denwelken wy geconfereert hebben, geven en confereren als noch by desen alle volkomene macht en autoriteit, daertoe eenigsins nodig sijnde, in der formen en manieren, hierna volgende, te weten: dat Zijn Excellentie, solange de voorschreven landen sullen sijn in oorloge of wapenen, volkomen autoriteit en macht hebben en gebruiken sal, als souverain en overhoofd te gebieden en verbieden alles wes tot conservatie en bescherminge derselver landen dienlijk of schadelijk sal mogen wesen (etc. en volgden hier voorts alle de conditien die in den voorschreven brieve van acceptatie van Sijn Excellentie sijn geinsereert; en volgt dan voorts). In alle 't welke hebben de voornoemde Staten, sovele hun aengaet, belooft en hen verbonden, beloven en verbinden by desen Zijne Excellentie onderdaniglijk te gehoorsamen en na haer vermogen te doen gehoorsamen t'allen tijden des bevel en ordonnantie van Zijne Excellentie hebbende. En of in desen, mitsgaders den opdracht van den staet en gouvernement der voorsz. landen, eenige duisterheden of twijfelachtigheid soude mogen bevonden worden, sal d'interpretatie en beduid van dien staen aen Zijne Excellentie, den bovengemelte Staten en meeste stemmen van dien. Gedaen in den Hage onder 't zegel van de Staten voornoemt, hierop gedrukt, den 5 July 1581. Onder stond geschreven: ter ordonnantie en expressen bevele van de Staten, en was ondertekent: C. de Rechtere.

XXII. 26 Juli 1581. Acte van afzwering van Philips II¹⁾.

De Staten Generael van de geunieerde Nederlanden. Allen dengenen die dese tegenwoordighe sullen sien ofte hooren lesen, saluyt. Alsoo een yegelyck kennelick is, dat een Prince van den lande van Godt gestelt is hoofd over zijne ondersaten, om deselve te bewaren ende beschermen van alle ongelijk, overlast ende ghewelt gelijk een herder tot bewaernisse van zijne schapen: Ende dat d'ondersaten niet en sijn van Godt geschapen tot behoef van den Prince om hem in alles wat hy beveelt, weder het goddelick of ongodelick, recht of onrecht is, onderdanig te wesen en als slaven te dienen: maer den Prince om d'ondersaten wille, sonder dewelcke hy egeen Prince en is, om deselve met recht ende redene te regeeren ende voor te staen ende lief te hebben als een vader zijne kinderen ende een herder zijne schapen, die zijn lijf ende leven set om deselve te bewaren. En so wanneer hy sulx niet en doet, maer in stede van zijne ondersaten te beschermen, deselve soeckt te verdrucken, t'overlasten, heure oude vryheit, privilegien ende oude herkomen te benemen, ende heur te gebieden ende gebruycken als slaven, moet ghehouden worden niet als Prince, maer als een tyran ende voor sulx nae recht ende redene magh ten minsten van zijne ondersaten, besondere by deliberatie van de Staten van den lande, voor egheen Prince meer bekend, maer verlaten ende een ander in zijn stede tot beschermenisse van henlieden voor overhoofd sonder misbruycken ghecosen werden: Te meer so wanneer d'ondersaten met ootmoedighe verthooninghe niet en hebben heuren voorsz. Prince konnen vermorwen, noch van zijn tyrannich opset gekeeren ende also egeen ander middel en hebben om heure eighene, heure huysvrouwen, kinderen ende naecomelinghen aengeboren vryheit (daer zy na de wet der natueren goet ende bloet schuldigh sijn voor op te setten), te bewaren ende beschermen, gelijk tot diversche reysen uut gelijcke oorsaecken in diversche landen, ende tot diversche tijden geschiet, en d'exempelen ghenoech bekend sijn:

¹⁾ Naar een der oudste drukken, in 1581 bij Charles Silvius, gezworen drukker van de Staten van Holland uitgegeven; zie verder *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, Ve Reeks, deel VI, blz. 39 vlg., waar ook de minuut van dit stuk is uitgegeven.

twelck principalick in dese voorsz. landen behoort plaetse te hebben ende stadt te grijpen, die van allen tijden zijn gheregeert geweest ende hebben ook moeten geregeert worden navolgende den eedt by heure Princen t'heuren aencome gedaen, na uutwijsen heurer privilegien, costumen ende ouden hercomen: hebbende oock meest alle de voorsz. landen haren Prince ontfangen op conditien, contractken ende accoorden ende welcke brekende, oock nae recht den Prince van de heerschappye van den lande is vervallen. Nu ist also, dat den Coninck van Spaengien, nae het overlijden van hooger memorie Keyser Kaerle de vijfde, van wien hy alle dese Nederlanden ontfanghen hadde, vergetende de diensten die so zijn Heer vader, als hy, van dese landen ende ondersaten derselver hadden ontfanghen, deur dewelcke besondere de Coninck van Spaengien soo loffelicke victorien teghens zijne vyanden verkregen hadde, dat zijnen naem ende macht alle de wereltd deur vernaemt ende ontsien wert: vergetende oock de vermaninge die de voorsz. Keiserlicke Majesteydt hem t'anderen tijden ter contrarien hadde ghedaen, heeft dien van den Raede van Spaengien (neffens hen wesende) die deurdien zy in dese landen en vermochten egheen bevel te hebben te gouverneren oft de principale staten te bedienen, gelijk zy in de Coninckrijcken van Napels, Sicilien, tot Milanen, in Indien ende ander plaetsen, onder des Conincks geweld wesende, deden, kennende den meestendeel van hen den rijckdom ende macht derselver, hadden eenen nijt teghens dese voorsz. landen ende de vryheyt derselver in hen herte genomen, ghehoor ende gheloof ghegheven, denwelcken Raedt van Spaengien, oft eenighe van de principale van dien, den voorsz. Coninck tot diversche reysen voor ooghen ghehouden hebben, dat voor zijn reputatie ende Majesteyt beter was, dese voorsz. landen van nieuws te conquereren, om daerover vryelick ende absolutelick te moghen bevelen (t'welck is tyranniseren nae zijn belijfte) dan onder alsulcken conditien ende restrictien (als hy hadde in 't overnemen van de heerschappye van deselve landen moeten zweeren) die te regeren. Welcke volgende den Coninck zedert alle middelen ghesocht heeft dese voorsz. lande te brenghen uyt heure oude vryheydt in een slavernye onder 't gouvernement van de Spaegnaerden: hebbende eerst, onder 't decxsel van de religie, willen in de principaelste ende machtighste steden stellen nieuwe bisschoppen, deselve begiftende ende doterende met toevoeginghe ende incorporatie van de rijckste abdyen, ende hen bysettende negen canonicken, die souden wesen van zijnen Raedt, waeraf de drie souden besonderen last hebben over d'inquisitie, door dewelcke incorporatie deselve bisschoppen (die souden moghen geweest hebben sowel vreemdelingen als ingheborene) souden hebben ghehadt d'eerste plaetsen ende voysen in de vergaderinge van de Staten van de voorsz. landen ende geweest zijne creaturen, staende tot zijnen bevel ende devotie: ende deur de voorsz. toegevoechde canonicken de Spaensche inquisitie ingebrocht, dewelcke in dese landen altijd soo schrickelick ende odieus, als de uuterste slavernye selve, gheweest is, so een yegelijck is kennelick: sodat de voorsz. Keyserlicke Majesteyt deselve t'anderen tijden den landen voorgeslagen hebbende, deur die remonstrantie die men aen Zijne Majesteyt daerteghens gedaen heeft (thonende d'affectie die hy zijne ondersaten was toedraghende) die heeft laten varen: maer niettegenstaende diversche remonstrantien, so by perticulire steden ende provincien, alsoock van eenige principale heeren van den lande, namentlic den heere van Mongtyny ende den grave van Egmond, tot dien eynde by consente van de hertoghinne van Parma, doen ter tijt regente over deselve landen, by advijse van den Rade van State ende Generaliteyt, nae Spaengien tot distincte reysen gesonden, mondelinge gedaen: ende dat ook den voorsz. Coninck van Spaengien deselve mondelinghe goede hope hadde ghegheven van, naevolgende haer versoeck, daerinne te versien, heeft ter contrarien corts daernaer by brieven scherpelick bevolen de voorsz. bisschoppen, op zijn indignatie, terstont t'ontfangen, ende te stellen in de possessie van heure bisdommen ende geincorpereerde abdyen, de inquisitie te werck te stellen daer se te vooren was, ende d'ordonnantie van het concilie van Trenten (die in vele poincten contrarieerden de privilegien van de voorsz. landen) t'achtervolgen. Twelck gekomen zijnde ter ooren van de ghemeynte, heeft met redenen oorsake ghegheven van een groote beroerte onder haer ende eenen aftreck van de goede affectie, die zy als goede ondersaten den voorsz. Coninck van Spaengien ende zijne voorsaten altijd toeghedragen hadden, besonder aenmerckende dat hy niet alleenlick en sochte te tyranniseren over hunne

personen ende goet, maer ooc over heure conscientien, waervan zy verstonden niemant, dan aen Godt alleene, ghehouden te wesen rekeninge te gheven oft te verantwoorden: waerdeur ende uut medelijden van de voorsz. ghemeente, de principaelste van den adel van den lande hebben in den jare 1566 seker remonstrantie overghegheven, versoeckende dat, om de ghemeente te stillen ende alle oproer te verhoeden, Zijne Majesteydt soude de voorsz. poincten, ende besonder nopende de rigoureuse ondersoekinghe ende straffe over de religie willen versoeten, daerinne thoonende de liefde ende affectie die hy tot zijne ondersaten, als een goedertieren Prince was draghende. Ende om t'selfde al naerder ende met meerder authoriteyt den voorsz. Coninck van Spaegnien te kennen te gheven ende te verthoonen hoe nootlick het was voor het lants welvaren, ende om t'selfde te houden in ruste, sulcke nieuwicheden af te doen ende het rigeur van de contraventie van den placate, op de saken van der religien gemaect, te versoeten, ter begeerte van de voorsz. Gouvernante, Rade van State ende van de Staten Generael van alle de landen, als ghesanten zijn nae Spaegnien gheschickt gheweest den Marckgrave van Berghen ende den voorsz. heere van Montigni in stede van dewelcke ghehoort te gheven ende te versiene op de inconuenienten die men voorghehouden hadde (die mits het uutstal van daerinne in tijts te remedieren so den noot uut heyschte, alreede onder de gemeynte meest in alle de landen begonst waren hen t'openbaren) heeft, door opruyen van den voorsz. Spaenschen Raedt, de persoonen, de voorsz. remonstrantie ghedaen hebbende, doen verclaren rebel ende schuldig van het *crym van lesæ Majestatis* ende alsoo strafbaer in lijf ende goet: hebbende daerenboven de voorsz. heeren ghesanten namaels (meynende de voorsz. landen deur 't gheweldt van den Hertogh van Alve gheheelick gebrocht te hebben onder zijn subjectie ende tyrannye) tegens alle gemeyne rechten, oock onder de wreetste ende tyrannichste Princen altijt onverbreklick onderhouden, doen vanghen, dooden ende heure goeden confisqueren. Ende al wast alsoo dat meest de beroerte in dese voorsz. landen deur toedoen van de voorsz. regente ende heure adherenten in 't voorsz. jaer 1566 opghestaen, was gheslist, ende veele die de vryheyte des lants voorstonden, verjaeght, ende d'andere verdruct ende t'onderghebrocht, soodat den Coninck egheen oorsake ter werelt meer en hadde, om de voorsz. landen met geweld ende wapenen t'overvallen: nochtans om sulcken oorsake die den voorsz. Spaenschen Raet langhen tijdt ghesocht ende verwacht hadde (so opentlick de opgehouden ende gheintercipieerde brieven van den ambassadeur van Spaengien, Alana, in Vrankrijck wesende, aen de Hertoginne van Parma, doen ter tijt geschreven, dat uutwijsden) om te niet te mogen doen alle des landts privilegien, dat nae heuren wille by Spaengnaerden tyrannichlick te mogen gouverneren, als de Indien ende nieuwe geconquesteerde landen, heeft deur ingeven ende raedt van deselve Spaengnaerden (thoonende de cleyne affecktie die hy zijnen goeden ondersaten was toedraghende, contrarie van 't gene hy heur, als heur Prince, beschermer ende goede herder schuldigh was te doen) nae dese landen, om deselve t'overvallen, gheschickt met groote heyracht den Hertogh van Alva, vermaert van strafheyte ende crudelitett, een van de principale vyanden van deselve landen, verselschapt, om als Raden neffens hem te wesen, met persoonen van gelijcke natuere ende humeuren. Ende al wast so dat hy hier in de landen sonder slach oft stoot is gecomen ende met alle reverentie ende eere is ontfanghen van de arme inghesetene, die niet en verwachten dan alle goedertierenheyte ende clementie, ghelijck den Coninck hen dickwijs met zijne brieven gheveynselick hadde toegheseyt: jae dat hy selfs van meyninge was te comen in persoone, om in als tot ghenoege van eenen yghelicken ordre te stellen: hebbende oock ten tijden van het vertreck van den Hertoghe van Alve nae dese landen een vlote van schepen in Spaegnien, om hem te voeren, ende een in Zeelant om hem tegens te comen, tot grooten excessiven coste van den lande doen toereederi, om zijne voorsz. ondersaten t'abuseren ende te beter in 't net te brengen: heeft niettemin den voorsz. Hertoghe van Alve terstont nae zijn comste, wesende een vreemdelinck, ende niet van den bloede van den voorsz. Coninc, verclaert gehadt commissie van den Coninck te hebben van opperste Capiteyn, ende corts daernaer van Gouverneur Generael van den lande, teghens de privilegien ende oude hercomen desselfs. Ende openbarende ghenoech zijn voornemen, heeft terstont de principale steden ende sloten met volcke beset, casteelen ende

sterckten in de principaelste ende machtichste steden, om die te houden in subjectie, opherecht, de principaelste heeren, onder 't decksel van heuren raet van doen te hebben ende te willen employeren in den dienst van den lande, uut last van den Coninck vriendelick ontboden: die hem gehoor ghegheven hebben, doen vanghen, tegens de privilegien uut Brabant, daer se ghevanghen waren, ghevoert, voor hem selven (niet wesende heuren competenten rechter) doen betichten, ten lesten, sonder hen volkamelick te horen, ter doot veroordeelt ende openbaerlick en schandelick doen dooden; d'andere, beter kennisse van de gheveynstheyt der Spaengaerden hebbende, hun uutten lande houdende, verclaert verbeurt te hebben lijf ende goet, voor sulcks hun goet aenveerdt ende gheconfisqueert, omdat de voorsz. arme inghesetene hun niet en souden, t'ware met hare stercten oft Princen die heure vryheyt souden moghen voorstaen, connen oft mogen teghens 't Paus geweld behelpen, behalvens noch ontallicke andere edelmans ende treffelicke borghers, die hy soo om den hals ghebrocht als verjaeght heeft, om hunne goeden te confisqueren. De reste van de goede inghesetene, boven den overlast die zy in heur wijfs, kinderen ende goeden leden, deur gemeyne Spaensche soldaten t'heuren huuse in gharnisoen liggende, travaillerende met sovele diversche schattinghe, so mits heur bedwinghende tot gheldinghe tot de bouwinghe van de nieuwe casteelen ende fortificatie van de steden tot heure eyghen verdruckinghe, als met opbrenghen van honderste, twintighste ende thiende penninghen, tot betalinghe van den krijghslieden, so by hen medegebracht, als die hy hier te lande oplichte, om t'employeren tegens heur mede landsaten en degene die het lants vryheyt met perijckel van heuren lijve aventuerden voor te staene, opdat, de voorsz. ondersaten verarmt wesende, egeen middel ter werelt en soude overblijven om zijn voornemen te beletten ende d'instructie, hem in Spaegnien gegeven, van het lant te tracteren als van nieuws geconquesteert, te beter te volbrenghen. Tot welcken eynde hy oock begonst heeft in de principale plaetsen d'ordre van justitie nae de maniere van Spaegnien (dierecktelick teghens de privilegien van den lande) te veranderen, nieuwe Raden te stellen ende ten lesten wesende buyten alle vreesse, soo hem dochte, eenen thienden penninck fortselick willen oprechten op de coopmanschappen ende handtwercken, tot gantsche verderffnisse van den lande, gheheelick op de voorsz. coopmanschap ende handtwerck staende, nietthegenstaende menichvuldighe remonstrantien, by elck landt in 't particulier, ende oock by allegader in 't generael hem ter contrarien ghedaen: hetwelck hy oock met ghewelt soude volbracht hebben, ten ware gheweest dat deur toedoen van mijnen heere den Prince van Orangien ende diversche edelmans ende andere goede ingheborene, by den voorsz. Hertogh van Alve uutten lande gebannen, Zijne Vorst. G. volgende ende meest in haren dienst wesende, ende andere inghesetene, wel gheaffectioneerde tot de vryheyt van het voorsz. vaderlant, Hollant ende Zeelandt corts daernaer niet meest en hadde hem afghevallen ende hun begeven onder de bescherminghe van den voorsz. heere Prince, tegens dewelcke twee landen den voorsz. Hertoge van Alve duerende zijn gouvernement, ende daernaer den groten Commandeur (die naer den voorsz. Hertogh van Alve, niet om te verbeteren, maer om denselven voet van tyrannie by bedeckter middelen te vervolghen, den voorsz. Coninck van Spaegnien hier te lande gheschickt hadde) hebben d'andere landen, die zy met heure garnisoenen ende opgerechte casteelen hielen in de Spaensche subjectie, bedwongen om heure persoonen ende alle heure macht te ghebruycken om die te helpen t'onderbrenghen, dies niet meer deselve landen, die zy tot heure assistentie als vooren employeerde, verschoonende, dan oft se heur selfs vyanden waren gheweest: latende de Spaengnaerden, onder 't decksel van ghemutineert te zijne, ten aensien van den grooten Commandeur in de stadt van Antwerpen gheweldichlick comen, daer ses weken lanck, tot laste van de burgheren, nae hunne discretie teeren ende daerenboven tot betalinghe van heure gheheyschte soldije, dieselve borgheren bedwinghende binnen middelen tijden (omme van het gheweldt van deselve Spaengnaerden ontslaghen te wesen) vier hondert duysent guldenen op te brengen, hebbende daernaer de voorsz. Spaensche soldaten, meerder stouticheydt ghebruyckende, hen vervoordert de wapenen openbaerlick teghens het landt aen te nemen, meynende eerst de stadt van Bruessele inne te nemen ende in stede van d'ordinarise residentie van den Prince van den lande, daer wesende, aldaer haren roofnest te houden, t'welk haer niet gheluckende,

hebben de stadt van Aelst overweldigt, daernaer de stadt van Maestricht ende de voorsz. stadt van Aptwerpen gheweldichlick overvallen, ghesaccageert, gepilleert, ghemoort, gebrant en soo getrackteert, dat de tyrannichste ende crueelste vyanden van den lande niet meer oft arger en souden connen doen, tot onuutsprekelicke schade niet alleenlick van de arme ingesetene, maer oock van meest allen de natien van der werelt, die aldaer hadden haer coopmanschap ende ghelt. Ende niettegenstaende dat de voorsz. Spaegnaerden by den Rade van State (by denwelcken doen ter tijt mits de doot van den voorsz. grooten Commandeur te voren geschiet, het gouvernement van den lande was uut laste ende commissie van den voorsz. Coninc van Spaegnien aenveert) ten byzijne van Hieronimo de Rhoda, om heur overlast, fortse ende geweld, 'twelck zy deden, verclaert ende ghecondicht waren voor vyanden van den lande, heeft denselven Rhoda uut zijne autoriteydt (oft, soo 't te presumeren is, uut krachte van seker secrete instructie die hy van Spaegnien hebben mochte) aenghenomen hoeft te wesen van de voorsz. Spaegnaerden ende heure adherenten: ende (sonder aensien van den voorsz. Raet van Staten) te gebruycken den naem ende autoriteyt van den Coninck, te conterfeyten zijnen zegel, hem openbaerlick te dragen als gouverneur ende lieutenant van den Coninck, waerdeur de Staten zijn georsaeckt geweest ten selven tijde met mijnen voorsz. heere den Prince ende de Staten van Hollant ende Zeelant t'accorderen: welck accoord by den voorsz. Raede van State, als wettige gouverneurs van den lande, is gheapproveert ende goetgevonden geweest, om gelijkerhant ende eendrachtelick de Spangnaerden, des ghemeynen landts vyanden, te moghen aenvechten ende uut den lande verdrijven, niet latende nochtans, als goede ondersaten, binnen middelen tijden by diversche ootmoedighe remonstrantien neffens den voorsz. Coninck van Spaegnien, met alder vlijt ende alle bequame middelen moghelick wesende, te vervolghen ende bidden, dat den Coninck ooge ende regardt nemende op de troublen ende inconvenienten, dier alrede in dese landen gheschiedt waren ende noch apparentelick stonden te gheschieden, soude willen de Spaegnaerden doen vertrecken uut den lande ende straffen degene die oorsake geweest hadden van het saccagheren ende bederven van zijne principale steden ende andere onuutsprekelicke overlasten die zijne arme ondersaten geleden hadden, tot een vertroostinge van degene dien t'overkomen was ende tot een exempel van andere: maer den Coninck, al was 't, dat hy met woorden hem gheliet of teghens zijnen danke en wille t'selfde gheschiet was ende dat hy van meyninghe was te straffen de hoofden daerof ende voortane op de ruste van den lande met alle goedertierenheydt (als een Prince toebehoort) te willen ordre stellen, heeft nochtans niet alleenlick egheen justitie oft straffe over deselve doen doen, maer ter contrarien ghenoech met der daet blijkende, dat met zijnen consente ende voorgaenden Raede van Spaegnien al gheschiedt was, is by opgehouden brieven corts daernaer bevonden, dat aen Rhoda ende andre capiteynen (oorsake van 't voorsz. quaet) by den Coninck selve gheschreven wort, dat hy niet alleenlick heur feyt goet vont, maer heur daerof prees ende beloefde te recompenseeren, besondere den voorsz. Rhoda, als hem gedaen hebbende eenen sonderlinghen dienst, ghelijck hy hem oock tot zijnder wedercoomste in Spagnien ende alle andere (zijne dienaers van de voorsz. tyrannie in dese landen gheweest hebbende) metter daet heeft bewesen. Heeft oock ten selven tijde (meynende des te meer d'oogen van de ondersaten te verblinden) den Coninck in dese landen gesonden voor gouverneur zijnen bastaerdtbroeder Don Johan van Oistenrijck, als wesende van zijnen bloede, diewelcke onder 't deksel van goet te vinden ende t'approberen d'accord tot Gent gemackt, het toeseggen van de Staten voor te staene, de Spaegnaerden te doen vertrecken ende d'auteurs van de ghewelden ende desordren in dese voorsz. landen gheschiedt te doen straffen ende ordre op de ghemeyne ruste van den lande ende heur oude vryheyd te stellen, sochte de voorsz. Staten te scheyden ende d'een landt voor, d'ander naer t'onder te brenghen, soo corts daernaer door de ghehengenisse Gods (vyand van alle tyrannie) ondeckt is door opgehouden ende gheintercipieerde brieven, daerby bleeck dat hy van den Coninck last hadde om hem te reguleren na de instructie ende het bescheet dat hem Roda soude gheven, tot meerder gheveynsthedt verbiedende, dat se malcanderen niet en souden sien oft spreken ende dat hy hem soude neffens de principaelen heeren minlick draghen ende deselve winnen, totter tijt toe dat hy deur heure middel ende

assistentie soude mogen Hollant ende Zeelandt in zijn geweld krijgen, om dan voorts metten anderen te doen na zijnen wille. Gelijk oock Don Johan, niettegenstaende hy de pacificatie van Gent ende seker accoord, tusschen hem ende de Staten van alle de landen doen gemaect, hadde solempnelick in presentie van alle de voorsz. Staten beloofd ende gesworen t'onderhouden, contrarie van dien alle middelen sochte om de Duytsche soldaten, die doen ter tijdt alle de principaelste stercten ende steden hadden in bewaernissen, deur middel van hunne colonellen, die hy hadde tot zijnen wille ende devotie, met groote beloften te winnen ende so deselve stercten ende steden te krijghen in zijn gheweldt, ghelijck hy den meestendeel alreede ghewonnen hadde ende de plaetsen hiel voor hem toeghedaen, om deur dien middel deghene die hen t'soecken souden willen maken, om den voorsz. heer Prince ende die van Hollandt ende Zeelandt oorloge te helpen aendoen, feytelick daertoe te bedwinghen ende also een straffer ende crueelder inlandtsche oorloge te verwecken, dan oyt te vooren hadde geweest, twelk (gelijck 't ghene dat geveynsdelick ende teghens de meyninge uytwendichlick gehandelt wort, niet langhe en can bedeckt blijven) uutbrekende eer hy volcomelick zijne intentie geeffectueert hadde, heeft t'selve nae zijn voornemen niet connen volbrengen, maer nochtans een nieuwe oorloghe in stede van vrede (daer hy hem t'zijner koemste af vanteerde) verweckt, noch jeghenwoordelick duerende. Alle t'welck ons meer dan ghenoech wettighe oorsake ghegeven heeft om den Coninck van Spaegnien te verlaten ende een ander machtigh ende goedertieren Prince, om de voorsz. landen te helpen beschermen en voor te staen, te versoecken, te meer dat in alsulcken desordre ende overlast de landen bat dan twintigh jaren van heuren Coning zijn verlaten geweest ende ghetrackteert niet als ondersaten, maer als vyanden, heur soeckende heur eyghen heer met cracht van wapenen t'onder te brengen, hebbende oock naer de aflijvicheydt van Don Johan deur den Baron van Selle, onder 't deksel van eenighe bequame middelen van accorde voor te houdene, ghenoech verclaert de Pacificatie van Gendt, die Don Johan uut zijnen naem besworen hadde, niet te willen advoyeren en alsoo daghelicks zwaerder conditien voorgheslaghen. Dien niettegenstaende hebben niet willen laten by schriftelijcke ende ootmoedighe remonstrantien, met intercessie van de principaelste Princen van Kerstrijck sonder ophouden te versoecken met den voorsz. Coninck te reconcilieren ende accorderen, hebbende oock lestmael langhe tijdt onse Ghesanten ghehad tot Colen, hopende aldaer, deur tusschenspreken van de Keyserlicke Majesteydt en de Keurvorsten die daer mede ghemoeyt waren, te verkrijghen eenen versekerden peys, met eenighe gracelicke vryheyd, besondere van der religie (de conscientie ende Godt principalic raeckende), maer hebben by experientie bevonden, dat wy met deselve remonstrantien ende handelinghen niet en consten yet van den Coninc verwerven, maer dat deselve handelingen ende communicatien alleenlick voorgheslaghen werden ende dienden om de landen onderlinghe twistich te maecken ende te doen scheidten d'een van den anderen, om des te gevoechelicker d'een voor ende d'ander naer t'onder brengghen ende heur eerste voornemen nu met alder rigeur teghens haer te werke te stellen: t'welck naederhant wel openbaerlick gebleken is by seker placcaet van proscriptien, by den Coninck laten utgaen, by denwelcken wy ende alle de officiren ende ingesetene van de voorsz. geunieerde landen ende heure partye volgende (om ons tot meerder desperatie te brengghen, alomme odieus te makene, de trafficque ende handelinghe te beletten) verclaert worden voor rebellen, en als sulcx verbeurt te hebben lijf ende goet, settende daerenboven op het lijf van den voorsz. heere Prince groote sommen van penninghen, soodat wy gantselick van alle middele van reconciliatie wanhopende ende oock van alle andere remedie ende secours verlaten wesende, hebben, volghende de wet der natueren, tot beschermenisse ende bewaernisse van onsen ende den andere landtsaten rechten, privilegien, oude hercomen ende vryheden van ons vaderlant, van het leven ende eere van onse huysvrouwen, kinderen ende nacomelingen, opdat se niet en souden vallen in de slavernye van de Spaegnaerden, verlatende met rechte den Coninc van Spaegnien, andere middelen bedwongen geweest voor te wenden, die wy tot onse meeste versekeringe ende bewaernisse van onse rechten, privilegien ende vryheden voorsz. hebben te raede gevonden.

Doen te wetene, dat wy t'gene voorsz. overgemerckt ende door den uutersten noot,

als voore gedrongen zijnde, by gemeynen accoorde, deliberatie ende overdrage, den Coninc van Spaegnien verclaert hebben ende verclaren mits desen, *ipso jure*, vervallen van zijne heerschappye, gerechticheyt ende erffenisse van de voorsz. landen ende voortane van egeene meyninghe te zijne denselven te kennen in eenige saken, den Prince, zijne hoocheyt, jurisdictie ende domeynen van dese voorsz. landen raeckende, zijnen naem als overheer meer te gebruycken oft by yemanden toelaten gebruyckt te worden, verclarende oock dien volghende alle officiers, justiciers, smale heeren, vassalen ende alle andere ingesetene van den voorsz. lande, van wat conditie oft qualiteyt die zijn, voortane ontslagen van den eede die zy den Coninck van Spaegnien, als heere van dese voorsz. landen gheweest hebbende, moghen eenichsins ghedaen hebben oft in hem ghehouden wesen. Ende gemerckt uut oorsaken voorsz. den meestendeel van de geunieerde landen, by gemeynen accoorde ende consente van heure leden, hebben hun begheven ghehadt onder de heerschappye ende gouvernemente van den Doorluchtighen Prince den Hertogh van Anjou op seker conditien ende poincten, met Zijne Hoogheyte aengegaen ende ghesloten, dat oock de Doorluchticheyt van den Eertzhertogh Matthias het gouvernement generael van den lande in onse handen heeft geresigneert ende by ons is geaccepteert gheweest, ordonneren ende bevelen allen justiciers, officiers ende andere die t'selfde eenichsins aengaen ende raken mag, dat zy voortane den naem, titele, groote ende cleyne zeghelen, contre-zeghelen ende cachetten van den Coninck van Spaegnien verlaten ende niet meer en gebruycken en dat in plaetse van dien, soo langhe de Hoocheydt van den voorsz. Hertogh van Anjou, om noodelicke affairen, het welvaren van dese voorsz. landen rakende, noch van hier absent is (voor so vele den landen met de Hoogheyte van den voorsz. Hertogh van Anjou gecontracteert hebbende aengaet) ende andersins d'andere by maniere van voorraet ende provisie sullen aennemen ende ghebruycken den tytele ende naem van 't hooft ende landtraet, en middelertijt dat t'selve hooft ende Raeden volcomelik ende dadelick ghenoeemt, beschreven ende in oeffeninghe van hennen staet ghetreden sullen zijn, onsen voorsz. name. Welverstaende dat men in Hollandt ende Zeelant sal ghebruycken den naem van hoogh geboren Vorst den Prince van Oraengien ende de Staeten van deselve landen, totter tijt toe den voorsz. landtraedt datelick sal inghestelt wesen, en sullen hun alsdan reguleren achtervolghende de consenten, by hun-lieden, op de instructie van den lantraet ende contract, met Zijne Hoogheyte aengegaen, ende in plaetse van des voorsz. Conincks zeghelen, men voortane gebruycken sal onsen grooten zeghel, contre-zeghel ende cachetten in saecken, raeckende de ghemeyne regeringhe, daertoe den landtraedt volghende heure instructie sal gheauthoriseert wesen: maer in saecken, raeckende politie, administratie van justitie ende andere particuliere, in elck lant besondere, sal gebruyckt worden by de Provinciale ende andere Raden den naem ende titele ende zeghel van den lande respectivelick, daer t'selfde valt te doene, sonder ander, al op de pene van nulliteyt van de brieven, bescheeden oft depeschen, die contrarie van t'gene voorsz. is, ghedaen oft gheseghelt zullen wesen. Ende tot beter ende sekerder volcominghe ende effectuatie van t'gene voorsz. is, hebben gheordonneert ende bevolen, ordonneren ende bevelen mits desen, dat alle des Conincks van Spaegnien zeghelen, in dese voorsz. geunieerde landen wesende, terstont nae de publicatie van desen, ghebrocht sullen moeten worden in handen van de Staten van elcke van de voorsz. landen respectivelick oft denghenen, die daertoe by deselve Staten specialick sullen wesen ghecommitteert ende geauthoriseert, op pene van arbitrale correctie. Ordneren ende bevelen daerenboven, dat voortane in egeenderhande munte van de voorsz. gheunieerde landen sal gheslaghen worden den naem, titele ofte wapenen van den voorsz. Coninck van Spaegnien, maer alsulcken slaghe ende forme als gheordonneert sal worden tot eenen nieuwen gouden ende silveren penninck met zijne ghedeelten. Ordneren ende bevelen insghelijcks den president ende andere heeren van den Secreten Raede, mitsgaders alle andere cantselers, presidenten ende heeren van den Raeden provinciael ende alle die presidenten oft eerste rekenmeesters ende andere van allen de rekenkameren, in de voorsz. landen respectieve wesende, ende alle andere officiers ende justiciers, dat zy (als heur voortane ontslagen houdende van den eedt, die zy den Coninc van Spaegnien hebben respectivelic naer luyt heurer commissien gedaen) schuldich ende gehouden sullen wesen in handen van den

Staten 's lants, daeronder zy respectie resorteren, oft heure speciale gecommiteerde te doen eenen nieuwen eedt, daermede zy ons sweeren ghetrouwicheydt teghens den Coninck van Spaegnen ende allen zijne aenhanghers, al naervolghende het formulair, daerop by de Generale Staten gheraempt. Ende sal men den voorsz. raeden, justiciers ende officiers, geseten onder de landen (met de Hoocheydt van den Hertogh van Anjou ghecontractteert hebbende, van onsent wegen) gheven ackte van continuatie in hunne offitien, ende dat by maniere van provisie, totter aencompste toe van zijne voorsz. Hoogheydt, in plaetse van nieuwe commissien, inhoudende cassatie van heure voorgaende, ende de voorsz. raeden, justiciers ende officiers, gheseten in den landen, met zijne voorsejde Hoogheydt niet ghecontractteert hebbende, nieuwe commissien onder onsen naem ende zeghel, ten ware nochtans dat d'impetranten van heure voorsz. eerste commissien wedersproken ende achterhaelt werden van contraventie der privilegien des landts, onbehoorlickheydt oft ander diergelijcke saecken. Ontbieden voorts den president ende luyden van den Secreten Raede, cancelier van den Hertoghdomme van Brabandt, mitsgaders den cantseler van den Furstendomme Gelre ende Graeffschap Zutphen, (president ende luyden van den Raede in Vlaenderen), president ende luyden van den Raede in Hollant, rentmeesteren oft de hooghe officieren van Beoist- ende Bewesterschelt van Zeelant, president ende Raede in Vrieslant, den schoutet van Mechelen, president ende luyden van den Raede van Utrecht ende allen anderen iusticieren ende officieren wien dat aengaen mach, heuren stedehouderen ende eenen yghelicken van henlieden besondere, soo hem toebehooren sal, dat zy dese onse ordonnantie condighen ende uutroepen over alle den bedrijve van heure jurisdictie ende daer men is gewoonlick publicatie ende uutroepinge te doene, sodat niemant des cause van ignorantie pretenderen en mach, ende deselve ordonnantie doen onderhouden ende achtervolghen onverbrekelick ende sonder infractie, daertoe rigoreuselick bedwinghende die overtreders in der manieren voorsz. sonder verdrach oft dissimulatie: want wy tot welvaren van den lande also hebben bevonden te behooren. Ende van des te doene ende wes daeraen cleeft, gheven wy u ende elcken van u die 't aengaen mach, volcomen macht, authoritydt ende sonderlingh bevel. Des t'oorconde hebben wy onsen zegel hieraen doen hanghen. Ghegheven in onse vergaderinghe in 's Gravenhaghe, den sessentwintichsten Julij MDLXXXI. Op de plijcke stont gheschreven: Ter ordonnantie van de voornoemde Staten. Ende ghetekent,

J. van Asseliers.

XXIII. 31 Mei 1582. *Instructie van den Hoogen Raad van Holland en Zeeland*¹⁾.

Wilhem, by der gratien Godts, Prince van Orangien, Grave van Nassau, van Catzenelbogen, van Dietz, van Lingen, van Buren, van Leerdam etc., Marquis van der Veere ende van Vlissingen, Heere ende Baron van Breda, van Diest, van Grimbergen, van Arlay, van Nozeroy etc., Erf-Burgh-Grave van Antwerpen, ende van Besançon, Gouverneur ende Capiteyn Generaal van Brabandt, van Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt ende Utrecht, als representerende ende ons gedefereert zijnde de hooge overigheydt ende regeeringe der landen van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt: allen dengeenen, die dese onse letteren sullen sien, saluyt. Alsoo tot onderhouinge van de politique ordre ende staat der landen van Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt, ende omme in denselven lande voor een yegelijck te doen administreren recht ende justitie, raadtsaam en hooghnoodigh bevonden is, boven den Raadt Provinciaal, van oudts daar zijnde, binnen den voorschreeven lande ende Graafschap van Hollandt noch opgericht te worden een collegie van Hoogeren Raadt van appel, ten fijne partyen, pretenderende by sententie van den voorschreven Raade Provinciaal beswaart te zijn, hen by ordinarise weegen, remedie ende hulpe van appellatie, souden moogen behelpen ende haar recht bevorderen, ende dat daaromme van noode is geweest te maaken ende instellen seekere instructie ende ordonnantie, daarnaar de saaken

¹⁾ Naar *Groot Placcaetboek van Holland en Zeeland*, V, blz. 866 vlg.

in den voorschreeven Hoogen Raade ten minsten quietse ende koste van partyen ende met spoedige uyttinge van de geschillen ende rechtvorderinge aldaar vallende, soudē moogen werden beleydt ende bericht, soo ist dat Wy by deliberatie van raade, ende hierop gehadt het advis van de Staaten van Hollandt ende oock dien van den Hoogen Raade van appel voornoemdt, geordonneert ende gestatueert hebben, ordonneeren ende statueeren by deesen, dat in den voorschreeven Hoogen Raade onverbreekelijck onderhouden en aghtervolght sullen worden de ordonnantien, poincten ende articulen hiernaar volgende.

Eerst aangaande het Collegie van den Raade in het generaal.

- I. Dat in de voorschreeve Collegie voor het eerste sullen weesen ende gestelt worden neegen Raaden, alle ordinaris, met een praesident, dewelcke, of degeene die in sijn afweesen presideren sal, de stemmen van de andere raadtslyden collecteren ende by 't meerdeel van dien concluderen sal. Behoudelijck, dat men niet en sal procederen tot uyttinge van eenigen processen, by sententie diffinitijf of interlocutoir, 't en zy ten minsten ten overstane ende stemminge van seeven raadtslieden, den praesident daarinne begreepen, die alle van beginne tot den eynde over het sien ofte leesen van den processen sullen hebben geweest.
- II. Item, een griffier met een substituyt, welverstaande dat de griffier gehouden sal weesen het werck van sijnen substituyt te verantwoorden.
- III. Welcke substituyt sal moogen weesen secretaris, ende dienen als een secretaris publicq, ende sullen vorder, is het noodt ende by provisie, in denselven Raadt mogen dienen de secretarissen van den Hoove Provinciaal.
- IV. Item, twee eerste deurwaarders ter bewaarnisse van de kamere ende rolle, die men gagieeren sal naar behooren, ende alle exploitēten, in saaken voor denselven Raade vallende, sullen doen binnen der residentie ende niet vorder.
- V. Item, men sal voorts neemen tot deurwaarders de ander deurwaarders ordinaris ende extraordinaris van den Raade Provinciaal van Hollandt, dewelcke mits deesen daartoe gecommitteert worden, mits doende den behoorlijcken eedt in handen van den praesident van den Hoogen Raadt voorschreeven, ende dat den eedt geteekent zy op den rugge van haarlieder principaale commissie.
- VI. Item, de voorschreeve praesident, raaden, griffiers ende secretarissen van denselven Raade, sullen genieten vrydomme van aczijnsen, erven, thollen, en voorts in geene lasten ofte personeele diensten gehouden zijn van de plaatsen daar sy resideren, gelijk als die van den Raade Provinciaal, welcke vrydommen oock genieten sullen heurlieder weduwen, soolange sy niet en hertrouwen.
- VII. Item, dat de voorschreeve praesident en raaden sullen doen en administreeren goede justitie, even gelijk den grooten, middelen ende kleynen, sonder uytneeminge of verkiesinge der persoonen, gunste, ongunste, ontsich of dissimulatie, daarmede heurlieder conscientien belast worden. Ende in het doen van der justitie ende executie van dien, sullen de Hooge Overigheyt ende Staaten henlieden draagen, helpen ende bystandt doen tegens een yegelijck.
- VIII. Dat de voorschreeve van den Hoogen Raade gehouden sullen weesen alle dage ter gewoonlijcker uuren te compareeren, uytgeseyt Sonnendaghs ende Maandaghs ende Ascensionis of des Heeren Hemelvaartsdagh, sonder eenige andere of meer vacantien te houden, dan die hierna volgen: Te weeten, van den lesten Julii tot den eersten Dinghsdagh in Septembri; item, van den twee en twintighsten dagh van December tot den eersten Dinghsdagh na Driekoningen; item, van des Saterdaghs voor de vasten tot Donderdaghs daaraan; item, van Palmavond tot Dinghsdaghs na beloken Paasschen en van Pincxteravondt tot Dinghsdaghs veertien daagen daarnaar; binnen welcke vacantien de voorschreeve raadtslieden sullen moogen trecken ende vacceeren in haarlieder affairen, ende andersints daar het hen gelieven sal, sonder wedden te verliesen.
- IX. Item, en sal de justitie by den voorschreeven Hoogen Raade niet verachttert, verlenght noch vertoogen worden om eenige beslooten brieven, al waaren die van de

hooge Overigheyt, Staate of andere iterativelijck of anderwerf gegeven, noch oock om eenige beeden ende versoecken, 'tzy van groote personagien, of anderen van wat staat of conditien die zijn.

X. Dat die van den voornoemden Raade geene giften, gaven of schenckagien, directelijck noch indirectelijck, en sullen mogen ontfangen, genieten nochte proffiteeren van eenige dingen, oock van eetbaare spyse of drancke die koopbaar is, ende dat van yemanden, hetzy steeden, collegien, personagien of particulieren persoonen, die sy weeten proces of rechtvorderinge voor den voorschreeven Raade te hebben, of apparentelijcke te sullen gekrygen, soowel voor als na de uyttinge van den processe. Ende sooverre sy eenige der verboden giften ontfangen sullen hebben van eenige persoonen ende goede vrienden, die sy namaals vernaame eenigh proces in den voorschreeven Raade te hebben, hetwelck sy ten tyde van het ontfangen derselver giften niet en hadden geweeten, sullen deselve van den Raade gehouden weesen den praesident ende anderen van den voorschreeven Raade daarvan te verwittigen, ende de voorschreeve ontfangen giften, ofte de weerde van dien, ten behoeve van den armen te bekeeren, sulcks als hem by den voorschreeven Raade geordonneert sal worden. Ende sullen bovendien niet moogen staan over de visitatie van den processen, concerneerende dengeenen daarvan sy de voorschreeve giften ontfangen sullen hebben, sonder daartoe by den praesident ende andere raaden geadmitteert te weesen. Ende sullen de voorschreeve praesident ende raaden, alle jaars den eersten rechte dagh naar de vacantie van Kermisse, gehouden weesen henselven teegens den anderen by eede te suyveren van dat sy hun in het gunt voorschreeve is wel ende vromelijcke gequeten sullen hebben.

XI. Dat de voorschreeve praesident, raaden ende griffier van den voorschreeven Hoogen Raade niet en sullen moogen hebben eenige gagien of pensioenen, van wien dattet zy, anders dan van den Prince van den lande of Staten, op poene van privatie van haarlieder staten en officien.

XII. Item, werdt henlieden verboden de secreeten van den Hoove te openbaaren, op poene voor de eerste reyse van haarlieder staat ende dienste geschorst te worden den tydt van drie jaaren achtereen volgende, ende voor de tweede reyse van heurlieder voorschreeve dienst verlaaten te worden.

XIII. Item, dat de voorschreeve praesident ende raaden den partyen, hebbende ofte apparent te sullen hebben, by ressort ofte andersints, proces of anders te doen in den voorschreeve Hoogen Raade, niet en sullen moogen geeven advis ofte raadt, directelijck ofte indirectelijck, op sulcke poenen als booven.

XIV. Item, dat voortaan in den Hoogen Raade niet en sullen weesen t'saamen, vader, soone, broeders, rechtswyers, te weeten susters of broeders kinderen, noch andere, weesende in gelijcken graden, hetzy van bloede of by houwelijcke.

XV. Item, en sullen in de voorschreeve Hoogen Raade ontfangen noch toegelaten worden eenige extraordinarisse raaden.

XVI. Item, soo wanneer de plaatse van eenen raadt, advocaat fiscaal, procureur generaal of griffier sal vacereen, sullen de Staten nomineeren drie persoonen, omme by de Hooge Overigheyt of Prince van den lande, eenen tot den vacerenden staat verkooren ende daarinne gestelt te worden, mits dat de Staten niemant daartoe nomineeren, nochte de hooge Overigheyt of Prince van den lande sullen mogen presentereen, sonder advijs van den president en die van den Hoogen Raadt, of alsulcken als denselven niet en soude aangenaam zijn.

XVII. Item, dat niemant, om den voorschreeven staat van raadt, griffier ofte fiscaal te verwerven, en sal moogen gelooven, geven of eenigh verbondt of overkomste maken, directelijck of indirectelijck, op poene van privatie van den voorschreeven staat. En sullen deselve in het aanneemen van haaren staat schuldigh weesen hun by eede te suyveren, dat sy geen beloften in het kleyne nochte groote tot ymandts proffijt daarover gedaan of yet daarvoor gegeven hebben of sullen belooven of geeven.

XVIII. Item, sullen de voorschreeve van den Hoogen Raade, behalven de saaken van appel, kennisse hebben in de eerste instantie van degeene die hiernaar volgen ende:

geen andere, te weten, in den eersten sullen kennisse moogen neemen van saaken tusschen twee vremde kooplyuden, geen woonsteede of residentie in den lande van Hollandt of Zeelandt hebbende.

XIX. Ten tweeden in alle materien possessor, en condependentien van dien, en voorts in alle andere saaken, daar na rechte of ordonnantie geen appellatie en valt.

XX. Ende ten derden in saaken roerende de zeevaart, te weten als schepen makanderen buytens landt of in zee beschadicht sullen hebben, en diergelijcke saaken, begrepen onder de ordonnantie van de zeerechten, blijvende het placaat van de visscherye ofte buysneeringe in sijn geheel ende weesen, sonder hetselve by deesen te veranderen.

XXI. Sullen voorts die van den Hoogen Raade kennisse neemen van alle saaken, die by appellatie van sententien, geweest by den Provincialen Raade van Hollandt, aan henlieden sullen devolveeren. Welverstaande, dat geene clausulen van inhibitie en sullen verleent werden tegens sententien, niet excedeerende de somme van drie hondert guldens.

XXII. Dat men meede van allen anderen saaken, die men ter eerster instantie voor den Hoogen Raade magh betrecken, sal moogen aan denselven Hoogen Raade appelleeren, omisso medio, als men oock van gelijcken sal moogen doen van alle sententien, geweest by dijkgrave ende hooge heemraaden, ofte andersints materie van dijkagie concerneerende, en daar egeen privilegien van dijkgraave en heemraaden zijn ter contrarie, en onvermindert de executie van haarlieder vonnissen, in conformité van de voorgaande ordonnantie.

XXIII. Ende sullen de voorschreve van den Hoogen Raadt verleenen beneficien van inventaris, reliëvementen van contracten, substantieele ende extrajudicieele beswaarnissen, mandamenten van cessie, ende diergelijcke, sonder dat yemandt deselve verleenen sal dan den voorschreeven Hoogen Raadt.

XXIV. Item, sullen de voorschreve praesident, raadtslieden, griffier of sijn substituyt, een van beyden, hen in de raadtkamer vinden ende aldaar zijn alle raadtdagen, van Paasschen af tot den eersten Octobris 's morgens uytgaande tot half achten, blyvende in den Raadt tot tien uyren, sonder van daar te scheyden, ende van den eersten Octobris tot Paasschen van half negen uyren tot elf uyren 's morgens als vooren. Ende alle het jaar door van den drie uyren naar noene tot vyf uyren 's avondts, sonder van daar te scheyden als vooren, op poene aangaande den voorsz. raadtslyuden, van t'elcker reyse geroyeert te worden van haarlieder gagien voor eenen halven dagh, ende aangaande den voorschreven griffier ende substituyt t'elcker reyse te betalen ende verbeuren by elcke van henlieden de boete van ses stuyvers, om die bekeert te worden ter ordonnantie van den Hove.

XXV. Item, dat de voorschreve griffier of substituyt gehouden en verbonden sullen sijn register te houden van dengeenen die in gebreeke sullen zijn ter voorschreve uyre te koomen ofte die voor de uyre scheyde sullen, en daarvan alle drie maanden kennisse geven aan den ontfanger ofte ontfangers, op denwelcken de betalinge van haare gagien beweesen zijn, omme haare absentien hen van denselven gagien afgetogen ende alsulcks in rekeninge gebrocht en verhaalt te worden.

XXVI. Item, dat de voorschreve raadtslieden, griffier en substituyt op de voorschreve raadtdagen hen niet en sullen mogen absenteeren noch uytter stadt gaan, dan by oorloven en licentie van den president of van dengeenen die in sijn plaatse presideeren sal.

XXVII. Item, wordt verboden allen raaden, secretarissen en deurwaarders van den voorschreven Hoogen Raade, gaande voor partye in commissie, yet te eysschen, neemen ofte ontfangen boven haarlieder salarissen ende vacatien dan by ordonnantie hier naar getaxeert.

XXVIII. Item, om den ondersaten van kosten te supporteeren, als partyen geappointeert sullen zijn in feyten ende yemandt uyt den voorschreeven Hoogen Raade gecommitteert sal wesen tot ter enqueste, ende eenige van den partyen begeert surrogatie op eenigen lagen rechters, de voorschreve van den Hoogen Raade sullen, partye eerst gehoort zijnde, committeren eenige goede lieden, wys ende getrouwe, om de enquesten van de voorschreve partyen te doen, resideerende ter naaster plaatsen, aldaar men de

voorschreve enquesten sal moeten doen. Ende sullen de voorschreve enquesten wederomme te Hove gesonden worden, toegeslooten ende besegelt soo dat behoort. Behoudelijck nochtans, dat sy om de swarigheyt van der materie, of andere merckelijcke redenen, de voorschreve surrogatie sullen mogen ontseggen.

XXIX. Item, sullen de voorschreve raadtslieden, hebbende eenige commissie van enqueste te doen ofte andersints, hetzy voor der Staten ofte voor partyen, en degeene die in haarlieder plaatse sullen weesen gesurrogeert, gehouden zijn in de voorschreve commissien te besoeingieeren elcken dagh drie uyren voer noene ende twee uyren na noene, op poene van geroyeert te worden van haarlieder salaris en vacatien van den dage of dagen dat sy niet verstaan en gebesoigneert en sullen hebben in haarlieder commissien den tydt voorschreeve.

XXX. Item, en sullen de raadtslieden, griffier, sijn substituyt ende secretarissen van den voorschreven Hoogen Raade, ende anderen officieren, gecommitteert ofte gesurrogeert om de enquesten van den partyen te doen, van de eene ofte meer partyen niet mogen neemen, hebben noch ontfangen dobbele vacatien, alwaar het oock dat sy voor elcke partye gevaceert hadden alsoo veel uyren als het bij de ordonnantie geordineert is, 't en waere in materie van inspectie oculair ofte aanschouwinge van plaatsen, metinge, dijckagie, of als men tuygen beleedt om costuymen te verificeeren, ofte andere gelijcke materien, daar men veel volcks doet vergaderen, en daar partye geinteresseert soude zijn indien men die niet en expedieerde, overmits de vacatien van dengeenen die daartoe gedaghvaart souden weesen.

XXXI. Item, en sullen oock de raadtslieden ende gesurrogeerde, hebbende commissie om enqueste te doen, op een feyt niet moogen ontfangen ende examineeren meer dan seven getuygen ten hooghsten, uytgeseyt in saaken die by turbe werden geverificeert, ofte 't en waere dat, de enqueste gesien of op het overschryven van den commissaris, anders by den Hove geordonneert worde.

XXXII. Item, indien in de positie en geschriften eenige verhalinge ofte verscheyden articulen waaren, mentie maakende al van een feyt, de commissaris sal die t'samen voegen, om menighvuldigheyt van woorden te schouwen.

XXXIII. Item, de commissarissen sullen selve de examinatie doen en scherperlijck ondersoecken op de redene van wetenschap van den getuygen, in presentie van den adjunct; en sullen haarlieder adjuncten prononceeren de depositien van den getuigen, ende, de depositien in het lange geschreeven zijnde, de voorschreve commissarissen sullen die den depositant voorleesen ende hem doen teekenen, ofte sijn merck daaraan stellen, indien hy teecken ofte merck heeft, sonder deselve depositien te doen by den adjunct prononceeren ofte dicteeren.

XXXIV. Item, sullen oock de voorschreeve commissarissen gehouden zijn in enquesten, die sy doen, te stellen haarlieder processen verbale, in dewelcke sy oock uytdruckelijck verhalen sullen de dagen en plaatsen, wanneer en waar sy gevaceert sullen hebben, en sullen oock stellen de taxatie van den getuygen op de margen van haarlieder depositien.

XXXV. Item, en sullen de voorschreeve raadtslieden malkanderen niet moogen neemen voor adjunct, maar sal het Hof in groote materien ende tusschen groote personagen wel moogen twee raadtslieden commissarissen ordineeren, en sullen oock in haarlieder plaatse anderen niet moogen surrogeeren sonder consent en ordonnatien van den Hove, welcke commissaris ende adjunct gestelt sal worden by den president, te weeten voor adjunct den griffier, sijn substituyt ofte een van den secretarissen, niet suspect.

XXXVI. Item, sullen de voorschreve raadtslieden, wanneer sy sullen besoignieren voor partye in de plaatse van haarlieder residentie, 's daaghs hebben aghtien stuyvers.

XXXVII. Item, wanneer sy sullen vaceren buyten haarlieder residentie, sullen 's daaghs hebben vier guldens dertien stuyvers, boven schuyte- en wagevrachte.

XXXVIII. Item, de adjuncten, als griffiers en secretarissen, sullen hebben, vacerende en besoignierende in haarlieder residentie, twaalf stuyvers.

XXXIX. Item, vacerende buyten de residentie, sullen hebben drie guldens vier stuyvers.

XL. Item, de deurwaarders, met den commissaris buyten de residentie vacerende, vierentwintigh stuyvers.

XLI. Ende ten eynde de voorschreeve raadtslieden, die de processen, dewelcke in den voorschreven raadt geweest sullen worden, rapporteeren sullen, te neerstiger soudent zijn, ende hen te beeter quytten in de voorschreeve processen te oversien en het recht van den partyen te verstaan, sullen voor haarlieder rapport en speciegeldt hebben hetgeene dat hen by den Raade getaxeert sal worden, en vorder niet. Te weeten de rapporteurs d'een helft, ende d'ander raadtslieden presenten d'ander helft. Welcken tax by de Kamere gedaan sal worden terstondt als het proces gerapporteert ende gesloten sal zijn. Ende sal de griffier het voorschreeve rapport- ofte speciegeldt ontfangen van der partye, die naar de prononciatie of uytspraake van der sententie, expeditie van dien of het dictum vervolgen sal, welck dictum nochtans de voorschreeve griffier den partyen niet en sal moogen geeven, 't en zy dat hy het voorschreeve speciegeldt en het recht van der sententien alvooren ontfangen heeft.

XLII. Item, of de partye, vervolgende, soo voorseyt is, sententie ofte dictum, in gebreeke waar het recht van den rapporte ende sententie, by hem vervolght, te betalen, het Hof sal daartoe executoriale brieven moogen verleenen, om de voorschreeve partye by executie te bedwingen het voorschreeve recht van rapporte en sententie te betaalen.

XLIII. Item, als de kosten gecompenseert sullen zijn, ofte als beyde partyen achterlaaten de sententie of het dictum van dien te vervolgen, sal de partye, die by de sententie meest proffiteeren sal, het recht van der sententie betalen. Ende indien beyde partyen daarvan even gelijk proffiteerden, of op luttel naar, sullen dat half en half betaalen, ter ordonnantie van den Hove, en tot dien eynde, sullen, uyt krachte van parate executie, bedwongen worden als boven, in gevalle des noot zy.

XLIV. Item, de voorschreeve raadtslieden sullen gehouden zijn te maaken een receuil ofte extract van de processen, daar sy rapporteurs af zijn sullen, en terstondt als het proces gesloten sal zijn het dictum van der sententie maaken ende den president leveren, om dat in den Raadt te communiceren, ende dat gedaan, sal den rapporteur het voorschreeve dictum den griffier leveren, om hem daarmede te behelpen in het extendeeren van der sententie, ende dat den griffier, de sententie geëxtendeert zijnde, niet uytgeeven sonder die eerst den rapporteur te hebben gedaan leesen.

XLV. Item, sullen de sententien, of het dictum van dien, in de audientie by den griffier ofte sijnen substituyt geleesen en geprononcieert worden, 't en waere in groote materien van importantien, gewichte en van consequentie, ofte tusschen groote personagien, dewelcke sullen moogen geprononcieert worden by den griffier selfs, ter ordonnantie van den Hove.

XLVI. Item, alle processen naar dat die geïnstrueert sullen zijn, sullen in de griffie geleydt ende ter ordonnantie van den president werden gebracht op het buffet, dewelcke den president t'sijnder beliefte sal distribueeren, sonder aan dengeenen, die de ordinarisse enquesten gedaan sullen hebben, die te moogen uytgeeven. Ende en sal de griffier, ofte sijne klercken, voor het soecken van de saaken ofte anders daarvan eenigh salaris moogen neemen.

XLVII. Item, de rapporteur in het visiteeren van den processe sal voor alle werck toesicht neemen, of de procuratien van den partyen daar zijn, ende, is het een proces van appel, of het instrument ofte andere bescheet van appel, mitsgaders de sententie daaraf geappelleert is, daar oock zijn. Daarna, of daar alle de stucken zijn, naar uytwysen den inventaris, ten eynde dat in hetselve rapporteeren hy den Hove geenent tijdt en doet verliesen, maar sal het collegie aangeeven hetgeene hy bevinden sal in eenigh van den sacken te gebreeken.

XLVIII. Item, alsoo de rapporteur behoort te zijn voorsichtigh en secreet, dat de partyen niet gewaar en worden het proces in' sijnent handen te weesen, sullen tot dien eynde de processen gedragen ende wedergebracht worden by den klerck of ander dienaar van den rapporteur in eenen grooten sack, daarop niet geschreeven en sal zijn. Ende by sooverre de rapporteur gewaar werdt of vermoeden heeft, dat partye wiste dat hy rapporteur

waare, sal schuldigh weesen, op sijnen eedt, de saken wederom te brengen in den Raadt, om by den president eenen anderen uytgegeeven te worden. Ende wordt tot dien eynde scherpelijck verboden den griffier, sijnen substituyt, ende allen anderen de Raadtkamer frequenteerende, niet te openbaaren wie rapporteur is of geweest sal hebben, soewel naar de sententie als hangende den processe, op arbitrale correctie ende straffe.

XLIX. Alsoo veele van den rechteren somwylen lightveerdigh ende geneegen zijn de kosten van den processe, voor henlyuden innegestelt, te compenseeren, tot groote ende overtallige schaade van dengeenen die bedwongen zijn de voorschreeve processen te sustineeren, hetwelck den anderen stoutigheyt ende oorsaake geeft haarlyuder partyen met lange processen moeyelijck te zijn, soo wordt den voorschreeven van den Hoogen Raade verboden de voorschreeve kosten te compenseeren, maar sullen de partyen, die vervallen zijn, condemneeren de voorschreeve kosten weder te keeren, 't en waare uyt goede merckelijcke reedenen, daarvan men haarlieder conscientien is belastende.

L. Item, dat voortaan de voorschreeve president ende raadtslieden niet en sullen moogen tegenwoordigh zijn of delibereeren in eenige saaken van den heeren ofte vassallen, van denwelcken haarlieder kinderen of broeders sullen officieren of huysdienaars weesen.

Van den fiscalen ende fiscale saaken.

LI. Dat den advocaat fiscaal en procureur generaal van Hollandt, die by deesen hiertoe worden gelast, na haar vermoogen de rechten, domeynen, jurisdictien, hoogheyt ende autoriteyt van den lande bewaren, beschermen en voorstaan sullen.

LII. Dat alle requesten, die gepresenteert sullen worden op den naam van den procureur generaal, ende oock degeene daar hy adjunct sal zijn, sullen by den advocaat fiscaal of procureur generaal geteekent zijn, ende anders en sullen die niet ontfangen worden.

LIII. De procureur generaal en sal egeene saaken moogen instellen noch voor anderen aanneemen noch oock hem met yemandt voegen, dan by advyse van den voorschreeven Hoogen Raade of ordonnantie van der Overigheyt, den Staaten, ofte dien van der rekeninge, welcke ordonnantie niettemin den voorschreeve van den Hoogen Raade gecommuniceert sal worden. Ende soo wanneer denselven Raadt hem ordonneeren sal eenige saaken in te stellen, aan te neemen of hem met yemandt te voegen, sal hy dat gehouden zijn te doen.

LIV. Dat de officiers ende andere sullen gehouden zijn, soo dickwils ende menighwerven als de voorschreeve aanneeminge van eenige saake gedaan sal zijn, den voorschreeven advocaat fiscaal ende procureur generaal te geeven goede instructie, ende 'elcke reyse, als sy ontboden sullen zijn, te koomen en compareeren by den voorschreeven advocaat fiscaal en procureur generaal, om die te informeeren en helpen beleyden de materien, proceduyren, enquesten ende andere dingen, den voorschreeven advocaat fiscaal en procureur generaal nootelijck zynde.

LV. Dat de materien, niet gedisponeert zijnde tot aanneeminge, den procureur generaal hem sal moogen voegen, by advyse ofte ordonnantie als boven, soo verre de materie raackt den rechten, autoriteyten, jurisdictien, domeynen of andersints, in wat interest van de Overigheyt of van den lande dattet wesen magh.

LVI. Dat de fiscale saaken sullen bij den advocaat fiscaal bedinght worden, dewelcke de schriftuyren teekenen sal.

LVII. En sal den procureur generaal den last hebben, om alle requesten te maaken, of by den advocaat fiscaal te doen maaken, te houden of doen houden de informatien preparatoire by ordonnantie als boven, ende anders niet, en voorts provisie van justitie te versoecken, instructie te verkrygen, ende de acten en dinghtalen te furneeren, geschriften te dienen, productie van titulen ende munimenten te doen, enquesten beleyden, contradictien, reprochen ende salvatien te dienen, inventarissen te maaken ende teekenen, den sack ten Hove te leggen, ende het proces instrueeren van allen anderen nootelijcken en substantialen dingen, als den procureur generaal toebehoort.

LVIII. Dat als den procureur generaal eenige informatien doen sal, principalijck

den partyen raakende, ende by consequentie de Overigheyt ofte den Staten, hy sal mogen hebben alsulcken salaris ende vacatien, als hebben de advocaaten van partyen ofte anders tot discretie van den Hoogen Raade.

LIX. Ende waar het saake dat eenigh delinquant, bedragen ofte in processie gestelt zijnde by den voorschreeven procureur generaal, verkreege eenige gratie van remissie, pardon, abolitie, of andere, hoedanigh die weesen magh, alsulcken delinquant sal gehouden zijn de onkosten ende het verschot van justitie op te leggen, in dewelcke begreepen sullen zijn salarissen en vacatien van den officieren, fiscalen, en de kosten van de informatien, tot taxatie van den Hove.

LX. Dat de saaken, die op de rolle dienen sullen, het zy dat den procureur generaal daarinne zy impetrante, gedaaghde ofte gevoeghde, niet en sullen moogen geëxpédieert worden by den commissarissen, noch tusschen den partyen, 't en zy dat de voorschreeve procureur generaal daar present ende gehoord zy, op poene van nulliteyt van de acte, ende dat den procureurs van den partyen sullen gepunieert werden tot arbitragie van den Hove.

LXI. Item, in de processen, daar de voorschreeve procureur generaal hem gevoeght sal hebben voor des Overigheys ofte des landts interest, sal hy deselve vervolgen en instrueeren, om daaraf sententie te hebben, alwaar het soo dat de partye, met dewelcke hy hem gevoeght hadde, van hetselve proces appointeerden, of dat lieten te vervolgen, 't en waare nochtans dat by den Hove, de voorschreeve procureur generaal daarop gehoord, ende om eenige consideratie of aanschouw, geseyt waare dat deselve procureur soude oock het voorschreeve proces verlaten.

LXII. Item, de voorschreeve procureur generaal sal oock alle processen vervolgen, daar hy partye is tegens eenen gedaaghde in persoone, sonder dat te laten om eenige kosten, die men daarom tot des Overigheys, Staaten of des landts laste soude moeten doen, al ten eynde. dat de delicten niet en blyven ongestraft, 't en waare hy reedenen hadde ter contrarie, daarvan hy den Raadt sal advertieren.

LXIII. Item, werdt den voorschreeve procureur generaal geordonneert goet register te houden van alle saaken en wedersaaken, daar hy partye formeel is, en oock gevoeghde, en t'eynden van elcker maandt van den jaere den Raadt te toonen sijn rolle ofte register van sijn saaken, om by den Raadt geweeten te worden den staat van dien en de naarstigheyt, by hem gedaan in het vervolgen van dien.

Griffier en sijn substituyt.

LXIV. De griffier, of sijn substituyt, sullen altydt gehouden zijn selve rolle te houden, acten ende sententien te minuteeren en te ontwerpen.

LXV. Item, de voorschreeve griffier sal maaken ende houden bysonder register van alle de advysen van importantie en consequentie, daarinne insereerende de beslooten brieven ende requesten. Van gelijcken sal hy bysonder register houden van den placaten, ordonnantien en beslooten brieven, van gelijcken effecte.

LXVI. Item, sal oock de voorschreeve griffier gehouden zijn bysonder register te houden van den sententien ende appointementen van den Hove, by dewelcke geordonneert sal zijn dat de processen ofte eenige stucken gestelt sullen worden in handen van de officieren, om het recht van den lande daarinne te bewaaren, en van gelijcken oock van den sententien daar de fiscalen partyen zijn.

LXVII. Sal oock de voorschreeve griffier register doen houden van allen acten en geëxtendeerde ordonnantien, hebbende effect van sententie. Ende desgelijcks van den sententien geëxtendeert met insertie van de substantiale middelen van den processe, by een ander register apart. Ende noch een derde register van de kennissen ende gewillige condemnatien.

LXVIII. Ende sal oock gehouden zyn besonder register te houden van alle sententien, die 't Hof hem ordonneeren sal te extendeeren, als saacken van consequentie, al waar 't oock dat partyen dat niet en versochten.

LXIX. Item, dat in 't extendeeren van den sententien op adjudicatie ofte inter-

positie van decreete de voorschreve griffier daarinne niet insereren ofte verhalen en sal de exploitien van de proclamatiën ofte uytroepingen, maar sal alleenlijk kort verhaal maaken van de voorschreve uytroepingen ende van 't gebesoigneerde van den deurwaarder, verklarende de dagen en de onderhoudinge ofte vervolgh van deselve uytroepingen, ende andere nootelijcke ende substantiale dingen. Ende van gelijcken sal gedaan worden in de extensie van de andere sententien, soo kort als mogelijkc zijn sal, sonder nochtans yet ofte eenige substantiale middelen achter te laten, welcke extensien, aler die te gresseeren, hy gehouden sal zyn den rapporteurs te communicereen.

LXX. Item, dat de voorschreve griffier egeene processen en sal mogen ontfangen, 't en zy dat die geheel gefurneert zijn, volgende den inventaris, ende soo hierna geseydt wordt in 't capittel van den procureurs, noch in de voorschreve processen yet te laten voegen, afdoen noch veranderen, naar dat die gefurneert ende ontfangen sullen zijn, tenzy by ordonnantie van den Hove, ofte by consent en in presentie van beyde de partyen, indien sy daarby begeeren te zijne. Ende sal de voorschreve griffier nemen voor sijnen salaris den tax hiernaar volgende, te weten:

LXXI. Voor een presentatie, voor de eerste reyse alleenlijk, 2 stuyvers.

LXXII. Voor gemeene acten, dienende in proces, 4 stuyvers.

LXXIII. Voor appointementen ofte ordonnantien, gestelt by apostille op requesten, 4 stuyvers.

LXXIV. Voor een acte dispositif 8 stuyvers.

LXXV. Item, alle andere presentatiën ende expeditiën op de rolle, daarvan d'acten in 't proces niet gediënt en zyn geweest, maar die men alleenlijk naderhandt licht om kosten te doen taxeeren, ende sullen voortaan niet gemaackt werden by acten, maar alleenlijk by extract authenticq, soo verre partyen dat begeeren; ende sal de voorschreven griffier hebben voor elcke van deselve presentatiën ende expeditiën, in de voorschreve extracten begrepen, soo verde nochtans die in de taxatie komen, twee grooten Vlaamsch.

LXXVI. Item, voor acten, inhoudende provisie ofte appointement op staande voet gegeven, 12 stuyvers.

LXXVII. Voor interlocutoriën, die gegeven sullen worden op een proces dat gesien ofte gevisiteert is geweest, 16 stuyvers.

LXXVIII. Voor verdaghvaardingen, macht van commissarissen, executoriën, acten van taxatiën ende allen anderen provisien ende mandamenten, die men gewoonlijk is in de griffie te expedieeren, 8 stuyvers.

LXXIX. Voor beslooten brieven 6 stuyvers.

LXXX. Voor elck bladt copien, houdende aght en twintigh regulen, 12 stuyvers.

LXXXI. Voor sententien, als de materie meer bedraaght dan vyf hondert guldens ofte de waarde van dien, 5 guldens.

LXXXII. Ende voor 't recht van 't zegel twintigh stuyvers.

LXXXIII. Ende in materie, meer bedragende dan drie hondert guldens, sullen hebben vier guldens, ende onder de voorschreve drie hondert guldens, 3 guldens.

LXXXIV. Ende voor 't zegel 10 stuyvers.

LXXXV. Ende van namptissementen van penningen den tsestigsten penningh naar ouder gewoonten, soo wanneer 't namt in de griffie gebraght sal worden.

Secretarissen.

LXXXVI. Dat de secretarissen, den griffier mede gereeckent voor secretaris, gehouden sullen zijn op elcke requestdagh op 't bureel voor den president, ofte die in sijn absentie presideeren sal, te leggen alle de requesten, die hem geleverd sullen zijn by den partyen, sonder die uyt haarlieder autoriteyt te mogen geven ofte presenteeren den raatslieden, maar sullen by den president werden uytgedeelt onder den raatslieden, omme daarop geappointeert te werden. Ende soo haast de raatslieden deselve gevisiteert sullen hebben, sullen de voorschreve griffier ende secretarissen daarop terstondt apostilleeren, aler sy uyt de kamere sullen scheyden, stellende op de marge van dien met

haarlieder handt sulcke apostille als hen geordonneert sal zyn, sonder welcke ordonnantie sy geen apostille en sullen mogen stellen, op wat requeste dat het zy.

LXXXVII. Item, dat alle requesten al sulcks geapostilleert, sullen gedeyldt ende gedistribueert worden by den oudtsten secretaris, gelijckelijck, ofte alsoo na als 't doenlijck zyn sal; ende sal elck van hen tevreden zyn met al sulcke requesten als hem gedistribueert sullen zyn, sonder die te mogen wisselen ofte weygeren d'expedition daarvan te doen, 't en ware in saaken hierna geëxcepteert.

LXXXVIII. Item, dat de voorschreve secretarissen sullen met haarlieder handt op de voorschreve requeste d'expeditie minuteeren van den mandamenten ende provisien, navolgende den apostillen daarop gegeven, welcke minute sy sullen met haaren naam teekenen ende die aan de voorschreve mandamenten ende provisien hechten als die gegrosseert sullen zyn, onderteekenende oock de voorschreve provisien naar dat die by henlieden voor alle werck oversien, gevisiteert ende gecorrigeert zyn, 't en eynde de president in 't zegelen van den provisien daarop regard sal mogen nemen; behoudelijck wettelijcke excusatie van sieckte, nootelijcke absentie ofte ander diergelijcke belet van yemandt der voorschreve secretarissen, van 't welck de secretaris, die d'expedition uyt eens anders naam doen sal, gehouden wordt in 't eynde ofte op den rugge van der requesten ende minuten note te maaken.

LXXXIX. Item, voor d'expeditie van requesten civile, beslooten brieven ende appointementen op requesten, inhoudende provisien, sal betaaldt werden 6 stuyvers.

XC. Ende voor 't zegel 2 stuyvers.

XCI. Ende voor alle andere mandamenten ende provisien van justitie, by den voorschreven Raade verleendt, 12 stuyvers.

XCII. Ende voor 't zegel 2 stuyvers.

XCIII. Item, van beneficien van inventaris, voor d'expeditie vyftigh stuyvers ende voor 't zegel een en vyftigh stuyvers.

Van mandamenten ende provisien van justitie.

XCIV. Den voorschreven Raadt sal alle Dinghsdage en de Vrydage naar de noene depescheeren alle requesten en provisien van justitie.

XCV. Ende alsoo dickwils processen zyn geresen tusschen bailliuwen, schouten ende andere officieren, uyt saaken van den limiten van haare jurisdictien, welcke processen ten beyden zijden beleydt zyn geweest ten koste van de Graaffelijckheydt, oock tot grooten naardeel ende verachteringe van den onderzaten, die gemeenlijck haar recht niet en konnen vervolgen, overmits alsulcken geschille van jurisdictien, soo wordt, om daarinne te voorsiene, den voorschreven van den Hoogen Raade verboden te verleenen, accorderen, ofte zegelen eenige provisien van justitie ten vervolge van eenen officier tegens den anderen, maar soo wanneer d'een officier hem over den anderen beklagen sal, de voorschreve van den Hoogen Raade sullen deselve ontbieden, ende appointeeren indien 't doenlijck is, indien niet, sullen kennisse van der saaken nemen ofte de hooge Overigheydt van der swarigheydt, by henlieden daarinne bevonden, met haarlieder advis adverteeren. Ende sullen voorts de voorschreve van den Hoogen Raade, in cas van processe of rechtvorderinge te dier saack, den officier, die bevonden sal worden t'onrecht al sulcken saake gesustineert te hebben, condemneeren in de kosten van justitie, te betaalen van sijn eygen, sonder by den voorschreven officier, daarinne vervallende, die te mogen verhaalen ofte reekenen tot laste van de Graaffelijckheydt, 't en ware dat hy al sulcken saake aangenomen hadde by ordonnantie van de Overigheydt, van den Staaten, van den voorschreven Hoogen ofte Provincialen Raade ofte van dien van den Reekenkamer.

XCVI. Den voorschreven Hoogen Raadt en sal niet mogen verleenen eenige provisien poenaal stadt houdende, daar by yemandt ad factum preciselijck soude geconstringeert worden, 't en ware om merckelijcke redenen van necessiteyt, periculi in mora, spolie, ende anderen in rechten bekend, ende daarvan den Hove ten minsten sommarie gebleeken al zijn, in welcken gevalle partyen eenen korten rechte dagh geprefigeert sal worden, om daartegens gehoort te mogen werden; maar sullen andere negative interdiction poenaal

tot discretie van den Hove verleent mogen werden naar gelegentheydt van der saake, mits dat partyen eenen korten rechtdagh zy gestelt.

XCVII. Dat alle mandamenten ende provisien van justitie, verleendt in den voorschreven Hoogen Raade, sullen vermelden ende inhouden d'intentie van den impetrant, ende 't effect van 't geene hy is eysschende, ten eynde dat de gedaaghde magh geïnstrueert zyn van 't geene dat hy moet verweeren ofte antwoorden, ende om by dien middele te verkorten de dilayen ofte uytstellingen, die de gedaaghde soude mogen versoecken voor de litiscontestatie.

XCVIII. Dat in allen requesten, gepresenteert om te verwerven relief van appel ofte reformatie, in 't korte verhaalt sullen zyn de redenen ende poincten van der materien, ende de sententien, daarop gegeven, met'er date van dien, om beter te mogen advizeeren of men de clausulen van inhibitie ende verbodt ofte andere provisionale clausulen sal behooren t'acordeeren ofte niet, ten welcke eynde 't dictum daaraan gehecht sal worden.

XCIX. Ende alsoo veele officieren hun beklagen, dat men sonder onderscheydt alle appellatien ende reformatien van boeten en civile beteringen, tot profyte der Graafelijckheydt aangewesen, is toelatende, uyt welcke oorsaake sy bedwongen zyn lange processen te sustineeren, tot seer groote merckelijcke kosten, dewelcke die van den Reekenkamere niet en willen passeeren, sulks dat deselve officiers liever hebben de voorschreve boeten te verlaten dan de voorschreve processen te vervolgen, 't welcke den bruyckigen ende misdoenders geeft oorsaake van meerder wederhoorigheydt en wederspanningheydt tegens de justitie ende den officieren voorschreve, soo werdt geordonneert, dat niettegenstaande d'appellatie van den sententien, houdende condemnatie van boeten, de gecondemneerde gehouden sal zyn die te namptizeeren, ende dat voortaan op sijn appellatie niet geacordeert sal worden dan simpel relief d'appel ofte reformatie, sonder clausulen van inhibitien ofte surcheantie, 't en ware merckelijcke redenen den Hove ter contrarie soude mogen moveeren.

C. En sullen oock de voorschreve van den Raade niet verleenen reliven van appel met de clause van inhibitie tegens arresten ofte andere extrajudiciële acten, alleenlijck hebbende effect van daghvaardinge, maar sal partye haar voorsien by oppositie, 't en ware dat sulcken arrest of extrajudicieele acte gefondeert werde op sententie ofte ordonnantie, daaruyt appellatie ofte reformatie souden mogen vallen.

CI. Ende sullen oock geen reliven van appel ofte reformatie accordeeren op sententien, gegeven in materie van politie, alimentatie, dyckagie, beden ende subventien van den Prince ofte Staaten, reparatien van wegen, bruggen, passagien ende diergelijcke sententien, 't en ware seer merckelijcke redenen ter contrarie dienende.

CII. Item, werden verboden alle appellatien van concessie van simpele ofte personeele daghvaardinge, van brieven van complaincte, sauvegarde, commissien, om hem t'informeeren, 't zy preparatoirlijck ofte valetudinaarlijck, ende van toekomende grief, sonder dat op sulcken appellatien by den voorschreven Hoogen Raade verleendt sullen worden brieven van relief van appel, noch den eersten rechters de kennisse daarvan benomen sal worden. Ende indien by onbedachtheydt ofte andersints eenige sulcke brieven verleent waren, sullen deselve krachteloos ende van onwaarde zyn, en d'impetranten van dien gecondemneert in de boete van tien Carolus guldens.

CIII. Aangaande d'appellatien van sententien ofte appointementen interlocutoire, sal daarinne gehouden ende gevolgt worden de dispositie van den weerdlijcken rechter, sonder dat die van den Hoogen Raade andere appellatien sullen toelaten, noch daarop verleenen brieven van relief van appel, op poene van nulliteyt ende dat de rechtere, daarvan geappelleert wordt, voorts sal mogen procederen. Ende om beter geweten ende gelet te worden, ofte in der saaken provisie van appel valt ofte niet, sullen de supplianten gehouden zyn aan haarlieder requesten te hechten copie van de voorschreve sententien interlocutoire, van dewelcke syluyden hen zyn beklagende; welverstaande dat appel in forma geacordeert sal worden van namptissementen, excedeerende de somme van ses-hondert guldens, indien daar redenen toe dienen.

CIV. Des sal den voorschreven Raade provisie van appel mogen verleenen tegens

appointementen, sententien, interlocutoirien ofte anderen verklaringen, infererende beswaarnissen van groote prejuditie ende consequentie, 't welck staan sal tot discretie van denselven Hoogen Raadt, mits dat tegens al sulcke interlocutoiren ofte appointementen de clausulen van inhibitien verleent sullen worden, alleenlijck tot den dage dienende by het mandament te prefigeeren, omme alsdan, partyen gehoort, op de revocatie van dien by den commissarissen van de rolle ofte op de continuatie by den collegie van den Raade gedisponeert te werden als naar behooren.

Van den deurwaarders ende van haarlieder exploitien ende executien.

CV. Dat de deurwaarders, stellende ter executie de mandamenten ende provisien van justitie, gegeven in den voorschreven Hoogen Raade, sullen gehouden zyn alle daghvaardingen te doen aan den persoonen ofte ter woonstede van dengeenen, die sy daghvaarden sullen, sooverre die woonsteden hebben, ende te laten de copien van den voorschreven mandamenten ende provisien den voorschreven gedaagden ofte haarlieder dienaaren en huysgesinnen, ofte die heghen aan de deure van de voorschreve woonsteden, tot koste van den impetrant de voorschreve provisie, alwaar 't oock dat die niet versocht en ware, met annotatie ofte beteekeninge onder de voorschreve copie, wanneer den recht-dagh dienen sal, op poene van ses Carolus guldens voor de eerste reyse, voor de tweede reyse van gelijcke poene van ses Carolus gulden ende van haren officien van 't deurwaarderschap gesuspendeert ofte geschorst te zyne den tydt van drie maanden, en voor de derde reyse van haaren voorschreven officien gepriveert ende verlaten te zyne ten eeuwigen dagen.

CVI. Dat de deurwaarder, willende ter executie leggen eenige provisie van justitie, met de clause van autorisatie, sal gehouden zyn goede diligentie te doen, om te vinden ende aan te spreekken den persoon ofte de woonstede van dengeenen, dien hy wil executeeren ofte daghvaarden, ende, indien hy hem niet en kan vinden nochte bekomen, sal verneemen, of hy niet en sal kunnen vinden procureurs, facteurs ofte onderwinders van sijne saaken ende affairen, om aan henlieden sijn executie te doen, ende, by gebreeke van dien, sal sijn exploit doen by openbaar uytroepinge ende ter puyen af van der naaster goeder stadt van der residentie van dengeenen, die hy wil executeeren of daghvaarden. Van welcken ende sijn voorschreve naarstigheden hy gehouden sal zyn particulier ende bescheedelijck verhaal in sijn relatie te doene, ende bovendien, is 't mogelijk, sullen den voorschreven gedaagde, indien hy eenighsints vindelijck is, of aan sijn procureurs en onderwinders, soo hy eenige heeft, woonende buyten 't ressort van den voorschreven Raade, senden beslooten brieven, inhoudende haarlieder exploitien by eenen eygen bode, die gehouden wordt wederom te keeren by den voorschreven deurwaarder en hem te verklaaren de neerstigheyt ende devoir by hem gedaan, hetwelck de voorschreve deurwaarder gehouden sal zyn in sijn relatie te stellen.

CVII. Dat alle deurwaarders, aleer eenige executie realijck ende met'er daadt te doen, om schande ende confusie te schouwen, overmits dat de geëxecuteerde somwylen henlieden niet en kennen, sullen gehouden zyn hen te vinden by den officier van der plecken ofte sijnen stadthouder, ende aan hem assistentie te versoeken om met hem te komen ofte eenen dienaar ofte anderen gedeputeerden te senden, om ter voorschreve executie tegenwoordigh te zyne, welcke assistentie de voorschreve officier of sijnen stadthouder gehouden sal zyn promptelijck te doen, sonder dat te weygeren ofte uytstellen in eeniger manieren, op poene van arbitrale correctie.

CVIII. Welcke assistentie ende obediencie de voorschreve deurwaarders gehouden sullen zyn te relateeren, ofte, in stede van dien, de weygeringe ofte 't vertreck dat de voorschreve officier of sijnen stadthouder gedaan sal hebben; ende niettemin in allen gevalle, de voorschreve requisitie ende versoek gedaan zynde, sullen voortvaaren met de voorschreve executie, niettegenstaande dat de voorschreve officier of sijnen stadthouder de voorschreve assistentie geweygert ende uytgesteld hadde ende niet present en hadde wille zyn, 't en ware dat de voorschreve officier of sijnen stadthouder allegerde eenige merckelijcke redenen, daarmede de voorschreve deurwaarder hem liet beduncken dat hy behoorde tevreden te zyn.

CIX. Item, wanneer de partyen d'executie resisteeren met woorden of metter daadt, oock als de officieren, magistraten ofte andere hem eenige resistentie, belet ofte verachteringe doen ofte assistentie weygeren, sullen de voorschreve deurwaarders gehouden zyn dat getrouwelijck te relateeren ende leveren copie van haarlieders exploit in handen van den fiscalen, al waar 't dat partye naderhandt obedieerde ofte appointeerde. Ende van gelijcken sal gedaan worden van alle exploiten, inhoudende daghvaardinge, om te antwoorden op sulcken fijnen ende conclusien als de procureur generaal sal willen nemen, welke daghvaardinge altydt gedaan sal worden in 't respect van den voorschreven procureur generaal, genomen oock dat de partyen t'saamen accordeeren.

CX. Item, als de provisien ofte opene brieven sullen inhouden van cautie te nemen, d'executeur sal die souffisant nemen ende daarvan pertinente verklaringe doen by sijn relatie, op poene, indien daaraan gebreck bevonden worde, 't selve op hem of sijnen borgen te verhaalen ende der partyen schaden ende interessen te betaalen ende daarenboven arbitralijck gecorrigeert te werden.

CXI. Dat alle deurwaarders, executeerende eenigh namptissement, sullen gehouden zyn 't voorschreve namptissement terstondt te leveren in handen van de partye ofte dat te brengen in de griffie, conformelijck den appointementen of provisie, die hy executeeren sal, op poene van suspensie van haarlieders officien een jaar langh voor de eerste reyse, ende van privatie van haarder officien voor de tweede reyse.

CXII. Sullen d'executeurs van complaints van beveelen, op poene stadt houdende, ende van allen anderen provisien van justitie, niet vermeldende ofte inhoudende eenen gesetten dagh, in 't executeeren van dien partye daghvaarden t'eenen korten dage, niet excederende den tydt van een maandt, sonder de voorschreve daghvaardinge langer uyt te stellen by collusie van den executeurs ende den impetranten, 't en ware om de vacantien, alsdan aankoomende.

CXIII. Item, sullen d'executeurs haarlieders relatie goedt tydts gereedt maaken, ten eynde dat de partyen daardoor niet verachtert en worden, sonder dat sy de stucken van den partyen sullen moogen onthouden, onder 't deksel dat sy niet betaaldt en souden zyn of andersints, maar indien sy betaalinge willen hebben, sullen dat den Raade vertoon, dewelcke den partyen promptelijck bedwingen sal de vacantien van den executeur te betaalen naar taxatie en ordonnantie. Ende sullen de voorschreve deurwaarders maar een sommatie mogen doen, 't en ware ten expressen versoecke van de partyen die hen te werck zyn stellende.

CXIV. Indien eenige partye, seggende te willen obedieeren den simplen beveelen ofte verboden ende interdictien, hem by den deurwaarder gedaan, deselve met'er daadt ende effectuelijcken niet en voldede, sal gedaghvaart worden, om in rechte sijn obedientie te komen verklaren, om die gedecreteert te worden ende den impetrant te stercken soo 't naar redenen behooren sal, op poene, indien de deurwaarder van des te doene in gebreeke ware, partyen te betaalen de kosten, die, by gebreeke van dien, gedaan sullen moeten worden.

CXV. Ende indien eenigh deurwaarder ofte andere executeur, stellende ter executie eenige sententie of provisie, gegeven in den voorschreven Raade, bevonden waare qualijck geëxecuteert of de woorden ende forme van sijn macht ende commissie doleuselijck ende ter quader trouwen ofte by merckelijcke onachtsaamheydt geëxcedeert en overtreden te hebben, sal hy selve sijn exploit moeten verantwoorden ende 't selve beteren, ter ordonnantie van de voorschreve Raade, sonder dat in sulcken gevalle d'impetrant, die hem te wercke gestelt sal hebben, voor hem sal mogen de saake aannemen noch dat eenige brieven van indemniteyt, hem daarvan gegeven, hem sullen mogen te baate komen.

CXVI. Wordt daaromme bevoelen ende belast den voorschreven van den Hoogen Raade, indien sy bevinden dat de voorschreve deurwaarders of executeurs in 't executeeren van haaren last doen eenigh misbruyck ofte doen concussien ende moetwille of bedrogh, dat sy deselve, ende sooverre elcken aangaat, corrigeeren ende puniëren soo 't behooren sal, sonder gunst, faveur of dissimulatie.

CXVII. Ende om te verhoeden de overtalligheydt van 't salaris van de voor-

schreve deurwaarders, ende ten eynde dat onder 't deksel van dien sy geen exactien en doen, wordt geordonneert, dat alle de voorschreve deurwaarders sullen haren salaris ende vacatien ontfangen, naar de taxatie hiernaar volgende.

CXVIII. Te weten, de twee eerste deurwaarders voor hen salaris van elck exploit in loco 12 stuyvers.

CXIX. Voor d'uytroepinge van defaulte twee stuyvers.

CXX. D'ander deurwaarders, buyten de residentie exploitien ofte executie doende, 's daaghs sestien stuyvers, ende sullen niet meer dagen reekenen dan sy besolingieren, neemende in 't reysen vyf mijlen voor een daghgeldt.

Van advocaten ende procureurs.

CXXI. Dat niemandt in den voorschreeven Raadt sal moogen exerceeren het officie van den advocaat, hy en zy gegradueert in een vermaarde ende bekende Universiteyt, en by den Raade ten eede ontfangen; als oock van gelijcken alle procureurs gehouden sullen zijn den voorschreeven Hoogen Raade behoerlijcken eedt te doen.

CXXII. Dat alle procureurs van den voorschreeven Hoogen Raade gehouden sullen zijn goedt pertinent register te houden van den saaken, daarinne sy koomen te dienen, daarmede sy tot allen tyden gehouden sullen zijn voor den Hoove ende haaren meesteren te verantwoorden.

CXXIII. Dat alle saaken sullen by den advocaten verhaalt, eysch gedaan of in feyten geleyt worden; van gelijcken sullen de voorschreven advocaaten antwoorden, repliceeren ende dupliceeren, neemende de conclusien in sulcken saaken dienende; en sullen alle saaken bedingen t'elcker reyse als 'er eenigh incident rysen of swarigheyt vallen sal op de expeditie van dien, sonder dat de procureurs hen in eeniger manieren met den voorsz. bedinge moeyen sullen.

CXXIV. Dat de procureurs t'allen reysen dat ter saake dienende sal zyn, hetzy om eysch te doen, antwoorden, repliceeren of dupliceeren, en van gelijcken t'elcker reysen als het van noode weesen ende eenigh different vallen sal, 't zy ten principalen ofte op eenigh incident, sullen gehouden zijn 's daaghs te vooren te gaan ofte haar billiet by geschrifte den advocaat te senden, inhoudende advertentie of vermaninge van hetgeene daarop de saake is dienende, met instructie indien hy eenige heeft, teneyde dat by den voorschreeve advocaat de saake verhaalt ende te verstaan gegeeven magh zijn ende dat men op alles magh ordonneeren alsoo het naar reedenen behooren sal. Ende indien den procureur de voorschreeve instructie verkreege geduyrende de rolle, sal gehouden zijn terstondt den advocaat daarvan te advertieren, op poene dat den procureur, die van dies te doen in gebreeke waare, sal verbeuren t'elcker reyse ende voor elcke saake ses stuyvers van haar eygen, waarvan den advocaat gelooft sal worden op sijnen eedt. Ende indien den advocaat, denwelcken het voorschreeve billiet gesonden sal zijn, niet gereedt en is, sal verbeuren tien stuyvers, ende sooverre men bevindt dat de voorschreeve procureurs of advocaten hen vervorderen malkanderen van den voorschreeven poenen te excuseeren, in sulcken gevalle sullen gecorrigeert worden ter arbitrage van den commissaris op de rolle of van den Raade.

CXXV. Dat de advocaten ende procureurs, practiseerende ende hebbende saaken dienende, gehouden sullen zijn hen te vinden op de rolle, die men houden sal Dinghsdaghs ende den navolgenden daagen, des somers ten tien uyren, en des winters ten elf uyren, op poene van ses stuyvers voor den advocaat en vier stuyvers voor den procureur van elcke saake, die, mits haarlieder absentie, verachttert sal blyven, behalven den voorschreeven advocaaten haar verhaal op den procureurs, indien sy pretendeeren niet behoerlijcken te vooren geadverteert geweest te hebben, als vooren. 'Ten waare nochtans dat sy wettelijke excusatie hadden, daaraf sy gehouden sullen zijn den griffier te advertieren, die daar note af maaken sal, om by den commissaris op de rolle deselve te admitteeren of rejeteeren soo het behooren sal.

CXXVI. Ende sullen de voorschreeve advocaaten en procureurs hen niet moogen absenteeren uyt den Hage op den voorschreven rechtdaagen, sonder een substituyt van

sijnder qualiteyt te committeeren met volle instructie van sijne saaken; van welcke absentie de voorschreeve advocaten en procureurs sullen gehouden zijn malkanderen te adverteeren, al op poene van eenen Philippus gulden.

CXXVII. Dat de advocaaten gehouden sullen zijn te maaken korte schriftuyren, sonder te gebruycken van herseggingen en redicten of overvloedige ende impertinente middelen, ende sullen deselve geschriften onderteekenen, op poene van eenen Philippus gulden uyt haar eygen te betaalen voor de eerste reyse, ende voor de tweede reyse van suspensie ende schorsinge van haaren staat, ende, indien sy niet ophouden en hen daarvan en beeteren, op privatie van haaren voorschreven staat, tot arbitragie van den Hove.

CXXVIII. Ende sullen oock de voorschreeve advocaten in het maaken van haarlieder geschriften in een articul maar een feyt moogen poseeren of stellen.

CXXIX. Item, wordt den advocaten ende procureurs van den voorschreeven Hoogen Raade verboden te stellen of poseeren in haare reprochen en salvatien eenige feyten, reedenen of middelen, raakende de principale materie, maar alleenlijk dienende om te reprocheeren en salveeren den persoon ofte de depositien van den getuygen ofte brieven en munimenten overgeleyt, maar sullen de partyen, indien het hen goedt dunckt, naar conclusie in de saake, moogen overleggen motyf van rechten, hetwelck secreet gehouden sal worden, sonder dat partyen adverse te communiceeren.

CXXX. Wert noch den voorschreeven advocaaten en procureurs verboden in haarlieder schriftuyren of anderen geschriften te stellen eenige onnutte of scheldige propositen ofte injurieuse woorden, hetzy tegens partye of yemandt anders, dan voor soo veel als den noodt van der saaken dat is eysschende, op poene voor de eerste reyse van tien Carolus guldens, voor de tweede reyse van twintigh Carolus guldens, en voor de derde reyse van suspensie van sulcken tydt als het Hof adviseeren sal, na gelegentheyt van der saaken.

CXXXI. Dat de advocaten niet sullen moogen maaken noch teekenen eenige geschriften in saaken, die by hen te vooren op de rolle niet bedinght en geïnstrueert en sullen zijn, 't enzy in gevalle van het overlyden, absentie of ander letsel van den principalen advocaat, de voorschreeve saaken bedinght hebbende, ofte dat de eerste advocaat by sijnen meester verdraagen zy van de saake ende van sijn salaris en vacatien betaalt, in welcken gevalle de nieuwe advocaat vooral gehouden sal zijn volle instructie van de materie van der saake te neemen.

CXXXII. Noch en sullen oock egeene geschriften teekenen, die by yemandt anders gemaackt ofte beworpen sullen zijn, 't enzy dat se die wel in het lange oversien hebben ende die gestelt in sulcker voegen als sy verstaan deselve te verantwoorden.

CXXXIII. Dat de procureurs in het maaken van haaren inventaris sullen goede ordre houden, stellende alle de stucken en acten distinctelijck ende sonder eenige confusie daarinne te gebruycken, volgende de deductie van haaren geschriften ofte beleedt van den processe, ende sullen specificereen de articulen van de voorschreeve geschriften, ten verificatie van denwelcken sy verstaan haare stucken, acten ende munimenten over te leggen, en hen waghten te produceeren eenige stucken, in het proces niet geroert, noch tot verificatie van den articulen dienende. Ende in gevalle dat sy haare sacken te Hove dienen, sonder sulcks gedaan te hebben, sullen t'elcker reyse vallen in de boete van eenen Philippus gulde. Ende voorts, indien men bevindt den voorschreeve procureurs in haaren sacken ofte in eenigen geschriften, hetzy reprochen, contradictien of salvatien, eenige nieuwe stucken ende der partye niet gecommuniceert gesteecken ende geïnserieert te hebben, sullen bovendien arbitralijcken gecorrigeert worden, ter discretie van den Hove.

CXXXIV. Dat alle inventarissen geteekent sullen zyn by den advocaat ende procureur, ende dat den procureur verantwoorden sal van alle de stucken in den inventaris gespecificiert.

CXXXV. Item, dat alle requesten, die men ten Hove presenteert, hangende het proces ende hetselve raakende, sullen geteekent worden by den advocaat.

CXXXVI. Dat de voorschreeve procureurs, sluytende het proces, sullen in de sack leggen de origineele brieven van haaren procuratien ofte copye authentijck van dien,

gecollationeert ende geteekent by den griffier of secretarissen van den Hove, partye daarover geroepen.

CXXXVII. Dat de procureur van den eyscher altijdts gehouden sal zijn in allen processen te leggen met sijn mandement van verdaghvaardinge ende instellen van der saake, onder anderen acten, d'acte van sijnen eysch, de acte van sijn replijcke, de acte dispositif ende de acte van conclusie in rechten.

CXXXVIII. Ende de procureur van den verweerder, onder anderen acten, de acte van sijn antwoorde of verweeren en de acte van duplijcke, en in materie van appellatie de geinthimeerde acte dispositif, hetwelck is als het proces ontfangen wordt voor een proces by geschrifte, sonder hetwelck en sal het proces niet gehouden worden voor gefurneert.

CXXXIX. Item, dat de voorschreeve advocaten en procureurs in de materie, daar de procureur generaal gevoeght sal zijn, niet en sullen moogen van schriftuyren noch haar sack te Hove dienen, 't enzy die by den voorschreeven procureur generaal gesien zy ende de voorschreeve schriftuyren mitsgaders oock den inventaris by hem geteekent, al op arbitrale poene, ter discretie van den Hove.

CXL. Item, dat de voorschreeve advocaten sullen hebben en neemen voor haarlieder salaris, vacatien ende daghgeden, den tax hierna volgende en niet meer.

CXLI. Te weeten, in saaken, die belopen sullen tot tweehondertvijftigh guldens eens of daarover, voor haarlieder retenue of onthoudt en consultatie vierentwintigh stuyvers.

CXLII. Voor de playdoye en volle dinghtalen vierentwintigh stuyvers.

CXLIII. Ende in saaken, die onder de tweehondertvijftigh guldens sullen zijn, sullen de voorschreeve advocaten voor retenue ende consultatie neemen twaalf stuyvers.

CXLIV. Ende voor playdoye twaalf stuyvers.

CXLV. Sullen oock hebben voor elck blad geschrifts, behoorlijck gegrosseert zijnde, ses stuyvers.

CXLVI. En voor het maaken van den calendrier, die den advocaat gehouden sal zijn te ontwerpen, in alle saaken twaalf stuyvers, 't en waare die merckelijck groot waare, in wichtigen saaken, in welcken gevalle hy daarvan gesalarieert sal worden tot taxatie van den Hove.

CXLVII. En indien de saake vereyscht meerderen salaris, uyt de importantie ende swarigheyt van der materie, als geleege wesende in reghte, sullen dat den Hove mogen vertoonen by annotatie, benefens de signature, houdende dat hy versoect taxatie, om in het visiteeren van den processe op de taxatie van dien regard genoomen te worden.

CXLVIII. En als sy by hen meester te wercke gesteldt sullen worden in compariten voor commissaris of anderen in loco, sullen hebben twaalf stuyvers.

CXLIX. Dat alle reprochen en salvatien gemaect en geteekent sullen worden by den advocaat en niet by den procureur, en sullen de voorschreeve advocaten hebben voor elck blad, gegrosseert als vooren, ses stuyvers.

CL. Item, de voorschreeve procureurs sullen voor haaren salaris en vacatien neemen de navolgende taxatie.

CLI. Item, materien beloopende ter somme van tweehondert en vyftigh guldens eens ende daarover, voor retenue ofte onthoudt ende consultatie sestien stuyvers.

CLII. En beneden de voorschreeve somme aght stuyvers.

CLIII. Ende sullen de voorschreeve procureurs in haar declaratien van kosten gehouden zijn te verklaren, of het gewysde de voorschreeve somme excedeert of te boven gaat; andersints sal men na de mindere somme taxeeren.

CLIV. Voor elcken dagh dat sy occupeeren of dienen sullen vier stuyvers.

CLV. Om getuygen te beleden of ander bescheyt over te leggen, hetzy in de griffie ofte voor commissaris in loco, ses stuyvers, ofte anders tot discretie van den commissaris.

CLVI. Van een saak te Hove te dienen en in de griffie te dienen vier stuyvers.

CLVII. Van declaratien van kosten te maaken, elck blad gros, behoorlijck geschreeven, drie stuyvers.

CLVIII. Voor elck bladt cotype eene stuyver.

CLIX. Voor een inventaris te maaken ses stuyvers. Ofte, als den inventaris groot soude vallen, voor elck bladt drie stuyvers. Des en sullen sy geen inventaris maaken dan uyt den calendrier, by den advocaat ontworpen.

CLX. Van sententien diffinitif of interlocutoir te hooren 4 stuyvers.

CLXI. Van haarlieder sack na de sententie uyt de griffie te lichten vier stuyvers.

CLXII. Van diminutien te maken ter discretie van den Hove.

CLXIII. Item, sullen de griffier, advocaten, secretarissen ende procureurs, gresseerende of copyeerende eenige schriftuyren, stucken en munimenten, hetzy om onder den Hove te dienen of den partyen te leveren, gehouden zijn deselve te schryven in papier van bequame en behoorlijke grootte, ende die te schryven, hetzy by articulen ofte vervolgens, nadat de schriftuyren en munimenten vereysshende zyn, sonder die onbehoorlijk uyt te reken, op arbitrale correctie, tot discretie van den Hove en na de faulte, die in het schryven en gresseeren bevonden sal worden. Ende sal een yegelijk van hen gehouden zijn voor het werck van sijnen klercken te verantwoorden.

CLXIV. Item, de voorschreeve advocaten en procureurs, reysende buyten ten ver-soecke van haaren meesters, sullen 's daaghs hebben, te weetene de voorschreeve advocaten drie guldens vier stuyvers ende de procureurs twee guldens, boven haarlieder wagen- en schuytvraghte. Ende midts den voorschreeven salaris sullen gehouden zyn hen meesters te dienen. Ende indien de advocaat of procureur swarigheyt maackte voor de voorschreeve daghgelden te dienen, partye sal den Hove moge requeste geven, om daarinne voorsien te worden soo het behooren sal.

CLXV. Dat de voorschreeve advocaten, procureurs ende deurwaarders van den voorschreven Hoogen Raade, hebbende partyen gedient, sullen gehouden zijn register te houden van alle hetgeene dat sy van dien ontfangen sullen, ende het voorschreeve register by eede te affirmeeren, als sy des versocht sullen worden, ende haarlieder salaris ende vacatien te eysschen binnen twee jaaren nadat de processen, in denwelcken sy gedient sullen hebben, gedecideert ende geuyt sullen zijn, sonder daarnaar van dien eysch noch vervolgh te moogen doen, 't en zy dat sy daarvan eenigh handtschrift ofte andere authentijcke obligatie by geschrifte hebben, sonder dat oock de een van hen des anderen salaris sal moogen onthouden, onder eenigh pretext, op poene van arbitralijcken gecorrigeert te werden, hetzy by suspensie ofte privatie van haaren officien, naar gelegentheyte van der saake ende discretie van den Hove.

CLXVI. Werdt verbooden den voorschreven advocaten en procureurs, haaren klercken, dienaren ofte huysgesinne, de munimenten, schriftuyren, bewysen ofte sacken van den partyen te onthouden, onder het decksele dat sy van haaren salaris niet betaaldt en sullen zijn, maar sullen gehouden zijn die te restitueeren, niettegenstaande de voorschreeve allegatie ofte reedene, op poene van arbitrale correctie. Ende om betalinge te hebben van haarlieder salarissen, sullen requeste presentereen, met de declaratie van dien, om daaraf condemnatie ende taxatie van den Hove te verkrygen.

Stijl en maniere van procedereen en de ordene, die men op de rolle houden sal.

CLXVII. In den eersten sullen de commissarissen, sittende ter auditie van de rolle, silentie ende stilligheyt doen houden op de rolle, by den deurwaarders aldaar jegenwoordigh zijnde, doende oock de advocaten en procureurs haarlieder plaatsen en sitsteden houden, volgende haare ordene, sonder dat de voorschreeve advocaten en procureurs geduyrende de voorschreeve rolle sullen moogen verlopen, wandelen ofte aan het buffet by den griffier sitten, nogh oock henluymen voor hetzelve buffet presentereen, 't enzy dat haarlieder saaken opgeroepen worden, al op arbitrale poene, ter discretie van de commissarissen.

CLXVIII. Dat in de voorschreeve rolle gestelt sullen worden, ten eersten alle de saaken by den procureur generaal gepresenteert, ende daarna sijn teegensaaken, en voorts de saaken van anderen procureurs postuleerende, dewelcke gehouden sullen zijn alle de oude saaken voor den eersten dagh dat men rolle houden sal, alle weeken te presentereen,

ende daarnaar de nieuwe saaken, op poene dat de oude saaken, laater gepresenteert, geroyeert sullen worden.

CLXIX. Dat de voorschreeve procureurs ten eersten dage dat sy hen sullen presenteren voor haarlieder meesters gehouden sullen zijn in de griffie te exhibeeren haarlieder brieven van procuratien, teneynde dat de procureur van de tegenpartye daaraf copye authentijck magh neemen, indien het hem goet dunckt, om met dier copyen hem te behelpen in proces, indien het by forclusie of versteck geweest wordt, sonder dat van noode zy naderhandt de saake of requeste te presenteren, om exhibitie van de voorschreeve procuratie te hebbene.

CLXX. Item, in materie van rau actie sullen de partyen dispositif neemen omme te schryven by memorien ende advertissementen van rechten, sooverre de materie in rechte is consisteerende, of anders by eysch, antwoorde, replijcke ende duplijcke, ende van dienen van acten en munimenten ofte producte doen, indien de materie consisteert in feyten tot optie van den eysscher, 't en waare de gedaaghden t'sijnen pericule wilde neemen dispositif, dienende van memorien.

CLXXI. Item, in materie van appellatie, daar de sententie a qua gegeven wordt op proces by geschrifte, sal eysch in appel gedaan ofte grieven geproponereet worden en geantwoort in actis ende het proces alsdan ontfangen als proces by geschrifte, om gewesen te worden ex iisdem actis, an bene vel male, daarby partyen moogen voegen een korte memorie ofte advertissement dewelck secreet blijft.

CLXXII. Item, als'er geappelleert wordt van eenige sententien, appointementen ofte clausulen, daar appel valt, ende geen proces by geschrifte en is gevallen, sal geschreeven worden by memorien ofte in feyten als boven.

CLXXIII. Dat eysch doende op eenige provisien, daar veel gedaaghden zijn, hebbende verscheyden procureurs, hetzy in materie van uytroepinge en subhastation, cessien, beneficien van inventarissen ende andere diergelijcke, de procureur van den impetrant sal sijn exploitien, munimenten ende procuratien in de griffie leggen, om by den procureurs van den gedaaghden daarvan copie te neemen, indien het hem goet dunckt, binnen acht dagen, sonder by den procureurs van den gedaaghden tot dien eynde de saake te presenteren ofte daarmede het Hof te moeyen, op arbitrale poene.

CLXXIV. Van gelijcken en op deselve poenen sullen de procureurs van den voorschreeven gedaaghde doen ten dage dienende om te antwoorden reedenen van oppositien, ofte haarlieder eysschen van preferentie te leveren, om by elcken van den partyen daaraf copye te neemen, indien het haar goet dunckt, binnen agh daagen.

CLXXV. Dat alle incidenten, geresen en provisie versocht op de rolle, sullen terstont gedecideert, geappointeert ende getermineert worden by dengeenen, die ter expeditie van de rolle gecommiteert sullen zijn, indien het doenlijck is, sonder die te houden in advijs, 't en waare dat men eenige merckelijcke swarigheyt daarinne bevonde, in welcke gevalle de commissarissen sullen ordonneeren, dat de partyen binnen vierentwintigh uyren hen vinden sullen in de griffie ende aldaar de middelen ende feyten van haar dingtalen, by henluyden bepleyt, met de stucken daartoe dienende ende anders geene, over te leveren, met een kort advertissement van rechten ofte met insertie van den rechten in sijn middelen van den dinghtalen, indien het hem goet dunckt, omme by den griffier den commissarissen terstondt overgelevert ende by henluyden geuyt te werden, indien het doenlijck is, ende, indien niet, den Hove daaraf rapport te doen. Welck Hof bevindende het voorschreve different (sulcks sommierlijck geïnstrueert) niet uytelijck te zijne, sal den partyen moogen ordonneeren ten voorschreve geschille sommierlijck te schrijven by memorien ende advertissementen van rechten, tot sulcken korten daagen als het Hof ordonneeren sal.

CLXXVI. Item, dat men alle dilayen in materie provisionale, kort ende peremptoire accordeeren sal, indien de materie gedisponeert is om eenige dilayen te verleenen.

CLXXVII. Item, degeene die hen bevinden sullen beswaart by eenigh appointement, by den commissarissen op de rolle gegeven, sullen daarvan moogen versoeken en vervolgen reauditie aan het volle collegie binnen drie dagen na de pronuntiatie van het voorschreeve appointement, sonder dat partyen denselven tydt onder malkanderen sullen

moogen prorogeeen sonder oorlof van den Hove. Ende indien de procureurs, hetselve versocht hebbende, daarinne vervallen ende succumbeeren, sullen gecommenneert worden in twee Carolus guldens ofte meerder boeten, indien het Hof de materie bevindt daartoe gedisponeert te zijn.

CLXXVIII. Indien den verweerder, antwoordende, neemt conclusie tot niet ontfanckelijckheit, sal gehouden zijn voorts te procedeeen en concludereen tot allen fijnen, 't enzy dat hy sommierlijck ende terstondt sijn voorschreeve conclusie van niet ontfanckelijckheit verifieert ende daartoe by den commissaris op de rolle geadmitteert en ontvangen zy, ofte dat sijn voorschreeve conclusie van niet ontfanckelijckheit hem strecke tot exceptie declinatoire van litispentie of litisfinitie.

CLXXIX. Dat de procureurs, dienende eenen impetrant ende eysscher, sullen gehouden zijn van den beginsele van den processe goede ende breede instructie te neemen om eysch te maaken ende conclusie te neemen, sonder dat sy sullen moogen neemen dilay by default te purgeeren, absentie van raade ofte andersints, hetwelck hen niet geaccordeert en sal worden aeler den voorschreeven eysch te doene, 't en waare uyt goede ende merckelijke reedenen, daarvan den Hove terstondt mocht blijcken, en mits refunderende de kosten van retardementen sulcks alsser vallen sullen.

CLXXX. Dat de procureurs van eenen verweerder, gehadt hebbende haare ordinariisse dilayen om op den voorschreven eysch te antwoorden, te weetene by absentie ende peremptoire, sulcks als de commissarissen op de rolle prefigeeren sullen naar de distantie van der plaatsen, [ende] sullen geen vorder dilay moogen versoecken sonder merckelijke ende redelijke saaken, daarvan den Hove incontinentie sal blijcken.

CLXXXI. Ende als de saake dienen sal om te replicereen ende duplicereen, en sullen de procureurs van den partyen respectelijck niet moogen hebben ofte versoecken meer als een dilay, hetwelck hen geaccordeert sal zijn peremptoirlijck, ter discretie van den commissaris als vooren.

CLXXXII. Dat het dilay van absentie maar eens in de saake ende ten principaale van der materien genomen en sal moogen worden, sonder dilay by absentie te neemen in materie provisionale.

CLXXXIII. Ende en sal men (naar dat de voorschreeve ordinariisse dilayen, soo voorseyt is, geaccordeert sullen zijn) niet moogen versoecken noch accordeeren continuatie van de voorschreeve dilayen ofte staat van der saake, 't en waare uyt reedene suffisante den Hove gebleeken.

CLXXXIV. Als partyen toegelaaten sullen zijn om enqueste te doen, sullen reciproquelijck, de een na de ander, voor de eerste dilay hebben ses weeken, voor de tweede ende derde t'elcker reysen drie weeken, ende sal het laatste peremptoir wesen; maar in materie provisionale ofte gedisponeert tot korte dilay sal het Hof moogen ordonneeren naar dat de saake sal vereysschen; maar sullen partyen haare requesten aan het Hof moogen presentereen, indien sy merckelijke saake ende behoorlijke blijcke vertoonen, daaromme men hen vorder dilay soude moogen accordeeren, sonder dat de saake op de rolle andersints gepresenteert magh zijn om langer dilay te hebben dan vooren is geseyt.

CLXXXV. Ende soo wanneer eenige requeste civile geinterineert sal zijn, ende de feyten, daarinne begreepen, ontfangen ende geadmitteert om te verifieeren, in dien gevalle sullen partyen oock het voorschreeve dilay van ses weeken hebben, ende een ander tweede van drie weeken peremptoirlijck, sonder meer, 't en waare midts presentereende requeste als booven ofte dat het Hof beweeght waare korter dilay te ordonneeren.

CLXXXVI. Dat de voorschreeve dilayen, geaccordeert en verleent om enqueste te doen, sullen oock dienen om munimenten over te leggen, als eensdeels weesende van derselver enqueste, daaraf het overlegh gedaan sal worden voor den commissaris van de voorschreeve enqueste, die dat noteeren sal in procesverbaal, sonder daaromme de saake op de rolle te presenteren noch vorder dilaye te moogen eysschen.

CLXXXVII. Indien yemandt versoecken sal dat sijn partye gedaghvaart zy om te koomen in persoon, om op de feyten, by hem geposeert, particulierlijck ende pertinentelijck te antwoorden by eede, per verbum credit vel non, ende dat de rechttere ordinerde uyt

eenige consideratie dat sulcks behoort gedaan te zijn, in dien gevalle, sooverre hy defaillant blijft, de feyten sullen gehouden zijn voor bekend.

CLXXXVIII. Als yemandt, gedaghvaart zijnde voor commissaris om getuygen te sien sweeren, munimenten over te leggen ende collationeeren, blyft defaillant, de getuygen sullen geëedt worden, de munimenten ontfangen en gecollationeert, niettegenstaande de absentie van de gedaghvaarde.

CLXXXIX. Dat de practisijnen haare billietten niet en sullen moogen extendeeren met eenige nieuwe feiten, in haare geschrifte niet geposeert zijnde, maar sullen alleenlijck bewysen de feyten van der voorgenoemde geschriften, op welke sy verstaan haarliedder getuygen te beleeden met seekeren verklaringen ofte extensie van de circumstantien ende dependentien van denselven articulen, sooverre daar eenige valt, op poene van rejectie van sulcken feyten ende boeten van een Carolus gulden, al ter ordonnantie van den commissaris van den enquesten.

CXC. De enqueste gepubliceert ende de saaken by partyen in de griffie geleevert zijnde, sullen dienen van reprochen ende van salvatie.

Van clausulen ende brieven van requesten civile.

CXCI. Als yemandt, hetzy eysscher of verweerder, requeste civile presenteeren sal ende dat daarby het proces eenighsints veraghtert worde, den impetrant ofte presentant sal betaalen de kosten van deselve veraghteringe, ter taxatie van den Hoove. Ende indien hy die presenteert naar dat de enquesten gedaan sullen zijn, en sal niet alleen de kosten van den veraghterden processe betaalen, maar oock de schrifturen ende enquesten, reprochen ende salvatie, die partye sal willen doen, om contrarie feyten te verifieeren, 't enzy dat by den Hoove, uyt eenige reedenen, anders geordonneert zy.

CXCII. Dat degeene, die verwerven sullen clausulen ofte brieven van requeste civile, dienende in den voorschreeven Hoogen Raade, ende daar vervallen, sulcks dat de requeste civile gerejecteert wordt, sullen betaalen van sulcke requeste ofte clausulen van requeste civile de boete van ses Carolus guldens in handen van den ontfanger van den exploitien, dewelcke daarvan bysondere reekeninge houden en doen sal, neffens den anderen penningen van sijnen ontfangh, by een bysonder capittel.

CXCIII. Dat alle impetranten van clausulen ofte brieven van requeste civile, om nieuwe feyten over te leggen, conclusien te veranderen ofte munimenten t'exhiberen, sullen gehouden zijn terstondt daarvan te dienen, mette presentatie van de voorschreeve requeste civile, sonder daaromme eenigh dilay te moogen neemen, op poene van dat de saake geroyeert, de voorschreeve clausulen ofte brieven gerejecteert, ende de procureur in de kosten van den dage ende in de boeten van eenen Carolus gulden uyt sijn eygen borse gecondemneert sal worden, onvermindert de voorschreeve condemnatie van de boete van ses guldens. Ende en sullen in de nieuwe feyten, die sy overleggen, geen oude feyten ende reditien moogen stellen, op gelijcke boeten.

CXCIV. Als yemandt in rechte voor den voorschreeven Hoogen Raade requeste civile gepresenteert ende interinement versocht sal hebben, ende dat partye in het voorschreeve interinement niet en sal willen consenteeren maar deselve wederleggen, soo sal de voorschreeve requeste civile mitsgaders het geschil van den partyen gevoeght worden ten principalen processe, om in het visiteeren van dien alsulcken aanschouw daarop te hebben als naar reedenen behooren sal. Ende indien in het visiteeren van den principalen processe men bevindt dat de voorschreeve requeste civile behoort gerejecteert te wordene, sal hetselve verklaart worden by der sententie, die op het principaal proces gegeeven sal worden, 't en waare nochtans dat de voorschreeve brieven of clausule van requeste civile, dienende alleenlijck als preparatorien ofte tot bereydinge van den processe, ofte andersints vereyschende waaren voorgaande interinement ofte rejectie, in welcken gevalle sulcke clausulen ofte brieven van requeste civile sullen by ordonnantie van den commissaris op de rolle te Hoove moogen geleydt worden met de acte van presentatie ende debat van dien, om by den voorschreeven Hoove op de voorschreeve interinement ofte rejectie recht gedaan te worden soo het behooren sal.

Van complaincten en andere materien possessoire.

CXCV. Dat alle impetranten van complaincten gehouden sullen zijn te toonen ende verificeeren, dat sy by hen selven, haare voorsaatē, huysgesinne, procureurs ofte pachters, vreedelijck litigieuse saake ofte goedt bezeeten ende gebruyckt hebben, sonder letsel of gebreck, jaar ende dagh, ende daarnaer by den gedaaghde in de voorschreeve possessie geturbeert ofte gestoort zijn geweest, op poene van de voorschreeve complaincte versteeken te worden, dewelcke wy niet en willen stadt te grypene noch geinterineert te worden, om minder possessie dan van jaar ende dage, soo voorschreeve is, maar sullen hen de partyen in sulcken gevalle moogen voorsien by maintainue ofte beveelen, by dewelcke de gedaaghde tot restablisement niet bedwongen en sal worden.

CXCVI. Dat de commissaris ofte commissarissen, gecommitteert om brieven van complaincte, in cas van saysine ende nieuwigheeden ter executie te stellen, sullen gehouden zijn voor alle werck hen wel ende behoerlijcken by getuygen, weerdigh van geloove ende niet suspect, te informeerē op de premissen ende inhouden van de voorschreeve brieven, acten possessoire ende turbel ende belet, daarinne genarreert, ende de voorschreeve informatie by geschrifte te stellen, om die in haarlieder verbaal te voegen. Ende dat gedaan, sullen partyen doen daghvaarden, om henluyden te vinden ter litigieuse plaatsen ende de voorschreeve complaincte te sien ter executie stellen, ter welcker plaatse sy gehouden sullen zijn eerst en vooral ostensie ende lecture te doen van den voorschreven brieven van complaincte ende daarvan partye gedaaghde copie te geeven t'sijnder begeerte. Ende indien de voorschreeve partye wilde sustineeren den impetrant in possessie niet geweest te hebben, ende begeerde feyten ofte acten possessoire contrarie te verificeeren ende betoogen, sullen de voorschreeve commissarissen haar daartoe moeten admitteeren ende ontfangen, ende sullen de voorschreeve partyen tijdt prefigeeren van drie dagen ofte anderen behoerlijcken tijdt voor alle dilayen ende uytstel, om de voorschreeve verificatie te doen, ende dat ten koste van denselven gedaaghden.

CXCVII. Ende het voorschreeve dilay van drie dagen ofte anderen verlopen zijnde, ofte andersints promptelijck ende terstondt als de gedaaghde geen informatie en willen doen ter contrarien, indien den commissarissen blijcke van de possessie des impetrants, turbatie ende belet hem gedaan, sullen, niettegenstaande appellatie ofte oppositie, procederen tot furnisement, restablisement ende volkoominge van den voorschreven complaincten reelijcken ende metterdaat, sooverre dat eenige valt, als naar reedenen. Ende sullen den voorschreven gedaaghde eenen korten ende behoerlijcken dagh beteekenen, om den impetrant breeder ende volkoomelijcker te sien houden ende maintaineren ende de redene van sijne oppositie te seggen.

CXCVIII. Ende indien by de informatie van den impetrant niet klaarlijck en blyckt van de premissen ende acten possessoire, in de brieven van complaincte genarreert ende verhaalt, ofte dat by informatie van de gedaaghde blyckt van contrarie possessie, soo en sal den commissaris niet procederen tot reel furnisement van de voorschreeve complaincte ofte restablisement, maar sal alleenlijck de voorschreeve complaincte doen executeeren by simpele verdaghvaardinge ende laten den Hoove ordonneeren op het restablisement, overbrengende de informatie by hem genoomen.

CXCIX. Indien de commissaris, neemende informatie op de premissen van de complaincten, bevindt dat de restablisement behoort gedaan te worden met eenige specie, als van grane, wijn, hout ofte andere dingen, leggende in estimatie, sal gehouden zijn hem oock t'informeerē op de waarde van dier specien, om dienvolgende te procederen tot restablisement, sooverre daar eenige valt. Ende indien onder de getuygen bevonden wordt differentie ofte verschil noopende deselve estimatie, het voorschreeve restablisement sal gedaan worden naarvolgende den waarschijnlijksten toon. Ende indien die gelijcke waere in getale van getuygen, het voorschreeve restablisement sal gedaan worden naar den minsten prijs.

CC. In materien possessoire van patronaatschap ofte diergelijcke questie, geintenteert ofte te intenteeren in den voorschreven Hoogen Raade, den eysscher sal ten eersten dage

gehouden zijn sijnder partye te vertoonen ende over te leggen sijn titulen, dewelcke partye sal gehouden zijn te koomen verweeren ende daarop antwoorden te veertien daagen ende ten selven dagen overlegh te doen van haarlieder titulen; ende daarnaar sullen de partyen andere veertien dagen hebben, om van haarlieder replijcque ende duplijcke te dienen, naar style als vooren, al peremptoirlijk, sonder ander dilay daartoe te verleenen, 't en ware dat den rechter dachte, om de distantie van der plaatsen ofte qualiteyt van der materie, ander dilay nootelijk te zijne.

CCI. Dat partyen, geappointeert zijnde te schrijven in alsulcke materie possessoire, sullen gehouden zijn haar geschriften te furneeren soowel ten principalen possessoire als op de recredentie by een volume, sonder die te scheyden.

CCII. Nadat de voorschreeve materien possessoire van patronaatschap alsoo sullen geïnstrueert zijn, de voorschreeve van den Hoogen Raade sullen gehouden zijn ten minsten op de recredentie te decerneeren op de voorschreeve titulen, over wederzyden gediend, indien het doenlijk is, ende, sooverre noode ware eenigh bewijs te doen, sullen die soo sommierlijk doen als het moogelijk zijn sal.

CCIII. Item, indien een van de partye in de voorschreeve materie in gebreeke ware sijn titulen ende geschriften over te leggen ten dage daartoe beteekent, sal recht gedaan worden op het overleggen van de teegenpartye, soo de materie van der saake bevonden sal worden te vereyssen.

CCIV. Dat de sententien van recredentien, in de voorschreeve materie possessoire gegeven in de voorschreeve Hoogen Raade, geëxecuteert sullen worden op goede en verseekerde borghtochte van wederom te geeven ende restitueeren de vrughten, die ontfangen sullen zijn uyt kraghte van de voorschreeve recredentie.

CCV. In materie van complaincte in cas van nieuwigheeden, indien den impetrant defaillant blijft, hy sal verklaart worden vervallen te zijn van sijn impetratie, ende sal het restablisement gedecerneert worden ten profyte van den gedaaghde compareerende, ende den impetrant gecondemneert in de kosten mitsgaders oock in de schaden ende interessen.

CCVI. Maar indien den opposant in default is, sal voor de eerste vervallen van declinatoire ende de kosten betalen, ende voor het tweede default sal den impetrant gemaintineert ende bewaart worden ende den opposant gecondemneert in de kosten.

Materien provisionale.

CCVII. Dat degeene die in den voorschreven Hoogen Raade gedaghvaart sullen zijn om haarlieder handteeken te kennen ofte ontkennen, sullen gehouden zijn dat promptelijk te kennen of ontkennen, 't enzy dat sy merckelijcke reedenen ter contrarie hebben, in welcken gevalle sal hen verleent worden alleenlijcke een dilay, ende, dat overstreecken zijnde, sullen gehouden zijn te kennen ofte ontkennen. Ende indien sy haarlieder handt ende teeken kennen, sullen gecondemneert moogen worden de sommen daarinne begreepen te namptiseeren, welke somme den impetrant sal moogen lichten op cautie, 't en ware dat by inspectie van de obligatie bleeke, dat deselve naar rechten geen verbande obligatie innebroght. Ende indien de voorschreeve gedaaghde naar het voorschreeve dilay verleent, hen liet stellen in default, sal het handtschrift ofte cedulle gehouden worden voor bekend, ende de defaillanten gecondemneert te namptiseeren alleenlijck. Maar als de voorschreeve gedaaghde gehadt sullen hebben dilay peremptoire, om t'antwoorden soowel ten principalen als op het kennen van handteeken, ende vallen in default, sullen versteeken worden van allen exceptien ende haarlieder cedullen ofte handschriften gehouden voor bekend ende gecondemneert tot betaalinge van der somme daarinne begrepen.

CCVIII. Ende indien de voorschreeve gedaaghde de handschriften ende obligatien ontkennen, den eysscher sal ontvangen worden d'onderteekeninge te bewysen, ende, dat gedaan zijnde, sal de gedaaghde gecondemneert worden te namptiseeren, alee yet te moogen voorstellen ofte excipieeren, ende daar benefens arbitralijck gecorrigeert worden, indien hij wordt bevonden ter quader trouwen ofte calumnieselijck de handgeschrift ontkent te hebben.

CCIX. Als yemandt gedaghvaart sal zijn voor den voorschreven Hoogen Raade

als weduwe ofte erfgenaam van een, die verbonden is by cedulle, met sijn handt geschreeven ofte geteekent, deselve sal ten dage dienende gehouden zijn te verklaaren sijn qualiteyt van weduwen ofte erfgenaam, en, indien hy die bekent, sal gehouden zijn de obligatie van sijnen voorsaat te kennen ofte ontkennen, 't enzy dat hy hebbe oprechte reedenen van hetselve niet te weten, daaraf hy gehouden sal zijn hem te suyveren by eede, ende, deselve kennende, den impetrant sal acte hebben van sijn confessie, ende sal de gedaaghde gehouden worden te namptiseeren. Ende indien hy die ontkent, sal den impetrant ge-admitteert worden die te verificeeren, en, hetselve doende, sal de gedaaghde oock gehouden zijn te namptiseeren.

CCX. Ende indien de weduwe ofte erfgenaam haar voorschreeve qualiteyt ofte handteeken van den overledenen ontkennen, ende men bevonde het voorschreeve ontkennen gedaan te zijne by calumnie, sal arbitralijck gepunieert worden na de groote van der calumnie.

CCXI. Ende in gevalle den erfgenaam, gedaghvaart zijnde om te kennen of ontkennen de obligatie van sijnen voorsaat, soo voorseyt is, hem liete stellen in default, hy sal andermaal verdaghvaart worden, en, indien hy viele in tweede default, het handteeken ende qualiteyt voorschreeve sullen gehouden worden voor bekent ende de gedaaghde gedwongen te namptiseeren.

CCXII. Die sijne partye met onrechte bedwongen sal hebben te namptiseeren, sal in het eynde van der saake gecondemneert worden in schaden ende interessen van partye ende arbitralijcken gepunieert naar den eysch van der saaken, sooverre daartoe bevonden worden reedenen te dienen.

Van evocatie.

CCXIII. In materie van evocatie, indien den impetrant default doet, de evocatie sal wederroepen worden en de sake weder gesonden en den impetrant gecondemneert in de kosten.

CCXIV. Ende indien de gedaaghde doet default, voor de eerste sal de kosten betalen, ende voor het tweede sal de evocatie geadmitteert worden.

Van materien van appellatie ende dependentien.

CCXV. In gevalle eenigh appellant geanticipeert wordt, hangende den tydt om te verheffen sijn appellatie, sal gehouden worden voor diligent ende sal sijn grieven seggen ofte proponeeren, indien hy gereedt is; indien niet, sal dilay neemen te veertien dagen, om dat te doen; sonder dat in sulcken gevalle de voornoemde appellandt gehouden sal zijn sijn appellatie te verheffen, maar sal de voorschreeve anticipatie getaxeert worden met den anderen kosten, sooverre den appellant succumbeert.

CCXVI. Soo wie sal willen appelleren van eenige sententien teegens hem gegeven, daaraf dat toegelaaten is t'appelleren, sal gehouden zijn dat te doen binnen tien dagen, volgende de dispositie van geschreeven rechten, ende sijn appel verheffen mitsgaders executeeren, ende den dagh doen dienen binnen ses weeken, te reekenen van den dage van derselver appellatie, op poene van desertie; ende teegens den voorschreeven tijdt en sal egeen relief geacordeert worden by dien van den voorschreeven Hoogen Raade, 't en ware om merckelijcke reedenen in rechte gefundeert ende in den processe geverificeert zijnde.

CCXVII. Ende soo wie eenige sententie teegens hem gegeven, sal voor den Hoogen Raade willen betrecken in reformatie, sal hetselve moogen doen ende sal het mandement van reformatie moeten lichten ende ter executie doen stellen, mitsgaders den rechte dagh doen dienen binnen eenen jaere van den date dat de sententie geweest sal zijn; ende sal den reformanten geene inhibitie of surceance teegens de executien van den sententien verleent moogen worden.

CCXVIII. Soo wie sijn appellatie ofte reformatie verheven ende geëxecuteert sal hebben ende naderhandt wil acquiesceeren ofte hem houden aan de sententie, hy sal dat moogen doen, mits verkrygende tot dien eynde brieven van oorlove, ende sonder boete, sooverre hy dat doet aler het proces by geschrifte is ontvangen ofte dat de eene partye sijnen sack apud acta gedient sal hebben, 't en welcken effecte sal in de voorschreeve

brieven van acquiescemente gestelt worden dese clause: behoudelijck dat het proces niet ontfangen en zy als proces by geschrifte ofte dat de een van den partyen sijnen sack apud acta niet gedient en hebbe. Ende indien hy acquiesceert naar dat het proces sal weesen ontfangen als proces by geschrifte of naar dat partye van sijnen sack gedient sal hebben, sal gehouden zijn te betalen de boete van vyfentwintigh Carolus guldens sooverre hy appelland is, ofte van twaalf guldens en tien stuyvers sooverre hy reformant is, 't enzy datter wettelijcke ende genoeghsaame excusatie waare en daaraf den voorschreeve van den Hoogen Raade blijcken sal.

CCXIX. Maar indien yemandt sijn appellatie of reformatie wil afgaan by appointment of accoort, met sijn partye gemaect, sal dat moogen doen sonder boete, mits overleggende het voorschreeve accoort en verkrygende brieven van aggregatie, om het voorschreeve accoort te bekennen en van der voorschreeve materie van appellatie ofte reformatie te scheyden, sonder dat andersints de voorschreeve brieven verleent sullen worden, niettegenstaande dat den impetrant het voorschreeve accoort ende appointment soude willen bewysen by getuygen, ende dit om alle abuysen te schouwen, ende dat den impetrant gehouden zy de voorschreeve brieven van gratie en aggregatie van accoorte te presentieren ten naasten rechtdage alsdan volgende, daarna den secretarissen geordonneert werdt hen te reguleeren in de expeditie van de voorschreeve provisien.

CCXX. De gecondemneerden appelland van een sententie, inhoudende verscheyden pointen, niet dependeerende ofte hangende de een van den andere, sal gehouden zijn ten eersten dage, dienende op sijn appellatie (indien partye dat versoect), te verklaaren de pointen ende articulen om dewelcke hy sal willen sijn appellatie sustineeren en vervolgen, ende gedoogen dat de andere pointen ende articulen geëxecuteert sullen worden; anders ende by gebreeke van dien sal verklaart worden niet ontfanckelijck in sijn voorschreeve appellatie ende gecondemneert in boeten ende kosten, behoudelijck dat in materien van rekeningen, daar verscheyden pointen zijn, de executie van d'een point niet gedaan en sal worden 't enzy dat de andere oock geuytet zy, daarvan geappelleert sal zijn, 't en waare dat de rechtere de materien van den voorschreven reekeninge bevonden anders gedisponeert of gelegen te zyne.

CCXXI. Dat de voorschreeve appelland van sententien, inhoudende veel pointen, indien hy in eenige van den pointen verkrijght veranderinge van den sententien ende in eenige niet, de condemnatie van de boete sal blyven tot arbitragie van den Hove.

CCXXII. Dat om te brengen in den Hoogen Raaden de processen by geschrifte of andere proceduyren, voor anderen rechteren beleet, den appelland en sal maar een dilay hebben van drie weeken, hetwelcke hem gestelt en verleent sal worden van den eersten dag af dat de saake dienen sal en terstondt naar dat hy sijn grieven geseyt sal hebben, sonder dat, het voorschreeve dilay verlopen zijnde, de saake te moogen presentieren, om continuatie of verder dilay te hebben, maar sullen moogen requeste te Hove geven, om daarinne geordonneert te worden soo men de materien bevinden sal gedisponeert te zijn.

CCXXIII. Niettemin, indien de geinthimeerde begeert de saake te vorderen, sal selve binnen het voorschreeve dilay de voorschreeve processen en proceduyren moogen doen brengen, midts verschietende de kosten, om die t'eynden van der saake te verhaalen, ende, het voorschreeve dilay overstreeken zijnde, sal dat moogen doen ten koste van den appelland, daaraf hy terstondt vergolden sal worden.

CCXXIV. Dat alle appellanten gehouden sullen zijn over te leggen de sententie, daarvan sy geappelleert sullen hebben; en van gelijcken sullen de geinthimeerde gehouden zijn de sententien over te leggen, soo wanneer sy de uytinge van der saake van appellatie sullen willen vervolgen by forclusie of versteeking, alear de appellanten het proces by geschrifte sullen hebben doen brengen.

CCXXV. In materie van appellatie, indien den impetrant hem laat stellen in default voor datter by den gedaagde geantwoordt sal wesen, het appel sal by dat default alleene verklaart werden desert, de sententie geconfirmeert en den appelland gecondemneert in de boeten en kosten.

CCXXVI. Sal oock het appel verklaart werden desert, indien den appelland, des

versocht zijnde, niet en toont binnen de tien dagen geappelleert en binnen de ses weeken gereleveert ende geëxecuteert te hebben.

CCXXVII. Indien den appelland het proces by geschrifte niet en doet brengen ten peremptoiren dage, hem daartoe gestelt, het Hof sal recht doen op het vonnisse of sententie, ende tot dien eynde sal in de acte, inhoudende het voorschreve dilay peremptoir, gestelt worden dese clause: op poene van recht te doene op de sententie.

CCXXVIII. In materie van appelle, procedeerende van sententien, gegeven op proces by geschrifte, indien de geintheerde default doet, voor de eerste sal de kosten betaalen, en voor het tweede sal men voorts vaaren tot visitatie en uytinge van den processen, ende, genoomen dat het proces gesien zijnde, hy het gewysde ten principalen tot sijn voordeel verkrege, sal niettemin de kosten van het default betalen.

CCXXIX. Ende als de appelland spruyten van executie van clausulen van bevelen stadthoudende, ofte andere gelijcke clausulen, ende van interlocutorien, daarvan de appellatie naar rechte valt als vooren, of diffinitive sententie, gegeven op mondelinge dinghtalen, ende daar geen proces by geschrifte en is, indien de geintheerde default doet, voor het eerste sal hy de kosten betalen, ende voor het tweede sal hetgeene, daaraf geappelleert sal zijn, wederroepen ende te niet gedaan worden, soover het raackt den geintheerden, en deselve geintheerde gecondemneert in de kosten.

CCXXX. In materie van anticipatie en van desertie van appelle, indien den impetrant default doet voor propositie van grieven of defensien, de gedaaghde sal hebben oorlof van den Hove met de kosten.

CCXXXI. Ende indien de gedaaghde default doet, voor de eerste sal de kosten betalen, ende voor het tweede het appel sal verklaart worden desert.

CCXXXII. Item, degeene die bevonden sullen worden qualijck geappelleert te hebben, sullen van nu voorts aan gecondemneert worden in een boete van vijftigh guldens, ende die bevonden sal worden t'onrecht gereformeert te hebben, sal niet hooger dan in een boete van vijftewintigh guldens gecondemneert worden, overmits de clause van inhibitie, defence of van surcheante niet en sal genooten hebben.

Van indemniteyten ende garanten.

CCXXXIII. In actien personeele, daar de gedaaghde (gesommeert zijnde omme te indenneeren) is principaal schuldenaar, of selve gehouden in hetgeene dat men den originalen verweerder is eysschende, ofte andersints preciselijck verbonden in de versochte indemniteyt, deselve gedaaghde sal gehouden zijn te antwoorden op de voorschreeve indemniteyt, om (in gevalle van ontkennen van tot de voorschreeve indemnité gehouden te zijn) daarinne recht gedaan te worden soo het behooren sal, ende in gevalle van ontkennen, sal gehouden zijn hem te voegen ende in de saake met den originalen verweerder te treden, al sonder prejuditie of achterdeel van het recht van den crediteur en verachteringe van de principaale saake.

CCXXXIV. De originaal impetrant of eysscher en sal niet gehouden noch bedwongen zijn in de aanneeminge ende versochte garant te consenteeren, maar, blyvende in sijn geheel, sijn executie mogen doen in gevalle van victorie soowel tegens den principalen gedaaghde als tegens den aanneemer en garandeerder, ende dit soowel om de kosten als om het principaal.

CCXXXV. Dat hangende de dilayen, om te sommeeren in 't garand, de saake tegens den eersten principalen gedaaghde in state gehouden ende geschort worden ende daarinne gecontinueert, ter tydt toe dat de gedaaghde in de voorschreve materie van garande geantwoordt sal hebben. En indien dat'er diverse garanden successivelijck geëyscht waren, de principale saake sal geschort blyven tot ter tydt toe dat de laatste gesommeerde in garande geantwoordt sal hebben.

CCXXXVI. Als de gedaaghde in materie van garande compareert ende verklaart niet te willen garandeeren, d'impetrant sal van gelijcken mogen verklaaren dat hy oock niet sustineeren noch de saake verweeren en wilt, ende, naderhandt gecondemneert wesende by default ofte andersints, sal niettemin sijn verhaal mogen hebben tegens den gedaaghden,

soowel voor 't principaal als voor sijn kosten, schaden ende interesten, tenzy dat d'een ofte d'ander sustinere, dat sijn partye in de saake behoordt te blyven, in welcken gevalle het Hof sal daarinne ordonneeren als naar behooren.

CCXXXVII. Ende indien de gedaaghde niet en compareert, sal tegens hem default gegeven worden met brieven van herdaghvaardinge by inthimatie, ende op poene dat voor 't profyt van den tweeden defaulte d'impetrant sal oock mogen doen sulcks als boven.

CCXXXVIII. In cas van abuse ende excesse sal niet vallen eenigh garand of aanneeming, maar wel adjunctie, blyvende altydts de principale gedaaghde in den processe.

CCXXXIX. In materie van garande ofte indemniteyt, indien d'impetrant default doet, de gedaaghde sal hebben oorlof van den Hove met de kosten.

CCXL. In materie van garande ofte indemniteyt, indien de gedaaghde doet default, d'impetrant sal daaraf acte hebben, ende hem sullen verleent worden brieven van herdaghvaardinge met inthimatie, ten fine als boven.

*Aangaande inspectie oculaar ofte aanschouwinge van plaatse, renvoy,
beneficie van inventaris ende cessien.*

CCXLI. In materie daar geordonneert is te nemen inspectie oculaar ofte aanschouw van plaatsen, sooverre d'impetrant default doet, sal van der instantie vervallen en de kosten betaalen.

CCXLII. Ende in gevalle de verweerder, de voorschreve inspectie versocht hebbende, hem niet en presenteert ten beteekenden dage, uure ende plaatse, sal gestelt worden in default ende geprocedeert tot ter inspectie ten versoeke van den impetrant, indien hij dat begeert, ter presentie van getuygen, daaraf de commissarissen sal verbaal houden, mitsgaders van de plaatsen, met de paalen, kanten ende zyden, ende sal de voorschreve defaillant de kosten betaalen, in welke kosten hy niet gehouden en sal zyn als de inspectie gedaan sal worden ten versoecke van den impetrant ofte by ordonnantie van den Hove.

CCXLIII. In materie van renvoy, indien d'impetrant, die t'antwoorden sal hebben op 't renvoy, default doet, de saake sal gerenvoyeert worden, sooverre dat'er renvoy valt, en d'impetrant gecondemneert in de kosten.

CCXLIV. In materie van beneficie van inventaris ende cessien, de verdaghvaardingen sullen gedaan worden met inthimatie; en indien de gedaaghde default doen, sullen van haare oppositien versteeken worden ende sullen de brieven van beneficie van inventaris en cessien, voor sooveel den defaillanten aangaat, geinterineert worden naar haare forme en inhouden.

Van herneeming van arrementen.

CCXLV. In materie van herneeming van arrementen van den processen, d'impetrant sal, ten eersten dage dienende eysch doende, gehouden zyn den gedaaghde over te leggen de laatste voorgaande acte, sonder daaromme dilay te mogen nemen, ten eynde dat de gedaaghde te bet weten magh wat hy te doen sal hebben.

CCXLVI. In materie van herneeming ofte verlaten van d'arrementen van den processe, indien d'impetrant default doet, de gedaaghde sal hebben oorlof van den Hove met de kosten; alsoo hy oock sal, indien d'impetrant ten dage dienende in gebreeke blyft om van de laatste voorgaande acte te doen blycken.

CCXLVII. In materie van herneming van processen, indien de gedaaghde doet default, 't proces sal gehouden werden voor hernomen en den defaillant herdaghvaart met inthimatie om te procederen, volgende de retroacten ende laatste appointementen. Ende indien hy ten beteekenden dage default dede, den defaillant sal versteeken worden van 't geene daartoe den dagh van de retroacten was dienende en gecondemneert in de kosten.

CCXLVIII. In materie van beneficie van inventaris, cessie, decreet ende andere diergelijke, daar veel crediteuren, opposanten ende gedaaghden sullen zyn, indien eenige van denselven gedaaghden (naardien dat sy hen in rechte gepresenteert sullen hebben, en de saake op de rolle gestelt ende ingebragt sal zyn) deser werelt overleden, d'impetranten sullen d'erfgenamen van den overleden doen daghvaarden met inthimatie ter plaatsen

van sijnen sterfhuyse, sooverre hetselve gelegen is onder het ressort van den voorschreven raade, indien niet, by edicte ende openbare uytroepinge ter puyen van der naaster stadt van den voorschreeven sterfhuyse. Ende indien de gedaaghde niet en compareeren maar doen default, sal voor 't profyt van dien voorts geprocedeert werden met den anderen gedaaghden ende comparanten, tot volle instructie van den processe, om in haarlieder aanschouw daarinne recht gedaan te worden soo 't behooren sal. Ende sullen voorts meer de brieven van beneficie van inventaris, cessie ende andere diergelijcke, voor sooveel aangaat de voorschreeve defaillanten, geinterineert worden naar haare forme ende inhouden, ende, 't decreet gewesen, versteekende alsulcken defaillanten van haare redenen van oppositien, al met vergeldinge van den kosten, soowel van den voorschreven defaulte als van de instantie, in haarlieder aanschouw gedaan, 't en waare nochtans dat de saake van wegen den overleden sulcks geïnstrueert ware, dat men uytten beleede en vereysch van denselven processe bevonden andersints te behooren.

CCXLIX. Ende indien de voorschreve erfgenamen, sulcks gedaghvaart zynde, compareeren ende naderhandt, hangende de proceduren, eenige van hen oock aflijvigh worden, sal des niettegenstaande, sonder vorder herdaghvaardinge, voort gevaren worden tot volle instructie van den processe met den anderen erfgenamen, haaren consorten, om daarnaar recht gedaan te worden 't zy tot profyte ofte achterdeel van allen den voorschreeven erfgenamen gesamentlijk ofte van den sterfhuyse van den origineele opposant en gedaaghde, soo men ter materien bevinden sal behoorende.

Van defaulten in alle andere materien, hierbooven niet verklaart.

CCL. Dat in allen anderen materien civile, 't zy personeele, reële of van beydts vermenght, indien d'eisscher default doet, aleer te verantwoorden en litiscontesteeren, de verweerder sal hebben oorlof van den Hove met de kosten.

CCLI. Ende indien het geëxploiteerde venu-en-court ofte mandament is inhoudende apprehensie ofte arrest van persoon ende goeden, de gedaaghde sal boven 't voorschreeve oorlof van den Hove hebben handtlichtinge van den voorschreven arreste ofte ander letsel en d'impetrant gecondemneert in alle kosten, schaden ende interesten.

CCLII. Dat in allen materien civile, in dewelcke men procedeert by vier defaulten, voor 't eerste default de gedaaghde sal versteeken zyn van exceptie declinatoire, voor 't tweede van dilatoire en voor 't derde van peremptoire, en sullen de acten dienvolgende gemaackt worden; ende by het derde default sal den impetrant toegelaten worden te dienen van sijn intendit, ende hem geaccordeert een vierde citatie ex super abundanti, om by den defaillant het intendit te komen sien verificeeren ende sententie te aanhooren. Ende indien d'impetrant zyn intendit kan verificeeren met munimenten, sal die met den voorschreven intendit te Hove leggen, om recht gedaan te worden ten principalen. Ende indien 't van noode is enqueste te doene, sal by de acte van den derden defaulte toegelaten worden tot verificatie van sijne feyten, partye, om de voorschreve verificatie te sien doene, reprochen te dienen ende in rechte concludeeren, geroepen zynde by een exploit ofte verdaghvaardinge.

CCLIII. Ende indien de verificatie van den impetrant twyffelachtigh ende niet souffisant en waare, soo sal d'impetrant geadmitteert mogen worden sijn intendit te stercken by eede, indien 't Hof bevindt de saake daartoe gedisponeert te zijn. Maar indien d'impetrant sijn intendit niet en verificeert ofte dat 't Hof bevonde dat hij niet en behoorde tot den eedt toegelaten te worden, soo sal den defaillant ten principalen geabsolveert ende niettemin gecondemneert worden in de kosten van den voorschreve defaulten.

CCLIV. Dat naar litiscontestatie in de saake, indien d'impetrant of verweerder default doet, die sal versteeken zyn van 't geene daartoe den dagh dient, ende sal geprocedeert worden tot instructie van de processe, sooverre 't selve noch niet geïnstrueert en zy, den voorschreven defaillant daartoe geroepen ende herdaghvaart met inthimatie.

CCLV. Als 't Hof geven sal dagh ofte dilay peremptoir, dat sal verstaan worden te zijne voor allen dilayen ende dat daarby de partye (dewelcke sulck dilay gegeven sal zyn) versteeken is, 't voorschreve dilay verlopen zynde, van te doen 't geene daaromme 't selve dilay gegeven hadde geweest sonder ander declaratie.

CCLVI. Ende niettemin, indien gedurende 't voorschreeve dilay peremptoir een van den partye deser weerdlt overlede, 't voorschreeve dilay sal vernieuwt worden op anderen peremptoiren dagh op den erfgenamen van den overleden, naardat sy d'arrementen van den processe hernomen sullen hebben, sooverre sy dat versoecken.

CCLVII. Indien 't gebeurde, dat, hangende het proces, eenige van den partyen requeste ofte versoeck dede in rechte van eenige provisie ende partye dagh name om daarop te antwoorden ende tenselven dage default dede, de wederparty sal uyt krachte van dien voorsien worden van sulcke provisie als 't behooren sal, sonder andere herdaghvaardinge.

Van solliciteurs ende vervolgers van de expeditie van den processen.

CCLVIII. Dat niemandt hem en vervordere billietten te geven om uyttinge van processen te hebben, tenzy dat hy eerst geweest zy in de griffie ende aldaar in 't seeker verstaan hebbe, dat 't proces, 't welck hy vervolght, gefurneert zy ende in state van wyzen gestelt van beyden zyden ofte van sijnder zyden met de acte van forclusie ofte verstee-kinge ende copie van de procuratie van sijn wederpartye, op poene dat, doende ter contrarie, de procureur ofte vervolger ende billietten gevende sal t'elcker reyse 't selve beteren met de boete van twintigh stuyvers ende andersints arbitralijcken ter ordonnantie van den Hove, ende sullen tot dien eynde alle de billietten geteekent moeten zijn by den procureur, in der saacke dienende.

CCLIX. Van gelijcke de griffier en sal geen processen ontfangen, niet gefurneert volgende den inventarissen, gemaackt in sulcker voegen als vooren geseydt is in 't capittel van den procureurs, ende merckelijck sonder de nootelijcke acten, noch en sal den raadtslieden geen sacken ofte processen mogen geven, niet gefurneert zynde volgende den inventaris, op poene van twintigh stuyvers t'elcker reyse te verbeuren.

Van liquidatie van sententien.

CCLX. In condemnatie van schaden ende interesten de voorschreeve van den Hoogen Raade sullen arbitreeren een seeker somme voor de schaden ende interesten sulcks als hen by den processe deughdelijck gebleeken sal zyn, aanschouw nemende op de grootheydt van der saaken en qualiteyt van den partyen, sonder den partyen toe te laten de voorschreeve schade ende interesten by declaratie over te geven, tenzy dat de materie van sulcken importantie, qualiteyt en consideratie ware, dat se sulcken schaden ende interesten niet en souden kunnen taxeren sonder voorgaande informatie, dewelcke sommierlijck gedaan sal worden.

CCLXI. De partyen, toegelaten zynde om hare schaden ende interesten by declaratie ofte verklaringe over te geven, sal gehouden zyn die over te leggen ten dage daartoe beteekent, sonder ander dilay te eysschen ofte nemen, op poene van default ende oorlof van den Hove met de kosten, 't en waare 't Hof om merckelijcke redenen gemoveert worde om noch eenigh dilay te vergunnen.

CCLXII. In materie van executie van arrest, liquidatie van sententien, melioratie of verbeteringe, reparatie, vrughten ende opheven, schaden ende interesten ende andere diergelijcke, sal sommierlijck de plano geprocedeert worden, ende sullen partyen respectie overleggen haarlieder eysch ofte reekeninge, soewel van den vrughten ende opheven, schaden ende interesten als van melioratie ende reparatie, in handen van den commissaris, dewelcke die hooren ende oversien sal in presentie van den partyen of haaren raade van articul tot articul, ende sal daarop partyen verbaalijck hooren ende passeeren d'articulen, die hy sonder swarigheyt bevinden sal. Ende op degeene, daar swarigheyt sal wesen, sal de middelen van partye in 't kort by geschrifte stellen, om van alles in den voorsz. Raade rapport te doen ende aldaar geordonneert te worden als naar redenen behooren sal. Ende sullen in de voorschreeve materien alle dilayen peremptoir wesen, die geaccordeert sullen worden naar distantie van der plaatsen, qualiteyt en gelegentheydt van der materien en persoonen.

CCLXIII. Dat alle sententien ende condemnatie, soo rechtelijcke als gewillige van den voorschreven Hoogen Raade, sullen zyn ende blyven executabel tot tien jaaren toe

na date van dien tegens de principale gecondemneerde, maar naar d'expiratie van den voorschreven tien jaaren, ofte tegens de weduwe ende erfgenamen van den gecondemneerde, sal van noode zyn te verkrygen brieven van daghvaardinge, om daarop te sien decerneeren executie, hetwelck geschieden sal met een default alleenlijck, is 't dat de gedaagde niet en compareert. Ende indien hy compareert ende wilt in processe komen, alle dilayen, die men daarin verleenen sal, sullen peremptoir zyn.

Van executie van sententien.

CCLXIV. In den eersten, dat alle sententien approbatoire van den sententien, geweest by den provincialen raade ende steden ofte andere rechteren, sullen geëxecuteert worden by de executeur van den Hoogen Raade ofte van den rechteren, die de geaprobeerde sententie gewesen sal hebben, tot optie van den triumphant.

CCLXV. In d'executie van alle sententien, gewillige condemnatie ofte van taxatie van kosten, sal den executeur gehouden zyn, voor al, de sommatien te doen aan den procureur van den gecondemneerde ende hem competenten dagh geven om die te voldoen.

CCLXVI. d'Executeur, willende ter executie stellen eenige arresten, gewillige condemnatie ofte taxatie van kosten, gegeven ende gepasseert in den voorschreven Hoogen Raaden, den tydt van den sommatien omme gekomen ende verlopen zynde, sal mogen aantasten, nemen ende sijn executie leggen ofte doen op de gereedste goeden van den gecondemneerde en op dewelcke hy alderlightelijckste ende gereset sijne executie soude moogen doen, sooverre de gecondemneerde hem niet en bewyst genoeghsaame goeden naar de groote van de condemnatie, op welke hy bereedt en tevreden is de executie te lijden en te gehengen. Ende sal nochtans de voornoemde executeur niet moogen neemen ende executeeren groote goeden om een kleene somme, 't en waere dat de goeden waeren aan een stuck, niet splisbaar ofte deylbaar zijnde. Ende sal de voorschreve executie niet moogen belet worden by appellatie of oppositie van den geëxecuteerde ofte oock andersints, sooverre de genoomen ende aangetaste goeden den gecondemneerde zijn toebehoorende, ende 't en waere by oppositie van een derde, seggende de goeden hem toe te behooren, ofte dat by relief van appelle met de clause van inhibitie den executeur dat verboden waere. Ende sal den executeur ofte deurwaarder alsulcken derde, hen opposeerende, eenen competenten dagh beteekenen, om sijne reedenen van oppositie te komen verklaren, blyvende daarentusschen de vordere executie gesuspendeert en geschort.

CCLXVII. Dat van den meubile goeden, by executie genomen ende aangetast zijnde, de verkondinge van de verkooping en gedaen sullen worden op den eersten Sondagh ende mercktdagh naar de handtstellinge, en van de verkondinge sal den gecondemneerde de weete gedaen worden aan sijn persoon of tot sijner laatster woonstede of residentie ofte anders aan sijnen procureurs, facteurs ofte onderwinders, met verklaringe van den dage dat de verkopinge gedaen sal worden, ten eynde dat de gecondemneerde de condemnatie voldoen magh, op poene dat alsulcke aangetaste goeden by den deurwaarder tot ter quantiteyt van der schuldt gesteldt sullen worden in handen van seekeren gecommiteerden, om die te regeeren ende besorgen den tydt van ses dagen. Ende wordt den gecondemneerde verboden den voorschreve gecommiteerde te turbeeren ofte beletten, op poene van gepunieert te worden tot arbitragie van den voorschreven Hoogen Raade, ende, de ses dagen overstreeken zijnde, sullen de meubile goederen in de naaste steeden verkocht worden openbaarlijck ten eersten mercktdage, 't en waere dat op het versoeck van partyen by den Hove anders werde geordonneert.

CCLXVIII. Een deurwaarder ofte executeur, willende procedereen ter executie en verkooping van onroerlijcke goeden, sal gehouden zyn de eerste verkondinge te doen op eenen Sondagh in de kercke ten tyde van de predicatie ende op de mercktdagh in de volgende weeke in de naaste stede, ende de voorschreeve verkondinge den gecondemneerde te laten weeten, ende, dat gedaen, sal de tweede en derde verkondinge gedaen worden van acht dagen te acht dagen, tot de vierde incluys.

CCLXIX. Sal bovendien de voorschreve deurwaarder gehouden sijn t'elcker verkondinge by sijn billietten, die hy hechten sal aan de kerckdeuren ofte andere openbaare

plaatsen, daar de voorschreeve verkondinge gedaan sal worden, te laten weten alle opposanten ofte anderen, die eenigh recht sullen willen pretendeeren ofte eysschen tot den gesubhasteerden goeden, ofte op de penningen, die koomen sullen van der verkooping en decreete van dien, ten eynde dat sy voor hem, deurwaarder, tegens de voorschreeve verkondinge ende verkooping hem koomen opposeeren, opdat hen sulcks goedt dunckt. Ende dat gedaan ende de voorschreeve verkondinge voldaan en behoorlijcken onderhouden zijnde, sal eenen dagh bescheeden om de keersse te ontsteeken en koopers en verkoopers te ontfangen ende den lesten verhooger de palmslagh te geeven ten uytgaan van de bernende wassen keersse, waarnaar hy by edicte ende openbaare verkondinge en hechtinge van de billietten, als vooren, sal daghvaarden de opposanten ende anderen, willende eenigh recht voortstellen ofte eysschen, soo voorschreeve is, mitsgaders oock den gecondemneerde en leste verhoogers, te compareeren in den voorschreven Hoogen Raade, om aldaar te komen verklaaren haare redenen van oppositie ende het decreet sien wysen, sonder dat van noode zy daaromme andere provisie of daghvaardinge te verkrygen, al op poene dat de defaillanten versteeken sullen zijn van haarlieders recht, welck poene de deurwaarder, executerende, sal gehouden zijn in de voorschreeve publicatie mitsgaders oock in sijn relatie uytdruckelijck te stellen.

CCLXX. Item, wordt den voorschreven deurwaarder verboden in de verkooping, verkondinge ende subhastatie, die sy doen, te stellen eenige conditien t'haaren particulieren profyte, hetzy van wynen ofte andersints, op poene van dubbel wederom te geeven en daarenboven van arbitrale correctie, maar sullen hen tevreeden houden met een gracelijcke somme, niet excedeerende vier Carolus guldens, om het gelagh en maaltijdt, ten dage van der verkooping by den bernende keersse verteert, te betalen.

CCLXXI. Ende ten eynde dat degeene die het goedt ten pryse ingestelt sal hebben, weten magh of hetselve hem blyven sal of niet, sal hy het proces mogen doen vervolgen, om dat in staate van wysen te stellen en sal het Hof t'sijnen versoecke den vervolger van de voorschreeve verkondinge ende opposanten moogen ordonneeren eenen tamelijcken tydt, om het voorschreve proces te instrueeren ende te brengen in staate van wysen.

CCLXXII. Soo wie hem opposeeren sal sonder merckelijcke redenen tegens de voorschreve verkondinge, verkopinge ofte interpositie ende wysen van decreete, sal versteeken worden van sijne oppositie ende tegens der partye gecondemneert in de kosten, schaden ende interesten en daarenboven in een arbitrale boete, sooverre daar redene toe dient.

CCLXXIII. Item, soo wanneer yemandt tegens het voorschreeve decreet hem sal opposeeren, om personeele actie of hypothecatie, die hy pretendeert tegens den gecondemneerden ofte sijne goeden, sustineerende voor den impetrant van decreete geprefereert te worden, sullen sulcke opposanten haarlieders eyschen van preferentie onder den Hove leggen, om daarop by den Hove gedisponeert te worden voor de uytterlijcke verkooping, by het aftrecken des zegels te doen, mits dat voor de uytterlijcke verkooping noch twee kercken mercktdaaghs geboden gedaan sullen werden in der manieren als boven, daar by eenen yegelijcken den verkoopdagh verkondight sal werden.

CCLXXIV. Ende of gevele dat den impetrant van decreete vernoeght waare ofte uyt eenige oorsaake hem verdroege ofte verliete het vervolg van de interpositie van den decreete, de andere opposant of crediteur sal hem met de voorschreve verkondinge mogen behelpen ende selve de interpositie ende uyttinge van den decreete vervolgen t'sijnen profyte ende om van sijn schuldt betaaldt en vernoeght te worden.

CCLXXV. Sententien ofte arresten, inhoudende condemnatie van graanen, cappuynen ofte andere specien ofte oock ad factum, sullen geëxecuteert worden by gyseling ende uyt kraghte van twee defaulten, geprocedeert tot apprehensie van den gecondemneerde op drie stuyvers 's daaghs totdat hy voldaan sal hebben daar hy om gegyselt is.

CCLXXVI. Ende sooverre de gecondemneerde, een maandt in heghthenisse geweest zijnde, de condemnatie niet en voldoet, sal de triumphant aan den Hove moogen versoeken dat het feyt of werck, in de condemnatie begrepen, getaxeert ende tot pecuniele somme geredigeert werden sal, waartoe den geapprehendeerde behoorlijcke declaratie overgelevert ende tijdt van veertien dagen gegunt sal worden, om daartegens te seggen

by debat. Ende hebbende te taxatie van den Hove, sal de triumphant sijn executie mogen doen, als hierboven geseyt is, blyvende de gecondemneerde evenwel in hechtenisse totdat de executie gedaan ende de triumphant voldaan sal zijn.

CCLXXVII. In materie van verkondinge, subhastation ende aanwysinge van decreete, indien de gedaaghde, als vooren, niet en compareeren maar doen default, sy sullen voor het profyt van dien versteeken worden van haaren recht, als booven, en sal geprocedeert worden tot decisie ende uyttinge van den decreete, soo het behooren sal.

CCLXXVIII. Soo wanneer yemandt appelleeren sal van de executie van eenigen commissaris, deurwaarder of executeur van sententien ofte appointementen, tegens hem gegeven, de voorschreeve executeur en sal om het voorschreeve appel niet laten voorts te vaaren tot voldoeninge van sijn executie, ter tydt toe dat hem inhibitie, defensie of verbodt gedaan sal zyn. Ende indien men bevindt den voorschreven executeur notoirlijcken geëxcedeert te hebben, den executeur ende de partye die hem te wercke gestelt sal hebben, indien daar redene toe dient, sullen in seekere boete gecondemneert worden, tot arbitragie van den Hoove.

Van propositien van erreuren ende revisie.

CCLXXIX. Degeene die sullen erreur proponeeren teegens de sententien, by arreste gegeven in den voorschreeven Hoogen Raade, sullen gehouden zijn binnen twee jaaren van der pronunciatie haar requesten over te geeven in denselven Hoogen Raade, inhoudende haare reedenen ende middelen, by denwelcken sy willen het voorschreeve erreur bewysen ende betoogen ende daar benefens in de griffie van den voorschreeven Hoove te consigneren ende leggen de somme van hondert guldens.

CCLXXX. Op welke requeste sal verleent worden daghvaardinge van partyen, daarinne de voorschreeve reedenen ende middelen verhaalt sullen worden, welke daghvaardinge den impetrant gehouden sal zijn ter executie te doen stellen ende daghteeken binnen de voorschreeve tydt van twee jaaren naar de pronunciatie van den voorschreeven arreste.

CCLXXXI. Ten welcken dage dienende de voorschreeve impetrant en sal geen andere reedenen ende middelen moogen seggen noch voorstellen dan degeene die in sijn mandament van daghvaardinge begreepen sullen zijn, waarop de gedaaghde ten voorschreeven dage sal antwoorden, neemende over wederzyden pertinente conclusie in materie van propositie van erreur, daaraf acte gemaackt sal worden, dewelcke met de voorschreeve daghvaardinge gevoeght sal worden ten processe, ende sullen partyen daarby mogen voegen een korte memorie van haare bedinghde reedenen binnen een maandt, opdat henlyuden sulcks goetdunckt, sonder in deselve materie t'onderhouden ander dilay of forme van procederen.

CCLXXXII. Dat gedaan, sal den impetrant gehouden zijn binnen drie maanden, te reekenen van den dage der voorsz. acte, aan de hooge Overigheyt te versoecken hem adjuncten verleent te worden, om het voorschreeve proces te hersien ende wederom te visiteren, dewelcke hem verleent sullen worden tot seeven in getale, rechtsgeleerden, ten laste van (wien) den impetrant gehouden sal zijn, in de griffie van den voorschreeven Hoogen Raade te namptiseeren sooveel penningen als het den Hoove nootelijck duncken sal, om de vacatien van den adjuncten te betalen.

CCLXXXIII. Dat de voorschreeve adjuncten, by den voorschreeven Hoove ontbooden zijnde, sullen gehouden zijn aldaar te compareeren ende t'haarlieder komste te sweeren, teegens het voorschreeve Hof hen reverentelijck te draagen en dat sy in den processe geen advijs gegeven noch geconsuleert en hebben, directelijck noch indirectelijck, ende dat sy haare opinien sinceerlijck ofte oprechtelijck sullen geeven, alsoo sy in haare conscientie ende goede justitie sullen bevinden te behooren, sonder gunste, faveur, haat ofte dissimulatie, ende dat sy secreet sullen houden hetgeene dat sy van den processe gedurende de visitatie van dien hooren ende verstaan sullen.

CCLXXXIV. Ende sal d'impetrant gehouden zijn eenpaarlijck te vervolgen de uyttinge van den voorschreven processe en dat doen termineeren binnen een jaar, te reekenen van den dage van de voorschreeve acte dispositijf; andersints en sal daartoe niet meer

ontfangen worden, 't en waare dat om eenigh belet ofte occupatien van den Hoove de uytinge van dien verachtert waare.

CCLXXXV. Dat van een arrest, gegeven in materie possessoire, geen propositie van erreur toegelaten sal worden, maar sullen partyen haar recht moogen vervolgen in het petitoir, indien het hen goedt dunckt.

CCLXXXVI. Insgelijcks teegens appointementen interlocutoire, in den voorschreeven Hoogen Raade gegeven, reparable ter diffinitive, en sal niemant ontfangen worden erreur te proponeeren.

CCLXXXVII. Ende ten eynde dat, als eenige van den partyen sal willen erreur proponeeren, men vinden ende gekrygen magh de stucken van den processen, sonder partyen te bedwingen andermaal die over te brengen, ende oock om te schouwen en verhoeden het bedrogh dat men soude moogen doen by het wisselen van den stucken ofte andersints, soo wordt de griffier verboden der partye haare sacken ende stucken wederom te geeven, tenzy dat partyen, gesuccumbeert hebbende, in persooone renuncieeren ende te buyten gaan van erreur te moogen proponeeren ofte dat sy tot dien eynde procuratie speciale oversenden, in welcken gevalle de griffier sal de een ende de ander partyen haare sacken ende stucken moogen wederom geeven.

CCLXXXVIII. Maar als men sal willen erreur proponeeren ende dat de partyen eenige originaale brieven overgeleydt hebben, al sulcke brieven sullen moogen wederom gegeven worden by ordonnantie van den Hoove, mits latende copie authentijck t'haaren koste, partye daarover geroepen. Van gelijcken sullen de partyen moogen copye neemen van de andere stucken, niet secret wesende.

CCLXXXIX. Dat men niet en sal moogen erreur proponeeren ofte revisie inne stellen van een sententie ofte arrest, gegeven in den voorschreeven Hoogen Raade, dan eenen alleenlijck, hetzy dat de sententie (daaraf revisien gedaan is) geconfirmeert, gecorrigeert ofte gerenverseert ende verandert zy, sulcks de sententie, by revisie gegeven, niet vorder retractabel ofte veranderlijck en sal zijn, by wat manieren dattet zy, maar sal haar volkoomen en geheel effect hebben ende houden.

Ontbieden daarom ende beveelen den praesiderende ende anderen van den voorschreeve Hoogen Raade, den praesiderende ende dien van den Raade Provinciaal van Hollandt, den advocaat fiscaal ende procureur generaal, mitsgaders allen anderen justicieren ende officieren van den voorschreeve graafschappe ende lande, dien het aangaan sal moogen, ende haaren stedehouderen, ende een yegelijcken van hen en allen anderen, dien het behooren sal, dat sy deese Onse ordonnantie in allen haaren poincten onderhouden en doen onderhouden, sonder daartegens te doen of te gehengen gedaan te zijn in eeniger manieren, hoe ende by wien dattet zy, maar den transgresseurs ende overtreders van dien corrigeeren ende straffen, achtervolgende de poenen daarinne begreepen, ende anders soo sy bevinden sullen te behooren. Ende dit alles by provisie ende totdat anders, met advijse als booven, daarinne by Ons geordonneert sal moogen worden, hetselve over sulcks aan Ons reserveerende, soowel de verminderinge, vermeerderinge ende veranderinge derselver Onser ordonnantie aangaande, alsoock de interpretatie ende verklaringe van alle duysterheeden of swarigheden, die naarmaals hierinne bevonden souden moogen worden. Ende ten eynde dat niemant hiervan en pretendere eenige ignorantie, ordonneeren en beveelen Wy by deesen, dat deselve Onse ordonnantie op eenen rechtdagh in de audientie, eerst van den voorschreeven Hoogen Raade ende daarna van den Raade Provinciaal, openbaarlijck voor den volcke gepubliceert ende gekondight werde, opdat hen een yegelijck hem naar den inhouden van dien voortaan sal hebben te voegen ende te reguleeren. Des t'oirkonden hebben Wy deesen met Onsen naam geteekent ende Onsen zegel daaronder doen aanhangen. Gedaan in der stadt van Antwerpen op den lesten dagh van Meye in den jaare Ons Heeren duysent vyfhondert tweeentachtigh. Ende was onderteekent: Guillaume de Nassauw. Noch leeger stondt geschreeven: ter ordonnantie van sijnder Excellentie. Ende stondt noch onderteekent: N. Bruyninx. Ende met een zegel van rooden wassche bezegelt.

XXIV. 8 Februari 1583. *Politieke ordonnantie van Zeeland*¹⁾.

Wilhelm, by der gratie Godts Prince van Orangien, Grave van Nassau, van Catzenellenbogen, van Vyanden, Dietz, Lingen, Bueren, Leerdam etc., Marquis van der Vere ende Vlissingen, Heere ende Baron van Breda, van Diest, Grimbergen, Arlay, Noseroy etc., Erf-Burch-Grave van Antwerpen ende van Besançon, Stadthouder ende Gouverneur Generael van Brabant, Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt ende Utrecht, ende Admirael van der zee van herwaerts-overe, allen dengenen die dese tegenwoordige ghevoont sullen worden, saluyt. Alsoo wy te meermalen t'onsen grooten mishagen ende leetwesen hebben verstaen ende van goeder handt onderrecht zijn van diversche, groote, sware ende periculeuse abuysen ende ongeregeltheden, dagelijcks soo langhs so meer in den lande ende provintie van Zeelandt in te breecken ende haren voortganck te nemen, daerdeur niet alleenlick de heylige ende goede ordonnantie ende wetten, van Godt inghestelt, grootelijcx worden gheschendet ende ghevioleert, alle goede politicque gheboden ende statuten onder de voet ghetrappt ende by alle menschen in verachttinge ghebracht, maer oock den toorne Godes over denselven lande verweckt wort, soo ist, dat wy, om hierinne amptshalven tot eere, ruste ende vrede deser provintie te voorsien, met voorgaenden advijse van onse lieve ende seer beminde, die Staten 's lants ende graeffelickheys van Zeelandt, hebben geordonneert ende gestatueert, ordonneren ende statuieren by desen de poincten ende articulen hiernaer volgende:

I. Eerst, dat alle degeene die men noemt weerlijcke oft geestelijcke persoonen, van wat qualiteyt ofte conditien sy zijn, hun sullen voortaan vermijden, soo in 't secreet als in 't openbaer, eenich exercitie van de Roomsche religie, ceremonien ende superstitionen, ghepretendeert catholijcke, binnen den lande van Zeelandt te hooren, sien oft doen oft doen doen, soo noopende den doop als alle andere, geene uytgesteken, op pene voor de geestelijcke manspersoonen van ghebannen te worden uytten lande voorsz. op lijfstraffe, ende sooverre het eenige zijn, alimentatie ghenietende, daerenboven noch op privatie van de voorsejde alimentatie ende ghehouden te zijn tot restitutie uyt hunne goeden, die men sal kunnen achterhalen, van 't geene sylieden dienaengaende alreede ghenooten sullen mogen hebben, ende voor de wereltlicke persoonen op arbitrale correctie van mulcte pecuniarie ter discretie van den rechter. Verbiedende oock dat gheene vroedvrouwen noch andere persoonen, die daertoe niet behoerlick en zijn beroepen, hun en sullen mogen onderwinden te doopen oft ghedooopen, op peyne van vijftwintich guldens voor de eerste reyse ende voor de tweede dobbel, ende voor de derde reyse op arbitrale correctie.

II. Item, soo worden by desen verboden alle onbehoorlijcke vergaderingen by nachte ende ontijde, die onder 't deksel van eenige religie oft andersints binnen den steden oft ten platten lande geschieden, te weten dat niemant wie hy zy, mans- oft vrouwepersoonen, hun en sullen vervorderen voortaan alsulcke vergaderinge te houden noch te frequenteren, naer het aflaten van de avontpoortklocke ende voor het luyden van de morgenpoortklocke, die men overal in den steden gewoonlick is te luyden, ende ten platten lande naer het ondergaen ende voor het opgaen van der sonne, op peyne van ses Carolus guldenen voor elcken persoon te verbeuren, die aldaar bevonden sullen worden; ende den weert van den huysse, schuyte oft plaetse, daer deselve vergaderinge gheschiet, sal verbeuren vijftwintich guldenen ende dit alles voor de eerste reyse, ende voor de tweede reyse soewel voor de voorsejde persoonen als den huysweert dubbel, ende voorts op arbitrale correctie.

III. Ende, want in der heyliger schrift den Sabbath des Heeren oft Sondach ende andere biddagen, by de Christelijcke kercken in tijde van noode ingestelt, ons seer hoochlicken werden gheboden te onderhouden ende deselve over te brengen in heylige oeffeninge ende exercitie, om den Heere te bidden om sijne genade, loven ende dancken voor sijne weldaden ende onderwesen ende verweckt te worden deur den mondt zijnder predicanten ende dienaren (daerinne wy verstaen, Godt betere, grootelicx misbruyckt te worden), soo ist, dat wy wel scherpelick ghebieden eenen yeghelijcken den voorsejden Sonnendach ende biddagen te onderhouden, vieren ende hun op deselve te begeven in de kercke by de

¹⁾ Naar *Groot Placcaatboek van Holland en Zeeland*, I, blz. 349 vlg.

vergaderinge van de Christelijcke gemeente, om aldaer gesticht ende gheleert te worden, sonder eenich hantwerck te doen, te lossen oft te laden, te koopen oft verkoopen in huysen oft op straten, noch op deselve dagen eenige winckelen open te stellen, op de verbeurte, soo wie bevonden sal worden' sijnen winckel open gestelt oft eenige venbaer goeden voort gedaen te hebben, voor d'eerste reyse van drie Carolus guldens ende voorts t'elcker reyse dobbel, behoudens nochtans dat men uyt sonderlinge respecten consenteert ende toelaet, ten gerieve van de landtsaten, arbeyders, zeevarende volck, ende anders niemant, op sulcke dagen met besloten winckelen voor het aflaten van de tweede klokke totter predicatien, soo voor als naer de noene, te mogen verkoopen alderhande etelijcke waren ende andere nootdrifticheyt t'haerder lijye ende neeringe dienende. Ende so wie buyten denselven tijde oft aen andere personen bevonden sal worden verkocht te hebben, sal verbeuren die boete van ses Carolus guldens voor d'eerste reyse ende voorts t'elcker reysen dobbel.

III. Dat voorts oock niemant, ten ware reysende luyden, die men naer ghelegentheyte van saecken sal mogen verexcuseert houden, hem en vervoordere op eenige Sonnendagen oft biddagen onder ende gheduerende de predicatie, soo voor als naer den noenen, eenigh volck te setten, oft hem te laten vinden in eenige herbergen, aldaer te sitten drincken, spelen oft andersints yet te hanteren, noch oock te kaetsen, klossen, rollen, spelen, klappen, tieren ende gebeeren in de kaetsbanen, herbergen ofte op der straten, oft op oft ontrent de kerckhoven eenige insolentien ende stoornisse te bedrijven, op de verbeurte soewel tot laste van den tavernier van elck gelach, dat sy sullen setten, als de voorseyde personen voor hun selfs voor d'eerste reyse van drie Carolus guldenen ende voorts t'elcken dobbel. Ende die moetwillicheyt met dreygementen, woorden oft wercken, den ministers oft andere der Gereformeerder kercke hanterende, eenige vreesse ofte onbehoorlickheyt aengedaen, gestraft te worden arbitralick als perturbateurs van de gemeene ruste, naer gelegentheyte van saecken.

V. Verbiedende daerom oock, om alle oorsaecke van dronckenschap ende andere ongheregeltheyte te weeren, so seer als doenlick zy, dat men voortaan geen tavernen, cabaretten oft logeringen ten platten lande op onbehoorlijcke, ongewoonlijcke ende periculeuse plaetsen besijdens weechs, buyten de openbare straten ende rechte heerbanen en sal mogen houden, daertoe elck officier in sijnen bedrijve goede opsicht sal schuldich zijn te nemen.

VI. Ende om voorts te voorsien op diversche ongeregeltheden, die dagelijcx soo lancx soo meer ghepleecht worden deur de onbehoorlijcke maniere van den aenvanck ende versamelinghe in den heyligen houwelicken staet, waerdeure ende onder 't decksel van welcke vele ongetrouwt in hoerdom blijven sitten, andere trouwen tegens den danck haerder ouderen ende voochden, ende oock andere onbehoorlijcke trouwe aengaen, strijdende tegens het uytgedruckte woort Godes, soo ist, dat wy, omme hierinne te voorsien, dien-aengaende geordonneert ende ghestatueert hebben, ordonneren ende statueren by desen, by advise als boven, dat wie hun voortaan na de publicatie van desen ten houwelijcke oft in echtenstaet sullen willen begeven, sullen gehouden zijn te compareren voor die van den kerckenraedt van den steden ende plaetsen haerder residentie, ende aldaer ver-soecken dat hun gegunt sullen worden drie Sonnendaechsche geboden, te doen in der kercken op drie Sonnendagen den anderen volgende, welcke geboden gegunt ende gedaen sullen worden ten eynde eenen yegelijk die eenige letselen ofte hindernissen, 't zy van bloede, swagerschap ofte voorgaende belofte, waardoor 't houwelijck egeenen voortganck en soude behooren te hebben, wil voorwenden, 't selve mach doen. En sullen daerom die van den kerckenraedt niemanden mogen laten trouwen, sonder altooren verseeckert te zijn, dat de voorseyde proclamatiën gedaen sullen zijn, soo ter plaetse van der trouwinge, als van de residentien van beyde de contrahenten. Ende soo eenige bevonden werden sonder de voorseyde proclamatiën ende geboden te hebben laten doen ter plaetse haerder residentie, 't zy in 't secrete ofte andersints, binnen oft buyten de provintie van Zeelant getrouwt te zijn, dat deselve sullen verbeuren heur poorterschap (soo sy poorters zijn) ende bovendien de boete van t'sestich ponden Parasis voor den Heere ende thien ghelijcke ponden der stede ofte plecke, daer sulcks gebeuren sal.

VII. Behoudelijcken nochtans, dat deselve gheboden niet gegunt noch gedaen en sullen mogen worden, als degeene, die 't selve versoecken, beneden hunne jaren zijn, te weten jonge gesellen beneden hare vijftwintich jaren ende jonge dochteren beneden hare twintich jaren, tenzy dat deselve vertoonen het consent van heur ouders of den langstlevende derselver metten voochden (indien sy eenige hebben), ende, indien sy geen ouders en hebben, van hare voochden ende naeste van den bloede, hun bestaende.

VIII. Maer indien eenich jonckman oft jonge dochter, boven de voorseyde vijftwintich ofte twintich jaren respective oudt wesende ende ouders, voochden ende naeste vrienden hebbende, versochten de voorseyde Sondaechsche gheboden, sonder te doen blijcken van hare voornoemde ouders, voochden oft naeste vrienden consent, soo sullen de voorseyde van den kerckenraedt, voor 't proclameren van de voorsz. gheboden, gehouden zijn de ouders, voochden oft vrienden voorsz. van den requirant oft requirante voor hun t'ontbieden. Ende in gevalle d'ouders, voochden oft vrienden voorseyt binnen veerthien dagen naer d'insinuatie, aen heurlieder persoonen ghedaen, weygeren oft in gebreecke blijven te kommen, sal deselve weygeringe gehouden worden voor consent, ende sullen de voorsz. van den kerckenraedt voorts mogen procederen tot het doen van de voorsz. proclamatie ende geboden. Maer indien de voorseyde ouders, voochden oft vrienden compareren ende eenige redenen allegeren, waerom sylieden in 't voorseyde versochte houwelijck niet en willen consenteren, ende daertoe by den voorseyden van den kerckenraedt niet gheinduceert en konnen werden, soo en sullen de voorsz. van den kerckenraedt de voorsz. jonge lieden niet mogen laten trouwen noch te samen voegen, voordat by de collegie van der magistraet van der plaetse met kennisse van saecken 't selve hunlieden werde gheordonneert.

IX. De voorseyde geboden gedaen zijnde, in gevalle daertegens geen wettelick wederseggens is ghefallen, sullen de gheproclameerde persoonen ghetrouwt mogen worden.

X. Verbiedende voorts wel expresselicken dat den bruydegom ende de bruyt, die buyten de plaetse haerder jurisdictie ghetrouwt zijn, oft eenige andere wie dat sy zijn, niet en sullen vermogen t'samen te wonen ende hun by malkanderen in huyshoudinge te vougen ende converseren, voor anderstont dat sy bewesen sullen hebben, dat sy behoorlick als vooren ghetrouwt zijn, aen den officier ende magistraet van der plaetse, op pene van beyde ghestraffte te worden als hoereerders, ter discretie van den rechters.

XI. Ende alsoo volgende de Goddelicke, natuerlicke ende beschreven rechten in den heyligen echten staet, als in een ordeninge Godes, tot eerlick onderhoudt ende verbreydinge des menschelicken gheslachts ingestelt, tusschen dengenen, die malkanderen in bloede oft in swagerschap binnen sekeren grade zijn bestaende, verboden is in houwelicke te contracteren, ende dat wel eenige verscheydenheit ende duysterheit in die berekeninge derselver graden, bysondere van maechschap van de sijde komende, wort bevonden, so ist, dat wy die verboden graden hierna hebben doen uytdrukken, ten eynde een yegelick des te beter daervan mach worden onderrecht ende egeene ignorantie en pretendere.

XII. Ordonnerende ende verbiedende over sulcx dat voortaan egeene persoonen, van wat qualiteyt, conditie of gesintheit sy zijn, binnen die naervolgende uytgedruckte graden malkanderen in bloede ofte affiniteyt bestaende, te samen en sullen mogen gevoecht worden, noch eenichsins malkanderen trouwen, op pene dat 't selfde niet alleen van onweerde gehouden, maer oock dat sylieden in lijf ende goet gestrafft sullen worden, sulcx na beschreven rechten tegen den incestueusen ende bloetschendingen is gestatueert.

XIII. In den eersten en mogen niet trouwen eenige ascendenten met heure descendenten, te weten ouders ende kinders, opwaerts ende nederwaerts gaende in infinitum.

XIII. Insgelijcx geen broeders met heure susters, 't zy van vollen oft halven bedde.

XV. Ten derden en mogen niet trouwen die oomen met heure nichten, dat is met heur broeders of susters kinderen, oft kintskinderen ende descendenten. Nochte insgelijcx die moeyen met heure neven, dat is met heure broeders oft susters sonen, nochte met kintskinderen ofte descendenten, beyde in infinitum. Alsoo oomen ende moeyen ten respecte van heur voorseyde nichten ende neven staen in de plaetse van vader ende moeder.

XVI. Ende sooveel als 't aengaet de graden van affiniteyt van swagerschap, alsoo de bant des houwelicx alsulcken gemeynschap mede brengt, dat man en wijf maer een en zijn,

soo ist insgelijcx verboden ende gheinterdiceert, dat de man met egeene bloedverwanten ofte magen van sijne overleden huysvrouwe, noch de vrouwe met egeene bloedverwanten oft magen van haren overleden man, denselven man ende vrouwe binnen den voorsz. uytgedruckte graden bestaende, malkanderen niet en sullen mogen trouwen, op gelijcke pene van onwaerde ende straffe in lijf ende goet als vooren.

XVII. Namelick dat egeen man trouwen en mach met sijn schoondochter, dat is met de naergelaten weduwe sijns soons, noch met de weduwe van sijns soons ofte dochters sone, ende soo voorts nederwaerts af met egeene weduwe eenige sijner descendenten. Gelijck oock egeene vrouwen trouwen en mach met haren schoonsone, dat is met een man van hare overleden dochter, noch metten man van haers soons ofte dochters dochter, ende alsoo volgende, met egeenen man geweest hebbende van eenige hare descendenten.

XVIII. Insgelijcx egeenen man mach trouwen met sijn stiefdochter, dat is mette voordochter sijnder huysvrouwen, noch met eenige van deselve sijnder voordochteren descendenten, gelijck oock egeene vrouwe trouwen en mach met haer stiefsone, dat is met een voorsone van haren overledenen man, noch met eenigen descendenten van denselven haren stiefsone.

XIX. Item, egeenen man en mach trouwen de naergelaten weduwe van sijnen overleden broeder, noch geen vrouwe den man van hare overleden suster.

XX. Hierenboven en mogen niet trouwen de man mette weduwe sijnder neve, dat is met de weduwe van eenige sijne broeders of susters descendenten. Gelijck oock geene vrouwe trouwen en mach metten nagelaten man van haer nichte, dat is met de weduwenaf van hare broeders oft susters dochter, noch metten man van eenige heure broeders susters kintskinderen ofte descendenten.

XXI. Ende also in 't aengaen ende contraheren van den heyligen echtenstaet besonder dient goet regard genomen, dat hetselfde geschiede in alder eerbaerheit, ende dat alle confusien der voorseyder graden (daerdeur groote swaricheden in de successien ende andersints rijzen) verhoedt worden, soo ist, dat wy ordonneren, dat indien eenige persoonen versochten heure geboden, omme t'samen gevoecht te worden, dewelcke nochtans dien van den kerckenraedt ende classis souden beduncken dat, ten respecte van de voorschreven eerbaerheit ende om confusie van graden te schouwen, niet en behooren daertoe ontfangen te worden, dat alsdan die van den voorschreven kerckenraedt hare redenen van swaricheyt aengheven oft overseynden aan de Gecommitteerde Raden van den Staten voornoemt, denwelcken wy ordonneren ter eerster vergaderinge van den Staten daerop met volkomen verstande van de ghesteltenisse der saecke beschrijvinge te doen, om daerop gheresolveert te worden sulcks bevonden sal worden te behooren, willende dat middelertijd de voorschreven versochte proclamatie gehouden worden in surceantie.

XXII. Verklarende also by desen nul ende van onweerden, ende niet te mogen bestaan de houwelijcken, die in den verboden graden sullen worden ghecontraheert ende ghecelebreert, ende dat degeene, die, in den voorschreven graden van bloede ofte affiniteyt malkanderen bestaende, hiernaemaels (niettegenstaende de voorschreven verboden) souden vermeten in houwelicke te treden, daarvan sonder verdrach ofte dissimulatie ghestraft sullen worden mette penen, in de Goddelicke ende civile rechten tegens den incestueusen ende bloetschenders als vooren ghestatueert, sonder dat oock 't placaet, by den Keyser Carolus de Vijfde ghemaect in den jare vijftihnhondert ende veertich noopende 't contracteren van huwelicke van persoonen, beneden hare jaren zijnde, ende de penen daerinne begrepen, hiermede verantwoord worden.

XXIII. Ten lesten, alsoo men bevindt dagelijcks, dat eenige, met elkanderen ondertrouw ghedaen hebbende, daernaemalkanderen niet en willen trouwen, maer oft laten sitten oft oock een ander trouwen, sonder by behoorlicke rechtvorderinge van de voorgaende ghelofte ontslagen te zijn, in sulcken gevalle sal elck van partyen contrahenten, hem vindende gheledeert, mogen beklagen voor de jure competente sijnder partye, ende den officier selve ex officio sal schuldich zijn daerover te klagen. Ende die bevonden sal worden lichtveerdelick in dese saecke gehandelt te hebben, 't zy ten verfolge van partye geinteresseerde oft van den officier, boven de penen in de geschreven rechten begrepen,

sal noch ghemulcteert ende gestraft worden tot arbitragie van den rechters, naer gelegent-
 heyt van saecken ende qualiteit van den persoonen.

XXIII. Ende alsoo wy oock bevinden daghelijcks meer ende meer voor te gaen
 ende in kleynachtige van den menschen gekomen te zijn de sware ende grouwelicke
 sonden van hoererye ende overspel, daerdoor ontwijffelick den toorne Godes verweckt
 wort over de landen en luyden, daer deselve zijn regnerende, ende welcken sonde van
 overspel oock de heydensche coningen metter doot ghestrafte hebben, soo bevelen wy
 allen officiers ende magistraten, soo van den steden als ten platten lande van Zeelandt;
 dat sy binnen een maent nae de publicatie van desen (elcks in sijnen bedrijve) weeren ende
 stooren, doen weeren ende stooren alle bordeelen, hoerhuysen ende diegelycke openbaere
 oneerlijcke plaetsen, daer men bevinden sal ravot gehouden ende alsulcke oneerlickheyt
 ghepleecht te worden.

XXV. Procederende tegens dengeenen, die naer de publicatie van desen deselve
 oneerlicke plaetsen sullen open houden, oft hen eenichsins geneeren met coppelrye ende
 hoererye te beschicken, tot schavotteringe, geesselinghe ende bannissement uyt den lande
 van Zeelandt voorschreven.

XXVI. Ende voorts tegens de hoeren ende hoerjagers voor d'eerste reyse met vangen
 van heuren persoonen, ende die te leggen te water ende broode seeckeren tijdt ter discretie
 van den rechter.

XXVII. Ende sooverre die, eenmael alsoo gestraft zijnde, bevonden worden des meer
 te plegen, sullen alsdan gemulcteert ende gestraft worden, 't zy met bannissement, geesse-
 linge oft andersins, naer discretie van den rechteren.

XXVIII. Verbiedende eenen yeghelijcken sijn huysen te verhueren aen dengeenen,
 die sy weten sullen bordeel daerinne te houden, op de verbeurte van een jaer huys-
 huer by den verhuerder terstont te betalen voor d'eerste reyse, ende voor de tweede op gelijcke
 pene ende arbitrale correctie, d'welck mede verstaen wort op dengeenen, die in sijn eygen
 huys bordeel is houdende.

XXIX. Voorts, aengaende den papen oft andere, die concubinen houden, sonder die
 te willen trouwen, 't zy dat sy daerby kinderen hebben oft geen, gebieden wy dat sy
 deselve schuldich sullen zijn terstont binnen een maent nae de publicatie van desen, te
 trouwen oft te verlaten, op pene van gestraft te worden als van openbare hoererye. Ende
 voor den papen, alimentatie genietende, van daerenboven noch van de voorsz. alimentatie
 te vervallen, ende 't gene, sy ter causen van dien ghenoten sullen hebben, te moeten
 restitueren uyt hunne goeden. Bevelende alsulcke concubinen hun boeschappen te verlaten
 ende van hun te scheyden, naerdien, de voorsz. maent overstreken zijnde, sy haer te
 huwelicke niet en sullen begeven, op pene van ghelijcke straffe van openbare hoererye
 als vooren.

XXX. Voorts sooverre een echte man bevonden wort in overspel, 't zy met een
 ongehoute oft gehoude vrouwepersoon, oft een ongehoute man met een gehoude vrouwe,
 sal deselve man als eerloos ende meyneedich metterdaet verbeuren sijn officie ende staet,
 indien hy eenich heeft, ende voorts verklaert worden incapabel om eenich officie oft staet
 meer te mogen bedienen. Ende indien 't selve overspel gedaen ende bedreven is van een
 echte man met een gehoude vrouwe, dat daerenboven sylieden beyde ghebannen sullen
 worden uyt den lande van Zeelant den tijdt van vijftich jaren.

XXXI. Maer indien het overspel is gecommitteert van een echte man met een
 ongehoute vrouwe, sal de voorsz. man boven de note van eerloos ende meyneedich,
 privatie van officie ende inhabiliteyt als voren, voor d'eerste reyse gecondemneert worden
 den tijdt van veerthien dagen in gevanckenisse te water ende te broode, ende bovendien
 in een pecuniele boete van hondert guldens, ofte anders hooger naer 't vermogen ende
 ghelegentheyt van den persoon, ter discretie van den rechteren, ende, daernaer meer
 delinquerende, met bannissement van vijftich jaren, met confiscatie van de helft van sijne
 goederen. Ende sal d'ongehoude vrouwe, sulcks gedelinqueert hebbende, voor d'eerste
 reyse te water ende te broode geleyt worden den tijt van veerthien dagen, ende, indien
 sy andermael bevonden wort sulcks te committeren, sal voor den tijdt van vijftich jaren

gebannen worden uyt den lande van Zeelandt ende verbeuren d'een helft van haer goeden, als boven.

XXXII. Ende indien eenich ongehout man met eenige echte vrouwe overspel bedrijft ofte boeleert, sal den voorschreven man, boven de note van eerloos, privatie van officie, inhabiliteyt ende bannissement als vooren, den tijdt van veerthien dagen te water ende te broode geleydt worden, ende voorts ghecondemneert in een pecuniele boete van hondert guldens, oft andersints hooger naer sijn vermogen ende ghelegentheyte ter discretie van den rechteren. Ende sooverre hy andermael sulcx committeert, sal vijftich jaren uyt den voorseyden lande gebannen worden, met confiscatie van de helft van sijne goeden, ende de gehouwde vrouwe, met den ongehouden man overspel committerende, sal als boven ghebannen worden den tijdt van vijftich jaren.

XXXIII. Ende dat al onvermindert alsulcken recht als de geoffenceerde partye, 't zy man oft vrouwe, tegens den overspeelder competeert, soo tot scheydinge van houwelick als andersins naer rechte, soo oock by desen verstaen worden in vigeur te blijven alle de straffen ende de penen, in de Keyserlicke ende beschreven rechten gestatueert, tegens alle crimen van ontschaecken, ontvueren ende bloetschenden, ende diergelijcke enorme hoereryen.

XXXIII. De koppelaers ende koppelerssen, die een simple hoererye sullen hebben gheprocureert, sullen worden gheschavotteert ende ghegeesselt ende voorts eeuwelick gebannen, op de verbeurte van den lijve.

XXXV. Ende waer 't saecke dattet vader, moeder, broeder, suster, oom, moeye, momboer oft curateur ware, die alsoo sijn dochter, suster, nichte of weese hadde geleverd, oft dat die koppelrijke streckte tot overspel, sulcke sullen metter doot ghestraff worden.

XXXVI. Item, alsoo dagelijcks wort bevonden, dat veele ende verscheyden ongoddelicke, schandaleuse ende ergerlijcke boecxkens, liedekens, refereynen, niemaren ende dierghelijcke in drucke ende schrifte werden uytghegheven, sulcks dat d'onwetende ende onversochte menschen ende de ghemeyne man deur d'oproerige ende d'ongheruste geesten lichtelick tot misverstant, scheuringe ende seditie in desen tijde gebrocht soudén mogen worden, soo ist, dat wy met rijpen berade ende advijse van den voorschreven Staten 's Landts ende Graeffelickheys voorschreven, verboden ende gheinterdiceert hebben, verbieden ende interdiceren by desen eenen yegelijcken, van wat state, natie, qualiteyt ende conditie deselve soude mogen wesen, eenige alsulcke ergelijcke, oproerige ende schandaleuse boecxkens, niemaren, liedekens, refereynen oft anders, hoedanich deselve soudén mogen wesen, in geenderhande tale ofte spraecke voortaan binnen de voorseyde lande te drucken oft in geschrifte te laten uytgaen, verkoopen, noch, elders gedrukt, hierinne te brengen, op de verbeurte van deselve boecxkens, liedekens oft anders ende daerenboven van hondert Carolus guldens voor de eerste reyse, ende de tweede reyse op dobbele boeten, ende daerenboven arbitralick ghestraff te worden. Ende ten eynde al 't selfde te beter mach worden achtervolcht ende onderhouden, ordonneren ende bevelen wy allen boeckdruckers binnen den lande van Zeelant voortaan niet te drucken nochte in drucke uyt te laten gaen, tenzy al 't selfde eerst den Staten oft hare Gecommitteerde Raden sal zijn vertoont, ende by hunlieden toegelaten ende geadmitteert. Sonder dat oock nae deselve admissie daeraen yet in drucke toe oft afghedaen sal mogen werden. Ordonneren mede, dat tot dien eynde alle druckers onder haerlieder gedruckte exemplaren gehouden sullen sijn te stellen heurlieder naem, de plaetse heurlieder residentie ende het jaer wanneer sulcks is gedrukt, midtsgaders d'auther ende translateur van dien. Ende sullen de druckers mede gehouden sijn binnen drie weken naer de publicatie van desen te compareren voor den Staten voornoemt oft heure Gecommitteerde Raden ende in handen van denselfden te doen den behoorlijcken eedt, van dat sylieden hen daernaer in alles sullen reguleren, op gelijcke pene als boven tegens dengeenen die contrarie van desen bevonden sal worden gedaen te hebben, te bekeeren ende t'appliceren de voorschreven penen een derdendeel tot behoef van den officier, die de executie daarvan doen sal, een derdendeel tot behoef van den aenbrenger, ende een derdendeel tot profijte van de gemeyne saecke, met verbodt ende interdictie dat alsulcke contraventeur niet meer en sal mogen drucken.

XXXVII. Item, alsoo men bevindt dat door de openbaer rethorijcke ende dierghelijcke

spelen ende batementen in desen tijdt vele worden geergert ende gheschandaliseert, als schijnende die te kommen uyt weelde, ende dat oock dickwils daerby ongoddelijcke ende oock onnutte propoosten ende redenen der gemeynthe worden voorghedragen, streckende tot onstichtinge, lichtveerdigheyt ende ongheregeltheidt, soo ist, dat Wy, met advijse als vooren, deselve publijcke spelen ende batementen by desen wel expresselijck verbieden ende interdicieren alomme binnen dese provintie, totdat anders daerinne gheordonneert zy.

XXXVIII. Ende dit alles onvermindert der steden privilegien ende gherechticheden, die Wy verstaen te blijven in haer geheel, sulcx sy van outs tot deser tijdt toe die ge-exerceert hebben.

XXXIX. Ende, want onse ernstige meyninge is, dat alle de voorschreven pointen onverbreeckelijck ende strictelijck worden onderhouden ende dat een yegelick daervan notitie ende kennisse mach hebben, soo hebben Wy gheordonneert ende ordonneren by desen den Gecommitteerde Raden voornoemt, dat sy deselve metten eersten overal in den lande van Zeelandt, daer men costuymelick is publicatie te doen, laten verkondigen ende publiceren, ende bovendien voor eenen yegelicken in drucke laten uytgaen. Ordonnerende voorts allen ende eenen yeghelijcken, dien hetselve eenichsints aengaen mach, in sijn reguard hen hiernaer te reguleren, op de penen ende correctien daerinne begrepen. Ende insonderheyt allen officieren, dien hetselve sal mogen aengaen, dat sy deselve sonder eenige conniventie ofte dissimulatie ter executie stellen oft doen stellen, ende den overtreders van dien doen corrigeren sulcks als behooren sal, want den godtsdienst ende welvaren van den lande sulcks is vereysshende.

Aldus ghedaen in 't Hoff van Zeelandt tot Middelburch, onder den zegel ter saecken van den voorseyden Staten, hierop gedruckt, in placate, den achtsten Februarij des jaers 1583. By Sijne Excellentie. Ter relatie van de Gecommitteerde Raden van den Staten voornoemt. Ende t'hunder ordonnantie. By my, Ch. Roels.

XXV. *12 April 1588. Instructie voor den Raad van State der Vereenigde Nederlanden*¹⁾.

I. In den voorschreven Raedt sullen begrepen wesen ende tot allen tijden daerin compareren, plaetse en stemme hebben de Gouverneurs van de respective provincien, daer deselve zijn, ende sullen de saecken in denselven Raedt gehandeldt, gedelibereert en getracteert werden by alle behoorlijcke reverentie, respect en modestie, ten meesten dienste van de voorsz. landen, tot goede eenigheyt en vriendschap onder deselve steden ende leden van dien, eensaemlijck van de heeren, in denselven Raedt comparerende, onderlinge: ende werden de Gouverneurs van de respective provincien en den praesident van den voorsz. Raede indertijdt versocht, goede opsicht te nemen, dat alle particuliere affectien, twistelijcke en inpertinente propoosten (niet raeckende de materie en affairen die gedelibereert werden) werden voorgekomen en gehindert.

II. In den voorschreven Raedt en sullen te samen niet mogen wesen, die malkanderen in consanguiniteyt tot in den vierden grade, en in affiniteyt tot den tweeden grade, naer de reeckeninge van de wereldlijcke rechten, zijn bestaende.

III. En tot beter directie en beleydt van alle voorvallende saecken sal denselven Raedt-ordinaris vergaderen ten negen uyren voor de middagh en ten drie uyren na de middagh; ende sullen de Raeden uyt den voorschreven Raede niet mogen scheyden, sonder voorweten van den raedsheer praesiderende, ende sullen deselve Raedtsheeren gehouden wesen gestadelijck hen te laten vinden ter plaetse, aldaer denselven Raedt sal besoigneren, en te compareren tot allen tijden, als sy daertoe versocht sullen werden, uytgesondert wettelijcke excusen.

IV. Den voorsz. Raedt sal nemen goetd reguard, ten eynde de landen ende vereenighde

¹⁾ Naar *Groot Placcaetboek van Holland en Zeeland*, IV, blz. 120 vlg.; cf. B. or, III, blz. 238.

provincien, steden ende leden van dien, onderlingh, in conformiteyt van de verbonden tusschen deselve gemaect en opgerecht, alsmede deselve met den Gouverneurs en krijghsoversten derselver, midtsgaders deselve Gouverneurs ende krijghsoversten onder den anderen, gesteldt en gehouden werden in goede eendracht.

V. Ende sal denselven Raedt hebben en gebruycken deselve autoriteyt om te disponeren in de saecken van den oorlogh ende over het volck van oorlogh, in dienste van denselven lande wesende, doende haer bevelen volbrengen door de voorschreve Gouverneurs van de provincien, indertijdt wesende, den admirael ofte andere officieren elcks in hun regard.

VI. Sonder dat syluyden yets sullen mogen doen of attenteren, dat soude mogen strecken tot praëjuditie van de privilegien, rechten, vryheden, tractaten, contracten, ordonnantien, statuten, decreten en usantien derselver landen in 't generael ofte van eenige provincien, steden ofte leden van dien in 't particulier.

VII. Den voorschreven Raed sal bevorderen, dat de generale middelen, tot gemeene defensie van den lande, eenpaerlijck en in 't gemeen over alle de geunieerde provincien, geassocieerde landtschappen, steden ende leden van dien, mitsgaders over de quartieren, resortierende onder de Generaliteyt in 't bysonder, geconsenteert en noch te consenteren en tot hare dispositie by de consenten van de provincien gestelt en noch te stellen, wel en alomme eenpaerlijck werden geheven, en dat de pachters en collecteurs derselver werden gehandelt in 't innen en executeeren van 't geen hen verpacht ofte te collecteren bevoolen sal wesen, ende dat de contraventien van de ordonnantien, daerop gemaect of noch te maecken, sonder eenige dissimulatie werden gestraft, sonder dat die van den Raedt van Brabandt of Vlaenderen haer met de voorsz. middelen of questien ende verschillen, daerover te ontstaen, eenighsints sullen hebben te bemoeyen.

VIII. Ende sullen op den opheven derselver generale middelen volgen ende doen volgen alsulcke instructien en ordonnantien, als by de Generale Staten daerop gemaect zijn ofte noch gemaect sullen werden.

IX. Ende in 't doen innen en executeren van deselve gemeene middelen, mitsgaders de consenten van de provincien, ende op den voet, die gedragen sal werden, sal by den voornoemden Raedt tegens de debiteurs, pachters en collecteurs, mitsgaders tegens de ingesetenen van de provincien en steden, in gebreecke wesende, en hare goederen werden geprocedeert, gelijk men in dese landen voor 's princen daden ende penningen gewoon is geweest te doen, en volgens de executorien, daertoe te verleenen, behoudelijck dat niemandt en sal werden gevoceert buyten de provincien, daerinne hy woont, sonder consent van de Staten van deselve provincie.

X. Sullen besorgen ende naerstelijck aenhouden, dat alle comptablen van de Generaliteytsmiddelen behoorlijcken reekenen ter Generaliteyts-reeckenkamer.

XI. De penningen, procederende van de voorsz. geconsenteerde middelen en andere consenten, sullen bekeert en geëmployeert werden tot betalinge van den volcke van oorloge ende andere behoeften van den oorloge, in conformiteyt van de consenten van de respective provincien ofte sulcks als in 't generael by de provincien sal werden geordonneert, tot meesten profijte van den lande, en vooral sal ordre op de monsteringe en discipline militaire over het volck van oorloge gestelt werden, en dat die betaelt mogen werden hoeft voor hoeft.

XII. Sullen Sorge dragen ende de capiteynen, in dienste van den lande zijnde, praeciselijck en op poene van cassatie daertoe houden, dat deselve aen haer soldaten sullen betalen en laten volgen de volle soldye, na de ordre van het landt, sonder oock deselve soldaten af te trecken den achtsten dagh, ende sullen degeene, door welckers aengeven eenige contraventien tegens het gunt voorschreven is, ontdeckt sullen zijn, houden in goede recommandatie, tot bevorderinge en avancement, na gelegentheydt van saecken.

XIII. Alle patenten en bevelen, addresserende aen het volck van oorloge, sullen werden geteekent by drie Raeden, wesende van verscheyde provincien, en by den secretaris.

XIV. Gelijk mede alle ordonnantien van betalingen sullen geteekent werden by de thesaurier en drie van de Raeden, wesende van verscheyde provincien en by den secretaris

van denselven Raedt ende en sullen egeen ordonnantien van betalinge in waerden gehouden werden, dan die geteeckent sullen wesen als boven, met de notule van registrata folio tali daerop gesteldt wesende.

XV. Sullen oock de handt daeraen houden en, sooverre desnoodts zy, bevorderen, dat de convoyen, volgende de consenten ende lysten, by de Staten Generael daerop gemaect en noch te maecken, ende van gelijcken oock de licenten, volgende de lijsten daerop gedresseert en noch te dressereren, eenpaerlijck werden geheven en achtervolght, en dat by de Staten van de particuliere provincien, de Gouverneurs derselver, noch de magistraten ofte Gemeenten van eenige steden ofte plaetsen, ofte by yemandt anders, de passagien en uytvoer van de goederen, die behoorlijck en volgens de voorschreve lijste verconvoyt en verlicent zijn, niet verhinderdt en werden, ofte dat yemandt, wie hy zy, boven de voorschreve lysten van deselve goederen, yets eysschen ofte nemen, en dat de contraventien, die directelijck ofte indirectelijck sullen geschieden, gestraft mogen werden exemplierlijck.

XVI. Sullen de steden laten by hun gebruyck, om in tijde van noodt en als de saecken geen uytstel mogen lijden, hen te water te wapenen ende schepen van oorloge uyt te rusten, tot laste van den lande, omme uyt de voorsz. middelen betaelt te werden, en dat tegens alle pyraten en andere diergelijcke vyanden van 't gemeene beste, deselve te resisteren en in haer geweldt te krijgen, behoudelijck dat de kennisse en straffe, soo over de persoonen als hare schepen en goederen, sal staen ter decisie van de collegien ter admiraliteyt, in de respective quartieren gesteldt of noch te stellen uyt de provincien, bestaende by de handelinghe ende trafique ter zee.

XVII. De Raden van Staten sullen gehouden wesen, over te leveren aen de Generale Staten ende de Staten van de particuliere provincien, pertinente staet, van drie maenden tot drie maenden, van de lijsten van oorloge ende het inkomen van de middelen, daertoe te consenteren ende den employ van dien.

XVIII. Sullen houden een pertinente lijste van de besettinge van alle steden, forten en plaetsen, sooals deselve van tijdt tot tijdt bevonden sullen werden, ende sullen daarvan aen de provincien, des versoekende, t'allen tijden gehouden zijn copie te laten volgen.

XIX. Sullen na haer vermogen besorgen, dat de palen en limiten van de voorschreve provincien respectivelijck niet en werden vermindert, ende dat alle steden en plaetsen, resorterende onder de Generaliteyt, werden gebracht en gehouden onder gelijcke contributie, tot gemeenen defensie van den lande, voor sooveel mogelijck sal wesen, en dat van gelijcken gebruyckt werden in regard van de steden en plaetsen, die verovert sullen werden.

XX. Sullen besorgen, dat alle gouverneurs, admiraels, generaels, oversten, ritmeesters, capiteynen en al het volck van oorloge te water en te lande sullen belooven ende sweeren de Staten van de Vereenighde Landen, die by de Unie en handthouginge van de Gereformeerde religie sullen blijven, eensamentlijck de Staten van de provincien ende de magistraten van de steden, daerinne sylieden gebruyckt en tot wiens laste ofte repartitie sy betaelt sullen werden, gehouw ende getrouw te wesen, denselven getrouwelijck te dienen, en dat sylieden de voornoemde Staten Generael, en oock de Staten van de particuliere provincien, elck in sijn regard, sullen obedieren; dat insgelijcks de gouverneurs van de provincien en de generaels sullen beloven te obedieren den Raedt van State, by de Staten Generael gesteldt ofte namaels te stellen; ende dat de oversten, ritmeesters, capiteynen en alle ander volck van oorloge bovendien oock belooven ende sweeren sullen, de bevelen van de gouverneurs van de provincien, daerin sy gebruyckt werden, ende het volck van oorloge te water de bevelen van den admirael en voorts alle andere hoofden, over henlieden te stellen, sullen gehoorsamen en obedieren na behooren.

XXI. Sullen onderhouden alle tractaten ende alliantien tusschen de Vereenighde Landen, de provincien, steden ende leden van dien, met de naburige rijcken, landtschappen ende republiquen gemaect, en sullen ten selven eynde, ende tot avancement van de neeringen en trafique deser landen, onderhouden goede correspondentie, vrientdschap en nabuurschap met de uytheemsche Princen en heeren, omleggende koninghrijcken, republiquen, landen en steden, by de beste middelen, die sy daertoe sullen adviseren.

XXII. Die van den Raedt voornoemt, en elck van hun opinierende, sullen opentlijk verklaren hetgeen haer by haer eere, plicht en conscientie goedt duncken sal, hetzy om hem te conformeren met andere opinien, in gevalle deselve hun goedt duncken, om te eviteren rediten, of alsulcks als hun best duncken sal, door andere redenen en consideratien; ende sullen alle saecken in den voorsz. Rade beslooten werden by de meeste stemmen van de praesente heeren, daerop geopineert hebbende; en wanneer eenige saken sullen voorkomen, die aengaen mogen eenige van denselven Raede, directelijck of indirectelijck, soo in reguard van hare persoonen, als van hare vrienden en magen, tot in den vierden grade, en sullen deselve daerop niet mogen geven eenig advis noch praesent wesen op de deliberatie en besluyt derselver saecken, maer sullen hen vertrecken en blijven uyt de Kamer van den Raed gedurende deselve deliberatie.

XXIII. In den voorsz. Raedt en sullen niet werden eyndelijck beslooten of gearresteert eenige saecken dan in praesentie van alle de heeren van den Raede, die wesen sullen ter plaetse, alwaer den Raed hen sal onthouden of ten meestendeel van henlieden.

XXIV. De Raden en sullen niet mogen vergaderen of resolveren op eenige extraordinaire saecken dan by voorgaende intimatie, daarvan gedaen aen alle Raden, die ter plaetse sullen wesen.

XXV. Sullen geene octroyen verleenen nochte oock die by de Staten Generael voor sekeren tijd van jaren verleent zijn na de expiratie van deselve continueren nochte eenige pensioenen of beneficien tot laste van den lande noch resignatien van officien mogen toestaen.

XXVI. Sullen geen remission aen pachters ofte andere debiteuren van het gemeene land mogen verleenen, anders als ter praesentie van alle de Raeden, en dat ten minsten met twee derde-parten van de stemmen.

XXVII. Sullen alle wercken in 't openbaer besteden en geen continuatie van aengenomen wercken mogen toestaen, op poene van in haer particulier te vergoeden de schade, die het gemeene landt daerdoor soude mogen komen te lijden.

XXVIII. De voorsz. Raden sullen geen part of deel mogen hebben, directelijck ofte indirectelijck, in eenige wercken, die van wegen het gemeene landt alreede zijn ofte noch sullen werden besteedt, noch in eenige convoyen, imposten of andere gemeene middelen, nochte in eenige van buspolver, scherp, artillerye, wapenen, koorn, rogge, haver, boter, kaes of andere vivres, ammunitie van oorloge ende behoeften, hoedanigh die souden mogen zijn, die tot profijte en dienste van de gemeene saecke werden gebruyckt; sullen mede niet mogen kopen ofte by eenige andere titul overnemen ofte beleenen eenige ordonnantien, die tot laste van den lande in het gemeen ofte van eenige provincien in het particulier zijn verleent, door haer selven, haer huysvrouwen, kinderen ofte familien of door yemandt anders, wie het oock soude mogen wesen, ofte in den koop, overneminge en beleeninge, by anderen gedaen, mogen participeren, directelijck noch indirectelijck, nochte door haer selven, hare huysvrouwen, kinderen, familien ofte yemant anders eenige giften, gaven of geschencken mogen ontfangen, genieten noch profiteren van eenige dingen, hoe kleyn die oock souden mogen wesen, oock van eetbare waren of dranck, en dat van yemant, hetzy steden, collegien, personagien ofte particuliere persoonen, die sy weten yets aen den Raed te doen te hebben of apparentelijck te sullen gekrijgen, en dat soowel voorals naerdad de saecke in den Raedt afgedaen sal zijn; ende byaldien soodanige giften ontfangen sullen hebben van yemandt, die sy namaels vernamen yets aen den voorsz. Raedt te doen te hebben, 't welcke sy 'ten tijde van het ontfangen van de giften niet en hadden geweten, of dat die namaels aen den Raedt yets te doen mochten krijgen, sullen sylieden gehouden wesen den Raedt daarvan te verwittigen en de ontfangen giften of de waerde van dien, ten behoeve van den armen, te bekeeren, sulcks als hen by den Raedt geordonneert sal werden; ende sullen bovendien niet mogen staen over de deliberatie van de saecken concernerende dengeenen, van dewelcke sy soodanige giften ontfangen sullen hebben, sonder daertoe by den Raedt geadmitteert te zijn, alles op poene, dat degeene, die bevonden sullen werden, contrarie hetgeene voorsz. is of eenig point van dien gedaen te hebben, sullen werden gedeporteert van haren staet en wesen infaem en

inhabil, om eenigh ampt of officie binnen de geunieerde provincien, geassocieerde landen, steden ende leden van dien t'eenigen tijde te mogen bedienen, ende daerenboven gehouden uyt te keeren en op te brengen het viervout van 't geen sy uyt de participatie van de voorschreve wercken, leverantie van vivres, ammunitie en andere behoeften, inkoop, overneming, beleeningen van ordonnantien of uyt de participatie van deselve, midtsgaders van de ontfangen giften en gaven, genooten en geprofiteert sullen hebben, en verder subject zijn soodanige andere amenden en arbitrale correctie, als na exigentie van saecken bevonden sal werden te behooren; ende sullen de voorsz. Raeden alle jaren op den eersten Dinghsdagh in de maent van Mey ende degeene, die alsdan absent souden mogen wesen, op den eersten Dinghsdagh, op dewelck sy daerna in den Raedt sullen verschijnen, voor alle besoignes gehouden wesen in den voorschreven Raedt haer tegens den anderen by solemnelen eede te suyveren, en den thesaurier generael, ontfanger generael, fiscael, secretaris en commisen haer te doen suyveren van dat sy hen van 't geen voorsz. is, wel en getrouwelijck sullen hebben gequeten, en dat sy niet en weten, dat by haer huysvrouwen, kinderen, familien ofte yemandt anders, die henlieden aengaen, contrarie hetgeene voorsz. is, directelijck of indirectelijck is gedaen, ende voorts belooven daerinne in allen oprechtigheydt te continueren, sonder dat yemandt tot de besoignes van den Raedt sal werden geadmitteert, voor en aleeer hy de voorsz. expurgatie en beloften alsvooren solemnelijck sal hebben gedaen.

XXIX. Sullen voorts de voorsz. Raeden daerenboven oock op de minste suspitie tot allen tijden gehouden zijn haer tegens den anderen onderlingh by eede alsvooren daarvan te suyveren, en den thesaurier generael, ontfanger generael ende fiscael, secretaris en commisen van de Generaliteyt haer daarvan te doen suyveren, midtsgaders diegeenen, die aen den Raedt te doen hebben en op dewelcke eenige suspicie valt, by eede te doen verklaren, dat sy aen niemandt van de voorsz. personen, directelijck of indirectelijck, yetwes hebben beloofd of gegeven of sullen belooven of geven.

XXX. Ende sullen degeene, die bevonden sullen werden aen yemandt van de voorsz. personen, derselver huysvrouwen, kinderen, familien of yemandt anders van haren't wegen eenige giften ofte geschencken te hebben gegeven ofte beloofd of doen geven of belooven, directelijck of indirectelijck, 't zy voor of na dat de saecke afgedaen sal zijn, omme expeditie van de saecke ofte andersints, onder hoedanigh praetext 't selve soude mogen zijn, by sententie van den voorschreven Raedt werden gecondemneert in een amende, geproportioneert ofte egalerende de waerde van de saecke, die verhandelt werdt, ofte andersints na gelegentheyt en vereysch van saecken; ende sullen alle de voorsz. amenden werden geapplianceert voor een derde part ten behoeve van den aenbrenger ende de twee resterende derde parten ten behoeve van den armen, al waer het, dat het exces ofte de corruptie eerst ondervonden wierde eenige jaren, nadat deselve begaen sullen zijn.

XXXI. Ende opdat hetgeene voorsz. is te beter achtervolght magh werden, ende niemandt van diegeene, die aen den Raedt van doen hebben, daarvan eenige ignorantie hebben te pretenderen, sal in de voorzael van den Raedt gehangen werden een open patent, gesteldt in de Nederlandtsche, Fransche, Engelsche ende Schotsche talen, daerby een yder gewaerschouwt sal werden, dat sy aen de voorsz. personen, derselver huysvrouwen, kinderen, familien ofte yemandt anders van harentwegen eenige giften ofte geschencken sullen presenteren, geven noch beloven, directelijck of indirectelijck, op poene en amende, in 't naeste volgende articul uytgedruckt, gelijk mede de procureurs, solliciteurs en andere, die haer ordinaris voor den Raed voorsz. laten gebruycken op de voorsz. Dinghsdagh, ofte, alsdan absent zijnde, soo haest sy daernae in den Hage weder sullen zijn gekomen, aen den Raed onder eede sullen belooven, haer niet te sullen laten gebruycken ofte oock hare meesters ingeven of doen ingeven, van aen de voorsz. personen, derselver huysvrouwen, kinderen, familien ofte yemandt anders van haren'twegen eenige giften of geschencken te geven ofte belooven ofte doen geven ofte belooven, directelijck noch indirectelijck, maer soo wanneer haer van hare meesters soude mogen voorkomen, dat sy genegen souden zijn eenige geschencken aen yemandt van de voorsz. personen te geven ofte belooven, dat sy deselve daarvan sullen afraden ofte, soo sy alreede eenige der voorsz. giften mochten

geven ofte beloofd hebben, dat sy sulcks den voorsz. Raedt terstont bekent sullen maecken, gelijk sy mede gehouden zijn ten aenvangh van haer employ haer meesters getrouwelijck te waerschouwen van aen de voorsz. persoonen, uyt saecken alsvooren, te geven gaven of geschencken, directelijck of indirectelijck, en soo sy eenige gaven of geschencken gegeven hebben, hetselve den Raedt bekent te maecken, op poene van, bevonden werdende contrarie gedaen te hebben, daerover by den Raedt gecorrigeert te werden naer exigentie van saecken.

XXXII. Ende opdat den Raedt te beter soude mogen vaceren in de saecke, der gemeene welstandt en bescherminge van den lande aengaende, en daerin niet en souden werden verhinderdt voor de examinatie van de processen, die ontstaen souden mogen over de excessen, in de voorsz. articulen gemeldt, ende daarmede yemandt van den Raedt, thesaurier generael, ontfanger generael, fiscael, secretaris ofte yemandt van de commisen soude mogen werden beticht, en dat voorgekomen soude mogen werden alle onlust, twist en tweedracht, die daerdoor onder de Raden, tot verachteringe van het gemeene beste, soude kunnen ontstaen, soo sullen de heeren van de justitie alhier in 's Gravenhage werden versocht en by forme van diligatie gecommiteert, om, te samen en met den anderen in een collegie gevoeght, kennisse te willen nemen van soodanige excessen, als hiervooren gementioneert zijn ende daarmede de voorsz. Raeden, thesaurier generael, ontvanger generael, secretaris ofte commisen beschuldigh souden mogen werden, ende sullen daerin recht doen, achtervolgende het dispositif van de voorsz. articulen ende sulcks als sy in goede conscientie sullen bevinden te behooren.

XXXIII. Ende sullen de fiscael van de Generaliteyt en fiscael en procureur generael van den Hove van Hollandt, Zeelandt en Vrieslandt t'samen of den fiscael en procureur generael van den voorsz. Hove alleen, soo wanneer de fiscael van de Generaliteyt selfs soude zijn te beklagen, achtervolgende de instructien, hem dienaengaende gegeven ter ordonnantie van den voorsz. Hove van justitie, haer pertinentelijck informeren op de voorsz. excessen en tegens de voorsz. persoonen, die daeraen schuldigh souden mogen zijn, deselve haer proces maecken, instruerende en vervolgens ter diffinitive sententie (procederende, die?) volkomen effect sorteren sal, sonder dat daervan aen Ons ofte eenigh ander collegie geprovoeert sal mogen werden.

XXXIV. Alle commissien, ordonnantien, instructien, brieven en depeschen sullen werden gearapheert met den geheelen naem van den Raedt praesiderende en, wesende alsoo gearapheert, sullen geteekent werden by een van de gouverneurs van de provincien of by yemandt anders van den Raedt, en dit al in gevalle sulcks, mits de importantie van de saecke, by den Raedt noodigh geacht werdt, en voorts by den secretaris van den Raedt, sonder die te laten komen in handen van anderen ofte met yemant te communiceren dan die van denselven Raedt; en sal den secretaris houden goede en pertinente registeren of memoriaelboecken van alle de resolutien en besluuten van de materien en saecken, die gehandelt en geslooten sullen werden in denselven Raedt, ten minsten die wesen sullen van importantie en notable consideratien ende, de saken en materien beslooten en gearresteert zijnde by gemeene ofte de meeste stemmen, sullen alle die van denselven Rade indifferentelijck, 't zy die praesent of absent zijn geweest ofte van een of contrarie opinie, hun gesamenderhandt, sonder eenigh tegenseggen, laten gebruyken tot het goedt beleyt, effect ende onderhoudinge van de voorsz. besluuten en resolutien.

XXXV. Den Raedt van State sal de Staten Generael van de Vereenighde Provincien mogen beschryven in seeckere bequame en verseeckerde plaetse van de Vereenighde Nederlanden, in gevalle den noodt sulcks vereyscht, dewelcke aldaer sullen compareren sonder praejuditie nochtans van hare privilegien, van buyten de provincien niet gevoeert of beschreven te mogen werden.

XXXVI. De residentie van den voorsz. Raedt sal gehouden werden in een bequame en verseeckerde plaetse van de Vereenighde Provincien, sonder gehouden te zijn te blijven in seeckere plaetse praecise, maer sullen vergaderen ter plaetse, daer den dienst en het gemeene beste van den lande en bysonder de directie van saecken van den oorloge is vereysshende.

XXXVII. De gagien van de Raeden sullen wesen vijftien honderdt ponden van

veertigh grooten 's jaers, te betalen by de provincien, daeruyt sy gesteldt zijn, van drie maenden tot drie maenden, daerop sy hun eerlijck na haer staet sullen onderhouden, sonder dat sy eenige extraordinaris kosten tot laste van den lande sullen mogen brengen anders als de vrachten en convoyen en verders als by de reglementen, die daerop sullen werden gemaect, geordonneert sal werden; ende als een van den Raedt komt te overliden ofte sijnen staet te verlaten, sal by de provincie van die hy gesteldt is, een ander bequaem persoon, de Staten Generael aengenaem wesende, genomineert en by de Staten Generael geadmitteert werden.

XXXVIII. Beneffens den voorsz. Raed sal gehouden werden een thesaurier en ontfanger generael op de gagien, hunlieden toe te voegen.

XXXIX. Ende een secretaris op een tractement van achthondert ponden 's jaers en op alsulcke instructien als de Staten Generael, by advis van den Raed, alrede hebben gemaect ende namaels maecken sullen.

XL. De depeschen van de saecken, volgens dese instructie ter dispositie van den voorsz. Raede staende, sullen werden gedaen, wesende van alsulcke importantie en consideratie, dat voor den oorlogh deselve souden hebben gedepescheert geweest op den naem van de voorige Princen deser landen, sullen op den naem ende onder het zegel en contra-zegel en cachet van de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, by advis van den Raed, werden uytgegeven by dese onderschrijvinge: ter relatie van den Raedt van State deselve.

XLI. Ende de depeschen, die van soo groote importantie en consideratie niet en zijn, sullen uytgegeven werden op den naem van den Raedt van State van de Vereenighde Provincien, nochtans onder het zegel, contra-zegel en cachet van de Staten Generael voornoemt.

XLII. Het zegel sal bewaerdt werden by een van de raedtsheeren, daertoe te committeren, die daarvan gehouden sal wesen te beantwoorden, sonder hetselve in yemands handen te laten komen in eeniger manieren; ende sal van alle depeschen en het recht van 't zegel goedt register ende contrerolle gehouden en daarvan betaelt werden den taux, by de Staten Generael geordonneert ofte noch te ordonneren, ende sullen de profijten, daarvan procederende, bekeerdt werden tot betalinge van de officiers van den voorsz. Raedt en andere noodelijcke saecken, tot dispositie van den Raedt.

XLIII. Ende verstaen de Staten Generael voornoemt, dat, tot conservatie van het recht van de vereenighde landen in 't generael ende particulier, sylieden van hen met dese instructie of instellinge van Regeeringe en Raedt van State niet en abdiceren de macht en het recht, om by de Staten Generael en de Staten van de provincien in 't particulier, elck sooveel hem aengaet, by tijden van noodt ofte als de saecken van den lande sulcks sullen vereysschen, selfs ordre tot dienste van den lande, in de saecke, by henlieden ter dispositie van den voorsz. Raedt gesteldt, te mogen stellen en exerceren by directie van de saecken van oorloge te water en te lande met alle hetgeen daeraen kleeft, ende namentlijck mede het doen van de monsteringen, houden van de discipline, militaire straffe van alle excessen; en alle andere saken, den Staet, politie en justitie van de voorsz. landen, steden ende leden van dien in 't generael en particulier aengaende, ter dispositie van den Raedt niet expresselijck gesteldt, sullen blijven ter dispositie van de Staten Generael, den Staeten van de particuliere provincien, de magistraten van de steden en andere wettelijcke overigheden, elcks in haer reguard, en reserveren de Staten van de respective provincien aen haer het geven van de patenten aen de burger hoplieden, soo wanneer deselve in tijdt van noodt en (wanneer) den dienst van den lande sulcks soude mogen komen te vereysschen, buyten haer eygen steden sullen moeten werden gebruyckt, sonder dat den Raedt haer met het geven van soodanige patenten eenighsints sal mogen bemoeien.

XLIV. Die van den Raedt van State voornoemt sullen ten aenvangh van haer dienst, by eede haer expurgeren, dat sy, om denselven dienst te bekomen, niet en hebben gegeven nochte beloofd eenigh geldt ofte geldswaerde ofte anders, hoedanigh hetselve soude mogen zijn, noch sullen beloven, directelijck ofte indirectelijck; ende voorts belooven ende zweeren in handen van de Staten Generael ofte derselver gedeputeerden te wesen gehouwen ende getrouw deselve Staten Generael van de provincien, die in de Unie en by de handthoudinge

van de ware Christelijcke religie sullen blijven ende by eede renuncieeren van alle particuliere correspondentie, hetzy met de provincien, steden ofte private en particuliere personen, voor sooveel 't selve den gemeenen beste mochte wesen hinderlijck, en dat sonder aensien te nemen op de provincien of steden, daeruyt sy zijn gebooren of verkooren, ofte particulier profijt derselver, van hun selven ofte van yemant anders, ende alleenlijck voor oogen sullen hebben de eere Gods ende de welvaerd en conservatie der voorsz. landen en de gemeene saecken; dat sij niet en sullen openbaren de communicatien, deliberatien ofte resolutien, die secreet behooren te blijven, ende dat sy daarvan met niemandt en sullen spreekken buyten denselven Raedt ende insonderheydt niet met eenige ministers van uytheemsche Koningen, Princen, Republicquen en Staten, in wat geselschappen ofte met wien het zy, tenware met dien van denselven Raede van State apart, gescheyden van alle anderen. Item, dat sy niet en sullen ten dienste wesen van yemanden, nochte ontfangen ofte genieten van deselve eenige pensioenen, dat sy niet en hebben, nochte sullen nemen part of deel, directelijck of indirectelijck, in eenige wercken, die van wegen het gemeene landt alreede zijn ofte noch sullen werden besteedt, nochte eenige convoyen, imposten of andere gemeene middelen, nochte in eenige leveringe van buspulver, scherp, artillerye, wapenen, koorn, rogge, boter, kaes, bier, haver ofte andere vivres, ammunitie van oorloge ende behoeften, hoedanigh die souden mogen zijn, die tot profijt en tot dienste van de gemeene saecken werden gebruyckt; dat sy niet en sullen koopen of by eenige andere titul overnemen of beleenen eenige ordonnantien, die tot laste van den lande in 't gemeen of van eenige provincien in 't particulier zijn verleendt, door haer selven, hare huysvrouwen, kinderen, familien of door yemant anders, wie het oock soude mogen wesen, ofte in koop, overneminghe en beleninge, by anderen gedaen, sullen participeren, directelijck ofte indirectelijck; noch door haer selven, hare huysvrouwen, kinderen, familien of yemant anders alsooven eenige giften, gaven of geschencken sullen ontfangen, genieten of profiteren van eenige dingen, hoe kleyn die oock souden mogen wesen, oock van eetwaren, spijsse of dranck ende dat van yemandt, hetzy van steden, collegien, personagien of particuliere personen, die sy weten yets aen den Raed te doen te hebben ofte apparentelijck te sullen verkrijgen, ende dat soowel voor als na dat de saecke afgedaen sal zijn; ende byaldien sy eenige soodanige giften souden mogen komen te ontfangen van yemandt, die sy namaels souden vermeenen yets aen den Raedt te doen te hebben, 't welck sy ten tijde van het ontfangen van de gaven niet en souden hebben geweten, of dat deselve namaels aen den Raedt yets te doen mochten krijgen, dat sy daarvan den Raedt kennisse sullen geven en dat sy haer vorder praeciselijck sullen reguleeren naer den inhoudt van dese instructie en yder articul van dien, en wyders doen dat goede en getrouwe Raeden van State gehouden zijn te doen, ende dit alles by provisie.

XLV. Ingevalle dese instructie bevonden werdt te hebben eenige duysterheydt ofte dat deselve eenige alteratie, verminderinge ofte vermeerderinge soude vereysschen, sal daerop ter eerster vergaderinge van de Staten Generael, met kennisse en advis van den Raedt, gedaen en gelet werden na behooren.

Aldus gedaen in de vergaderinge van de heeren Staten Generael, gearresteert op den twaelfden April anno vijftien honderdt acht en tachtigh.

XXVI. 6 Februari 1590. *Kerkenordening van de Staten van Utrecht*¹⁾.

I. Ende eerst, alsoo by den voorsz. Staten op den 20 Aprilis 1578, staatsgewyse (na voorgaande beschryvinge vergadert ende na rype deliberatie) geresolveert is, dat de patroonen van de kerken ofte pastooren, ten platten lande ofte in de steden gelegen, tot deselve (ledig zynde) de Staten van Utrecht ofte hare gedeputeerden een ander bequaam persoon souden presenteren, ende die gepresenteerde personen door sulke ministers, in

¹⁾ Naar Van de Water, I, blz. 356 vlg.

de provincie van den lande van Utrecht geseten, als die Staten ofte hare gedeputeerden goetvinden souden daartoe te roepen, doen examineren en, bequaam gevonden zynde, met den patroonen tot deselve plaatse admitteren, ende dat de magistraten van de stad en de steden (die de gantsche gemeente van deselve steden representeren) van geen minder conditie en behooren te zyn dan die patronen, sonderlinge daar die Christelyck is, soo sullen van nu voorts aan, als eenige kerk ofte pastorye door versterf, destitutie, verlatinge van eenige ministers ofte andersints sal komen te vaceren in de stad ofte steden van den lande van Utrecht, die van de magistraat aldaar eenen anderen gequalificeerden persoon in haar plaatsen beroepen ende den Staten presenteren, dewelke die sullen doen examineren by eenige ministers, in den lande van Utrecht geseten, ter presentie van eenige, de Gereformeerde religie toegedaan, die de Staten en de magistraat daarby gelieven sal te committeren, om opsigt te nemen, dat niemand door calumnie ofte eenige frivole poincten gerejecteert ofte onbequaam verklaart werde.

II. Dat de voorsz. minister, bequaam gevonden zynde tot syn ampt ende officie, by de Staten en de magistraten aangenomen en by de ministers in de kerke voor sulcks de gemeente gedenuntieert ende voorgedragen sal worden; indien hy niet bequaam gevonden werde, gerejecteert ende eenen anderen bequamer in syn plaatse by de voorsz. magistraten beroepen, den Staten gepresenteert, geëxamineert ende geadmitteert worden, in manieren voorsz.

III. Item, dat daar patronen zyn van de kerke ofte pastoryen, in de steden ofte ten platten lande gelegen, deselve patronen binnen twee maanden, nadat de vacatien van de kercke ofte pastorye (t'harer collatie staande) tot hare kennisse gekoomen ofte haarlieden gedenuncieert sal zyn, eenen anderen bequamen minister den Staten sullen presenteren, die deselve by bequame ministers van de oprechte Christelyke religie, in 't land van Utrecht geseten, sullen doen examineren ter presentie van de gedeputeerden van de Staten, ende, bequaam gevonden zynde, sullen by de Staten geadmitteert worden, volgende derselver Staten resolutie, voren verhaalt.

IV. Indien de patronen in gebreke blyven binnen den voorsz. tyd te presenteren, sonder eenige wettige oorsake ofte excuse te hebben, sullen de Staten eenen bequamen persoon in de plaatse beroepen, die geëxamineert ende voorts toegelaten sal worden, soo voorschreven is, ende sal ook by den Staten geleverd worden behoorlycke acte, addresserende aan die van den gerechte, ten eynde sylieden hem als minister admitteren. Ende indien den gepresenteerden persoon onbequaam bevonden word, sal gerejecteert en voorts gedaan worden soo voorsz. is.

V. Ende als eenige kerke ofte pastorye ten platten lande ledig geworden is, soo sullen de Staten ofte hare gecommiteerden, eenen bequamen persoon daartoe beroepen, denselven doen examineren in maniere voorsz., die vorders geadmitteert ofte gerejecteert ende een anderen in syn plaatse gestelt sal worden, als vooren.

VI. Dat de voorsz. ministers geen ouderlingen noch diaconen sullen kiezen, maar sullen die in de stad en steden gesteld worden by die van de magistraat, die daartoe nemen sullen bequame en pacifique personen, van de oprechte Christelyke religie wesende, wiens ampt ende officie sal zyn sulks aan henlieden by particuliere ordonnantie van den Staten en magistraat geprescribeert sal worden.

VII. Ende ten platten lande sullen de ouderlingen en diaconen gestelt worden by de patronen, daar die zyn van de oprechte Christelyke religie, die denselven den Staten sullen presenteren, om geadmitteert of om redenen gerejecteert, of andere in haar plaatse gesurrogeert te worden; ende daar geen patronen zyn ofte daar de patronen niet en zyn van de oprechte Christelyke religie, sullen gestelt worden by den Staten, haar ordinaris gedeputeerden, ofte dengenenen, die deselve daartoe specialyk gelieven sal te committeren.

VIII. Dat die ministers, ouderlingen en diaconen geen vergaderingen sullen mogen houden dan op ordinarische dagen en plaatsen, henlieden daartoe by de magistraat geaccordeert ofte te accorderen ende niet anders, dan daarover geroepen en ontboden sulcke uyt de magistraat van de plaatse (wesende de oprechte Christelyke religie toegedaan), als daartoe by deselve magistraat gedeputeert en aangesocht sullen worden.

IX. Ende sullen in de voorsz. vergaderingen geen stukken mogen tracteren dan de kerke aangaande. En sooverre bevonden wort, dat de ministers, ouderlingen en diaconen eenige [andere] vergaderingen gehouden ofte resolutie genomen hebben, hetzy by monde ofte geschrifte, dan ter gesetter plaatse en uure en ter presentie van de gedeputeerden van de magistraat, ofte dat sy daar andere saken tracteren dan hen toegelaten is, sullen daarover arbitralyken by den magistraat gestraft worden na gelegentheyd der saken.

X. Ende sullen de ministers ende andere kerkendienaars in de stad en steden niet meer dan eens te 14 dagen mogen vergaderen, en ten platten lande eens des maands.

XI. Ende ingevalle die voorsz. gecommiteerden van de magistraat, geroepen zynde, niet soudén begeren te komen, sal 't den voorsz. minister, ouderlingen en diaconen vry staan hare vergaderingen dien niettegenstaande te mogen houden.

XII. Ende wanneer den nood sal vervorderen eenige extraordinaire vergaderinge buyten den voorsz. bestemden dagen te houden, sullen de ministers alsdan gehouden zyn 't selve aan die van de magistraat goeds tyds te versoeken, met de verklaringe van de redenen waaromme, dewelke, nadat sy die redenen gefondeert ofte ongefondeert vinden, die vergaderingen afslaan en accorderen sullen en hare gedeputeerden belasten haar mede in deselve te laten vinden.

XIII. De voorsz. ministers en kerkendienaars en sullen voortaan geen classis ofte synode mogen houden, noch tot eenige classis ofte synode mogen seynden ofte deputeren, dan met consent en believen van de Staten ofte hare gedeputeerden, en mits deselve te vooren overleverende die poincten en articulen, daarop die classis en synode gehouden sullen worden, en sullen de Staten eenige uyt den haren, de oprechte Christelyke religie toegedaan, deputeren, die mede in de vergaderinge van de voorsz. classis ende synode (soo het hen goetdunkt) compareren sullen en by alle 't geene daar gehandelt sal worden, present zyn en opsicht nemen, dat daar niet en worde gehandelt den politiquen staat ofte regeeringe van de landen, provintien, steden en leden van dien betreffende, ofte daardoor de gemeene ruste van den lande, in 't generaal, ofte van de provincie van Utrecht, steden en leden van dien, in 't particulier, geturbeert soude mogen worden.

XIV. Soo veele die schoolen aangaat, dieselve sullen staan tot dispositie en ordonantie van de magistraat in yder stad, om daarinne te voorsien, soo sy tot 't meeste gerief van de gemeente dienstlyk vinden sullen, welverstaande dat, indien eenige van de ministers begeren des Sondags den catechismus te leeren, dat sy 't selve mogen doen, ende sullen die van de magistraat hen daartoe bequame plaatsen verleen, om die te leeren dengeene, die des begeeren ende daar gelieven sal te verschynen.

XV. Ende ten platten landen sal by den patronen, daar die zyn van de oprechte Christelyke relige, anders by den Staten ende haarlieder gecommiteerdens, sulke ordre op de scholen gestelt worden, als na gelegentheyd van yder plaatse bevonden zal worden dienstlyk te zyn.

XVI. Dat die ministers, ouderlingen en diaconen van nu voortaan geen zegel, secretaris nog notaris zullen gebruyken.

XVII. Item, dat sy geene legatien nog brieven sullen mogen senden aan Heeren, Vorsten, Republyquen, Staten, collegien ofte gemeenten, hetzy die geseten zyn buyten of binnen die provintien, sonder deselve eerst ende alvoren den Staten ofte eenige, die sy daartoe deputeren sullen, ofte die schout ofte burgemeesters van der stad of steden, daar sy resideren, gecommuniceert ende van denselven oorlof daartoe te hebben, op poene van arbitrale correctie.

XVIII. Sullen ook geen brieven van eenige Heeren, Princen, Vorsten, Republyken, steden ofte gemeenten mogen ontfangen ende openen dan ter presentie van eenige, die de Staten daartoe deputeren sullen.

XIX. Item, sooveel de aelmoessen aangaat, sullen die ouderlingen ende diaconen, by den magistraat gestelt, deselven distribueren, met advys van dengeenen, dewelke die van de magistraat henlieden byvoegen sullen.

XX. Ende sullen de ministers gehouden wesen Godts woord ende 't Heylig Evangelium suyver, oprecht ende getrouwelyk te leeren ende te prediken, tot opbouwinge der

kerken, daartoe sy geroepen zyn, sonder hen 't stuk der politie of stucken, der wereltlyke Overheyt toekomende, eenigsints te bemoeien ofte te onderwinden, directelyck nog indirectelyck, in eenige wyse ofte maniere, onder wat couleur, pretext ofte interpretatie 't selve zoude mogen wesen. Sullen ook in geener manieren op de regeringe van de Staten van den landen, van de gouverneurs, officieren ofte magistraten, generallyck nog particulierlyck, mogen prediken, leeren nogh spreken, in 't heymelyck nog in 't openbaar.

XXI. Maar zoo yet by de voorsz. Staten, gouverneurs, officieren, magistraet ofte yemant van haarlieder ware gedaan, geordineert en gestatueert, ofte dat sy bevonden eenige schandaleuse abuysen ingekropen ende getolereert te worden, die hen souden dunken te stryden tegens den woorde Godts, dat sy denselven daarvan in 't privé met aller beleeftheit ende eerbiedinge christelyck zullen vermanen ende met Godts woordt onderrichten, sooveele in hen wesen zal, ten eynde daarinne, soo behoorlik is, geremedieert mag worden.

XXII. Sullen haar ook wagten in hare predicatien te gebruyken eenige propoosten, die souden mogen strecken tot eenige oneenigheyt, oproer, seditie ofte injurie van yemant, welverstaande nogtans, dat 't geene concerneert leeringe ofte oeffeninge van de religie, vermaninge van een yeders ampt ende officie ende straffe der abuysen ende ongeschikte manieren van leven, niet gehouden sal worden voor injurie ofte invective, sooverre sulx geschiet met manierlikheyt ende sonder lasteringe ofte noteringe van eenige van de voorsz. ofte ook andere particuliere personen, maar sullen altyts trachten na vrede ende den volke daartoe vermanen, ten eynde sy den politycken vrede met alle menschen (sooveel mogelyk is) onderhouden, sonder daarin respect te dragen van personen ende van wat religie die zyn ofte mogen wesen.

XXIII. Sullen haar ook niet mogen bemoeien met het stellen ofte veranderen van de personen, die in de Staten sullen compareren, van den magistraat, burger-hopluyden ofte andere officieren ende bevelhebberen, maar zullen dengeenen, die des toekomt, daarmede laten bewerden, op poene van by deselve gestraft te werden als perturbateurs van de gemeene ruste ofte andersints arbitralyck, na gelegentheyt der saken.

XXIV. Item, indien de Staten ofte die van de magistraat haar lieten dunken (om eenige redenen ende consideratien, die sy zoude mogen hebben) van nooden te zyn eenige ministers ofte andere kerkendienaars te licentieeren ofte veranderen, sullen 't selve mogen doen ende dengeenen, die 't henlieden goetduncken sal, destitueeren, andere in haar plaatse beroepen, in maniere voorsz., sonder dat daarinne yemandt anders seggen hebben sal, sonder ook dat de voorsz. Staten ofte magistraat gehouden zullen wesen yemant eenige redenen van sulx deportement te geven.

XXV. Item, zullen die voorsz. ministers, ouderlingen en kerkendienaars, loven ende sweeren alle de voorschreven poincten ende articulen ende een yder van dien in 't bysonder te onderhouden ende voorts de heeren Generale Staten van de Geunieerde landen, die van den Rade van Staten, gecommitteert tot de regeringe van deselve landen, ende de Staten van Utrecht en hare gedeputeerden, gouverneurs, generaal ende particulier, van een yder provincie, de magistraten en andere werelicke Overicheyt, in alle politycque saken te gehoorsamen ende in alles gehouw ende getrouw te zyn. Ende soo tot haarlieder kennisse komt, datter yets zoude worden gedaan, gehandelt ofte geattenteert, dat zoude mogen strecken tegen de auctoriteyt van de voorsz. Overheyt ofte yemanden van hen, tot nadeel ende jegens de gemeene ruste van de voorsz. provincie, steden ofte leden van dien, in 't generaal ofte particulier, dat sy 't selve den officier van deselve plaatse ofte den magistraat zullen te kennen geven ende dat sy haar voorts overal ende in alles sullen dragen als goede ministers en kerkendienaars schuldig zyn ende behoren te doen.

Aldus gelesen ende gearresteert in de vergaderinge van de Staten op den 29 Januarii 1590.

Andermaal gelesen ende goetgevonden in de vergaderinge van den Staten, na voorgaande wettige beschryvinge vergadert, op den 6 Februarii anno 1590.

Poincten ende articulen, die men voorhouden ende doen onderteyckenen zal den predicanten, die alhier tot Utrecht in dienste zijn ende voortaan noch in dienste zullen aangenomen worden.

I. In den eersten, belangende den doop, deselve zal geadministreert worden, volgens de instellinge Jesu Christi, sonder den getuygen met eenige belastinge te verbinden, dan alleenlick den ouders der kinderen te vermanen haars ampts, welken doop, ook buyten den behoorlickten ofte ongewoonlickten tyd, sal aangedient worden den krancken kinderzens, daartoe versogt zynde.

II. Item, belangende het Heylig Avondmaal Jesu Christi, 't selve zal suyver geleert, bedient en uytgedeylt werden, na de forme van Godes woort ende ordeninge van lesen ende singen, by de kerke gebruykelyk.

III. Nopende de beproevinge, deselve zal gehouden worden na de leeringe Pauli, seggende: „de mensche beproeve hem selven”, ende sonder eenig ondersoek ofte examinatie van des menschen conscientie, nochtans alsoo dat zulks vry staat dengeenen, die ondersocht ende ook opgetekent begeert te zyn.

IV. De kerkelycke discipline ofte broederlyke vermaninge zal geschieden na de leeringe Christi, Matth. 18, te weten: dat die van den kerkenraadt yemant onder den haren sullen ordonneren te gaan by dengeenen, die dissoluyt van leven is, om denselven te vermanen van syn abuysen ende quaad leven, ende soo dien geordineerde niet gehooft en werde, soo sal een van de dienaren hem daarby voegen ende den onboetveerdigen, voor de derde en leste maal, vermanen ende straffen, ende zoo hy alsdan nog niet en wil horen, soo sullen syluiden denselven bevelen Godt Almachtig ende zyn mitsdien onschuldigh in haar gemoedt ende conscientie; ende den voorsz. onboetveerdigen sal van des Heeren Avondmaal afgehouden worden.

V. Die proclamatie des houwelycks sullen geschieden volgende de ordonnantie van de Staten, daarop gemaakt ende gepubliceert.

VI. Item, zullen alhier de ministers des Sondaaghs ten dienste van den swacken prediken de epistelen ende evangelien van denselven daeghe ende op andere daghen hetgeene sy na gelegentheit des tydts geraden zullen vinden, alles uyt den Woorde des Heeren ende daarbuyten niet.

XXVII. 1 Februari 1591. Kerkenordering van Zeeland¹⁾.

Ten eersten zijn verschenen met behoorlickte brieven van credentie ende schriftuerlijcke instructie:

Uyt den classe van Walcheren:

Joannes Seu, Daniel de Dieu ende Johannes Miggrodius, vergeselschap elck met sijn ouderlinck met namen: Bogaert, Dirck de Neve ende Pieter Isaacx.

Uyt den classe van Schouwen:

Heyndrick Brandt ende Anthonis Lourentii, als ministeren; Adriaen Sebastiaenssz. ende Willem Schenck, als ouderlingen.

Uyt den classe van Suyt-Beverlandt:

Andries Kaene, Philippus Lantsbergen ende Lowijs Vervesten, als ministers; Cornelis Jansen Boone ende Dignus Marinussen, als ouderlingen.

Uyt den classe van Tholen:

Jacobus Bazelius de Jonge, Hendrick Henningus, Gerardus Platteel, als ministers; ende Anthoine Verstropen, als ouderlinck.

¹⁾ Naar *Groot Placcaetboek* I, blz. 171.

DE BLÉCOURT EN JAPIKSE, *Klein Placcaetboek*.

I. Om goede ordeninge in de gemeente Christi te onderhouden, zijn daerinne noodich de diensten, t'samenkomsten, opsicht der leere, sacramenten ende andere ceremonien ende de Christelijcke straffe, waervan hiernaer ordentlick sal gehandelt worden.

Van de diensten.

II. De diensten zijn vierderley: der dienaren des Woordts, der doctoren, ouderlingen ende diaconen.

Van de beroepinge der dienaren des Woorts in de steden, soo kleyn als groot.

III. De kerckenraedt met de diaconen sullen haer Overheyt aenspreecken ende van haer begeeren, dat hen believe eenige uyt haer collegie (wesende lidmaten van de gemeente) te committeren, ten eynde sy byeenkomen ende gesamentlick delibereren over eenen bequamen minister; d'welck gedaen hebbende, sullen denselven der class aendien, om volgende 't goetduncken der classen den verkooren minister te beroepen ende aen te nemen. Doch soo daer eenich collegie der magistraet ware, in hetwelcke niemandt is professie doende van de Gereformeerde religie, sal dese beroepinge ende verkiesinge toegaen door die van den kerckenraedt ende diaconen aldaer, met advijs der classe, welverstaende dat men, sulcx gedaen hebbende, versoecken sal d'approbatie van denselven magistraet.

Van der ministeren beroepinge ten platten lande.

III. In de dorpen daer de magistraet bestaet uyt eenige lidmaten der kercken, sullen die van den kerckenraedt met de diaconen aldaer haren magistraet aenspreecken ende van haer begeeren, dattet hen believe eenige van hen collegie (professie doende van de Christelijcke religie) te committeren, om gesamentlijck eenen bequamen minister te verkiezen ende dat met advijs der classe. Item, daer geenen kerckenraedt en is, sal 't selve gheschieden by der classe alleen, met approbatie van den magistraet, behalven dat onder 't ressort van Vlissingen ende Vere achtervolght sal worden die resolutie desen aengaende, hen by den Staten vergunt, soo die den voorschreven steden ende classe van Walcheren aengeschreven is.

V. Geen minister sal verkooren ende aengenomen werden, sonder voorgaende examinatie over leere ende leven, te gheschieden by den classe ofte hen gedeputeerden, welverstaende aen densulcken, die te vooren in den dienst des Woordts niet gheweest en is. Degeene die te vooren ministers gheweest zijn, sullen behoorlijcke attestatie van leere ende leven overbrengen, nae de ordre des classis. Belangende voorts de nieuwelingen, mispriesters, monicken ende andere, die eenige secte verlaten hebben, en sullen totten ministerie niet toegelaten worden, voordat sy eenen merckelijcken tijdt beproeft zijn. Aengaende den beroepen minister, naedat hy der gemeente den tijdt van veerthien dagen sonder eenige merckelicke tegenspreekinghe voorghestelt sal zijn, sal openbaerlijck in sijnen dienst bevestight worden, ende dat met voorgaende stipulatie, afvraginge, vermaninge, gebedt, naer het formulier daarvan zijnde, ende met oplegginge der handen of met hantgevinge, soo hy noyt gedient en heeft, maer met hantgevinge alleene, soo hy te vooren gedient heeft.

VI. Niemandt sal mogen ghevordert worden, om opentlijck te predicken, tenzy dat hy een bevestight kerckendienaer zy, aen seecker gemeente verbonden. Doch hierinne en wort niet uytgesloten de oeffeninge van jonge proponenten ende dat met gesloten deuren, noch oock degene, die tot eenige kercken onder 't cruys te predicken gesonden worden.

VII. De dienaren des Woorts, die van nu af tot eenige kercken beroepen worden, sullen hem sonder conditie aen hare gemeente verbinden, in maniere dat se deselve niet en sullen mogen verlaten, om elders een beroepinge aen te nemen, sonder de bewillinge des kerckenraedts, met de diaconen ende degene die te vooren in dienste van ouderlinghschap ende diakenschap gheweest hebben, midtsgaders de magistraet ende met voorweten van de classe; ghelijck oock geen andere kercke sulck en sal mogen ontfangen, eer hy wettelijcke ghetuygenisse sijns afscheyts van de kercke ende classe, daer hy gedient heeft, vertoont hebbe.

VIII. Op d'ander zijde sullen degene, by dewelcke de beroepinge der ministeren staet, gehouden zijn deselve van behoorlijcke onderhout te versorgen.

IX. Dewijle een dienaar des Woordts, eens wettelick (als boven) beroepen zijnde, sijn leven lanck aen den kerckendienst verbonden zijnde, soo sal 't hem niet geoorloft zijn, hem tot eenen anderen staet des levens te begeven, tenzy om groote ende gewichtige oorsaecken, daarvan de classe kennisse nemen ende oordeelen sal.

X. Soo eenige dienaers door ouderdom, siekten ofte andersints haren dienst voor eenen tijdt verlaten moesten (hetwelcke niet sonder advijs des kerckenraedts geschieden en sal), sullen sy nochtans tot allen tijden de beroeping der gemeenten onderworpen blijven.

XI. Het sal niemandt gheoorloft zijn, den dienst sijner kercke onderlatende ofte in geen en seeckeren dienst zijnde, hier ende daer te gaen predicken, buyten consent ende autoriteyt des synodi ofte classis, ghelijck oock niemandt in een ander kercke eenige predicatie sal mogen doen ofte sacramenten bedienen, sonder bewillinge des kerckenraedts.

XII. Der dienaren ampt is in de gebeden ende bedieninge des Woorts aen te houden, de sacramenten uyt te richten, op hare medebroeders, ouderlingen ende diaconen, mitsgaders de gantsche gemeente goede acht te nemen ende ten laetsten met d'ouderlingen de kerckelicke discipline te oeffenen, ende besorgen dat alles eerlijcken ende met ordre geschiede.

XIII. Onder de dienaren des Woorts sal ghelijckheit ghehouden worden aengaende de lasten hares dienst mitsgaders oock in andere dingen (soovele moghelijck is), volgende het oordeel des kerckenraedts ende, dies van noode zijnde, des classis, hetwelcke oock in de ouderlingen ende diaconen te onderhouden is.

XIII. In kercken, daer meer bequame predicanten zijn, sal men het gebruyck der propositien aenstellen, om door sulcke oeffeninge eenigen totten dienst des Woorts te bereyden.

XV. De kerckenraden ende classen sullen alomme toesien, datter goede schoolmeesters zijn, die niet alleen den kinderen leeren lesen, schrijven, spraecken ende vrye consten, maer oock deselve in godsalicheydt ende in den catechismo onderwijsen, achtervolgende het placet van de schoolordeninge, onlanx by laste van de Ed. Mog. Heeren Staten gepubliceert.

Van de translatie ofte verplaetsinge des ministeren.

XVI. Wanneer een minister, in seecker kercke dienende, bevonden wort soo treffelijcken begaeft te zijn, dat hy in een ander plaetse met meerder vrucht soude kunnen dienen ende het geviele dat den minister voorschreven van een soodanigen gemeente begeert werde, de classe sal mogen dese saecke van de verplaetsinge vorderen, midts dit versoek denselven dienaar des Woorts mitsgaders sijnen magistraet ende kerckenraedt voorhoudende ende soeckende deselve door voegelijcke redenen daertoe te bewegen ende te bewilligen, voorhanden oock hebbende eenen anderen bequamen dienaar des Woorts, om in de plaetse van den anderen, die (uyt oorsaecke als vooren) elders versocht wort, met stichtinge gestelt worden.

XVII. Wanneer het gebeurt datter in eenige gemeente seeckere merckelijcke onwille rijst ende opstaet tegen haren minister, waerdoor denselven (hebbende nochtans stichtelijcke gaven) bevonden soude worden met vrucht daer niet langer te kunnen blijven, in desen val sal de classis arbeyden door alle voegelijcke middelen dese onwille te weeren ende, soo dit niet en kan geschieden, het sal by het oordeel der classe bestaen den voorseyden te verstellen ende dat met verklaringe van sijn onschult, soo hy onschuldich is.

Van de doctoren.

XVIII. Het ampt der doctoren ofte professoren in der theologie is de Heylige Schrift uyt te leggen ende de suyvere leere tegen alle ketteryen ende dolingen voor te staen.

Van de ouderlingen.

XIX. De ouderlingen sullen door het oordeel des kerckenraedts ende der diaconen verkoren worden, soodat het naer gelegentheyt van elcke kercke vry sal zijn, sooveel ouderlingen, als daer van noode zijn, der gemeente voor te stellen, om van deselve (ten

ware datter eenich beletsel voorviele) geaprobeert ende goet ghekent zijnde, met openbare ghebeden ende stipulationen bevestight te worden, oft een dobbel getal, om het halve deel by der gemeente verkooren te worden ende op deselfde maniere in den dienst te bevestigen, volgende 't formulier daarvan zijnde. Behalvens dat hierinne gevolgt sal worden de resolutie, by de Ed. Mo. Heeren Staten hierop ghenomen, die den steden ende classes respectivelick aengeschreven is.

XX. Der ouderlingen ampt is, behalven hetgheene dat boven artijckel 12 geseyt is, hen met de dienaers des Woorts ghemeyn te zijn, opsicht te hebben dat de dienaers midtsgaders hare andere medehulpers ende diaconen haer ampt ghetrouwelijcken bedienen ende de besoeckinge te doen, nae dat de gelegentheyt des tijds ende der plaetse, tot stichtinge der gemeente, so voor als na het Avontmael kan lijden, om bysonder de lidmaten der gemeenten te vertroosten ende t'onderwijsen ende oock andere tot de Christelijcke religie te vermanen.

Van de diaconen.

XXI. In alle kercken sullen diaconen wesen, lidmaten der kercken zijnde, welverstaende dat in sulcke plaetsen, daer de magistraet haer huysarmmeesters stelt, sy beyde te samen maer een collegie sullen maecken, met een gemeyn beurse soewel in 't ontfangen als in 't uytgeven, ten eynde dat alle de armen, sonder onderscheyt van religie, na den eysch van haren noot mochten geholpen worden, ghemerckt de aelmoessen sonder onderscheyt ghecollecteert worden, opdat door desen middel alle geschillen ende quaet vermoeden gheweert ende alle goede eenicheyt onderhouden worde.

XXII. De maniere van verkiesinge ende bevestinge van diaconen sal conform wesen de voorgaende maniere van verkiesinge ende bevestinge der ouderlingen, doch alsoo dat in soodanige plaetsen daer den magistraet ende kerckenraedt de diaconen verkiesen, sulcken ghebruyck stadt grijpen sal, ter tijdt toe, hier anders met stichtinge sal kunnen versien worden. Welck voorseyde collegie der diaconen ende huysarmmeesters wekelick byeen sullen komen, om met voorgaende aenroepinge van de naem des Heeren van henlieder bedieninge te spreekken, in der voegen dat oock ministers des Heyligen Woorts te dier plaetsen tot haerlieder vergaderinge vry acces sullen mogen hebben. Sal oock dit collegie t'sijner tijdt voor de magistraet hunne openbare rekeninge doen, oock ten overstaen van de ministers ofte eenige van den kerckenraedt, daertoe gedeputeert.

XXIII. Der diaconen eygen ampt is de aelmoessen ende andere armgoederen neerstelick te versamelen ende deselven getrouwelijck ende vlijtelijck, nae den eysch der behoefstigen, by der ingesetenen ende vreemdelingen met ghemeenen advijse uyt te deelen, de benaude te besoecken ende te vertroosten ende wel toe te sien dat de aelmoessen niet misbruyckt en worden.

XXIII. De ouderlingen ende diaconen sullen twee jaren dienen ende alle jaer sal het halve deel verandert ende andere in haer plaetse gestelt worden, ten ware dat het profijt ende de gelegentheyt eenigen kercken anders verhiesschen. Behalvens dat hierinne sal achtervolgt worden 't geene dat die van der Goes ende Vere desen aengaende is vergunt ende den voorschreven steden ende classes respectivelick aengeschreven.

Van de kerckelijcke t'samenkomsten.

XXV. Vierderley kerckelijcke t'samenkomsten sullen onderhouden worden: den kerckenraedt, de classicale vergaderinge, de particuliere ofte provinciale synode ende de generale oft nationale.

XXVI. In dese t'samenkomsten sullen geen andere dan kerckelijcke saecken ende deselve op kerckelijcke wijze gehandelt worden.

XXVII. In meerder vergaderinge en sal men niet handelen dan hetgene in mindere niet en heeft kunnen afgehandelt worden ende daertoe de gecommiteerde van yders collegie ofte kerckenraedt van hen principalicken gelast sullen zijn.

XXVIII. Soo yemant hem beklaeght door de uytspake der minder vergaderinge verongelijckt te zijn, deselve sal hem tot een meerder kerckelijcke vergaderinge mogen

beroepen, ende hetgene door meeste stemmen goet ghevonden is, sal voor vast ende bondigh gehouden worden, tenzy dat het bevonden worde te stryden tegen het Woort Godts oft tegen d'argumenten, in desen provincialen synodo besloten, soo lange als deselve door geen ander provintiale ofte generale synode verandert wort.

XXIX. Der ouderlingen t'samenkomsten sullen van de aenroepinge des naems Godts aengevangen ende met een dancksegginge besloten worden.

XXX. Die in dese voorsz. tweederley vergaderinge ofte t'samenkomste afghesonden worden, sullen hare credentiebrieven ende instructie, onderteekent zijnde van degene die se uytenden, medebrengen ende dese sullen geen keurstemmen hebben.

XXXI. In dese tweederley t'samenkomsten, sal by den preses ende accessor eenen schriba gevoeght worden, om naerstelijcken op te schrijven hetgeene waerdich is aengeteekent te zijn. Het ampt van den preses is, voor te stellen ende te verklaren hetgene te handelen is, ende wel toe te sien dat een yegelick sijn ordre houdt in 't spreekken, den knibbelachtigen ende die te heftigh zijn in 't spreekken, te bevelen dat se swijgen ende over deselve, geen gehoor ghevende, de behoerlicke censure te laten gaen. Voorts sal sijn ampt uytgaen wanneer de t'samenkomste scheyt.

XXXII. Hetselve seggen heeft de classis over den kerckenraedt, hetwelcke de particuliere synode heeft over de classe ende de generale synode over de particuliere.

XXXIII. In allen kercken sal eenen kerckenraedt zijn, bestaende uyt dienaren des Woorts ende ouderlingen, die ten minsten alle weecken eens t'samen komen sullen, alwaer den dienaar ofte de dienaers, soo daer meer zijn, by ghebeurte presideren ende d'actie regeeren sal. Ende sal oock de magistraet van de plaetse respectivelick (indien 't haer gelieft) een ofte twee van den haren, wesende lidmaten van de gemeente, by den kerckenraedt mogen hebben, om te aenhooren ende mede van de voorvallende saecken delibereren.

XXXIII. Welverstaende dat in de plaetsen daer den kerckenraedt van nieuws op te richten is, hetselve niet en gheschiede dan met advijs van de classe ende daer het getal van ouderlingen seer kleyn is, sullen de diaconen mede totten kerckenraedt genomen worden. Ende wanneer daer eenige particuliere uytsluytinge ofte diergelijcke gewichtige saecken te verhandelen zijn, soo sal men daerby roepen eenige notabele, soowel van de magistraet als andere, wesende t'samen lidmaten van de gemeente.

XXXV. In de plaetsen daer noch geen kerckenraedt en is, sal middelertijt by den classe gedaen worden 't gene anders den kerckenraedt naer uytwijzen deser kerckenordeninge opgeleyt is te doen.

XXXVI. In Zeelandt sullen vier classes zijn, te weten: Walcheren met Oostende; Axele ende Neusen, als appendentien voor desen tijdt; de classe van Schouwen met hare appendentien; de classe van Zuytbeverlandt met Wolterdijck; de classe van 't landt van Tholen met Reymerswael ende Bergen op Zoom, als op dese tijdt daarmede gheassocieert. Dese classes sullen, sooveel mogelijk is, alle drie maenden byeenkomen, totten welcken sullen verschijnen uyt elcke kercke eenen minister met eenen ouderlinck ofte meer, nae gelegenthey, met brieven van credentie. Item, sal aldaer eenen anderen preses t'elcker reyse zijn, 't zy by kere gestelt ofte by nieuwe verkiesinge.

XXXVII. Dese preses sal een yegelijcke kercke afvragen, of sy haer kerckenraedtsvergaderinge houden; of de kerckelijcke discipline geoeffent wort; of den armen ende scholen besorgt worden; ten lesten of daer yet is, daerin sy het oordeel ende hulpe der classe tot rechte instellinge harer kercke behoeven. De dienaar, dien 't in de voorgaende classe opgheleyt was, sal een korte predicatie uyt Godes Woort oft den catechismo doen, van dewelcke d'andere sullen oordeelen ende soo daer yet inne gebreeckt, 't selve aenwijzen. Ten lesten sullen in de leste vergaderinge voor de particulieren synodo verkoren worden, die op denselven synodum gaen sullen.

XXXVIII. In 't eynde van de classicale ende ander meerder t'samenkomsten sal men censure houden over degene, die yet strafwaardich in de vergaderinge gedaen ofte de vermaninge der minder t'samenkomsten versmaet hebben.

XXXIX. Sal oock de classis, daer sulcks noodich is, de vryheyt hebben eenige haerder dienaren van de eene classicale vergaderinge totte andere te authoriseren, om opsicht te

nemen op de leere ende leven der predicanten ende den stant der kercke, onder deselve classe sortierende, ende daarvan op de naeste vergaderinge rapport te doen.

XL. De kercke, in dewelcke de classis, item, de particuliere ofte generale synode t'samen komt, sal Sorge dragen dat se de acten der voorgaende vergaderinge op de naestkomende bestellen.

XLI. De instructie der dingen, die in de meerder vergaderinge te verhandelen zijn, sullen niet eer gheschreven werden voordat de beslytingen der voorgaende synode gelesen zijn, opdat 't gene eens afghehandelt is niet wederom voorghestelt werde, ten ware dat men 't achtende verandert te moeten zijn.

XLII. Soo wanneer eenen hooghdringende noot voorvalt, sal de synode provinciael, uyt de vier voorschreve classen bestaende, byeenkomen ende dat met voorgaende authorisatie van de Ed. Mog. Heeren Staten van Zeelandt. Tot welcken synodum sullen uyt yeder classe komen twee predicanten ende twee ouderlingen van de bequaemste ende ervarenste. In het scheidende van elcken particulieren synodo sal een seecker classe verordineert worden, om den tijdt ende plaetse van eenen anderen synodus te beschrijven.

XLIII. Alsser een nationael synodus beroepen wort, sullen twee ministers met twee ouderlingen uyt den provincionalen synodo van Zeelandt, met authorisatie van de Ed. Mog. Heeren Staten, derwaerts afgeveerdicht worden.

XLIIII. Alsoo in de provincie van Zeelandt gemeenten zijn van tweederley spraeken, is goetgevonden dat de kercke van de Duytsche ende Walsche talen, elck, sullen op haer selven haren kerckenraet, classicale vergaderinge ende particuliere synode houden.

Van de leere, sacramenten ende andere seremonien.

XLV. De dienaers des Woorts, item, de professores in der theologie ende andere consten ende talen, mitsgaders de rectores van de publijcke schoolen, sullen de belijdenisse des geloofs der Nederlandtsche kercken ofte den Christelicken catechismum onderteekenen, ende de dienaren des Woords, die sulcks sullen refuseren, sullen de facto van haren dienst by den kerckenraet ofte classe opgeschort worden, ter tijdt toe sy haer daerin verklaert sullen hebben, ende indien sy obstinatelijck in weygheringe blijven, sullen van haren dienst gheheelen afgeset worden.

XLVI. Niemandt van de Gereformeerde religie van dese provincie sal hem onderstaen eenigh boeck ofte schriften, van hem ofte van een ander ghemaect ofte overgeset, handelende van de religie, te laten drucken oft andersints uyt te geven, dan hetselve voorhenen doorsien ende goet gekent zy van de dienaers des Woorts, sijn particulieren synodi ofte professoren der theologie onser belijdenisse.

XLVII. Het verbondt Gods sal aen de kinderen der Christenen metten doop (soo haest als men de bedieninge desselven hebben kan) besegelt worden ende dat in de openbare versamelinghe, wanneer Gods Woort ghepredickt wort. Doch ter plaetse daer niet sooveel predicatie gedaen worden, sal men eenen seeckeren dagh ter weecken verordineren, om den doop extraordinaerlick te bedienen, soo nochtans dat hetselve sonder predicatie niet en geschiede.

XLVIII. De dienaers sullen haer beste doen ende daertoe arbeyden, dat den vader sijn kint ten doope presentere, ende in de gemeente daer men neffens den vader oock gevaders ofte getuygen by den doop neemt (hetwelck ghebruyck, in hem selven vry zijnde, niet lichtelijcken te veranderen is), betaemt het dat men neme die der suyvere leere toegedaen ende vroom van wandel zijn.

XLIX. De dienaers sullen in 't doopen het formulier van de instellinghe ende ghebruyck des doops (dat tot dien eynde gedruickt is) gebruycken.

L. De namen der gedoopte mitsgaders der ouderen ende getuygen, item, den tijdt des doops sullen opgeteekent worden.

LI. Men sal niemant tot het Avontmael des Heeren toelaten dan die nae de gewoonheit der kercke, tot welcken hy hem voeght, belijdenisse der Gereformeerde religie ghedaen heeft, midtsgaders hebbende getuyghnisse eens vroomen wandels, sonder welck oock degene, die uyt ander kercken komen, niet toegelaten sullen worden.

LII. Alle de kercken deser provincien sullen, soveel mogelijk is, eenderley wijze in de bedieninge des heyligen Avontmaels houden, welverstaende nochtans dat de uytwendige ceremonien, in Godts Woort voorgeschreven, niet verandert ende alle superstitionen vermijdet worden, ende dat, na voleyndinge der predicatie ende der gemeener gebeden, op den predickstoel het formulier des Nachtsmaels mitsgaders het gebedt, daertoe dienende, voor een tafel sal gelesen worden.

LIII. Het Avontmael des Heeren sal ten twee ofte drie maenden eens, sooveel mogelijk is, ghehouden worden, ende sal stichtelijck zijn, daer 't de ghelegentheyte der kercken kan lijden, dat op den Paeschdach, Pincxsterdach ende Kersdach 't selve gheschiede, doch ter plaetse, daer noch geen kerckelicke ordre en is, sal men eerst ouderlingen ende diaconen stellen by provisie.

LIIII. Also de avontgebeden in veel plaetsen vruchtbaer bevonden worden, soo sal in 't gebruyck derselven elcke kercke volgen hetgheene sy achtet tot haerder meeste stichtinge te dienen. Doch wanneer men se begeeren soude wech te nemen, sal 't selve niet sonder oordeel der classe mitsgaders der Overheyte, der Gereformeerde religie toegedaen, gheschieden.

LV. In tijden van oorlogen, pestilentie, diere tijdt, sware vervolginge der kercken ende andere algemeene swaricheden sullen de dienaren der kercken de Overheyte bidden, dat door hare autoriteyte ende bevel openbare vast- ende biddagen ingestelt ende gheylight mogen worden.

LVI. De gemeenten sullen onderhouden benefens den Sondagh, den Christdach, Paeschdach ende Pincxsterdach.

Van de Christelijcke straffe ofte forme der discipline.

LVII. Gelijkkerwijs de Christelijcke straffe geestelijck is ende niemant van 't burgerlijck gherichte ende straffe der Overheyte bevrijdt, also worden oock, benefens de burgerlicke straffe, de kerckelicke censuren nootsaekelijck vereyscht, om den sondaer met der kerck ende sijnen naesten te versoenen ende de ergernisse uyt der gemeente wegh te nemen.

Van de opschortinge ende afsettinge der ministers van haren dienst.

LVIII. Wanneer eenige minister beschuldicht wort een sulcke sonde begaen te hebben, verdienende de straffe der opschortinge van sijnen dienst, in desen val sullen die persoonen, by denwelcken het beroepen der ministeren als vooren bestaet, byeenkomen, ende, naerdatsy over dese saecke naerstigh ondersoek sullen gedaen hebben ende bevindende dat de beschuldiging waerachtigh is, alsoo dat den beschuldighden overtuyght wort, sullen strax denselven, met advijs des classis, van sijnen dienst suspenderen, ende dat soolange totdat hy by het oordeel der voornoemde, die hem opgheschort hebben, ghevonden sal zijn dat hy met stichtinge wederom in sijnen dienst treden mach.

LIX. Belangende de sonden, dewelcke de straffe der afsettinge verdienen, zijn dese, namelick: valsche hertneckige leere ofte ketterye, openbare scheurmaeckinge, opentlicke blasphemien, simonie, trouwlose verlatinge des diensts ofte indringinge in eens anders dienst, meyneedicheyte, overspel, hoererye, dieverye, geweld, gewoonlijcke dronckenschap, vechterye, vuyl gewin ende in summa diergelijcke grove sonden, die den autheur by der werelt eerloos maecten. Over sulcks wanneer eenige minister (d'welck Godt verhoeden wil) een van dese voornoemde sonden soude begaen hebben ende 't selve genoeg bleecke, in desen gevalle sullen die persoonen, by denwelcken het beroep des ministers als vooren bestaet, byeenkomen ende hem de facto van sijnen dienst stellen, ende indien daer yet voorviel, waerdoor dese afsettinge soude belet worden, het ware door ongehoorsaemheydt van den afgesetteden ofte door onachtsaemheyte van dengenen, dien het officie der afsettinge toekomt, in sulcken gheval sal de synodus van deser provintie, met vier gecommiteerden uyt de Ed. Mog. Heeren Staten, wesende lidmaten der kercken, byeenkomen, ten eynde sy ghesamentlijcke, kennisse deser sake genomen hebbende, sententie diffinitive strijcken, welcke sententie sal by den voorsz. Ed. Mog. Heeren Staten (als daertoe geauthoriseert ende ghequalificeert zijnde) ter executie gestelt worden.

LX. Doch dese artijckel wordt op deser volgende maniere verstaen, dat, wanneer eenigen minister, openbare ketterye als boven bedreven hebbende, over dese sijne ketterye leetwesen hadde, naedat hy van sijnen dienst afgeset is, en sal tot het gebruyck van het heylige Nachmael niet toeghelaten worden dan met sijne openbare schultbekenisse ende wederroepinghe voor de gemeente. Evenwel en sal den soodanigen tot den dienst des Woorts niet wederom aengenomen worden dan met ordinantie van de synode deser provincie. Ende sal dese procedure oock gehouden worden ontrent sodanige ministers, die om eenigen van de sonden, boven gementioneert, afgeset zijn.

Van de afsettinge der ouderlingen ende diaconen.

LXI. De ouderlingen ende diaconen sullen om deselve sonden, als vooren in de afsettinge van de dienaren des Woorts vermeld staen, van haren dienst afgeset worden, ende dat by den kerckenraedt, met advijs der classe.

Van de gemeene discipline.

LXII. De sonden gaen ofte de leere ofte de zeden aen. Onder de sonden, die de leere aengaen, tegen de ware leere strijdende, mach men dese navolgende specien tellen, kettische leere, afval van de Christelijcke religie ende ghemeenschap der kercken, tegenspreekinghe ende lasteringe Godts, sijns heyligen Woordts ende der heyliger sacramenten, lanckduerigh afblyven van des Heeren heyligen Avontmael, komende ende geschiedende uyt sorgeloosheyt ende verachtinge van alle goede vermaninge des kerckenraets, ende voorts alle sonden, die grovelick tegen de eerste tafel der goddelijcken wet geschieden.

LXIII. De sonden tegens de goede zeden zijn dese: dootslach, overspel, bloetschande, vrouwenkracht, ongeoorloofde bywooninghe ende diergelijcke specie van concubinatus ende hoerdom, rooverye, dieverye, straetschenderye, dronckenschap ende in somma wat daer grovelick strijdt tegen de tweede tafel.

LXIII. Dese sonden, soowel tegens de leere als tegens de zeden strijdende, zijn onderscheyden in heymelijcke ende openbare.

LXV. Heymelicke sonden zijn dewelcke heel secreet ende niemant bekend zijn dan Godt ende de conscientie desgenen die se begaen heeft oft die daer maer ergens binnens-huyse geschieden, dewelcke over sulcks behooren in 't heymelijck ghebetert te worden.

LXVI. Openbare sonden zijn dewelcke ter eerster instantie also geschieden, dat se der menichte bekend zijn, wanneer die op marcten, straten, in openbare vierscharen ofte publijcke wachten begaen worden. Item, dewelcke door verachtinge van alle goede vermaningen openbaer worden ofte soodanige criminele misdaden, dewelcke, in haer selven heymelijck zijnde, nochtans, door klappernye ofte andersins ruchtbaer gheworden zijnde, behoerlijcken met ghetuygen bewesen worden. Insgelijcx sulcke sonden, die de Overheyt aen lijf ofte met eenige andere onteeringe met voorgaende openbare sententie dadelick verwesen ofte daarvan remis gegeven heeft.

LXVII. Beroerende de tweede specie der heymelijcke sonden tegens de rechte leere, wanneer yemandt in een heymelijcke dwalinge staecke tegens 't fundament der Christelijcker leere ende 't selve van yemandt vernomen wordt, deselve sal sulcks den minister des Woordts te dier plaetsen aendien, ten eynde sulcx door de heymelicke, vriendelicke ende christelijcke vermaningen, met goede discretie gebetert worde, ende sal den minister hierin volgen de trappen, van onsen Heere Christo verordineert. Matth. 18.

LXVIII. Noopende de openbare sonden tegen de leere sal dese forme der discipline gevolgt worden: De eenvuldige, die, met ketterye verstrickt zijnde, van de gemeente Christi wijckt ende geen afbreucke en doet, alsoo hy niemant verleydet, de kerckenraedt sal hem broederlijcken vermanen, ende, soo hy geen ghehoor en geeft tusschen dien tijdt ende 't aenstaende Nachmael, soo sal hy van 't Nachmael des Heeren gehouden worden. Daerenboven sal den kerckenraedt ontrent denselven vele ende lanckduerige vermaningen ghebruycken, dewelcke, soo hy die obstinatelijcken verworpt, in desen gevalle sal den kerckenraedt naer langen tijdt in hare vergaderinge, met voorgaende advijs der classe, verclaren, dat se hem voor geen lidtmaet der gemeente meer en houden totdat hy hem

bekeert, welke verclaringe, aldus in den kerckenraedt gedaen zijnde, sal aen denselven door eenige van den kerckenraedt ghebootschapt worden, midtsgaders oock dengenen, die den sulcken kennen ende naer hem vragen. Eyndelicken soo men bevindt, dat de soodanige in hertneckicheyt voortgaet ende jae andere verleydet, soo sal men met hem als hiernaer metten verleyders handelen.

LXIX. Maer belangende de obstinate lasteraers ende verleyders, men sal tegens hen (naer alle behoerlijcke vermaninge aen hen gedaen) totte openbare excommunicatie procederen, naer uytwijzen der voller forme, daarvan in drucke zijnde, welverstaende met voorgaende advijs des classis, also dat, wanneer den kerckenraedt met den diaconen tot het delibereren van dese nootsaeckelijcke afsnijdinge byeen sullen comen, daer tegenwoordich sullen zijn eenige van de magistraet, wesende lidmaten der gemeente, daertoe versocht ende ghe-deputeert, ende soo de soodanige als vooren voor d'excommunicatie hem bekeert, soo sal 't selve met uytdruckinge sijns naems der gemeente aenghedient worden.

LXX. Belangende de heymelijcke sonden tegens de zeden van de eerste specie, die alleen Godt ende de conscientie, die se gedaen heeft, aengaen, daerover, soo lange die soo verborgen blijven, en heeft de kerckelijcke discipline gheen plaetse, ende al waren der eenige conjecturen door 't quaet vermoeden, de saecke moet nochtans yemandt blijcken, quia de occultis non judicat ecclesia.

LXXI. Aengaende de andere soorte van heymelijcke sonden, als vooren in de beschrijvinge, hierinne sullen desulcke, die daer afweten, volgen den uytgedruckten regel onses Heeren Christi, Matth. 18. Ende den kerckenraedt en sal niet lichtelijck de clachten tegen eenige persoonen, door onseker geruchten tot hare kennisse comende, aennemen, al waren 't oock persoonen, die daer seyden dat sy daer afweten, maer men sal hen vragen, of sy ontrent haren Christelicken broeder het officie van de particuliere vermaninge gedaen hebben ende dat in haren vollen leden; seggen se daerop neen, men sal se op sodanich onbehoorlick aengeven berispen; seggen se ende bewysen se dat ja, den kerckenraet sal voort handelen naer behooren ende eysch der saecken.

LXXII. Noopende voorts de eerste specie der openbare sonden tegens de zeden, dewelcke van de magistraet alhier niet en worden ordinaerlijck ghestraff, als dronckenschap, kyven, dansen, vechten, singen van oneerlijcke liedekens etc., men sal hierinne alle voorsichticheyt ende discrete moderatie ghebruycken in dese manieren: dat, wanneer sulcx tot kennisse des kerckenraedts ghecomen is, deselve, die so gesondicht heeft, sal of in haer collegie ontboden worden ter vermaninge ofte door eenige van den kerckenraedt aengesproken worden, ende, indien degene, die hem als boven vergrepen heeft, seght dat hem leet is, belovende beteringe ende sulcx verclarende in de presentie van de vergaderden kerckenraedt, datselve sal alsoo aengenomen worden, welverstaende dat, tot weeringe van soodanich openbaer schandael ofte argernisse ende contentement der kercke, soo sal den kerckenraedt daeghs voor het Avondtmael des Heeren ofte Sondaeghs voor de bedieninge van 't selve der gemeente van den predickstoel aengeven, soo sy eenige sagen ter tafel des Heeren gaen, aen dewelcke sy eenich openbaer schandael, als vooren, gesien hadden, ende dat over sulcx eenen yegelijcken hem daarmede soude tevreden houden ende hem naerstelick wachten van ergernissen te geven. Maer soo daer yemandt ware, dewelcke uyt oorsaecke als boven vermaent zijnde, geen teecken der boetvaerdicheyt en gawe, waardoor hem van den kerckenraedt de tafel des Heeren verboden wert, ende bestont niettegenstaende ter tafelen des Heeren te gaen, desulcke sal met alle heusigheyt daarvan gehouden werden. Ende soo onder de voorghemelde eenige waren, die, vermaent zijnde, metten monde leetwesen beleden ende nochtans wederom vervielen, over de soodanige sal de uysterste straffe zijn het verbieden van de tafel des Heeren totter tijdt sy hen bekeeren. Daerenboven de soodanigen, dewelcke, over dese voorgemelde sonden vermaent zijnde, merckelijcke verachtinge toochden, item, desulcke die over sonden, niet crimineel zijnde, heymelijck geschiet, maer daarnaer met vollen trappen vermaent zijnde, hertneckigh blijvende openbaer worden, tegens de soodanige sal den kerckenraedt handelen als boven staet tegens die eenvoudige tot secten vervoerde.

LXXIII. Tegens desulcke, die in 't heymelick criminele sonden gedaen hebben, die

naderhant door clapperye in 't openbaer comen, alsoo datter twee ofte drie zijn die 't selve den kerckenraet aendienende ende 't selve gelijckelick ghetuygen, den kerckenraet sal die persoonen midtsgaders den beschuldichden hooren. Ende hoewel de beschuldichde blijft by 't logenen van 't crime, soo sal men hem evenwel om de ergernisse wil eenen langen tijdt van 't ghebruyck des Heeren Nachmael houden, totdat de saecke anders aen den dach comt, ende, soo dat niet en geschiede, alsdan sal den kerckenraet oordeelen of men hem can met stichtinge ter tafel des Heeren toelaten ofte niet. Ende soo het geviel dat dit stuck geheel seker wiert ende hy het bekende, blyvende nochtans den beschuldichden obstinaet in verachtige der vermaninge, so sal men tegens hem totter openbare excommunicatie voorts gaen, naer 't formulier daarvan zijnde.

LXXIII. Belangende de laetste specie der openbare sonden tegens de zeden, die de magistraet aen lijf ofte met eenige andere onteeringe met voorgaende openbare sententie dadelijck verwesen ofte daarvan remis gegeven heeft, indien die soodanige de vermaninge aenneemt ende hem bekeert, soo sal sijne bekeeringe met uytdruckinge sijns naems der gemeente kennelick gemaect worden, maer, so hy obstinatelick alle vermaninge verwerpt, men sal tegens hem, midts in den eersten trap, sijnen naem uytdruckende, totter voller excommunicatie procederen, naer 't formulier daarvan zijnde.

LXXV. De dienaers des Woordts, ouderlingen ende diaconen sullen onder hen de Christelijcke censure oeffenen ende malkanderen van de bedieninge haers ampts vriendelick vermanen.

LXXVI. Dengenen, die uyt een gemeente vertrecken, sal een attestatie ofte getuygenisse haers wandels, by advijs des kerckenraets, medegegeven worden onder den zegel van de kercke, of, daer geen zegel en is, van twee onderteyckent.

LXXVII. Voorts sal den armen, om ghenoechsame oorsaecke vertreckende, van de diaconen bystant gedaen worden naer discretie, mits aenteeckenende op den rugge van hare attestatie de plaetse, daer sy henen willen, ende de hulpe, die men haer gedaen sal hebben.

LXXVIII. Geen kercke sal over ander kercken, geen dienaer over ander dienaer, geen ouderlingh of diaken over ander ouderlingen oft diaconen eenige heerschappye voeren.

LXXIX. In middelmatige dingen sal men de buytenlantsche kercken niet verwerpen, die een ander gebruyck hebben dan wy.

LXXX. Dese voorgaende articulen, aldus by dese provinciale synodus van Zeelandt als tot stichtinge der kercken goet ende dienstelick gevonden ende besloten op het welbehagen der Ed. Mo. Heeren Staten van Zeelandt, en sullen by geen kercke oft classe mogen verandert, vermeerdert oft vermindert worden.

Onder stont: Daniel de Dieu, electus synodi praeses, Philippus Lansbergius, assessor, Joannes Miggrodius, electus scriba. Lager stont noch aldus: Concordat collatione facta, per me. Ende was onderteeckent: C. Roels.

XXVIII. 8 Maart 1591. *Kerkenordering van Holland* 1).

Achterevolgende de commissie van de Heeren Ridderschap, Edelen, Steden van Hollandt ende West-Vrieslandt, representerende de Staten van denselven lande, in date den eersten Februarij des jaers 1591, hiernaer van woerde te woerde geinsereert. d'Edelen ende gedeputeerden van de steden van Hollandt ende West-Vrieslandt, geresumeert hebbende de kerckenordeninge, die in den jare 1583 was geconcipteert, hebben verklaert, goetgevonden ende geresolveert, dat, ten eynde een eenparige ordre diesaengaende voortaan binnen den voorschreven lande mach worden onderhouden ter eeren Godts ende ten dienste van den lande, ende over sulcks alle misverstandt ende oneenigheyt cesserende ende verhoet mogen worden, van wegen d'Edelen ende steden acht personen sullen worden gecommiteert ende

1) Naar *Groot Placcaetboek* III, blz. 452 vlg.

van gelijcken acht personen van wegen der kercken, die den vijftwintighsten deser maendt alhier in den Hage sullen compareren, om te samen in besoiigne te treden op de saecken van de kercken ende sulcks te resumeren het voorschreve concept van den kerckenordeninge ende t'samentlijcken ten besten te helpen adviseren op 't gene tot dien eynde noodigh ende dienstigh wesen sal en den Staten van alles te doen rapport, ende hebben de Staten daertoe gecommiteert van wegen d'edelen ende steden: jonckheer Willem van Suylen van Nyvelt; d'advocaat van den lande; mr. Gerard van Wijngaerden ende Johan van Banchem uyt den Hoogen Rade; Leonard Kasenbroot ende Dirck van Leeuwen uyten Provincialen Rade; Adriaen van Weresteyn ende D. Franchois Maelson, Henricus Corputius van Dordrecht, Arnoldus Cornelii van Delff, Johannes Wtenboomgaert uyten Hage, Gualterus de Roy van Leyden, Jacobus Arminius van Amsterdam, Joannes Damius van Haerlem, Andreas Castricomius van Enckhuysen ende Guilhelmus Puppius van Edam, die daertoe te samen gecommiteert zijn, om t'samentlijk, of, by absentie van eenige derselver, by het meerendeel van henlieden in de voorsz. saecke te besoiignen. Alle welcke personen, ten fine als vooren, met den eersten sullen beschreven worden. Gedaen in den Hage onder het zegel van de Staten voornoemt, hierop gedrukt, den eersten Februarij 1591. Onder stont geschreven: ter ordinantie van de Staten; ende was onderteekent C. de Rechtere. Ende 't zegel der voorsz. Staten in rooden wasse, daerop gedrukt. Hebben de voorschreve gecommiteerden, alle te samen (uytghesondert Gualterus de Roy, kerckendienaer tot Leyden, die overmits syne indispositie niet en is gecompareert geweest) naer verscheyden vergaderingen, t'samen-spreeckingen, beradingen ende onderwysingen en op alles rypelijcken gelet, ende reguard genomen hebbende op verscheyden kerckelijcke ordonnantien in andere landtschappen, eendrachtelijcken voor een goede ordre in de Christelijcke kercke der voorschreve landen, tot Godes dienst conform der heylige Schrift, goetgevonden het concept van de kerckelijcke ordonnantie, sulcks hiernaevolgt:

De ridderschap, edelen ende steden van Hollandt ende West-Vrieslandt, representerende den Staten van denselven landen, allen die desen tegenwoordige sullen sien ofte hooren lesen, saluyt. Alsoo de Christelijcke Overheydt toestaet voor al goede sorge te dragen dat de leeringe des heyligen Euangeliums onses Heeren Jesu Christi in alle suyverheyde gemeente werde voorgedragen ende dat de Christelijcke kercke in goede ordre ende politie werde onderhouden, 't welck niet en mach geschieden, tenzy datter seeckere regulen ende ordonnantien werden voorgesteld, daeruyt een yegelijck weten mach, hoe hy hem in zijn ampt, beroepingende ende leven sal hebben te dragen, soo ist, dat wy, om hierin te voorsien ende ten eynde de kercke van Hollandt ende West-Vrieslant met goede eendracht ende correspondentie op eenen eenparigen voet werden geregeert, ende datter geene abuysen of scheuringen in en cruypen, maer dat hem de gemeente meer ende meer om de suyvere leere des heyligen Euangeliums aen te nemen mach begeven, hebben met deliberatie van den hooghgeboren Prince Maurits, geboren Prince van Orange, Grave van Nassou, etc., Gouverneur ende Capiteyn-Generael van de voorsz. landen, ende hierop eerst ende alvooren gehadt 't advis van de praesident ende raden van den hooge ende provincialen Raden, midtsgaders van verscheyden kerckendienaren van den voornoemden lande, ende insonderheyde gelet op de gelegentheyde des jegenwoordigen tijdts, by provisie ende totdat bevonden sal worden anders te behooren ende sonder nochtans eenige buytenlantsche kercken te misprysen ofte praejudicieren, al ist dat die in middelmatige dingen eenigh ander gebruyck mogen hebben, geordineert en gestatueert hebben, ordineren en statueren by desen, dat overal in den lande van Hollandt ende West-Vrieslandt in de bedieninge des Woorts Godts ende andere kerckelijcke saecken of daarvan dependierende, onderhouden ende achtervolgt sullen worden de poincten ende articulen, hiernaevolgende:

Verkiesinge van de kerckendienaren binnen de steden.

I. Eerst, soo wanneer in de steden eenigen dienaar des Woords Godts sal ontbreecken, sullen de burgermeesteren ende regeerders derselver steden committeren vier personen, die sy daertoe alderbequaemste sullen verstaen. Ende sullen de burgermeesteren ende regeerders voorsz. den dienaren des Woords Godts ende ouderlingen der kercken in deselve steden

bevelen mede uyt den haren vier personen te committeren, die ghesamentlijk, nae voorgaende gebeden ende ondersoek, diesaengaende by henlieden te doen, procederen sullen tot verkiesinge van alsulcken persoon of personen als hen goetdunken sal tot den voorseyden dienst van noode, nut ende bequaem te zijn, ende deselve hare verkiesinge alsdan voordragen het collegie van de voornoemde burgermeesteren en regeerders. Ende indien de gedane verkiesinge denselven aengenaem is, sal den verkosen persoon in der maniere naevolgende geexamineert werden, ende, sooverre hy bevonden wordt bequaem ende genoegsaem van Godt begaeft te zijn, sal hy den gemeente in de kercke voorgehouden worden. Ende indien binnen veerthien dagen daerna niemandt hem en openbaert, die eenige redenen weet voor te brengen, daeromme men hem niet en behoorde t'ontfangen, sal hy tot den voornoemden dienst met oplegginge der handen, ofte anders, nae de wyse van een yegelijke kercke, aengenomen ende in de bedieninge van den voornoemden dienst gestelt worden. Maer sooverre de voorsz. burgermeesteren ende regeerders verklaren de voorseyde verkiesinge henlieden niet te behagen, sullen de voorseyde gedeputeerden ende in de maniere als vooren tot nieuwe verkiesinge van eenige andere procederen.

Verkiesinge van de kerckendienaren ten platten lande.

II. Ende so wanneer in de dorpen eenigen dienaar des Woorts van nooden sal wesen, sullen de hooftofficier met den schout ende gerechte aldaer vier personen uyt den parochie, die sy daertoe alderbequaemst vinden, committeren, die met drie dienaren uyt en classe van dien quartiere met een ouderlingh van de kercke, ofte, daer geen ouderlingen en zijn, met een vierde dienaar van de voorseyde classe, gesamentlijk tot verkiesinge van een bequaem kerckendiaer sullen procederen en denselven behoorlijk doen examineren, en daernaer der gemeente in de kercke doen voorhouden, omme, 't selve in de manieren als vooren ghedaen, den verkosen dienaar in den dienst aengenomen ende sulcks als voren gestelt te worden. Ende aengaende de parochien ende kercken, daarvan particuliere heeren ofte ambachtsheeren recht van gift der kercken hebben ende daarvan in datelijck gebruyck zijn, deselve heeren ofte ambachtsheeren sullen uyt hare heerlijkheden ofte ambachtsheerlijckheden, daer 't selve valt, committeren vier personen, die sy daertoe bequaemst verstaen, dewelcke met drie dienaren van de classe van dien quartier ende een ouderlingh van de kercke, ofte, daer geen ouderlingen en zijn, met een vierde dienaar van denselven classe, gesamentlijk tot de verkiesinge van een bequaem kerckendiaer sullen procederen. Ende, hetselve gedaen zijnde, sullen die den voorsz. heeren ofte ambachtsheere presenteren. Ende indien hen de verkiesinge behaeght, sal, geexamineert, de gemeente voorgehouden ende in den dienst gestelt worden, als voren verhaelt is. Maer sooverre hy verklaert dat hem de verkiesinge niet en behaeght, sullen de voornoemde gecommiteerden in der maniere als vooren tot nieuwe verkiesinge van eenige andere procederen. Ende sal yegelijke classe alle jaers vier kerckendienaren onder henluyden deputeren, die, als 't van noode sal wesen, over de voornoemde verkiesinge sullen staen, sonder dat de voorsz. verkiesinge geretardeert sal worden door absentie van yemanden der voornoemde gecommiteerden, daertoe van te vooren geinsinueert zijnde. Welcke insinuatie by den hooftofficier ofte den heere ofte ambachtsheere binnen den tijdt van twee maenden sal moeten geschieden, naedat de kercke van een dienaar sal wesen onvoorsien.

Van de examinatie der kerckendienaren.

III. De voorsz. examinatie sal gedaen worden by een van de professoors der H. Theologie in de Universiteyt tot Leyden, wesende van de Nederduytsche spraecke ende twee kerckendienaren, die daertoe jaarlijcks by de synodale vergaderinge sullen worden gecommitteert, ten overstaen van twee, by ons jaarlijcks te committeren, ende insgelijcks van de gecommiteerden van de burgermeesteren ende de regeerders van de steden, ende van de hooftofficier, schout ende gerechte van den dorpe, den heere of ambachtsheere respective, die over de verkiesinge ghestaen hebben of eenige van haerluyden, indien syluyden daarby begeren te komen. Ende sullen de voorgenoemde gecommiteerden tot d'examinatie den verkoren dienaar naerstelijck ondersoeken in tweederley manieren. Eerst,

of hy goede ende gerechte kennisse ende gevoelen heeft van de H. Schriftuyre en of hy bequaem en suffisant is, om deselve der gemeente tot opbouwinge van Godes kercke voor te houden. Tot welcken eynde men hem sal doen tracteren ende uytleggen alsulcke passagien van de schriftuyre ende leeringen, als men hem sal voorhouden, hem onder-vragende op seeckere poincten van de leere ende hem doende wederlegghen de argumenten, die de vyanden der waerheyt gewoon zijn daertegen te werpen. Ende om te verhoeden dat degene, die beroepen wordt, niet en zy van eenigh quaet gevoelen, sal van nooden wesen hem te doen verklaren, dat hy wil houden en navolgen de leeringe der heyliger propheten en apostelen, sooals die begrepen is in den Ouden en Nieuwen Testamente, ende sommierlijck vervatet in den catechismo, by de kercken van Hollandt en West-Vrieslandt aengenomen. Ende ten tweeden sullen de gecommiteerden voornoemt naerstigh onder-soeck doen op sijn voorgaende leven; of hy is van goeden zeden ende hem onberispelijck heeft gedragen, volgende den regel, daarvan voorghestelt by den heyligen apostel Paulo in den eersten Sendbrief aen Tim., 3 Cap., ende aen Titum., 1 Cap.; welverstaende, dat degene, die eens geexamineert ende op de ghedaen examinatie tot den kerckendienst ge-admitteert is ende daarvan goede getuygenisse brengt, van nieuws niet gheexamineert sal worden, ten ware by den gecommiteerden op de verkiesinge anders wert goetgevonden.

Van den eedt der kerckendienaren.

IV. Alle kerckendienaers sullen in 't aennemen van den dienst gehouden wesen te sweren aen handen van de magistraet van de steden, hooftofficier van den platten lande, particuliere heeren of ambachtsheeren respectie, of hare gecommiteerden: eerst, dat sy Godes woordt en euangelium oprechtelijck en ghetrouwelijck sullen leeren en predicken tot opbouwinge der kercken, daeraen sy hen hebben verbonden, sonder eenige nieuwe en van te voren by de kercken niet aenghenomen leeringen den volcke voor te dragen, ende dat sy hare leeringhen niet en sullen misbruycken tot hare particuliere affectien, of omme yemandt daerdoor te behagen; maer dat sy alle deselve met een oprechte conscientie sullen rechten, tot de glorie Godes ende meeste stichtinge van syne gemeente.

V. Ten tweeden, dat sy sullen onderhouden dese kerckelijcke ordonnantie ende hem daerinne ende in alles anders wel ende getrouwelijck quyten, sulcks als goede ende ghetrouwe kerckendienaers toestaet ende behooren te doen.

VI. Ten derden, dat sy in alles de eere en de meeste oorbaer van den lande ende insonderheyt van de plaetse haerder residentie sullen soecken te vorderen ende na haer vermogen haer beste te doen dat de gemeente in goeden pays ende eendracht mach blyven; ende dat sy haren dienst niet sullen sonder wettelijcke oorsaecke verlaten, soo in tyden van tegenspoet als van voorspoet, 't zy dan om pays, oorlogh, pest oft andersints.

VII. Ende ten laetsten, dat sy hen sullen onderworpen houden alle politijcke rechten en ordonnantiën van den lande, steden ende plaetsen haerder diensten, en dieshalven een eygelijck goetd exempel geven van der magistraten in alles gehoorsaem te zijn, voor sooveel haren dienst sal toedraghen, ende sonder daerdoor te verminderen hare vryheyt om Godes woordt vrymoedigh te mogen verkondigen.

VIII. Ende sullen de kerckendienaers, als sy in eenige steden of plaetsen op den voorsz. eedt ontfangen zijn, voor hen en hare kinderen gehouden worden als burgers of poorters derselver steden en plaetsen ende over sulcks alle steden rechten en vryheden derselver mede genieten.

IX. Ende en sal niemant hem mogen onderwinden het ampt van eenen kercken-dienaer, sonder, als vooren verhaelt is, verkoren, geexamineert ende geadmitteert te zijn.

Van 't collegie der studenten tot Leyden.

X. Ende ten eynde men tot allen tyden bequame persoonen mach vinden, die men tot bedieninge der kercken van Hollandt ende West-Vrieslandt sal mogen beroepen, sal voortaan tot kosten van 't gemeene landt in de Universiteyt tot Leyden, ten langhsten voor den tijdt van ses jaren achtereenvolgende, onderhouden worden een aental van sesendertigh jongeren, die men uyt de gramaticale schole sal verkiesen ende by getuygenis

van haerluyder schoolmeesters ende anders goede hope van voortganch sullen geven, welcke aldaer geduyrende den voorseyden tijt in studio Literarum ende Theologie gehouden ende tot bedieninge der kercken geoeffent sullen worden, om, haerluyder studium volbracht zijnde, uyt deselve bequame kerckendienaers verkoren te mogen worden, daer ende alsoo 't van noode sal wesen, welverstaende, dat alle deselve jongeren voor 't geheele landt gemeen sullen wesen ende dat yegelijck van henluyden geschickt sal wogen worden ter plaetse daer hy (na de gaven hem gegeven) bevonden sal worden best te dienen, ende sullen altijd in plaets van de afgaende ende beroepene jongers andere worden gesubstitueert, verkoren ende versocht, volgende d'ordonnantie, daarvan zijnde of noch te maecken.

't Stellen van de ouderlingen en diaconen.

XI. De ouderlingen ende diaconen sullen alle jaers gestelt worden sulcks als hierna volght: Te weten, dat in steden op ghelijcker wyse, als hiervooren in 't eerste articul is verhaelt, burgermeesters, regeerders ende vroetschappen vier persoonen, die sy daertoe alderbequaemst houden, sullen committeren ende voorts bevelen den kerckendienaren ende ouderlingen aldaer, oock vier uyt den haren te deputeren, die ghesamentlijck sullen verkiesen een derden deel meer persoonen uyt de ghequalificeertste van de Christelijcke Gereformeerde religie tot ouderlingen ende diaconen, als de ghestaltenisse van de kercke vereysschen sal, daer uyt burgermeesteren, regeerders en vroetschappen voornoemt het noodelijck ghetal sullen kieseren, dewelcke daerna in de kercke na 't gebruyck derselve den volcke voorgesteld sullen worden. Ende soo daertegens in veerthien dagen gheen wederseggen gedaen wordt, sullen in den dienst gestelt worden, als hierboven van de dienaers geseyt is. En sal alle jaers alleenlijck d'eene helft van deselve verkoren ouderlingen ende diaconen verandert worden. Dies sullen diegene, die, twee jaren ghedient hebbende, afgaen, binnen twee jaren daerna niet weder verkoren worden, ten ware sy gewillighlijck daerin consenteerden, of dat het kleyn ghetal van de gemeente anders vereyschte. Ende ten platten lande sal by ghelijcke vier gecommiteerden van den hooft-officier, schout ende gerechte; item den kerckendienaer ende een ouderlingh aldaer, met twee andere kerckendienaers van de classe van dien quartiere verkiesinge van de noodelijcke ouderlingen en diaconen jaerlijcx gedaen worden, dewelcke de gemeente voorgedragen, in dienste gestelt ende verandert sullen worden als vooren. Ende ter plaetse daer particuliere heeren of ambachtsheeren recht van gifte der kercke hebben als vooren, sal de deputatie van de voorsz. vier persoonen by deselve heeren of ambachtsheeren, of by hare gecommiteerden, gedaen werden ende sal aldaer een derden deel meer als het noodigh ghetal verkoren ende aen denselven ghepresenteert worden, om daeruyt het noodigh ghetal te kieseren, als vooren in reguard van de steden geseyt is.

Van de ouderlingen beloften.

XII. De voornoemde ouderlingen sullen ghehouden wesen te beloven in de kercke voor den volcke, dat sy goede opsicht sullen nemen, dat de dienaren met haer medehulpers ende de diaconen haerluyder bedieninge wel ende getrouwelijck waernemen. Dat sy sullen daerop letten, dat alle schandalen ende ergernissen naer hen vermogen werden weghgenomen ende dat alles in de kercke ende bedieninghe des Woordts met goede orde werde aengherecht; ende dat sy hen voorts in alles sullen regueren achtervolgende 't Woordt Gods ende dese kerckenordeninge.

Van der diaconen beloften.

XIII. Insgelijcks sullen de voornoemde diaconen ghehouden wesen te beloven in de kercken voor den volcke, dat sy de aelmoessen naerstelijck sullen versamelen ende deselve getrouwelijck en vlytelijck na den eysch der behoefligen met ghemeen advyse uytdeelen, ende dat sy wel sullen toesien, dat de aelmoessen by niemandt en worden misbruyckt ende alles sullen doen, dat goede en getrouwe diaconen toestaet.

XIV. Ende tot goede belydinge van haer ampt sullen sy alle weecken eens vergaderen,

in welke vergaderinge, soo om de gebeden te doen als om hare actien te helpen dirigeren, hem een dienaer sal laten vinden.

XV. Sullen mede de voorsz. diaconen gehouden wesen ten minsten eens 's jaers van haerluyder administratie goede reeckeninge te doen voor den kerckenraedt ten overstaen van de gedeputeerden van de magistraet ende een yegelijck van de gemeente, die begeren sal daerby te komen, tot sulcken tijdt als hen by de magistraet ende kerckenraedt geordonneert sal worden.

Van den doop.

XVI. Dat het verbondt Godts aen de kinderen bezegelt sal worden met den doop in de openbare versamelinghe, als Godts Woordt gepredickt wort, soo haest als men de bedieninge des doops selfs hebben kan. Doch ter plaetsen, daer niet sooveel praedicationen gedaen en worden, eenen seeckeren dagh of twee in de weecke verordonneert sal worden, om den doop extraordinaris (des versocht zijnde) te bedienen. Welverstaende dat hetselve sonder predicatie niet en sal geschieden.

XVII. De namen van de gedoopten, midtsgaders de ouderen (sooveel mogelijk is), item den tijdt des doops, sullen by den dienaren in een seecker register worden geteeckent, 't welck in de kercke bewaert sal worden.

XVIII. De ouders van de kinderen, die ten doop ghepresenteert sullen worden, midtsgaders de getuygen (indien daer eenige ten doope sullen komen) sullen ter vermaninge van den dienaer verklaringe doen, dat, hoewel onse kinderen in sonden ontfangen ende ghebooren ende daerom alderhande ellendigheyt, ja de verdoemenisse selve onderworpen zijn, dat se nochtans in Jesu Christi geheylicht zijn ende daerom als litmaten sijner gemeente behooren gedoopt te wesen. Dat sy de leere, die in 't Oude ende Nieuwe Testament ende in de articulen onses Christelijcken geloofs begrepen is en dien conform geleert wort, bekennen de waerachtige ende volkomen leere der zaligheyt te wesen. Ende dat de ouders beloven sullen, de kinderen, als sy tot haren verstande komen, daerin (na haer vermogen) te onderwysen.

Van 't Avondmael des Heeren Jesu Christi.

XIX. Het avondmael des Heeren sal na de instellinghe Jesu Christi gehouden worden, ende dat alle twee maenden eens, of ten minsten viermael in 't jaer, na voorgaende verklaringe, daarvan in de kercken te doen.

XX. De jonge lieden beneden de achthien jaren ende alle degene die binnen twee jaren met der woon binnen de steden of plaetsen haerder residentie zijn ghekomen, hen willende begeven ten Avontmael des Heeren, sullen voor d'eerste reyse goets tijds van te voren hen vinden by een van de kerckendienaers, om van denselven in den gelove onderrecht te worden ende hen bekent te maken respective. Ende andere, boven de achthien jaren oudt zijnde, die sulcke onderrechtinge in den gelove mede begeren, sullen hen oock tot gelijcken eynde by een van de kerckendienaers vinden. En alle andere, hen ghenoech onderrecht houdende, sullen 't selve een van de kerckendienaers verwittigen of doen verwittigen, mede voor d'eerste reys. Ende sullen alle te samen in de predicatie, die tot de voorbereydinge des Avontmaels gedaen sal worden, hen vinden, om met den anderen de generale belydenisse des geloofs by monde van den kerckendienaer te doen. Ende sal niemant van de tafel des Heeren afgehouden worden dan diegene, die in de voorseyde onderrechtinghe van den kerckendienaers of om eenige openbare ergernisse of ander beletsel by de kerckendienaers ende ouderlingen geseyt sal worden daarmede voor een tijdt noch op te houden.

Van de feestdagen.

XXI. Ende en sullen in de voorsz. landen boven de Sondagen geen andere ordinarij feestdagen ghehouden worden als Jaersdagh, een dagh naer Paeschdagh, Hemelvaertsdagh, een dagh naer Pincxterdagh, Kersdagh ende een dagh daernaer.

Van bidt en vastdagen.

XXII. Dat in tyden van oorloge, pestilentie, dieren tijdt, sware vervolginge der

kercken en andere algemene swarigheden bid- ende vastdagen by der Overheyte verordonneert sullen worden, ende dat ten selven tijdt een yegelijck hem wachten sal gheduyrende de predicatien in eenighe herberge te komen of yet zijn ambacht of koopmanschap aengaende te hanteren.

Van de psalmen.

XXIII. Dat men in de kercken ghebruycken en singen sal de CL. psalmen Davids, de thien geboden, de lofsangen Zacharie, Marie ende Symeonis, het geloove ende Vader- Onse ende anders geen gesangen.

Van 't houwelijcken.

XXIV. Ende aengaende de maniere van het celebreren van den houwelijcke, midsgaders de graden van maeghschap en zwagerschap, binnen dewelcke verboden is houwelijcken te contraheren, sullen de magistraten, kerckendienaers ende alle ingezetenen van Hollandt en West-Vrieslandt respectie hen reguleren naer den inhoude van den placate van policie, gepubliceert in date den eersten Aprilis 1580 lestleden.

Van 't besoecken der siecken.

XXV. En om voorts ordre te stellen op de visitatien van den krancken en gevangenen, sullen de dienaers des Woordts ghehouden wesen te versoecken alle krancken, die haer- luyder vermaninghe en vertroostinghe begeren sullen, welverstaende dat een ygelijck ghehouden wort den dienaer in tijds te versoecken voor en alêer den krancke op 't afscheyden sal wesen, ende dat hetselve gheschiede tot sulcken tyde, dat den dienaer daerdoor in sijn predicatie niet en worde belet.

Van 't besoecken der gevangenen en 't vermanen der patienten.

XXVI. Sullen oock de kerckendienaers eens ter weke ten minsten eene besoeckinge ende noodelijcke onderwysinghe doen aen de gevangenen, ende, soo wanneer yemandt tot der doodt geoordeelt is, sullen de dienaers den patient met goet onderwijs en vertroostinghe uyt Godes Woordt byblyven tot sijn eynde toe.

Van de begravinge.

XXVII. Sal voorts de begravinge der dooden geschieden by schoonen dage, met alle eerbaerheyt ende stilligheyt, sonder datter eenige ceremonien ofte uytwendigheden sullen worden gebruyckt, die tot superstitie, misgeloove ofte ergernisse souden mogen strecken.

Van 't onderhouden der vergaderinge van den kerckenraed, classis en synode provinciael.

XXVIII. Ende soo men verstaet dat geen kerck over andere kercken, noch geen dienaers over andere dienaers, geen ouderlingen noch diaconen over andere ouderlingen noch diaconen eenige heerschappye gebruycken en sullen, ende van nooden is dat door wettelijcke t'samenkomsten der kercken ende dienaren in goede eendracht ende correspondentie worden gehouden, soo wort geordonneert, dat van nu voortaan in de landen van Hollandt en West-Vrieslandt drierhande kerckelijcke t'samenkomsten sullen worden onderhouden, te weten den kerckenraedt van elke plaetse, de classicale vergaderinge van elck quartier ende de provinciale synode van de voornoemde landen, en dat in de voorseyde t'samenkomste geen andere dan kerckelijcke saecken op kerckelijcke wyse gehandelt sullen worden, midts dat in meerder vergaderinge niet gehandelt sal worden dan 't gene in minder niet heeft kunnen afghedaen worden ofte dat tot de kercken der meerder vergaderinge in 't gemeen behoort.

Van den kerckenraedt.

XXIX. Dat den voorseyden kerckenraedt alle weken gehouden sal worden by den dienaer of dienaers des Woordts, met de ouderlingen van yegelijcke kercke, midts dat ter plaetse, daer 't getal der ouderlingen kleyn is, de diaconen daerby sullen gevoeght worden.

Dat oock de magistraet ofte regeerders van steden of dorpen respective vry sal staen, om yemandt van haer (die sy daertoe bequaemst houden) daerby te voegen, om op alles opsicht te hebben ende te helpen adviseren (ist noot) ende dat aldaer gehandelt sal worden, dat alle saecken in de kercke met goede ordre ende tot meeste stichtinge aengerecht ende dat alle ergernissen onder de gemeente, geresen ofte te rysen, weghgenomen en voorgekomen mogen worden.

Van de classicale vergaderinge.

XXX. Dat in elck quartier, sulcks die tegenwoordighlijk verdeelt zijn, ter bequamer plaetse viermael 's jaers een classicale vergaderinge gehouden sal worden, die van de magistraten van de steden, daer deselve gehouden sal worden, ten fine als vooren daermede overgeroepen zynde, die daertoe sullen mogen eenigen (die sy daertoe bequaemst houden) committeren; daerin vergaderen sullen ten minsten een dienaer met een ouderlingh uyt elcke kercke van den steden, met den dienaers van den dorpen van 't quartier, ende neerstigh ondersoek doen op het leven ende leeringe van yegelijck dienaer, d'een d'ander oeffenende tot vorderinge der kerckendienst ende goede sorge dragen, dat alle ergernissen, misbruyck ende scheuringen in de kercke vermydet mach worden ende ordre stellen op het ondersoek, of de kerckendienaren (bysonder ten platten lande) haerlieder ampt wel bedienen.

Van den provincialen synode.

XXXI. Dat voorts alle jaers op den tweeden Woensdage nae Pincxsteren een provinciale synode van alle de kercken van Hollandt ende West-Vrieslandt gehouden sal worden in 's Graven-Hage, daerinne vergaderen en stemmen sullen doctors theologie van de Universteit van Leyden, met twee dienaers en een ouderlingh, by elcke classe daertoe te committeren, die ten voorsz. dage ende plaetse vergaderen sullen, sonder dat van noode sal zijn daertoe eenige particuliere beschryvinge te gebruycken, ende dat aldaer gehandelt sal worden al 't gene, dat tot goede eendracht in de kercke, opbouwinge der gemeente ende weghneminge van verhinderinge der evangelische leere bevonden sal worden te dienen, ende dat ten opsien ende overstaen van alsulcke gedeputeerden, als wy uyt de collegie van Raede ofte andere committeren sullen, om aldaer te assisteren ende toesicht te dragen, dat alle saecken met goede ordre werden gehandelt.

XXXII. Dat alle degene, die op eenige voornoemde t'samenkomsten als lidmaten sullen verschynen, goede blijcke sullen medebrengen van dengenem, die hem gesonden hebben, voor ende alear sy tot eenige stemmen te geven toegelaten sullen worden; ende dat een yegelijck, 't zy die van de magistraet ofte andere, secreet sal moeten houden 't gene aldaer gehandelt sal worden ende daeruyt eenigen twist of ergernisse soude mogen rysen. Welverstaende, dat die van den magistraet vry sal staen aen haerlieder collegien te rapporteren 't gene sy bevinden sullen der Overheyt aen te gaen.

XXXIII. Soo yemandt sustineren wil door d'aenspraecke der minder vergaderinge verongelijckt te zijn, deselve sal tot meerder beroepen. Ende 't gene by den voorseyden provincialen synode de kerckelijcke saken aengaende besloten wort, sal voor vast ende bondigh gehouden worden, soo lange 't selve in gelijcke ofte nationale vergaderinge niet verandert en zy.

Van de kerckelijcke censuren.

XXXIV. Ende ten eynde de kerckelijcke censuren (daerdoor men nochtans niet en verstaet yemant van de straffe der politijcque rechten te bevryden) in de lande van Hollandt ende West-Vrieslandt met goede ordre ghebruyckt moghen worden, soo wort gestatueert, soo wanneer yemandt tegens de suyverheyte der leere ofte vromigheyt des wandels gesondicht sal hebben ende de sonde heymelijck is ende geen openbare ergernisse gegeven en heeft, sal alsdan den regel onderhouden worden door Christum, Matth. 18, voorgeschreeven, soodat indien den sondaer by een in 't bysonder ofte voor twee of drie getuygen vermaent zijnde, berouw heeft, 't selfde voor den kerckenraedt niet ghebracht en sal worden. Maer soo hy, van twee of drie vermaent zijnde, geen gehoor en geeft ofte andersints een openbare sonde ofte ergernisse heeft bedreven, sulcks sal den kerckenraedt

aengegeven worden ende sooverre hy de vermaninge van den kerckenraedt hertneckelijcken verwerpt ende geen verklaringe van leetwesen daarvan voor den kerckenraedt wil doen, so sal hy van den Avontmale gehouden worden. Ende indien hy, afgehouden zijnde, naer verscheyden vermaningen geen verklaringen van boetvaerdigheydt en wil doen, soo sullen die van den kerckenraedt 't selfde de magistraet, dat is, burgermeesteren ende schepenen in de steden, ofte den hooftofficier met syne mannen ofte rechters ten platten lande, aengegeven ende by henluyder consent tot de uysterste remedie, te weten de openbare ende naemkundige afsnydinge, komen. Maer sooverre die van de magistraet swarigheydt maecken, om in de voorseyde openbare afsnydinge te consenteren ende die van den kerckenraedt nochtans dunckt der kercken noodigh te zijn, dat deselfde haer voortganck hebbe, so sal de saecke gebracht worden in den eersten provincialen synode, alsdan te houden, ende aldaer by die van den synode ende alsulcken getal van gedeputeerden, als ons goetduncken sal tot die saecke daerby te voegen, om by gelijcke stemminge getermineert ende uyt-spraecken daarvan gedaen te worden.

XXXV. Welverstaende, sooverre de questie valt om de suyverheydt van de leere van eenighe kerckendienaers, dat in dien gevalle die van de synode alleen het oordeel hebben sullen, of de voorgewende leere gesont is of niet, blyvende voorts de uyt-spraecke van de afsnydinge van sulck een leeraer tusschen die van de synode ende den voornoemden gedeputeerden gemeen, indien deselve leeraer by zijn quade leeringe hertneckelijck wil blyven.

XXXVI. Doch soo wanneer de dienaers, ouderlingen ofte diaconen een openbare grove sonde bedryven, die de kercke schadelijck ofte oock by de Overheydt strafwaardigh is, sullen de ouderlingen ende diaconen door oordeel des kerckenraedts, met advis van den magistraet, afgeset en de dienaers van haren dienst opgeschort worden, blyvende tot kennisse van de synode ende voornoemde gedeputeerden, of sy geheel van het predick-ampt sullen te setten zijn of niet.

XXXVII. Dat onder de grove sonden, waerdigh zijnde der opschortingen ofte afstellingen van den dienst, dese zijn de voornaemste: valsche leere ofte ketterye, openbare scheurmaeckinghe, opentlijcke blasphemien, simonie, troulose verlatinge synes diensts of indringinge in eens anders dienst, meyneedighey, overspel, hoererie, dieverie, geweld, ghewoonlijcke dronckenschap, vechterie, vuyl gewin ende generalijck alle de sonden en grove feyten, die den misdoenders na rechten infameren.

XXXVIII. Dat boven desen de dienaers des Woorts, ouderlingen en diaconen voor 't houden des Avontmaels onder henluyden de christelijcke censuren oeffenen ende ondersoeckinghe doen sullen, soo van de leere als van het leven in het stuck hares ampts.

Van de schoolmeesters.

XXXIX. Ende alsoo tot vorderinghe van den dienst der kercken noodigh is op de scholen goede ordre te houden, soo wort den officiers ende magistraten in de steden, de hooftofficieren ten platten lande, heeren en ambachtsheeren, hebbende gifte van de scholasterye, ernstelijck geboden goede toesicht te nemen, dat van nu voortaan geen schoolmeesters en worden aengenomen of gedoocht, tenzy deselve schoolmeesters zijn van goet leven en openbare belydenis doen voor de Overheydt aldaer, ten overstaen van eenige van de kerckendienaers, van te willen navolgen en onderhouden de leeringe der heyliger apostelen en propheten, soosals die in den Ouden en Nieuwen Testamente begrepen en sommierlijck in den catechismo vervat zijn. En dat sy den jongeren niet en sullen leeren 't gene dat daertegen eenighsints is strydende, op poene dat, indien by conniventie van de officieren bevonden wort dat van nu voortaan eenige ongequalificeerde tot de voorseyde scholen worden ghestelt of ghedoocht, de voornoemde officiers daerover arbitralijck gestrafft sullen worden.

Van het drucken.

XL. Gemerckt oock dat d'ongeregeltheyt, die in het drucken ghepleeght wordt, den dienst der kercken seer schadelijck is, soo sal een yegelijck hem wachten te laten uytgaan of drucken eenighe boecken, liedekens, refereynen, schilderyen of yet anders, streckende

tot Godes lasteringe, beroerte, openbare ergernisse of anders, tegen de gemene eerbaerheyt strydende, op poene van daerover ten exempele van andere en sulcks als nae rechten in alle rigeur gestraft te worden. Ende ten eynde men een yegelijck des te beter mach doen antwoorden 't gene hy uytghegeven of gedruickt sal hebben, sal niemant eenige boecken of yet anders van nieuws mogen laten uytgaen, voormaels niet uytgegeven zijnde, sonder daerby te voegen den naem van den autheur. En sal niemant yet mogen drucken, al is 't van te vooren uytghegeven, sonder daerby te stellen den naem van den drucker, midts-gaders het jaer en de plaetse daer 't gedruickt sal wesen. En dat voorts niemant eenige boecken, van de theologie tracterende, sal mogen laten uytgaen, sonder 't selve eerste te hebben ghedaen visiteren by eenige, by ons daertoe te committeren, sonder dat wy met dese ordonnantie verstaen te derogeren de placaten en ordonnantien, op eenige van de poincten in desen vervat, by ons uytghegeven, in de poincten in desen niet verandert.

XLI. Ontbieden daeromme en bevelen wel expresselijck den voorseyden praesident en raden van den Hoogen en Provincialen Rade, mitsgaders alle justicieren, officieren van den voornoemden lande en andere (des noot zijnde), hen hierna te reguleren en d'overtreeders van dien te straffen en doen straffen na gelegentheyt der saecken. Ende ten eynde niemant hiervan ignorantie en pretendere, ordonneren Wy dat dese tegenwoordige by de deurwaerders der voorseyde Raden gepubliceert sal worden alomme in den lande van Hollant en West-Vrieslandt, daer men ghewoon is de publicatie te doen, soo Wy ernstelick verstaen 't selve tot der voornoemde landen welstant en opbouwinghe der kercke Godes sonderlinge te dienen.

Gegeven in den Hage in Mey vijftien hondert een en tnegentigh.

Ende naerdad de voorseyde gecommiteerden van hare voorseyde besoignen den Heeren Staten voornoemt ghedaen hadden rapport ende 't selve haer E. E. in geschrifte overgelevert, hebben verklaert dat sy in de voorseyde saecke hebben ghebesoigneert op de voornoemde commissie, om den Heeren Staten te gehoorsamen, na haer particulier verstant, sonder andere van de Overheyt of kercken daerby te praediceren. En hebben voorts versocht, dat de Heeren Staten souden gelieven hare voorseyde besoiigne ten besten te verstaen. Ende is desen, ter ordonnantie van de voornoemde Heeren Staten, by de voornoemde gecommiteerden onderteekent den achtsten Maert 1591, opdat des te seeckerder daerop gheprocedeert soude mogen worden na behooren.

En was onderteekent: Willem van Suylen van Nyvelt, Johan van Oldenbarnevelt, Gerard van Wijngaerden, Johan van Banchem, Leonard Kasenbroot, Dirck van Leeuwen, Adriaen van Weresteyn, Franchois Maelson, Henricus Corputius, Johannes Damius, Arnoldus Corneli, Johannes Wtenboogaert, Jacobus Arminius, Andreas Castricomius ende Guilhelmus Poppius.

XXIX. 26 September 1591. *Acte van oprichting van den Raad van Brabant*¹⁾.

Die Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, hebbende in sonderlinge recom-mandatie, dat die landen, baenderheeren, edelen, steden, vryheden, dorpen, ende andere ingesetenen van Brabant, in de Unie van de Nederlanden gebleven, ende die naemaels daeronder ghereduceedt zijn, ende noch door Godes genade ghereduceedt sullen worden, in goede ordre, policie ende justitie mogen worden geregeert, hebben onvermindert ende sonder prejuditie van de privilegien ende gerechtigheden van het landt van Brabant, der baenderheeren, edelen, steden, vryheden, dorpen ende andere ingesetenen van dien, by provisie ende tot anders daerinne sal wesen versien, gheordonneert ende ordonneren by desen, dat in de plaetse van de cancellerye ende het leenhof van Brabant (daervan den cancellier ende raden van ouden tyden hare residentie ghehadt hebben in de stadt

¹⁾ Naar *Groot Placcaetboek van Holland en Zeeland*, II, blz. 2209.

van Brussel, jegenwoordigh noch onder 't geweld van den gemeynen vyant wesende) seven raden, onder commissie van de voorsz. Staten Generael, ende den behoorlijcken eedt daerop te doene, sullen aengenomen worden, ende dienen, opte gagien van drie hondert ponden, van veertigh grooten 't pont, 's jaers, mits dat een van deselve mede sal bedienen den staet van advocaet-fiscael ofte procureur-generael, totte weddens van hondert ghelijcke ponden 's jaers, boven die voorsz. drie hondert ponden; een griffier, die mede sal wesen rentmeester van de exploiten, totte weddens, boven het salaris van de depeschen, van hondert vijftigh ghelijcke ponden 's jaers, die welcke besoigneren sullen in alle saeken, van ouden tyden ter kennisse van den voorsz. cancellerye ende leenhove gestaen hebbende. Item, dat daertoe noch ghecommitteert sullen werden eenen deurwaerder van de kamere totte weddens van vijftig ponden 's jaers, boven 't ordinaris salaris; vijf ofte ses andere deurwaerders ofte sergeanten van wapenen, ende vier boden, sonder weddens. Ende sullen die voorsz. raden, advocaet-fiscael ofte procureur generael, griffier, rentmeester van de exploiten, deurwaerders ende boden in 't bedienen van hunne voorsz. officien respectivelick hen reguleren nae de instructie, daerop gemaect ende noch te maken; ende die baenderheeren, edelen, officiers ende regenten van steden, vryheden ende dorpen in Brabant, mitsgaders alle d' andere ingesetenen van dien, sullen alle saken, van ouden tyden ter kennisse ende judicature van de cancellerye ende leenhove van Brabant gestaen hebbende, voor den voorsz. rade mogen intenteren en vervolgen, ende, voor denselven rade gedachvaert zijnde, gehouden wesen hen aldaer te verantwoorden ende defenderen, als sy andersints voor den cancelier ende leenhove in Brabant souden moeten doen; dienvolgende sullen die provisien, mandementen, appointementen, vonnissen, sententien ende d'executien van dien, by den voorsz. raedt te verleenen, te geven, wysen ende doen executeren, van alsulcke krachte ende weerde wesen, alsof die in de voorsz. cancelerye of leenhove van Brabant verleent, gegeven, gewesen oft geexecuteert waren. Ende, gemerckt tsedert den jare 1587 verscheyden provisien, mandementen, appointementen, vonnissen ende sententien in de voorsz. saken verleent, gegeven, gewesen ende doen executeren zijn, by eenige daertoe by syne Excell. gelast ende geauthoriseert, soo hebben die Staten Generael voorgenoemt verstaen, ende verstaen by desen, dat alle deselve provisien, mandementen, appointementen, vonnissen, sententien ende d'executien van dien sullen gehouden worden ende wesen van gelijcke kracht als hier voren verhaelt is. Ende dat den voorsz. raden voor haren dienst van de voorleden jaren elcks sal worden betaelt de somme van vier hondert ponden, van xl. grooten 't pont, eens, behoudelijck dat deselve betalinge, mitsgaders die weddens, die voortaan desen conform sullen vallen ende verschynen, gedaen sal worden alleenlijck uyt het vierde part van 't inkomen van de domeynen, beden, geestelijcke goeden ende confiscatien van Brabant, aen de Generaliteyt gereserveert by de acte van den negen en twintighsten Aprilis lestleden. Aldus ghedaen ende in de vergaderinge van de voorsz. heeren Staten Generael in 's-Graven-Hage geresolveert opten xxvj dach der maent van Septembri anno 1591. Was gearapheert: J. van Oldenbarnevelt, vt. Onder stont: Ter ordonnantie van de voornoemde heeren Staten Generael. Onderteekent: C. Aerssen.

XXX. 23 Juli 1594. *Tractaat van reductie der stad Groningen*¹⁾.

I. In den eersten, dat alle offensien, injurien, misdaeden ende alle weghen van feyte ende daetlicke warcken, gedaen, geschiet ende volbracht van beginne der troublen, zoowel in de eerste als de laetste troublen, alteratien en beroerten gevallen, wie oyck die onder de belegeringe der stadt Groeninghen jegenwoordelyk geschiet, tot wat plaetsen en manieren dat het oyck zy, soo int generael als particulier, soo binnen als buyten, zullen weesen, zyn ende blyven vergeven ende vergeten ende gehouden als nyet geschiet, zulcks dat tot gheen tyden gheen vermaen, mentie, molestatie, actie oft ondersoeck met rechte ofte

¹⁾ Naar Wichers, *Verklaring van het tractaat van de reductie der stad Groningen aan de Unie van Utrecht*, 1794, blz. 26 vlg.

buyten rechte daeromme gedaen, gemaect ofte ymandt te laste geleyt sal mogen wordden, op pene dat de contraventeurs gereputeerd, geacht ende gestraft sullen wordden als perturbateurs ende verstoorders van de gemeene ruste ende vrede.

II. Zullen die van de magistraet ende ingesetenen van Groeninghen aennemende ende beloven, gelyck zy aenneemen ende beloven by desen, hen in de Unie der geunieerde Nederlandtsche provincien te reunieren, ende de heeren Generale Staten derzelver geunieerde provincien aenhangich, gehouw ende getrouw te zyn, ende dat dienvolgende die van Groeninghen, als een medelidmaet, neffens den provincien als goede bontgenoten, in goeder trouw ende ongeveynsdelicken vasten ende onverbrekelicke vrundschap onder malcanderen onderhouden sullen, ende in allen tyden ende in allen occurentien malcanderen bystaen, omme te wederstaen, daer uet te houden en te verdryven alle de Spaengiaerden ende heure adherenten, gebruyckt ende gepoocht hebbende boven alle recht, redenen ende billickheyden den ondersaeten te verdrucken ende te verderven ende deselve te priveren van alle heure welvaert ende in een eeuwighe slavernye, servitude ende armoede te brenghen ende te houden.

III. Item sullen die van Groeninghen sauff rechts ende onvercort zyn ende blyven in alle hun privilegien, liberteyten, rechten ende vryheyden.

IV. Item sullen Stadt ende Ommelanden int compareren ende stemmen in de Generaliteyt met alle tghene daeraen sal moeghen dependeren, hun reguleren nae tghene by den heeren Generale Staten met goede kennisse van zaken gedecideert ende verclaert sal wordden.

V. Dat mede de welgebooren heere Graeff Willem Lodewyck van Nassauw enz., als Stadthouder ende Gouverneur der stad Groeninghen ende Ommelanden, luyt de commissie der heeren Generaale Staeten, erkent, aengenomen ende ontfangen sal worden, doch dat het different, tusschen de stad Groeninghen ende Ommelanden geresen ende soo noch soude moeghen rysen, zal staen tot determinatie ende dispositie van den heeren Staten Generaal oft heure gecommiteerden.

VI. Item dat binnen der stad Groeninghen ende landen gheen ander religie geëxerceert zal worden dan de Gereformeerde religie, zulcx als die jegenwoordelick in de geunieerde provincien openbaarlick geëxerceert wort, mitz dat nyemandt in sijn conscientie oft gewissen zal wordden geinquireert, ondersocht of beswaert, ende dat alle die cloosters, gheestelicke ende cloosters-goederen zullen in jegenwoordighen staet blyven, tot dat by de heeren Staten Generael den staet van de stad Groeninghen ende Ommelanden behoorlick geredresseert sal zyn, mits dat alsdan by de provincie zelff op het gebruyck der goederen en onderhoudt van de gheestelicke persoonen behoorlicke ordre sal wordden gesteldt, welverstaende dat, zoo veel de commanderien van Werfum, Wytwerdt ende Oosterwierum aengaen, dat die sullen gehouden ende getracteert worden als gelycke commanderien, in de anderen geunieerden provincien gelegen zynde.

VII. Ende dat tot versekertheyt der Generaliteyt ende van de stad, oyck tot verhoedinghe van allen onlust oft tweedracht tusschen die burgers ende inwoonders, die van Groeninghen sullen innemen vyff oft zess van der Generaliteyts compaignien voetvolxs, die men met advys van de magistraet aldaer tot minste quetsinge van de burgeren ende inwoonderen sal accommodeeren oft met logysgeld versien, ende dat op alsulcken voet als naderhandt by zyne Gen. tusschen de Stadt ende Landen zal moeghen geaccordeert ende gevonden worden.

VIII. Ende aengaende het demolieren van de fortten, zal geschieden nae gelegentheyden ende by kennisse ende adveu van de heeren Staten Generael.

IX. Dat die stad Groeninghen mette Ommelanden zullen int inwilligen der generale middelen ende contributien tot stuer van de gemeene zaeke hen conformeren ende gelyck maeken nae advenant van andere contribuierende provincien.

X. Item dat van alle d'omslaghen ende contributien, tot noch toe uutgescreeven, omegeslaghen ende ontfanghen, oyck van de domeynen daarvan gerekent is, de rekeninghe voor goed sal wordden gehouden, ende daarvan nyet gerekent is, zal rekeninge worden gedaen voor de oude heeren, mitz dat se hen van gheenen vorderen ontfanck van enighe restanten zullen onderwinden.

XI. Item, dat alle uitgewekene van der stadt Groeninghen en der Ommelanden oft heure erfgenaemen wederomme gerestitueert ende toegelaten sullen wordden in heur goederen, nyet veralineert zynde, mitz dat onderlinge goede civilliteyt sal wordden gebruyckt.

XII. En aengaende de vercoffte oft veralieneerde onroerende goederen, tsy voor schulden oft uitgaende lasten, alsmede de geconfisqueerde goederen oft anderssintz, zal den geinteresseerden weder aen hem moeghen cryghen deselve vercofte goederen, mitz by hem binnen den tydt van vyer jaren deselve lossende voor hem selfs ende betalende den coopschat aen den coopere mette renten van dyen, daeraen affslach streckende de pachten, by den copere ontfangen, ende zoo in dezen wel enighe zwaricheit mochte vallen, zal tzelve staen ter decisie van d'ordinairis competenten rechter.

XIII. Item zal een yder burger oft ingeseten der stadt Groeninghen, gheestlick oft weerlick, vry staan omme binnen der stadt te blyven oft op andere steden, landen ende plaetsen, die neutrael zyn, nae syn gevallen te moghen vertrecken ende zyn residentie nemen, in sulken gevalle haere propre ende eyghene goederen genyetende, mitz dat se hen nyet en sullen moghen begeven metter woone aen des vyands zyde.

XIV. Sullen mede in desen tractate begrepen zyn alle uutheemsche persoonen, van wat qualiteyt oft natie die moeghen zyn, hen jegenwoordelick binnen der stadt Groeninghen onthoudende, omme binnen dezelve stadt heurer woonplaetse te moghen continueren, mitz doende eedt van getrouwicheyt, oft in neutraele plaetsen te vertrecken.

XV. In gelycken, wat rentebrieven, versetbrieven, pachtbrieven, schulden, lasten en zwaricheyden van abten, prelaten, geestelicke persoonen, soo uutlandsche als inlandtsche, in dese troubelen binnen der stadt Groeninghen geweken, tot heure alimentatie ende onderhoudt gemaect ende aengelecht zyn, zal staen tot decisie van de Staten oft magistraten van de provincien oft steden, daeronder de corpora van den stiften ende cloosteren geleghen zyn, omme met kennisse van zaken daerinne te doen als nae rechte ende justicie bevonden sal wordden te behoiren.

XVI. Zullen oyck die gesanten der stadt Groeninghen tot Bruessel met haren dienaren ende goederen in desen verdrach besoent ende begrepen zyn, mitz incomende binnen drye maenden.

XVII. Item, sullen de burgers, die geduyrende dese belegeringe gevangen moghen syn, gerelaxeert wordden, mitz betaalende heur rantsoen.

XVIII. Item, sal de stadsregieringe bestaen by de magistraet; des wordt verstaen dat die magistraet ende geswooren gemeente voor dese reyse by Zyne Excellentie en Genade, met advys van de Raede van State, sal wordden gestelt, ende dat voorts aen de verkiesinge van de magistraet zal geschieden volgens het oude gebruyck, mitz dat in de plaetse van het uutdelen van de boonen Zyne Genade, als Stadthouder, vyff van de xxiiij gezworen gemeente sal moeghen eligeren, die alsdan zullen procederen tot verkiesinge van de magistraet volgens den ouden gebruyck, en dit geduyrende deze oorloghe.

XIX. Item zal men, in conformiteyt van de Unie, die stadt Groeninghen ende Ommelanden zonder haer ghemeen consent ende bewilliginge aan geen Coninghen, Fursten oft Heeren, steden oft landen transporteren ende overdraghen, nochte de stadt met gheen casteel beswaren.

XX. Item sullen die van de magistraet, de burgeren ende inwoonderen van Groeninghen aen de Generaliteit doen den behoorlick eedt van getrouwicheyt, zoo allen anderen gereduceerde steden hebben gedaen.

XXI. Item zullen alle provisien, tsy van gelt, ammunitie van oorloghe, vivres, geschut en anderssintz, van weeghen den Coninck van Spaengnien in Groeninghen geschikt oft hem toekomende oft anderssintz geduyrende dese oorloghe daerin gecomen, overgelevert wordden aen de Generaliteyt oft heure gecommiteerden.

XXII. Item dat het crychsvolck van den Coninck van Spaengnien sal uuter stadt Groeninghen ende het Schuytendiep vertrecken.

Aldus gedaen ende geresolveerd int legher voor Groeninghen den 23 July 1594, Comanssvt., Maurice de Nassau, Wilhelm Ludwig, greff zu Nassau. Ter ordonnantie van Syn Exel. Milander. Ter ordon. van de Raedt van State, G. van Zuylen.

XXXI. 13 September 1603. *Resolutie van de Staten Generaal betreffende het bestuur van Drente*¹⁾.*Articulen om de gecommiteerden van de landtschap voer t' draegen.*

I. In den eersten, dat de van adell metten eigenerfden sullen ende behoiren in alle swaericheden ende voervallende saeken eensaem met den anderen afaen ende besoigneeren, ende haer stemmen met malcanderen inbrengen ende resolveeren nae older gewoente, ende den meesten stemmen in allen t' gehoersaemen, ende niet separatim ofte seorsim stemmende ofte swerende, waerdurch de landtschap een corpus, gelijk nae older gewoente, voortan mach blyven.

II. Item dat de gecommiteerden d' landtssdaegen sullen anschryven, gelijk duslange nae older gewoente, an de dingspillen ofte carspelen, ende niet an enige particuliere persoenen, so haer eeth mochten daen hebben ofte noch naemaels doen werden; alles sonder prejudicie van der landtschap; ende volgens blyven in allen punten bi de instructie haer verleent is.

III. Item dat de voers. gecommiteerden sich sullen behoiren buten ofte op plaetsen te vervoegen tot eisch der alinge landtschap, als preëminentie hebbende over denselven.

IV. Item dat de landtschap haer plaetse, daer se communicateeren, sal moegen behouden ende de gecommiteerden tot eisch der saeken behoeren af te gaen.

V. Item dat de landtschap haer eigen selfs geen en eeth, voele min haere gestalte gedeputeerden als administrateurs ende dienaeren koenen ofte behoeren t' doen; maer als sulx moste ofte behoorde t' geschieden, so mochte het geschieden voer onsen genedigen heeren stadtholder; alles nae older costume.

VI²⁾. Ende omdat de resterende contributiën niet geretardiert ende behindert werden moegen, so willen de landtschap sich mildelick erboeden hebben, vuit een yegelick dingspill twee ofte drie ofte oick meer t' verordineeren, dewelcke neffens de gecommiteerden die allerbequaemste middelen sullen ervinden ende helpen raetspreken; omme alle naestendicheit eenmaele – sovoell moegelijk – af te doen.

Onder stontd met des landtschrijvers handt geschreven:

Hebben de volmachtigen van de eigenerfden van de dingspillen der landtschap Drente met enige schulten my dese boevenges. ses³⁾ articulen behandiget, om de anwesende van de Ridderschap ende Gedeputeerden deselve t' verdoenen ende voer t' draegen, sulcks gedaen sijnde t' ondertekenen, waerop de Ridderschap ende Gedeputeerden geantwoerdet hebben als volget:

De Ridderschap ende Gedeputeerden geven op dese overgegevene soeven (*sic*) articulen ter andtvoert, dat de gecommiteerde eigenerfde van de dingspillen doch willen well doen ende doen den behoirlick en eeth van getrouwicheit; deselve gedaen wesende, sullen de van de Ridderschap ende Gedeputeerden met haer in de besoigne treden, sowell op de voers. articulen als op andere saeken, de welvaert van de landtschap betreffende.

Actum op den landtsdach binnen Assen, den 25 Junij 1602.

Onder stontd: My present, Heimrich van Rossum.

Prolongatie van de resolutie van de heeren Staten-Generaal voer tijn jaren naestvolgende.

Ridderschap ende Eigenerffden, met rijpe deliberatie oeverwoegen hebbende de resolutie van de Ho. Mo. heeren Staeten-Generall de dato den 13 Septembris 1603 genoemen oever

¹⁾ Naar Joosting, *Drentsch Plakkaatboek*, I, blz. 61 en 232.

²⁾ In het H.S. was dit artikel oorspronkelijk artikel 7, terwijl een artikel 6 (dat is doorgehaald) luidde: „6. Item so sulx noedich ten respecte ende bewijs van enige ontrouwe persoenen, sall den faliant gestraft mogen worden tot confiscatie syner goeder ende verners tot explosie syner persoenen.”

³⁾ In het H.S. geschreven boven een doorgehaald „soeven”.

de differenten tusschen beide leden der landtschap erresen, noepende 't recht van stemmen ende andersints, bij dewelcke sij nu eene geruime tijt van jaeren met goede eendracht hebben besoigneert, alhoewel den tijt van tijt jaeren in de voers. resolutie gementioneert voerlanges iss geëxpireert;

Hebben goetgevonden ende geresolveert om hun te betoenen, an weersijden tot vrede ende eendracht meerder als tot onderlinge disputen der landtschap schaedelick geneiget te sijn, ende alnoch te willen continueeren den tijt van tijt jaeren à dato deses, gelijk sij midts desen continueeren, in alsulcke besoignes volgens den inhoud van de voers. resolutie ende verners soelange ende ter tijt d'eene den anderen de voers. continuatie sal moegen opseggen.

XXXII. 21 Februari 1612. *Besluit aangaande de Kerkenordening in Holland*¹⁾.

Op 't sevende point van de beschryvinge, daerby verhael is ghedaen, dat over vijf en dertigh jaren by mijn Heere den Prince van Orange, hoogh. memorie, en mijn Heeren de Staten van Hollandt en West-Vrieslant, tot onderhoud van goede ruste, vrede en eenigheyt onder de kerckelijcke persoonen en in de kerckelijcke saecken, voorgenomen is geweest (volgende het exempel van alle Koningen, Cheurfursten, Fursten en Republijcquen, die in de naeste hondert jaren het Pausdom met de ketteryen, tyrannyen en afgoderyen daerin gebruyckt, verworpen en een Christelijcke reformatie in religions saecken aengenomen hebben), op haren naem en autoriteyt een kerckelijcke ordonnantie te maecken en dat, hetselve van tijdt tot tijdt verhindert zijnde, dagelijks en hoe langer hoe meer noodigh bevonden wort, en daerom op 't selve point een eyndelijcke resolutie is versocht. Nadat alle 't gene diesaengaende in consideratie behoorde te komen, geexamineert, ende generalijck verstaen was geweest, dat hetselve goet, dienstelijck, ja nodelijck was en nochtans by de Gedeputeerden van eenige steden voorgesteld sijn redenen, waeromme hare principalen goetgevonden hadden een eyndelijcke resolutie op 't selve point uyt te stellen, totdat de differenten, in de kerckelijcke saken uytstaende, souden wesen afgedaen, soo is eyndelijck verstaen en gheresolveert, dat by provisie, onvermindert oock sonder prejudicie van yemands recht of gherechtigheyt, by alle steden en dorpen, goet, dienstigh of nodigh vindende, in den haren te gebruycken in 't verkiesen van den kerckendienaren, ouderlingen en diaconen, de ordre in den jare 1591 by acht politijcke en acht kerckelijcke persoonen geconcipieert en eerst by beyde de collegien van de Raden en daarna oock by de Heeren Edelen en meeste steden goet, dienstigh en nodigh bevonden, deselve ordre provisionelijck te gebruycken, 't selve op den naem en by autoriteyt van de Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslant mogen doen, sonder yemants wederseggen, alles by provisie en tot anders sal wesen geordonneert.

XXXIII. 28 Augustus 1612. *Kerkenordening der Staten van Utrecht*²⁾.

De gedeputeerden der synode van Utrecht tot den Christelycken leser.

U wort hier gegeven, beminde leser, door ordre van onse Hooge Overheyt, de kerkenordeninge, onlangs in dese provincie gearresteert. De redenen deses uytgevens zyn: I. Dat de copien, die noodtwendelyck dengenen, die dese ordre betreft, moeten werden medegedeylt, lichtelyk eenich vitieus nadrukken hadden mogen veroorsaken, 't welk men hiermede begeert te voorkomen. II. Men verneemt alreede, dat sommigen vermetelijck spreken ende oordeelen van 't geene sy niet en weten, welcker onbedachtheydt men zoekt te stuyten met ronde openinge, van 't gene in der waarheyt is. III. Men heeft de kercken deser

¹⁾ Naar *Groot Placcaetboek van Holland en Zeeland*, III, blz. 460.

²⁾ Naar Van de Water, *Groot Placcaetboek van Utrecht*, I, blz. 359 vlg.

provincie vele jaren lang gezocht te bekladden met de schandvlecke van disordre ende ongeregeltheyd, oock noch onlangs met het uytgeven van seecker geschrift, dat noyt en is in treyn gebracht, alsof dat ware de kerckenordeningh deses Stichts, waartegen wy nu vertoonen, 't geene al vele jaren ten grooten deele onder ons in practycke geweest ende nu korts in seeckere regulen ordentelyk vervat is, om de voornoemde vleckte uyt te wisschen. IV. Word hierinne gevolgt 't exempel van verscheyden Gereformeerde Koninkrycken, Vorstendommen ende Republycken, oock selve van eenige onse nabuyren ende bondgenooten, die hare kerckenordeninghen door den druck hebben gemeyn gemaakt. V. Ende gelyck wy veel goeds van anderen ontleent hebben, konde het geschieden dat anderen oock hier yet vonden dat hun behaegde, denwelken wy willen dienen.

Voorts sult gy gewaarschouwt zyn, niet vreemd te vinden, beminde leser, dat de Ed. Mog. Heeren Staten deser provincie, doorgaans in dese ordre spreken. Want het is der Hooge Overheydt ampt, invougen als hier is geschiedt, kerkelyke wetten te maken. De practycke daarvan word oock in de Gereformeerde Rycken, Vorstendommen ende Republycken gespeurt.

Ook sal UE. 't stellen van ordeninge voor dese provincie in 't bysonder niet misprysen, als UEd. sal aanmercken, dat anderen zyn voorgegaan, dat dese provincie oock regel ende ordre van nooden heeft, bysonder in desen ongebonden tyd, ende evenwel in de substantie niet en wykt, noch van Gods Woord, noch van 't gebruyck onser nabuyren, oock anderen niet en prejudicieert, noch en weygert te volgen, 't gunt in toekomende tyden by de Ed. Hoog Mog. Heeren Staten Generaal behoorlicker wyse ende tot stichtinge in deesen deele mach worden gestatueert.

Over 't formulier van onderlinge verdraechsaamheyd in de tegenwoordige differenten houden haar de overheden en de pastoren deser provincie in conscientie versekert, dat de sake in den grond, na Gods Woord, is genoeg gedaan. Derhalven wy niet en hopen, dat ymand ons onse godtvruchtige vrede sal benyden of zoeken te verstoren. So yemand dat doet, de Godt des vredes, die onder ons is, sal het sien ende oordeelen.

Het niet al te nauw verbinden aan menschelycke schriften ende het houden van den middelweg tusschen een servituyt, die de waarheyd mocht verpletten, ende de licentie, die den vrede mocht verstoren, is gebouwt op den rechten grond onser Christelyke reformatie, die Gods Woord voor den eenigen regel houdt, ende word daarinne gedaan dat Gods Woord leert, de ervarentheyd wyst, ende treffelyke leearen onser kercken (bysonder Zacharias Ursinus) raden gedaan te worden.

Wil yemand, die alles zoekt te hebben na zynen sin, hier of daar wat berispen, die moet dencken, dat elders oock wel wat te berispen valt. Hy zy dan gebeden sich daarvan te onthouden ende te gedencken, dat de H. Apostel in middelmatige saken alles gericht wil hebben tot stichtinge, ende dat vele dingen op d'een tydt ende plaetse stichten, die op andere somwylen ontstichten. Vaartwel. UE. dienstwillige vrunden, de Gedeputeerden des Synode der provincie van Utrecht.

Die Staten van den lande van Utrecht.

Allen den Christ-gelovigen, die desen sien ofte hooren lesen, saluyt.

Alzoo wy ons volkomelyck houden onderrecht uyt den Woorde des Heeren, dat de Almachtige God eener hooger Overigheyt voornamelick belast heeefte Sorge te dragen, dat derselver onderdanen Hem (die de Heere der Heeren, ende de gever alle goedts is) recht kennen ende dienen, ende, 't selve doende, een gerust stil leven leyden, in alle godsalicheyt ende eerbaarheyd, opdat het hun wel gae, hier ende hiernamaals; daartoe dan notelyk vereist wort, dat het H. Evangelium onses Heeren ende Saligmakers Jesu Christi suyver ende oprecht voorgedragen ende geleert, de Christelyke gemeynte wel geweidet ende geregeert, ende voorts alle dingen in deselve gemeynte (die 't huys is des levendigen Godts) in goede regel ende ordre gebragt ende onderhouden worden, tot meerder stichtinge van deselve, na den Woorde Gods, hadden wy om ons voorsz. ampt hierinne, soveel de gelegentheyd eenigsints konde lyden, genoegh te doen, sekeren tyt geleden genomen de resolutie, aldus luydende:

Die Staten van den lande van Utrecht, aanmerkende dat het ampt eener Christelyker Overigheyt van God Almachtig opgeleyt is te versorgen, dat hare onderdanen een gerustig stil leven leyden mogen, in alle godsaligheyt ende eerbaarheid, ende men daartegens dagelyks gewaar wort, dat de onrustige satanische geest alle middelen aanwent, om de godvrugtige ruste der goeder ingezetenen deser provincie te verstooren, de kercke Gods in nieuwe factien ende scheuringen te verdeylen, ende, 't selve doende, de Christelyke Gereformeerde religie, waar hy kan, te beschadigen, ende den weg allenskens weder te banen tot de eens afgeworpen pausselyke tyrannie ende verworpene abusen, superstitionen ende afgoderyen, daaruyt dan voorsz. niet anders en zoude te verwagten staan als de ruine ende ondergank van 't gemeene vaderland ende van Gods kerk in 't selve, ende dat daartegens niet bequameleycker kan worden voorsien, dan met het stellen ende onderhouden van goede kerkelyke wetten ende ordonnantien, na des Heeren heylic Woord, ook aanmerkende, dat het consent, van harentwegen al voor vier jaren ter vergaderinge van de Hoog Mog. Heeren Staten Geueeraal ingebracht, nopende het houden van een Synodus Nationaal der Geunieerde Nederlanden, nog geen effect en sorteert, hebben na overweginge van alles, in de vreesse Gods, goet ende noodig gevonden (ook na 't exempel van sommige andere provintien, die in den haren soodanige provisionele ordre hebben gestelt, als zy na gelegentheyten harer kerken ende tot stichtinge van deselve hebben geacht te behooren) te procureren, dat ook in de provintie van Utrecht, op alles wat tot goeden welstand ende voortplantinge van de Christelyke Gereformeerde religie, mitsgaders veranderinge der ware godsaligheyt nodig is, nader werde gelet als wel voorheenen door de sware langdurige oorlogen ende andere veele ende verscheide voorgevallen beletselen heeft konnen geschieden, versouken daaromme ende dies niettemin lasten ende ordonneren by desen den waarden ende godvrugtigen, onsen welbeminden kerkendienaren, gecommiteerden der Synode, 't geene in den Synode deser provintie in ende ontrent den jare 1606 provisionelyk ten onsen overstaan beraamt ende besloten is geweest, te resumeren, 't geen daarinne defectueus is te suppleren, amplieren, vermeerderen, verminderen, corrigeren, verbeteren ende, 't selve doende, een bequaam concept van goede kerckenordeninge te beramen, in alles voornamentlyk lettende op den regel ende richtsnoer van des Heeren heylic Woord, vervat in de schriften der Propheten ende Apostelen, ende dan voorts in de saken, die middelmatig zyn, op de nature, aart ende conditie van de inwoonderen des lands ende provintie, mitsgaders op de gelegentheyten van de tegenwoordige tyden, opdat alles geschiede, soo Gods Woort ons leert tot opbouwinge en niet tot destructie.

Ende alsoo men veel hoord van seekere differenten, onder eenige kerkendienaren in de naburige provintien ontstaan over sekere leerpunten, die mede onder de gemeente alhier beginnen strydig te vallen, sullen mede daarop letten en in de vreesse Gods overwegen, hoe daarinne op 't aldergevoegelykst ende vreedzaamste, na Gods Woort, soude mogen werden versien omme sonder krenkinge van den band der eenigheyt, die wy met onse naburen en bontgenoten in alles ende voornamentlyk in 't stuck van de religie willen onderhouden en met behoudnisse van den voornaamsten grond der reformatie, die in 't verwerpen aller menschelycke decreten en instellingen, mitsgaders het aanneemen van Gods geschreven Woort, voor den eenigen regel en richtsnoer onses geloofs bestaat, te beletten, dat door de voorsz. differenten de ruste onser goeder ingezetenen, de Christelyke Gereformeerde religie toegedaan, niet verstoort, maar behouden en in aller godvruchtigheyt in behoorlyke gehoorsaamheyt tot God en de Overheyt gevordert worde, alle welk haar besoigne sy by geschrifte stellen en ons by forme van advys, soo haast doenlyk, overleveren sullen, omme 't selve by ons, op beschryvinge gesien, daarna wyders hierinne gedaan te worden, sulks als tot Gods eere der kerken stichtinge en 's lands welvaren bevonden sal worden te behooren. Gedaan t'Utrecht den 28 November 1610. Onder stond: ter ordonnantie van myne voornoemde Heeren die Staten. En was onderteekent: G. de Ledenberg.

Hierop de voornoemde waarde en godvruchtige, onse welbeminde kerkendienaren, gecommiteerden des Synode deser provintie, met malkanderen alles wat hiertoe doenlyk was in de vreesse des Heeren overleyt hebbende, is ons by deselve overgeleverd geweest seker concept en ontwerp, daartoe dienende, 't welk zynde by ons eerst rypelyk geëxamineert

en overwogen, ten laatsten ook 't selve concept in communicatie geleyt zynde, ten bywesen en overstaan van onse gecommiteerden, met alle de pastoren of kerkendienaren deser provincie, daartoe by ons t'samengeropen en synodaliter vergadert geweest zynde, hebben eyndelyk in den name des Heeren, met eendrachtige toestemminge van alle de voorschreven pastoren ofte kerkendienaren, verklaart, geordonneert en gestatueert, verklaren, ordonneren en statuieren by desen, dat voortaan in de stad, steden en landen van Utrecht in de bedieninge en regeeringe der Christelyke kerke, metten aankleven van dien, geobserveert en onderhouden sullen worden de puncten en articulen hierna volgende. En dit alles by provisie en totdat wy, met advys en communicatie als voren, anders sullen bevinden te behooren, oock sonder andere onse nabuyr-kercken in 't minste met dese onse kerckelycke ordonnantie te willen prejudicieeren.

I. In den eersten, dancken wy den Almachtigen God, dat hy dese provincie neffens de andere naburige al voor veele jaren soo genadelyk bevryt heeft van de menschelycke insettingen, afgoderyen, superstitionen, abusen ende misbruycken, daarmede de Christelycke religie ende godsdienst onder ons besoodelt ende bevleekt was, met tastelycke afwyckinge van de eerste eenvoudigheit, die in Christo was, openende de schrifturen ende kennisse gevende van syne waarheyte, doende deselve door openbare predicatien in de steden ende dorpen deser provincie, nu eenige jaren lanck geschiet, dermaten hare stemmen verheffen, dat vele onser onderdanen, de voornoemde misbruycken verlatende, hen totten eersten eenvoudigen, van Christo ende syne L. Apostelen ingestelden, schriftuerlyken godsdienst hebben begeven, aennemende daarenboven soo genadelyck de bescherminge van dese Christelycke reformatie ende des gemeene lands vryheyte, tegen de overgroote macht dergener, die hun daartegens hadden opgesteld, van welke wonderbare verlossinge, vryheyte ende ruste, die wy ende onse onderdanen tegenwoordelyk, als onder syne vleugelen soo genadelyck genieten, wy syne Godlyke Majesteyt nimmermeer genoegh kunnen loven ende dancken.

II. Daaromme ende om onse Christelycke danckbaarheyte hierinne als voor alle de werelt te betoonen, wy ons by desen als met eenen H. eed ende verbonde, verplicht houden in dese provincie geen andere leere, regel, mate ofte richtsnoer des geloofs en des godvruchtigen levens aan te nemen ende te volgen, als alleen het H. Woord Gods, in de schriften des Ouden ende Nieuwen Testaments, namelyk der Propheten ende Apostelen, uytgedrukt, also deselve genoeghsaam zyn, om den mensche Gods wys te maecten ter salicheyde, door 't geloove dat in Christo Jesu is, ende denselven volmaecktelijk tot alle goede werken te onderwysen. Derhalven ook de godsdienst daarnaar alleen gericht behoort te werden, met verwerpinge van alle menschelyke leeringen, decreten, besluyten ende instellingen, daartegen strydende of daarmede niet overeenkomende, hebbende door des Heeren genade voorgenomen, hierby, als by den voornaamsten, ja eenigen grond der Christelyke Reformatie, in dese Vereenichde Nederlanden geleyt ende aangevangen, te blyven en volharden ten eynde toe, omme denselven onsen nakomelingen onverfeert ende ongequetst, sooveel in ons is, over te leveren ende na te laten.

III. Ende omme voorts een yeder kennelyk te maeken de oprechte Christelyke eenigheyt, die wy in saken des geloofs tot noch toe gehouden hebben, eerst ende vooral met onsen nabueren ende bontgenooten, daarna ook met alle andere Evangelische gereformeerde koninckryken, vorstendommen, republyken ende kerken, verklaren wy onse ernstige intentie ende meeninge te zyn, dat alle pastoren ende kerkendienaren onses gebiets hun houden sullen (gelyk sy hun ook tegenwoordichlyk houden) aan de hoofstukken der Christelyker religie, sulks deselve uyt Gods Woord vervatet ende begrepen zyn in den Symbolo (soo men het noemt) der Apostelen ofte twaalf Articulen des Geloofs, ende wyders in 't boecxken, geintituleert: Belydenisse des Geloofs der Nederlandscher kerken, genomen in schriftmatigen verstande, oock acht nemende op de overeenstemminge van de confessien aller andere Evangelischer Gereformeerde kerken, in den jare 1581 in eene harmonie te samen gevoucht, sonder dat men om eenige geringe verschillen ofte verscheydenheyt, die in saken, den grond der salicheyde niet raakende, yevers in bevonden mochten werden, in predicatien, schriften als andersints, vermanden bitterlyken tegensprecken, lasteren, schelden ende verdoemen, of tot partyschap, secten ende scheuringen

oorsaak geven sal, maar dat men ter contrarie arbeijden sal tot onderhoudinge van Christelyke vrede ende eenicheyt, totdat men malkanderen allenthalven in eenen sin en verstande ontmoete.

IV. Houden evenwel de voorschreven Nederlandsche Belydenisse (alook andere diergelyke schriften, nae hare natuere ende aart, mitsgaders derselver eigen bekentenisse articulo 7) t'allen tyden examinabel aan de H. Schrift; dienvolgende wy ook verstaan, dat, soo wanneer de resolutie van de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, anno 1606 den 15 Martii op 't stuk van de revisie van dien genomen, sal werden ter executie gestelt, den pastoren ende kerkendienaren deser provincie mede vry sal staan, haar bedencken op deselve (indien sy eenich hebben ofte mochten krygen) behoorlyker wyse ende vrymoedelyck in te brengen, opdat, na behoorlyk ondersoek ende beproevinge van alles, op den toetsteen van Godes H. Woord, soodanigen ordre tot behoudenis van de suyvere waarheyt Gods werde gestelt, als na denselven Woorde Gods, tot voortplantinge der ware godvruchticheyt ende onderhoudinge van vrede ende eenigheyt in de geunieerde provincien en kerken, sal bevonden worden te behooren.

Van de beroepinge der pastoren ofte predicanten.

I. Omme de leere der waarheyt, die naar de godsalicheyt is, na den regel hiervoor gemelt, onsen onderdanen tot stichtinge voor te dragen, willen wy, dat in 't beroepen der pastooren ende kerckendienaren met behoorlyke ordre sal worden geprocedeert, ende sal dienvolgende niemant geoorlooft wesen den dienst des Woords ende der sacramenten in dese provintie te betreden, sonder op navolgende maniere wettelyken daartoe beroepen te zijn; op poene dat degene, die anders doet, voor een insluyster, scheurmaeker ende verstoorder van de goede ordre gehouden ende als sodanich gestraft sal worden.

II. Soo wanneer in de steden der provincie eenich pastoor sal van nooden zyn, zullen die van den kerckenraadt sulks de magistraat der stad ofte steden, daar sulks valt, aandienen. Dienvolgende vier personen uyt de magistraat, doende openbaar professie van de Gereformeerde relegie, by die van de magistraat, en vier personen uyt den kerckenraad, by die van den kerckenraad gecommiteert zullen werden. Welcke acht personen na een bequaam ende gequalificeert persoon, om de gemeynte in den Woorde des Heeren te dienen, uytzien sullen, ende denselven beyde den raad derselver stad ende kerckenraad respectie presenteren, om by deselve geaccepteert of gerefuseert te werden, soo sy ten beyden tyden ten dienst van de gemeynte sullen bevinden te behooren, ende, ingevalle van refuys van de een of van de andere zyde, sullen de voorschreven acht gecommiteerden tot nieuwe nominatie ende presentatie, als vooren, procederen, ende in cas van acceptatie ten beyden zyden, sal die voorschreven genomineerde, gepresenteerde ende geaccepteerde, uyt name beyde, des magistraats ende kerckenraads, beroepen ende ingestelt werden, soo hier naar verklaart sal werden, in 't welke syluyden alle gehouden sullen wesen te gaan met goede kennisse van ons ofte onse ordinarise Gedeputeerden.

III. Ende so wanneer ten platten lande in den dorpen eenich pastoor noodich sal zijn, sullen in plaatsen, daar ambachtsheeren zijn, jus patronatus hebbende, deselve ambachtsheeren, ende in andere plaatsen schout ende gerechten, mitsgaders de ouderlingen (soo daar eenige zijn), denselven noot ten langsten binnen een maant, naar date dat de plaatse heeft komen te vaceren, onse ordinarise Gedeputeerden te kennen geven, ofte, by versuym sal 't selve by den gecommiteerdens des Synodi onsen voornoemden Gedeputeerden aangegeven worden, die 't gunt voorsz. door het aandienen van den ambachtsheer, jus patronatus hebbende, ofte van den gerechten en ouderlingen (daar die zyn), anders door de gecommiteerden des Synodi hebbende verstaan, alsdan denselven gecommiteerden des Synodi lasten sullen na een bequaam gequalificeert persoon uyt te sien, denwelken sy ons ofte onse ordinarise gedeputeerden eerst en, met derselver advyse ende consent, daarnaar den ambachtsheer, jus patronatus hebbende, en, daar sulken ambachtsheer niet en is, den schout, gerechten en ouderlingen, (daar die zyn), mitsgaders den communicanten ende toehoorderen derselver plaatsen, sullen presenteren, om by deselve geaccepteert te worden, ten ware sy merkelyke redenen hadden van refuys, welke redenen sy gehouden sullen

zyn, neffens de voornoemde gecommiteerden des Synodi, ons ofte onse ordinaris Gedeputeerden aan te dienen, om by deselve geaccepteert of gerejecteert te worden, en, in cas van acceptatie derselver redenen, sullen deselve gecommiteerden des Synodi terstont procederen tot nominatie van een ander bequaam persoon, dewelke ons ofte onse ordinarise Gedeputeerden eerst ende met advyse ende consent derselver, daarna den ambachtsheer, jus patronatus hebbende, ende, daar sulken ambachtsheer niet en is, den schout ende gerechte, ouderlingen (daar die zijn) en toehoorderen als voren gepresenteert ende by hun geaccepteert zynde, voorts beroepen en ingestelt sal worden, als hierna volcht.

IV. Is 't sake, dat over 't verkiesen, presenteren of accepteren eens kerkdienaars eenige onlust quame te ontstaan tusschen dengenen, die het aangaat, 't ware om een al te onbillyk refuseren van den verkoren persoon of andersins, ende de sake geschapen ware tot eenige merkelycke oneenicheyt uyt te bersten, willen wy, dat de saeke tot onser ofte onser Gedeputeerden kennisse sal werden gebracht en aldaar eyntlyk beslecht ofte geaccommodeert, naar welcke uytspraake een yegelyk gehouden sal wesen sich te reguleren.

V. De ambachtsheeren, jus patronatus hebbende, en begerende 't selve volgende den voorgaanden articule te gebruyken, sullen gehouden zyn de ministers, by henluyden te presenteren, mitsgaders haarluyder weduwen van wooninge, gagie en alimentatie te versien, gelyk de andere ministers ten platten lande by ons getracteert ende versien worden; des sal men sulken ambachtsheer daartoe laten gebruyken de goederen, die van outs tot de pastorye van sulken plaatse behoort hebben.

VI. Alsoo d'Apostel verbiet yemant haastelyk de handen op te leggen, opdat men sich reyn houde van anderer sonden, sullen alle diegene, die tot het voorschreven harderende leeramt werden beroepen, eerst beproeft werden ende daarna dienen, ingevalle sy in de beproevinge kunnen bestaan ende bevonden worden onstraffelyk te zyn.

VII. Dit examen ofte beproevinge sal geschieden in de stad en steden door den Gedeputeerden des Synodi ofte eenige uyten selven, ten overstaan van eenige Gedeputeerden uyt onsen collegie ende van de magistraat der stad ofte steden, daar het vallen sal; en aangaande 't platte land sal dit examen geschieden binnen de stad Utrecht, ofte ter sulker plaatse, als by ons ofte onse ordinarise Gedeputeerden goetgevonden sal werden, door den gecommiteerden des Synodi ende ten overstaan van eenige uyt onsen collegie, hiertoe specialyk te committeren.

VIII. Die te vooren noit in eenigen kerkdienst geweest en is, sal men vooreerst in tegenwoordicheyt van onse ofte onse Gedeputeerden, mitsgaders van de gecommiteerden des magistrats van de stad of stede daar het valt en des Synodi, eens, twee, driemaal ofte meer, eenige texten der H. Schrift, die hem by ouderlingen advyse voorgeschreven sullen worden, by forme van propositie ofte predicatie doen uytleggen, omme te sien wat gaven hy ontvangen hebbe, omme 't Woort des Heeren recht te snyden ende de leere der salicheyt der gemeynte tot leeringe, straffinge, verbeteringe, vertroostinge ende onderwysinge, die in de rechtveerdicheyt is, voor te dragen.

IX. Dit gedaan ende de beroepen persoon bequaam gevonden zynde, sal deselve neerstelyk geëxamineert ende ondersocht worden in de leere, ende merkelyk in 't verstant 't welck hy heeft van God, zyn wesen en eyenschappen, van de H. Schriftuere, derselver volkomenheit, klaarheit, auctoriteyt ende sekerheit, van der weereltscheppinge ende regeringe, van de sonde, haren oorspronk ende kracht, van de wet ende den evangelio, mitsgaders beyder onderscheyt ende gebruyk, van Jesu Christi persoon, ampt ende weldaden, van 't geloove ende boetveerdigheit, van de rechtveerdichmaekinge des sondaars voor God, van de gehoorsaamheit des geloofs, liefde en goede werken, mitsgaders beloninge derselver, van de kerke, van de ampten ende diensten, by Christum in deselve ingestelt, van den dienst ende bedieninge des H. Evangeliums, van den H. Doop, van het H. Avontmaal, van de Christelyke discipline ende kerkentucht.

Van dese punten sal men hem ondervragen, om te weten wat hy daarvan gevoelt na den Woorde Gods, hem doende sijn seggen, op elck deel syner antwoorden, bewysen met klare texten der Heyliger Schrift, ook aanwysen, hoe en in wat manieren hy uyt

deselve meynt syn gevoelen ende leere vast te maecten, omme te sien, of hy de geallegeerde texten wel ende grondelyk verstaat.

X. Ende alsoo de waarheyt van vele deser poincten huynen ten dage verscheydelyck werd tegengesproken, sal men hem de voornaemste tegenwerpen, daarop vallende, voorwerpen, hem deselve grondelyk doen beantwoorden ende wederleggen uyt den Woorde Gods, in alles nochtans acht nemende, soo op de gelegentheyt dergener, die geëxamineert word, als op de gelegentheyt der plaatse, daartoe hy beroepen zy, aangemerkt in alle plaatsen niet evenveel vereyscht en word.

XI. Men sal denselven ook in andere poincten, hier niet gespecificeert, tot oefeninge ende meerder openinge des verstants mogen beproeven, doch also, dat wanneer de geëxamineerde bevonden werd de gespecificeerde poincten grondelyk te verstaan ende van deselve wel ende schriftmatelyk te gevoelen, ook 't selve syn gevoelen met vaste schriftuerlyke redenen weet te bewysen, vast houdende aan het getrouwe Woord, dat na de leere is, ook na de gelegentheyt machtich, om dengeenen die tegenstaan, door de gesonde leere te onderwysen, sal men sich daarmede laten genoegen en den geëxamineerde voor oprecht ende suyver in de leere der Godsaligheyt houden.

XII. Daarna sal men ook letten op het leven, dat hy geleyt heeft, om te weten of hy naa den regel des Apostels wacker, nuchteren ende gemanierd is, of hy (huyshoudende) zyn huysgesin wel regeert ende geloovige kinderen heeft, geerne herbergende, de goede liefhebbende, voorsichtich, rechtveerdich, heylich, matich, geen wynsuyper, geen vechter, geen vuyl gewinsoeker, niet tweetongich, niet hartneckig hem selven behagende, niet overdadich, niet geldgierig ende in somma, of hy onstraffelyk is ende een goed getuygenisse heeft van dengenen, die buyten zijn.

XIII. Aldus bequaam gevonden zynde, sal men hem met name ende toename in de kercke ende gemeynte, over dewelke hy tot harder ende leeraar gestelt sal worden, op eenen Sondag voordragen, opdat soo yemandt yet op denselven te seggen hadde, waaromme hy soude achten dat hy niet en soude konnen met stichtinge in den kerkendienst gebruykt worden, hy 't selve binnen den tyt van 14 dagen den kerkenraat, ten opsien van de stad ende steden, of den gecommiteerden des Synodi, ten aansien van 't platte land, aandiene, ten eynde daarop, volgende het voorgaande 3 ende 4 articulen, naar behooren gelet werde, ende voorts om den Heere vierichlyk te bidden, dat hy de gave zyns H. Geests den beroepen persoon genadelyk ende rykelyck mededeyle, tot stichtelyke uytvoeringe van zynen H. dienst.

XIV. Indien hierop geen tegenspraecke en valt, die den voortgank der aangevangener beroepinge billichlick kan beletten, sal men voorts procederen tot openbare inlyvinge in zynen dienst, te doen met voorgaande aansegginge aan de gemeynte, waar ende wanneer 't selve geschieden sal, ende dat met vermaninge ende gebeden, als het gedrukt formulier, in dese ende andere Gereformeerden kerke tot noch toe gebruykt, medebrengh, mitsgaders met oplegginge der handen.

XV. Om der predicanten dienst ten platten landen vruchtbaarder te maecten, sal hem van ons ofte onsen ordinaris Gedeputeerden acte worden verleent in behoorlyke forme, daarmede schout, mitsgaders die van den gerechte, kerkmeester, coster ende andere ingesetenen sullen werden vermaant ende geboden, haren pastoor of predicant na behoren te respecteren en in zynen dienst, na eysch harer respective beroepinge, behulpelyck te wesen, welcke acte van den secretaris of coster, na het lesen van 't formulier der inlyvinge, de gemeynte sal voorgelesen werden, gelyk 't selvige nu eenige jaaren niet sonder vrucht in dese provincie is gebruykt geweest.

XVI. Na de gedaene inlyvinge, sal hy gebracht werden in de vergaderinge des kerckenraadts, ofte, soo hy ten platten lande beroepen is, sal hy verschynen in de eerste vergaderinge van de gecommiteerden des Synodi, omme aldaar zynen anderen mededienaren te geven ende van hun te ontfangen de rechterhand der societeyt ende gemeyne bedieninge, met belofte, die hy aldaar onder hanttastinge sal doen, van dese kerkenordeninge naar zyn vermogen te onderhouden, en sal van die ure aan alle deelen syns kerkendiensts aanvangen ende betreden.

XVII. Sal ook deselve nieuw aangenomen kerkendienaar ter eerster gelegentheyd daarna by twee ofte meer gedeputeerden des kerkenraads of des Synodi gepresenteert werden in de vergaderinge van de magistraat der respective steden ofte van 't collegie onser ordinarise Gedeputeerden, omme aldaar te doen den navolgenden eed:

Ik belove en swecre, ten eersten, dat ick in den dienst, daartoe ik ben geroepen, den Heere Jesu Christo, na de genade die hy my verleen sal, getrouwelyk dienen en my in alle myne predicatien en leeringen aan de schriften der Propheten ende Apostelen houden sal, die uytleggende in gelykformigheyd van deselve, in goeder conscientie (na myne beste wetenschap) tot Gods eere en ter meester stichtinge van syne gemeynte, sonder dese H. leere tot eenige myne vleysschelyke passien en particuliere affecten immermeer te misbruyken en voorts generalyk alles te doen, dat een oprecht zielsorger en kerken-dienaar te doen schuldig is.

Ten anderen, dat ik myne Heeren, die Staten van den lande van Utrecht, mitsgaders de magistraat van dese stad, hou en getrouw sal zyn, derselver en des lands en stads eere en profyt na myn vermogen en beroep voorstaan en vorderen, de gemeynte in goede eenigheyd en vrede, onder de regeeringe van haar Ed. Mog. sal helpen onderhouden, niet alleenlyk niet toe te staan of eenigen raad ofte daad te geven tot yet, dat daartegen soude mogen stryden, maar ook sulks tegen te staan en te beletten, met vermaninge en bestraffinge, soo haast daarvan yet tot myne kennisse gekomen sal zyn en, indien het nodig is, met tydelyke waarschouwinge aan de Overheyd, ten eynde daartegens versien mag worden. Voorts, dat ik ten dienste van haar Ed. Mog. en myne gemeynte, in myne beroeping sal blyven volharden, soewel in tyd van tegenspoet als van voorspoet, van vrede, oorloge, pest en andersints, sonder te vertrekken dan met voorgaande consent en wettelyke ontslaginge; eyndelyk, dat ik my de politie en wetten deses lands en stads sal onderwerpen en anderen een goed exempel van gehoorsaamheyd geven, welverstaande sooveel mynen dienst mag lyden, namelyk sonder in 't minste te verkorten de vryheyd, die my toekomt ende ick behoore te gebruyken, om Gods Woort te leeren, de gebreken aan te tasten en de sonden te bestraffen, soo Godt de Heere wil en beveelt, belovende alsoo myne Overheyd en gemeynte te dienen, dat ik daardoor niet belet en werde Godt te geven, dat ik hem schuldig ben in myne beroeping, na syn heylig Woort. Hiertoe wil my de Heere helpen door syne genade.

XVIII. Met welken eed de voorsz. kerkdieniaars voort gehouden sullen werden voor hun en hunne nakomelingen, als borgeren der stad, daarinne sy wonen, ende sullen alle derselver vryheden en privilegien genieten.

XIX. Sullen ook de magistraten ende overheden sorge dragen, dat den dorschenden osse den muyl niet toegebonden werde, maar dat de pastoren en leeraars van eerlyck en betamelyck onderhoudt voor hun, hunne huysgesinnen en weduwen, behoorlyk voorsien werden, willende dat de gemeynte dengeenen, die onder hun arbeiden en deselve voorstaan in den Heere, in grooter eere houden en liefhebben sullen, om haar wercks wille, ook deselve gehoorsaam en onderdanig zyn, als die rekenschap geven sullen, opdat sy heuren dienst mogen doen sonder suchten.

XX. Dese voorsz. forme van examinatie, beproevinge en inlyvinge sal alleen onderhouden werden ten aansien van diegeenen, die noyt te vooren tot eenigen kerkdienst zyn gebruykt geweest, maar wat die belangt, die van andere plaatsen, daar sy alrede gedient hebben, worden beroepen, met denselven en sal geen andere formaliteyt werden gebruyckt dan dat haar gaven van prediken alvoren opentlyk voor de gemeynte sullen werden gehoort, dewelcke, bequaam gevonden en geoordeelt zynde, sullen na voorgaande openbare voorstellinge van hare namen en toenamen, in voegen en ten eynde als vooren, en geene billyke opsprake vernomen zynde, ook na het overleveren van behoorlyke attestatie harer leere en levens van de plaatse harer leste residentie, met advyse en consent, als voren in 't 3 articule geseyt is, der gemeynte worden gerecommandeert en alsoo metten gebeden ingelyft, welverstaande, dat sy den voorgaanden eed mede sullen moeten doen, als nu van d'anderen is geseyt.

XXI. Niemand sal tot het herder- ofte leeramt beroepen werden, tenzy hy ten

minsten hebbe den ouderdom van volle vijftientig jaaren, ten ware door hooge nood ofte andere insichten, by ons met advys van de gecommiteerden des Synode anders geordonneert wierd.

Van 't ampt der dienaren des Woorts.

I. Der dienaren ampt is, in de bedieninge des Woorts en gebeden aan te houden, den H. Doop en het H. Avontmaal te bedienen, de krancken en bedroefden te bezoeken, vermanen ende troosten, en voorts de kudde des Heeren met goede opsicht te weyden en metten nootdruft der zielen allenthalven te versorgen.

II. In 't prediken en leeren van Gods Woort sal men arbeiden den volke voor te dragen en uyt te leggen texten der H. Schrifturen, die na gelegentheyt van tyden allertichtelykst zyn, altijd daarop lettende, dat neffens het leggen van den waren grond des geloofs, die in Jesu Christo is, de lieden geprikkelt worden tot een Christelyck, godvruchtig leven, opdat d'ongebondentheyd, die doorgaans onder 't volk gespeurt wert, door Gods genade gebetert werde; want de dienst des Evangeliums ingestelt is van God, om de lieden te doen hebben kennisse der waarheyd, die na de godsaligheyd is, vermanende de lieden ernstelyk, om God den Heere ook dikwils t'huys en by haar selven te bidden.

III. Van gelyken sal men sig in 't leeren bevytigen de fundamenten ende gronden des Geloofs te leggen met woorden en manieren van spreken, die schriftuurlyk zyn, houdende het exempel ofte het voorbeeld der gesonder woorden, die sy van de Apostelen geleert hebben, Gods woort sprekende, niet met woorden, die de menschelyke wysheid leert, maar die de H. Geest leert, voegende geestelyke dingen tot geestelyke, hun wachtende van woordenstryd, die nergens toe nut is dan tot verkeeringe der toehoorders. Ende verwerpene alle hooge, diepsinnige speculatiën en onnutte disputeren, mitsgaders die vragen, die dwaas en sonder leeringen zyn, wetende dat sy stryd voortbrengen ende geen stichtinge Gods, die in het geloove is, altyd gedenkende, dat het eynde des gebods is de liefde uyt reyner herten, goeder conscientie en ongeveynsden geloove.

IV. Ende alsoo heden ten dage veele disputeren en verwerringen vallen over de verscheyden uytleggingen van eenige plaatsen der H. Schrifture, sprekende van Gods eeuwige predestinatie ende eenige pointen, daaraan hangende, en voorsien dient dat de leeraren deser provintie daarover in geen verschil en vallen, daaruyt eenige oneenigheden in de kercken mochten werden veroorzaakt, is, met advys als vooren, goedgevonden, dat in dit stuk sonderlinge moet betracht werden de vermaninge des H. Apostels, daar hij wil dat men sal wys zyn ofte gevoelen in matigheyd, en niet verder dan het behoort; dienvolgende men dese materien (de gelegentheyt sulks vereyschende) soo sal verhandelen, dat niemant oorsaack gegeven werde met recht te dencken, dat in onse kercken yet geleert wert, daaruyt soude volgen, „dat God yemant ter verdoemenisse geschapen hebbe, of de mensche „tot de sonde genootsaakt, of yemant ter saligheyd noodigt, dien hy absolutelyck besloten „hebbe, deselve niet te geven, of yet doe, dat eenigen schyn van ongerechtigheyd hebbe, want sulks merkelyk strekken soude tot Gods oneere, lasteringe onser Christelyker Reformatie, mitsgaders sorgeloosheyd des eene en wanhope des anderen, gelyk men ook sorgvuldelyk moet voorsien, dat het begin, midden en eynde van 's menschen saligheyd niet des menschen natuurlyke krachten maar alleen de loutere onverdiende genade Gods in Christo toegeschreven werde, opdat allen t'halven als eenen vasten en onbeweeglyken regel welbewaart werde, dat de Propheet seyt, namelyk dat ons verderf uyt ons ende onse saligheyd uyt God is.

V. Ende alhoewel den leeraren van Gods Woort vry staat over dese en diergelyke pointen meer, in de scholen en elders in hare byeenkomsten, vriendelyck te confereren, en de waarheyd in alles na Gods Woort vreedsamelyk te ondersoeken, daarover dan mogelyk in eenige omstandigheden verscheydenheyd van gevoelen vallen mochte, gelyk t'allen tyden onder geleerde godvruchtige lieden in desen deele wat verscheydenheyt schynt gevallen te zyn, soo en willen wy nochtans niet, dat soodanige disputeren op den predikstoel gebracht sullen werden, gelyk wy oock niet en verstaan dat, soo wanneer yemant niet hooger in dese materie en leert noch en gevoelt dan dat God van eeuwigheyd na syn welbehagen, gegront in Jesu Christo onsen Heere, totter eeuwiger saligheyd

verkooren en verordineert heeft alle en yder van degeenen, die door syne onverdiende genade in denselven onsen Heere Jesum Christum gelooven en in denselven geloove ten eynde toe volherden souden, ende daartegen ter verdoemenisse verordineert en verworpen heeft alle en yder van diegeenen, die syne genade verachten, haar derselver onwaardig maken, niet gelooven en in 't selve ongeloove volharden souden, men denselven daaronne in 't minste molesteren, ofte, om hooger te gaan, beswaren sal. Vinden oock stichtelyk, dat dese materie voor den gemeynen volcke niet hooger gedreven werde, houdende soodanig leeren, Gods Woort conform en genoegsaam ter saligheyd, oock tot weeringe van wanhope en vorderinge der godvruchtigheyd bequaam en stichtelyk.

VI. Ter plaatse daar men gewoonlyk is den Heydelbergschen Catechismum des Sondags na de middag te prediken, sal deselve gewoonte onderhouden werden, alsoo, dat men, na 't ondervragen der kinderen, den volke uyt de H. Schrift (gelyk in sommige Gereformeerde kerken geschiet) eenen text voorlesen sal, handelende van de materie, daarvan men na ordre des Catechismi sal komen te leeren, waarop men de vragen en antwoorden des Catechismi met schriftmatige verklaringe alsoo voegen en passen sal, dat blyken moge, dat het niet en sy een 's menschen maar Gods Woort, dat uytgeleyt word, en dit alles by provisie.

VII. Op de dorpen ten platten lande sal men des Sonnedags voormiddags prediken de Sondaagse Evangelien ofte Epistelen, om den slechten huysluyden, die van outs daartoe gewent zijn, tegemoet te gaan, en des namiddags sal men hun en hunne kinderen, by ordre, eenvoudelyk en schriftuurlyk verklaren d'Articulen des Christelyken Geloofs, soo die in den Apostolischen Symbolo zyn vervattet, de instellinge des H. Doops en des H. Avontmaals, de tien Geboden, eenige schriftuurlyke texten van 't ampt der onderdanen tot haar Overheeden, der kinderen tegen hare ouders, der huysvaders en der huysmoeders tot hare kinderen ende 't Vader Onse, arbeydende met goede vermaningen den tragen huysluyden te bewegen, om soowel na- als voornoen ter predicatie te komen, doch daar men siet dat sulcks niet en vordert, sal men des voormiddags de verklaringe van 't Evangelium wat te korter maken, om tyd te hebben noch eenig van de voorsz. articulen of instellingen, geboden, vermaningen of beden te verhandelen, opdat het slechte volck alsoo de rechte grond in de Christelyke religie krygen mag.

VIII. De pastoors en leeraars sullen gehouden zijn, des tydelyk versocht zynde, de krancken te besoecken en, 't selve doende, deselve ernstelyk tot leetwesen ende (soo hen God gesontheyt geeft) tot dadelycke en geduurende afstand harer sonden te vermanen, en, verklaringe daarvan uyt haren monde verstaan hebbende, op de barmhartigheyd Gods in Jesu Christo wysen, opdat sy denselven met waren geloove omhelsen, vergiffenisse en quyttscheldinge van sonden mogen bekomen, welcke vergiffenisse van sonden zy den boetveerdigen en geloovigen sondaar in Jesu Christi name verkondigen en alsoo met den gebede den Heere bevelen sullen.

IX. Opdat dit noodwendig werk aan de kranken behoorlyk bedient moge werden, sullen de krancken of haar vrienden en gebuyren haar by desen vermaant houden, dat sy niet, gelyk doorgaans geschied, op 't leste tot dese medecyne loopen, maar straks in den aanvang der sieckte, opdat de kerkendienaar (die met veele andere partyen syns dienstes beswaart is) tyd hebbe dese visitatie bequameleyck te doen, ende de kranke selver bequamer sij de Goddelyke vermaningen en vertroostingen te vatten ende haar tot des Heeren komste te bereyden en bequaam te maken.

X. De predikanten sullen haar getrouwe harders te zyn betoonen over hare schapen — daaronder verstaan werden eerst en voornamelyk alle communicanten, of die ten H. Avontmaal gaan en de Reformatie aannemen, daarna ook alle inwoonders van een yeder stad ofte parochie, daar sy toegank toe hebben en eenige apparentie is yet op te winnen —, dikwils ende sorgvuldelyk te besoecken en met Christelyke vermaningen, tot vermeerdering en opbouwinge des ryks Christi, in alle vriendelykheyd en beleeftheyd te bejegenen.

Van de publycke gebeden.

I. De publycke gebeden, voor en na de predikatie, sullen met sonderlinge aandacht geschieden en met voorgaande ernstige vermaningen tot ten volke, dat sy, om deselve

den Heere met behoorlyke eerbiedinge ende demoet op te offeren, niet alleen de knien haars herten, maar ook des lichaams buygen, of anders met overeynd staan en andere uysterlyke tekenen van demoet betuygen de inwendige verslagentheyd, nedrigheyd en aandacht des herten, om alsoo mettertyd te beteren de quade gewoonte van velen in dese landen, die hun tot dese gebeden begeven sonder hun nauwelyks eens te versetten, en met soo weynig aandacht en devotie, alsof de uysterlyke eerbiedingen gantsch niet te bedieden hadden, daar wy nochtans sien, dat der heyligen gebeden doorgaans met buygen van knien, opslaan van oogen ten Hemel, opheffen van handen, ja nederwerpen ter aarden, ende andere diergelyke tekenen van eerbiedinge en nedrigheid zyn vergeselschap geweest.

II. Ende dewyle de gebeden en lofsangen zyn genoeg de voornaamste partyen van onsen godsdienst, ende sommige evenwel weynig daarop achten, dikwils eerst ter kerken komen als het gebed of half of heel geëyndigt is, ende wederom uytgaan so haast als de predikatie gesloten word en eer men tot het gebed trede, sullen de pastoors en leeraars hare gemeynte ernstelyk van dit misbruyk vermanen ende 't selve alsoo zoeken te beteren.

Van den Heyligen doop.

I. Het verbond Gods zal aan de kinderen der Christenen metten H. Doop, soo haast men de bedieninge desselven hebben kan, versegelt worden, en dat in de openbare versameling, wanneer Gods Woort gepredikt wordt. Doch ter plaats, daar niet zooveel predikation gedaan en worden, sal men twee dagen ter weeke ordineeren, om den doop, des versocht zynde, extraordinarie met een korte vermaninge te bedienen, maar indien yemants kind soo krank en der ouderen swakheid soo groot ware, dat men dien tyd sonder grooten aanstoot niet soude kunnen uitwachten, sal men, om den swakken gemoet te gaan, soodanigen kind liever (byzonder ten platten lande) buyten dien bestemden tyd ook in huys doopen, dan dat men den swakken ouderen daarom van de religie vervreemden ofte oorsaak geven soude, om eenen vreemden daartoe te gebruyken, welverstaande, dat men arbeyde om den ouderen eerst wel te onderrechten en te vermanen tot onderhoude van de gestelde ordre, en evenwel 't kind niet doopen sal dan in 't bywesen der ouderen, naaste vrienden ofte eenige gebuyren, ende volgens het formulier, daarvan in 't gebruyk zijnde.

II. Men sal by alle occasien in de predicatien en andersints de Christelyke huysvaders vermanen, haar kinderen selfs ten doope te presenteren, ende deselve voor het doopen doen soodanige vermaninge als men gewoonlyk is.

III. De namen van de gedoopte kinderen en harer ouderen, mitsgaders den tyd, wanneer de kinderen haar doopsel hebben ontfangen, sal door den koster ofte andere, daartoe in elcke plaatse te committeren, in een register werden getekent, opdat de harder, deselve kennende, op hare opvoedinge en onderwysinge in de Christelyke gereformeerde religie te beter mag letten, alsoo sy nu de Christelyke gereformeerde kerke al van haar kintsheyd af als leden derselver ingelyft zyn, en derhalven specialyck onder syne opsicht, gelyk andere leden der kerken, staan.

Van het Heylige Avontmaal.

I. Het Avontmaal des Heeren sal na Christi instelling ten minsten viermaal 's jaars in de steden, namelyk op den Christdag, Paaschdag, Pinxsterdag ende in de maand van September, gehouden werden, ende op de dorpen ten minsten tweemaal, te weten Christdag en Paaschdag.

II. Men sal alle de toehoorderen ernstig tot het Avontmaal des Heeren nooden en, 't selve doende, vermanen haar selven wel te beproeven ende dengeenen, die haar voor d'eerste reyse ter tafel des Heeren sullen begeven, aanseggen, dat zy hun eerst presenteren by yemant van hunne ordinarise harders, om van deselve (is 't nood) by particuliere ende vriendlycke onderrechtinge te verstaan, wat van een recht Christen mensche en waarachtig lid der gemeynte Gods vereyscht word, omme daarop verklaringe te doen van syne meyninge en alsoo ter tafel des Heeren toegelaten te werden.

III. Die van de uytheemsche plaatsen komen ende ter tafel des Heeren begeeren toegelaten te werden, sullen eerst behoorlycke getuygenisse van hare voorige conversatie aan den pastoren der plaatsen, daar sy begeren toegelaten te werden, vertoonen.

Van de feest- en vierdagen.

I. Men sal boven den Sondag, die na ouder gewoonte geviert en totten godsdienst en heylige ruste geheyligt sal worden, geen andere feest- noch vierdagen onderhouden, als den eersten en tweeden Christdag, de Nieuwejaarsdag, Vrydag voor Paasschen voor den middag, den tweeden Paasch- en Pinxsterdagen, mitsgaders onses Liefsheeren Hemelvaartsdag, tegen welke dagen de gemeynthe, namelyk den Sondag, naast voor de feesten gaande, vermaant sal worden haar neerstelyk ter predicatie te verwoegen, en sal insgelyks allen herbergiers ende taverniers van wegen de Overheyt verboden werden geduurende de predicatien te tappen ofte eenige gelagen te setten, oock allen anderen geduurende de predicatie den bal te slaan of andere insolentie, daardoor den godsdienst moge belet werden, te plegen, op sekere poene, daartoe by ons te ordonneren.

Van de vast- ende biddagen.

I. Beneffens de extraordinarise vast-, bid- ende dankdagen, die wy met ende neffens d'andere Geunieerde provincien, onse nabuyren en bontgenoten, of oock voor dese provincie alleen, na gelegentheit van tyden ende saken sullen mogen komen uyt te schryven, willen wy, dat voortaan ordinaris eens des jaars, namelyk naar Paasschen, een of twee generale vast- en biddagen gehouden sullen werden door dese geheele provincie, die wy t'elkemaal by onse speciale brieven tegen den precisen dach, die wy dan daartoe zullen bestemmen, zullen uytchryven, om met rechte erkentnisse der sonden den Heere in ware demoedicheyt te voeten te vallen, hem om genade aan te roepen, zyn opleggende of aanstaande straffen af te bidden ende den stant der geheeler Christenheit ende der naburige provincien in 't gemeyn ende voornamelyk van dese in het besonder, den Almachtigen God tot goeden Christelyken welstant te recommanderen.

II. Dese vast-, bid- ende dankdagen willen wy dat met aller devotie ende aandacht sullen werden gehouden, met duydelyk verhaal, byzonder op de biddagen te doen, van Gods sonderlinge weldaden, dese landen geduyrende de voorgaande bloedige oorlogen ende andersints soo menichvuldelyk ende genadelyk bewesen, ende ernstaftege vermaningen om zyne Goddelyke Majesteyt daarvoor behoorlyke dankbaarheid met woorden ende wercken te betoonen, afstaande van sonden ende doende dat hem behaecht, daartoe dan oock de sonden ernstelyk sullen worden bestraft ende yeder tot waare boete en bekeeringe vermaent. Tot welken eynde de leeraars nemen zullen texten der H. Schrift, die daartoe passen ende deselve allesints, sonder eenige vleeschelyke particuliere passien daaronder te vermengen, stichtelyk appliceeren, den onderdanen alle tyt sonderling recommanderende de gehoorsaamheyt tot God ende haare Overheyt. Ende en sal op sodanige dagen niemant geoorloft zyn eenige handwerken te doen of gelagen te setten, of kaetsen of spelen, of eenige insolentie, ofte lichtveerdicheyt, in wat manieren dat het zy, te gebruyken dien geheelen dach door, op groote poene, daartoe by ons te ordonneren.

Van de kerkelyke gesangen.

I. De gewoonte van de lofsangen te singen, in onse ende andere Gereformeerde kerken gebruykelyk, sal men onderhouden ende ten selven eynde tot Gods lof ende prys mitsgaders stichtinge der gemeynthe singen de hondertvyftich psalmen, genaamt de psalmen Davids, de lofsangen Mariae, Zachariae ende Simeonis, de Articulen des Geloofs, Thien Geboden, het Vader Onse ende het Avontlied, Christe, die gy zyt dach en licht, oock 't gebed voor de predicatie: O God, die onsen Vader bist, mitsgaders soo vele andere schriftuyrlyke lofsangen ende Christelyke liedekens, handelende van Christi geboorte, besnydenisse, doop, lyden, sterven, opstandinge van den dooden, opvaart ten Hemelen, seydinge des H. Geestes etc., als men, naar gewoonte van sommige andere Evangelische Gereformeerde kerken bequamelyck ingestelt zynde, naar voorgaande visitatie dergener,

die wy daartoe sullen committeren, ende met kennisse van ons, de magistraat ende kerkenraad van yeder plaatse, daar men die sal goet ende stichtelyck vinden te gebruyken, gevoechgelyk ende tot meerder opweckinge in geestelyke aandacht van de Evangelische weldaden, den menschelyke geslachte door Jesum Christum den Salichmaecker geschiet, sal kunnen in treyn brengen ende oeffenen.

Van de ouderlingen.

I. Alsoo bysonder in groote gemeeynten noodich is, dat eenige godtvruchtige, aansienlycke personen gebruykt werden, die neffens de ordinarise opsienders der kercke ('t welk zyn de herders ende leeraars) de kerke helpen regeren tot vruchtbare voortplantinge der waarheyte ende godvruchtigheyt onder de gemeeynte, gelyck ook sulks in de Apostolische kerken gebruyckelyk is geweest, ende de tegenwoordige gestaltenisse sodanich niet en is, dat men luyden hebben kan, die 't selve ampt (soo te wenschen ware) geduerichlyken ende altyd bedienen, is goet gevonden by provisie te blyven by den voet tot noch toe gebruyckelyk.

II. Sal daarom in de stadt en steden de kerkenraad, bestaande uyt predicanten ende ouderlingen, alle jaar omtrent Pinxteren uyt de aansienlykste, gequalificeerste personen, professie doende van de Gereformeerde religie, nomineren eens sooveel personen als men gewoonlyk is in den dienst van ouderlingschap te gebruycken, machtig in den Woorde Gods, sooveel men die bekomen kan, verstandelyk, yverich, bescheyden, vreedzaam, staande ter goeder naam ende fame, deuchdelyk ende goet van leven, insonderheyt daarop lettende, dattet mogen zyn (sooverre men deselve hebben kan en sonder preciselyk de anderen uyt te sluyten) ingeboren borgers van de respective steden, welcker namen de respective magistraten sullen overgelevert werden, omme daaruyt te kiezen enkel getal, die, neffens de blyvende en maar een jaar gedient hebbende ouderlingen, den herders en leeraars, metten tytel van ouderlingen, ten eynde als vooren, sullen werden bygevoegt, om den tyt van twee jaaren te dienen, t'elcke jaere de helft van deselve afgaande, ten ware de noot anders vereyschte ende de persoon of personen, die sulks mochte werden te voren geleyt, daartoe verwillicht konden werden, welverstaande evenwel, dat die hare twee jaren uytgedient sullen hebben, naar de expiratie van een ofte twee jaren dat sy sullen hebben stil gestaan, wederom op nieuws genomineert ende verkooren sullen mogen werden. Deser alsoo verkoorener namen sullen op eenen Sondach openbaarlyk der gemeeynte voorgedragen, ende, geen bestendige opsprake binnen den tyt van acht dagen vernomen zynde, sullen die te voren niet gedient hebben met vermaninge ende gebeden, daartoe gebruyckelyk, ingestelt worden.

III. Deser ampt sal zyn, neffens de ordinarise herders ende leeraars, over de kudde opsicht te nemen en te waken, in den kerkenraad te verschynen en aldaar mede te helpen raadslagen ende resolveren op alles, wat tot stichtelyke opbouwinge der kerke dienlyk, voorgesteld sal worden, mede na hare gelegentheyt 't selve te helpen uytvoeren en in 't werk stellen, opdat des Heeren Woord in behoorlyke suyverheyt behouden, de ergernissen geweert ende de godvruchticheyd gevordert werde, alles na Godts Woord ende dese kerkelyke ordonnantie, die sy in 't aanvangen hares diensts mede zullen beloven te helpen onderhouden.

IV. Tenzy het de nood vereyscht ende men goede stoffe hebbe van bequame personen (waarvan de gedeputeerden des Synodi, neffens den pastoor van de plaatse, kennisse nemen sullen), en sullen op den dorpen ten platten lande, daar tegenwoordich gene ouderlingen en zyn, sodanige ouderlingen niet gestelt noch eenige kerkenraad voor als noch opgerecht worden, maar sullen de pastooren de ordinarise saecken tot den welstant harer gemeeynten, na den Woorde Gods behoorende, alleen versorgen, somtyds ook het advys van de gequalificeerste ende verstandelikste in de dorpen, doende professie van de Gereformeerde religie, hooren, maar in saecken van gewichte en sullen sy niet doen sonder het advys van de gedeputeerden des Synodi, dewelke, indien de importantie ofte consequentie van de sake sulks vereyscht, ook daarop verstaan sullen het advys ende goetvinden van ons ofte onse ordinarise gedeputeerden.

V. Ende ten platten lande, daar men gewoonlyk is ouderlingen te gebruyken ofte daar den noot 't gebruyck derselver soude mogen vereyschen, sal op voorgaande nominatie van dubbel getal, te doen by den kerkenraad der plaatse, de electie van 't enckel getal staan by den ambachtsheer, doende professie van de Gereformeerde religie, ofte anders by den gedeputeerden des Synodi, welke veranderinge ende instellinge jaarlyks geschieden sal omtrent 't hoogtyd van Pincxteren, gelyck voren van de steden geseyt is.

Van de diaconen of armenbedienaars.

I. Alsoo de armen ons ten hoochsten van den Heere Christo zijn gerecommandeert, ende daarom behoorlyk versorgt moeten worden, ende onbetamelyk is, dat de leeraars het Woord Gods verlaten, om de disschen te bedienen, maar eygentlyk in den gebeden ende bedieninge des Woorts aanhouden moeten, is billyk, ja noodich, gelyk ook tot noch toe is geschiet, dat bysondere personen geordonneert worden, die dit ampt eigentlyk waarnemen.

II. Sal men daaromme in 't nomineren, verkiesen en beroepen dergener, die dit ampt, onder den tytel van diaconen ofte aelmoesseniers, bedienen sullen, procederen even op gelyker manieren ende in allen deelen, gelyk te voren van de ouderlingen is geseyt, dit daarby gedaan, dat de dienende diaconen, neffens de predicanten, mede stemmen sullen in 't nomineren van de diaconen.

III. Op de dorpen sullen de kerkmeesters gekoren en gestelt worden by de ambachtsheeren ofte anderen, daartoe gerechtig zynde, indien sy ten Avondmaal ofte immers ten gehoor van Godts Woort komen ende by den predikant, anders by den edelen ende predikant, met eenige van de notabelste huysluyden, doende professie van de Gereformeerde religie, die in de parochie, daar sulks valt, resideren, ende dit sonder prejuditie van yemandts gerechticheyt, voor dewelke de kerkmeesters ook gehouden sullen wesen jaarlyks ten behoorlyken tyde hare reekeninge te doen, ende sal derselver ampt syn de kerke en de toren, met 't gene daaraan behoort, ook het kerkhoff in goede reparatie, binnen en buyten, te onderhouden, ende van vuylicheyden te doen reynigen, sonderlinge de kerke van binnen, ende deselve van gestoelte, banken, tafel ende wat voort tot de bedieninge van Godes Woort ende der H. sacramenten noodich is, te besorgen, sullen ook het ampt van diaconen ofte aelmoessenieren bedienen.

IV. Der diaconen ofte aelmoessenieren ampt sal zyn, d'aelmoessen neerstelyck te versamelen en deselve getrouwelyk, naar den eysch der behouftigen en gelegentheyte der middelen, met gemeynen advyse uyt te deylen. Tot welken eynde sy, na den noot en gelegentheyte der saken, onder de presidentie ende beleyt van een dienaar des Woorts sullen mogen vergaderen, om op de klachten der armen, mitsgaders de middelen, noodich om deselve te hulpe te komen, te letten, eens des jaars of anders naa de gelegentheyte van de plaatsen, doende reekeninge van hare bedieninge, voor den kerkenraad met open deuren, ten overstaan van de magistraat, ende acces gevende een yeder van de gemeynte, die deselve reekeninge sal believen aan te hooren, ende dat tot sulken tyt ende ure, als by de magistraat ende kerkenraad sal goetgevonden worden te ordonneren.

V. Daar vele ende verschyden armen-provens, armen-potten, H. Geesten- ende diergelyke armen-fondatien ende bedeylingen zyn, sal by de magistraat der plaatsen, daar sulks valt, ordre gestelt worden, dat een of meer aansienelyke, vrome, verstandige persoonen werden gecommiteert, om als hooftaelmoesseniers kennisse te nemen van de armen, die deselve bedeylingen genieten, de cedullen daarvan aan de respective diaconen, pot- ende Heyligen Geestmeesters doende overleveren, opdat, de een van des anders bedieninge onderrecht zijnde, men ontgaan moge 't bedroch, daarin vallende, wanneer d'een arme, hoewel niet meer belast zynde als de ander, vele provens ende bedeylingen geniet, de ander geen ofte weynich, ende oversulks d'een overvloet heeft ende de ander honger lyd, waartegens met onderlinge correspondentie gearbeyt moet werden, dat d'aelmissen, hoedanich die souden mogen wesen en in wat Godshuysen, parochien ende gasthuysen deselve mochten zyn gefondeert, niet dan aan de rechte armen uytgedeylt, en dieselve, na proportie van noot, in gelykheyt onderhouden werden, opdat der vromen luyden fondatien en caritaten niet misbruykt, maar ten rechten gebruykt, de gesonde ende haar eygen broot

ten deel ofte in 't geheel te winnen machtigen tot arbeyt gebracht ende alle onnutte bedelaars ende bedelarye geweert mogen werden.

Van de kerkelyke vergaderingen ende byeenkomsten.

I. Also noodich is, dat door wettelyke en ordentelyke tesamenkomsten de kerkelyke saeken verricht en soowel de leeraars als gemeyne leden der kerke in goede ordre, vrede en eenicheyt werden onderhouden, word geordonneert, dat elke stad in den lande van Utrecht sal hebben eenen kerkenraad, bestaande uyt de herders ofte leeraars ende de ouderlingen, beroepen, gestelt ende gequalificeert, soo nu is verhaalt, welke kerkenraad sal mogen vergaderen soo dikwils de noot ende gelegentheyt hetselve sal vereyschen.

II. Tot dese byeenkomste sullen ook mogen beroepen en versocht werden, soo wanneer den kerkenraad 't selve, om eenige saaken van gewichte, daarinne deselve verder advys begeert, sal goet vinden, de oude ouderlingen, dat is die in 't leest voorleden of naast voorleden jaar zijn afgegaan, ook mede, is 't nood en de kerkenraad sulks goet vint, de tegenwoordich dienende diaconen. Sal ook de magistraat van de plaatsen respectivelyk, indien het deselve gelieft, een ofte twee van den haren, doende openbare professie van de Gereformeerde religie, by den kerkenraad mogen hebben, omme deselve te assisteren ende op de voorvallende saeken te helpen delibereren.

III. In dese vergaderinge sal de pastoor, leeraar ofte predicant der plaatse (soo daar maar een is) of alle de leeraars (soo daar meer zyn als een) by gebeurten presideren, de vergaderinge metten gebede aanvangen ende besluyten, 't geene te verhandelen is voordragen, de stemmen colligeren ende voorts die heele actie dirigeren ende beleyden.

IV. In dese ende andere kerkelyke vergaderingen sal niet verhandelt worden dan dat kerkelyk is ende alleen aangaat de kerken, daarover dese kerkenraad is gestelt.

V. 't Geen verhandelt ende geresolveert werd ende daarvan memorie dient gehouden voor den toekomenden tijd, sal in een prothocol, daartoe in den kerkenkamer te houden ende te bewaaren, by een van de kerkendienaaren geregistreert ende te boek gestelt worden.

VI. In de plaatse van de classicale vergaderingen, soo die elders werden genoemd ende in dese provincie noyt en zyn in treyn gebracht en vermits de kleynheyd der provincie en andere redenen niet noodig en zyn voorals noch in treyn gebracht te werden, sal alle maand na 't gebruyk in dese provincie, nu eenige jaren met vrucht onderhouden, binnen de stad Utrecht, in de kerkenkamer aldaar ofte ter plaatse, daar wy ofte onse ordinarise gedeputeerden dat goedvinden en ordineren sullen, vergaderinge gehouden werden van de predicanten, by den Synodum deser provincie van onsen wegen, en soo hierna geseyt sal werden, te committeren, totte inspectie en opsicht van de kercken deser provincie, om op alles, wat dienaangaande voorvallen sal, te letten en te adviseren. Daartoe sy ook, indien het de nood vereyscht, den pastoren ofte predicanten, soo in de steden als ten platten lande, mette welken sy mochten te spreken of te handelen hebben, sullen mogen van te voren roepen en ontbieden, gelyk ook de voorsz. pastoren haar by deselve vergaderinge sullen hebben te vervoegen, indien sy advys en raad in eenige gewichtige, hun voorgevallene saken, hebben te vragen.

VII. Op dese vergaderinge sullen wy ook mogen onse gedeputeerden, doende professie van de Gereformeerde religie, senden; en verstaan in allen gevalle, dat deselve gecommiteerden des Synodi met onsen ordinarise gedeputeerden in alle soodanige voorvallende saken goede correspondentie houden sullen.

VIII. Sullen ook deselve gecommiteerden des Synodi mogen extraordinaris byeenkoomen, indien de noodt sulks quame te vereysschen.

IX. Ende soo dickwils als den noodt sal mogen vereysschen, dat een Synode Provinciaal gehouden werde, soo sullen de gecommiteerden des Synodi 't selve aan onse ordinarise gedeputeerden te kennen geven, met overleveringe van de redenen, waaromme sy noodig achten Synode Provinciaal gehouden te werden, ende de poincten, die sy dienlyk en noodig bevinden in de Synode verhandeld te werden en haarluyder advys op deselve poincten daarby, omme, al 't selve by onse ordinarise gedeputeerden gesien, over-

wogen en aan ons gerapporteert zynde, by ons, op 't beschryven van den Synode Provinciaal ofte op 't uytstellen van deselve en 't geene daaraan kleeft, geresolveert en geordineert te werden, sulks als wy na gelegentheyd en vereysch van tyd en saken bevinden sullen te behooren.

X. Ende als wy goetvinden sullen een Provinciaal Synode te beschryven ofte by onse ordinarise Gedeputeerden te doen beschryven en convoceren, soo sullen alle de pastoren ofte leeraars der kerken deser provincie gehouden wesen in denselve Synode, ter plaatse wy ofte onse ordinarise Gedeputeerden die ordineren sullen, in persoon te compareren en sullen aldaar elks hooft voor hooft (niemand uytgesondert) voys en stemme hebben, sonder dat yemand, beschreven zynde, sal mogen absenteren dan om wettige redenen, daarvan hy gehouden sal zyn de vergaderinge tydelyk te adverteren, opdat deselve van de wettigheyd ofte onwettigheyd van dien kennisse nemen en oordelen mag.

XI. Op dese Vergaderinge Synodaal sullen ook van onsentwegen verschynen alle alsulke gecommiteerden, doende openbaar professie van de Christelyke Gereformeerde relegie, als wy goedvinden sullen daartoe te lasten, onder welcker presidentie, inspectie, autoriteyt en moderatie dese vergaderinge sal worden gehouden.

XII. Dese synodale Vergaderinge nu geseten en openinge tot deselve by onsen gecommiteerden gedaan zynde, sullen uyten pastoren of leeraren, aldaar verschenen, by de meeste stemmen van deselve en met advys en toestemminge van onse gecommiteerden, gekoren werden drie personen, d'eerste om als president 't gebed voor en na 't aanvangen en scheyden van elke byeenkomste te doen, de saken, die te verhandelen staan, voor te stellen of dengenen, die se aangaan, met ordre te doen voorstellen, de insichten en 't gewichte van dien ten wedersyden der vergaderinge in oprechtigheyd en bescheydenheyd te openen, de stemmen om te vragen, de suffragia colligeren en, 't geene by alle of 't meestendeel word geadviseert, besluyten. De tweede, die onder den naam van assessor, den president bysitte en assistere, syne memorie, in 't geene voor te stellen is, verversche, en 't eerste advys formere. De derde, die onder den naam van scriba of secretaris, alles wat er notabels en aanmerckenswaardig passeert, aantekene en de resolutien in Acta referere en vervatte.

XIII. In dese synodale vergaderingen zullen twee schriftuyrlyke vermaningen werden gedaan, by twee kerckendienaren, daartoe by den Gedeputeerden des Synodi goeds tyts voor den Synodum te committeren, de eene in den aanvank, soo haast de electie voorsz. sal zijn gedaan, ende eer men tot de saken komt, die te verhandelen verstaan, de ander op 't sluyten of scheyden van de vergaderinge ende voor het leste gebed of danksegginge, beyde tenderende tot aanwysinge, hoe soodanige vergaderingen behooren gehouden te worden of wat der predikanten en leeraren ampt is, of tot onderhoudinge van waarheyd ende vrede in de kerke Godts, alles na gelegentheyd van tyden ende saeken tot stichtinge.

XIV. De poincten, daar op dese Synodale vergaderingen by ons ofte onse gecommiteerden sullen uytgeschreven ende aan allen kerkendienaren gesonden zijn, (indien wy goetvinden eenige te seynden) of die by onse gecommiteerden mondelyk of schriftelyk in de synodale vergaderinge selve sullen werden van onsen wegen voorgedragen, sullen eerst en vooral verhandelt werden. Daarna de dingen, die de gecommiteerden des Synodi, uyt het result van hare gebesoigneerde of anderssints, sullen hebben voor te stellen. Ende ten lesten sal een ieder lid deser synodale vergaderinge, hooft voor hooft, vryheyd gegeven werden, om 't geen hem belieft, syne kercke in 't bysonder of ook syn persoon in 't particulier aangaande, voor te stellen, ten eynde op alles behoorlyk gelet en goede stichtelycke resolutien genomen werden, alles op rapport ende ons behagen.

XV. In dese synodale vergaderingen sullen noch soo veel personen genomineert uyt de gequalificeerde, ervarenste kerkendienaren, soo uyt de stad ende steden, als ten platten lande, als 't getal van de gecommiteerden des Synodi bedraegt, die men ons ofte onsen ordinaris Gedeputeerden sal voordragen, om by deselvige de ouden in 't geheel ofte ten deel gecontinueert ofte anderen gekozen te werden, sulks wy tot de meeste stichtinge ende ruste der kerke en republyke geraden sullen vinden, welker last sal zijn alle voorvallende saken der kerken, neffens die in dese ordonnantie staan uytgedrukt, te verrichten, dewelke

dienen sullen van d'eene vergaderinge synodaal tot de andere, om alsdan by deselfde ofte gecontinueert ofte verandert te werden.

XVI. 'T oogmerk van dese synodale vergaderinge sal zijn, dat de leere der waarhey, die na de godsalicheyt is, in haare suyverhey onderhouden ende voortgeplant, vrede en enicheyt in de kerken ende onder de broeders onderhouden, de schandalen en de ergernissen geweert ende also Gods vreesse ende behoorlyke gehoorsaamhey den Overheit betracht werde, daartoe wy ook willen, dat alle tyt de H. Bijbelsche schriftuyr in dese vergaderinge by de hand sy en dat alle deliberatien ende resolutien daarnaar gericht werden.

XVII. Dese vergaderinge sal gesloten worden met voorgaande censure te houden over alle leeraars, die daar sullen tegenwoordich zijn, soo tot roem ende prijs van diegene, die hun in deselve vergaderinge wel ende loffelyk sullen hebben gedragen, als tot broederlyke berispinge dergener, die hun met eenige onbetamelyke manieren van spreken ende handelingen mochten hebben verlopen.

Van de kerkelyke discipline, ende eerst die discipline, die men cleri plach te noemen, ende eigentlyk den pastoren ofte leeraren aangaat.

I. Dewyl de leeraars 't zout der aarden zyn ende Christus onse Salichmaaker vraecht waarmede men souten sal, indien het zout smaekeloos wordt, is sonderlinge noodich, dat dit stuk der kerkelyke discipline, dat men cleri plach te noemen ende eygentlyk den herders ende leeraars aangaat, wel betracht werde, opdat die andere prediken selve niet verwerpingen en werden, ende de leere des Evangeliums geen schade en lyde wanneer deselve soude gepredikt worden by sulke, de hun in leere of leven ergerlyk dragen.

II. Sullen derhalven de pastoren ende predicanten op de leere acht hebben ende daarin volstandich blyven, wetende van wien sy het geleert hebben, namelyk uyt de H. Schrift, van God ingegeven.

III. Insonderhey sullen sy dikwils lesen ende hun selven te enemaal familiaar ende gemeyn maecken (bysonder diegene, die onlanks totten dienst des H. Evangeliums beroepen ende noch jonck van jaren zyn) de brieven des H. Apostels Pauli aan Timotheum en Titum, hunselven wel inscherpende de canones ende regulen, die hun de H. Geest aldaar ende elders heeft voorgeschreven, ende van dewelke wy goetgevonden hebben alhier eenige voor te dragen.

IV. Zullen dan de leeraars goede acht hebben op haar selven ende op de geheele kudde, waarover haar de H. Geest tot opsienders gestelt heeft, deselve weydende ende besorghende, niet als uit bedwanck, maar gewilliglyk, noch om vuyl gewins wille, maar met beweecht herte, noch als heerschappye voerende over 't volk dat hun bevolen is, maar als die der kudde een voorbeelt geworden zijn.

V. Dat sy arbeiden onstraffelyk te zyn, geen wyn- ofte biersuypers, geen vuylgewinsoeckers, niet geltgierich, niet tweetongich, niet hertneckelyk haar selven behagende, niet toornich, maar wacker, nuchteren, gemaniert, redelyk, voorsichtich, rechtveerdich, heylich, matich, gestadich, de goede liefhebbende, geerne herbergende, en de verborgentheyt des geloofs houdende in reyner conscientie.

VI. Dat sy, als huyshouders Gods, haar eygen huys ende kinderen wel regeren, arbejdende om te hebben geloovige ende gehoorsame kinderen, die eerlyk zyn, niet bevelect met overdadicheyt, hebbende vrouwen, die insgelyks gestadich zijn, geen lasterschen, wacker, allesints getrouwe, voorsichtich, kuys, die het huys bewaren, hare mannen onderdanich zijn, verciert met schaemte ende maticheyt, opdat het Woord Gods niet gelastert en worde. Want ist dat yemant zyn eygen huys niet en weet te regeren, hoe sal hy de gemeynte Gods versorgen?

VII. Sullen haar in haare kleederen ende andersints dragen, niet te uytwendich, noch te seer opgepronkt na werelts wyse, maar hun eerlyk en betamelyk houden in gaan, staan, kleederen, maaltyden, woorden en werken, alles na de waardicheyt hares ampts, geenerley ergernisse gevende in eenich dink, maar hun selven in alles bewysende als dienaars Gods, opdat hare bedieninge niet gelastert en werde.

VIII. Een yegelyk herder ofte predicant sal gehouden zyn metter woning te eenemale vast te resideren by zyne gemeynte, hem alle tyd, soo veel zyne bedieninge en andere zyne gescheften lyden mogen ende doenlyk is, by huys houdende, om aan te houden in 't lesen, vermanen en leeren, niet vergetende de gave Gods, die in hem is, maar deselve verwekkende, opdat zynen voortgank in alles openbaar werde.

IX. Die, noch jonk van jaren zynde, totten dienst des H. Evangelii beroepen werden, sullen hun soo dragen, dat haare jonkheyt niet veracht en werde; tot welken eynde sy de begeerten der jonkheyt schouwen sullen, ende, 't selve doende, hun wachten van alle sodanige woorden, wercken, geberden ende gelaat, bysonder wanneer sy hun tot den houwelycken staat zoeken te begeven, daar door den dienst des H. Evangeliums eenige opspraak mochte toegebracht werden.

X. Eyntelyk, dat sy gedenken, dat sy krychsknechten Jesu Christi zyn, ende hun daarom niet en mogen inwickelen in hanteringen, die den leeftocht aangaan, maar dat sy hun alleen met haar beroepinge bemoeyen, om dien te behagen, die hun totten krych verkoren heeft, hun selven bewysende in allen een exempel van goede werken, in der leere, oprechtigheyt, treffelickheyt, gesont in woorden, die niet te straffen en zyn, opdat diegeene, die tegen staan, beschaamt werden, niet quaats hebbende van hen te seggen.

XI. Omme al hetwelk te beter in 't werk te stellen, sullen de herders ofte leeraars mitsgaders d'ouderlingen op malkanderen goede acht nemen, d'een d'ander met goet exempel voorgaan, ook in liefde, vrientlikheyt ende bescheydentheyt, tot neerstige betrachtinge van hunne respectieve ampten, mitsgaders eenen goeden stichtelyken wandel, getrouwelyk vermaanen en aanporren, tot dien eynde hunne onderlinge censuren in aller stillicheyt ende liefde ongeveynsdelyk exercerende.

XII. Om, sooveel doenlyk, te voorkomen alle onbehoorlyke maniere van inkruypinge, sal geen predikant vrystaan ten platten landen, op de vacerende plaatsen, den dienst te bewaren ende zyn gaven te laten hooren, sonder voorweten en consent der Gedeputeerden des Synodi.

XIII. Niemand en sal sich vervorderen, sonder consent der gecommiteerden des Synodi, zyne plaatse, sonder predicatie, ledich te laten staan.

XIV. Alle predicanten ten platten lande sullen hun gewillich stellen, om hun, ter aanmaninge van de gecommiteerden des Synodi, te laten vinden by deselve, daar sy, dan de een, dan d'ander, beschreven sullen worden, om aldaar voor de gemeynte en de voorschreven gecommiteerden eenige predicatie te doen ende dat ten bywesen van ons ofte onse gecommiteerden, indien het deselve gelieft daar by te komen.

XV. Sullen eenige gecommiteerden des Synodi, daartoe specialyk by haare mede-Gedeputeerden gelast, met voorgaande kennisse van ons ofte onse ordinaris Gedeputeerden, hun altemet laten vinden op eenige dorpen, daar sy 't selve oirbaarlyk vinden sullen, om den predicanten aldaar, onversiens, haare predicatie te hooren en te vernemen, hoe haar de predicanten in haare geheele bedieninge, leere ende leven aangaande, dragen, om daarvan aan den voorsz. Gedeputeerden des Synodi rapport te doen.

XVI. Geen predicant sal sich onderwinden eenich bouck, 't sy by hem selven ofte andere gemaakt ofte getranslateert, in druck te verveerdigen ofte te doen verveerdigen, noch binnen, noch buyten de provincie, sonder advys der gecommiteerden des Synodi, ende consent van ons of onse ordinarise gedeputeerden.

XVII. Om in te binden de nieusgierige vermeteltheyt dergener, die ofte harer meesteren particuliere opinien of ook haar eygen goetduncken souden mogen te eeniger tyd komen den volke, alsof sulks de rechte leere der Gereformeerde kercke waere, voor te dragen, en, 't selve doende, schadelyke nieuwigheden in de kerke ende politie veroorsaacken, is goetgevonden, dat alle predikanten ende leeraars, haar in het leeren sorchvuldelyck sullen houden aan Godes uytgedrukte Woort en den regel van eenicheyt, hiervoor uytgedrukt, hun wachtende eenige daartegen strydende leere op den predickstoel te brengen. Blyvende niettemin vry, het ondersoek der waarheyt na den Woorde Gods, mitsgaders de vrientlyke ende broederlyke conferentie, tusschen den kerkendienaren in stillicheyt ende vrede te houden, over alles wat heden ten dage, op de rechte sin der schrifture, in dispute getogen

word, om hun selven te beter tegen de argumenten der wedersprekeren der waarheyd te wapenen.

XVIII. Wanneer eenich dienaar des Godlyken Woorts over eenich pointc der leere, ofte de ordinarise maniere van verklaringe desselven pointcs, eenich bedenken kreeg, twyffelende of daarvan in dese kerken wel ende schriftmatich, ook genoechsamelyk tot stichtinge, die na der Godsalicheyt is, geleert wiert, sonder sich by hem selven uyt die twyffel te kunnen redden ofte dat hy sich in conscientie liet voorstaan, sulks niet te mogen ongemerkt laten passeren, sal hy deselve zyne twyffelingende ende bedenken of aan zyne mededienaren, ter plaatse daar hy dient, of aan de gecommiteerden des Synodi deser provincie ofte aan den Synodum Provinciaal selve, naar hem 't selve best geraden dunkt, in alle modestie openen, om te sien of sy hem de redenen van zyn bedencken of twyffelingende benemen of met de Goddelyke schrifture gerust stellen kunnen.

XIX. Niemant en sal om sodanige openinge in 't minste by zyne mededienaren gesuspecteert, verdacht of in minder achtginge als te voren gehouden, maar veeleer bedankt worden van de sorchvuldicheyt ende neersticheyt, die hy betoont, tot vorderinge der waarheyd, die naar de godsalicheyt is, welverstaande, dat hy sulck bedenken niet vorder, sonder syne mededienaren volkomelyk gehoort en de navolgende onse ordre hierop behoorlyk achtervolcht te hebben, en verspreyde ende dat soodanich zyn voorstel de eere Gods, waere godvruchticheyt en goede seden niet schadelyk en sy.

XX. De dienaren des Woords ofte gedeputeerden des Synodi, denwelken dese openinge geschiet, zullen soodanich aandienen in godvruchtige bedenckinge nemen ende sien of sy malkanderen soo kunnen onderrechten, dat d'aendiener uyt zyne twyffelingende geholpen ende gerust gestelt werde.

XXI. Indien niet ende dat de persoon, die de swarigheyt heeft gemoveert, sich in conscientie laat duncken, dat de saake van soodanige gewigte is, dat daarop naarder dient gelet, zullen sy 't selve te gelyk ons ofte onsen ordinarise Gedeputeerden aandienen, die alsdan met hun gesamenderhand adviseren sullen, hoe en op wat manieren men daarinne gevoeglyk sal handelen of 't selve stichtelyk op den aanstaande Synodum brengen, om aldaar naarder overwogen te worden. Ende middelertyt sal by ons ofte onse ordinarise gedeputeerden, met advys als voren, ordre gestelt werden, dat soodanige disputen ten wedersyden van den predikstoel ende buyten kennisse des gemeynen volks gehouden werden, omme alle twist, tweedracht ende scheuringe in de kercke ende politie te vermyden.

XXII. Die anders doet ende over sulks bevonden werd de kerke te verstoren, soewel die soodanich zyn bedenken, buyten voorgaande nu aangewesen ordre, op den predikstoel brengt ende onder 't volck stroyt, als diegene die door sodanige ordentelyke openinge yet van synen mededienaar hebbende verstaan, 't selve op den predikstoel soude willen noteren ende wederleggen, zullen na voorgaande ernstige vermaninge, tot afgang ende beteringe van de gegeven ergernisse en, ingevalle van hertneckige ongehoorsaamheyt, by de kerkenraad, met consent van de magistaat der plaatse, daar die swaricheyt is gevallen of by den gecommiteerden des Synodi, met consent van ons ofte onse gedeputeerden, van hare diensten gesuspendeert, of ook datelyk gedeporteert worden, naar gelegentheyt van de saecke.

XXIII. Sodanig bedenken op de voorverhaalde ordre in de Synodale Vergaderinge gebracht en bevonden zynde van sodanigen gewichte, dat daarop gelet moet werden, sal men vooreerst arbeyden deselve saake met moderatie ende onquetselyke middelen, tot verhoedinge van misverstand en ergernissen, gevoegelyk by te leggen. Indien dit niet kan geschieden ende de saake genoeg ende ten volsten is geïnstrueert, om te kunnen afgehandelt werden, sal men terstont gaan, in de vreesse Gods, tot examen ende ondersoek van de waarheyd ende de saake mette meeste stemmen naar Gods Woord afmaaken. In welken gevalle een yegelyk in 't gene, alsoo metten meesten stemmen naa Gods Woord besloten wort, gehouden sal zyn te acquiesceren ende sich gerust te houden, ten ware yemant, hem daarinne beswaart vindende, sich op eenige vergaderinge van 't Synodus Nationaal of ander oordeel wilde beroepen. In welken geval de Synodus, met ons ende onser gedeputeerden advys ende consent, sal hebben te overwegen, hoe men daarinne

sal handelen ende voorts overleggen, of de sake sulks is gelegen, dat de soodanige middelertyt in zynen dienst soude mogen werden gecontinueert, ten waare hy tevreden waare te beloven zyn bedenken by sich te houden en t'eenemaal, tot naarder uytinge, daarvan te swygen.

XXIV. Maar ist saake 't geene voorgesteld is, word bevonden noch niet te wesen in state, om soo haast afgedaan te kunnen werden, maar naarder overweginge ende tyd behoeft, sal een provisioneel middel van verdraagsaamheyt, tot onderhoudinge van eenicheyt, geraamt en by der hant genomen werden, 't welk men gehouden sal zyn te volgen, op poene als voren, ter tyt toe de Heere naarder openinge en kennisse der waarheyt gegeven sal hebben, daartoe ook bequame wegen beraamt en innegegaan sullen werden.

XXV. Soo eenich herder of leeraar sich quame te verloopen in zyn leven ende eenige van die sonden beginge, die in een dienaar des H. Evangely niet te lyden zyn, bysonder ook sodanige, die eenen ook voor de werelt eerloos maaken, deselve sal, overtuycht zynde, daarover van zynen dienst datelik gesuspendeert ende daarnaar ook t'eenemaal gedeporteert werden, indien deselve ofte onwillich is behoorlyke boete en reparatie te doen ofte de ergernisse soo groot bevonden wert, datter geen apparentie en is, dat een sodanich persoon langer met stichtinge den dienst des Evangeliums soude mogen betreden.

XXVI. Deselve straffe sal ook plaats hebben in andere, niet soo grove ofte enorme, evenwel ergelyke ende tot merkelyke opsprake zyns dienst ende lasteringe des Evangeliums, streckende delicten, indien hy na twee of drie vermaningen van zynen kerkenraat (in de steden) of gedeputeerden des Synodi (ten platten lande) weygert daarvan afstant ende behoorlyke reparatie te doen.

XXVII. Sal ook, beyde in den eersten en den tweeden casu, en de nood sulks vereysschende door blyvende hartneckicheyt, by behoorlyke trappen geprocedeert mogen werden tegen een sodanich dienaar tot excommunicatie.

XXVIII. 'T oordeel van de behoorlyke reparatie in soodanige saaken sal staan in de stad ende steden by den kerckenraadt, ten overstaan van eenige gecommiteerden des magistraats ende Synodi; ende ten platten lande by den gedeputeerden des Synodi, die ook in sulken gevalle, noch twee ofte drie kerkendienaaren van 't platte land by hun sullen mogen nemen ende alle de gelegentheyden ende omstandicheyden der saaken wysselyk, rypelyk ende onpartydelyk, in de vrese Gods overwegen.

XXIX. In alle desen en sal niet gedaan werden ten platten lande, sooveel de opschorsinge, afstellinge, excommunicatie ende publyke reparatie aangaat, dan met voorrige kennisse, advys ende consent van dengenen, als hiervooren in 't 3 articule van de beroepinge der pastoren ofte predikanten geseyt is.

XXX. In gelyker vougen sullen dese censuren ook plaats hebben tegen de ouderlingen ende diakonen, wanneer deselve haar in gelycke saken quamen te verlopen ende de ergernissen even groot waren.

XXXI. Tegen een leeraar, ouderling ofte diaken en sal men geen beschuldige aanneemen dan onder twee of drye getuygen.

Van de oeffeninge der Christelyker discipline onder de Christelyke gemeynte.

I. Alsoo de manier van leven der Christenen doorgaans seer verdorven is, vele hebbende wel een schyn der Godsaligheyt, maar de kracht van dien verlooquent, is onse ernstige meeninge, dat na den regel Jesu Christi en syner L. Apostelen boven en beneffens d'openbare vermaningen, die in de predikationen geschieden, ook in 't werck gestelt sal worden de Christelyke kerkelyke discipline, bestaande in particuliere vermaningen, bestraffingen ende geestelycke straffe dergener, die sulcks noodig hebben.

II. Is derhalven onse mening, dat, gelyk wy schuldig zyn, niet alleen sommiger, maar aller onser onderdanen hoogsten welvaart na vermogen te bevorderen en de herders en leeraars in de stad, steden ende landen van Utrecht, by publycke autoriteyt gestelt, om niet alleen op eenige maar op alle de inwoonders, van wat conditie, qualiteyt ende gesintheyd deselve mogen wesen, acht te nemen, deselve herders en leeraars arbeyden

sullen, sooveel in hun is, dat sy volgens de wille Gods alle mogen salig werden en tot kennisse der waarheyd komen.

III. Zullen derhalven als getrouwe zielsorgers alle goede occasien ende gelegentheden waarnemen, om diegeenen, die, ofte omdat sy van bysondere gesintheyd zyn in 't stuk van de religie, ofte omdat sy, als wereldsche menschen in 't wild levende, en op geene religie acht nemende, niet ter predikatie en komen, beleefdelyk en vriendelyk t'ondergaan, onderrechten ende haars gemeynen Christendoms vermanen, opdat d'een, verlatende syne bysondere gesinthen, superstitionen en menschelyke insettingen en d'ander haar ongebonden leven, hun tottet gehoor des Goddelyken Woorts en ware Godsdienstigheyd begeven, daartoe sy den eenen en den anderen alle soorten van mogelyke en Christelyke gediensigheden sullen aanbieden, sonder eenige hardigheyd tegens deselve te gebruycken, ten ware deselve, alsoo dikwils en op verscheyden tyden aangesproken en aangeport zynde, hun niet meer hooren en wilden ende onbeleefdelyck bejegenende, hertnekkelyk verstieten, in welcken gevalle sy, als het stof van hare voeten schuddende, deselve God Almachtig bevelen en evenwel den Heere voor hun bidden sullen.

IV. Insonderheyd verstaan wy, dat haar dese opsicht strekken sal over de opwassende kinderen, die haren Christelycken Doop in de Gereformeerde kercken hebben ontfangen, dewelke uyt voorgaande optekeninge bekend zynde, van die tyd aan voor ledematen der Gereformeerde kerke sullen gehouden en gerekent en in allen deelen, by goede gelegentheyd, hares schuldigen Christelyken plichts vriendelyk vermaant werden, met voorstellinge van de gedane beloften in den H. Doop en vermaningen om deselve na te komen, en particulierlyk aan de ouders, dat sy hunne kinderen in den grond der Christelycker religie wel laten onderrechten, selve ter predikatie ende ten H. Avondmaal komen, haar kinderen daartoe brengen en voorts een godvruchtig leven, in ware navolginge Jesu Christi, leyden.

V. Zullen voorts dese en alle andere, komende ten gehoor van Gods Woort, bysonder die met het gaan ten H. Avondmaal professie doen van de Christelyke Gereformeerde religie, dikwils versoecken en met Christelyke, lieflycke aanmaningen in gedachtenisse brengen de saligmakende genade Gods, die hun en allen menschen verschenen is, opdat sy, de godloosheyd ende wereldsche begeerlyckheden versakende, matiglyk, regtveerdiglyk en godsaliglyk leven in dese tegenwoordige werelt, hun wachtende niet alleen van groote, grove sonden, soodanige eenige 1 Cor. 6 verhaalt staan, die, beneffens dat se voor den oogten Gods grouwelyk zyn, eenen ook eerloos maken voor de werelt; maar oock van andere sonden, die groot zyn en evenwel soo groot niet geacht en worden, als achterklap, faamroovinge, bitterheyd, toornigheyd, roepinge, lasteringe, oneerlykheyd, sottenklap en diergelyke meer, die (soo d'apostel leert) niet en betamen, houdende oock soodanige geschiktheyd en matigheyd in kledingen, maaltyden en andersints, dat de overdaad in alles gemyd werde, opdat sy allenthalven wandelen weerdiglyk den Evangelio Christi, betrachtende alle tyd, dat waarachtig, eerlyk, gerechtigh, reyn, lieffelyk, deugdelyk is, dat wel luyd en lofwaardig is.

VI. Zullen oock de schuldige plichten en gehoorsamheyd, die de onderdanen haren Overheden, de kinderen haren ouderen en mombaren, de vrouwen hare mannen, de dienstboden hare meesters ende vrouwen schuldig zyn, dengeenen die het aangaat, dickwils met alle gevoegelykheyd inscherpen. Ende wederom den Overheden, ouderen, mannen, heeren, meesters en vrouwen, van hunne officien en ampten tot hunne onderdanen, kinderen, mannen en boden respectieve, al by goede gelegentheyd indachtig maken, alles na den Woorde Gods.

VII. Insonderheyd sal men den huysvaders ende moeders vermanen, de particuliere dagelykse huysgebeden onder hare kinderen en familien aan te stellen ende neerstelyk t'onderhouden.

VIII. Soo wanneer yemand, professie doende van de Gereformeerde religie, eenig hooftpoint van de Christelyke religie, buyten 't welcke geen saligheyd is, quame te loochenen ofte tegen te spreken ofte eenige verwerringe onder de gemeynte aan te rechten tegen die leere, die, na den Woorde Gods, in de Christelyke gemeynte geleerd word, ofte oock een lasteraar en qualykspreker wierd van de Gereformeerde religie en de leeraars

derselven, ofte sich moetwilliglyk van de gemeynschap der kerke afsonderde en met syne afsonderinge andere tot navolginge en vervolgens tot scheuringe in de kerke oorsaak geeft, dese sal, na ernstige vermaninge, soo particulier als publycque, uyt den naam des kerkenraads (daar eenen kerkenraad is) aan hem gedaan, voor den kerkenraad, ofte daar geen kerkenraad is voor synen pastoor, ontboden ofte aangesproken worden, om aldaar van soodanig zyn doen rekenschap te geven.

IX. Is 't sake hy, soodanig ontbieden ofte aanspraack verachtende, weygert te komen ende den kerkenraad niet kennen en wil, sal den kerkenraad 't selve aan de magistraat ofte borgermeesteren te kennen geven ende deselve versoeken soodanigen hartnekkigen mensche door hare autoriteyt, in tegenwoordigheyt van den kerkenraad of hare gecommitteerden te ontbieden, niet om daar eenige uytterlycke straffe of wereldlyke censure te ontfangen, maar alleen opdat hy aanhoort wat deselve gecommitteerden des kerkenraads den soodanigen hebben aan te seggen en daarop te seggen 't geen deselve goeddunkt.

X. Indien dan de soodanige, op d'een ofte d'andere wyse gehoord zynde, word bevonden te dolen uyt onwetentheyd, bereyd zynde de waarheyd plaats te geven, soo wanneer hy deselve kan verstaan, mits belofte van hem stil te houden sonder andere met syn quaad exempel te ontrusten, sal men deselve syne verklaringe dengeenen, die daardoor alreede mogen ontruset en geërgert zyn, bekent maken en daarmede gerust stellen, en voorts den soodanigen in stilligheyt met onthoudinge des H. Avondmaals dulden ende middelertyt alle goede middelen aanwenden, om denselven te beter t'onderrechten, God voor hem biddende.

XI. Maar indien hy hartnekkelyck by syn voornemen blyft, sonder de vermaningen plaats te geven, sal men denselven eerst sonder naam, daarna met naam en toenaam opentlyck noteren, de gemeynte voor denselven waarschouwen en den Heere voor hem bidden.

XII. Ende soo hy daarna, wederom met alle vriendelykheyd en ernst vermaant zynde, even hartnekkelyck voortgaat, sal men denselven ten lesten uyt de gemeynschap der kercken afsonderen en uytsluyten, totdat hy, blykelyke boete ende bekeeringe doende, weder open aangenomen werde.

XIII. Soo yemand, professie doende als voren, sig in eenige van die sonden verloopt, die den mensche buyten het Koningryke der Hemelen sluyten, die 1 Cor. 5 en 6 en Gal. 5 en elders genoemt staan, dese sal, na gelegentheyd van saecken daarover in 't particulier by den pastoor ofte pastooren, tot welker kennisse de saecke komt, of oock uyt naam des kerkenraads aangesproken, vermaant en tot kennisse en bekentnisse van sonden en schult, mitsgaders reparatie aan diegeene, tot welkers nadeel soodanige sonde begaan is, als daarby in 't particulier in naam en faam (gelyk door achterklap) ofte in syn goed, door eenige dadelyke ongerechtigheyt ofte oock andersints verkortet zynde, gebracht werden; neffens dat hy gehouden sal zyn d'ergernisse, by hem den gemeynte gegeven, te beteren, met soodanige boete ende bekentnisse van schult, als de kerckenraad denselven na Gods Woort in billykheyd en ter stichtinge opleggen sal.

XIV. Dit sal geschieden in saken en feyten, die de persoon, die deselve begaan heeft, daarop aangesproken en gevraagd zynde, selve bekent, ofte andersints publyk en notoir zyn.

XV. Maar soo de sake niet notoir is en de beruchtigde of beschuldigde, door aansprake en vermaninge aan syn conscientie gedaan, tot geene bekentenis van 't feyt gebracht kan werden, sal het de kerkenraad daarby laten en de magistraat, indien de geïnteresseerde hem daar betreft, daarmede laten bewerden, ofte, indien de sake niemand aan en gaat als den persoon selve, die beruchtigt ofte beschuldigt is, God den kenner der herten ende der nieren bevelen, alsoo de kerk van onbekende saken niet en oordeelt en de Christelyke discipline in geene wereltlyke rechtsvorderinge mag verandert werden.

XVI. Die, alsoo over bekende sonden en ergernisse dikwils vermaant zynde, hartnekkig en ongehoorsaam blyft, denselven sal men voor 't eerst het H. Avondmaal verbieden, daarna in gelyke hartnekkigheyt voortgaande, na de vermaninge des H. Apostels tekenen voor de gemeynte, eerst sonder name, daarna met name, opdat hy beschaamt

werde, sonder hem te houden als vyand, maar hem evenwel vermanende als broeder, God voor hem biddende.

XVII. Indien hy noch niet op en houd in syne hartnekkigheyt voort te gaan, sal men eyndelyk in den naam des Heeren voortgaan totten lesten trap van de Christelyke discipline, 't welck is uytsluytinge van de gemeynte, altyd bereyd den soodanigen weder op te nemen, wanneer hy bereyd is syne schult te bekennen ende behoorlyke reparatie te doen, tot wegneminghe der ergernisse, na het oordeel des kerkenraads.

XVIII. Men sal in de steden, daar maar een predikant is, mitsgaders ten platten lande, 't sy daar een kerkenraad sy of geen, niemant om eenig verloop in geloof ofte leven, by forme van kerckelyck oordeel, van het H. Avondmaal afhouden, sonder voorgaande kennisse ende advys der voorsz. gecommiteerden des Synodi, ten ware het verloop soo geheel lelyck, notoir en ergerlyk ware en soo versch voor het houden des H. Avontmaals geschiet, dat de kerkendienaar, geen tyd hebbende tusschen beyde het voorsz. advys te versoeken, noodig vond, tot verhoedinge van openbare profanatie van 't heylige, daarinne promptlyk, met afhouden van den Avondmale, te voorsien. In welken gevalle de sake evenwel naderhand tot kennisse der voorsz. gedeputeerden gebracht sal werden, omme te oordeelen ofte deselve kerkendienaar wel of qualyck heeft gedaan ende vorder met hem te adviseren, wat wyders in de sake gedaan dient tot stichtinge.

XIX. In allen desen, wat meer tot de oeffeninge van de Christelyke discipline behoort, soowel der kerkendienaren onder malkanderen als over de gemeynte, sal naerstich Sorge gedragen worden, dat de liefde en 't medelyden metten gevallen sondaar soo werde gepleecht, dat een yegelyk speuren mach dat alles metten geest der sachtmoedigheyt en vriendelyckheyt, naa waarheyt beleyt, en onder het dexel van deselve, geen heerschinge over de kudde ofte eenige wereltlicke hoocheyt en autoriteyt, maar alleen Gods eere, der kerken godvruchtige opbouwinge en bysonder des gevallen sondaars beteringe ende bekeeringe ter salicheyt, oprechtelyk gesocht word.

XX. Men sal ook niemant in kas van verloop in leer of leven, als voren, openbaarlyk der gemeynte met naam voorstellen in de steden sonder kennisse van de magistraat, noch ook, soo daar maar een predikant is, sonder 't advys der gecommiteerden des Synodi; en ten platte lande sonder kennisse van der Heeren Staten Gedeputeerden, mitsgaders 't advys der gecommiteerden des Synodi.

XXI. Van gelyken en sal men tot ten lesten trap, voor geroert, niet komen, tensy in lankdurige hartneckicheyt ofte in seer grove ende enorme delicten, naar lange duldunge ende met kennisse als vooren, ende sal in alle manieren Sorge gedragen worden, dat dese macht naa de vermaninge des Apostels sy tot stichtinge, niet tot verdervinge.

XXII. Niemand, hy sy predikant ofte ouderling, diaken of gemeyn litmaat der kerke, ende sal door dese kerkelyke discipline ofte censuren van de politicque rechten ofte straffen geëximeert ofte bevryt wesen.

Van de scholen, schoolmeesters ende koster.

Alsoo de H. Apostel den Christelyken ouderen beveelt hare kinderen op te voeden, door de leere ende vermaninge des Heeren, ende, om hen daarinne te hulpe te komen, de scholen geordonneert zyn, in dewelke de Christelyke jeucht niet alleen in goede seden ende wetenschap van dingen, dit tydlicke leven aangaande, maar ook ende vooral in kennisse van God ende zynen H. Wille, behoort onderwesen te worden, om niet alleen een borgerlyk, maar ook een Christelyk leven te leyden ende alsoo haare eeuwige welvaart, door Gods genade, te bejagen, synde voorts de tyden tegenwoordelyk soo bedorven en de jeucht, door de menichvuldigheyt van quade exempelen, tot sulke eene woeste ongebondenheyt geslagen, dat op de opvoedinge derselver sonderlinge dient gelet, soo hebben wy daarop, by provisie ende met advys als voren, gestatueert ende geordonneert als volcht:

I. Dat de magistraten van der stad en steden 's lands van Utrecht sonderlinge Sorge dragen sullen, dat haare publyque ofte triviale scholen met goede rectores en schoolmeesters worden voorsien, mannen van goede geleertheyt, naar yders vocatie, vroom, eerbaar en deuchtsaam van leven en professie doende van de Christelyke Gereformeerde religie.

II. De rectoren ende meesters, zynde bequaam ende gequalificeert als voren, sullen beroepen ende ingestelt worden by de respective magistraten.

III. De respective magistraten sullen met advys van de Gedeputeerden des Synodi, den rectoren en meesters geven goede instructie, op dewelcke sy na de gelegentheit van yder stad sullen dienen.

IV. In dese instructie sal voornamelyk werden gelet op vier dingen: 1. namelyk, dat de jeugt wel mag onderwesen en opgevoedet werden in de vreesse Gods; 2. in de gehoorzaamheyd en onderdanigheyd, die sy haren Overheden, ouderen, leeraars en meesters schuldig zyn; 3. in de kennisse van spraken, konsten en andersints, daaromme sy ter scholen werden gestelt; 4. mitsgaders in goede, sedige, deugdelyke manieren en seden.

V. Tot d'opvoedinge in de ware kennisse en vreesse Gods sal dienen, dat men de kinderen leert 's morgens en 's avonts den Heere te bidden, deselve des Sondags ende op andere feestdagen doet ter kercke gaan, en met behoorlyke devotie, aandacht en eerbiedinge Gods Woort hooren en onderwysen in de hoofstukken des Christelycken geloofs uyt Gods Woort, ná der kinderen jaren en begrip.

VI. D'onderdanigheyd aan de Overheyd, ouderen, leeraren en meesters sal den kinderen ingeplant worden met goede ernstige vermaninge te doen by alle goede gelegentheyd.

VII. De fundamenten en regulen, dienende tot de kennisse van spraken en andersints, sullen geleyt en geleerd worden door boeken ende lessen daartoe bequaam, die den rectoren en meesters by den respective magistraten voorgeschreven sullen worden, ter tyd toe by ons een nadere en generale ordre werde beraamt op de boeken en autheuren, die in alle de scholen van deze provincie geleert sullen worden, om in alles eenen eenparigen voet te houden.

VIII. Tot de opvoedinge in goede, sedige, deuchdelike manieren ende uytroyinge van de ongebondene woesticheyd, daarinne de jeucht gewoon is op te wassen, sal sonderlinge dienen, benefens de gestadige vermaningen ende onderwysingen, hiertoe noodich, de schooldiscipline, vergeselschap met een gestadich ooge ende opsicht der meesteren over de kinderen, corresponderende met de domestike opsicht der ouderen, die ook tot heur ampt en schuldigen plicht in desen altemet by den kerckendienaars (daartoe versocht zynde by de meesters) of ook by de meesters selve aangesproken ende vermaant sullen worden.

IX. De parochiale schoolmeesters in de stad en steden mitsgaders de voorlesers ende kosters sullen beroepen worden by de respective magistraten met advys van den kerkenraad, welke schoolmeesters gehouden sullen wesen haare discipulen neffens het lesen, schryven ende reekenen etc. met alle neerstigheyd te leeren het Vader Onse, 't Geloof en de Thien Geboden.

X. Geene en sullen hiertoe beroepen werden dan luyden, die vroom en eerlyk van leven zyn, hebbende goet getuygenisse en doende professie van de Christelyke Gereformeerde religie.

XI. Sal ook ordre gesteld worden dat ten platten lande geene schoolmeesters en werden gevoceert dan luyden met eeren, doende professie van de Christelyke Gereformeerde religie, hebbende goed getuygenisse, als boven, die gestelt sullen worden, gelyk voren van de kerkmeesteren, articulo 3, geseyt is.

XII. In geene van alle dese trivale, parochiale en ten platten lande onderhoudene scholen en sullen eenige boecken geleert mogen worden, die de jonge jeugt van de Christelyke Gereformeerde religie mogten afkeerig maken; maar sullen ter contrarie arbeiden, dat deselve tot de Gereformeerde religie, met goede Christelyke onderwysinge, getogen en in deselve, alsoock in goede seden en vorders, soo in 't 5 en 6 articulen geseyt is, wel onderwesen worden, alles na der kinderen begryp en gelegentheyd.

XIII. Geene byscholen en sullen noch in steden noch in dorpen werden getolereert, anders dan met goede kennisse van saken en om gewichtige oorsaaken, met voorgaande consent van de magistraat der plaatse en op sulken ordre en regel, als hun by denselven magistraten, met advys van de gedeputeerden des Synodi sal voorgeschreven werden; ende met dese conditie vooral, dat de schoolmeesters of schoolvrouwen, die men sal

willen toelaten, syn eerlyke, vrome, welgemanierde luyden, bequaam om de jeugt in Gods vrees, goede seden en gehoorsameyde der Overheyd, ouderen etc. op te trekken en in goede discipline te houden ende dat sy geene boecken, boeckskens, gebedekens of yet diergelyks en sullen leeren, die de Christelyke Gereformeerde religie nadeelig zyn.

XIV. Aangaande de kosteren ten platten lande, die sullen gesteld worden, gelyk voren articulo 3 onder 't kapittel van de diaconen etc. van de kerkmeesters geseyt is, en sullen gequalificeert moeten wesen, als hier voren articulis 10 en 11 van de schoolmeesters geordineert is. Ende sullen hebben te dienen, volgende dese ordonnantie ende sulcke vordere instructie, als Wy ofte onse ordinarise gedeputeerden, met advyse der gecommiteerden des Synodi, henluyden sullen geven.

Reserverende aan ons, omme desen, na vereysch van saken, met advyse als voren, te mogen amplieeren, corrigeren en veranderen, ook t'interpreteren en verklaren, 't geene hierinne duyster ofte twyffelachtig bevonden souden mogen worden.

Aldus gedaan en gearresteert t'Utrecht op den 28 dag Augusti in 't jaar ons liefs Heeren en eenigen Saligmaker Jesu Christi 1612. Onderstont: ter ordonnantie van myne voornoemde Heeren die Staten ende was onderteyckent
G. de Ledenberch.

XXXIV. 4 Augustus 1617. *Scherpe Resolutie van Holland*¹⁾.

Naedat in de vergaderinghe van de heeren Staeten van Hollant ende West-Vrieslandt op 't vyfde point van de beschryvinghe, waerop de heeren ridderschap, edelen ende steden van Hollant ende West-Vrieslandt jehens den XXI Februarii in den jegenwoordighen jaere van 1617 staetsghewyse in Den Haghe beschreven waren, op die poincten van het reces van deselve vergaderinghe, den XXIII Martii ghenomen, omme daerop den XI April weder te vergaderen, mitsgaders den brief aen de steden, by de Ghecommiteerde Raden gheschreven den X Julii lestleeden, benefens 't gheene in den loopenden jaere openbaerlyck so binnen de steden van Haerlem, Amstelredam, Schoonhoven, Briele, Oudewater, Woerden, Heusden, ende sonderlinghe alhier in Den Haghe, teghens die ordre, vry- ende gherechticheyden der landen ende steden datelick is ghepasseert, tot verscheyden malen seer rypelyck was ghelett ende veele instantien tevergheefs ghedaen, omme den ghedeputeerden van eenighe steden (die verclaerden niet ghelast te wesen hen metten heeren edelen ende de meeste steden van Hollandt ende West-Vrieslandt te conformeren) omme de selve gedeputeerde tot een ghevouchlycke ghenoechsaemheyde ende accommodatie van de sake te beweghen — oock nietteghenstaende ten lesten aengheboden is, dat, indien opte theologique disputen uuyt de vyf poincten, in de Haegsche conferentie in den jaere XVIc elf verhandelt, definitie ofte decisie soude dienen ghedaen, de voorschreven heeren edelen ende de meeste steden tevreden waren, dat 't selve soude ghedaen werden by ghedeputeerde van de ghereformeerde hooghe overicheyden ende kercken, respectie daertoe wettelyck te vergaderen, ende dat tot conservatie van de hoocheyden, vry- ende gherechticheyden der landen van Hollandt ende West-Vrieslandt onder de autoriteyt ende directie van de heeren Staeten der selver landen een synodale vergaderinghe provinciael uyte vyfthien classen der selver landen soude gheconvoceert werden, omme met ende ten overstaen van de ghecommiteerde van de heeren Staeten voornoemt te adviseeren ende te delibereren op de onderlinghe tolerantie ende naerdere bepalinghe der leere over de voorschreven poincten, met verbott dat gheen leere, by de ghereformeerde kercken der Christenheydt ende namentlyck van de Vereenichde Nederlanden niet aenghenomen, die ghemeente soude werden voorghedraghen, op peyne van kerckelicke censure ende politycke correctie, waer 't noot —, soo is eyndelick by de heeren edelen ende die ghedeputeerden van de meeste steden van Hollant ende West-Vrieslant staetsghewyse verstaen, dat, sonder seer schadelycke prejudicie ende naedeel van de hoocheyden, vry- ende gherechticheyden der voorschreven

¹⁾ Naar Baudartius, *Memoriën*, I, blz. 37.

landen ende steden, in de opinie van eenighe steden, verstaende, dat men alsnu soude behooren inne te willighen niet alleen het convoceren van een provinciale, maer oock van een nationale synode, niet en can bewillicht werden, so omme 't gheene den heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt nae de rechten der landen alleen toecomt, met andere niet ghemeen te maecken, als om veele andere ghewichtighe ende pregnante redenen, ten deele verthoont; ende is daeromme by de voorsz. heeren edelen ende meeste steden alsovooren verstaen ende gheresolveert, dat een yeghelyck alle het ghepasseerde in de voorschreven vergaedinghe naeder overdencken, overweghen ende ghetrouwelyck nae de waerheydt rapporteren sal, op hope dat Godt de Heere Almachtich synen Godtlycken segghen verleenen, die ooghen naeder openen ende die ghemoederen disponeren sal tot alles, wes tot Godes eere ende glorie, der landen vry- ende gherechticheyden, mitsgaeders behoudnisse van de evangelische waerheydt ende eenicheyt, dienstelyck is. Ende ten eynde daerentusschen een yeghelyck mach onderrecht ende verseeckert wesen van de oprechte, goede meyninghe van de heeren edelen ende die meeste steden van Hollandt ende West-Vrieslandt, omme waerheydt ende eenicheydt in religionssaecken te houden ende te doen verdwynen 't ghene ter contrarie met onrechte wordt ghestroeyt ende Haere Edel. calumnieselyck naeghegheven, soo is verstaen, dat de gheconcipeerde verclaringhe diesaengaende sal worden ghedruckt, uytgegeven ende ghemeen ghemaect; dat oock de antwoorde aen de heeren Staten van Zeelandt ende, mutatis mutandis, aen de ghecommitteerde van den provinciën van Gelderlandt, Vrieslandt ende Ommelanden sal worden ghegheven ofte overghesonden, daerby voughende 't gheene nae het instellen derselver tot naerder accommodatie is gheoffereert, alles ten eynde de goede ghemeente ende de voorschreven provincien van de goede intentie ende officien van de heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt in de voorschreven saecke moghen worden gheinformeert; dat voorts de resolutien op de kerckelycke saeken, voor desen ghenomen by de heeren edele ende regenten van de steden ende dorpen (die deselve in den haren dienstigh oft nodich bevinden) met alle moderatie ende discretie sullen moghen achtervolcht ende by alle bequame middelen ghearbeydt worden, omme de goede inghesetene in ruste ende stilte te houden, oock alle weeghen van datelickheyden over persoonen, publicque ende andere plaetsen ende goederen aff te weren, ten welcken eynde de reghenten van de steden by desen, by provisie ende totdat anders staetdshewyse sal wesen gheordonneert, (voor sooveel 't noot is) gheauthoriseert werden in den haeren te ghebruycken 't ghene andere steden van Hollandt ende West-Vrieslandt (best in 't bestellen van haere politicque regeringhe verseeckert zynde) ghebruycken; oock by het aennemen van meer volck van wapenen, soverre burghemeesteren ende vroetschappen van de steden sulcx tot haere verseeckeringhe ende afweeringhe van de voorschreven datelicheyden noodich bevinden; ende off yemant over tghene burghermeesteren ende regierders diesaengaende sullen doen ordonneren off executeren, hen souden willen beclaghē, verstaen, dat 't selve aen niemant anders als aen de heeren Staeten sal moghen gheschieden, houdende voor nul ende van onwaerden 't ghene by eenighe collegien van justitie ofte anders daerteghens sal ghedaen ofte voorghenomen worden, sulcx dat niemant daeraen sal wesen ghehouden; verstaen voorts, dat een yeghelyck, in eedt ofte dienst der heeren Staten ofte respective steden wesende, in 't hanthouden van de publycke auctoriteyt van de heeren Staeten ende regenten van de steden, mitsgaders het affweeren van de voorschreven datelicheyden (des vermaent zynde) ghehouden sal wesen hen behooryck te ghebruycken ende employeren naer gheleghentheydt der saecken; dat oock van weghen den heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt aen allen oversten, capiteynen, andere officiers ende volck van oorloghe, daer sulcx noodich ofte dienstigh sal wesen, ernstelyck belast ende bevolen sal worden (oock niettegenstaende eenighe andere beveelen) den heeren Staeten ofte hare Ghecommitteerde Raden in hare absentie ende de magistraten van de steden, daer sy in garnisoen ghebruyckt worden, ghetrouwe ende ghehoorsaem te wesen ende alle datelicheyden alsovooren (sonder eenighe exceptie) te helpen affweeren op peyne van cassatie, die datelyck by ons ofte onse Gecommitteerde Raden sal worden gheëxecuteert. Ende omme Sijne Excellentie Prince Maurits als Gouverneur, oock me Vrouwe de Princesse van

Oraigne, weduwe van myn heere den Prince van Oraigne hoochloffelycker ghedachten, mitsgaders Prince Hendryck, te verseeckeren van de oprechte affectie van de heeren Staeten van Hollandt ende West-Vrieslandt, ende namentlyck van de heeren edelen ende het meerderdeel van de steden, tot handthoudinghe van de vry- ende gherechticheyden der voorschreven landen, behoudennisse van de ware ghereformeerde religie ende alle 't gheene van oprechte liefhebbers des vaderlandts, oock van de loffelycke memorie ende meriten van hoochgedachte heere Prince van Oraigne ende van Haere Excellentiën selfs, met behoudennisse van den welstandt der landen, met reden mach worden begheert, ende van Haere Excellentiën in 't bedienen van hare gouvernementen ende hooghe ampten conform haere commissien, instructien ende acten, altyts te sullen handthouden, oock henluyden continueren ende vermeerderen haere oprechte goede affectie ende Haere Excellentiën te vermanen ende versoecken, dat haer ghelieve, 't geene voorschreven is, de handt te bieden myne heeren de Staeten van Hollandt ende West-Vrieslandt (ende namentlyck den voorschreven edelen ende reghenten van de steden, die selfs oft haere ouders van het begin der oorloghe af tot nu toe mede van de eerste zijn gheweest, die goet ende bloet voor der landen vry- ende gherechticheyden ende de ware Christelyke religie hebben geemploeyert ende noch bereydt zijn te emploeyeren), zijn ghecommitteert twee uytte edelen ende ghe-deputeerden van de steden van Haerlem, Delft, Leyden, Goude, Rotterdam, Alcmaer ende Hoorn. Ghedaan in den Haghe den vierden Augusti 1617.

Onderstont ter ordonnantie van de Staeten. Ende was gheteyckent A. Duyck.

XXXV. 13 Mei 1619. *Kerkenordening der Nederlandsche Gereformeerde Kerken, vastgesteld op de Synode te Dordrecht*¹⁾.

I. Om goede ordre in der gemeente Christi te onderhouden, zijn daerinne noodigh de diensten, t'samenkomsten, opsicht der leere, sacramenten en ceremonien ende Christelycke straffe. Waervan hiernae ordentlijck sal gehandelt worden.

Van de diensten.

II. De diensten zijn vierderlei: der dienaren des Woordts, der doctoren, der ouderlingen ende der diaconen.

III. Het sal niemant, alhoewel hy een doktor, ouderlingh of diaken is, geoorloft zijn den dienst des Woordts ende der sacramenten te betreden, sonder wettelijck daertoe beroepen te zijn; ende wanneer yemant daertegen doet, ende, meermael vermaent zijnde, niet af en laet, soo sal de classe oordeelen of men hem voor eenen scheurmaecker verklaren ofte op eenige andere wyse straffen sal.

IV. De wettelijcke beroepinghe dergener, die te vooren in den dienst niet gheweest en zijn, zoowel in de steden als ten platten lande bestaet: ten eersten in de verkiesinge, dewelcke nae voorgaende vasten ende bidden geschieden sal door den kerckenraedt ende diaconen, ende dat niet sonder goede correspondentie met de Christelijcke Overheyth der plaetse respectivelijck, ende voorweten ofte advis van den classe, daer hetselve tot noch toe gebruyckelijck is geweest. Ten anderen, in de examinatie ofte ondersoekinghe, beyde der leere en des levens, dewelcke staen sal by de classe, ten overstaen van de gedeputeerden des Synode of eenige derselver. Ten derden, in de approbatie ende goetkenninge van de Overheydt, ende daerna oock van de lidmaten der Gereformeerde gemeente van de plaetse, wanneer, den name des dienaers den tijdt van veerthien dagen in de kercken verkondight zijnde, geen hindernisse daertegen en komt. Ten laetsten in de openlijcke bevestiginge voor de gemeynte, dewelcke met behoorlijcke stipulatie ende afvragingen, vermaningen, gebedt ende oplegginge der handen van den dienaar, die de bevestiginge doet (ofte eenigen anderen, daer meer dienaren zijn) toegaen sal, naer het formulier, daer-

¹⁾ Naar *Groot Placcaetboek* III, 464 e. v.

van zijnde. Wel verstaende, dat de oplegginge der handen sal mogen ghedaen worden in de classicale vergaderinge aen den nieuwen gepromoveerden dienaar, die gesonden wordt in de kercken onder 't kruyce.

V. Noopende die dienaers, die, nu alreede in den dienst des Woorts zynde, tot een ander gemeente beroepen werden, sal desgelijcks soodanige beroepinge met correspondentie als vooren geschieden, soowel in de steden als ten platten lande, by den kerckenraedt ende diaconen, met advis ofte approbatie van den classe, alwaer de voorschreve beroepene vertoonen sullen goede kerckelijke atestatie van leer en leven, ende alsoo by de magistraet van de plaetse respectievelijck geaprobeert ende der gemeente den tijd van veerthien dagen voorgesteld zijnde als boven, sullen met voorgaende stipulatiën en gebeden bevestight werden. Onverkort in 't gene vooren geseyt is yemanden sijn deughdelijck recht van presentatie, of eenigh ander recht, voor soo veel 't selve stichtelijck kan worden gebruyckt sonder nadeel van Godes kercke en goede kerckenordre. Waer op de Hooge Overheden ende synoden der respectie provincien wel ghelieven te letten ende ten besten van de kercke noodige ordre te stellen.

VI. Sal oock geen dienaar dienst mogen aennemen in eenige partikuliere heerlijkheden, gasthuysen of andersints, tenzy dat hy voorhenen geadmitteert en toeghelaten zy, volgende de voorgaende articulen, ende sal oock niet min als andere de kerckenordeninge onderworpen sijn.

VII. Niemandt en sal tot den dienst des Woordts beroepen worden sonder hem in een seecker plaetse te stellen, ten waer dat hy gesonden worde om hier of daer te predicken in de gemeente onder 't kruys, of andersint om kercken te vergaderen.

VIII. Men sal gheen schoolmeester, handwercksluyden of andere, die niet gestudeert en hebben, tot het predickamt toegelaten, tenzy dat men verseeckert is van hare singuliere gaven, Godsaligheyt, ootmoedigheyt, zedigheyt, goet verstant ende discretie, midtsgaders gaven van welsprekentheyt. Soo wanneer dan soodanige personen sich tot den dienst presenteren, sal de classis deselve (indien 't de synodus goetvint) eerst examineren, ende, nadat se deselve in 't examen bevint, haar een tijtlang laten in 't privé proponeren, ende dan voorts met hen handelen als sijn oordeelen sal stichtelijck te wesen.

IX. Nieuwelingen, mispriesters, monniken ende die andersints den dienst verlaten, sullen niet toegelaten worden tot den kerckendienst dan met groote sorghvuldigheyt ende voorsichtigheyt, naedat se oock een seeckeren tijt eerst wel beproeft sijn.

X. Een dienaar, eens wettelijcken beroepen zijnde, mach de gemeente, daer hy sonder conditie aengenomen is, niet verlaten om elders een beroepinge aen te nemen, sonder bewilliginge des kerckenraedts met de diaconen ende diegene, die te voren in dienst van ouderlingschap ende diaconschap geweest sijn, midtsgaders die van de magistraet ende met voorweten van de classe, gelijk oock geen ander kercke hem sal mogen ontvangen eer hy wettelijke getuigenisse sijns afscheyts van de kercke ende classe, daer hy gedient heeft, vertoont hebbe.

XI. Op d'ander zyde sal den kerckenraedt, als representeerende de gemeente, oock gehouden sijn hare dienaers van behoorlijck onderhoudt te versorgen, ende sonder kennisse ende oordeel des classis niet te verlaten, dewelcke oock by gebreck van onderhoud sal oordeelen of de voorsz. dienaers te versetten sijn of niet.

XII. Dewyle een dienaar des Woordts, eens wettelijck als boven beroepen zijnde, sijn levenlangh aen den kerckendienst verbonden is, soo sal hem niet geoorloft sijn, hem tot eenen anderen staet des levens te begeven, tenzy om groote ende wichtige oorsaecken, daarvan de classe kennisse nemen ende oordeelen sal.

XIII. Soo het geschiede dat eenige dienaers door ouderdom, sieckte ofte andersints onbequaem worden tot oefeninge hares diensten, soo sullen sy nochtans desniettemin de eere en den name eens dienaers behouden ende van de kercke, die sy ghedient hebben, eerlijcken in haren nootdrift (gelijck oock de weduwen ende weesen der dienaren in 't gemeen) versorcht worden.

XIV. Soo eenighe dienaers om de voorsz. ofte eenige oorsaecken haren dienst voor eenen tijdt onderlaten moesten, 't welke sonder advis des kerckenraedts niet geschieden

en sal, soo sullen sy nochtans tot allen tyden de beroepinghe der gemeenten onderworpen zijn ende blyven.

XV. Het sal niemant geoorloft zijn, den dienst sijnder kercken onderlatende, of in geenen seeckeren dienst zijnde, hier en daer te gaen predicken buyten consent ende autoriteyt des Synodi ofte classis; ghelijck ook niemant in een ander kercke eenige predicatie sal mogen doen of sakramenten bedienen sonder bewillinghe des kerckenraedt.

XVI. Der dienaren ampt is in de gebeden ende bedieninge des Woordts aen te houden, de sacramenten uyt te reycken, op haer medebroeders, ouderlingen ende diaconen mitsgaders de gemeenten goede acht te nemen, ende ten laetsten met de ouderlingen de kerckelijcke discipline te oeffenen ende te besorgen dat alles eerlijck ende met ordre geschiede.

XVII. Onder den dienaren des Woordts sal gelijkheyt gehouden worden aengaende de lasten hares dienstes, midtsgaders oock in andere dingen sooveel mogelijcken is, volgende het oordeel des kerckenraedts ende (dies van noode zynde) des classis, hetwelcke oock in ouderlingen ende diaconen te onderhouden is.

XVIII. Het ampt der doktoren ende professoren in der theologie is de H. Schrifture uyt te leggen ende de suyvere leere tegen de ketteryen ende doolingen voor te staen.

XIX. De gemeynten sullen arbeeyden, datter studenten in der theologie zijn, die *ex bonis publicis* onderhouden werden.

XX. In de kercken, daer meer bequame predicanten zijn, sal men 't gebruyck der propositien aenstellen, om door sulcke oeffeningen eenige tot den dienst des Woords te bereyden, volghende in desen de ordre, daarvan by dese synode specialijck gestelt.

XXI. De kerckenraden sullen alomme toesien, datter goede schoolmeesters zijn, die niet alleen de kinderen leeren lesen, schryven, spreken ende vrye konsten, maar oock deselve in der godtsaligheyt ende in den Catechismo onderwysen.

XXII. De ouderlingen sullen door het oordeel des kerckenraedts ende der diaconen verkoren worden, soodat het nae de gelegentheyt van een yeder kerke vrij sal zijn sooveel ouderlingen alser van noode zijn de gemeente voor te stellen, om, van deselve (ten ware datter eenigh beletsel voorviele) geaprobeert ende goet gekent zijnde, met openbare gebeden ende stipulatiën bevestight te worden, ofte een dobbel getal, om het halve deel by de gemeente verkoren te worden, en op deselve wyse in den dienst te bevestigen, volgende het formulier daarvan zijnde.

XXIII. Der ouderlingen ampt is, behalve 't gene dat boven articul seshien geseyt is, hem met den dienaar des Woorts gemeyn te zijn, opsicht te hebben dat de dienaren mitsgaders hare andere medehulpers ende diaconen haer ampt getrouwelijck bedienen ende de besoeckinge te doen, naerdad de gelegentheyt des tijds ende der plaetsen tot stichtinge der gemeente soo voor als naer het nachtmael kan lyden, om bysonder de lidmaten der gemeenten te vertroosten ende te onderwysen ende ook andere tot de Christelijcke relige te vermanen.

XXIV. Deselve wyse, die van de ouderlingen geseyt is, sal men oock onderhouden in de verkiesinge, approbatie ende bevestinge der diaconen.

XXV. Der diaconen eigen ampt is de aelmoessen ende andere armengoederen neerstelijck te versamelen ende deselve getrouwelijcken ende vlytchlijck naer den eysch der behoefitgen, beyde der ingezetenen ende vremden, met gemeyn advis uyt te deelen, de benauden te besoecken ende te vertroosten, ende wel toe te sien dat de aelmoessen niet misbruyckt en worden, waervan sij reeckeninge sullen doen in den kerckenraedt, en oock (soo yemant daerby wil zijn) voor der gemeenten tot sulcken tijdt als den kerckenraedt het goetvinden sal.

XXVI. De diaconen sullen ter plaetse daer huysittende-meesters of andere aelmoesseniers zijn, op deselve begeren goede correspondentie met hen te willen houden, teneynde de aelmoessen te beter uytgedeelt mogen worden onder degene, die meest gebreck hebben.

XXVII. De ouderlingen ende diaconen sullen twee jaren dienen, ende alle jaer sal het halve deel verandert ende andere in de plaetse gestelt werden, tenware dat de gelegentheyt ende 't proffijt van eenige kerken anders vereyschte.

XXVIII. Gelijk het ampt der Christelijke Overheden is den H. kerckendienst in alle manieren te bevorderen, denselven met haer exempel den onderdanen recommanderen, ende den predicanten, ouderlingen ende diaconen in alle voorvallende noot de handt te bieden ende by hare goede ordeninge te beschermen, alsoo zijn alle predicanten, ouderlingen ende diaconen schuldigh de gantsche gemeente vlytelijck ende oprechtelijck in te scherpen de gehoorsaemheyte, liefde ende eerbiedinghe, die sy den magistraten schuldigh zijn; ende sullen alle kerckelijcke personen met haer goet exempel in desen de gemeente voorgaen en door behoorlijk respect ende correspondentie de gunst der overheden tot de kercken soecken te verwecken ende te behouden, teneynde, een yder het syne in des Heeren vreesse aan wederzyden doende, alle achterdencken ende wantrouwen mogen worden voorghekomen ende goede eendracht tot der kercken welstant onderhouden.

Van de kerckelijcke 'tsamenkomsten.

XXIX. Vierderley kerckelijcke t'samenkomsten sullen onderhouden worden, de kerckenraedt, de classicale vergaderingen, de particuliere synodus ende de generale ofte nationale.

XXX. In dese t'samenkomsten sullen geen andere dan kerckelijcke saecken ende het selve op kerckelijcke wyse gehandelt worden. In meerder vergaderinge sal men niet handelen dan 't gene dat in mindere niet heeft afgehandelt konnen worden of dat tot den kercken der meerder vergaderinge in 't gemeyn behoort.

XXXI. Soo yemant hem beklaeght door de uytspreecke der minder vergaderinge verongelijkt te zijn, dieselve sal hem tot een meerder kerckelijcke vergaderinge beroepen mogen, ende 't gene door de meeste stemmen goetgevonden is, sal voor vast en bondigh gehouden worden, tenzy dat het bewesen wort te stryden tegen het Woort Godts ofte tegen de articulen, in desen generalen synode besloten, soolange als deselve door geen andere generale synode verandert zijn.

XXXII. De handelingen aller t'samenkomsten sullen met aenroepinge des naems Godts aengevangen ende met een dancksegginge besloten worden.

XXXIII. Die tot de t'samenkomsten afgesonden worden, sullen haer credentsbrieven ende instructien, onderteekent zynde van dengenen die se senden, medebrenghen, ende dese sullen alleen keurstemmen hebben.

XXXIV. In allen 't samenkomsten sal by den præses een scriba gevoeght werden om neerstelijck op te schrijven 't gene waerdigh is opgetekent te zijn.

XXXV. Het ampt van den præses is, voor te stellen ende te verklaren 't gene te verhandelen is, toe te sien dat een ygelijck zijn ordre houde in 't spreken, den knibbelachtigen ende die te heftigh zijn in het spreken te bevelen datse swygen, en over deselve, geen gehoor gevende, behoorlijcke censure te laten gaen. Voort sal sijn ampt uytgaen wanneer de t'samenkomste scheydet.

XXXVI. 't Selfde seggen heeft de classis over den kerckenraedt, 't welck de particuliere synode heeft over de classe ende de generale synode over de particuliere.

XXXVII. In allen kercken sal een kerckenraedt zijn, bestaende uyt dienaren des Woordts ende ouderlingen, dewelcke tenminsten alle weken eens t'samenkomen sullen, alwaer den dienaar des Woorts (ofte dienaren, soo daer meer zijn) by ghebeurte præsideren en de actie regeren sal. Ende sal oock de magistraet van de plaetse respectivelijck, indien het haer gelieft, een of twee van den haren, wesende lidmaten der gemeente, by den kerckenraedt mogen hebben, om te aenhooren en mede van de voorvallende saecken te delibereren.

XXXVIII. Welverstaende dat in de plaetsen, daer den kerckenraedt van nieuws is te rechten, 't selfde niet en geschiede dan met advis van den classe. Ende daer 't getal van den ouderlingen seer kleyn is, sullen de diakonen mede tot den kerckenraedt mogen genomen worden.

XXXIX. In die plaetsen, daer noch geen kerckenraedt en is, sal middeler tijdt by de classe gedaen werden 't gene anders den kerckenraedt nae uytwysen der kerckenordeninge opgheleyt is te doen.

XL. Insgelijcks sullen de diaconen alle weken t'samenkomen, om, met aenroepinge

des naems Godts, van de saken haren ampte betreffende te handelen, daertoe de dienaren goede opsicht sullen nemen ende, des noodt zijnde, haer daerby laten vinden.

XLII. De classicale vergaderingen sullen bestaen uyt genabuerde kercken, dewelcke elck eenen dienaar ende eenen ouderlingh ter plaetse ende tijt, by hen in 't scheidende van elcke vergaderinge goetgevonden (soo nochtans dat men 't boven drie maenden niet uyt en stelle), daerhenen met behoorlicke credentie afvaerdigen sullen, in welke t'samenkomste de dienaers by gebeurte of andersints die van deselfde vergaderinge verkoren wordt, præsideren sullen, soo nochtans, dat deselve tweemaal aeneen niet en sal mogen verkoren worden. Voorts sal de præsides onder anderen een yegelijcken afvragen, of sy in hare kercken hare kerckenraedsvergaderinge houden, of de kerckelijcke discipline geoeffent wort, of de armen en scholen besorghet worden, tenlaetsten of daer yet is, daerinne sy het oordeel ende hulpe der classe tot rechte instellinge harer kercke behoeven. De dienaar, dien het in de voorgaende classe opgeleyt was, sal een korte predicatie uit Godts Woordt doen, van welke die andere oordeelen ende soo daer yet in ontbreeckt aenwysen sullen. Tenlaetsten sullen in de laetste vergaderinge voor den particulieren synode verkoren worden die op denselfden synodum gaen sullen.

XLIII. Daer in een plaetse meer predicanten zijn als een, sullen die al te samen in de classe mogen verschynen ende keurstemmen hebben, tenware in saecken, die hare personen of kercken in het bysonder aengaen.

XLIV. In 't eynde van de classicale en andere meerder t'samenkomsten sal men censure houden over degene, die yet strafwaardighs in de vergaderinge gedaen of de vermaninge der minder t'samenkomsten versmadet hebben.

XLV. Sal ook de classis eenige harer dienaren, tenminsten twee, van de oudsten, ervarenste en gheschickste, authoriseren om in alle kercken, van de steden soowel als van het plattelandt, alle jaer visitatie te doen ende toe te sien of de leeraers, kerckenraden ende schoolmeesters haer ampt trouwelijk waernemen, by de suyverheyt der lere verblijven, d'aengenomen ordre in alles onderhouden ende de stichtinge der gemeente mitsgaders der jonger jeught na behooren, sooveel haer moghelijk is, met woorden en werken bevorderen, teneynde sy degene, die nalatigh in d'een of d'ander bevonden worden, intijds mogen broederlijk vermanen, ende met raed en daet alles tot vrede, opbouwinge ende 't meeste profijt der kercken en scholen helpen dirigeren. Ende sal yeder classis dese visitatores mogen continueren in hare bedieninghe soolange het haer sal goetduncken, tenwaere dat de visitatores selve om redenen, van dewelcke de classis oordelen sal, versochten ontslagen te werden.

XLVI. De kercke, in dewelcke de classis, item de particuliere of generale synode t'samenkomt, sal Sorge dragen, dat se de acten der voorgaende vergaderinge op de naestkomende bestelle.

XLVII. De instructien der dingen, die in meerder vergaderinge te handelen zijn, sullen niet eer gheschreven worden voordat de besluytinge der voorgaende synoden gheschieden zijn, opdat hetgene eens afgehandelt is, niet wederom voorgesteld en worde, tenware dat men yet achtende veranderd te moeten zijn.

XLVIII. Alle jaers (tenware dat den noot eenen korteren tijdt vereyschte) sullen vier of meer naghebuerde classes te samen komen, tot welke particuliere synode uyt yeder classe twee dienaers ende twee ouderlinghen afghevaerdicht sullen worden. In het scheidende (soowel des particulieren als des generalen Synoden) sal een kercke verordent worden, die last hebben sal, om, met advis des classes, den tijdt ende plaetse des naesten synodi te stellen.

XLIX. Het sal yegelijcken Synodo vrystaen correspondentie te versoecken en te houden met synen nabuerde Synodo of Synodis, in sulcker forme als sy meest profytighst achten sullen voor de ghemene stichtinge.

L. Yeder synodus sal oock eenige deputeren, om alles, wat de synodus geordonneert heeft, te verrichten soowel by de Hooge Overheyt als by de respectieve classes, onder haer ressorterende, mede om 't samen of in minder getal over alle examina der aenkomende prædikanten te staen, ende voorts in alle voorvallende swarigheden den classes de handt

te bieden, opdat goede eenigheit, ordre en suyverheyte der leere behouden en ghestabilieert worden. Ende sullen dese van alle hare handelingen goede notitie houden, om den Synodo rapport daarvan te doen ende, soo gheescht wort, redenen te geven. Oock en sullen sy niet ontslagen wesen van haren dienst voor en alear de Synodus sels haer daarvan ontslaet.

L. De Nationale Synode sal ordinaerlijck alle drie jaren eens gehouden werden, tenware datter eenige dringende noodt ware, om den tijdt korter te nemen. Tot dese sullen twee dienaren ende twee ouderlingen uyt elke particuliere Synode, beyde der Duytscher ende Walscher spraecke, afgesonden werden. Voorts sal die kercke, die last heeft om den tijdt ende plaetse des Generalen Synodi te benoemen (soo deselfde binnen de drie jaren te beroepen ware), haer particuliere Synode vergaderen en hetselfde oock der naestgelegener kercke, die van een andere tale is, laten weten, dewelcke vier personen daerhenen senden sal, om met gemeynen advise van den tijdt ende plaetse te besluuten. Deselve kercke, die verkoren is om de Generale Synode te samen te beroepen, wanneer sy met de classe van den tijdt ende plaetse beraedtslagen sal, sal hetselfde de Hooge Overheydt in tijds te kennen geven, opdat met haren weten ende (soo 't haer gelieft mede eenige te senden tot den classe) van der saecke in tegenwoordigheydt ende met advis van hare Gedeputeerde besloten werde.

LI. Alsoo in de Nederlanden tweederley spraken gesproken werdt, is goet gehouden, dat de kercken der Duytscher ende Walscher tale op haer selven haren kerckenraedt, classicale vergaderingen ende particuliere Synoden hebben sullen.

LII. Is niettemin goetgevonden, dat in de steden daer de voorschreve Walsche kercken zijn, alle maenden sommige dienaren ende ouderlingen van beyde zyden vergaderen sullen, om goede eendracht ende correspondentie met malkander te houden ende sooveel mogelijk is nae gelegentheydt des noodts met raede malkanderen by te staen.

Van de leere, sacramenten ende andere ceremonien.

LIII. De dienaers des Woordts, item de professoren in de theologie (hetwelcke oock den anderen professoren wel betaemt) sullen de belydenissen des Geloofs der Nederlandtscher kercken onderteekenen, ende de dienaers, die sulcx sullen refuseren, sullen de facto van haren dienst by den kerckenraedt ofte de classe opgeschorst werden, ter tijdt toe sy haer daerinne geheelijken verklaert sullen hebben, ende indien sy opstinaetlijcken in weygeringe blijven, sullen sy van haren dienst geheelijken afgestelt werden.

LIV. Insgelijcks sullen de schoolmeesters ghehouden zijn de articulen als boven, of in plaets van dien den Christelijcken Catechismum, te onderteekenen.

LV. Niemand van de Gereformeerde religie sal hem onderstaen, eenigh boeck of geschrift, van hem of van eenen anderen gemaect ofte overgeset, handelende van de religie, te laten drucken ofte andersints uyt te geven, dan 't selfde voorhenen doorsien en goet gekent zijnde van de dienaren des Woorts sijns classis of particulieren Synodi, of professoren der theologie van dese provincien, doch met voorweten synes classis.

LVI. Het verbondt Gods sal aen den kinderen der Christenen met den doop (soo haest als men die bedieninge desselven hebben kan) bezegelt worden ende dat in de openbare versamelinghe, wanneer Gods Woordt gepredickt wordt. Doch ter plaetsen, daer niet sooveel predicatie gedaen worden, sal men eenen seeckeren dagh ter weke verordenen, om den doop extraordinaerlijck te bedienen, soo nochtans dat 't selve sonder predicatie niet en geschiede.

LVII. De dienaers sullen haer beste doen ende daertoe arbeyden, dat de vader zijn kint ten doop presentere. Ende in de gemeenten, daer men neffens den vader oock gevaders of getuygen by den doop neemt (welck gebruyck, in hemselven vry zijnde, niet lichtelijck te veranderen en is), betaemt het dat men neme die de suyvere leere toegedaen en vroom van wandel zijn.

LVIII. De dienaers sullen in het doopen, soo der jonger kinderen als der bejaerde personen, de formulieren van de instellinghe ende gebruyck des doops, welck tot dien eynde onderscheydentlick beschreven zijn, gebruycken.

LIX. De bejaerde worden door den doop de christelijcke gemeente ingelijft ende

voor lidmaten der gemeente aangenomen, ende zijn daarom schuldigh het Avontmael des Heeren te ghebruycken, 't welck sy by haren doop sullen beloven te doen.

LX. De namen der gedoopten, midtsgaders der ouderen ende getuygen, item den tijdt des doops sullen opgeteyckent worden.

LXI. Men sal niemant ten Avontmael des Heeren toelaten, dan die nae der gewoonheydt der kercken, tot dewelke hy hem voegt, belydenisse der Gereformeerde religie gedaen heeft, mitsgaders hebbende getuygenisse eens vromen wandels, sonder welcke oock degene, die uyt andere kercken komen, niet sullen toegelaten worden.

LXII. Een yder kercke sal sulcke maniere van bedieninge des Avontmaels houden, als sy oordeelt tot de meeste stichtinghe te dienen, welverstaende nochtans, dat de uytwendige ceremonien, in Godts Woordt voorgeschreven, niet verandert ende alle superstitie vermijdet worde, ende dat nae de voleyndinge der predicatie ende der gemeyne gebeden op den predickstoel, het formulier des Avontmaels midtsgaders het gebedt, daertoe dienende, voor de tafel sal worden gelesen.

LXIII. Het Avontmael des Heeren sal ten twee maenden eens, sooveel het mogelijk is, gehouden werden, ende sal stichtelijk zijn, daer het de gelegentheydt der kercken lijden kan, dat op den Paesdagh, Pincxterdagh ende Christdagh hetselve geschiedde. Doch ter plaetse, daer noch geen kerkelijke ordre en is, sal men eerst ouderlingen ende diaconen by provisie stellen.

LXIV. Alsoo de avontgebeden in veel plaetsen vruchtbaer bevonden worden, soo sal in 't gebruyck derselver elcke kercke volgen hetgene sy achten tot hare meeste stichtinghe te dienen. Doch wanneer men se begeren soude wegh te nemen, sal 't selve niet sonder 't oordeel der classe midtsgaders der Overheydt, de Gereformeerde religie toegedaen, geschieden.

LXV. Daer de lijckpredicatie niet en zijn, sal men se niet instellen, ende daer se nu alreede zijn aengenomen, sal neerstigheyt gedaen werden, om deselve met de gevoeglijkste middelen af te doen.

LXVI. In tyden van oorloge, pestilentie, dieren tijdt, sware vervolginge der kercken ende andere algemeyne swarigheden, sullen de dienaers der kercken de Overheydt bidden, dat door hare autoriteyt ende bevel openbare vast- ende bidtdagen aengesteld ende geheylight worden.

LXVII. De gemeenten sullen onderhouden benefens den Sondagh oock den Christdagh, Paeschen en Pincxsteren met den naevolgenden dagh. Ende dewijl in de meeste steden ende provincien van Nederlandt daerenboven noch gehouden worden den dagh van de besnydinge ende Hemelvaert Christi, sullen de dienaers overal, daer dit noch in 't gebruyck niet en is, by de Overheden arbeyden, dat se sich met de andere mogen conformeren.

LXVIII. De dienaers sullen alomme des Sondaeghs ordinaerlijck in de namiddaeghsche predicatie de somma der Christelijcke leere in de Catechismo, die tegenwoordigh in de Nederlantsche kercken aengenomen is, vervattet, kortelijck uytleggen, alsoo dat deselve jaerlijcks mach geeyndicht worden, volgende de afdelinghe des catechismi selfs, daerop gemaect.

LXIX. In de kercken sullen alleen de hondertvijftigh Psalmen Davids, de Thien Geboden, het Vader Onse, de twaelf Articulen des Geloofs, de Lofsangen Mariæ, Zachariæ, Simeons gesongen worden. 't Gesangh, O Godt die onsen Vader bist, wort in de vryheyt der kercken gestelt, om 't selve te gebruycken of naer te laten. Alle andere gesangen sal men uyt de kercken weren, ende daer eenige albereyts ingevoert zijn, sal men deselve met de gevoeglijkste middelen afstellen.

LXX. Alsoo bevonden wort, dat tot noch toe verscheyde gebruycken in houwelijcksche saken alomme onderhouden zijn, ende nochtans wel oirbaer is gelijkformigheyt daerinne gepleeght te worden, soo sullen de kercken blyven by het gebruyck, hetwelck sy conform Godts Woordt ende voorgaende kerckelijke ordonnantien tot noch toe onderhouden hebben, totdat by der hooger Overigheyt (die men daertoe met den eersten sal versoeken) een generale ordonnantie, met advis der kerckendienaren, daerop gemaect sal zijn, tot dewelcke dese kerkenordeningh haer in dit stuck refereert.

Van de censure ende kerckelijcke vermaninge.

LXXI. Gelijkewijs de Christelijcke straffe geestelijck is ende niemandt van den burgerlijcke gerichte ende straffe der Overheydt bevrijt, alsoo worden oock benefens de burgerlijcke straffe de kerckelijcke censuren nootsaekelijck vereyst, om den sondaer met de kercke ende synen naesten te versoenen en de ergernisse uyt de gemeente Christi wegh te nemen.

LXXII. Wanneer dan yemandt tegen de suyverheydt der leere ofte vromigheydt des wandels sondicht, sooverre als het heymelijck is ende geen openbare ergernisse gegeven heeft, soo sal den regel onderhouden worden, welck Christus duydelijck voorschrijft Matth. 18.

LXXIII. De heymelijcke sonden, waervan de sondaer, by een in 't bysonder ofte voor twee of drie getuygen vermaent zijnde, berouw heeft, sullen voor den kerckenraedt niet ghebracht worden.

LXXIV. Soo yemandt, van een heymelijcke sonde van twee ofte drie personen in der liefde vermaent zijnde, geen gehoor en geeft, ofte andersints een openbare sonde bedreven heeft, sulcks sal den kerckenraedt aengegeven worden.

LXXV. Van alsulcke sonden, die van haer natueren wegen openbaer ofte door verachtinge der kerckelijcke vermaningen in 't openbaer gekomen zijn, sal de versoeninge (wanneer men seeckere teekenen der boetvaerdigheydt siet) openbaerlijck gheschieden, door het oordeel des kerckenraeds. Ende ten platten lande ofte in mindere steden, daer maer eenen dienaar en is, met advis van twee genabuyrde kercken, in sulcke forme en maniere, als tot stichtinge van een yder kercke bequaem sal geoordeelt worden.

LXXVI. Soo wie hartneckelijck de vermaninge des kerckenraeds verwerpt, item, die een openbare of andersints een grove sonde gedaen heeft, sal van den Avontmael des Heeren afgehouden worden. Ende indien hy, afgehouden zijnde, naer verscheyden vermaningen geen teekenen der boetvaerdigheydt bewijst, soo sal men ten laetsten tot de uysterste remedie, namelijk de afsnydinge komen, volgende de forme na den Woorde Godts daertoe gestelt; doch sal niemant afgesneden werden dan met voorgaende advis der classe.

LXXVII. Aler men tot de afsnydinge komt, sal men de hartneckigheydt des sondaers de gemeente opentlijck te kennen geven, de sonden verklarende, midtsgaders de naerstigheydt aen hem bewesen in het bestraffen ende menighvuldige vermaningen, afhouden van den Avontmale. Ende sal de gemeente vermaent worden hem aen te sprecken ende voor hem te bidden. Soodanige vermaningen sullender drie geschieden: In den eersten sal den sondaer niet genoemt worden, opdat hy eenighsints verschoont werde. In den tweeden sal met advis der classe synen name uytgedrukt werden. In den derden sal men de gemeente te kennen geven, dat men hem, tenzy dat hy hem bekeere, van de gemeenschap der kercken uyt sluyten sal, opdat sijn afsnydinge, soo hy hartneckigh blijft, met stilswygende bewilliginge der kercken geschiede. Den tijdt tusschen de vermaningen sal in het oordeel des kerckenraeds staen.

LXXVIII. Wanneer yemant, die geexcommuniceert is, hem wederom wil versoenen met de gemeente door boetvaerdigheydt, soo sal hetselvede voor de handelinghe des Avontmaels ofte andersints nae gelegentheydt te vooren de gemeente aengeseyt werden, teneynde hy ten naestkomenden Avontmale (sooverre niemant yet weet voort te brengen ter contrarie) openbaerlijck met professie syner bekeringe weder opgenomen werde, volgende het formulier daervan zynde.

LXXIX. Wanneer de dienaers des Godlijcken Woorts, ouderlingen ofte diaconen een openbare grove sonde bedryven, die de kercke schandelijck ofte oock by der Overheydt strafwaardigh is, sullen de ouderlingen ende diaconen terstont door voorgaende oordeel des kerckenraeds derselver ende der naest gelegener gemeente, van haren dienst afgeset, maer de dienaers opgeschorst worden. Maer of sy geheel van den dienst af te setten zijn, sal in het oordeel der classe staen.

LXXX. Voorts onder de grove sonden, die waardigh zijn met opschoringen ofte afstellingen van den dienst ghestraft te worden, zijn dese de voornaemste: valsche leere

ofte ketterye, openbare scheurmaeckinge, opentlijke blasphemien, simonie, trouloose verlatighe syns diensts of indringinge in eens anders dienst, meyneedigheyt, eebreuk, hoererye, dieverye, ghewelt, ghewoonlijcke dronckenschap, vechterye, vuyl gewin, kortelijck alle de sonden ende grove feyten, die den autheur voor de werelt eerloos maken ende in een ander gemeen lidtmaet der kercken der afsnydinge weerdigh souden gereeckent worden.

LXXXI. De dienaren des Woordts, ouderlingen ende diaconen sullen onder hen de Christelijcke censure oeffenen ende malkanderen van de bedieninghe hares ampts vriendelijck vermanen.

LXXXII. Dengenen, die uyt der gemeente vertrecken, sal een attestatie ofte getuygenisse hares wandels, by advis des kerckenraedts, mede gegeven worden, onder den zegel der kercken, ofte, daer geen zegel en is, van twee onderteckent.

LXXXIII. Voorts sal den armen, om genoeghsame oorsaecken vertreckende, van den diaconen bystant gedaen worden nae discretie, midts aenteekende op den rugge van hare attestatie de plaetsen, daer se henen willen ende de hulpe, die men haer sal gedaen hebben.

LXXXIV. Geen kercke sal over andere kercken, geen dienaer over andere dienaren, geen ouderlingh ofte diacon over andere ouderlingen ofte diaconen, eenige heerschappye voeren.

LXXXV. In middelmatige dingen sal men de buytenlantsche kercken niet verwerpen, die ander gebruyck hebben dan wy.

LXXXVI. Dese articulen, de wettelijcke ordeninghe der kercken aengaende, zijn alsoo gestelt ende aenghenomen met gemeyn accordt dat se (soo het proffijt der kercken anders vereyschte) verandert, vermeerdert ofte vermindert mogen ende behooren te worden. Ten sal nochtans geen bysondere gemeente, classen ofte Synode toestaen sulks te doen, maer sullen naerstigheyt doen om die te onderhouden totdat anders van de Generale ofte Nationale Synode verordent wort.

Aldus ghedaen ende besloten in de Nationale Synode binnen Dordrecht den achten-twintighsten Mey anno 1619. In kennisse van ons ondergeschreven.

Ende was onderteckent: Johannes Bogermannus, Synodi præses, Jacobus Rolandus, assessor, Hermannus Faulkelius, præsidis assessor, Sebastianus Damman, Synodi scriba, Festus Hommius, Synodi scriba.

XXXVI. *2 Juli 1619. Resolutie van de Staten van Holland, waarbij „de kerkelijke ordre, zooals die leid”, wordt gehouden voor gearresteerd*¹⁾.

Nochmaals gedelibereert zynde op het tweede deel uit het vierde point van de beschryvinge aangaende het aanneemen van de kerkelyke ordre en de approbatie, vanweegen alle de provincien daarvan te doen, is na verscheide declaratien, omvraagen en disputeren, communicaties-gewyze daarover gevallen, eindelyken, omme met eenpaarigheid en overeenstemminge van alle de leeden alhier en boven by de provincien tot het arresteeren, approbeeren en aggreëeren van dezelve te geraaken, gelyken zulks ten allerhoogsten voor den staat van den lande en van de kerk noodig zy, verstaan, dat men zal letten, of niet noodig bevonde en word in de aggreëatie daarvan, by acte te maaken, aan de heeren Staaten Generaal te reserveeren de interpretatie van alle duisterheeden en om dezelve zulks te mogen verklaaren, als tot der landen dienst en rust van de kerk verstaan zal worden te behooren, en, zulks goedgevonden wordende, gelyk men verstaat alhier te behooren, de acte van aggreëatie daarmee zal worden geclausuleert, en op dien voet de kerkelijke ordre, zoo die leid, gehouden worden voor gearresteert, zoo dezelve gehouden word by deez.

¹⁾ *Groot Placcaatboek VII, blz. 651.*

XXXVII. 8 Dec. 1638. *Kerckenordre der lantschap Drenthe* 1).

Drost ende Gedeputeerden der lantschap Drenthe, doen te weten:

Alsoo Ridderschap ende eygenerffden, representerende de Staeten van de voorsz. lantschap, op den landtsdach, gehouden binnen Assen den 13ⁿ Februarii laestleden, tot bevorderinge van de kercklycke ordre ende discipline, goetgevonden, geresolveert ende gearresteert hebben, dat de hyrnaevolgende kerckenordre, by provisie ende tot dat anders sal weesen geordonneert, in dese landtschap sal vigeur ende stant grypen ende by het Synodus ende respective classen, ende voorts by een jegelycken, soowel geestlicke als wereldlicke personen, præciselick ende strictelick geachtvolgt ende naergekomen werden, alles by de correctien ende poenen, daerop bereyts gestatueert ende hyrnamaels te statueren. Ende opdat niemant hyrvan eenige ignorantie hebbe te prætenderen, syn vyf authentique exemplaren, desen gelyckformich, verveerdigt, waervan eene aen Syne Gen., den heere Stadthouder, gesonden is ende eene by het Collegie verblyft, ende van de resterende drie heeft elck classis eene ontfangen; sullende de respective predigers gehouden syn elck voor haer eene af te schryven.

Aldus gedaen binnen Assen, den 8ⁿ Decembris 1638. R. van den Boetzelaer, Vt.
Ter ordonnantie van de welgemelte H.H. Drost ende Gedeputeerden: J. Struuck, 1638.

HET EERSTE DEEL. 1. Van de kercklycke bedieningen.

Ende eerstelick van de predigers ende derselver beroepinge.

I. Niemandt sal mogen predigen sonder wetlick daertoe beroepen, angenomen, geapprobeert, geconfirmeert ende bevestigt te syn.

II. Ende indien iemandt daertegens doet ende, vermaent synde, niet af en laet, sal hy nae gelegenheyt ende swaericheyt van syne overtredinge kercklick ende politikelick werden gestraft, sulx dat hy van de plaatse, die hy onwettelick begeert, ten eenemaal sal versteecken syn, ende, soo hy hem verder in onwettelicheyt verloopt, sal hy in dese landtschap tot gienen kerckendienst werden toegelaten.

III. By de wettelicke beroepinge der predicanten, soowel van die, die te voren in actuelen dienst geweest syn ende van de eene gemeente tot de andere werden beroepen, als van degenen, die nu eerst tot het predigamt comen, soowel in steden als ten platten lande, sullen dese naevolgende poincten onderhouden werden:

Ten eersten dat de collatoren ofte die 't recht van de beroepinge hebben, ter plaetsen daer het predigamt vacerende is ende niet wetende hoe sy tot beroepinge van eenen nieuwen prediger conform de kerckenordre moeten procederen, sullen hun moegen vervoegen by het classis ofte desselven deputatos, dewelcke in sulcken vall gehouden syn henluyden vollencomen onderricht te doen, te weeten dat een vast- ende bededach moet gehouden werden, om Godt, als een Heere synes oegsts ende wynbergs, te bidden, dat hem wilde gelieven haere herten daerhen te richten, teneynde sy mogen eendrachtelick treden tot de nominatie ende verkiesinge soodaniges persoens, die haer sal stichtelick mogen syn ende voorts het herte desgenen, die te nomineren sal staen, daertoe te bewegen, dat hy de anstaende beroepinge ter rechter tyt moege aenneemen.

Ten tweeden sullen de voorsz. collatoren ende die het recht van de beroepinge competeert, metten selven classe ofte deputatis voorts eenen seeckeren dach beraemen, op denwelken deselve bededach sal werden gehouden.

Ten derden: Nae desen vast- ende bededach sullen degene, soo t'recht van collatie hebben, eenen ofte meer personen de gemeente præsentieren, ofte, daer dit recht by de gemeente selfs is, sullen deselve oock eenen ofte meer nomineren, ende dat binnen den tyt van ses weecken nae den bededach. Ende byaldien de collator ofte gemeente den voorsz. tyt hyrinne mochten suymachtich weesen, sal het classis de H.H. Drost ende Gedeputeerden

1) Naar J. S. Magnin, *Oversigt der Kerkelijke Geschiedenis van Drenthe*, Bijl. 28, blz. 86 vlg. Cf. toelichting, blz. 229 e. v. van dit werk.

daervan adverteeren, dewelcke alsdan seeckeren tyt sullen præfigeren, binnen dewelcke die nominatie sal moeten geschieden, ofte dat, by naelaetinge van sulx, Haer E. E. voor datmael totte nominatie ende beroeping sullen treden.

Ten vierden. Ende die invougen als hyrvooren is verhaelt genomineert wordt, sal naer voorgaende præparatoire examinatie, soo hy te bevoirens niet en is geexamineert geweest, een proefpredige moeten doen voer de gemeente, in byweesen van twee ofte meer volmachten des classis.

Ten vijften. Dit gedaen synde, sal die by haer genomineerde persoon den heeren Drost ende Gedeputeerden ende den classi voorgesteld werden, teneynde, de H.H. Drost ende Gedeputeerden politikelick ende het classis kerckelick, op des geëligerden persoons bequaemheyte, gelegentheyt, qualiteyt ende conditie moge gelettet werden.

Ten zesden sal hyrop volgen d'examinatie ofte ondersoeking, beyde des levens ende der leere, des levens, met verthoninge genoehsaemer getuichnissen des levens ende wandels, der leere, indien hy te vooren geexamineert is, sal daarvan genoehsaem blyck doen met schriftelycke documenten ofte getuichnissen. Maar by sooverre hij niet en is geexamineert, sal het plenarié examen geschieden van den classe, onder 't welcke die kercke gelegen is, ende dat ten overstaen van de visitatoren der drie classen. Sal oock by de examinatie der leere in classe eene proefpredige doen uyt texten, haer by den classe genomineert.

Ten zevenden: In den examine bestaen hebbende, sal denselven een wettelycke beroeping, by den collatoren ofte die het recht van beroeping hebben, gegeven werden, int bywesen van de twee predigers des classis, teneynde deselve daerop mogen letten, datter geen onbehoorlycke conditien werden gestipuleert ofte informaliteyten gebruyckt. Welcke beroeping ontfangen hebbende, sal gehouden weesen nae drie weecken, naedat hy deselve ontfangen heeft, in de collegie van de H.H. Drost ende Gedeputeerden verthonen, omme by Haer E. E. geaggreert ende geconfirmert te werden.

Ten achtsten: Die beroeping geaggreert ende geconfirmert synde, sal deselve den classi ofte deputatis ten spoedichsten weder verthoont werden, welcke alsdan, naedien des dienaers naeme op drie aeneenvolgende Sondaegen der gemeente aldaer is voorgedraegen ende geene verhindernisse daertegens gecomen, soo van de Overicheyt ter plaetsen als van de lidtmaeten der Reformeerde gemeente, sal in synen dienst geintroduceert ende bevestiget werden.

Ten negenden: Dese opentlicke bevestinge voor de gemeente sal geschieden met behoorlycke afvraegingen, vermaeningen, beloftenissen, gebeden ende oplegginge der handen van de dienaren van den classe, daertoe gecommiteert, na 't formulier achter den categismo daarvan synde, t'sy dan dat sy te bevoirens in dienst geweest syn ofte niet. Ende soo het mochte gebeuren, dat eenich novitius ofte iemandt anders, die te vooren in de bedieninge geweest is, van den classe tot een heymelycke gemeente gesonden wierde, sal over denselven de impositio manuum geschieden in den classe van waer hy gesonden werdt, mette andere behoorlycke solemniteyten.

IV. Terwylen dan nu aen de onderhoudinge der voergaende poincten den kercken dienst ten hoochsten gelegen is, sal een yegelyck deselve strictelick onderhouden, soodat gien dienaar in eenige gemeenten, veele min in eenige particuliere heerlicheyden, buyrschappen, huysen ofte andersins eenige kerckendienst sal mogeu aenneemen, tensy dat hy allen den voorseyden poincten volgedaen hebbe.

V. Een dienaar, eens wettelyck beroepen synde, mach syne gemeente, die hem aengenomen heeft, niet verlaeten, om elders eene beroeping aen te nemen, sonder genoehsaeme redenen, consent ende bewilliginge van dengenen, daarvan hy bevoirens beroepen is, ende des kerckenraedts, mitsgaeders des classis, gelyck oock geen ander kercke hem sal mogen ontfangen eer hy wettelycke getuichnisse synes afscheydens van der kercke ende den classe, daer hy gedient heeft, verthoont hebbe. Ende ingevalle eenige difficulteyt opte redenen van de demissie mochte voorvallen, sullen deselve eerst by den classe ende des noot by den Synode werden gedecideert. Gelyck oock de gemeente haeren prediger niet en vermach te verlaeten sonder wettige oorsaken. Alles mede tot ordeel ende decisie als boven.

VI. Dewyle een dienaar des Woords, wettelyck als boven beroepen synde, syn levent

lanck aen de kerckendienst verbonden is, soo sal hem niet geoorloft syn hem tot eenen anderen staet te begeven, tensy omme grote ende gewichtige oorsaecken, daarvan het classis ende Synodus kennisse neemen ende ordeelen sullen.

Van het ampt der dienaren.

VII. De dienaren des Woordts sullen in de gebeden ende bedieninge des Woordts, soo met het voordraegen der reiner leere ende der waerheyt, als overtuysinghe ende wederlegginge der tegenspreekers, aanhouden, de sacramenten nae Christi instellinghe uytreycken ende voorall haere toehoorders tot het gebruyck ende nuttinge des H. Avontmaels vlytich vermaenen, op haer selven ende haere medebroederen, soo ouderlingen, diaconen ende geheele gemeente, goede acht neemen, met den ouderlingen de kercklycke disciplin oefnen, de krancken ende andere angevochten besoecken ende troosten, een voorbeelt der Godsaelicheyt soowel binnen als buyten huys weesen, in summa besorgen, dat alles eerlick ende met goede ordre toegae ende in de gemeente Christi geschiede.

VIII. Onder den dienaeren des Woordts sal gelyckheyt gehouden werden angaende de lasten haeres dienstes, mitsgaeders ook in andere saecken, haer ampt raeckende, sooveele mogelick is hyrinne volgende het ordel des kerckenraets ende, van noden synde, des classis, welcke gelyckheyt oock met den ouderlingen ende diaconen t'onderhouden is.

IX. Het sal niemant geoorloft syn, den dienst syner kercke onderlaetende ofte in geenen seeckeren dienst synde, hyr ende daer te gaen predigen buyten autoriteit des Synodi ofte classis, gelyck oock niemant in andere kercken eenige predicatie sal mogen doen ofte sacramenten bedienen sonder bewillinge des predigers, kerckenraets ofte classis.

Van het onderhoudt des predigers.

X. De predicanten in neersticheyt ende getrouwicheyt haer ampt verrichtende, sal op de andere zyde de gemeente gehouden syn, deselve met behoorlick onderhoudt te versorgen, hun opdraegende alle opcomsten, tot sulcken eynde gesticht synde ofte noch te stichten.

Van den emeritis.

XI. De dienaers, soo door ouderdom, sieckte ofte andersins inhabyt werden den kerckendienst langer te vertreden, sullen, soo sy wel gedient hebben, de eere ende den naeme eenes dienaers behouden, ende den tyt haeres levens getracteert werden volgens d'ordre, daerop gestelt ofte noch te stellen.

XII. Soo eenige dienaers omme de voorschr. ofte andere oorsaecken haeren dienst eenen tydt onderlaeten mosten, t'welck sonder advis des kerckenraets ofte des classis niet geschieden sal, soo sullen sy nochtans tot allen tyden de beroepinghe van de gemeente onderworpen syn ende blyven.

Van de weduwen ende weesen.

XIII. De weduwen der predigers sullen een naejaer genieten, mits dat de dienaren des classis, in welcken haer man een dienaer is geweest, by beurten van 14 daegen tot 14 daegen den dienst aldaer verwaeren. Dit voorsz. naejaer sal naer expiratie van het vierendeeljaers, daerinne de prediger overleden is, beginnen, mits dat deselve weduwen het pondt groot, in het naejaer vervallende, tot profyt van de weduwen-cassa mede sullen betaelen niet anders alsoff haer mans noch leefden.

XIV. Het naejaer geexpireert ofte geeyndigt synde, sullen sy jaerlicks van het weduwengelt, soo lange als sy weduwen blyven, genieten sooveele als van tyt tot tyt by den Synodo daertoe werdt gestelt, mits dat sy, in eas deselve wyth de jaerlix opcomsten niet connen gegageert werden, pro quota alsdan mede sullen moeten contribuieren volgens den voet, daerop beraemt in 't 41 art. Synodi anni 1631.

XV. By versterff der weduwen sullent oock de weesen profiteren ofte genieten, ende dat tot 14 jaer haeres ouderdoms inclus, waervan sy getuichnisse inbrengen sullen.

XVI. De predigers, welcker weduwen dese penningen sullen hebben te genieten, sullen ten minsten vyf jaer elck een pondt groot mede ingelecht ende betaelt hebben. Soo niet, sal der weduwen ofte weesen haer ingelechte gelt dubbelt gerestitueert werden.

XVII. Dese penningen sullen jaerlix op den Synodo ontvangen ende den weduwen in den classe respectivelick betaelt werden. Maer soo door eenige incidenten het Synodus niet wierde gehouden, sullen de visitatoren alle jaeren op haere eygen costen compareren ter plaets daer de weduwenkiste is, te weten in de maendt van September, omme de weduwen respective te contenteren.

2. Van de ouderlingen ende derselver beroepinghe.

XVIII. In de kercken, daer noch geene ouderlingen ende diaconen en syn, sal middelertyt by de classe gedaen werden tgene anders den kerckenraet, naer uytwysinge der kerckenordre, opgeleyt is, ende sal den prediger ten overstaen des classis ofte twee der nabuyrige predigers besorgen, dat uyt de gequalificeerde ledemaeten der gemeente deselve mogen verkoren werden. Daer se bereyts syn, sullen sy in haeren dienst twee jaer dienen ende alle jaer daerna sal het halve deel verandert ende andere in haere plaetse gestelt werden, t'en waere de gelegentheyte van eenige kercken anders vereyschte, welcker verkiesinge sal geschieden door het oordeel des kerckenraets. Ende soo het mochte geboeren, dat in die plaetse, daer den kerckenraet van nieuws is opgericht, het getal der ledemaeten so clein waere, datter geene besondere ouderlingen syn connen, sullen de diaconen mede tot ouderlingen mogen werden verkoren.

XIX. Het sal een ieder kercke vry staen sooveel ouderlingen, als daer van noden syn, der gemeente voor te stellen, omme, van deselve (ten waere datter eenich beletsel voorviel) geapprobeert ende goet gekent synde, met openbaere gebeden ende stipulatiën bevestiget te werden, ofte een dubbelt getal, om het halve deel by de gemeente gekoren te werden ende op deselve wyse in den dienst te bevestigen, volgende het formulier daarvan synde.

Van het ampt der ouderlingen.

XX. Der ouderlingen ampt is, niet alleen met den dienaeren des Woordts de kercklicke disciplin te oeffenen ende te besorgen dat alles eerlick ende met goede ordre geschiede, maer oock opsicht te hebben, dat de dienaers mitsgaeders haere andere medehulpers ende diaconen haer ampt getrouwelick bedienen, ende de besoeckinge te doen naedat de gelegentheyte des tyts ende der plaetse, tot stichtinge der gemeente, soo voor als nae het Avondmael, can lyden, om besonder de lidmaeten der gemeente te vertroosten ende t'ondergaen ende oock andere tot de Christlicke religie te vermaenen.

3. Van de diaconen ofte armvoogden ende derselver beroepinghe.

XXI. Deselve wyse, die van den ouderlingen geseyt is, sal men oock onderhouden in de verkiesinge, approbatie ende bevestinge der diaconen, dewelcke syn sullen lidmaten der gemeente etc.

Ampt etc.

XXII. Der diaconen eygen ampt is, de aelmoesen ende andere armgoederen neerstelick te innen, op alle Sondaegen ende andere bequaeme tyden met den armbyudel in der kercke ofte andersins bequaemst te versaemelen ende deselve getrouwelick ende vlytich, nae den eysch der behoefligen, soo der ingesetenen als vreemden (goede getuichnisse hebbende) ende insonderheyte den huysgenoten des geloofs, uyt te deelen, met advis des predigers ende kerckenraets, de benaude ende kleinmoedige te besoecken ende te vertroosten ende wel toe te sien, dat de aelmoesen aen vagabunden, stercke bedelaers ende diergelycke niet worden bestedet, waertegen sy dan, in val der noot, de behulpelicke handt van de Overigheyt sullen mogen versoecken. Ende sullen alle jaeren van haere bedieninge den kerckenraet ofte voor de gantsche gemeente reeckeninge doen.

XXIII. De diaconen sullen ter plaetsen, daer huysittende-armenmeesters ofte almosiniers sijn, op derselver begeerte, met hun goede correspondentie houden, teneynde de aelmoessen des te beter ofte gelycker uytgedeelt moegen werden onder degene, die meest gebreck hebben.

4. Van de schoelmeesters ende derselver beroepinge.

XXIV. Den kerckenraet ende gemeente sullen alomme toesien, datt er mogen bequaeme schoelmeesters, die by den classe, daer sy onder staen, goet gekent syn, aengenomen ende in gestaedigen dienst onderhouden werden.

Ampt.

XXV. Dese schoelmeesters sullen syn lidtmaeten der gemeente, ende niet alleen de kinderen leeren leesen, schryven, spraecken ende vrye consten, maar oock deselve in de Godtsaelicheyt en de leere der catechismi onderwysen, met inscherpinge ende verclaeringe desselven, oock voor alle praedicatien een capittel uyt den Bybel der gemeente voor te leesen, den gesang der kercke anheven ende den kinderen ende hem selven daerin oefnen ende den schoelkinderen vlytich ter kercke leyden, voorts nae hun vermogen den kerckdienst helpen bevorderen ende in haeren gantschen ampt alsoo draegen, als hun van de classe sal werden voorgeschreven.

Onderhoudt.

XXVI. Waervoor deselve sullen hebben te genieten alsulcken jaerlixen onderhoudt, als by de Ridderschap ende eygenerffden laestmael daerop is gestelt ofte hyrnamaels gestelt mach worden.

XXVII. Geene buyschappen sullen besondere schoelmeesters mogen houden, tensy dat sy eerst loflick doen blycken, dat sy sooverre afgelegten syn van de kerckdorpen, daer ordinaris schole gehouden werdt, dat de kinderen daerhen niet bequamelycken connen comen ofte dat de veelheyte der kinderen sulcks vereyscht.

XXVIII. De buyschappen, welcke eene besondere schoele werdt toegelaeten, sullen de schoelmeesteren uyt haere eygen middelen moeten onderhouden, welcke schoelmeesteren gelyck d'andere gequalificeert moeten syn.

5. Van de studenten ende nieuwelingen.

XXIX. Niemandt sal by de respective classen ad plenarium examen mogen geadmitteert, veel weyniger tot den kerckendienst beroepen werden, die niet can doen blycken, in cas hy in examine sal bestaen, nominatie tot den eenen ofte anderen kerckendienst te hebben, exempt de gequalificeerde schoolmeesters ofte pædagogi, in dese landtschap staende, dewelcke, præparatorie geexamineert ende geadmitteert synde, sich in predigen sullen mogen oeffnen, sonder nochtans in eenige gemeente als dienaers vast te blyven, ten waere sy, præmissis præmittendis, gesonden worden tot de gemeenten onder het cruse ofte andersins, omme daer een gemeente te saemelen.

XXX. Alsoo overall groot misbruick is ingecropen angaende de examina præparatoria sommiger studenten, soo sal hyrin meerder voorsichticheyt aengewendet werden, sulcx dat niemandt tot sodanige examen sal werden toegelaeten dan alleen dengenen soo sy bynae haeren loop int studeren hebben ten eynde gebracht, ende, in den Collegiis haer int proponeren geoeffent ende toegelaten synde, sullen sy int privé, ten overstaen van den prediger ter plaetsen, haer dickwyls mogen hooren laeten, doch sullen eenen geruymen tyt tot kentenisse des classis openbaerlick voor de gemeente niet mogen predigen, tensy saecke dat denselven prediger tegenwoordich sy ende die gantsche actie of saecke regere.

XXXI. Opdat averst reyne leere ende welstand der kercken gestadig moge worden geconserveert ofte onderhouden, is seer nut ende nodich, dat studenten in de H. Theologie uit den gemeenen goederen onderhouden werden. Sullen derhalven de gemeenten, classen ende Synode bearbeyden, dat een seecker getall van studenten van goede verstande werden aengenomen ende met redelick onderhoudt versorgt, waerop goet regard gehouden werde, dat deselve niet gesonden werden aen suspecte schoelen, oock vlytich studeren, vroom leven ende sulcx bethonen jaerlix met genoechaeme getuichnisse der plaetse ende progressen, soo by de magistraet als by de kercke.

Ende sullen dese weldaet niet langer genieten als tot den 25 jaer haeres ouderdoms,

ten waere saecke de professoren, daer sy onder studeerden, ordeelden, continuatie te meriteren. Maer in cas bevonden mochte worden, dat sy sich quaelick comorteerden, sal het beneficium werden afgesneden ende ingehouden.

XXXII. Men sal geen schoelmeesters, handtwercksluyden ofte andere, die niet gestudeert hebben, tot het predigamt toelaten, tensy dat men verseeckert is van haer singuliere gaeven, Godtsaelicheyt, ootmoedicheyt, sedicheyt, goet verstant ende discretie mitsgaeders gaewe van welsprekenheyt ende eene sonderlinge wetenschap der H. Schrifture ende theologische saecken, geschept uyt de predigen ende vlytich leesen van Duitsche boecken, van welcke te volgen haar een goet register van den classe sal werden gegeven. Soo wanneer sich sodaenige personen tot den dienst presenteren, sal die classis deselve (indien t'Synodus goet vindt) eerst examineren, ende, naedat se deselve int examen bevindt, haer een tyt lang int privé laeten proponeren, ende dan voorts met hem handelen als sy ordeelen stichtelick te syn.

XXXIII. Nieuwelingen, mispriesters, monicken ende die andersins eenige secten verlaeten, sullen tot den kerckendienst niet werden toegelaten dan met groote sorgvuldicheyt, naedat sy eenen tyt van twee ofte drie jaeren, nae t'ordeel des classis, wel beproeft syn.

HET TWIEDE DEEL. Van de kercklycke tsamenkompst.

1. Van de vergaderingen int gemeen.

XXXIV. Dryerley kerckelycke tsamencompsten sullen onderhouden worden in de landtschap: den kerckenraedt, classicale vergaedinge ende Synodus.

XXXV. In allen desen tsamencompsten sal den aenvanck gemaect werden met aenroepinge des naems Gods, ende met dancksegginge sullen deselve gesloten werden.

XXXVI. In dese voorgeschreven vergaedingen sullen geene andere dan kerckelycke saecken, ende tselve op kerckelycke wyse, gehandelt werden.

XXXVII. In de vergaedinge des kerckenraets ende des classis sal een praeses ende een scriba syn, ende in Synodo neffens den praeside ende scriba een assessor, welcker scriba amt is neerstig op te schryven t'geen weerdich is opgeteeckent te worden.

XXXVIII. Het amt des praesidis iss voor te stellen ende te verclaeren tgene te verhandelen iss, toe te sien, dat een ieder syn ordre houde int spreken, den knibbelachtigen ende die te heftich syn int spreekken, te beveelen dat sy swygen ende over deselve, geen gehoor geevende, de behoerlycke censure te laeten gaen. Ende sal syn amt uythgaen, wanneer de tsamencompste scheidet; sal oock in den naestvolgende classe het officium praesidis niet mogen bedienen.

XXXIX. Het amt der Christelicker Overicheyt iss den kerckendienst in allen manieren te bevorderen, denselven met haer goet exempel den onderdanen te recommanderen ende den predicanten, ouderlingen ende diaconen in alle voorvallende noot de handt te bieden ende by haere goede ordeninge te beschermen. Integendeel syn alle predicanten, ouderlingen ende diaconen schuldich der gantschen gemeente vlytichlick ende oprechtelick in te scherpen de gehoorsaemheyt, liefde ende eerbiedinge, die sy den magistraten schuldich syn. Ende sullen alle kercklycke personen met haer goet exempel in dit der gemeente voorgaen ende door behoerlyck respect ende correspondentie de gunst der Overicheden tot de kercke soecken te verwecken ende te behouden, ten eynde, een yeder in het syne en des Heeren vreesse aen wederzyde doende, alle achterdencken ende waentrouwen werde voorgecomen ende goede eendracht tot der kercken welstant onderhouden.

XL. In meerder vergaedinge sal men niet handelen dan tgene in minder vergaedinge niet heeft connen afhandelt werden ofte dat tot der kercke der meerder vergaedinge int gemeen behoort.

XLI. Hetselve seggen heeft het classis over den kerckenraet, twelck de partieliere Synodus heeft over de classes en de Generale Synodus over de particuliere.

XLII. Soo iemandt hem beclaegt door de uytpraecke der minder vergaedinge verongelyckt te syn, deselve sal hem tot een meerder kercklycke vergaedinge beroepen mogen, ende tgene door de meeste stemmen goetgevonden iss, sal voor vast ende bondich

gehouden werden, tensy dat het beweesen werde te stryden tegen het Woordt Gods ofte tegen d'articulen van dese kerckenordre ofte Synodale resolutien, soo lange deselve niet verandert worden.

2. Van des kerckenraets vergaederinge.

XLIII. In alle kercken sal een kerckenraedt syn, bestaende uyth den dienaer oft dienaeren des Woordts, daer meer syn, ouderlingen, ofte, soo het den noot vereyscht, mede uyt de diaconen, gelyck te voren art. 19 geseyt is, dewelcke tenminsten alle jaer viermael t'elckens voor de uytdeelinghe des Avondtmaels, ende noch daerenboven soo dickwyls het de noot vereyscht, sullen vergaederen, teneynde sy met eenparige stemmen nae Godes Woordt alle onstichtelycke disordren ende ergernissen inderdaet mogen weeren ende wechneemen, opdat goede eenicheyt ende Godtsalicheyt in de gemeente Gods bevordert werde. In dese vergaederinge sullen de dienaeren des Woordt by beurten præsideren ende die actien regeeren.

XLIV. Insgelyx sullen de diaconen tsamenkomen, soo dickwyls als het de noot der armen sal vereysschen, omme met anroepinge des naems Godes van saecken haer ampt betreffende te handelen, waertoe de dienaeren goede opsicht sullen neemen, ende aldaer præsideren.

3. Van de vergaderinge der classen.

XLV. De classicale vergaederinge sal ordinarié driemaal des jaers gehouden werden, als te weeten, op den twieden Maendach nae Paeschen, den eersten Maendach in Augusto, den eersten Maendach in Octobri, tenwaere dat men om gewichtige oorsaecken anders moste doen, in welke vergaederinge compareeren sullen alle de predigers onder eens iegelycks respectieve classe sorteerende, by de poene ende verbeurte van drie Carolus gl. voor d'eerste reyse, ende sess Carolus gl. voor de tweede reyse, ende nog gelycke guldens voor de derde reyse (waervan de helfte tot profyt van het classis, ende d'ander helfte tot profyt van der predigers weduwenpenningen geemployeert sal werden). Sullende by vordere absentie tegens sodanige met suspensie van haeren dienst werden geprocedeert, tenwaere hy vi majori wierde verhindert, ofte dat hy hem in naestvolgende classe sufficientlyck conde excuseren.

XLVI. Uyth dien anwesenden broderen sal nae gedaenen gebede de præses ende scriba werden vercoren, ende dat met gemeenen stemmen.

XLVII. Daer in een plaetse meer predicanten syn als eene, sullen die alle in den classe mogen verschynen, ende mede stemmen, tenwaere in saecken, die haere personen ofte kercken int besonder aengaen.

XLVIII. De præses sal eenen yegelycken afvraegen, ofte sy in haere kerken:

1. haers kerckenraetsvergaderinge holden?
2. off de kerckelicke disciplin geoeffent?
3. de armen ende scholen besorgt werden?
4. ofte iets is, daerinne sy het ordeel ende hulpe des classis tot rechte instellinghe en stichtinge haerer gemeente behoeven?
5. ofter oock eenige kerckelycke gebreecken ende abusen bevonden werden?
6. te vraegen, hoeverre een iegelyck in de catechismi predicatien gecomen sy?

XLIX. De dienaer, ende insonderheyt de novitii, welcken in voorgaenden classe werdt opgelegt, sal in den classe eene corte predige uyth Gods Woordt doen, van welke d'andere sullen ordeelen ende soo daer iet inne ontbreeckt, aenwysen, mits dat deselve daeruyth oock moge werden geexamineert, waerinne sy oock sullen obedieeren ende gehoorsamen.

L. In de laetste classicale vergaderinge voer den Synodo sullen vercooren werden de dienaers, die op den Synodum gaen sullen, neffens den visitatore.

LI. Elck classis sal visiteeren ende examineeren de testimonia dergener, die by haeren classe geexamineert ende in dienst gestelt werden sullen.

LII. De classen sullen gehouden syn haere novitien t'instrueeren, dat sy met haere testimonia, beroepinge ende andere nodige documenten, daertoe dienende, in den Synodo

sullen compareeren, mitsgaeders deselve in tyds te vermaenen, dat sy in Synodo eene propositie moeten doen.

LIII. De classes sullen oock ordre stellen in de vacerende plaetsen, daer een dienaar is vertrocken ofte gestorven, dat de kerckendienst aldaer van 14 daegen tot 14 daegen, behoorlyck verricht werde.

LIV. Int eynde van de classicale vergaederinge sal men ernstelick censuram morum holden, oock ter presentie der visitatoren, over degene die iet strafbaers gedaen hebben.

LV. De gravamina generalia, soo de respective classen hebben, omme op den Synodum te brengen, sullen van alle drie classen gestelt ende vergaedert werden van den visitoribus, als sy de visitatie doen, beginnende van de classe daer eerst de visitatie aengaet, in sulcken ordre, dat sy die gravamina by den eersten classe sullen brengen aen den tweeden, der beide voorts aen het derde ende soo t'samen weder overgesonden te werden aan t'eerste, ten eynde deselve van de drie classen gesien, geconfereert ende geexamineert synde, alsoo op den Synodum mogen gebracht werden, met de resolutie der respective drie classen op deselve.

4. Van de vergaderinge der Synoden.

LVI. Alle jaer, tenwaere dat den noot anders vereyschte, sal een Synodus in de landtschap gehouden werden, ende dat den tweeden Dinxdach nae Pinxteren, ofte by merckelycke veranderingen, een dach ofte 14 daernae.

LVII. Tot den Synodum sullen afgeveerdigt uyth elcken respectiven classe, neffens den visitatore, drie van de bequaemste predigers, dewelcke van haeren classe met behoorlyck credents ende instructie sullen versien werden, onderteeckent van degene, die sy seinden, ende dese sullen neffens d'andere medestemmen.

LVIII. Niemandt van de gecommiteerde predigers sal sich mogen van den Synodo absenteeren buiten sufficiante redenen, noch sal oock iemandt sonder oorlof des praesidis uyth de vergaederinge gaen; sal oock niemandt vry staen, uythgaende, ofte op andere tyden, de secreten des Synodi t'openbaren; sullen oock tot voorcominge van alle onordninge ende confusie die classen in goeder ordninge haere sessie neemen, ende deselve by beurten veranderen.

LIX. De Synodale Vergaederinge sal met eene propositie van de gecommiteerde predigers begonnen, ende van eenen anderen geeyndigt worden, hetwelcke nae d'ordre der classen, dus lange geobserveert, sal ommegeen, soodat het eene classis beginne ende het andere eyndige.

LX. Indien de correspondentien int toempstisch goetgevonden mogten werden, sullen deselve alsdan geschieden met communicatie ende approbatie van Hoger Overicheyt, gelyck oock het seinden van de gecommiteerden op de Synoden Nationael.

LXI. Dit dan alsoo wel geobserveert ende afgedaen synde, sal al 'tgene, twelck in den Synodo is geresolveert, van allen lidmaeten desselven worden onderteeckent.

5. Van de visitatoren.

LXII. Om goede ordre in de kercke Christi t'onderhouden sullen uyth elcken classe een visitor, van den Synodo gecoren, uyth de geschickelickste predigers, met behoorlycke commissie, uyth naeme van Syne Gen. den Heere Stadhouder etc. by de H.H. Drost ende Gedeputeerden afgegeeven, versien worden, wiens ampt sal syn jaerlix alle kercken, resorteerende onder den Synodo der landtschap, sonder eenige voorby te gaan, te visiteeren ende toe te sien ofte de leraers, kerckenraeden, diaconen, schoolmeesters, costers, kerckvoogden haer ampt trouwlyck waerneemen, by de suiverheyte der leere verblyven, de aengenomene ordre in alles onderhouden ende de stichtinge der gemeente, mitsgaders de jonge jeugt, sooveel hen mogelyck iss, met woorden ende wercken bevorderen, ten eynde sy degene, die naelaetich int eene oft andere bevonden werden, in tyds mogen broderlyck vermaenen, ende met raedt ende daet alles tot vrede, opbouwinge ende meeste profyt der kercken ende scholen ende andersins helpen dirigeren.

LXIII. Deselve sullen oock bywoonen den examinibus dergenen, soo in den drie

classen plenarie sullen werden geexamineert, om den dienst des Woordts te betreden, mits dat deselve hyrvan in tydts sullen verwittigt werden, met uytdruckinge van tydt ende plaetse der vergaedinge. Edoch, soo alsdan eene ofte meer derselver om nootsaecken uythbleeven, sal evenwel de classis de vryheyth holden ende macht hebben, omme met het examen voort te gaen; sullen oock der predicanten boecken visiteeren.

LXIV. Moeten oock deselve van alle haere handelingen ende wedervaren in de gedane visitatie goede notitie houden, om tgene haer in een ieder kercke iss voorgekomen, den classi, waeronder de kercke, in welcke eenich gebreck mochte bevonden werden ende by haer niet en waere afgedaen, te openen, om te sien off het aldaer conde afgedaen werden, nochtans dat (indien het de noot vereyscht) den Synodo openinge gedaen werde, hoe hetselve afgedaen iss; soo niet, om tselve aen den Synodum te brengen. Sullen oock in andere swaericheden den classi de handt bieden, neffens dengenen, die van de respectieve classen daertoe gecommiteert werden, dat goede enicheyt ende suyverheyth in de leere behouden werde.

LXV. De visitatoren sullen twee jaer dienen ende nae verloop van dien haers diensts ontslaegen ende andere in haer plaetse gecooren werden, als boven art. 62 verhaelt is.

HET DERDE DEEL. Van de leer, sacramenten ende ceremonien.

1. Van de leer, Woordt Godts, catechismo, confessie ende canonibus.

LXVI. De dienaren des Woort Godts sullen de belydenisse des geloofs der Nederlandsche kercken, den Heidelbergschen Catechismo ende den Canonibus Synodi Nationalis Dordracenæ, als overeenstemmende met den prophetischen ende apostolische schriften, elck hooft voor hooft onderteekenen, soowel in classe als in Synodo. Ende de dienaers, die sulx weygeren, sullen de facto van haeren dienst by den kerckenraet ofte classe gesuspendeert worden, ter tydt dat sy sich behoorlyck sullen hebben verclaert. Ende indien sy obstinatelick in weygeringe blyven, sullen sy geheelyck van haeren dienst afgesettet werden.

LXVII. Maer indien een dienaer, dit voorscr. onderteekent hebbende, eenich bedencken ofte gevoelen tegen die leere ende poincten voorgescr. soude mogen crygen, 't welck God verhoede, sal tselve noch opentlyck noch heymelyck voorstellen, dryven, predigen ofte schryven, maer tselve alvooren den kerckenraet, classi ende Synodo openbaeren, omme van denselven geexamineert te worden, bereydt synde het oordeel derselver altydt sich gewillich t'onderwerpen, by poene in den voorgaenden articul verhaelt.

LXVIII. Sullen oock de schoolmeesters gehouden syn de articulen als boven t'onderteekenen, twelck oock verstaen werdt van de præceptoren der latynsche scholen. By verweygeringe van sulx, sal met haer geprocedeert werden als voorscr.

LXIX. Niemandt van de gereformeerde religie sal hem onderstaen eenich boeck ofte geschrifte, van hem of eenen anderen gemaect of overgeset, insonderheyth handelende van de religie, te laeten drucken, ofte andersins uyth te geeven, tensy dan dat hetselve by den Synodo, classe ofte Theologische Faculteyt van de benaebuyrde provincien eerst ende alvoirens deurgesien ende geaprobeert sy.

2. Van de Sacramenten, Doop ende Avondtmael.

LXX. Het verbondt Godts sal aen den kinderen der Christen met den doop, soo haest als men de bedieninge desselven hebben can, door den ordinaris prediger, ofte, by absentie ofte versterff, van een ander gequalificeert prediger ende niemandt anders, besegelt werden, ende dat in de openbaere versaemelinghe, wanneer Godts Woordt gepredigt werdt. Doch ter plaetse, daer niet sooveel predicatien gedaen werden, sal men eenen seeckeren dach in der weecke verordineeren, om den doop te bedienen; ende sullen giene kinderen, uyth overspil ofte hoererye getuyget, lichtelyck gedoopt werden, tensy dat de ouderen ofte een van haer beyden, hetsy de vaeder ofte moeder, haer kindt selfst tot de doope draegende, eerstelyck opentlycke belydenisse haerer sonden gedaen ende beteringe

haeres levens sullen hebben beloofd. Edoch, soo die ouderen, naer gedaene vermaeninge even obstinaet blyven, sullen die kinderen evenwel gedoopt werden.

LXXI. De dienaers sullen haer beste doen, ende daertoe arbeiden, dat de vaeder syn kindt ter doope præsenteere; ende in de gemeenten, daer men neffens den vaeder oock gevaders ofte getuygen by den doop neemt, diligenteeren, dat men neeme die der suyvere leer toegedaen ende vroom van wandel syn.

LXXII. De dienaers sullen oock in het doopen der jonge kinderen gebruyken t'formulier daarvan, staende achter den Catechismo.

LXXIII. Wat aengaet de bejaerden, die haer willen laeten doopen, sal by derselver doop gevolgt worden het formulier, daarvan gesteld in Synodo Nationali anno 1619, nu oock denselven Heidelbergschen Catechismo bygevoegt.

LXXIV. De bejaerde, nae de bekentnisse by haeren doop gedaen, door den doop de Christelycke gemeente ingelyft ende voor ledemaeten der gemeente aengenomen, syn schuldich het Avontmael des Heeren te gebruycken, twelck sy oock by haeren doop sullen belooven te doen.

LXXV. De naemen der gedoopten, mitsgaeders der ouderen ende getuygen, item den tydt des doops, sullen by de respective predigers opgeteekent ende daarvan een speciaal boeck gehouden werden, om aen de successeurs over te langen.

LXXVI. Men sal niemant tot den Avondtmael des Heeren toelaeten, dan die, nae gewoonheyt der kercken, tot dewelcke hy behoort, belydenisse der gereformeerde religie gedaen heeft, mitsgaeders hebbende het getuichenisse eenes vromen wandels, sonder welcke oock degene, die uyth andere kercken coomen, niet sullen toegelaeten werden.

LXXVII. De kercken in dese landtschap sullen sulcke maniere int bedienen des Avondtmaels eenpaerlyck houden, als sy oordeelen sullen tot de meeste stichtinge te dienen. Welverstaende nochtans, dat de uythwendige ceremonie, in Godts Woordt voorgeschreven, niet verandert ende alle susperstitie vermydet werde; ende sal nae voleyndinge der predicatie ende gemene gebeden het formulier, mitsgaeders het gebedt daertoe dienende, werden geleesen ende gedaen.

LXXVIII. Het Avondtmael des Heeren sal viermael des jaers gehouden werden, te weeten op Christdach, Paessedach, Pinxsterdach ende op den tweeden Sondach in Octobri, doch daer d'uythdeelinghe des Heeren H. Avondtmael sess mael met stichtinge can geschieden, sullen de predigers ter plaetsen tselve doen met voorgaende communicatie ende advis des classis. Ende daer weynich ledemaeten syn, sal die kercke noch twee ofte drie naebuyrige predigers daertoe roepen, met noch eenige ledemaeten derselver plaetse, des noot synde, omme met denselven te communiqueeren, ten eynde oock anderen een goet exempel ende toetreck werde gegeven.

3. Van ordinarise ende extraordinarise feest- ende bededaegen ende andere ceremonien.

LXXIX. In tyden van oorloge, pestilentie, dieren tydt, sware vervolginge der kercken ende alle andere gemeene swaericheden, sullen de classes respective met malcanderen communiqueeren, omme by de Hoge Overicheyt aen te houden, dat door haere autoriteyt ende bevell openbaere vast- ende bededaegen aangestelt ende geheyligt mogen werden.

LXXX. De gemeenten sullen onderhouden, benefens den Sondach, oock den Christdach, Paesschen, Pinxsteren, met den naevolgenden dach ende geen meer, Hemelvaert ende besnydinge Christi, mits dat noch hyrenbovens jaerlix sal gehouden werden de ordinarise bededach deser landtschap ende dat op den eersten Wonsdag in Majo.

LXXXI. Daer de lyckpredicatie gedaen werden, sal men daerinne met alle neersticheyt continueeren.

LXXXII. De dienaers sullen allomme des Sondaegs ordinaerlycken in de naemiddaegs-predige ofte des Wonsdaegs (nae eysch van stichtinge sommiger plaetsen) de summe der Christlycker leere, in den Catechismo, die nu in de Nederlandtsche kercken is aengenoomen, vervaetet, cortelyck uythleggen ende verclaeren. Sullen oock ses ofte seven weecken voor

het Paesschefeest de historie des lydens Christi predigen op alsulcke daegen, als in ieder gemeente opt allerstichtelyckst sal connen geschieden.

LXXXIII. In de kercken deser landtschap sullen gesongen werden de 150 psalmen Davids, de Tyn Geboden, het Gebedt onses Heeren, de Articulen des Geloofs, de Lofsangen Mariae, Zachariae, Simeonis, het gesangh: O Godt, die Onse Vaeder bist, etc. Werdt oock in de vryheyd der kercken gestelt daerenboven sommige geestlicke gesangen, die in sommige kercken noch op de feestdaegen gesongen werden, ofte te gebruicken ofte nae te laeten.

LXXXIV. Wanneer sich iemandt wil in den houwlycken staet begeeven, deselve sal te bevoirens den prediger ter plaetse aansprecken, ten eynde hy met syn ondertrouwde persoon op drie na een volgende Sondaegen opentlyck van den predigstoel moge vercondicht werden, twelck oock geschieden sal, tensy saecke dat hy den ondertrouw hadde gedaen met een persoon, hem soo nae in den bloede bestaende, dat deselve niet geschieden mach. Ende by sooveere dan gien verhinderung voortgebracht werdt, sal deselve nae de forme des houwelycken staets, achter onsen Categismo gevougt, niet heymelyck in de huysen ofte anders waer, maer alleene in de kercke voor den aengesichte der gemeente, tsaemen gegeeven werden.

LXXXV. Wanneer de geproclameerde niet aen ééne plaetse wonen, sal den prediger deselve niet te saemen geeven, hy hebbe dan genoegsaeme getuichenisse, dat sy aan de plaatsen daer sy wonen, ordentlick, op drie na een volgende Sondaegen, van de predigstoel afgecondigt syn ende dat daer niets tegen gebracht en is.

HET VIERDE DEEL. Van de censure ende kerckelycke vermaeninge.

1. Van de kerckelycke straffe int gemeen.

LXXXVI. De kercklycke censuire ofte straffe werdt nootsaekelyck vereyscht, omme den sondaer met de kercke ende synen naesten te versoenen ende alle ergernisse uyth de gemeente Christi wech te neemen.

LXXXVII. Wanneer dan iemandt tegen de suyverheyd der leere ofte vromicheyt des wandels sondigt, sooveere als het heymelyck iss, ende geen openbaere ergernisse gegeeven heeft, sal men volgen de regel Christi, Matth. 18.

LXXXVIII. De heymelycke sonden, waervan de sondaer, by een int besonder oft by twee oft drie getuygen vermaent synde, berouw heeft, sullen voor den kerckenraet niet gebracht werden.

LXXXIX. Soo iemandt van een heymelycke sonde van twee ofte drie personen in der liefde vermaent synde, gien gehoor geeft, oft andersins een openbare sonde bedreeven heeft, sulx sal den kerckenraet angegeeven worden.

XC. Van alsulcke sonden, die van haer natuiren wegen openbaer ofte door verachtinge der kercklycke vermaeninge int openbaer gecomen syn, sal die versoeninge (wanneer men seeckere teekenen der boetvaardicheyt siet) openbaerlick geschieden, door het oordeel des kerckenraets, maer daer gien kerckenraet en is, met advis van twee naebuyrige kercken, in sulcke forme ende maniere als tot stichting van een ieder kercke bequaem sal geordeelt worden.

XCI. Soo wie hertneckelick de vermaeninge des kerckenraets verwerpt, item die eene openbare ofte anders eene grove sonde gedaen heeft, sal van het Avondtmael des Heeren afgehouden werden, ende indien hy, afgehouden synde, naer versheyden vermaeningen gien teekenen der boetvaardicheyt bewyst, soo sal men ten laetsten tot de uysterste remedie, namelyck de afsnydinge coomen, volgende de forme, nae den Woorde Gods daertoe gestelt. Doch sal niemandt afgesneden werden, dan met voorgaende advis der classe.

XCII. Alleer men tot der afsnydinge compt, sal men de hertneckicheyt des sondaers der gemeente opentlyck te kennen geeven, de sonde verclaerende, mitsgaders de neersticheyt aen hem bewesen int bestraffen, afhouden van den Avondtmael ende menichvuldige vermaeningen. Ende sal de gemeente vermaent werden hem aen te sprecken ende voor hem te bidden. Sodanige vermaeningen sullen der drie geschieden. In den eersten sal den sondaer niet genoemt werden, opdat hy eenichsins verschoont werde. In den tweeden

sal met advis der classe syn naeme uythgedrukt werden. In den derden sal men de gemeente te kennen geeven, dat men hem, tensy dat hy hem bekeere, van de gemeinschap der kercken uitsluiten sal, opdat syn afsnydinge, soo hy hertnecklick blyft, met stilswygende bewillinge der kercken geschiede. Den tydt tusschen de vermaeninge sal int ordeel des kerckenraets staen.

XCIII. Wanneer iemandt, die geexcommuniceert is, hem wederom wil versoenen met de gemeente door boetvaerdicheyt, soo sal tselve voor de handelingen des Avondtmaels, oft andersins nae gelegenheyt, te vooren de gemeente aengeseyt werden, teneynde hy ten naesten Avondtmael (sooverre niemandt iets weet voor te brengen ter contrarie) openbaerlyck met professie syner bekeeringe weder opgenomen werde, volgende het formulier hyrvan den Catechismo bygevoegt.

2. Van de kerckelycke censuur int particulier.

XCIV. Wanneer de dienaer des Godlycken Wordts, ouderlingen ofte diaconen een openbaere, grove sonde bedryven, die der kercken schandelyck ofte oock by de Overicheyt strafbaer is, sullen de ouderlingen ende diaconen terstont door voorgaende ordeel des kerckenraets derselver ofte der naestgelegener gemeente, van haeren dienst afgesettet, maer de dienaers opgeschortet werden ende of sy geheel van den dienst af te setten syn, sall int ordeel des Synodi staen.

XCV. Voorts onder de grove sonden, die weerdich syn met opschortinge ofte afsettinge van den dienst gestraft te werden, syn dese de voornaemste: valsche leere ofte ketterye, openbaere scheurmaeckinge, opentlycke blasphemie, simonie, trouwloose verlaetinge syns dienst ofte indringinge in eens anderen dienst, meneedicheyt, ehebreuck, hoererye, dieverye, geweldt, gewoontlycke dronckenschap, vechterye, vuil gewin, cortelyck alle de sonden ende grove feiten, die den autheur voor de wereldt eerloos maecken ende in een ander gemeen lidtmaet der kercke souden werden geachtet der afsnydinge weerdich te syn.

XCVI. De dienaeren des Wordts, ouderlingen ende diaconen, sullen onder hen de Christelicke censuire oeffenen ende malcanderen van de bedieninge haers ampts vriendelyck vermaenen, gelyck oock doen sullen de classes ende Synodus.

XCVII. Dengenen, die uyth de gemeente vertrecken, sal een attestatie ofte getuichnisse haeres wandels, by advis des kerckenraets medegegeeven werden, ten minste van twee onderteickent.

XCVIII. Gien kercke sal over andere kercken, gien dienaer over andere dienaeren, gien ouderlinck ofte diacon over andere ouderlingen ende diaconen eenige heerschappye voeren.

Alle dese voorgestelde articulen sullen by allen kerckelycken personen alsoo getrouwlyck geachttervolgt ende naergecoomen werden, nochtans onder voorbeholt, dat men desen, angaende de uyerlycke ordre sal mogen veranderen, af ende toedoen, sools by veranderinge van tyden de gelegentheyt der kercke Jesu Christi sal vereysschen.

Naerder en breder verclaeringe, raeckende het ampt der ouderlingen, diaconen, schoolmeesteren ende kerckvoogden, conform de articulen in de geconcipeerde kerckenordninge over haerluyden bedieninge gestelt.

1. *Het ampt der ouderlingen is:*

I. Met ende neffens den dienaer des Wordts vlytich opsicht ende acht te hebben op de gemeente, die haer bevolen is, ende neerstich toe te sien, of een yegelyck hem behoorlyck draege in leer ende leven, ofte in belydenisse ende in wandel.

II. Indien sich iemandt compt te verlopen ende sich onstichtelyck draecht, broderlick te vermaenen ende te bestraffen, ende voorall te verhoeden, dat de leere ende den naeme Godts niet gelastert en werden, ende de H. Sacramenten niet ontheyligt werden (sooveel mogelyck is); oock mede tegens de onboetveerdigen ende halsstercken te handelen naer

Christelycke disciplin, ende de boetveerdigen wederomme in den schoot der kercken t'ontfangen (daervan hymnae int besonder wat breder).

III. Soo iss dan int besonder, neffens den prediger ter plaetse, mede haer ampt, als sich iemandt compt te verlopen, vlytich te betrachten, eerstelick de persoon van den sondaer, daerna de sonde selfst.

IV. Angaende de personen, daervan moet men in achtginge nemen, of het een oudt ofte jonck persoon is. Item of het een buichsaem ende goetaerdich mensche sy, dan of het een moetwillich sondaer sy.

V. Isset een oudt ende bedaegt persoon, soo moet men hem bestraffen ende onderichten met beleeftheden als een vaeder ofte moeder, maer isset een jonck persoon, met meerder respect ende aensien, als een broder of suster. Isset een goetaerdich doch swack persoon, soo can men hem met vriendelicke en sachtmoedige vermaeninge best gewinnen, maer isset een moetwillich groff sondaer ofte die nae veelvoldige vermaeningen evenswel in sonden continueert ende voortvaert, dien moet met meerder strengicheyt beyegent werden.

VI. Belangende de sonde selfs, die is te betrachten, offet een heymelicke sonde sy, eene ofte weynich bekent, dan off het eene sonde sy, die veel ende bekent is. Item of het grove ende voor d'Overicheyt strafbaere sonde sy, dan of het een gemeine mindere sonde sy? Want gelyck daer trappen der sonden syn, soo ten aensien der sonden selfs, soo ten aansien der omstandicheyden derselven, als van de tydt, plaetse, maniere etc., soo moeten oock de vermaeningen ende bestraffingen tot eenen yederen gepast ende gematicht werden.

VII. Isset dan eene sonde, die openbaerlick geschiet is, die moet openbaerlick, dat is, voor den gantschen kerckenraedt ofte oock voor de geheele gemeente, nae gelegentheyth van den vall, gestraft werden, anderen tot een exempel.

VIII. Maer isset een heymelycke mindere sonde, uyt swackheyt spruitende, die moet heymelyck, alleen in tegenwoordicheyt van dengenen, dien het bekent is, heymelyck werden bestraft.

IX. Isset een grove ende voor der werelddt openbaere sonde, als openbaere afgoderye, toverye, segensprecken, aenroepinge van verstorven heyligen; item lasteringe van Godes naeme, mendeet ofte valsche getuichnisse, verachters van Godes H. Woordt, sacramenten ende ontheylinge des Sabbats, ongehoorsaemheyt tegens vaeder ende moeder, vaeder- ende moederslagery ende ongehoorsaemheyt, vloecken ende schenden op Christelicke Overicheyt, dootslaegery, andere slaegery, schelden ende gekyf, ehebreuck, bloedtschande, hoererye ende allerhande ontucht, ende wat meer daertoe reitset, als gewoontlycke dronckenschap, kaerten spelen, dobbelen, lichtveerdich danssen in vergaederingen; item dieverye, woecker, openbaere leugens ende alle andere grove sonden, deselve moeten oock opentlick (gelyck naerder volgen sal) gecorrigeert ende verbeteret werden, conform Godts Woordt ende kercken disciplin.

X. Indien iemandt schoon mindere sonde beginge ende door veelvoudige vermaeningen ende bestraffingen tot beterschap niet te bewegen en waere, dien moet men oock door verbiedinge vant Avondtmael tot beterschap soecken te brengen.

XI. Doch wanneer iemandt door opschortinge vant Avondtmael beweegt wierde beterschap te beloven ende te bewysen, die moet van den kerckenraet oock wederom tot hetselve Nachtmal toegelaeten werden.

XII. Hyr staet aen te mercken, ten 10. dat de sonde alleenlick uyt Godts Woordt moet gericht ende daeruyt besloten worden een sonde te syn, opdat de conscientien der menschen niet gequelt ende bemoeyt werden met verkeerde meyningen ende eygensinnige voorordelen; 20. dat men den sondaer alsoo vermaene, dat men niet lichtelyck op een ieder geringe feyl eene al te scherpe ofte strenge vermaeninge aenstelle. Want wanneer soude dan des betreffens een eynde weesen? Jae de H. Schrift vermaent dickmaels tot verdraechsaemheyt. Maer dan moet men insonderheyt wacker hyrin syn, wanneer te vreesen staet, dat de gevallene in vorder pericul ende schaede des verdervens soude comen ofte den naeste daerdoor geërgert ofte Godt daerdoor gelastert werden.

XIII. Dese vermaeninge ofte bestraffinge heeft verscheyden trappen nae de nature

der sonden ende des sondaers (als boven gemeldt), dewelcke Matth. XVIII, 15, 16, 17, gestelt werden.

XIV. Mede moet hyr oock aengemerckt werden, dat, gelyck de vermaeninge ofte bestraffinge tusschen broder ende broder (als boven Matth. 18 geseyt), in heymelycke sonden niet één maer meermaelen moet geschieden, eer deselve aen de kercke ofte kerckenraet gebracht werde, alsoo moet oock de vermaeninge van de ouderlingen (deselve aen den kerckenraet gebracht synde, doordien de vorige vermaeningen geen vrucht hebben geschafft by den sondaer), menichmael geschieden, soo lange daer hope is van gewin door deselve, jae oock wanneer nae eenige vermaeningen het verhoopte soo voort noch niet vercregen iss.

XV. Hyrby (neffens de bovenverhaelde voorsichticheyt int straffen) moet de broderlycke liefde ende sachtmoedicheyt oock comen ende wel in acht genomen werden, waerdoor den sondaer sich can verseeckert houden, dattet niet uyt vleeschelycke affecten geschiedt, ende niet van haer syn verderf ende beschaeming, maer veele meer syn welvaert ende saelicheyt gesocht werde, want het oogherck hyrvan moet weesen: 1°. Godes eere, 2°. de stichtinge van Syn kercke, 3°. des sondaers ende der anderen saelicheyt te bevorderen.

XVI. Maer indien t'mochte gebeuren, dat de sondaer, dese middelen verachtende ende verwerpene, die kercke in voorseyde voegen niet wilde hooren, soo worde hy gehouden als een heyden ende tollnaer, ende den sathan overgegeven tot verdervinge des vleesches, dat de geest behouden werde in den daege des Heeren Jesu Christi, namelyck door excommunicatie.

XVII. Noch is het ampt der ouderlingen een alsoo geëxcommuniceerden sondaer by alle gelegentheden te vermaenen ende publicuelicken voor hem te laeten bidden, omme tot boetveerdicheyt wederom te brengen, ende, door des Heeren genaede tot waere boetveerdicheyt gebracht synde, denselven wederom met blydtschap op- ende aanneemen.

XVIII. In summa, der ouderlingen ampt is te helpen bemiddelen, dat alles in de gemeente ordentlick toegae, dat de bedroefde getroostet werden, datter geen valsche leere gedreven werde, dat de predigers stichtelyck leeren ende leven, sich selfs met neerstig leesen ende naevorschen van Godes Woordt (neffens een godtsaelich leven) bequaem maecken, om van de leere haerer predicanten te connen ordeelen ende te besorgen, dat, wanneer haer leraer comt t'overlyden ofte te vertrecken, een ander duchtig prediger aen syn plaetse nae kerckenordeninge mach beroepen werden. Ende dit alles moet vloeyen (als boven ten deele geseyt is) 1°. uyt liefde van Godes eere, 2°. vrede ende welstant van Godes kercke, 3°. oock van de stichtinge ende saelicheyt dergenen (insonderheyt), over welcke de ouderlingen gestelt syn.

2. *Der diaconen ofte armenvoogden ampt is:*

I. Sorge te helpen draegen, datter goede middelen tot onderhoudt der armen gevonden werden.

II. Dat sy de middelen, soo tot onderhoudt der armen gegeven werden, getrouwlick (des Sondaechs, feest- ende bededaeges) vergaederen ende bewaeren.

III. Sorge te draegen, dat de almoessen niet bestedet worden dan daer t'van noden iss, ende dat met goede kennisse, discretie ende circumspectie.

IV. Dat sy met blymoedicheyt ende een beweegt herte (sonder ansien der personen) die aelmoessen uytheelen, gedenckende dat onsen Saelichmaecker reeckent Hemselven te geschieden, wat den armen in Synen naeme gedaen werdt. Sullen daerom de armen troosten, niet alleen met de uysterlicke gifte, maer oock met troostelycke woorden.

V. Jaerlix (jae in alle manieren) reeckenschap te doen voor de gemeente ofte degene, soo de gemeente daertoe sal committeren, van haeren ontfanck ende uytgave.

VI. In summa, de diaconen sullen den voorg. ouderlingen, des noot synde ende van deselve hyrtoe versocht, in alle voorvallende noot de handt bieden ende assisteren. Wederom sullen oock soo doen de ouderlingen by de diaconen.

3. *Der schoolmeesteren ampt is:*

I. Aengaende den kerckendienst de clocken ter rechter tyt te luyden, de kercke opende toe te sluyten, deselve te suyveren, de materialen ofte elementen tot de H. sacramenten in de kercke te brengen, als t'waeter tot de H. doop, broodt ende wyn tottet H. nachmael. Voorts in alle predicatien present te weesen, niet alleene om Gods Woord te hooren, maer oock om psalmen aen te teecken en t'gesang te modereren ende te helpen verstercken.

II. Het geheele jaer door eenige capittelen, haer van den prediger aen te wysen, voor alle predicatien der gemeente voor te lesen, tot welcken eynde nodich geachtet werdt, dat de respective gemeenten een goede bibel, conform de synodale resolutie in haere kercke sullen bestellen, dewelcke by den kerckenraet tot allen tyden wel sal bewaert werden.

III. De kinderen ter kercke te geleyden ende nae gedaene predicatie den schoolkinderen uyt deselve t'examineren ende t'onderrichten.

IV. Belangende int besonder den schooldienst, de kinderen niet alleen leesen ende schryven te leeren, maer oock deselve de vyff hoofdstucken der Christlicke religie, tmorgende avondtgebedt van buyten te laeten leeren, deselve gebeden haer s'morgens ende s'avondts te laeten beden ende daerneffens haer alle avonde een vraege uyt den Heydelbergsche ofte Nederlandsche catechismo in te setten, ende haer des anderen daeges (sooveel doenlick is ende met discretie) deselve laten opseggen, als de kinderen alle by een ander syn, ende haere ordentlicke lection opgesegt hebben.

V. Den kinderen ten minsten tweemaal in de weecke psalmen te leeren singen, ende over sulx, opdat se selver deselve singen connen ende oock t'gesang in de kercke bequame-lyck dirigeren ende stercken mogen, sich selver vlytich int psalmen singen te oeffenen.

VI. Ende opdat de kinderen des te spoediger int leesen leeren mogen voortcomen connen, sullen in alle schoelen deser landtschap stichtelycke boecken, die met advis van den predicant in alle plaetsen sullen geintroduceert worden, geleert werden.

VII. De kinderen, die even veele weeten, eene lexe te laeten leeren ende als sy opseggen, tsamen by hem (den meester) laeten comen, alsoo dat als d'eene opseggt, d'andere alle daer nae hooren, insiende op deselve haere lection, die opgesegt hebbende, oock noch alle voor hem laeten blyven ende toehooren ende op deselve lexen letten, totdat sy alle, die in de lesse leeren, opgesegt hebben.

4. *Der kerckvoogden ampt is:*

I. Sorge te draegen, dat de kercke, schole ende des predigers wooninge wel in esse ofte weerden gehouden werden ende daerom dickmaels daerna te verneemen, of an t'dak, als leyen, pannen ende glaesen, muyren, flouren ende wanden van de kercke, schoele ende weme ofte des predicants huys oock eenich mangel is te vinden.

II. Is haer ampt, alle nodige materialen ende elementen tot het H. Avondtmael te bestellen.

III. Neerstich daer toe te sien, dat de kerckengoederen niet mogen vervremdet worden.

IV. Oock alle jaeren voor de collatoren, kerckenraedt, schults ende volmachten der gemeente reeckenschap te doen.

XXXVIII. *18 Juli 1651. Instructie voor den Raad van State 1).*

I. In den voorz. Raedt sullen begrepen wesen en tot allen tijden daerinne compareeren, plaetse en stemme hebben de gouverneurs van de respective provincien, daer deselve zijn ofte naermaels mochten komen, ende sullen de saecken in denzelfven Raedt gehandelt, gedelibereert en getraceert werden by alle behoorlijcke reverentie, respect en modestie, ten meesten dienste van den voorz. lande, tot goede eenigheydt ende vrient-schap onder deselve steden ende leden van dien, eensaemlijck van de heeren, in denselven

1) Naar *Groot Placcaetboek*, IV, blz. 125 vlg.; cf. Aitzema, *Saecken van Staet en Oorlogh*, III, blz. 576 vlg.

Raed comparerende onderlinge, ende werden de gouverneurs van de respective provincien en den præsidēt van den voorz. Raede indertijt verzocht, goede opsicht te nemen, dat alle particuliere affecten, twistelijke ende inpertinente propoosten (niet raeckende de materie ende affairen, die gedelibereert werden) voorgekomen en verhindert werden.

II. In desen Raedt sullen aangesteld werden gequalificeerde, bequame ende in materie van Staet geverseerde mannen van de ware Christelijcke Gereformeerde religie, gelijk deselve alomme in de publike kerken deser landen tegenwoordigh werdt gepredickt en geleert, en niet zijnde in eedt, gagie of dienst van eenige Koningen, Princen, heeren, in- of uitheemsche, en malkanderen in consanguiniteyt tot in den vierden grade en in affiniteyt tot in den tweeden grade, na reeckeninge van de wereldtlijke rechten, niet bestaende, sonder dat daerinne eenige dispensatie sal mogen geschieden, ende dat deselve in de vergaderplaetse oock vaste residentie sullen moeten houden.

III. En tot beter directie en beleydt van alle voorvallende saecken sal denselven Raedt ordinaris vergaderen ten negen uyren voor den middagh en ten drie uyren na de middag; ende sullen de raeden uyt den voorschreven Raede niet mogen scheyden, sonder voorweten van den raedsheer præsiderende, ende sullen deselve raedsheeren gehouden wesen gestadelijk hen te laten vinden ter plaetse, aldaer denselven Raedt sal besoigneren, en te compareren tot allen tijden als sy daertoe versocht sullen werden, uytgesondert wettelijke excusen.

IV. Den voorsz. Raedt sal met en nevens de vergaderinge van de ordinaris gecommiteerde ter Generaliteyt nemen goetd reguard, ten eynde de landen ende vereenighde provincien, steden ende leden van dien onderlingh en in conformiteyt van de verbonden, tusschen deselve gemaect en opgerecht, alsmede dat deselve met de gouverneurs en krijghsoversten derselver, midtsgaders deselve gouverneurs ende krijghsoversten onder den anderen, gesteldt en gehouden werden in goede eendracht.

V. Ende sal denselven Raedt, met en nevens de vergaderinge van de ordinaris gecommiteerden alsvooren, hebben ende gebruyken de autoriteyt om te disponeren in de saecken van oorlogh ende over het volck van oorlogh, in dienste van den lande wesende, nemende, naer vereysch van saecken, daerop de consideratie van den veldtmaerschalc en andere voorname en hooge officieren van oorloge en doende haer bevelen voibringen door de voorscheve gouverneurs van de provincien, indertijt wesende, den admirael of andere officieren, elcke in hun regard.

VI. Sonder dat syluyden yets sullen mogen doen of attenteeren, dat soude mogen strecken tot præjuditie van de privilegien, rechten, vrijheden, tractaten, contracten, ordonnantien, statuten, decreten en usantien derselver landen in 't generael ofte van eenige provincien, steden ofte leden van dien in 't particulier.

VII. Ende sal den voorsz. Raedt, met en nevens de vergaderinge van de ordinaris gecommiteerde ter Generaliteyt, Sorge dragen, dat de frontieren van den Staet in het gemeen met suffisant guarnisoen van verscheyde natien mogen zijn beset en dat de vordere militie, sooveel doenlijk en de gelegentheyt toelaat, verdeelt ende geleydt werde in de naeste en gelegenste plaetsen ontrent deselve frontieren, om t'allen tijden, in gevalle van subiten noodt, soo binnen als buyten, by der handt te konnen wesen.

VIII. Tot welcken eynde den voorsz. Raedt, by de gemelte vergaderinge van de ordinaris gecommiteerden ter Generaliteyt wesende versocht te adviseren op het verleggen ofte uytzenden van eenige compagnien ende het verleenen van patenten voor deselve, gehouden sal zijn het versocht advis promptelijck aen de gemelte vergaderinge toe te laten komen.

IX. Ende daerenboven mede van tijdt tot tijdt aen deselve vergaderinge van de ordinaris gecommiteerden ter Generaliteyt bericht te doen en te adviseren van de rechte beschapentheyt van de voorsz. frontieren en de noodwendigheyt van eenige veranderinge van compagnien, soo menighmael deselve sal oordeelen den dienst van het land sulcks te vereysschen.

X. Ende opdat de voorschreve patenten wel en behoorlijk na het goetvinden van de gemeene bondtgenooten mogen werden geëxpédieert en sooveel doenlijk besorgt,

dat geen compagnie in een stemmende provincie sullen intrecken, om aldaer guarnisoen te houden, als met permissie en met particulier patent van de Staten van deselve provincie ofte haerlieder geauthoriseerde, midtsgaders dat geen compagnien uyt de stemmende provincien sullen werden gelicht, waerdoor het getal van de voorsz. compagnien soude werden vermindert, 't welck tusschen de Staten van de respective provincien is beraemt ofte naermaels met gemeen advijs beraemt soude mogen werden, dat in yder provincie respectivelijck sal moeten werden gelaten tot besettinge van de steden en forten van dien, midtsgaders tot assistentie van de Overheden, in 't uytvoeren van hare politique beveelen, sal de voorschreve Raedt de patenten, haer naer gegeven advis by de gemeene vergaderinge van de ordinaris gecommiteerden ter Generaliteyt toegesonden, nasien en naerstelijck letten, eerstelijck of deselve patenten zijn gearapheert by de præsiderende ter Generaliteit, geteekent by twee gedeputeerden uyt de twee navolgende provincien, præsent zijnde, gesubsigneert by den griffier en bezegelt met het zegel van Haer Hoog Mog.

XI. Ende soo wanneer eenige patenten sullen dienen, om daerop eenige compagnien in guarnisoen te doen gaen binnen een stemmende provincie, sal den voorz Raedt verder letten, of op soodanige patenten is gesteldt de clause, daerby de officieren op haren eedt werden vermaent en belast, dat sy met hare compagnien binnen soodanige provincien niet en sullen intrecken, voor en aeler sy daertoe permissie en particulier patent van de Staten van deselve provincien ofte derselver geauthoriseerde bekomen sullen hebben, en soo deselve dienen, om daerop eenige compagnien uyt een stemmende provincie te lichten, sal den voorsz. Raedt letten, dat in deselve patenten open zijn en blijven de namen van de officieren, die de compagnien leyden, opdat deselve patenten by de Staten van de provincien, uyt dewelcke de compagnien sullen werden versocht, ofte derselver geauthoriseerde, na gelegentheyten en volgende de ordre, daerop russchende bondgenooten beraemt, gevult te mogen werden.

XII. Ende bevindende de voorsz. patenten in voegen alsvooren gearapheert, geteekent, gesubsigneert en bezegelt, midtsgaders houdende de voorsz. clause van vermaninghe ende bevel, soo wanneer die strecken om daerop eenige compagnien binnen een stemmende provincie in guarnisoen te doen gaen, en wesende met open name van de officieren, die de compagnien leyden, soo wanneer deselve dienen, omme daerop eenige compagnien uyt een stemmende provincie te lichten, sal den voorsz. Raedt alsdan, en anders niet, deselve patenten mede by den præsiderende in den Raedt doen parapheren en by den secretaris doen teekenen, midtsgaders met het zegel van den Raedt doen bezegelen ende alsoo ten spoedighsten en sonder eenigen uitstel afsenden.

XIII. Ende sal wijders den voornoemden Raedt, soo wanneer de Staten van een stemmende provincie ofte derselver geauthoriseerden, in tijt van noodt, op het versoek van de Generaliteyt, eenige compagnien uyt hare provincien sullen hebben laten volgen, waardoor het getal, 't welck volgens de voorschreve beraminge binnen deselve provincie, ten eynde alsvooren, soude moeten werden gelaten, sal zijn verminderdt, voorsooveel in haer is, besorgen en aenhouden, dat, de noodt, waeromme soodanige compagnien sullen zijn gelicht, voorby zijnde, de voorsz. compagnien wederomme in haer voorige guarnisoenen werden geleydt ofte andere in plaetse van dien.

XIV. Den voorsz. Raedt sal mede van tijdt tot tijdt besorgen, dat de frontieren van den Staet in 't generael behoorlyck mogen wesen voorsien met noodige ammunitie, vivres en andere behoeften van oorlogh.

XV. Den voorschreven Raed sal bevorderen, dat de generale middelen, tot gemeene defensie van den lande, eenpaerlijck en in 't gemeen over alle de vereenigde provincien, geassocieerde landschappen, steden ende leden van dien, midtsgaders over de quartieren, resorteerende onder de Generaliteyt in 't byzonder, geconsenteert en noch te consenteren en tot hare dispositie by de consenten van de provincien gestelt en noch te stellen, wel en alomme eenpaerlijck werden geheven en dat de pachters en collecteurs derselver werden gehandhoud in 't innen en executeren van 't geen hen verpacht ofte te collecteren bevoolen sal wesen, ende dat de contraventien van de ordinnantien, daerop gemaect of noch te maecken, sonder eenige dissimulatie werden gestraft, sonder dat die van den

Raedt van Brabandt of Vlaenderen haer met de voorsz. middelen of questien ende verschillen, daerover te ontstaan, eenighsints sullen hebben te bemoeien.

XVI. Ende sullen op den opheven derselver generale middelen volgen ende doen volgen alsulcke instructien en ordonnantien, als by de Generale Staten daerop gemaect zijn ofte noch gemaect sullen werden.

XVII. Ende in 't doen innen en executeeren van deselve gemeene middelen, mitsgaders de consenten van de provincien, en op den voet als die gedragen sal werden, sal by den voornoemden Raedt tegens de debiteurs, pachters en collecteurs, mitsgaders tegens de ingesetenen van de provincien en steden, in gebreecke wesende, en hare goederen werden geprocedeert, gelijk men in dese landen voor 's prinsen beden ende penningen gewoon is geweest te doen, en volgens de executorien, daartoe te verleen, behoudelijck dat niemandt en sal werden gevoceert buyten de provincie, daerin hy woont, sonder consent van de Staten van deselve provincie.

XVIII. Sullen besorgen en neerstelijck aenhouden, dat alle comptable van de Generaliteytsmiddelen, soo van de verpachtingen in de steden als ten platten lande, redemptie van middelen, contributien, verpondingen, geestelijke goederen, het zegel, domeynen, leenen, oock van vivres, ammunitie van oorlogh ende van alle andere inkomsten, geen uytgesonderdt, jaerlijcks aen de Generaliteitsreeckenkamer reekenen en overleveren drie reekeningen, als een voor den Raedt, een voor de Reeckenkamer en een voor den rendant met byvoeginge van alle de originele documenten en behoeften, daertoe dienende, om, by de voorsz. Kamer gehoort en geslooten zijnde, daeromme de dubbelde uyt te leveren alsovooren, en sulks tot weeringe van abusen.

XIX. De penningen, procederende van de voorsz. geconsenteerde middelen, en alle andere consenten sullen bekeerd en geëmployeert werden tot betalinge van den volcke van oorloge ende andere behoeften van der oorloge in conformité van de consenten van de respective provincien of sulcks, als in 't generael by de provincien sal werden geordonneert ten meesten profijte van den lande, ende vooral sal ordre op de monsteringe en discipline militaire over het volck van oorloge gestelt werden en dat die betaelt mogen worden hoeft voor hoeft, voor sooveel het doenlijck sal wesen.

XX. Sullen besorgen, dat de respective provincien de compagnien haer volle soldye sonder eenige kortinge ofte belastinge, hetzy van solliciteurs, schrijvers, comptoircgelden, Nieuwjaergelden ofte andersints, hoedanigh hetselve soude moge werden genaemt, directelijck of indirectelijck, maendelijck betalen en goedt regard nemen en de ritmeesters en capiteynen daertoe houden, dat deselve, op pœne van cassatie, aen haer paerd- en voetvolck oock betalen en volgen laten haer volle soldye, na ordre van het landt, te weten het paerdevolck alle maenden ende het voetvolck alle seven dagen, en sullen degeene, door welckers aengeven eenige contraventie tegens het gunt voorsz. is, ontdeckt sullen zijn, getracteert werden in conformiteyt van de placaten, op dat subject geëmaneert en noch te emaneren, en vorders gehouden in goede recommandatie tot bevorderinge en avancement na gelegentheyte van saecken.

XXI. Alle ordonnantien van betalinge sullen geteekent werden by den thesaurier en drie van de raeden, wesende van verscheyden provincien, en by den secretaris van denselven Raede ende en sullen geene ordonnantien van betalinge van waerden gehouden werden dan die geteekent sullen wesen alsboven, met de notulen van registrata folio tali daerop gesteld wesende, en sullen wijders by de ordonnantien werden gevoeght alle de behoeften, bestecken en andere bescheyden, tot de ordonnantien behoorende en tot welcker saecken de ordonnantien zijn verleent, ende deselve, alsoo geteekent zijnde, gesonden werden aen des Generaliteysreeckenkamer, omme aldaer mede gevisiteert, geëxamineert en oock geregistreert te werden, in cas deselve naer de ordre van 't landt zijn verleendt, sonder 't welck den ontvanger-generael geen betalinge sal mogen doen, op pœne van royeringe.

XXII. Sullen oock de handt daeraen houden en, sooverre desnoods zy, bevorderen, dat de convoyen, volgende de consenten en de lysten, by de Staten Generaal daerop gemaect en noch te maecken, en van gelijkken oock de licenten, volgende de lijsten,

daerop gedresseert en noch te dressereren, eenpaerlijck werden geheven ende achtervolght en dat by de Staten van de particuliere provincien, de gouverneurs en magistraten ofte gemeenten van eenige steden of plaetsen of by yemandt anders de passagien en uytvoer van de goederen, die behoorlijck en volgende de voorsz. lijsten verconvoyt en verlicent zijn, niet verhindert en werden, of dat yemant, wie hy zy, boven de voorsz. lijsten van deselve goederen yet eysschen of nemen, en dat de contraventien, die directelijck ofte indirectelijck sullen geschieden, gestraft mogen werden exemplaelijck.

XXIII. Sullen de steden laten by hun gebruyck, om, in tijde van noodt en als de saecken geen uitstel en mogen lijden, hen te water te wapenen en schepen van oorloghe uit te rusten tot laste van den lande, mits daarvan dadelijck gevende advertentie aen de Generaliteyt, om uyt de voorsz. middelen betaelt te werden, ende dat tegens alle piraten en andere gelijcke vyanden van 't gemeene beste, deselve te resisteren ende in haer geweldt te krijgen, behoudelijck dat de kennisse en straffe, soo over de persoonen als hare schepen en goederen, sal staen ter decisie van de collegien van Admiraliteyt, in de respective quartieren gesteldt of noch te stellen.

XXIV. Den voorschreven Raedt sal gehouden wesen over te leveren aen de Generale Staten en Staten van elcke provincie pertinente staet, van drie maenden tot drie maanden, van de lasten van oorloge en van het inkomen van de middelen, daertoe te consenteren, ende van den employ van dien.

XXV. Sullen houden een pertinente lijste van de besettinge van alle steden, forten en plaetsen, sooals deselve van tijd tot tijd bevonden sullen werden, en sullen daarvan aen de provincien, des verzoekende, tot allen tijden copie laten volgen.

XXVI. Sullen na hun vermogen besorgen, dat de palen en limiten van de voorschreve provincien respectivelyck niet en werden vermindert en dat alle steden en plaetsen, resortierende onder de Generaliteyt, werden gebracht en gehouden onder gelijcke contributie, tot gemeene defensie van den lande, voor sooveel mogelijk wesen sal, en dat van gelijcken gebruyckt werden in regard van de steden en plaetsen, die verovert sullen werden.

XXVII. Sullen besorgen, dat alle gouverneurs, admiraels, generaels, oversten, ritmeesteren, capiteynen en alle het volck van oorloge te water en te lande sullen beloven ende sweeren de Staten Generael van de Vereenighde Nederlanden, die by de Unie en Gereformeerde religie sullen blijven, eensamentlijck de Staten van de provincien ende de magistraten van de steden, daerin sylieden gebruyckt en tot wiens last of repartitie sy betaelt sullen werden, gehouw ende getrouw te wesen, denselven getrouwelijck te dienen, ende dat syluyden de voornoemde Staten Generaal en oock de Staten van de particuliere provincien, elck in sijn reguard, sullen obedieren volgens het formulier van de eedt voor de militie, den sestienden Junii sestiën honderdt een en vijftigh op de groote zael gearresteert¹⁾, dat insgelijks de gouverneurs van de provincien, en de gouverneurs sullen beloven te obedieren den Raedt van State, by den Staten Generael gesteldt of namaels te stellen, en dat de oversten, ritmeesteren, capiteynen en alle ander volck van oorloge bovendien oock beloven en sweeren sullen de beveelen van de gouverneurs van de provincien, daerin sy gebruyckt werden, en het volck van oorloge te water de beveelen van den admirael en voorts alle andere hoofden, over hen te stellen, te gehoorsamen na behooren.

XXVIII. Sullen onderhouden alle tractaten ende alliantien tusschen de vereenighde landen, de provincien, steden ende leden van dien, met de naburige rijcken, landschappen ende republiquen gemaect, en sullen, ten selven eynde ende tot avancement van de neeringen en trafique deser landen, onderhouden goede correspondentie, vrientdschap en nabuurschap met de uytheemsche princen en heeren, omleggende koninghrijcken, republiquen, landen en steden by de beste middelen, die sy daertoe sullen ordonneren.

XXIX. Die van den Raede voornoemt en elck van hun, opinierende, sullen opentlijck, vrymoedelijck, volkomentlyck en bedachtelijck verklaren hetgeen haer by haer eere, plicht en conscientie goetduncken sal, hetzy om hem te conformeren met andere opinien, in gevalle deselve hun goetduncken sal, om te eviteren redicten of, alsulcks als hun best

1) Aitzema, *Saecken van Staet en Oorlogh*, III, blz. 569 en 571.

duncken sal, door andere redenen en consideratien. Ende sullen alle saecken in den voorsz. Raede beslooten werden by de meeste stemmen van de presente heeren, daerover geoppineert hebbende, en wanneer eenige saecken sullen voorkomen, die aengaen mogen van denselven Raede directelijck, soo in reguard van hare persoonen als van hare vrienden en magen, tot in den vierden grade, en sullen deselve daerop niet mogen geven eenigh advis noch præsent wesen op de deliberatie en besluyt derselver saecken, maer sullen hen vertrecken en blijven uyt de Kamer van den Raed gedurende deselve deliberatie en resolutie.

XXX. In den voorsz. Raedt en sullen niet werden eyndelijck beslooten of gearresteert eenige saecken dan in præsentie van alle de heeren van den Raede, die wesen sullen ter plaetse, alwaer den Raed hen sal onthouden, of ten meestendeel van henlieden.

XXXI. De raden en sullen niet mogen vergaderen of resolveren op eenige extraordinaire saeken dan by voorgaende intimatie, daarvan gedaen aen alle raden, die terselver plaetse sullen wesen.

XXXII. Sullen voortaan geene octroyen verleenen noch ook die by de Staten Generael voor sekeren tijd van jaren verleent zijn, na de expiratie van deselve continueren nochte eenige pensioenen of beneficien tot laste van den lande noch resignatien van officien, expectativen, survivantien noch adjuncten mogen toestaen, verleenen noch continueren.

XXXIII. Sullen sonder kennisse of toestemminge van de vergaderinge van de ordinaris gecommiteerde ter Generaliteit geen remissien aen pachters ofte andere debiteuren van het gemeene landt mogen verleenen, en dan noch anders niet als ter præsentie van alle de raeden, en dat ten minsten met twee derdeparten van de stemmen.

XXXIV. Sullen naer voorgaende tijdelijcke affixie van de billietten alle wercken in 't openbaer besteden en deselve billietten en bestecken by de ordonnantien voegen en geen continuatie van aengenomen wercken mogen toestaen, op pæne van in haer particulier te vergoeden de schade, die het gemeene land daerdoor soude mogen komen te lijden; en sullen geen ordonnantien, wat namen die ook souden mogen hebben, anders mogen werden gedepescheert, als op den ontfangen-generael, die de houders van deselve ordonnantien op haer versoek met assignatien op de subalterne ontfangers ter plaetse van hare residentie ofte tot derselver meeste grief sal mogen accommoderen.

XXXV. De voorsz. raden, thesaurier-generael, ontfangen-generael, fiscael, secretaris, commisen, klerken, controlleurs van de fortificatien en alle andere supposten van den Raedt sullen geen part of deel mogen hebben, directelijck ofte indirectelijck, in goederen, landen, schorren, slijcken ofte andere domeynen, die van wegen de Generaliteit werden verpacht of andersints uytgegeven, noch oock in eenige wercken, die van wegen het gemeene landt alreede zijn ofte noch sullen werden besteedt, noch in eenige convooyen, imposten of andere gemeene middelen nochte in eenige levering van buspulver, scherp, artillerye, wapenen, koorn, rogge, haver, boter, kaes of andere vivres, ammunitie van oorloge ende behoeften, hoedanigh die souden mogen zijn, die tot profijte en dienste van de gemeene saecke werden gebruykt; sullen mede niet mogen kopen ofte by eenige andere titul overnemen ofte beleenen eenige ordonnantien, die tot laste van den lande in het gemeen ofte van eenige provincien in het particulier zijn verleent door haer selven, haer huysvrouwen, kinderen, familien of door yemand anders, wie het oock soude mogen wesen, of in den inkoop, overneminge en beleeninge, by anderen gedaen, mogen participeren, directelijck noch indirectelijck, nochte door haer selven, hare huysvrouwen, kinderen, familien ofte yemand anders eenige giften, gaven of geschencken mogen ontfangen, genieten noch profiteren van eenige dingen, hoe klein die oock souden mogen wesen, oock van eetbare spijs of dranck, en dat van yemant, hetzy steden, collegien, personagen ofte particuliere persoonen, die sy weten yets aen den Raed te doen te hebben of apparentelijck te sullen gekrijgen, en dat soowel voor- als naerdad de saecke in den Raedt afgedaen sal zijn, en byaldien sy soodanige giften ontfangen sullen hebben van yemandt, die sy namaels vernamen yets aen den voorsz. Raedt te doen te hebben, 't welke sy ten tijde van het ontfangen van de giften niet en hadden geweten, of dat die namaels aen den Raedt yets te doen mochten krijgen, sullen sylieden gehouden wesen den Raedt daer-

van te verwittigen en de ontfangen giften of de waerde van dien ten behoeve van den armen te bekeeren, sulks als hen by den Raedt geordonneert sal werden; ende sullen bovendien niet mogen staen over de deliberatie van de saecken concernerende dengeenen, van dewelcke sy soodanige giften ontfangen sullen hebben, sonder daertoe by den Raedt geadmitteert te zijn, alles op poene, dat degeene, die bevonden sullen werden, contrarie hetgeene voorsz. is, of eenig point van dien gedaen te hebben, sullen werden gedeporteert van haren staet en wesen infaem en inhabil, om eenigh ampt of officie binnen de geunieerde provincien, geassocieerde landen, steden ende leden van dien t'eenigen tijde te mogen bedienen, ende daerenboven gehouden uyt te keeren en op te brengen het viervout van 't geen sy uyt de participatie van de voorschreve geestelijcke goederen, landen, schorren, slijcken ofte andere domeynen, die van de Generaliteyt zijn verpacht ofte andersints uytgegeven, ofte uyt de voorsz. wercken, leverantie van vivres, ammunitie en andere behoeften, inkoop, overneminghe, beleeningen van ordonnantien of uyt de participatie van deselve, midsgaders van de ontfangen giften en gaven, genooten en geprofiteert sullen hebben, en verder subject zijn soodanige andere amenden en arbitrale correctie, als na exigentie van saeken bevonden sal werden te behooren; ende sullen de voorsz. raeden, den thesaurier-generael, den ontfanger-generael, fiscael, secretaris, commisen, klercken, contrerolleurs van de fortificatien en alle andere supposten van den Raed, die nu zijn ofte namaels komen sullen, op den aenvangh van haren dienst, den behoorlijcken eedt afnemen, van dat sy haer in het gunt voorschreven is, wel ende vroomelijck sullen quijten, gelijk mede de voorschreve raeden alle jaren op den eersten Dinghsdagh in de maendt van Mey ende degeene, die alsdan absent souden mogen wesen, op den eersten dagh, op dewelck sy daerna in den Raedt sullen verschijnen, voor alle besoignes gehouden wesen in den voorschreven Raedt haer tegens den anderen by solemnelen eede te suyveren, en den thesaurier-generael, ontfanger-generael, secretaris, commisen, klercken, contrerolleurs van de fortificatien ende alle andere supposten van den Raedt haer te doen suyveren van dat sy hen in 't geen voorschreven is, wel en getrouwelijck sullen hebben gequeten en dat sy niet en weten, dat by haer huysvrouwen, kinderen, familien ofte yemandt anders, die henlieden aengaen, contrarie hetgeene voorsz. is, directelijck of indirectelijck is gedaen, ende voorts belooven daerinne in alle oprechtigheydt te continueren, sonder dat yemandt tot de besoignes van den Raedt sal werden geadmitteert, voor en aler hy de voorsz. expurgatie en beloften alsovooren solemnelijck sal hebben gedaen.

XXXVI. Sullen voorts de voorsz. raeden daerenboven oock op de minste suspitie tot allen tijden gehouden zijn haer tegens den anderen onderlingh by eede alsovooren daarvan te suyveren en den thesaurier-generael, ontfanger-generael, fiscael, secretaris, commisen, klercken, contrerolleurs van de fortificatien en alle andere supposten van den Raedt haer daarvan te doen suyveren, midsgaders diegeene, die aen den Raed te doen hebben en op dewelcke eenige suspicie valt, by eeden te doen verklaren, dat sy aen niemandt van de voorsz. persoonen, directelijck of indirectelijck, yetwes hebben beloofd ofte gegeven of sullen belooven of geven.

XXXVII. Ende sullen degeene, die bevonden sullen werden aen yemandt van de voorsz. persoonen, derselver huysvrouwen, kinderen, familien of yemandt anders van harentwegen, eenige giften ofte geschencken te hebben gegeven ofte beloofd of doen geven of belooven, directelijck of indirectelijck, 't zy voor- of nadat de saecke afgedaen sal zijn, omme expeditie van de saecke ofte andersints, onder hoedanigh prætext 't selve soude mogen zijn, by sententie van den voorschreven Raedt werden gecondemneert in een amende, geproportioneert ofte egalerende de waerde van de saecke, die verhandelt werdt, ofte andersints na gelegentheydt en vereysch van saecken. Ende sullen alle de voorsz. amenden werden geapliceert voor een derde part ten behoeve van den aenbrenger ende de twee resterende derde parten ten behoeve van den armen, al waer het, dat het exces ofte de corruptie eerst ondervonden wierde eenige jaren, nadat deselve begaen sullen zijn.

XXXVIII. Ende opdat hetgeene voorsz. is, te beter achtervolght magh werden ende niemandt van diegeene, die aen den Raedt te doen hebben, daarvan eenige ignorantie hebben te pretenderen, sal in de voorzael van den Raedt gehangen werden een open

patent, gesteldt in de Nederlandtsche, Fransche, Engelsche ende Schotsche talen, daerby een yder gewaerschouwt sal werden, dat sy aen de voorsz. persoonen, derselver huysvrouwen, kinderen, familien ofte yemandt anders van harentwegen eenige giften ofte geschencken sullen presenteren, geven noch beloven, directelijck of indirectelijck, op poene en amende, in 't naeste voorgaende articul uytgedrukt, gelijk mede de procureurs, sollicitateurs en andere, die haer ordinaris voor den Raed voorsz. laten gebruycken, op de voorsz. Dinghsdagh ofte, alsdan absent zijnde, soo haest sy daernae in den Hage weder sullen zijn gekomen, aen den Raed onder eede sullen belooven, haer niet te sullen laten gebruycken ofte oock hare meesters ingeven of doen ingeven van aen de voorsz. persoonen, derselver huysvrouwen, kinderen, familien ofte yemant anders van harentwegen eenige giften of geschencken te geven ofte belooven ofte doen geven ofte belooven, directelijck noch indirectelijck, maer soo wanneer haer van hare meesters soude mogen voorkomen, dat sy genegen souden zijn eenige geschencken aen yemant van de voorsz. persoonen te geven ofte belooven, dat sy deselve daarvan sullen afraden, ofte, soo sy alreede eenige der voorsz. giften mochten geven of beloofd hebben, dat sy sulcks den voorsz. Raedt terstont bekendt sullen maecken, gelijk sy mede gehouden sullen zijn, ten aenvangh van haer employ, haer meesters getrouwelijck te waerschouwen van aen de voorsz. persoonen, uyt saecken alsovooren, niet te geven ofte beloven eenige giften, gaven ofte geschencken, directelyck of indirectelijck, en, soo sy eenige gaven gegeven hebben, hetselve den Raedt bekendt te maecken, op poene van, bevonden werdende contrarie gedaen te hebben, daerover by den Raedt gecorrigeert te werden, naer exigentie van saecken.

XXXIX. Ende opdat de voorschreve excessen behoerlijcken mogen werden gerecheert ende de schuldige na meriten gestraft, sal de fiscael van de Generaliteyt naeu letten op de actien van alle de voorschreve persoonen en, soo wanneer hy eenige suspitie sal hebben tegens yemandt van de commisen, klercken, contrerolleurs van de fortificatien ofte eenige andere mindere suppoosten van den Raedt, sal hy sich ter ordonnantie van den Raedt tegens deselve informeren, deselve daghvaerden voor den voorsz. Raed, henlieden maecken haer proces, 't selve instrueren en vervolgen ten definitive ende vorders procederen en doen procederen tot executie van dien.

XL. Ende soo de suspicie valt tegens yemandt van den Raedt, den thesaurier-generael, ontfanger-generael ofte secretaris van den Raedt, sal de fiscael van de Generaliteyt en de fiscael en procureur-generael van de provincie, daer den Raedt resideren sal, te samen, ofte soo de suspicie valt tegens den fiscael van de Generaliteyt, de fiscael van de voorschreve provincie alleen, ter ordonnantie van het hoogste collegie van justitie aldaer, sich tegens de voorsz. persoonen informeren, deselve daghvaerden voor 't voorschreve collegie van justitie, henlieden maecken haer proces, 't selve instrueren en brengen in state van wijse, ende soo de saecke raect den thesaurier-generael of den ontfanger-generael ofte den fiscael of secretaris van den Raed, deselve voor 't voorsz. hoogste collegie van justitie vervolgen ten deffinitive. En soo de saecke raect yemandt van den Raedt, sal het proces, behoerlijcken geïnstrueert zijnde, gesonden werden aen de Staten van de provincien, uyt dewelcke de beklaghde gehouden sal zijn, die aengenomen hebben selver aldaer by de ordinaris justitie te doen termineren, achtervolgende het dispositif van de voorsz. articulen, binnen den tijdt van ses weecken na den ontfangh, ende sullen de sententien, in de voorschreve materie gewesen, volkomen effect sorteren, sonder dat daarvan aen ons sal mogen werden geprovoceert.

XLI. Alle commissien, ordonnantien, decharges, instructien, brieven en depeschen sullen werden gearapheert met den geheelen naem van den raedt praesiderende en, wesende alsoo gearapheert, sullen geteeckent werden by een van de provincien of by yemandt anders van den Raedt; en dit al, in gevalle sulcks, midts de importantie van de saecke, by den Raedt noodig geacht werdt, en voorts by den secretaris van den Raed geteeckent, sonder die te laten komen in handen van anderen ofte met yemant te communiceren dan die van denselven Raedt; en sal den secretaris houden goede en pertinente registeren ofte memoriael-boecken van alle de resolutien en besluuten van de materien en saecken, die gehandelt en beslooten sullen werden in denselven Raedt, ten

minsten die wesen sullen van importantie en notable consideratien, met aenteekeninge van de namen van de præsenten heeren. Ende de saecken en materien beslooten en geresolveert zijnde by gemeene ofte de meeste stemmen, sullen alle die van denselven Rade indifferentelijck, 't zy die præsent ofte absent zijn geweest ofte van een of contrarie opinie, hun gesamenderhandt, sonder eenigh tegenseggen, laten gebruycken tot het goet beleyt, effect ende onderhoudinge van de voorsz. besluyten en resolutien.

XLII. Den voorschreven Raedt, oordeelende noodig de verschrijvinge van de respective bondtgenooten, sal 't selve de vergaderinge van de ordinaris gedeputeerden ter Generaliteyt hebben te communiceren en soodanige beschrijvinge te versoeken, met insertie van de poincten daertoe dienende, ende in cas deselve gecommiteerden sulcks mochten komen te difficulteren, soo werdt den gemelten Raedt geauthoriseert daarvan aen de respective provincien justificatie te doen, met gelijcke insertie van de redenen daertoe dienende, en in cas van comparitie, en sal sulcks niet strecken tot eenige præjuditie van hare privilegien, van buyten hare provincien niet geëvoceert of beschreven te mogen werden.

XLIII. De residentie van den voorsz. Raedt sal, met goetvinden van de ordinaris vergaderinge van de Staten-Generael, gehouden werden in een bequame en verseeckerde plaetse van de Vereenigde Provincien, sonder gehouden te zijn te blijven in seeckere plaetse præcise, maer sullen vergaderen ter plaetse, daer den dienst en het gemeene beste van den lande en bysonder de directie van de saecken van den oorlogh is vereysschende, ende sullen uyt den voorsz. Raedt t'allen tijden, in absentie van eenige deselver in commissie ofte andersints, in loco moeten verblijven ten minsten vijf persoonen uyt verscheyde respective provincien, opdat den dienst van het landt behoorlijck waergenomen werde.

XLIV. De gagien van de raeden werden gelaten ter dispositie van de respective provincien, daeruyt deselve gesonden werden, daermede sy hen sullen moeten contenteren, sonder dat sy eenige extraordinaris kosten tot laste van den lande sullen mogen brengen, anders als de vrachten en convoyen, en verders als by de reglementen, die daerop sullen werden gemaectt, geordonneert sal werden. Ende als een van den Raedt komt te overlijden ofte sijnen staet te verlaten, sal by de provincie, daeruyt die gesteldt is, een ander bequaem persoon, de Staten-Generael aengenaem wesende, genomineert en by de Staten-Generael gecommiteert werden.

XLV. Benefens den voorsz. Raed sal gehouden werden een thesaurier en ontfanger-generael op de gagien, hunlieden toe te voegen.

XLVI. Ende een secretaris op een tractement van acht hondert ponden 's jaers en op alsulcke instructien, als de Staten-Generael, by advis van den Raed, alrede hebben gemaectt ende namaels maecken sullen.

XLVII. De depeschen van de saecken, volgens dese instructie ter dispositie van den voorsz. Raedt staende, sullen werden gedaen: wesende van alsulcke importantie en consideratie, dat voor den oorlogh deselve souden hebben gedepescheert geweest op den naem van de voorige princen deser landen, sullen op den naem ende onder het zegel en contra-zegel en cachet van de Staten-Generael der Vereenighde Nederlanden by advis van den Raedt van State werden uytgegeven by dese onderschrijvinge: Ter ordonnantie van Mijn Heeren de Staten-Generael van de Vereenighde Nederlanden, ter relatie van den Raedt van State derselve.

XLVIII. Ende de depeschen, die van soo groote importantie en consideratie niet en zijn, sullen uytgegeven werden op den naem van den Raedt van State van de Vereenigde Nederlanden, nochtans onder het zegel, contra-zegel en cachet van de Staten voornoemt.

XLIX. Het zegel sal bewaerdt werden by een van de raedtsheeren, daertoe te committeren, die daarvan gehouden sal wesen te verantwoorden, sonder hetselve in yemands handen te laten komen in eeniger manieren; ende sal van alle depeschen en het recht van 't zegel goet register ende contrerolle gehouden en daarvan betaelt werden den taux, by de Staten-Generael geordonneert ofte noch te ordonneren, ende sullen de profijten, daarvan procederende, bekeerdt werden tot betalinge van de officiers van den voorsz. Raedt en andere noodelijcke saecken, tot dispositie van den Raedt.

L. Ende verstaen de gesamentlijcke bontgenoten voorsz., dat, tot conservatie van het

recht van de Vereenighde Landen in 't generael ende particulier, slyeden van hen met dese instructie niet en abdiceren de macht en het recht, om by de Staten-Generael en de Staten van de provincien in 't particulier, elck sooveel hen aengaet, by tijden van noodt ofte als de saecken van den lande sulcks sullen vereysschen, selfs ordre tot dienste van den lande in de saecke, by henlieden ter dispositie van den voorsz. Raedt gesteldt, te mogen stellen en executeren by directie van de saecken van oorloge te water en te lande, met alle hetgeen daeraen kleeft, ende namentlijck mede het doen van de monsteringen, houden van de discipline militaire, straffe van alle excessen, en in alle andere saecken. Verstaen oock, dat alle saecken, den staet, politie ende justitie van de voorschreve landen, steden ende leden van dien, in 't generael en particulier, aengaende, ter dispositie van den Raedt niet expresselijck gesteldt, sullen blijven ter dispositie van de Staten-Generael, de Staten van de particuliere provincien, de magistraten van de steden en andere wettelijke overigheden, elcks in haer reguard, ende sal mede het geven van de patenten aen de burgerhoplieden, soo wanneer deselve in tijdt van noodt, en den dienst van den lande sulcks soude mogen komen te vereysschen, buyten haer eygen steden sullen moeten werden gebruyckt, in de provincien blijven, daer sulcks behoordt, sonder dat den Raedt haer met het geven van soodanige patenten eenighsints sal mogen bemoeien.

LI. Die van den Raedt van State voornoemt sullen ten aenvangh van haer dienst by eede haer expurgeren, dat sy, om denselven dienst te bekomen, niet en hebben gegeven nochte belooft eenigh geldt of geldswaerde of yets anders, hoedanigh hetselve soude mogen zijn, noch sullen geven ofte beloven, directelijck ofte indirectelijck ofte in eeniger manieren, bedenckelijck ofte onbedenckelijck; ende voorts belooven en zweeren, in handen van de Staten-Generael ofte derselver gedeputeerden, te wesen gehouw en getrouw deselve Staten-Generael van de provincien, die in de Unie en by de handthoudinge van de ware Christelijcke Gereformeerde religie sullen blijven, ende sullen by eede renuncieeren van alle particuliere correspondentien, 't zy met de provincien, steden of private en particuliere persoonen, voor sooveel 't selve den gemeenen beste mochte wesen hinderlijck, en dat sonder aensien te nemen op de provincien of steden, daeruyt sy zijn gebooren of verkooren, ofte particulier profijt derselver ofte van yemandt anders, ende alleenlijck voor ooghen sullen houden de eere Gods ende de welvaerd en conservatie der voorsz. landen ende de gemeene saecken; dat sy niet en sullen openbaren de communicatien, deliberatien ofte resolutien, die secreet behooren te blijven, ende dat sy daervan met niemant en sullen spreecken buyten denselven Raedt ende insonderheydt niet met eenige ministers van uytheemsche Koningen, Princen, Republicuen en Staten, in wat geselschappen ofte met wien het zy, tenware met dien van denselven Raede van State apart, gescheyden van alle anderen; item, dat sy niet en sullen ten dienste wesen van yemanden nochte ontfangen ofte genieten van deselve eenige pensioenen; dat sy niet en hebben nochte sullen nemen part of deel, directelijck of indirectelijck, in eenige wercken, die vanwegen het gemeene landt alreede zijn ofte noch sullen werden besteedt, nochte in eenige geestelijke goederen, landen, schorren, slijcken ofte andere domeynen, die vanwegen het gemeene landt zijn verpacht, nochte in eenige convoyen, imposten of andere gemeene middelen, nochte in eenige leveringhe van buspulver, scherp, artillerye, wapenen, koorn, rogge, boter, kaes, bier, haver ofte andere vivres, ammunitie van oorloge ende behoeften, hoedanigh die souden mogen zijn, die tot profijt en tot dienste van de gemeene saecken werden gebruyckt; dat sy niet en sullen koopen of by eenige andere titul overnemen of beleenen eenige ordonnantien, die tot laste van den lande in 't gemeen of van eenige provincien in 't particulier zijn verleendt, door haer selven, hare huysvrouwen, kinderen, familien of door yemant anders, wie het oock soude mogen wesen, of in den koop, overneminghe en beleninge, by anderen gedaen, sullen participeren, directelijck ofte indirectelijck, noch door haer selven, hare huysvrouwen, kinderen, familien of yemant anders alsvooren eenige giften, gaven of geschenken sullen ontfangen, genieten of profiteren van eenige dingen, hoe kleyn die oock souden mogen wesen, oock van eerbare spijsse of dranck, ende dat van yemandt, hetzy van steden, collegien, personagien of particuliere persoonen, die sy weten yets aen den Raed te doen te hebben ofte apparentelijck te sullen verkrijgen, ende

dat soowel vóór- als nadat de saecke afgedaen sal zijn; ende byaldien sy eenige soodanige giften soudén mogen komen te ontfangen van yemandt, die sy namaels soudén vermeenen yets aen den Raedt te doen te hebben, 't welck sy ten tijde van het ontfangen van de gaven niet en soudén hebben geweten, of dat deselve namaels aen den Raedt yets te doen mochten krijgen, dat sy daervan den Raedt kennisse sullen geven en dat sy haer vorder præciselijck sullen reguleeren naer den inhoudt van dese instructie en yder articul van dien en wyders doen, dat goede en getrouwe raeden van State gehouden zijn te doen, en dit alles by provisie.

LII. Ingevalle dese instructie bevonden werdt te hebben eenige duysterheydt ofte dat deselve eenige alteratie, verminderinge ofte vermeerderinge soude vereyssen, sal daerop by gelegentheydt ter vergaderinge van de Staten-Generael, met kennisse en advis van den Raedt, gelet en gedaen werden na behooren.

Aldus gedaen ende in de vergaderinge van de voorschreve Heeren Staten-Generael gearresteert, den achttienden Julii sestienhondert eenenvijftigh.

N.B. *Dat het eenentwintighste articul, beginnende: alle ordonnantien etc., is gedresseert als volght:*

Omme ordonnantien van betalingen in behoorlijcke forme te bekomen, sullen by de respectieve versoeken, ten selven fine aen den Raed gepresenteert, gevoeght moeten werden alle die behoeften, bestecken en andere bescheyden, ter saecke, waeromme deselve respectieve ordonnantien werden begeert, gehoorende; ende sullen deselve, door den gemelden Raed gevisiteert en geëxamineert zijnde, aen des Generaliteyts Reeckenkamer alsoo overgebracht werden, om aldaer oock gevisiteert, geëxamineert en geliquideert te werden en specialijck na te sien, of het landt in de partyen, aldaer ingebracht, gehouden is of niet, vanwaer deselve wederom aen den gemelden Raet sullen gesonden werden, om door deselve alsdan daerop ordonnantie verleendt te werden, welcke ordonnantie by den heere præsiderende, neffens twee andere heeren van denselven Raedt, alle uyt verscheyden provincien, den thesaurier van 't selve collegie, naer voorgaende registratie folio tali, onderteekent sullen werden; 't welck geschiedt zijnde, sullen deselve ordonnantien alsdan met de aengehechte stucken wederom in de voorschreve raedtkamer moeten gebracht werden, om geëxamineert te werden, of deselve volgens ordre van 't landt geheven zijn of niet, en na gedane examinatie aldaer oock geregistreert werden folio tali, ende sullen de ordonnantien van betalinge soodanigh geconditioneert moeten zijn, of sullen daerop geen betalinge door den ontfanger-generael mogen gedaen werden by poene van royeringe.

XXXIX. 18 Maart 1656. *Echtreglement voor de Generaliteit* 1).

I. Alle personen, van wat staet, conditie, gemoet ofte gesintheyt sy zijn, die hen nae de publicatie van desen ten houwelijck willen begeven, sullen ghehouden wesen in persoon, ende ten overstaen van ouders, voochden, bloetverwanten of andere eerlijcke getuygen, te compareren voor de magistraten, commissarisen van de houwelijcksche saecken ofte kerckenraden, soowel in de steden, als ten platten lande, ende aldaer versoeken, dat hen drie houwelijcksche proclamatie gegunt sullen werden.

II. De inschryvinge van de geboden sal gedaen worden by de magistraten, commissarisen van de houwelijcksche saecken ofte kerckenraden, soowel in de steden als ten platten lande, daer de versoekers beyde wonen ofte resideren, ende laetst een jaer ende ses weecken hebben ghewoont ofte geresideert ofte ter plaetse van yders voorsz. wooninge ofte residentie, byaldien syluyden onder verscheyden jurisdictien wonen of resideren.

III. Van wegen het gerechte sullen altijd over de inschryvinge van de geboden moeten staen tenminsten twee van de schepenen, met den secretaris ofte in sijn afwesen, sijn

1) Naar *Groot Placcaetboek van Holland en Zeeland*, II, blz. 2429.

gheswooren substituyt ofte klercq. In de steden sal de inschryvinge van degene, die in de kercke willen trouwen, voor de kerckenraedt moeten gheschieden ofte tenminsten voor den predicant, een ouderlingh ende een diacon; waer geen kerckenraedt en is, alleen voor den predicant; waer geen predicant en is, voor den naebuyrigen predicant, die als dan in loco komen sal, ofte den predicant ofte proponent, die de vacerende plaetse waerneemt, ende dat ten overstaen van den kerckenraedt, ofte eenige van dien. Ende indien daer geen kerckenraedt en is, ten overstaen van twee van de geschickste ende gequalificeerste ingesetenen, zijnde van de Gereformeerde religie.

IV. Geen van de Roomsche geestelickheit of van eenige secte, soo se mogen ghenaeamt zijn, sullen haer onderwinden yemandt in ondertrouw op te nemen, te trouwen ofte hertrouwen, op pene voor de eerste reyse, dat alle de soodanige de plaetse harer wooninge ofte residentie terstont sal worden ontseyt, ende indien sy van het landt eenige alimentatie genieten, dat se de facto daarvan sullen vervallen zijn, ende voor de tweede reyse, dat se uyt ons landt sullen ghebannen worden, sonder daer immermeer weder te mogen in komen, ende soodanige ondertrouwe sal daerenboven nul en van geender waerde zijn, ende niemant hem vervorderen daerop eenige proclamatie ende solemnisatie te doen. Ende die haer by soodanige laten ondertrouwen ofte oock daertoe raet ende daet ghegeven hebben, sullen verbeuren hondert Carolus guldens.

V. De inschryvinge sal altijd, ende alleenlijck worden ghedaen in publicque plaetsen voor de gerechten ofte voor de commissarisen van het houwelijck, op de stadhuysen ofte ter plaetse daer men voortaan het gerechte houden sal, voor de predicanten ofte kerckenraden, in de consistorie ofte kercke, daer men ghewoon is kerckenraedt te houden, op pene van vijftigh guldens.

VI. Die voor de Wet ofte commissarisen voorsz. in de steden, daer des ghebruyckelijck is, ingeschreven werden, sullen gehouden zijn te betalen twee guldens thien stuyvers, sonder eenige afkortinge. Die in de kercke ingeschreven werden, sullen oock de diaconiearmen gedencken, ende sal daertoe een busse in alle kercken zijn, om de aelmoessen daer in te ontfangen ten profyte van de voorz. armen, te distribueren door degeene soo gebruyckelijck is.

VII. De inschryvinge sal in de steden by de gerechten, ofte commissarisen voorsz., ende ten platten lande by de predicanten, in voegen als vooren, maer eens des weecks gheschieden, namentlijck des Saterdaeghs, ende dat nimmermeer voor sonnen opgangh ofte naer sonnen onderganck. Maer in de steden ende plaetsen, daer avondtpredicatie in gebruyck zijn, sal die oock mogen gedaen worden nae de avondtpredicatie.

VIII. Soo wie by nachte ofte ontyde yemandt inschrijft ofte hem ten houwelijcke laet inschryven, sullen verbeuren elck vijftigh guldens, ende soodanige inschryvinge sal nul ende van onwaarden zijn. Indien buyten desen ordinaris dach in de weecke yemandt soeckt ingeschreven te worden, ende daertoe pregnante redenen zijn, waarvan de magistraet ende kerckenraedt respectie elck in den haren sullen oordeelen, soo sullen de leges van de inschryvinge tot profyte van den gerechte ofte de commissarisen ende armen worden verdubbelt. Doch in de kercke sal 't selve gheschieden gratis, met recommandatie van een meerder aelmoesse ten profyte van den armen als vooren.

IX. In de inschryvinge sullen de gecommiteerden van de gerechten ofte de commissarissen, sorghvuldichlijck acht gheven, dat alles sonder lichtveerdigheit, sonder dronckenschap, nuchteren, eerbiedelijck ende in des Heeren vreese toe gae, ende beletten dat voor ende geduyrende de inschryvinge geen stercken dranck gheschoncken ende gedroncken werde, op pene van die contrarie doet, te verbeuren vijf en twintigh guldens.

X. Niemant sal hem vervorderen, hetzy militaire ofte andere, in de steden ofte ten platten lande, de bruydegoms ofte bruyts in het inschrijven ofte trouwen, in het gaen nae den gerechte ofte kercke, ofte in het wederkeeren nae huys, nae te roepen, te schutten of te schatten, 't zy in het gesellen derselve van ofte naer huys, met roers ende die af te schieten, ofte het schencken van sterke wateren, bier ofte wijn, 't zy in 't afvorderen na gedane inschryvingen ofte trouw, van rybieren ofte boxembieren ofte quanselbieren, ofte wat naem soodanige quade ghewoonten ende insolentien mogen hebben, op pene dat alle

degeene, die sulcks doen, voor de eerste reyse verbeuren sullen yeder twaelf gulden, voor de tweede reyse vier en twintigh gulden, voor de derde reyse hondert gulden ende noch arbitralick daerenboven ghestraft. Ende sullen de ouders voor de kinderen, ende de heerschappen ende de officiers voor de knechten, maeghden ende soldaten moeten instaan. Ende indien de bruydegom ofte bruyt, ofte hare vrienden, directelijck ofte indirectelick daertoe yets contribuieren voor, in ofte naer het inschryven ofte trouwen, onder wat pretext het ook zy, soo sullen sy verbeuren vijf en twintig gulden yeder.

XI. In het inschryven sal men neerstigh ondersoeck doen van de contrahenten gewoonlicke namen, toenamen, qualiteyten, woonplaetse, tijdt van residentie ofte wooninge, ouderdom, ofte vrye persoonen zijn, vry van anderen, of se minder- ofte meerderjarigh zijn, ende nae de gelegentheyte van jaren, of de ouders ende vooghden het houwelyck toestaen, ofte, ende hoe nae sy malkanderen bestaen in bloede ofte swagerschap, of se sonder bedwanck, simulatie ende bedroch met malkanderen in den echten staet willen versamelen, of se niet te voorens getrouwt zijn geweest, ende waer, voor wien, ende wat blyck van de aflyvige; voornamentlick sal men letten op de vreemdelingen, ende die in de militie dienen, ende wat meer tot voorkominge van alle beletsel ende wettelijcke inspraecke ordinaris in een welgestelde regeringe ghevraecht pleecht ende behoort te worden, om in voorval van saecken de inschryvinge te accorderen, differeren ofte oock gheheelick af te staen, met kennisse ende goetvinden van de magistraet der plaetse.

XII. Na dit ondersoeck by de gerechten ofte commissarisen ofte in haren name by den secretaris aldus gedaen zijnde, sal men de bruydegom ende bruyt voor het laetste afvragen ofte beyde voor Godt ende haerlieden verklaren alles alsoo te zijn als sy hebben geantwoort, ende voornemens zijn, als de geboden sonder wettelijcke inspraecke of oppositie ghegaen zijn, haer in den echten staet metten eersten te laten bevestigen. Daerop sy beide eyndelick sullen moeten jae seggen.

XIII. De ondersoekingende ende de inschryvinge in manieren voorsz. voltrocken ende alles wel bevonden zijnde, soo sullen de namen, toenamen ende qualiteyten van bruydegom ende bruyt, die se hebben, ende de woon- ofte residentieplaetse aengeteeckent werden in een houwelycxboeck, daertoe by de magistraten ende in de kercken te houden.

XIV. Ende in 't bysonder sullen oock de secretarisen ende predicanten houden een pertinent register van alle voorvallen, soo dagelijcks ontrent d'inschryvingen ende 't gheven van geboden of solemnisatie van houwelycken voorkomen, om alle tijdt te kunnen dienen van bericht, die ende daer 't van noode sal zijn.

XV. De proclamatie van de ondertrouwden sullen gedaen werden op drie achter-eenvolgende Sondagen in de kercken door den predicant, een proponent, ofte oock by beyder afwesen door den voorleser; op het stadthuys ofte ter plaetse van het gerechte, door den secretaris, sijn substituyt oft oock by beyder afwesen door den vorster.

XVI. Ende sal de proclamatie by die van den gerechte voortaan gheschieden met dese woorden: de naevolgende persoonen sullen vergaderen in den houwelycken staet, als N. N. etc. Ende soo yemandt eenige letselen ofte hindernissen, 't zy van bloede, swagerschap ofte voorgaende beloften, waardoor 't houwelyck egeenen voortganck en soude behooren te hebben wil voorwenden, die sal 't selve in tijdts hebben bekent te maecken daer het behoort.

XVII. De kerckelijcke proclamatie sullen soowel gedaen worden in de combinatieplaetse als in de parochiekercken, als de ondertrouwde beyde ofte een van beyden daer woonachtigh zijn, ofte laetst een jaer ende ses weecken gewoont hebben.

XVIII. 't Welck oock sal gevolght worden, indien een van beyden in andere plaetsen, onder desen Staet ghehoorende, woonachtigh is, ofte lest een jaer ende ses weecken gewoont sal hebben. Ende sullen extracten van de gedane inschryvinge debite moeten werden verdoont ende overgelevert, geauthentiseert zijnde met de hant van de secretaris ofte predicanten respective, daer de inschryvinge gedaen is, om alle bedrogh te beter voor te komen.

XIX. Op bloede inspraecke en sal geen predicant ofte secretaris van den gerechte ofte de commissarisen van echtsaecken, de proclamatie mogen opschorten, maer de

opposanten ghewesen worden tot het collegie des magistraets ende hare ordre ende last ghevolgt in het opschorten ofte niet opschorten der geboden.

XX. Ende indien de magistraet verstaet tot opschorting, soo sal deselve het verschil metten eersten, immers ten langhsten binnen veertien dagen daerna, ofte metter min, ofte met uytspreeck afdoen, ende den opposant in 't ongelijck gestelt zijnde, sullen de proclamatiën ende solemnisatie haeren behoorlijcken voortganck hebben, tenzy in cas van appel ofte reformatie, in welcken ghevalle de uytspreecke van hooger rechter sal moeten werden uytgewacht.

XXI. Soo wie ter quader trouwen ende sonder apparent fundament de geboden sal hebben gheschut, sal verbeuren vijftigh guldens ofte meerder, nae gelegentheit van de persoonen, tot profijt van den armen ende daerenboven arbitralijck werden ghecorrigeert, behoudens evenwel parthye geïnteresseerde syne actie van injurie, tegens degeene, die de geboden temerairlijck sal hebben geschut.

XXII. Indien een van beyde der ondertrouwe voor, in ofte nae de proclamatiën d'andere lichtvaerdelijck laet sitten, blyvende ongetrouwt, ofte oock surreptitie met een ander vleeschelijck converserende, ondertrouwende ofte trouwende, sonder blyck, door behoorlijcke rechtvordering van voorgaende beloften ende ondertrouw, wettelick ontslagen te zijn, soo sal de gheïnteresseerde syne parthye ter eerster instantie beklagen, daerby sich d'officier oock ex officio sal voegen, ende die nae uytspreecke bevonden wort lichtvaerdelijck ende malitieuuselijck gehandelt te hebben, sal boven de penen in de beschreven rechten, noch arbitralijck worden gestraft.

XXIII. Wanneer de drie proclamatiën sonder wettelijcke inspraecke ghegaen zijn ende niet eerder, soo sullen de ondertrouwe haer moeten laten in segenen in den echten staet, immers ten langhsten een maent nae de derde proclamatie, tenzy by sieckte ofte andere nootsaekelijckheit, daerop Wy willen dat scherp reguard sal werden ghenomen by de officiers ende gerechten respective.

XXIV. Ende sullen de secretarissen ende predicanten overal gehouden zijn alle vierendeel jaers aan de respective magistraten over te leveren eene lyste van degene, die ongetrouwt blyven sitten, om die tot het trouwen te dwingen ofte te straffen als hier volgt.

XXV. Soo wie langer als een maent nae gedaene proclamatiën ende wettelijcke onverwacht voorval ofte beletsel, daarvan de magistraet respective oordeelen sal, blijft ongetrouwt, hetzy dat se t'samen wonen ende converseren als echte luyden ofte niet, sullen voor de eerste maent elck (tenzy blijcke van de onnooselheit van de eene parthye) verbeuren een mulcte van vijftigh guldens, voor de tweede maent hondert guldens ende in de derde maent een mulcte van twee hondert gulden, ende sooverre sy langer blyven ongetrouwt, sullen sy daertoe nochmaels gerichtelijck worden ghedwongen, ende sy, onwilligh blyvende, sullen voor den tijdt van thien jaren uyt den lande, ghehoorende onder de Generaliteyt, gebannen ofte anders swaerder aen den lyve gestraft, ende bovendien in hare goederen gemulcteert worden nae de qualiteyt van de persoonen, ende de kinderen alsoo geteelt onecht zijn, soo lange sy ongetrouwt blyven.

XXVI. Indien het zijn officiers in de militie, die sullen mette derde maent van haere continuatie vervallen zijn van haer officie dat sy bekleeden. Indien het zijn gemeene soldaten ofte andere gemeene ende geringe luyden, die sullen aen den lyve naer exigentie van saecken worden gestraft.

XXVII. De solemnisatie van 't houwelijck sal ghedaen werden ter plaetse der ghedaene inschryvinge by het gherecht door den secretaris ofte sijn gheswooren substituyt, maer niet door de vorster; in de kerck door een predicant ofte proponent, maer niet door den voorlezer; doch hare ghelegentheit sulcks niet wel konnende toelaten, sal de solemnisatie van 't voorsz. houwelijck elders mogen geschieden, midts blyvende binnen het district van haer Ho. Mog. ofte de geunieerde provincien respective, ende hebbende alvooren ghelicht ende vertoont attestatie van den gerechte ofte kerckenrade, alwaer de drie proclamatiën sonder verhinderung gegaen zijn, ende dat se by commissarisen aengeteekent zijn, mogen gaen trouwen in de kercke of voor het gericht, volgens de ghebruyckelijcke ordre, ende het blyck dat se sullen vertoonen.

XXVIII. Men sal niemandt, van wat qualiteyt hy oock zy, mogen in huys trouwen, ofte in cas van notoire ende grooten noot, daarvan de magistraet ende kerckenraedt elck in den haren voorsichtelick sullen oordeelen, ende dan niet anders als in tegenwoordigheyt van eenige vrienden ende gebuyren, ende leden des magistraets ofte kerckenraedts respectie, ende sal daarvan in de houwelyksche registers pertinente notitie gehouden worden, om alle quade consequentien voor te komen.

XXIX. De solemnisatie des houwelycks sal by de gerechten op Sondagen gheschieden naer de voormiddaeghs-predicatie, ende in de kercken daer geene gecombineerde predicatie zijn, des Sondaeghs naer de middagh- of avondpredicatie, maer ter plaetsen daer de predicanten by combinatie de kercken bedienen, sal de solemnisatie soewel nae de voormiddaeghs- als naemiddaeghs-predicatie gheschieden, opdat niemant buyten syne woonplaetse en behoeft te gaen om ghetrouwt te werden. Sal verder de solemnisatie in de kercken soo dickwils als in de weecke gepredickt wert, mogen gheschieden, uytgenomen op de feest-, bid-, ende danckdagen.

XXX. Die hare proclamatie hebben ghehadt op verscheide plaetsen, sullen eerst moeten brengen genoegsaem blyck, dat se alle drie onverhindert gegaen zijn, eer men haer in den heyligen echten staet in segenen sal, ende sal 't selve oock in het houwelycks register pertinent moeten aengeteeckent, ende blyck te rugge ghebracht werden, dat se volgens soodanige attestatie getrouwt zijn.

XXXI. Die buyten de plaetse harer wooninge ofte residentie ofte daer de geboden gegaen zijn, ghetrouwt mochten zijn, met blyck als vooren, en sullen niet mogen huys houden, noch hun metterwoon in eeniger onser steden, heerlijkheden ende dorpen begeven, voor dat de officiers ende magistraten ghebleecken is, dat se wettelijck getrouwt zijn, 't welck syluyden binnen veerthien dagen nae de voorsz. solemnisatie, in het houwelycks register door den secretaris sullen moeten laten aenteeckenen, op pene van vijf en twintigh guldens, ende voorts van acht dagen tot acht dagen in gelijcke boete, mitsgaders arbitrale correctie te vervallen, so langh syluyden 't gene voorsz. is niet en sullen hebben geeffectueert.

XXXII. Ende vermits de ervarentheyt geleert heeft, dat meermaels de trouwboecken vermist zijn, soo van de gerechten als van de kercken, door den oorlogh, brant, overgaen van plaetsen, oock onachtsaemheyte van goede bewaringe, ofte sloffigheyt van aenteeckenen, sal men terstont nae de gedaene trouwe, den getrouwden (de rijcken op hare kosten, de armen om niet) laten toekomen een trouwbrief in debita forma, om haer t'allen tyden ende in alle ghelegentheyte te kunnen dienen naer behooren.

XXXIII. Het formulier van trouwen sal by de gerechten voorghelesen worden op maniere als hier volghet:

Forme om den houwelycken staet te bevestigen by de magistraten in de steden ende ten platten lande.

Den secretaris spreekt tot den bruydegom: Ghy N.N. bekent hier voor de heeren ende alle de omstanders, dat ghy genomen hebt, ende neemt tot uwe wettige huysvrouwe N.N., hier tegenwoordigh, dewelcke ghy belooft nimmermeer te verlaten, maer dat ghy haer sult de dagen uwes ende haer levens aenhangen, liefhebben ende trouwelijck versorgen ende onderhouden, met haer in alle redelickheyt, vroomigheyt ende eerbaerheyt leven ende huyshouden, ende haer in alle dingen trouwe ende geloof houden, gelijck als een eerlick man betaemt, ende syne huisvrouwe schuldigh is te doen. Belooft ghy dit N.N.? Den bruydegom antwoordt, jae.

Tot de bruyt: Ghy N.N. bekent mede voor de heeren ende alle omstanders, dat ghy genomen hebt ende neemt tot uwen wettelijcken man N.N., hier tegenwoordigh, dien ghy belooft nimmermeer te verlaten, maer dat ghy hem sult de dagen uwes ende sijnes leven aenhangen, ghehoorsamen, dienen ende helpen, in alle rechtelijke ende redelijcke dingen, met hem in alle redelickheyt, vroomigheyt ende eerbaerheyt leven ende huyshouden, ende in alle dingen trouwe ende geloof houden, gelijck eene getrouwe ende eerbare huysvrouwe betaemt, ende haren man schuldigh is te doen. Belooft ghy dit N.N.? De bruyt antwoordt, jae.

De heeren burgemeesters, schepenen ende commissarisen wenschen haer geluck.

XXXIV. Ende opdat de respective gerechten ende kerckenraden te meerder mogen betrachten, dat alles in den echten staet ordentelick ende eerbiedelick toegae, ende een yegelijk gewaarschouwt zy hoe hy hem in het ondertrouwen ende trouwen sal hebben te dragen, soo hebben Wy noch nader in dese naevolgende wetten, statuyten ende ordonnantien onsen wille ende last uytgedruckt, waernaem hem een yegelijk sal hebben te reguleren.

XXXV. Soo yemandt sijn naem, toenaem, qualiteyt, woonplaetse ofte residentieplaetse, voor degene, daer hy in ondertrouwe werdt opgenomen, ter quader trouwen verswijght, verandert ofte vervalscht, die sal arbitralick, oock aen den lyve naer exigentie van saecken, werden gestrafft.

XXXVI. Alle die minderjarigh zijn sullen toonen consent van hare ouders ofte de langhstlevende van dien, ende, by beyder aflyvigheyt, van de voochden ende de naeste bloedtverwanten ter plaetse, daer de coustumen 't consent van deselve voochden ende bloetverwanten vereysschen, ende moet derselver toestemminge blijcken door mondelicke verklaringe ofte in haer afwesen by wettelicke getuygen ende attestatien, sonder welck blyck men de minderjarige namen niet en sal aenteekenen, veel min met de proclamatie voort gaen.

XXXVII. Minderjarige zijn nae de wetten ende costuymen deser landen alle manspersoonen onder de vijftwintigh, ende vrouwspersoonen onder de twintigh jaren, sonder dat van dese plicht van ghehoorsaemheyt aen d'ouders, of de langhstlevende van dien, exempt zijn die eenige ampten in de kercke, policie ofte militie bedienen, veel min die op haer selven wonen ofte haeren eygen kost winnen.

XXXVIII. Die uyt vreemde ende verre plaetsen in de steden ende landen, onder de Generaliteyt ghehoorende, komen te wonen, hetzy meerder- of minderjarige borgers, soldaten, huysluyden ende andere ingesetenen, mans ende vrouwen, ende versoecken ingeschreven ende ghetrouwt te worden respective, gerechten ofte kerckenraeden sullen eerst moeten doen blijcken door gheloofwaardige getuygen, dat se eerlijcke luyden zijn, ter goeder naem ende faem, ende met eedt ofte heyliglick moeten verklaren dat se vrye personen zijn ende mits de ongelegentheydt der plaetsen geen attestatien van haere bloetverwanten ofte voochden, kunnen versoecken ofte bekomen.

XXXIX. Ende indien het militaire persoonen zijn, sullen sy in 't bysonder van haere officiers oock moeten blyck brengen, dat se eerlijcke soldaten zijn ende soveel haer bekend is, met niemant anders ondertrouwt ofte ghetrouwt, 't welck haer de officiers nimmermeer en sullen mogen weygeren ofte sy sullen gehouden zijn van hare weygeringe redenen te geven, waervan het oordeel sal staen by degeene, daer de inschryvinge gedaen wert.

XL. Indien eenige paepsche ouders, voochden ende bloetverwanten der minderjarige, buyten desen Staet ofte onder de Generaliteyt woonende, uyt haet van religie ofte oock andere uyt wreetheyt ofte andersints, weygeren te consenteren in het houwelijck, ende daerover de minderjarige beswaert zijn, soo en sal het evenwel geen commissarisen of predicanten vry staen haer in ondertrou op te nemen ofte sich het oordeel van soodanige voorvallen te onderwinden, maer sullen deselve ter eerster instantie renvoyeren aen de dagelijcksche of ghebeurlijcken rechter, ende die sich by het oordeel van dien beswaert vint, sal daarvan mogen provoceren aen onse Raden van Brabandt ende Vlaenderen respective, die daerover alsdan sal disponeren sulcks als deselve bevinden te behooren. Ende indien de ouders, voochden ofte naeste bloetverwanten in 't ongelijck werden gestelt, so sullen niet alleen de inschryvinge, proclamatie ende solemnisatie haren voortganck hebben, maer oock de ouders aen de minderjarige, op uytsprike als vooren, laten volgen een redelijcke medegave, naer gelegentheydt van hare goederen.

XLI. In matrimoniale saecken geappelleert ofte ghereformeert zijnde, ofte ter eerster instantie by onse Raden van Brabandt ende Vlaenderen respective gebracht zijnde, sullen partyen gehouden wesen deselve sommierlijck by pleydoye te instrueren, omme daerop ghedient te worden soo de Raden bevinden sullen te behooren, soo niet, sullen deselve van acht dagen tot acht dagen worden volschreven ende sal de productie daerinne noodigh hinc inde binnen een maent daernaem moeten werden gedaen, ende voorts by reprochen ende salvatie van acht dagen tot acht dagen worden hinc inde gheschreven, alles op

pene van versteck. Ende sullen die van de Raden ghehouden zijn deselve saecken binnen een maent daernaer te termineren.

XLII. Alle personen, van wat qualiteyt, conditie ofte gesintheyt die mogen zijn, dewelcke sonder voorgaende wettelijke trouwe met malkanderen vleeschelijck converseren, sullen als hoereerders, ende die daerenboven in huyshoudinge ende t'samenwooninghe sich by malkanderen als echte luyden voegen, sullen als concubinarij gestraft ende van malkanderen gestelt worden, sonder dat de minderjarige hiertegen sullen mogen pretexteren, dat syluyden van hare ouders, voochden ofte bloedtverwanten, geen consent om te mogen trouwen en hebben kunnen bekomen.

XLIII. Niemant sal hem vervorderen de sodanige minderjarige te ondertrouwen ofte trouwen, ende die sulcx gedaen sal hebben heymelick ofte in 't openbaer, in huys, in den gerechte ofte in de kercke, tegens die sal den officier daer sulcx gheschiet is, sonder conniventie ofte compositie procederen tot suspensie ofte deportement van sijn ampt, dat hy bekleet, ende voorts tot arbitrale straffe na gelegentheyte van saecken; ende sal sodanige ondertrouwe nul ende van geender waerde zijn.

XLIV. Alle houwelijcksche contracten tusschen minderjarige, 't zy beyde, 't zy een van beyde, in 't heymelick ofte in 't openbaer, ten overstaen van advocaten, secretarissen, notarissen ofte andere publijcque personen, sonder voorweten ende consent als vooren gedaen, sullen oock nul ende van onwaerden zijn, ende de soodanige strafbaer nae arbitragie van de magistraten, ende alle, die daertoe raet ende daet gegeven hebben.

XLV. Sonder dat oock het placet by Keyserlijke Majesteyt gemaect in den jaere 1540, noopende 't contracteren van houwelijcken van personen beneden hare jaren zijnde, ende de pene daerinne begrepen, hiermede wert verandert.

XLVI. Indien eenigh jonghman ofte jonge dochter boven de voorsz. vijftwintigh jaren ende twintigh jaren respectie oudt wesende, ende ouders hebbende, versochte ingeschreven te werden, sonder te doen blijcken van derselver consent, so sullen de magistraten ofte predicanten de ouders van den requirant ofte requirante voor haer ontbieden, ende deselve naer insinuatie binnen acht, ofte ten langsten veertien dagen daeraen, weygerende, ofte in gebreke blyvende te komen, soo sal deselve weygeringe ofte niet comparitie ghehouden werden voor consent, maer indien se compareren, sal men het verschil metter minne ofte met uytspreecke de plano afdoen, waernaer hun parthyen sullen hebben te reguleren, behoudens evenwel oock den gheinteresseerden sijn appel ofte reformatie in cas van beswaernisse.

XLVII. Doch soodanige inspraecke sal niet gelden tegen weduwnaers ende weduwen, ghenomen dat se minderjarigh zijn, alsoo Wy verstaen dat se door het eerste houwelijk geemancipeert, ende haer eygen voocht geworden zijn.

XLVIII. Vorders, dewyle de ervarentheyte leert, dat vele ontydelijck te samen als man ende vrouw huyshouden ofte bruyloft houden; dat oock vele dochters ende jonge weduwen beslapen ende beswangert werden van degeene, met welcke sy daernaer trouwen, ofte vermeynen te trouwen, ofte dat sy oock kraemvrouwen zijn, ofte gheweest zijn, eer se ingeschreven worden ofte trouwen, 't welck veeltijts als een dwangh is voor de ouders, ende gelijk een heymelick raptus, spottelick voor Godes kercken, strydende met het formulier des houwelijcks, ende waeruyt vele verwerringe, quade huishoudinge, verlatingen ende allerhande swarigheden ontstaen tot naedeel van de Republicque, so hebben Wy geordonneert ende gestatueert, ordonneren ende statueren by desen, dat alle degene, jonge dochters ofte weduwen, van welcke notoirlijck blijktt, eer se in ondertrouwen aengetekent ofte getrouwt worden, dat se alreede byeenwoonen als man ende wijf, ofte ontydelicke bruyloften houden ofte van hare toekomende bruydegoms ende mans ghedefloreert ofte beswangert zijn, sullen vervallen in een boete van veertigh guldens, ende sullen de ouders voor hare kinderen, ende vrouwen voor hare dienstmaechden, daertoe raet ofte daet gevende, moeten instaan, doch aen de huyre der soodanige de betalinge der boete mogen afkorten. Ende sullen alle dese boeten half ende half ghedragen worden by de ondertrouwde mans- ende vrouwspersonen, ende sonder eenige detractie, compositie ende conniventie geexecuteert worden.

XLIX. Geen melaetsche sullen immermeer met gesonde personen, die nooit melaets geweest zijn, mogen trouwen, noch oock melaetsche met melaetsche, niet anders als met consent van de magistraten ende buytevaders, daer sulcks mochte voorkomen, op pene van bannissement.

L. Oock geene Christenen, onder Ons gebiedt gehoorende, met eenige joden, mahumetanen nochte heydenen, op pene als voorens.

LI. Geen ghedoopte met ongedoopte sullen in de kerck getrouwt worden, tenzy die eerst gedoopt sullen zijn.

LII. De weduwen onder de vijftigh jaren sullen onderhouden annu luctus, ende binnen de negen maenden na harer mannen doot niet mogen trouwen; maer de weduwen van vijftigh jaren ende daerboven, ende de weduenaers sullen oock de eerbaerheit plaetse gheven, ende soodanige weduwen sullen niet mogen hertrouwen binnen ses maenden, nochte de weduenaers binnen drie maenden, tenware de magistraten om redenen daer van quame te disponeren.

LIII. Geen weduenaer ofte oock weduwe sal nu voortaan ten tweeden houwelick mogen treden, voor ende aeler deselve haere weesen, indien se die hebben, hare goederen elck nae de coustuyme van syne plaetse, ende den rechten genoegh zijnde, sullen hebben bewesen, op pene dat die in gebreecke blijft, hy, ofte sy verbeuren sal het achtste deel van syne ofte hare goederen, ten profyte van hare weesen, boven de boete van de respectie weeskameren of gerechten, daertoe te stellen.

LIV. Ende alsoo volgens de Goddelijcke, natuyrljcke ende beschreven rechten in den H. echten staet, als in een ordeninge Godes, tot eerlijck onderhoudt ende verbreydinge des menschelijcken geslachts ingestelt, tusschen diegeene, die malkanderen in bloede ofte swagerschap te nae zijn bestaende, verboden is houwelijck te contracteren, soo is 't dat Wy de verboden graden, die klaer zijn, hier oock hebben doen uytdrukken, opdat niemant eenige ignorantie en pretendere.

LV. In den eersten, en sullen niet mogen trouwen eenige ascendenten met haere descendenten, te weten ouders ende kinderen, opwaerts ende nederwaerts gaende, in infinitum.

LVI. Insgelijcx niet broeders met haere susters, 't zy van vollen ofte halven bedde.

LVII. Oock geene oomen met hare nichten, dat is met hare broeders- ofte susterskinderen ofte kintskinderen ende descendenten, noch insgelijcks de moeyen met hare neven, dat is met hare broeders ofte susters soonen, nochte kintskinderen ofte descendenten, in infinitum, alsoo oomen ende moeyen ten respecte van haere voorsz. nichten ende neven zijn staende in plaetse van vader en moeder.

LVIII. Ende wat aengaet de graden van affiniteyt ende swagerschap, alsoo den bandt des houwelijcks door de ghemeenschap des beddens, ende vleeschelijcke conversatie, soo naeuwe vereeninge veroorsaect, dat man ende wijf maer een en sijn, soo verbieden Wy insgelijcx, dat geen man met de bloedverwanten ofte magen van syne overleden huysvrouwe, noch geene vrouwe met de bloedverwanten ofte magen van haere overleden man, denselven man ende vrouwen binnen de voorsz. uytgedruckte graden bestaende, sullen trouwen.

LIX. Namentlijck geen man en mach trouwen met sijn schoondochter, dat is met de naegelatene weduwe synes soons ofte dochters sone, ende soo nederwaerts, ofte geen weduwe eeniger syner descendenten, gelijk oock egeene vrouwe trouwen en mach met hare schoonsone, dat is met de man van haer overleden dochter, noch met de man van haers soons ofte dochters dochter, ende alsoo vervolgens met egeene man, gheweest hebbende van eenige harer descendenten.

LX. Insgelijcks egeen man mach trouwen met sijn stiefdochter syner huysvrouwe, dat is met de voordochter syner huysvrouwe, nochte met eenige van deselve syner voordochters descendenten, gelijk oock egeene vrouwe en mach trouwen met hare stiefsoon, dat is met den voorsoon van haeren overleden man, nochte met eenige descendenten van deselve hare stiefsoon.

LXI. Insgelijcks egeen man en mach trouwen de nagelatene weduwe van synen overleden broeder, noch egeene vrouwe den man van haeren overleden suster, hetzy de broeder ofte suster van heel ofte halve bedde geweest zijn.

LXII. Hierenboven en mogen niet trouwen de man met de weduwe van synen neve, dat is met de weduwe van syne broeders ofte susters soone, noch met de weduwe van eenige syner broeders ofte susters descendenten, gelijk oock egeene vrouwe trouwen mach met de naegelatene man van hare nichte, dat is met de weduenaer van hare broeders ofte susters descendenten.

LXIII. Geen behoudt oom mach trouwen met sijn behoudt nichte ende geen behoudt moeye mach trouwen met hare behoudt neve, dat is geen weduenaer mach trouwen met de dochter van sijns overleden vrouwe heel ofte halve suster, ende geene weduwe en mach trouwen met de soone van haer overledene mans heel ofte halve broeder, 't zy uyt het eerste houwelijck kinderen zijn of niet.

LXIV. Door deselve analogie verbieden Wy alle houwelijcken tusschen persoonen, daer de eene met des anderen bloetvrienden in soodanige verboden graden te voorens vleeschelijck in onecht heeft geconverseert, dat niemandt en mach trouwen sijns ooms concubyne, ende wat meer dergelijcke incestueuse voorvallen mach voorkomen.

LXV. Ende Wy verklaren by desen nul ende van geender waerden, ende niet te mogen bestaan ofte sullen worden gecontraheert de houwelijcken, die in dusdanigen verboden graden zijn.

LXVI. Ende die dies niettegenstaende in houwelijck surreptitie mochten komen te treden ofte oock ongetrouwt met malkanderen in bloedschanden leven, sullen daerover sonder verdrach ofte dissimulatie ghestraft worden aen lijf ende goet, ende met alle penen, in de Goddelijcke ende beschreven rechten jegens de incestueusen ende bloetschenders gestatueert.

LXVII. Sonder dat de officiers ofte eeniger onser magistraten, hun sullen onderwinden eenige legitimatie, dispensatie ofte compositie over haer ofte hare onechte kinderen te verleenen ofte te vergunnen, ende soo eenige soodanige by haerlyuden verkregen ofte vergunt zijn, verklaren Wy die voor nul ende van onwaerden.

LXVIII. Soo wie oock soodanige incestueuse persoonen met voordacht onderstaet te trouwen ofte te ondertrouwen, ofte daertoe aenleydinge, raet ende daet geeft, sal niet alleen van sijn officie, indien hy eenige heeft, ontset, maer oock daerover gestraft worden arbitralick ende naer exigentie van saecken.

LXIX. Indien onse onderhoorige buyten 's landts hetselve doen, sullen sy, wederkerende onder ons ressort, evenwel als bloetschenders worden gestraft.

LXX. Ende alsoo in 't aengaen van den echten staet bysonderlijck dient gelet, dat deselve geschiede sonder confusie der voorsz. graden, waerdoor groote swarigheden in de successien ende andersints rysen, soo ordonneren ende statueren Wy mits desen, dat indien yemandt versoect ondertrouwt ende getrouwt te worden, in diergelijcke voorvallen, raekende de eerbaerheit ende confusie der graden, ende dat de gerechten, commissarissen ofte kerckenraden, daer hetselve voorkomt, mochten twijffelen of dienaengaende by de voorsz. articulen is gestatueert ofte niet, dat syluyden 't selve onse Raden van Brabandt ende Vlaenderen respective sullen aengeven, middelerwylen de ondertrouwde ende de proclamien surcherende, totdat die met kennisse van saecken by haer toegelaten ofte gheweygert sal worden, sooals nae de Goddelijcke ende civile rechten bevonden wort te behooren, waernaer sich een yegelijck sal hebben te reguleren.

LXXI. Vorders omdat Wy oock in ervaringe ghekomen zijn, dat het landt, onder de Generaliteyt resorterende, vervult is met boelschappen, hoereryen, overspeelen, lichtvaerdige 'tsamen- ende deurlooppingen door kinderen, in weerwil, spijt ende tot groote droefheit van vrome ende sorghvuldige ouders ende voochden, oock met moetwillige verlatingen, wrevelige huyshoudingen, schofferingen ende andere oneerbaerheden, tot groote kleynachtige van de publijcque autoriteyt ende verswaringe van den toorn Godts over desen Staet, soo hebben Wy geordonneert ende ghestatueert, ordonneren ende statueren midts desen:

LXXII. Dat niemant hem sal vervorderen nae de publicatie van deses in concubinaetschap ende boelschap te leven, ende (die) daerby concubynen houden, kinderen ofte geene daerby hebbende, ende daerby inwoonende ofte niet, sullen verbeuren hondert gulden,

ende daerenboven deselfde terstond trouwen, volgens dit Ons reglement, ofte verlaten, sonder immermeer wederom met haer te converseeren, voor ende aleer dat se wettelijcken ondertrouwt ende ghetrouwt sullen zijn, op pene van gestraft te worden als openbare hoereerders ende terstont te werden gepriveert, oock hare beneficien, tractementen, pensioenen ende officien, indien se eenige hebben. Ende indien se in sodanige concubinaetschap persisteren, sullen sy oock daerenboven tien jaren openbaerlijck uyt dese landen werden ghebannen, indien het persoonen zijn die geen goet en hebben, die sullen gestraft werden naer exigentie van saccken. Gelijkke straffe ende pene sullen alle concubynen, die hare boelen terstont niet en verlaten ofte daarmede niet en trouwen, naer qualiteyt van persoonen ende goederen onderworpen zijn, ende dat oock sonder eenige conniventie, dissimulatie ofte compositie.

LXXIII. Wy belasten oock alle officiers ende magistraten in de steden ende dorpen, ende ten opsichte van de militie op de schantsen ende forten alle commandeurs, terstont nae publicatie deses, alle bordeelen, hoerhuysen, mot- ende ravothuysen te weeren, te verstooren ende uyt te roeyen, oock geene van dien immermeer te tollereren.

LXXIV. Die bevonden wert eenige hoerhuysen op te houden ofte hem te gheneefen met koppelerye ende hoererye te beschicken, sullen na exigentie van saecken aen den lyfe gestraft werden.

LXXV. Is 't vader, moeder, broeder, suster, oom, moeye, momber ofte curator, die alsoo sijn dochter, suster, nichte ofte neve hadde ghelevert, ofte soo die koppelerye streckt tot overspel, sulcke sullen aen den lyve, nae exigentie ende bevindinge, selfs metter doot gestraft werden.

LXXVI. De hoeren ende hoerejagers sal men vangen, ende voor de eerste reyse tot discretie van den rechter te water ende te broodt setten, ende voor de tweede reyse bannen, geesselen ofte swaerder straffen, tot arbitragie als vooren.

LXXVII. Die sijn huys met voorwetens aen bordeelhouders verhuurt, sal 't eerste jaer verbeuren sijn huyshuur, voor de tweede reyse in gelijkke boete vervallen, ende daerenboven noch arbitralijck werden gecorrigeert.

LXXVIII. Die in sijn eygen huys bordeel houdt, sal, voor de eerste reyse daerop bevonden zijnde, vervallen in een boete van hondert gulden, voor de tweede reyse gegeesselt ende gebannen werden.

LXXIX. Sooverre een gehouden ofte ongehouden man by confesie ofte convictie bevonden wert overspel te bedryven met een gehouden vrouwspersoone, sullen beyde die man ende die vrouwe met eeuwich bannissement ende confiscatie van een gedeelte van hare goederen ter dispositie van den rechter gestraft werden.

LXXX. Maer is 't overspel begaen by een ghetrouwt man met eene ongetrouwde vrouw, soo sal de man als eereeloos ende meyneedigh metterdaet sijn officie ende staet verbeuren, indien hy eenige heeft ende waer hy die onder onsen landen heeft, ende voorts incapabel verklaert werden, om eenige staet ofte officie onder ons gebiedt te mogen bedienen, ende noch gecondemneert werden in de boete voor de eerste reyse van hondert gulden, ende, daerinne hem wederom vergrijpende, in een boete van driehondert gulden, ende voorts naer exigentie van saecken by bannissement oft anders gestraft werden.

LXXXI. Ende sal de ongehoude vrouwe, sulcks ghedelinqueert hebbende, voor de eerste reyse te water ende te broot geset werden den tijdt van een maent, ende indien se andermael bevonden is sulcks te plegen, voor den tijdt van vijftigh jaren uyt den lande gebannen werden.

LXXXII. Ende dat al onvermindert alsulcken recht als de geoffenseerde parthye, 't zy man ofte vrouw, jegens de overspeelders ofte overspeelster competeert, soo tot scheydinge van 't houwelijck als andersints nae rechten, ende dat alleen voor de gerechten respectie daer sulcks mochte voorvallen.

LXXXIII. Geen overspeelder ofte overspeelderse sal mogen trouwen ofte nae de doot van de onschuldige partye, ofte nae des selfs wettelijck hertrouwen, met de persoon, daarmede hy ofte sy by het leven ofte voor het hertrouwen van de onschuldige partye vleeschelick geconverseert heeft.

LXXXIV. Die twee vrouwen ofte mans, beyde noch levende, trouwen, sullen gestraft worden nae Keiserlijke wetten; soo yemandt mette tweede sich vermengt, d'eerste noch levende, sal openbaerlick aen den lijve, andere ten exempel, sonder coniventie gestraft werden.

LXXXV. Ende dewyle seer in 't landt toeneemt de ontvoeringe van vrouwspersonen, sonder dat daerover straffe gedaen wort, ende de penen, daertoe staende, den inwoonderen ten meerendeel zijn onbekent, soo ordonneren ende statueren Wy by desen:

Dat wie eenigh vrouwspersoon, ghetrouwt ofte ongetrouwt, hare man, ouders ofte voogden ontvoert, ghestraft sal werden aen den lyve naer exigentie van saken, selfs oock metter doot.

Ende of 't gebeurde, 't zy door de voorvluchtigheyt van den ontvoerder ofte andersints, dat deselve pene tegens hem niet en konde werden geexecuteert, ende dat hij ghedyrende syne absentie met deselve vrouwe quame te trouwen, dat die trouwe nul ende van geender waerde sal zijn, noch eenigh effect van wettelick houwelick genieten, alwaer 't dat de ouders ofte voochden daerinne naemaels condescendeerden.

Dat oock alle diegene, die kennisse hebben van de ontvoeringe, ende daertoe met raet ende daet zijn behulpigh gheweest, naer exigentie aen den lyve ghestraft sullen werden, ende verstaen oock by desen in vigeur te blyven alle de straffen ende penen in de Keyserlijke ende beschrevene rechten, midtsgaders by de blyde inkomsten van den Hertoch van Brabandt tegens alderhande bloetschanden, sodomye, schaken van vrouwspersonen, deselve te verkrachten, ende diergelijcke gequalificeerde hoererye gestatueert.

LXXXVI. Die een eerbare jonge dochter, minder- ofte meerderjarigh zijnde, met schoone woorden van trouwbeloften ofte andersints, yets wijs maect, deselve verleyt, ende door de byslaep in hare eere krenckt ende defloreert, is se gehouden te doteren nae hare qualiteyt (indien hy se niet en trouwt) tot arbitrage des rechters, ende tot breucke te betalen hondert guldens. Ende indien hy in voegen als vooren sulcx meermaels aen andere eerbare dochters doet, sal van sijn alimentatie, benecie ofte officie, indien hy eenige heeft, vervallen zijn, ende oock nae gelegentheyt van personnen ende saecken arbitralijck ende naer exigentie gestraft werden.

LXXXVII. Ende alsoo Wy bevinden, dat in onse landen van Brabandt ende Vlaenderen respective, van veelderhande quartieren onechte kinderen ende overwonnen bastaerden ofte die in bloetschanden gheteelt zijn, by de huysluyden ofte andere werden besteeft ende deselfde oock dickwils om een kleyn gelt uytgekocht, om die voor altijd te onderhouden, ende als voor haere kinderen te adopteren, waerdoor de echte kinderen ende mettertijdt de Regieringe groot ongelijck gheschiet, onse landen met bastaerden ende hoerekinderen worden vervult, ende deselvige, tot hare jaren komende, mede nevens anderen tot eenige ampten, alsof het echte kinderen waren, souden kunnen worden ghebruyckt, soo verbieden Wy alle ingesetenen onser landen eenige soodanige kinderen voortaan in- ofte aen te nemen, sonder alvorens 't selve de wet haerder plaetse bekent gemaeckt, ende haer consent daerover met schriftelijke acte verkregen te hebben, ende sullen de gerechten nimmermeer toestaen, dat yemant hem laet uytkoopen om die altoos te houden ende op te brengen, ende daerenboven op kosten van de besteders ofte van degeene, die de bastaerden aennemen, pertinente notitie in een bysonder boeck doen houden van de contracten, die ghemaect worden, ende den tijt hoe lange, den prijs waervoor, ende wie de ouders, wie de besteders zijn, waer vandaen, ende vooral genoeghsame cautie doen stellen, dat se tot laste niet en sullen komen van de gemeente ofte de armen, ende wat voorts tot verseeckeringe dient, ende vooral sullen sy sorge dragen, dat, de aenbestede tijt geexpireert zijnde, terstont de kinderen terugge werden gesonden ter plaetse, daer se vandaen ghekomen zijn, op pene voor degene, die tegen dese onse ordre sullen bastaerden aennemen, van vijftigh guldens, ende zijn het geringe luyden, van arbitrale correctie.

LXXXVIII. Ende om te meerder dese ontuchtigheden te ontdecken, tegen te gaen ende die te straffen, soo belasten Wy oock alle de magistraten, onder ons gebiedt staende, dat se alle vroetvrouwen sullen beeedigen (haer den eedt wel beduydende) van binnen vierentwintich uyren nae de geboorte eeniger bastaertkinderen, deselve aen haer te moeten aenbrengen, de naem ende de wooninge des moeders, opdat d'officieren der plaetse na

qualificatie der bastaerdye tegens soodanige procederen, als by ons hier gheordonneert is ofte de ghemeene rechten mede brengen, ende sal daarvan oock in 't selfde voor ghenoomt boeck tot koste als vooren notitie gehouden worden.

LXXXIX. Ende sal in alle de incestueuse overspelingen ende diergelijcke hoereryen, preventie van hooge ende lage justicie, daertoe ghequalificeert ofte geauthoriseert zijnde, plaetse hebben.

XC. Soo wie om billicke oorsaecken ofte om syne affairen te verrichten, in verre landen ghetogen zijnde, een lange tijdt door kranckheyt, gevancknisse ofte ander voorval alsoo uytblijft, dat men van hem niet en kan vernemen, sal de verlatene, sonder te hertrouwen, na de gemeene rechten afwachten den tijdt van vijf jaren, ende na die tijdt sal sulcks by de gerechten aen de soodanige, nae ghenomene informatie, mogen toegestaen worden.

XCI. Soo wie sijn echtgenoot lichtveerdelijck ofte malitiuselick verlaet ofte uyt onlijtsaemheyt van den houwelijcxbant aftreet, doorgaet ende sijn portuyr laet sitten, met voornemen, om tot sijn echtgenoot niet weder te keeren, die stelt de onschuldige vry om te hertrouwen. Ende mach de onschuldige partye, als te vergeefs ende langh genoeg alle middelen tot wederomkominge des verlaters aengewent zijnde, daerover klagen, elck aen de hooftbancken, daeronder hy ofte sy ghehoort, dewelcke nae rijp ondersoek ende ghe-noeghsaem blick van den tijt ende malitiusheyt der verlatinge, ende nae voorgaende indaginge des verlaters, soo en daer 't behoort, aen de onschuldige het hertrouwen sullen mogen toestaen, ende sal daerenboven soodanige verlater uyt onsen landen voor altijd gebannen worden.

XCII. Alle boose conversatie ende bitterheyt, welcke dickwils den gront leyt tot verlatinge ende wechlooppingen van malkanderen, sal nae de kennisse van saecken by preventie van hooge ende lage justitie, daertoe gequalificeert ofte geauthoriseert zijnde, ernstelijck worden gestraft met geltboeten, gevancknisse ende andersints nae rechten, sonder dat de jeucht ofte gemeene man met geraes ofte complotterye ofte eenige handdadigheyt, onder den naam van de beer te jagen of andersins eenige insolentien tegens soodanige sullen plegen, op pene als seditieuse gestraft te worden, ende sullen de ouders voor haere kinderen, de meesters voor hare knechts moeten instaan. Indien de domestijcque onlusten te hoogh gaen ende te langh duyren, ende de aengewende gherechtelijcke middelen niet en helpen, soo sullen wel de gerechten mogen verstaen tot scheidinge van bedde, tafel ende bywooninge, maer niet van de echtbandt, ende oock niet anders als met oogemerck om parthyen altydt wederom te vereenigen.

XCIII. Voort, vermits in de houwelijcxe saecken met den aenkleven van dien, vele casus doorgaens voorkomen, die hierinne niet uytgedrukt en zijn, soo ordonneren ende statueren Wy by desen, dat alle soodanige voorvallen, de kerckenraden voorkomende, by deselve daarvan kennisse sullen doen aen de respectie magistraten, omme daerinne te voorsien, ende, by hen daerinne swarigheyt bevonden werdende, dat se deselve voorvallen sullen brengen aen de respectie hooftbancken, ofte oock aen onse Raden van Brabantt ende Vlaenderen respectie, na welckers oordeel ende uytsprecke een yegelijck sich voortaan sal hebben te reguleren.

XCIV. Ende opdat te beter dese echtordre mach onderhouden worden, soo belasten Wy dat in alle gerechten ende secretaryen, consistoriale ende classicale vergaderingen, alijt een ofte meer exemplaren sullen by de hant zijn.

XCV. Ende sal dit reglement eens jaerlijcks voor den volcke gepubliceert worden.

Sullende van de boeten ende breucken, procederende uyt de contraventie van het jegenwoordigh reglement, geappliceert werden een derdepart ten behoeve van den officier, die de calange sal hebben gedaen, het tweede derdepart ten behoeve van den aenbrenger, ende het resterende derdepart tot profijte van den armen ter plaetse, daer de contraventie sal wesen begaen.

Behoudende haer Hoogh Mogende t'allen tijden aen haer de interpretatie, vermeerderinge

ende verminderinge van dit echtreglement t'haerder discretie ende goetvinden, naer gelegentheyten van tyden ende saecken.

Aldus ghedaen ende gearresteert ter vergaderinge van de hooghgemelte Staten-Generael in 's Graven-Hage, op den achthienden Martij sestienhondert sesenvijftigh. Was gearapheert, Jacob Veth, ^{vt.} Onder stont, ter ordonnantie van deselve. Geteeckent, N. Ruysch. Zijnde op 't spatium ghedruckt het cachet derselver Heeren Staten, in rooden wassche.

XL. 30 September 1656. *Resolutie van Holland over de verhouding van filosofie en theologie*¹⁾.

De Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, rypelijck ende aendachtelijck overwogen hebbende seecker gravamen, by de classe van 's Gravenhage op den acht en twintichsten April deses loopende jaers geformeert ende jegens de jonghst-gehoudene ordinaris Synode van Zuydt-Hollandt uytgeschreven, daerby in bedencken werdt gesteldt, of de gemelte Christelijcke Synodus niet geraden ende oock nodich soude vinden op bequame middelen te dencken, dewelcke dienstich souden zijn, om dat onwaerschijnlijk ende onschriftmaticch drijven ende schrijven, dat by 't voorsz. gravamen genoteert werdt soo vinnich aen te gaen, metten eersten te steuyten, ten eynde de eygenschap ende kracht van de Heylige Schriftuyre niet verder en werde gekrenckt, de leeraers ende professoren van een ende deselve of verscheyden academien ende hoogeschoolen in verdeeltheden ghetrocken, de jonge studenten in sulcke meyninge gevoedet ende Godes kercke t'hans of morgen met deselve niet versuyrt, de vrome meerder bedroeft ende hare weder-parthyen de mond tot vreughde ende tot lasteren geopent werde; oock daer benevens gelet op de naedere resolutie des gemelten classis, in date den derden Julij lestleden, tot verklaringhe ofte illucidatie van 't voorgheroerde gravamen genomen, daerby de meer-gemelte classe betuygt noyt gedachten tot præjuditie van de liberteyt in 't filosofieren of het ooge op d'een ofte d'ander in 't particulier ghehadt te hebben, maer alleen noodich gheacht te vigileren, dat de principien, die van veelen met hevigheyt worden gedreven, niet en worden gheappliceert op de theologie, tot præjuditie van deselve ofte krenckinghe van de kracht der Heylige Schriftuyre; ende daerop gehoort eerst de consideratien van de heeren curateuren van de universiteyt tot Leyden ende borgemeesteren derselver stede, die daerop hadden ingenomen het bericht van den rector ende andere ledematen, constituerende den senaet van de gemelte universiteit, ende vervolgens mede het advis der professoren van de theologische faculteyt in deselve universiteyt, alles in gevolge ende tot voldoeninge van Haer Edele Groot Mog. successive resolutien in dates den veerthienden, twintichsten ende vijf en twintichsten Julij voorschreven; oock regardt genomen op den brief van dancksegginge ende aanmaninge, by die van de voorschreve Zuyt-Hollantsche Synodus op den acht en twintichsten derselver maendt over het voorgeroerde subject aen Haer Edele Groot Mog. gheschreven: hebben, naer rijpe deliberatie ende communicatien daerop ghehouden, noodich gheacht door behoorlijcke wegen ende middelen te voorsien, dat door de liberteyt van filosofieren ofte 't misbruyck van dien de ware theologie ende de Heylige Schriftuyre niet gekrenckt en werde, ende ten dien fine verklaert, geordonneert, ende gestatueert, ghelijck Haer Edele Groot Mog. by eenparige advisen van alle de leden verklaren, ordonneren ende statueren by desen, dat, nademaal alle faculteyten ende scientien, ende sulcks mede de theologie ende filosofie, hebben haer eygene ende gesette palen ende limiten, binnen dewelcke deselve respectelijck, om alle confusie te vermijden, moeten werden gecontinueert, sonder d'een in d'andere in te schrijden, derhalven de welgemelte heeren curateuren ende borgemeesteren der voorschreve stede sal werden gelast

¹⁾ Naar *Resolutiën van Consideratie* — genomen zedert den aanvangh der bedieninghe van den Heer Johan de Witt, blz. 273. Cf. P. C. Molhuysen, *Bronnen tot de Geschiedenis der Leidsche Universiteit*, III, blz. 55*.

ende geordonneert, gelijk henluyden gelast ende geordonneert werdt by desen, sorghvuldichlijck te letten ende te precaveren aen de eene zijde, dat de materien ende quæstien, die de theologie eygen zijn ende alleen door openbaringe uyt Godes Heylige Woordt bekendt werden, als t'eenemael onderscheyden van die quæstien, die uyt de natuyre door de reden kunnen ende moeten ondersocht ende gheweten werden, den theologen alleen werden gelaten, sonder dat anderen, ende namentlijck mede niet de filosofhen, in lessen ende disputatien haer deselve eenichsints komen aen te matigen, ende aen de andere zijde, dat de materien ende quæstien, die de filosofie eygen zijn, ende principelijck door 't gebruyck van de natuyrlijcke reden ende de rechte conduicte ofte applicatie van deselve bekent ende gheresolveert kunnen werden, insgelijcks mede den filosofhen alleen gelaten ende door de theologen of anderen in haer lessen ofte disputatien niet verhandelt werden; edoch dewijle ontrent de theologische materien veele termen ende expressien gebruyckelijck zijn, die uyt andere scientien ende wetenschappen ontleent werden ende in veele dingen geen kleyne openinge of licht geven kunnen, dat de filosofhen, die d'onderwijsinge van de kracht ende 't recht verstant van soodanighe termen ende expressien incumbert, daerdoor geene occasie mogen nemen, om de theologische materien selfs te verhandelen, maer sich tevreden houden soodanige termen, regulen, canones ende distinctien te verklaren, midtsgaders het ghebruyck daervan door exempelen, soo in jure ende medicina, alsoock in de Heylige Schriftuyre ende der deftighste ende meest van allen aengenomene theologen schriften, doch met voorsichtige matigheydt aen te wijzen, soo nochtans, dat oock den theologen vry staet de theologische materien sonder die termen ende philosophische expressien alderbest ende eenvoudighst uit de Heylige Schriftuyre naer vereysch ende de nature der saecke uyt te drucken; ende wat belanght die materien, die, hoewel sy mede behooren tot het geloove, nochtans oock uyt de natuyrlijcke reden kunnen ondersocht ende gheweten worden, dat daerinne wel onderscheyden werde 't geene Godts woordt daervan leert (ten welcken aensien sy zijn het object ofte voorwerp van 't geloove) van 't gene de menschelijcke reden daervan kan naervorschen, opdat die dingen door de filosofhen niet op die wijze nochte soo breedt en werden verhandelt als wel van de theologen geschiet met bewijsen uyt de Heylige Schriftuyre, uytlegginge van texten, wederlegginge van oude ende hedendaechsche ketteryen &c., verstaen Haer Edele Gr. Mog., dat, alhoewel die dingen, die Godt in sijn woordt van sich selven ende eenige sijner wercken geopenbaert heeft, oock uyt de natuyre d'eene wel meer als d'andere kunnen bekendt worden, deselve nochtans veel eerder, lichter, seeckerder ende veyliger uyt Godts woordt selfs kunnen verstaen ende begreepen worden als door ende uytte natuyrlijcke reden; ende byaldien eenige questien mochten voorvallen, tegens dewelcke de Heylige Schriftuyre als tegenstrijdich soude kunnen ingevoert werden, dat alsdan de philosophi sich niet en sullen onderwinden de Heylige Schriftuyre uyt te leggen naer hare principien, maer bovenal voor den oppersten regel houden, dat 't gene den menschen van Godt de Heere door de Heylige Schriftuyre is geopenbaert, als 't alderseeckerste, voor vast ende indubitabel gehouden moet werden, ende of wel het natuyrlijcke licht ofte de menschelijcke reden, hoe klaer ofte evident deselve oock soude mogen wesen, mochte schijnen yets anders te dicteren, dat men niettemin meerder geloof aen de Goddelijcke authorityt alleen als aen 't menschelijk oordeel heeft te attribueren ende dat dienvolgens de philosophi haer van soodanige saecken, die tegen de Heylige Schriftuyre strijden, sullen afhouden, om die te verdedigen of voort te zetten; dat men oock, om vrede ende gerustheydts wille, de philosophemata, die, uyt de filosofie van D: Cartesius getrocken, nu ter tijdt by eenigen offensie geven, sal naerlaten voort te setten; ende ten eynde 't effect ofte de executie van de voorsz generale positiven des te beter ende seeckerder moge werden bekomen, dat derhalven mede de meergemelte heeren curateuren ende borgemeesteren der voorsz. stede sal werden belast ende bevoolen, gelijk henluyden belast ende bevoolen werdt by desen, sooveel in haer is, te besorgen, dat de philosophi de voor-geroerde vryheydt niet en komen te misbruycken tot quetsinge van de liefde ende vrundtschap, die tusschen de professoren onderlingh als leden van een ende 't selve lichaem behoorde te wesen, maer dat syluyden voortaan in goedt ende onderlingh

verstandt met elkanderen mogen leven, geen dingh doende door twistinge ofte ydele eere, den anderen niet tergende ofte beroepende, daer syluyden van ééne opinie zijn, naer 'denselven regel wandelende, ende daer sy anders in gevoelen, malkanderen verdragende, bereydt zijnde, oock daerin d'een van d'ander te leeren ende alsoo in 't ondersoeken van alles het goede alleen te behouden; dat sy dienvolgende in hare lessen ende disputatien haer sorghvuldichlijck onthouden van alle invectiven ende alle directe ofte indirecte benamingen van d'een of d'ander parthye, tevreden zijnde, dat sy, 't gene sy oordeelen de waarheydt te wesen, eenvoudichlijck voorstellen, omme in dier voegen alle factie ende schijn van secte te voorkomen; ende opdat alsoo blijcke, dat sy in alle hare actien niet anders voor en hebben als de ondersoeking van de waarheydt ende d'ontdeckinge ofte uytvindinge van de eygenscapen ende ware oorsaecken der dingen, voornamentlijck, dat sy in hare disputen ende colloralien sich abstinieren van alle odieuse sugillatien, convitien ende exaggeratien van des eenes of des anderen gevoelen, geene bitterheydt in desen gebruyckende of door hatelijcke consequentien d'een d'ander beswarende ofte oock yets met opseth stellende, 't welck sy voorshands weten den anderen aenstootelijck te sullen wesen; doende sy heeren curateuren ende burgemeesteren voorsz. tot meerder seeckerheydt van 't gene voorsz. staet, de professores, soo theologiae als philosophiae, aen henluyden met handtastinge op haren eedt beloven, dat syluyden respectivelijck haer naer alle 't gene voorsz. staet, preciselijck sullen reguleren, ende in gevalle yemandt desniet-tegenstaende naermaels bevonden mochte worden de voorsz. gedane belofte te hebben gecontravenieert, denselven casserende, ten minsten suspenderende van sijnen staet ofte professie, alles in dien verstande, dat, byaldien hier naemaels yemandt over 't gene voorsz. is, eenige klachten mochten hebben tegens een anderen in te brengen, dat hy deselve den rector in der tijdt sal gehouden zijn te openen, ten eynde deselve, ofte alleen of met assesseuren ofte met den senaet of, soo de noodt sulcks vereysschen sal, met d'opgamelte heeren curateuren ende burgemeesteren, sulcks in deliberatie leggen ende ten besten van de Universiteyt afdoen moge; dan opdat door 't gene voorsz. is ofte door de voorgeroerde vryheydt in 't filosofieren niemant sich moge komen te imagineren daermede van de decreten ende resolutien der meergemelte heeren curateuren ende burgemeesteren ofte van de publijcke ende gerecipieerde maniere van doceren gedispenseert ofte geëximeert te wesen, soo verklaren Haer Edele Groot Mog. oock midts desen door yets van 't gunt voorsz. staet, ende in specie door 't geene aengaende de vryheydt van 't filosofieren in desen is begrepen, gene de alderminste gedachten te hebben, omme te luxeren ofte te enerveren de voorsz. decreten ofte resolutien, by de meergemelte heeren curateuren ende burgemeesteren successivelijck ende van tijdt tot tijdt dienaengaende ghemaect, veelmin omme hiermede autorisatie te verleenen, dat de boecken ofte schriften van D. Carthesii voornoemt by de professoren in hare lessen souden werden voorgelesen, gedoceert, of geëxpliceert, latende alle 't selve op den ouden voet ende ordre, dienaengaende by de voorsz. resolutien ende decreten der heeren curateuren ende borge-meesteren voornoemt ghepræscribeert; voorts werden de heeren præsidet ende raden van den Hove midts desen mede versocht ende ghelast eenige ordre te beramen ende een placcaet te concipieren tegens het ghepassionneert ende vinnigh schrijven, in den beginne deses geroert, met insertie van behoorlijcke præcautien ende pœnen, ende 't selve concept Haer Ed. Groot Mog. te laten toekomen, omme, sulcks gesien zijnde, alsdan nader dienaengaende gedelibereert ende naer exigentie van saecken daerop geresolveert te worden. Actum in Den Hage den 30 September 1656.

XLI. 14 April 1659. *Ordonnantie decisoir der Staten van Utrecht*¹⁾.

Alsoo de Staten van den Lande van Utrecht bevonden hebben, dat veele sware quaestien ende langduerige processen gemoveert zyn ende noch dagelyks meer ende meer gemoveert worden ter oorsake van eenige pointen, by de rechtsgeleerden verscheydentlyk

¹⁾ Naar van de Water, *Groot Utrechts Placcaatboek*, I, blz. 469 vlg.
DE BLÉCOURT EN JAPIKSE, *Klein Placcaatboek*.

geresolveert ende gedecideert werdende, alsoock over het verstand van eenige gerecipieerde coustumen, of articulen van ordonnantiën ende andersints, tot groote beswaernisse en excessive kosten van de ingesetenen of litiganten, en ondiens van de justitie, soo is 't, dat de voornoemde Staten, genegen zynde daerinne, sooveel als in hun is, te voorsien, ende alle processen, sooveel mogelyk is, te amputeren, met advys van die van den rade van den Hove van Utrecht, eendrachtelyk geordonneert ende gestatueert hebben, om voortaan onverbrekelyk te worden geobserveert, de poincten en articulen hiernaar volgende:

I. Dat het statuyt, verbiedende man ende vrouw, malkanderen, buyten reciproque lyftocht, te beneficeeren, is reëel.

II. Dat man en vrouw geen goed sullen geven ofte maecken aan malkanders ascendenten, in de rechte linie.

III. Dat alle giften ende maeckingen, gedaan aan voorkinderen, susters of broeders van man of vrouw, of degene, aan dewelke de voorsz. man of vrouw ab intestato eenichsints sal succederen, sullen wesen nul ende van onweerden, soo wanneer daarby concurrert eenige conjecture, indicie ofte presumptie, dat de prohibitie van 't voorsz. statuyt sal worden geilludeert, ende, sulks al niet concurrerende, sullen evenwel de goederen, aan voorkinderen, susters of broeders gegeven of gemaakt, in het geheel of deel, 't zy by uytterste wille of ab intestato, niet mogen komen op de voorsz. man of vrouw, maar succederen op de naeste vrienden van degene, die deselve gegeven of gemaakt heeft, voorbehoudens de voorsz. voorkinderen, susters of broeders ten respecte van andere personen, als de voorsz. man of vrouw, hare vrye dispositie, soo by uytterste wille als inter vivos.

IV. Dan dat giften of maackingen op andere personen, als voorsz. is, geconfereert, niet anders en sullen wesen invalid, als soo wanneer met volle preuve komt te blyken, dat sulcks streckt tot fraude ofte illusie van 't voorsz. prohibitoir statuyt.

V. Dat de lyftocht, by man ende vrouwe malkanderen gemaakt, ook plaats sal hebben in fideicommissaire of verbonden goederen, ten ware degene, die het fideicommis heeft geimponeert, met speciale expressie van desen gevallen van lyftocht, anders hadde geordonneert, ende dat de goederen niet quamen op dengenen, die hem erfgenaam is dragende van den overleden man of vrouwe.

VI. Dat voortsaan in cas van seclusie van de statutaire gemeenschap, by de toekomstende echteluyden validelyk sal mogen worden gestipuleert, dat de een voor des anders schulden, voor date des houwelyks gemaakt, van niemandt sal mogen worden aangesproken, midts dat de houwelykse voorwaarden, de voorsz. clause continerende, of alleenlyk de voorsz. clause, onder deselve houwelykse voorwaarden gestelt, by een legaal notaris, als present, sullen wesen onderteekent.

VII. Dat alle beloften van de collaterale vrienden van de contrahenten, ofte ook andere, deselve niet bestaande, in de houwelykse voorwaarden, nopende de toekomstende successie haarder goederen, ten behoeve van deselve contrahenten gedaan, niet en sullen mogen worden gerevoceert ofte eenichsints gecontrarieert.

VIII. Dat alle tegenbrieven, secrete overkomingen, giften ofte renversalen, by toekomstende echteluyden voor of na het oprechten van de houwelykse voorwaarden tot voordeel ofte achterdeel van den anderen ofte derselver respectieve vrienden gepasseert, sullen zyn nul ende van onweerden.

IX. Dat lyfrenten, aangebracht of aangeërf, afgestorven of niet afgestorven, by den boedel of lyftochtenaar respectieve in 't geheel, sonder eenige verstoringe daarvan te doen, geprofiteert sullen worden, tenzy contrarie of anders besproken of geconditioneert ware.

X. Dat man of vrouw, komende te trouwen een weduwe of weduwenaar, voorkinderen hebbende, van denselven uyt krachte van statutaire of consuetudinaire gemeenschap, houwelykse voorwaarde, gifte of make of van eenige andere wyse, niet meerder en sal mogen genieten als een kindsgedeelte, of, in cas van veel kinderen, als de portie van 't kind, minst genietende, bedraagt, welverstaande dat geen legitima voor afgetogen sal worden.

XI. Dat man of vrouw, komende te herhouwelicken en voorkinderen hebbende, verliesen sal den eygendom van alle 't gene van de voorkinderen op denselven herhou-

welickende gesuccedeert is of namaals komt te succederen, behoudende daarvan alleenlyk het vruchtgebruik, sonder nochtans daaronder te begrypen de legitime portie, naa rechten de ouders in de goederen haarder kinderen competerende, ende dat soo lange yemand van de voorsz. voorkinderen of derselver descendenten in het leven is; na doode van dewelke den eygendom op de langstlevende reverteren sal; dan sal den herhouwelykende mogen behouden alle 't gene hy of zy uyt krachte van de huwelyxsche voorwaarden of morgengave van de voor afgestorvene geprofiteert heeft.

XII. Dat ten reguarde van gifte of maeking of in cas van successie, soo by uytterste wille als ab intestato, onder immeubile goederen sullen worden gerekent alle rentebrieven ende obligatien, geconstitueert op eenige comptoiren van provincien, steden, collegiën, gasthuysen, dorpen, of van diergelyke stabiele corpora; dan in reguard van andere saecken ofte effecten sal blyven soodanig recht als tot noch toe geobserveert is.

XIII. Dat voortaan de jongmans ende dochters mundich sullen worden op haar vyfentwintich jaren ¹⁾.

XIV. Dat sonder consent van vader of moeder geen proclamatie of trouwe in eenigerley wys sullen worden toegestaan, soo wanneer de jongeluyden, 't zy jongman ofte dochter, zyn onder haar vyfentwintich jaren. Ende dat in kas deselve van meerder jaren zyn, de voorsz. ouders in sulcken geval over hare weygeringe sullen worden gehoord, om geprocedeert te worden in conformité van het placaat, op het stuk van den echten staat geëmaneert, welk placaat, midsgaders 't gene by ons op het vervoeren der jongeluyden op den 30 May 1650 is geëmaneert, blyven sullen in vollen weerde.

XV. Dat aan tuteurs, curateurs of administrateurs, derselver vrouwen of kinderen, geduerende den tyd van hare voogdye, curatele ofte administratie, by de onmundige of in curatele staande geen goederen, roerende noch onroerende, sullen mogen worden gegeven of gemaakt, sonder dat de voorsz. prohibitie plaats sal hebben ten reguarde van vaders, moeders, grootvaders, grootmoeders, broeders ende susters, al is 't dat sy zyn van qualiteyt voorsz.

XVI. Dat van nu voorts aan jongmans niet en sullen mogen testeren voor haar XVIII en maagden voor haar XVI jaren compleet. Ende dat dit articule sal zyn reëel.

XVII. Dat voortaan geene getuygen sullen mogen staan over testamentaire of codicillaire dispositiën, tenzy deselve hebben den ouderdom van XVIII jaren, ende een van dien kan schryven, ende daarenboven tot suppletie van degene, die niet en kan schryven maar alleenlyk syn merk of handteecken setten, geadhibeert werde een derde getuyge.

XVIII. Dat alle resignatiën van canonisyen of vicaryen deses gestichts, gedaan by persoonen, eenige sieckte ofte infirmitteyt hebbende, gehouden sullen worden voor nul en van onweerden, al waar 't dat sodanige sieckte of infirmitteyt niet doodelyk en ware, ofte de dood van den resignant niet gecauseert en hadde, ofte dat ook deselve personen, om de resignatie te doen, in het Capittel mochten wesen gecompareert, tenzy sodanige resignant daarna quame te leven den tyd van twintich dagen compleet, te rekenen van de ure van de resignatie af.

XIX. Dat alle huyren, na date deses te maken, sullen moeten worden uytgehouden, onaangesien eenige opgevolgde alienatie of transpoort, en alsulks voorts aan geen plaats sal hebben het seggen van koop breekt huyre, ten ware anders geconvenieert ware.

XX. Dat voorts aan in alle personele obligatiën sal mogen worden gestipuleert restitutie van 't gecrediteerde, 't welk ook plaats sal hebben, al waar 't schoon dat daarvan

¹⁾ Op dit artikel is 1 Juni 1659 gegeven dit „appointement“: Op de requeste van Mr. Dirck van Lommertsum, advocaat 's Hoofs van Utrecht, is geappointeert: De Staten van den Lande van Utrecht, op den inhoud deser gelet, persisteren by het XIII artykel van Haar Ed. Mog. ordonnantie decisoir, daarby verhaalt, en verstaan by interpretatie van dien, dat mundig sullen blyven de jongmans, die voor dato van deselve ordonnantie achtien jaren oud geweest zyn. Gedaan t'Utrecht den 1 Junii 1659. Onder stont: ter ordonnantie als boven, getekent, Ant. van Hilten. Zie van de Water, a. w., I, blz. 471.

renten of interessen waren ontvangen, als wiens aangaande men sich niet meer en sal mogen behelpen met het recht van: eens renten, altyd renten. Dan in regard van gevestigde capitalen of renten sal men volgen het recht, tot noch toe in den lande van Utrecht gebruyckelyk, uytgesondert dat de capitalen, gevestight jegens minder renten als jegens den penning twintich (hoedanige stipulatiën valid sullen zyn) van den rentheffer mogen worden opgeeycht by yeder verschyndag, mids sulks drie maanden te voren denuncierende ende lydende de kortinge van den vollen betaalden veertichsten penning, indien de aflossinge gedaan worde binnen drie jaren naa de constitutie der renten, en binnen drie jaren daaraanvolgende, van de gerechte helft van dien, sonder dat daarna eenige kortinge gedaan sal worden, voorbehoudens dat den rentgever vry sal staan, de renten te mogen continueren, mids gevende vijf ten hondert, hetwelk ook plaats sal hebben in regard van de obligatiën ende gevestigde renten, die binnen den tyd van twee jaren voor de publicatie deses gepasseert of geconstitueert zyn.

XXI. Dat alle salarisen van advocaten, procureurs, medicyns, chirurgyns, betalingen van koopmanschap, ter slete geleverd, ook van geneeskruyden of waren, in de apotheque ofte ter winkel verkoft, huur van dienstboden, loon van notarisen, landmeters, clerquen of andere arbeyders, sullen moeten judiciëlyk geeycht worden binnen twee jaren, naadat den dienst is uytgegaan ofte de koopmanschap geleverd, na het verloop van welken tyd de voorsz. schulden gehouden sullen worden voor gequeten, ten ware daarvan een obligatie of schriftelyk bescheyt ware gemaakt, in welken gevalle men sich sal reguleren als na rechten, dan dat de betalinge van drinkgelagen binnen den tyd van ses maanden in rechten geeycht sal moeten worden, hetzy daarvan schriftelyke obligatie zy ofte niet, op poene als voren. Ende in regard van diergelyke schulden, algereeds gemaakt, dat deselve sullen moeten worden geeycht binnen den tyd van twee jaren, ende binnen ses maanden, respectie te rekenen naa de publicatie deses, op poene als voren ¹⁾).

XXII. Dat geen fideicommissen, substitutiën, verbiedingen van alienatiën ofte andere diergelycke belastingen van onroerende goederen, of gehypothequeerde renten, gestelt in eenige testamenten, instrumenten of geschriften, hoedanige deselve souden mogen wesen, effect van realisatie ofte affectatie en sullen hebben, tenzy dat de clausulen, 't selve continuerende, by extract authenticq aangebracht sullen wesen ter plaatse en aan de gerechten, onder dewelcke de voorsz. onroerende goederen gelegen ende daar de voorsz. renten geconstitueert zyn, en, in regard van leenen, van de leenhoven, daaraan deselve leenroerig zyn, om aldaar pertinentelyk geregistreert en nagesien te kunnen worden, welke aanbrenginge, by omissie der impositours, gedaan sal worden by degeene, die eerst uyt de voorsz. clause sullen profiteren, aley sy deselve goederen, of possessie van dien, sullen mogen aanvaarden, indien sy daarvan kennisse hebben, of anders soo haast sy daarvan kennisse krijgen sullen, mits haar by eede expurgerende, daarvan te voren geen kennisse gehad te hebben, op poene van te verliesen alle recht tot deselve goederen, en alle andere voordelen, die syluyden uyt de voorsz. clausulen souden mogen genieten, t'appliceren tot profyt van degeene, tot wiens voordeel deselve goederen belast, beswaart ofte verbonden zyn, onvermindert de beschadigden syn actie. Ende in regard van weeskinderen ofte die noch ongeboren zyn, sal de voorsz. aanbrenging, invoegen en ten tyde als vooren, gedaan worden by de voogden of executeurs, op poene van by deselve voogden ofte executeurs te verbeuren een gerecht twintigste deel van de waardye van de goederen, die in krachte deses aangebracht hadden behooren te worden, ofte ook na de exigentie van saken arbitralyk gecorrigeert te worden. Gelyk ook, ingevalle geen aanbreng is gedaan, de gesubstitueerde ofte andere, tot voordeel van dewelcke de voorsz. dispositien sprekende zyn, denselven aanbreng gehouden sullen wesen te doen in der voegen en op poene als voren, indien de substitutiën tot eenige verdere graden mochten zyn geëxtendeert. En belangende de clausulen van fideicommis of subjectie, voor date deses gemaakt by dengeenen, die nu overleden zyn, sullen de possessours ofte derselver voogden, mits-

¹⁾ De termijn aan 't slot is bij verschillende resolutiën gecontinueerd. Zie van de Water, a. w., blz. 472.

gaders degeene, die uyt krachte van de voorsz. clausulen eenig recht souden willen prætenderen, gehouden zyn binnen ses maanden na de publicatie deses den voorsz. aanbrenge te doen, op pœne als in reguard van deselve respectivelyk hiervoren gestatueert is, onvermindert de geïnteresseerden of beschadigden syn actie. Gelyk ook binnen den selven tyd aangebracht sullen moeten worden alle houwelyckse voorwaarden, voor date deses gemaakt, inhoudende diergelyke clausulen, sullende geen van de voorsz. clausulen effect van reël verband hebben tot præjuditie van een derden, soo lange de voornoemde aanbrenge niet en is gedaan. Ende sullen de secretarissen en notarissen, voor dewelke eenige dispositiën of contracten, eenige van de voorsz. clausulen inhoudende, gepasseert worden, gehouden zyn in de instrumenten, daarvan te maken, d'erfgenamen, voogden, ofte executeurs, of die sulcks aangaan mag, te vermanen, dat sy hen volgens dese ordonnantie sullen hebben te reguleren, en de voorsz. vermaninge by expresse clause in de voorsz. instrumenten te insereren, en op de besloten testamenten insgelycks te tekenen, indien in deselve eenige diergelycke clausulen begrepen zyn, dat de aanbrenge in voegen als voren sal moeten worden gedaan, op arbitrale correctie, van 't welcke in het formulier van den eed van de notarissen een articule gemaakt sal worden, om alle notarissen, van nieuws te creëren, hierop mede geëed te worden, sullende de jegenwoordige notarissen, terstont na de publicatie deses ontboden zynde, haren gedanen eed met 't geene voorsz. is gehouden zyn te komen amplieeren. Gelyk ook alle magistraten hare secretarissen terstont na de publicatie deses op het onderhouden van dese ordonnantie behooryk sullen eeden.

Alle welke voorsz. poincten en articulen, ende een yeder van dien bysonder, de welgemelte heeren Staten, na verscheydene communicatiën en deliberatiën daarover gehouden en genomen, jegenwoordig hebben goedgevonden ende gearresteert, omme dienvolgens gedrukt en gepubliceert te worden in de stad, steden en lande van Utrecht, alomme daar en soo dat behoren sal, reserverende niettemin Haar Ed. Mog. aan haar soowel die vermeerderinge, verminderinge, veranderinge, alsook die interpretatie en verklaringe van alle donkerheden, die namaals hierinne bevonden sullen mogen worden, alles totdat anders geordineert sal wesen. Gedaan tot Utrecht den 14 April 1659. Was geparapheert: A. C. Parmentier, vt. Onder stond: ter ordonnantie van myne heeren de Staten 's Lands van Utrecht. En was ondertekent: Ant. van Hilten. Hebbende op 't spatium gedrukt 't cachet van de hooggemelte heeren Staten, in rooden wassche.

XLII. 5 Augustus 1667. *Eeuwige Edict*¹⁾.

De Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt hebben, naer voorgaende beschryvinge ende naer rype deliberatien ende communicatien in de ordre van de ridderschap ende edelen, midtsgaders in de respectie vroetschappen, gehouden, by eenparige overgifte ende concurrentie van alle leden, voor een perpetuel Edict ende Eeuwighduyrende Wett, tot voorstandt van de vryheydt, midtsgaders tot conservatie van de eenigheydt ende van de gemeene ruste, gearresteert ende vastgesteldt, gelyck gearresteert ende vastgesteldt worden by desen, de poincten en articulen, hiernaer volgende:

I. Dat de faculteyt van verkiesinge of beschryvinge in de ordre van de ridderschap ende edelen, midtsgaders de nominatie ende verkiesinge van borgemeesteren ende vroedtschappen, schepenen ende alle andere magistratelijcke bedieningen in de steden, sal blyven aen de ordre ofte de beschreven heeren van de ridderschap ende edelen, midtsgaders aen de steden respectie, sooals die aen haer by oudt gebruyck ofte by privilegien ende octroyen is geconfirmeert of geconcedeert of noch geconfirmeert of geconcedeert soude mogen werden, daarvan by deselve de vrye exercitie van dien conform de wetten ende privilegien sal verblyven, sonder dat de voorsz. beschryvinge, nominatie ende verkiesinge of eenich gedeelte van dien oyt of oyt daarvan in 't geheel ofte ten deele aen yemandt sal mogen werden gedefereert ende overgegeven.

¹⁾ Naar *Resolutiën van Consideratie* (als hiervóór, blz. 287), blz. 800.

II. Dat insgelijcks de ampten, officien, bedieningen ende beneficien, jegenwoordich staende ter collatie van de heeren Staten van Holland ende West-Vrieslandt, aen deselve sal verblyven, sonder yets daarvan te mogen werden afgegeven, welverstaende dat hieronder niet begrepen werden de militaire ampten ende bedieningen, die in de campagne ofte expeditie te water ofte te lande soude mogen komen vacant te vallen, welckenaengaende Haer Ed. Groot Mog. by nadere dispositie alsulcken voet ende ordre sullen beramen, niet alleen op de provisionnele bestellinge van dien, maer oock op de begevinge ten principalen, als deselve ten meesten dienste van den lande sullen bevinden te behooren.

III. Dat wyders Haer Ed. Groot Mog. niet alleenlijck hare bewilliginge ende toestemminge noyt anders sullen geven, maer oock de saecke ter Generaliteyt met alle efficacie daerheenen helpen dirigeren, ten eynde oock by de andere bondtgenoten, ende sulcks by eenparige bewilliginge of gemeene concurrentie van deselve, door een consonante resolutie van Hare Ho. Mog. gestatueert ende vastgesteldt moge werden, dat diegene, die oyt of oyt sal of successivelijck sullen werden ghebruykt tot Capitain of Admirael Generael of oock in beyde de voorsz. charges, of wel diegene, aen dewelcke onder eenige andere titul het opperste commandement over de militie te water ofte lande sal werden gedefereert, niet sal of sullen mogen wesen of blyven stadhouder van eenige provincie of provincien; ende voor sooveel de provincie van Hollandt ende West-Vrieslandt belangt, dat niet alleen niet diegene, die 't opperste commandement over de militie te water ofte te lande toevertrouwt sal wesen, maer oock niemant anders tot stadhouder van deselve provincie gemaect sal mogen werden, doch dat de voorsz. charge in alle manieren sal zijn ende blyven gemortificeert ende d'heeren Gecommitteerde Raden in de respective quartieren aenbevolen gelaten volgens hare instructie de nodige ordre te stellen ende de vereyschte voorsieninge te doen op saecken, by absentie van Haer Ed. Groot Mog. voorvallende ende waerop prompte dispositie vereyscht soude mogen werden.

IV. Dat tot volkomen vastigheydt van 't gene voorsz. is, ende tot onderlinge gerustheydt van de edelen ende steden, alle de heeren, jegenwoordich in de ordre van de ridderschap beschreven ofte in de vroedtschappen verkoosen ende die noch naermaels in de ridderschap beschreven ofte tot vroedtschappen verkoosen souden mogen werden, by solemnelen eede sullen verklaren de voorsz. pointen heylichlick ende oprechtelick te sullen manteneren, oock geensints gedogen, dat daerjegens eenige indracht of infractie geschiede, veelmin oyt of oyt eenige propositie doen ofte doen doen, die daerjegens in eenigen deele strydich soude mogen wesen, ende dat voorts oock den eedt van de heeren, ter vergaderinge van Haer Ed. Groot Mog. comparerende, daermede in de bondichste ende krachtichste forme sal werden geamplieert; dat ook den raedtpensionnaris indertijdt insgelijcks by eede sal werden verplicht alle de voorsz. pointen, sooveel in hem is, te sullen manteneren ende staende houden, sonder daerjegens oyt of oyt directelijck of indirectelijck eenige propositie of omvrage te sullen doen, veelmin conclusie formeren.

V. Dat wyders mede tot meerder vastigheydt van 't voorsz. derde pointc hetselve uytdruckelijck in de instructie, soo voor een Capitain als voor een Admirael Generael, sal werden ingelijft ende de geëligeerde by eede verplicht niet alleenlijck daerjegens noyt directelijck ofte indirectelijck eenich versoeck te sullen doen, veelmin toelech te maecken, directelijck ofte indirectelijck, maer ter contrarie, sulcks by anderen, buyten vermoede, geschiedende, 't selve te sullen tegengaen ende het stadhouderschap, soo hem 't eenigen tyde die digniteyt by eenige provincie mochte werden geoffereert, te sullen refuseren ende van de handt wysen.

Formulier van eedt op de bovenstaende articulen, te doen by de heeren van de ridderschap ende edelen, midtsgaders by de borgemeesteren ende vroedtschappen van de steden, alsmede by de heeren, comparerende ter vergaderinge van de Staten van Holland ende West-Vrieslandt.

Ick beloove ende sweere het bovenstaende Eeuwich Edict, midtsgaders alle de pointen ende artikelen daerinne vervat, heylichlijck ende oprechtelijck te sullen manteneren, oock

geensints te sullen gedoogen, dat daerjegens eenige indracht ofte infractie geschiede, veelmin oyt of oyt eenige propositie ofte advis te sullen doen ofte geven noch oock te sullen doen doen of doen geven, die daerjegens in eenigen deele strydich souden mogen wesen. Soo waerlijck moet my Godt Almachtich helpen.

Formulier van eedt voor de raedtpensionnaris in der tijdt.

Ick beloove ende sweere het bovenstaende Eeuwigh Edict, midtsgaders alle de poincten ende articulen daerinne vervat, sooveel in my is, te sullen maintneneren ende staende houden, sonder daerjegens oyt of oyt directelijck of indirectelijck eenige propositie of omvrage te sullen doen, veelmin conclusie formeren.

Soo waerlijck moet my Godt Almachtich helpen.

Ende sal het bovenstaende Edict in forme van octroy of eeuwichduyrent privilegie de heeren van de ridderschap ende edelen, midtsgaders de borgemeesteren ende vroedtschappen van de steden, leden van Haer Ed. Groot Mog. ordinaris vergaderinge, toegesonden werden, om 't selve in hare respective registers te doen registreren ende voorts te besorgen, dat alle heeren, die naermaels in haerluyder ordre beschreven ofte tot borgemeesteren verkoosen ende in de voorsz. vroedtschappen geassumeert sullen werden, daerop voor hare admissie den eedt volgens 't voorsz. formulier komen af te leggen ende voorts daernaer preciselijck te reguleren, gelijk oock het voorsz. Edict in gelijcker wyse aen beyde de Hoven van Justitie, midtsgaders aen de officieren ende gerechten van de gemelte steden toegesonden sal worden met last ende ordre, om haer in 't administreren van justitie daernaer als de voornaemste wet van den lande, tot voorstandt van de vryheydt, midtsgaders tot conservatie van eenigheydt ende van de gemeene ruste, gemaect, punctuelijck ende exactelijck te reguleren op den eedt, by henluyden in 't aenvaerden van hare respective officien ende bedieningen gedaen. Aldus gedaen ende gearresteert ter vergaderinge van de hooghgemelte heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslant in Den Hage den vijfdien Augusti des jaers sestienhondert sevenensestich.

XLIII. 31 Mei 1670. *Acte van Harmonie*¹⁾.

By resumptie gedelibereert sijnde op 't project van Harmonie, in Hare Ho. Mo. notulen van den seventhienden Januarij 1668 geinsereert, is by eenparige overgifte ende bewilliginge van alle de provincien verstaen ende geresolveert, dat den heere Prince van Orainge van nu aff vergunt sal werden sessie in den Raet van State, met een sortabel jaerlicx tractement, by de respective provincien te begrooten, omme aldaer geimbueert te werden met de vereyschte kennisse van saecken van militie, policie ende finantie.

Ende in gevalle eenich leger van den Staet te velde gebracht mochte werden, dat in sulcken cas denselven heere Prince mede in politycque qualiteyt, 't zy als daertoe uyt den gemelten Raet gecommiteert ofte andersints, de campagne ende deliberatien van de gedeputeerden van Hare Ho. Mo. te velde sal bywoonen, omme alsoo meer ende meer bequaem gemaect te werden tot het bedienen van het Capiteynschap Generael te water ende te lande, als den Staet hem naermaels daertoe soude mogen goetvinden te verkiesen.

Ende soo wanneer den hooghemelten heere Prince den ouderdom van twee en twintich jaren sal hebben geadimpleert, dat alsdan by de gesamentlicke bontgenoten met een goede harmonie gedelibereert sal werden over desselfs bequaemheyte tot het becleeden van de voorschreve hooge charges en geresolveert, off, met den dienst van 't landt, deselve op Syne Hoocheyt souden connen ende behooren geconfereert te werden.

Dat inmiddels geen stadthouder van eenige provincie off provincien sal mogen werden verkosen.

Ende byaldien den hooghemelten heere Prince ten voorschreven tyde by de gesament-

¹⁾ Naar *Resolutiën Staten-Generaal 31 Mei 1670* (R. A.).

licke bondtgenoten tot Capiteyn-Generael en Admiraal mochte aengesteld werden off andersints hem onder eenige andere titel het opperste commando van de militie te water ende te lande aenbevolen, dat alsdan by de voorschreve deliberatien ende vóór de effective electie tusschen de bondtgenoten sal werden vastgesteld ende de instructie ingelyft, dat geen Capiteyn-Generael ofte Admiraal noch eenige, die het opperste commando van de militie te water ofte te lande wegens den gemeenen Staet wert gedefereert, sal mogen stadthouder van d'een off d'andere provincie sijn; dat de geëligeerde by eede verplicht sal wesen, niet alleen daerjegens noyt directelick off indirectelick eenich versoeck te sullen doen, veelmin toeleggh te maecten, directelick off indirectelick, maer ter contrarie, sulcx by anderen geschiedende, 't selve te sullen tegengaen ende het stadthouderschap, soo hem t'eenigen tyde die digniteyt by eenige provincie mochte werden geoffereert, te sullen refuseren ende van de handt slaen.

Ende in cas het buyten vermoeden mochte comen te gebeuren, dat den meerhooch-gemelten heere Prince tot de voorschreve hooge charges alsdan met effective ende met eenparige bewillinge van de gesamentlicke provincien mochte werden aengesteld, gelijk daerinne niet anders dan met eenparicheyt can werden gedisponeert, dat aen de respective provincien hare vrye deliberatien in 't verkiesen van stadthouders sullen blyven ongelimiteert ende haer voorbehouden de vryheyt, die aen deselve hierbevoorens is geweest. Ende is dese resolutie noch staende vergaderinge geresumeert ende gearresteert.

XLIV. 19 Maart 1673. *Reglement Reformatoir van Friesland* 1).

De Staten van Frieslandt, gesien, gelesen ende geëxamineert hebbende de reformatoire poincten, by de samentlycke heeren mediateurs op 't papier gebracht ende op den 22 February laestleeden ter vergaderinge alhier geopent, oock gehoort de uytspreecke van de heeren, by resolutie van den 7 deses gecommiteert tot het decideren van de opengeblevene differentiale articulen, hebben na deliberatie goetgevonden te aggreëren de decisie van welgemelte heeren gecommiteerden ende mitsdien te arresteren, gelyck Haer Edele Mogende arresteren mits desen de samentlycke reformatoire poincten, in voegen ende manieren, als deselve alhier vervolgens van woorde tot woorde staen geregistreert:

Syne Furstelycke Doorluchtigheyt, stadhouder, benefens de heeren Tjaerd van Aylva uyt Oostergoo, Johan van Goslinga uyt Westergoo, Daniel de Blocq van Scheltinga ende Jetzo van Sminia uyt de Zevenwolden, mitsgaders Allard Pieter van Jongestal, eerste ende præsiderende raed 's Hoffs van Friesland, ende Jan Lolckes Suyderbaen, wegens de steden, by resolutie van de heeren Staten van Frieslandt van den 7 Marty 1673 geauthoriseert tot het termineren der differentiale poincten, noch openstaende op de articulen reformatoir, ten Landsdage op den 22 February 1673 overgelevert door de samentlycke heeren mediateuren, hebben goetgevonden naer serieuze deliberatien te decideren ende uyt te spreken hetgeen als volgt:

I. Dat syne Furstelycke Doorluchtigheyt de heere Henrick Casimir, Prince van Nassau etc., stadhouder ende capitain-generael van dese provincie, sal hebben ende behouden alle alsulcke hoogheyt, autoriteyt, digniteyt, waerdigheden, voorrechten, eere ende præminetien, volgens desselfs commissie ende instructie, als syn loffelycke heeren voorvaderen, onsterflicker memorie, indertydt stadthouderen in dese provintie, hebben gehadt ende geëxerceert, ende dat hooggemelte syn Furstelycke Doorluchtigheyt daerinne by de Staten van 't land sal worden gehandhaeft ende gemainteneert.

II. Dat vervolgens alle resolutien, depeches ende commissien, soo van politycque als militaire ampten, ten tyde van de separate vergaderinge der heeren regenten binnen Leeuwarden op 't landtschapshuys, op 't collegie der heeren gedeputeerden ofte by de heeren regenten tot Sneeck genomen ofte gedicht, worden verklaert voor nul ende van

1) Naar Schwartzenberg, *Groot Placaat- en Charterboek van Vriesland*, V, blz. 959 vlg.

geender waerden ende als niet gedaen, vermits deselve afsonderlyck syn genomen ende gearresteert, by d'eene ofte d'ander der regenten ende in absentie van syn Furstelycke Doorluchtigheyt, de stadhouder, abusivelyck op desselfs naem ende tegen syn weten ende willen ende van de heeren gedeputeerden wegens de steden ende alsoo tegen de fundamentele wetten des landts ende tegens alle ordre, in welgestelde ende vereenigde regeringen gebruykelyck, exempt alleen de ordres ende ordonnantien in saecken van finantien, op het collegie der heeren gedeputeerden binnen Leeuwarden gestelt ende uytgegeven, voorsoveele tot besondere nut ende dienst van deselve provincie hebben gestreckt, om besondere redenen voor dese mael worden gevalideert ende geaprobeert, sonder naemaels in consequentie getrocken te worden ofte eenige præjuditie te geven aen 's lands formele resolutie nopens het verteecken der ordonnantien door de heeren gedeputeerden wegens het lidt van de steden.

III. Dat voor als noch ende ter tydt by de Staten van het landt een ander cohier ende reglement, met overroeping van syn Furstelycke Doorluchtigheyt de heere stadhouder, de heeren gedeputeerden ende twee gecommiteerden uyt den Hove, gemaect ende gearresteert sal weesen, tot stemminge van volmachten op d'aenstaende Landtsdagh sullen worden toegelaten alle diegeene, die volgens het reglement ende stemregister van den jare 1640 bevonden sullen worden daertoe gerechtight te syn, voor sooveel hier niet en wert verandert.

IV. Dat het cohier ofte stemregister van den jare 1640 met overroeping als voren sal werden gerevideert by de heeren gecommiteerde uyt Westergoo, Sevenwolden en steden uyt 't lidt van Oostergoo, en in Westergoo by de heeren gecommiteerden van Oostergoo, Sevenwolden en steden, van gelycken in de Sevenwolden by de heeren gecommiteerden van Oostergoo, Westergoo en steden, sonder dat d'heeren volmachten van dat quartier uyt 't welke het cohier sal werden geresumeert, daerinne eenige stemmen sullen hebben, gelyk oock daerinne geen stemmen sullen hebben de grietsluyden ende officieren der grietenye, in dewelcke dieselve sullen worden vernieuwt.

V. Ende vermits het fundament van de gansche regeeringe hier te lande in de stemmen resideert, soo wordt nodigh bevonden, dat het voorgemelte cohier successivelyck alle thien jaren sal worden gerevideert en overgeteyckent en niet alleen op het collegie der heeren gedeputeerden, maer oock in alle secretaryen publicquelyck geregistreert, waeruyt een yeder ingeseten op syn versoeck een copie tot syn kosten sal geworden.

VI. Dat geen prædicanten, schoolmeesteren, kercke- en armevooghden, gasthuysen, mitsgaders weeshuysen, grietenyen en steden, vanwegen haare kercke, pastorye, armegasthuys, weeshuys, grietenye en stadtslanden, alsmede alle andere corpora, by publicque voogden bedient wordende, het recht van stemminge sullen hebben tot het verkiesen van volmachten ten Landsdage, uytsettinge en nomineren van drie persoonen tot de vacante grietenye, het eligeren van prædicanten, schoolmeesteren, kerckvooghden, bysitters, secretarien ende alle andere officieren, daer recht van stemminge plaets heeft; gelyck mede daarvan uytgesloten worden de landen van alle de eygenaers, die onder den vyand wonen, soo lange sy daeronder verblyven.

VII. Dat van nu voortaan alle personen, die gerechtight sullen wesen in de respective dorpen, omme volmachten te kieseren op den Landsdagh en tot andere saeken, beroerende den dienst van 't vaderlandt in 't gemeen ofte een stadt, deel ofte dorp in 't particulier, gehouden sullen syn opentlycke verklaringe te doen, dat sy de Gereformeerde religie, daarvan hier in de Vereenighde Nederlanden openbaare pofessie gedaen wordt, voor de ware ende oprechte religie bekennen, aennemende ende beloovende onder solemneelen eede, naer hun vermogen die selve te helpen handhaven en sich in alle saecken, beroerende het gemeene beste, te reguleeren na de nader Unie, gelyck die by resumptie by de heeren gecommiteerden der Vereenighde Nederlanden, tot behoudnisse der welstant en bewaeringe van de tegenwoordige staet van regeeringe der samentlycke Vereenighde Nederlanden, ter vergaderinge van de heeren Staten Generael bevonden sal syn nodigh te wesen volgens resolutie van den jare 1609; exempt, dat de doopsgesinde tot het kieseren van politycque officieren en volmachten ten Landsdage werden toegelaten sonder wyders.

VIII. Dat voortaan alle stem-chedullen tot grietenyen, secretarien, Landsdag als anders, alwaer stemminge plaets heeft en gebruyckelyck is, de naem en oorsaeck sal moeten worden g'expresseert en uytgedrukt, op wien en waertoe de stem sal werden geconferreert.

IX. Dat de stem-chedullen niet langer als voor een jaer valabel en obligatoir sullen wesen en dat na expiratie van een jaer daerop geen recht sal worden gedaen.

X. Dat voortaan niemant tot den Landsdag sal worden geadmitteert, tensy hy bekent sal syn voor een patriot van den lande, een liefhebber van de ware Gereformeerde religie ende den staet wel geaffectioneert.

XI. Dat niemant, van paepsche ofte mennonytische ouders geboren, tot den Landsdag ofte eenige ampten sal werden toegelaten, tensy hy een ledemaet van de ware Gereformeerde religie sy.

XII. Dat na ouder gewoonte de grietsluyden, bysitters, magistraetspersoonen, vroedtsluyden ende andere gequalificeerde edelen en eygenërfdn tot den Landsdag eligibel ende admissibel sullen wesen.

XIII. Dat alle comparanten ten Landsdage, soo uyt den adelycken als eygenërffden staet, sullen in eygendom moeten hebben en besitten een stemdragende zathe lands en in de steden wesen gequalificeert volgens het reglement van een yder stadt.

XIV. Dat geen edelman voor eygenerfde noch eygenërfde voor edelman (alwaer hetselve bequameelyck kan worden gepractiseert) als volmacht op den Landsdag sal mogen worden gestemt.

XV. Dat den Landsdag-comparant sal moeten hebben den compleeten ouderdom van 20 jaren.

XVI. Dat geen vader en soon, schoonvader en schoonsoon, twee broeders ofte schoonbroeders tegelyck in één goo ofte kamer van de vergaderinge van de heeren Staten van 't land sullen mogen worden geadmitteert, tensy dieselve quamen uyt verschedene grietenyen ofte steden.

XVII. Dat op den Landsdag deser provincie niet sullen worden geadmitteert de rentemeester der domainen, generale-ontfangers, alsmede die van de admiraliteyt.

XVIII. Dat van gelycken tot volmachten op den Landsdag niet sullen mogen worden gestemt de secretarien van de Staten van 't landt, van de heeren gedeputeerden, admiraliteit en reeckenkamer, mitsgaders de secretarien van de grietenyen en steden, alsmede de professoren van de universiteyt tot Franequer, nochte eenige der voorschreven collegies suppoosten, voorts de muntmeester deser provincie, pachtenaers, hare participanten, borgen ofte collecteurs.

XIX. Dat voorts alle diegeene, die uit Generalitayts- ofte landschaps-comptoiren eenig ordinaris ofte vast tractement genieten, alsmede die eenige leverantie aen de Generaliteyt ofte dese provincie doen, van den Landsdag sullen werden gesecludeert.

XX. Dat de grietsluyden ende bysitters niet admissibel sullen syn tot den Landsdag ofte ambulatoire ampten wegens de steden en van gelyken, dat geen burgemeester, schepen en boumeester uyt de steden tot den Landsdag ofte ambulatoire ampten uyt de grietenyen en respectie goën sullen werden toegelaten ende dat diegeene, die rede bevonden worden, haer in 't een off ander g'engageert te hebben, daerof de facto et re ipsa sullen worden ontfangen.

XXI. De procuratien der volmachten, die sig sullen beholpen hebben met pastorye-, kercke- en armevooghden-stemmen ofte met eenige andere middelen, contrary dese onse ordonnantie ende reglemente, sullen by syn Furstelyke Doorlugtigheid, de stadholder, ende de heeren gedeputeerden niet geadmitteert worden tot de algemene Landsdag, ofte dieselve schoon de pluraliteyt van stemmen hebben, en daerby vervallen voor de eerste mael in een boete van hondert goude guldens ende voor de tweede reyse dubbelt, t'appliceeren d'eene helfte tot profyt van de officier ende d'ander helfte tot profyt van de kerckearmen daer ter plaetse, ende sullen hunne partyen, geen quade middelen gebruyckt hebbende, ofte sy schoon minder hebben, maer de meeste daeraen, voor goedt worden gekent.

XXII. Dat niemant sal worden toegelaten tot eenige ecclesiastycque bedieningen, tensy hy alvoren den ouderdom van drieentwintigh ende tot politycque ampten van

twintigh jaren effectivelyck hadde vervult, soo nochtans, dat de gecommiteerde ter vergaderinge van Haer Hoog Mogende, Raden van State, Gedeputeerde Staten ende den Hove provinciael sullen moeten hebben den completen ouderdom van 25 jaren.

XXIII. Dat de grietslieden alle ampten, so binnen als buyten de provincie, sullen mogen bedienen als voor desen, exempt het gedeputeerde staetschap.

XXIV. Dat geen politycque officien sullen worden geconfereert aen uytheemsche persoonen, die geen thien jaren in de provincie hebben gewoont ofte haer huyshoudinge gehadt, tenware dieselve aen een ingeborene dochter quame te trouwen, in welken gevalle dieselve na verloop van vyf jaren sullen worden gehouden voor genaturaliseert.

XXV. Dat niemandt in 't toekomende tot de waerdigheyt van raedt ordinaeris in den Hove van justitie sal worden g'avanceert, als die alvorens gradum doctoratus ofte licentiatu Juris bekomen heeft ende by den voorschreven Hove g'immatriculeert is.

XXVI. Dat geen overdrachten by eenige politycque of militaire persoonen, alwaer gelt of ampten in wisselinge gegeven wort, sullen mogen worden gedaen van haere perpetuele ampten ende bedieningen, nochte by de heeren volmachten nochte derselver gedeputeerden ofte eenige andere magistraten geconsenteert ofte ter executie gestelt.

XXVII. Dat geen gedeputeerde staet, raed ter admiraliteyt, reeckenkamer ofte munster-commissaris langer in dienst sal mogen continueren als drie jaren.

XXVIII. Dat geene gedeputeerde, na expiratie van drie jaren, binnen drie jaren daarna in hetselve collegie sal mogen worden toegelaten ende d'andere binnenampten binnen de twee jaren, doch de buytenampten sullen mogen continueeren ende staen tot dispositie van yder goo.

XXIX. Dat in de vergaderinge der heeren volmachten van 't landt, derselver mindergetal, sampt Gedeputeerde Staten geen edelman voor eygenerfde nochte eygenerfde voor edelman, alwaer hetselve bequamelyck gepractiseert kan worden, sal mogen worden geadmitteert.

XXX. Dat geen vader ende soon, schoonvader ende schoonsoon ofte twee broeders tot de collegien der heeren gedeputeerden, Hove provinciael, admiraliteyt tot Harlingen of reeckenkamer deser provincie, tegelyck sullen mogen worden geadmitteert.

XXXI. Dat alle verbintenissen, tourbeurten ofte almanachen, soo in collegien, landen als de steden, van wat naem deselve soude mogen syn, van nu voortaan realyck afgeschafft, vernieticht ende in 't toekomende verboden worden, gelyck mede alle resolutien ofte acten, tot bevestinge van dien genomen, voor gecasseert ende geannuleert gehouden worden.

XXXII. Dat een yder, dewelcke in eenigh Generaliteyts collegie in 's Gravenhage geraekt sessie te nemen, gehouden sal syn hem aldaer ter plaetse metterwoon te verwoegen, sonder sich meer dan drie maenden uytterlyck in 't gansche jaer vandaer te mogen absenteren, tenware hy konde aenwysen, daertoe door sieckte ofte andere wettige oorsaecke genoodtsaecht geweest te syn, sullende dieselve geduyrende syn absentie, buyten wettige oorsaek als vooren, geen betalinge van syn tractament hebben te pretenderen ofte 't selvige hem by eenige wegen goetgedaen worden; ende sullen de gecommiteerden van de vordere collegien haer in desen hebben te reguleren na den inhoud van hare instructie.

XXXIII. Dat geen grietsluyden, bysitteren ofte secretarien ten platten lande admissibel sullen syn tot de magistrature ofte vroedschap in de steden ende dat van gelycken geen burgemeesteren, schepens, vroedschap ofte secretarien uyt de steden tot bedieninge der grietenyen ende bysitters-ampten sullen toegelaten worden ende diegene, die alrede in eenige magistraet, vroedschap ofte bedieningen der grietenyen syn, sullen haer de facto et re ipsa daerof hebben te ontslaen.

XXXIV. Dat geen collegien der heeren gedeputeerden, 's Hoffs provinciael ende 's lands reeckenkamer, fiscaels, secretarien ende andere derselver suppoosten insgelycks eenigh magistrature ofte vroedschap sullen mogen administreren ofte oock electeurs wesen ende die deselve rede syn ofte bedienen, sullen haer daarvan terstont moeten ontledigen.

XXXV. Dat geen professoren ofte suppoosten van de academie sullen mogen tot eenige publycque bedieningen, als daer syn magistrature, vroedschap, kerck- ende armooghdschap, dycxvolmacht ende alle andere van diergelycke natuyr, sonder eenige

exemptie, toegelaten worden, ende soo daer enige van sodanige personen mochten bekleedt worden, sullen aenstonts moeten opstaen ende dieselve moeten verlaten.

XXXVI. Dat het admiraelschap van Frieslandt wordt verklaert vacant ende impetrabil te syn, als werdende verstaen niet compatibel te syn met eenige militaire charge te lande.

XXXVII. Dat de munster-commissarissen mede sullen gecommitteert ende geauthoriseert worden, om te visiteren de ammunitie- ende proviandthuysen ende daarvan by perfecte annotatie rapport te doen; des dat de munster-commissarien haer tweemaal 's jaers in de schansen, welckers toeversicht in dese provincie resorteert, sullen moeten begeven op die tydt, als de Raedt van Staten, om deselve te visiteren, aldaer mogen syn, waermede dan het schans-meesterschap als onnut sal komen te cessen, alsmede by provisie het post-meesterschap.

XXXVIII. Dat de monsteringe van de militie, mitsgaders het sluiten ende teekenen van de rollen, voortaan sal worden gedaen in 't bywesen ende praesentie van de gecommiteerden uit de magistraet ter plaetse ende het gerechte, onder welckers district deselfde militie is leggende, volgens resolutie van den 30 Marty 1672.

XXXIX. Ende om voor te komen, dat in de monsteringe geen frauden werden gepleegt ende in plaets van effective soldaten geen passevolanten werden toegelaten, is ten hoogsten nodigh, dat alle ritmeesters ende capitains, die bevonden worden één ofte meer personen minder onder hare compagnyen te hebben, als sy na de ordre van 't land schuldigh syn, maentlyck van haer tractament sal worden afgetrocken, sooveel als sy soldaten te weynigh gehadt te hebben bevonden sullen worden.

XL. Dat een ritmeester ende capitain, die bewesen kan worden één ofte meer passevolanten ofte blinde namen in de monsteringe gebruyckt te hebben, reëlyck ende metterdaedt gecasseert sal worden ende daerby verklaert inhabil, om daerna eenige andere functie te mogen bedienen.

XLI. Dat een persoon, voor passevolant ende op een ander mans naem door de monsteringe passerende, publycquelyck gegeesselt ende gebrandmerckt sal werden, tensy hy na voorleesinge van dit articul, door de commissaris van de monsteringe te doen, syn geweer neerleidt ende sich selven openbaert.

XLII. Ende om te beter de frauden t'ontdecken, sal diegene, die hetselve komt aen te brengen ende te bewysen, genieten een præmie van 100 daelders, by de ritmeesters ende capitains te verbeuren.

XLIII. Dat na desen ende van nu voortaan de ritmeesters ende capitains sullen wesen ende blyven ontheft ende bevryd van de Nieuwejaers expeditien ende andere ongelden, aen wie het soude mogen syn, die by haer aen de secretarien van de heeren gedeputeerden ende van de reeckenkamer, commysen van de finantien, clercken, kamerboden ofte andere, die het oock souden mogen syn, mogen worden g'expendeert, invoegen als by 's lands resolutien van den 29 Marty 1667 ende van den 30 Marty 1672 breder staet vermeldt, dewelcke gehouden worden van woorde tot woorde alhier geinsereert ende verstaen, dat in alle deelen punctuelyck sullen ende behooren g'excuteert ende nagekomen te worden, by pœne, dat, soo ymandt derselver secretarien, commysen, clercken en kamerboden ofte andere, wie het ook syn, eenige penningen, schoon by opgamelte officieren haer aengepræsenteert wordende, voor Nieuwejaers expeditie ende andere ongelden, wat naem dieselfde oock soude mogen hebben, sal hebben genoten, gestraft sal worden met de pœnen, in de voorschreven resolutien vermeldt ende (in) dese ordonnantie reformatoir tegens de contra-venteurs gestatueert.

XLIV. Dat van nu voortaan in plaetse van minderjarige militaire officieren, tot actuele dienst onbequaem synde, by Syn Furstel. Doorl., de heere stadthouder, ende de heeren gedeputeerden een bequaem persoon sal worden gesubstitueert, welcke gesubstitueerde de voorschreven charge sal bedienen gedurende des anderen minderjarigheyt tot 20 jaren compleet ende in middelen tyde genieten alle tractamenten, profyten ende emolumenten, daertoe staende, oock continueeren in deselfde charge, indien de minderjarige binnen den voorschreven tydt quame te overlyden, aengaende welcke substitutie de Gereformeerde officieren boven alle andere sullen worden gepræfereert, ende sullen de

cornetten ende faendrigs mogen volstaen met 18 jaren compleet als voorens volgens resolutie van den 30 Marty 1672.

XLV. Dat de heeren gedeputeerden inhibitie werde gedaen, om aen niemant quyt-scheldinge te doen van landschaps-penningen, oock geen handtsluytinge te doen aen de respective ontfangers deeser landschappe over het invorderen van des landschaps-penningen ofte resten; ende dat d'alrede gedaane quyt-scheldinge naest eenigen tydt herwaerts op 't nieuw wederom sullen worden gerevideert ende g'examineert.

XLVI. Dat de heeren gedeputeerden wordt verboden, eenige ampten, die tot noch toe niet bedient syn geweest, opnieuw t'inventeren, oock eenige tractamenten t'augmenteren, buiten advys ende consent van de Staten van 't landt, ende sullen de nieuw g'inventeerde ampten ende vermeerderingen van tractamenten sedert den jare 1647, buiten advys, consent ende resolutie van de heeren Staten voorschreven bekomen synde, wederom afgeschafft ende op d'oude voet gebracht worden.

XLVII. Dat de heeren gedeputeerden haer sullen moeten reguleeren na de resolutie ofte reglement van den jare 1645, op het beroepen van pastooren met d'aenkleve van dien genomen.

XLVIII. Dat de heeren gedeputeerden in geenerhande manieren sullen vermogen handsluytinge te doen aen het Hoff van Friesland, soowel in criminele als civile saecken, mits dat door commissarien werde uytgevonden, hoeverre het woord civil streckt.

XLIX. Dat de grietsluyden binnen ses weeken, naer overlyden van de secretaris der grietenye, gehouden sullen syn uyt-schryvinge aen de ingesetenen te doen, om drie persoonen tot het vacerende secretarischap naer ouder gewoonte uyt te setten, ende binnen acht dagen daarna hetselvfde ampt aen een van de genomineerde persoonen (sonder daarvan yets te mogen genieten) vergeven ofte dat by gebreke van de uyt-schryvinge ende vergevinge, respectivelyck in de voorschreven tydt te doen, d'ingesetenen selfs sulks te doen geoorloft sal syn; ende sullen de secretarien der respective steden, in gelycke voegen als die van de landen, den eedt moeten præsteren aen het collegie der heeren gedeputeerden.

L. Dat de secretarien, notarien ofte ontfangers van boelgoederen in landen ende steden voor derselver ontfangh genoeghsame borge sullen stellen, tot contentement van de respective magistraten ende ingesetenen, ende sullen dieselve haer voorts præcise hebben te reguleeren nae d'ordonnantie van desen lande, op 't stuck van verkopinge van roerende ende onroerende goederen, alsmede aengaende hare vacatien ende salarier, gearresteert; dat oock deselve gehouden sullen wesen den gerechte alle jaren te toonen de quitantien van betalinge van haerlieder verscheenene verkopinge ende soowel de parate executie van 't land onderworpen syn naer verloop van drie maenden der verschyndagh van hunne verkopinge, als sy het recht van executie hebben op hunne kopers, volgens articulen, by poene, dat deselve sullen vervallen in de boete van vyftigh goutguldens; sullende voorts haer hebben t'ontleedigen van alle boelpenningen van vervallene boedels.

LI. Dat alle grietsluyden gehouden sullen wesen, haer compleet getal van assessoren ende gerechtsdienaers, volgens 's landts ordonnantie yder grietenye toegelecht, te houden.

LII. Dat gheen grietsluyden sullen moghen maecken eenigh omslagh in een dorp ofte over de geheele grietenye, sonder overroepinge en toestemminge van twee volmachten uyt yder dorp, daertoe specialyk gekooren ende gecommiteert.

LIII. Dat de recht- ende pronunciatie-dagen, soo ten platten lande als in de steden, na behooren volgens de ordonnantie sullen werden gehouden, by arbitrale correctie.

LIV. Dat een yder, jus pro deo versoekende, 't selve voor als nae sal werden vergunt, des van hunne onvermogentheyth genoeghsaem geblyck doende.

LV. Dat oock 's lands ordonnantie neffens d'ordre van procedereen, vacatien, salarier ende poenen etc. sal worden geresumeert, gerevideert ende gecorrigeert door de gecommiteerden van de heeren Staten van Frieslandt, derselver gedeputeerden ende raden provintiael.

LVI. Dat een persoon niet meer als één kerkvoogdschap sal mogen bedienen, ende sulks alleen in 't dorp, daer hy woonachtig is.

LVII. Dat naer ouder gewoonte 't vergeeven van alle grietenyen, compagnyen, soo te voet als te paerd, ende andere ampten, ter dispositie van Syn Furst. Doorl. stadhouder

en de heeren gedeputeerden staende, by hoogstgedachte heere stadthouder ende welgelmete heeren gedeputeerden sullen verblyven, gelyck mede het visiteren der procuratien by hoogstgedagte Furstel. Doorl. ende het collegie der heeren gedeputeerden sal worden gedaen.

LVIII. Dat voortaan in dese provincie gebruykt ende gehouden sal worden egale wicht, elle ende mate, exempt van wyn en bier, volgens d'ordonnantie van deesen lande ende verscheyden resolutien, daerop staende, ende worden door krachte deses vernietigt alle octroyen, deselve contrarierende, oock gecasseert ende verbooden alle wagen te lande, behalven die van outs ofte veertig jaren ende daerover geprevilgieert syn, de wage van Mackum daeronder begrepen.

LIX. Dat alle octroyen, wegens de zoutketen verleendt, sullen worden ingetrocken ende een yder vry gelaten zoutkeeten te maken, daer het hem belieft.

LX. Dat het collegie ter admiraliteyt tot Harlingen sal worden versocht, om by het oversenden van de reeckeninge van haren ontfangen, een dubbeld van deselfde reeckeninge (raeckende d'extraordinaris subsidien) aen onse provinciale reeckenkamer te behandigen, opdat de provincie kennisse mag hebben, waertoe hare extraordinaris subsidien syn g'employeert, in conformité van 's landts resolutie van den 30 Marty 1672; dat oock de subsidien, sedert anno 1662 getrocken, by den ontfangen door reeckeninge sullen werden verthoont, waertoe de penningen syn geconverteert.

LXI. Dat alle particuliere ontfanghers ende rentemeesters van grietenyen, steden ende dorpen in Vriesland alle jaren van hunne administratie sullen doen reeckenschap ende reliqua aen hare respective committenten.

LXII. Dat op d'aenstaende Landtsdach tot geruststellinge van de gemeente gekooren sullen worden uyt yder goo twee extraordinaris gecommitteerden tot het revidieren van 's landts reeckeningen van eenige jaren herwaerts, ten eynde moge geblycken waertoe des lands penningen g'employeert ende of uyt deselve oock eenige qualyck geconverteert syn; ende by sooverre yemandt van de regeeringe bevonden mochte worden eenige penningen onder sig te hebben ofte tot syn privé profyt g'employeert, daerover na rigeur van rechte sal moeten worden gestraft, stellende tot een præmium voor allen ende een yegelyck, die soodanige misusen kan aenwysen, de somma van hondert gouden Friessche ryders, ende dat de naem van de aenbrenger daerenboven sal werden gesecreteert.

LXIII. Dat d'ontfanghers generaels alle half jaren, binnen den tyt van drie maenden na de respective verschyndagen van May en Allerheyligen, gehouden sullen wesen haer reeckeninge van ontfangen ende uytgaave over te geeven aen de reeckenkamer deser provincie, sonder in deselve onder uytgave te brengen als van ordonnantie geregistreert in 't selfde halfjaer, opdat geblycken mag van de staet van 's lands comptoiren, gevende alle veerthien dagen aen de gedeputeerden ende reeckenkamer pertinente staet van de ingekomene ende uytgegevene penningen, met de resten onbetaelt staende, volgens haerluyder instructie, waerna sy haer vorders sullen hebben te reguleren, by cassatie van haer ampt.

LXIV. Dat de respective ontfanghers ende rentemeesters van grietenyen ende steeden, na gedane sommatie volgens assignatie van de ontfanghers generael deser provincie, de betalinge aen de schrijvers effective ende promptelyck sullen hebben te doen met resten ofte met geldt, gelyk oock de dorpsontfanghers daarmede sullen mogen volstaen, mits dat de resten niet ouder sullen syn als het loopende jaer, binnen welcken tyt sy gehouden sullen syn deselve in te vorderen ofte aen de generale grietenye ofte stadsontfanghers over te leveren, ofte selfs daervoor betalen.

LXV. Dat de heeren gedeputeerden, grietsluyden, magistraten, gerechten ende hunne suppoosten gehalten sullen syn, effective in gelde te betalen de volle impositien ende accysen conform de lysten van verpachtinge.

LXVI. Dat oock alle pachters volkomentlyck van de heeren gedeputeerde, grietsluyden, magistraten, gerechten ende hunne suppoosten volgens de lysten van verpachtinge den vollen impost sullen vorderen, soowel als van particuliere ingesetenen, sonder daerover met deselvige eenige compositie te maecken ofte aen hun luyden eenige gratie, remis ofte quyttscheldinge te mogen doen.

LXVII. Dat geen gedeputeerde, grietsluyden, magistraten, gerechten ende hunne suppoosten, ontfangers ofte collecteurs, directe of indirecte, mediate of immediate, sullen mogen participeren aen eenige verpachtinge van impositien in landen of steden, by poene van infamie.

LXVIII. Dat van nu voortaan alle verpachtingen, welcke by gaerleggingen in de grietenyen ende steden worden gedaen, niet meer als eens 's jaers sullen geschieden, yder in syne gaerlegginge, volgens ouder gewoonte, ende in sulcks het gemael voor een jaer aldaer verpacht worden.

LXIX. Dat de rentemeester van de domeynen deser provincie sal worden gelasticht, om mede op 't landschapshuys te doen syn verpachtinge van de accysen.

LXX. Dat d'ingesetenen, so ten platten lande als in de steden, gehouden sullen wesen, by haer eygen meulens in hare respectie grietenyen ofte gaerlegginge te laten malen, by poene van 25 gouden Friesche ryders op yeder saek; ende dat dan alle meulens ten platten lande, dewelke geen vyfhondert guldens in 't jaer van den impost kunnen opbrengen, de facto worden gedemolieert ende weghgebroocken sonder eenig onderscheit; alsmede dat geen meulenaers tegelyck backers sullen mogen syn, uytgenomen in die plaetsen, die ses, seven ende meerder uyren van de naeste stadt gelegen syn, doordien aldaer, sonder merkelycke ondiensende nadeel van de ingesetenen, sulcks niet anders en kan worden gepractiseert, welcke molens nader by placcaet sullen worden gespecificeert ende uytgedrukt; en sullen de molenaers gehouden syn een eyenser te houden in de molen van hetselve, dat sy ontfangen hebben wederom te leveren.

LXXI. Dat de commissien ende gages van de vier extraordinaris Staten Generaels sullen komen te cesserende ende op te houden met den laesten April anno 1673.

LXXII. Dat de schrieverschappen van nu voortaan sullen komen uit te sterven ende niemant sal ondertusschen meer als één schrieverschap op syn naem ofte in syn familie mogen hebben, voorts dat geen suppoosten van het collegie der heeren gedeputeerden, clercken der generale ontfangers ende generalyck alle diegeene, dewelke eenige manie- ment van 's landschaps-penningen hebben, eenig schrieverschap sullen mogen hebben ofte bedienen, tot welcken einde een pertinent register van alle de schrievers sal worden overgelevert ende dieselve schrievers belast, haer binnen ses weecken gesamentlyck in persoon voor de heeren gedeputeerden in te stellen.

LXXIII. Dat het holtphesters ende pluimgraefschap van nu voortaan tot mesnage van 't landt sal komen te cesserende ende waergenomen worden by de respectie grietsluiden ende magistraten, doch dat den tegenwoordigen holtphester sal toegelecht worden, gelyck gedaen wordt by deesen, een oude ordinaris compagnie te voet, welke door een substituit capitain gedurende syn minderjarigheit sal worden bekleed, te nomineeren by de heere stadholder ende heeren gedeputeerde, mits uitkeerende aen de gewesene holtphester achthondert guldens jaerlycks.

LXXIV. Dat d'ontfangers generaels dezer provincie moeten uitsterven van vier op twee.

LXXV. Also het lands-advocaetschap wort geoordeelt een onnut ampt ende vacant te syn, soo wordt tot mesnage van 't landt van nu af hetselve gehouden voor gemortificeert ende wort de procureur generael gelast, dieselve bedieninge, conform syn commissie, waer te nemen.

LXXVI. Dat het fiscaelsampt van het collegie der heeren gedeputeerden, met de dood van den tegenwoordige fiscael, sal komen te cesserende, ende deselfs tractement van nu voortaan worden gereduceert tot vier hondert caroli-guldens, sonder dat deselve daerteboven declaratien van vacatien ofte reisgelden sullen werden gevalideert.

LXXVII. Dat als onnut sullen werden afgeschafft 's lands historyschryver, uytdeeling van bodeloonen, medicus van het block- ende tugthuis, des landschaps operateur, leedsetter ende des landschaps bouwmeester, item landschaps landmeter ende hardhouwer, vermits alle landschaps werken door commissarien uit de heeren gedeputeerden aen de minstmynde sullen worden bestelt.

LXXVIII. Dat de keurmeesters ende ordonnantie op 't point van springhingsten werden afgeschafft ende gederogeert.

LXXIX. Dat de tegenwoordige tuchthuismeester, met de secretaris, voogden ende moeders van dien sullen worden afgeschafft ende de administratie van hetselve huis wederom gereguleert na d'eerste instellinge ofte nae 't exempel van de regeringe der tuchthuizen in Hollandt door commissarien.

LXXX. Alle alumnen, die binnen de vyf jaren hare studien niet konnen absolveren, sullen hare pensien werden ontsegt, gelyck oock dengeenen, die super numerair ende boven het getal van eenenveertigh syn, ofte vrye bursa hebben.

LXXXI. Dat voorts sullen werden afgeschafft alle declaratien van schoonmaecken van landschapshuizen, buiten speciale ordre van de respective collegien gedaen, voorts alle turff, holt, keerssen ende toetsen, aen de heeren gecommiteerden in 't mindergetal, gedeputeerde staten, reeckenmeesters ende derselver suppoosten buiten de respective collegien uitgedeelt; des dat haer een redelyk æquivalent daertegens sal werden toegeleght.

LXXXII. Het krygsgerechte en desselvs suppoosten sullen geen meer tractamenten ende emolumenten voortaan mogen genieten als dese provintie op den staet van oorlogh wort goetgedaen.

LXXXIII. Dat de lyste van appoincteerde sal worden gerevideert ende daer afgenomen alle diegene, die geen effective dienst aen het landt hebben gedaen ende die tegenwoordig in leven syn, sullen aen de heere præsiderende van 't collegie hebben in te leveren judiciele acte de vitâ.

LXXXIV. Den 24 ende 42 articulen van de remonstrantie van Leeuwarden, spreekende van foules, roveryen ende andere insolentien, by 's landts militie in 't leger ende elders aen de ingesetenen ende derselver goederen gepleegt, mitsgaders van de reductie van de militie, in den jare 1672 aengenomen, gelyck oock het afschaffen van de keurmeesters van goud ende silver, in het 31 articul van de reformatie by de heeren van Sneeck opgesteld, worden gelaten tot dispositie ende reformatie van de Edele Mogende Heeren Staten van 't landt.

LXXXV. Dat alle diegene, die in 't collegie der heeren gedeputeerden of eenig ander, daer eed vereischt wert, geadmitteert worden, niet sullen mogen volstaen met belofte der onderhouinge van de instructie, voor sooveel die tegenwoordigh in practycque is, maer soo ende als deselve leit, ende dieselve instructie punctuelyck ende in alles te achtervolgen, des dat d'instructie sal werden gerevideert ende vernieuwt.

LXXXVI. Dat tot voorkominge van het schadelyck ende pernitieus ampt-verkoopen alle heeren volmachten, gedeputeerde ende officiers in alle andere hoge ende lage collegien, by het aenvaerden haerder ampten en by het continueeren ofte aegaen van dien, den solemnelen eedt sullen doen, dat sy niets voor het bekomen hunner ampten hebben genooten ende ontfangen ofte ook genieten ofte ontfangen sullen, 't sy door overdrachte ofte verwisselinghe van schryverschappen, door passeren ofte kasseren van obligatien, tellen ofte leenen van geld ofte cessie van tractamenten, directe ofte indirecte, ofte door andere manieren ofte practycquen, daerna smakende, sooals hetselve soude konnen worden bedacht, by pœne van inhabiliteit en infamie ende de vordere straffe, in de resolutie van den jare 1647 ende vervolgende verhaelt, alsmede volgens de keiserlycke rechten naer eisch ende gelegentheid van saecken.

LXXXVII. Dat oock nae desen der ampt-verkoopers erfgenamen wegens voorschreven delicten ende contraventien convenibel sullen syn, voor sooveel sy door deselve verrykt mogen wesen.

LXXXVIII. Dat ymandt, een ampt gekocht hebbende, selfs sal bevryt worden van de straffen, tegens de koopers van ampten gearresteert, oock gedispenseert ende ontslagen van syn gedaenen eedt, syn geldt wederom bekomen ende het ampt behouden, byaldien hy de verkooper van hetselve ampt kan convinceeren van ampt-verkooperye, ende sal aen andere aenbrengers tot een præmium werden gegeeven een derdepart van de breucken, die daerop volgens resolutie van den lande en keyserlycke wetten gestelt syn, sullende die twee resteerende derdeparten geconverteert worden tot profyt van de heerlyckheid deser landtschappe.

LXXXIX. Dat oock alle persoonen, op dewelke eenig ampt wort geconfereert, den

eed van suivering, in de respective hoge ende lage collegien compleetlyck vergadert, in handen van den præident sullen doen op het formulier, hierna geinsereert.

XC. Ende opdat in het toekomende alle contraventien van dese ordonnantie ende reglement reformatoir mogen worden voorgekomen, soo is g'ordonneert ende gestatueert, gelyck g'ordonneert ende gestatueert wordt by desen, dat alle jaren in 't formulier der procuratien van degene, die ten Landtsdage sullen gaen, sal worden geinsereert, dat de volmachten deese ordonnantie ende reglement reformatoir niet sullen mogen renverseeren, vernietigen ofte veranderen in eenige poincten ende articulen, dan heylighlyck ende volkomentlyck sullen onderhouden ende doen onderhouden, tensy by gemeen advys van de samentlyke heeren Staten, naar exigentie van saken, tot 's lands dienst nader soude worden geresolveert.

XCI. Waervan, opdat alle ingesetenen kennisse mogen hebben, dat dese ordonnantie ende reglemente alomme worde gepubliceert, daer ende soo men hier te lande publicatie gewoon is te doen.

XCII. Ordonneerende voorts den procureur generael deser landtschappe, tegens alsulcke contraventeurs te procederen in conformité van dese wetten, sonder eenige connventie ende aensien van persoonen, by cassatie van syn ampt, ende de procedure, non obstantibus feriis, binnen den tyt van een halfjaer in staat van wysen te brengen.

XCIII. Dat de vorengemelte procureur generael alle contraventien van deese ordonnantie reformatoir of eenig articul van dien, voorgekomen synde, van stonden aen den Hove van Vrieslandt sal moeten communiceeren ende openbaren, sonder onder hem deselve te mogen behouden ofte verswygen, opdat by den Hove daerop alsdan soodanig mach werden gedisponeert, als bevonden sal worden te behooren.

XCIV. Tot meerder voorkominge van alle contraventien van dese ordonnantie ende reglement reformatoir of eenig articul van dien, die hier namaels daertegens gepleegt mogen worden, is g'ordonneert, dat de contraventeurs sullen vervallen in een boete van hondert gouden Friesche ryders, ten profyte van de heerlyckheydt.

XCV. Dat alle volmachten ten Landsdage, mitsgaders alle collegien, gehouden sullen wesen, dese articulen te vertekenen ende te verklaren, deselve na haer uytterste vermogen te sullen onderhouden ende doen onderhouden.

XCVI. Dat voorts alle officieren, so buyten- als binnenlandts gecommiteert ofte tot eenige ampten verkooren, hetsy politycque ofte militair, den behoorlycken eedt van suyveringe sullen hebben te doen, dat sy van 't selve ampt te bekomen, directe ofte indirecte, door haer selven ofte ymandt anders van harentwegen, geen geld ofte gaven, bij keyserlycke rechten ende resolutie van den jare 1662 verboden, gegeven hebben ofte geven sullen, ende sullen desgelyx denselven eedt oock doen de collateuren van deselve ampten, daertoe versocht synde, seggende daerop: Soo waerlyck helpe my Godt almachtigh.

XCVII. Ende opdat de memorie ende geheugenisse van alle die gepasseerde onlusten, dissentien ende murmuration tusschen de regenten van de een ofte ander party te eenemaal mogen worden weggenomen ende uytgewischt, dat by de heeren Staaten, benefens de approbatie van dese ordonnantie ende reglement reformatoir, sal worden gearresteert ende vervolgens gepubliceert een placcaet van amnestie, vergevinge, ook abolitie van alle het gepasseerde in optima forma.

Aldus gedecideert ende uytgesproocken op heden den vyftienden Marty 1673. Getekend: Henrick Casimyr, Prince de Nassau; J. van Goslinga, A. P. van Jongestal, J. Lolckes Suyderbaen.

Aldus geresolveert op 't landschapshuys den 19 Marty 1673. Getekend, voor Westergo: Menaldumadeel: Edz. thoe Grovestins. Franekeradeel: J. van Goslinga, J. Brunia. Barradeel: Agge van Sixma, Sibrant van Wigara. Baarderadeel: H. van Epema. Hennaarderadeel: Oene van Grovestins, Dirck de Horn. Wonseradeel: Vide de protestatie ten kamerboeke van Westergoe geinsereert; dit in plaats van ondertekeninge¹⁾; D. Hoytinga. Wymbritsera-

1) „Dit is waarschijnlijk door den heer L. van Ockinga, in plaats zijner ondertekening, hieronder eigenhandig geschreeven, om aan te toonen, dat hij in alle poincten van dit Reglement niet toestemde, gelijk hij bij een kort protest van den 5 April van dit jaar, hetwelk hier zekerlijk bedoeld wordt, ook verklaard heeft, in de aanneeming zwaarigheid te maaken" (noot in het Charterboek).

deel: Wopcke Riencks Popta. Hemelumer Oldephaart: T. van Aylva, Wybren Cornelis. 't Bildt: W. van Haren, A. Wyngaerden.

Voor de steden. Leeuwarden: S. A. Haeckma, Dirk Gerrits Rietsma. Bolsward: Anne Heerckes, Regnerus Bruynsma. Franeker: Paulus Jacob van Ghemmenich, Idzard van Geroldtsma. Sneek: Anne Jellerts Lyollema, S. Heemstra. Dokkum: J. Lolkes Suyderbaen, R. Jiblis. Harlingen: Harmen Synes Nauta, Wytse Michiels, Augustinus Pieters. Stavoren: B. Binckes, Douwe Leyns. Sloten: Jan Amama, N. Doma. Workum: A. Offerman, Wybrandt Tymens Pauw. Ylst: S. van Rispens, Gerben Siercks Monsma. Hindelopen: Anne Tymens, Foppe Arents¹⁾.

XLV. 16 April 1674. Resolutie van de Staten van Utrecht, bevattende Regeeringsreglement voor dit gewest²⁾.

Den heere Prince van Orangie, in de ordinaris vergaderplaatse van de heeren Staten 's lants van Utrecht verschenen zynde ende aldaar verscheyden hebbende de heeren, die Syn Hoogheyd, ingevolge van de authorisatie, den 20 deser loopende maant (nieuwe styl) aan hooggemelte Syne Hoogheyd by de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden verleent, goetgevonden hadde, dat het lit van de geëligeerde raden, alsmede het lid van de ridderschap 's lands, mitsgaders de magistraat der stadt Utrecht souden bekleden, heeft aldaar bekend gemaakt, dat hooggemelte Syne Hoogheyd, reflectie makende op de groote capaciteyt, langduerige experientie, goede conduite ende trouwhertige affectie tot den lande, ende particulierlyk tot de hooggemelte provincie van Utrecht, daarvan den heere van Renswoude by alle voorvallende gelegentheden kennelyke preuven hadde gegeven den gemelten heere van Renswoude, niettegenstande desselfs krachtig ende ernstig versoek ter contrarie iterativelyk gedaan, hadde aangesteld als president van de vergaderinge van de heeren Staten 's lants van Utrecht ende als supernumerairen geëligeerden raad van den voorsz. lande, ende dat hooggemelte Syne Hoogheyd wyders hadde goedgevonden, dat het voorsz. lit van geëligeerde raden soude worden bekleet door de heeren, hierna genoemt.

Heeren geëligeerden.

De heer Johan van Rheede, heere van Renswoude, etc., president van de Staten; de heer Pieter Ruysch; de heer Gerard van der Nypoort; de heer van Hardenbroeck, heere tot Hardenbroek; de heer Pieter Rosa; de heer Johannis Marcelis; de heer Pieter van Beeck; de heer Samuel de Marees, heere van Meersbergen, hooggemelte Syne Hoogheyd aan sich gereserveert hebbende de faculteyt om noch een achtste persoon tot geëligeerde raad te mogen aanstellen, dewelke naderhand is geworden de heer Jacob Mannemaker, heer van Kattendyk.

Dat hooggemelte Syne Hoogheyd voorts goetgevonden hadde, dat het voorsz. lit van de ridderschap soude werden bekleet door de heeren, hierna genomineert, te weten:

De heeren edelen ende ridderschap.

De heer Caspar van Lienden, heer van Mynden; de heer Godart van Rheede, heere van Amerongen; de heer Jacob van der Does, heer van Berkesteyn; de heer Gerlach van der Capel, heere van Arentsbergen ende Schalkwyk; de heer Hendrick Jacob Tuyl van Serooskerck, heere van Zuylen; de heer Fredrick van Renes, heer van der Aa; de heer Johan van Lochorst, heer van Schoonauwen; de heer van Hardenbroeck, heer van Groenewoude; de heer N. de Nassouw, heer van Woudenberg, Ouwerkerck; de heer Fredrick Hendrick van Boetselaar, heer van Langeraeck; de heer Carel Valckenaar, heer tot Valckenaar, Duckenburg; de heer Willem de Nassouw, heer van Zuylesteyn; de heer Uytenhoven, heer van Ameliswaart.

Hebbende hooggemelte Syne Hoogheyd hierby verklaart, dat ter beschryvinge van

¹⁾ Die van Oostergoo en Zevenwolden reserveerden art. 23 op het welbehagen hunner committenten en teekenden daarom niet (t. a. p., blz. 971).

²⁾ Naar Van de Water, I, blz. 169 vlg.

Staaten, onder het gemelte lit van de edelen ende ridderschap sullen werden geadmitteert de heeren baron van Langeraack, den heer van Ouwerkerck ende den heere van Zuylensteyn, behoudens haare militaire charges, nochtans sonder consequentie, gelyk mede Syne Hoogheyd in consideratie van de goede ende getrouwe diensten van den heere van Amerongen, aan den Staat ende Syne Hoogheyd hierbevoorens ende in dese verwerde conjuncture van tyden ende saken alomme gedaan, ook ten reguarde van de goede comportementen van desselfs soon, den heer van Ginkel, colonel van een regiment paarden, (goedvindt denselven), mede invoegen alsboven, onder de voorsz. heeren van de ridderschap te beschryven, met syne militaire charges, om t'syner tydt ter vergaderinge van de meer hooggemelte heeren Staten te compareren, soo nochtans, dat hy daartoe niet en sal worden geadmitteert, als by het overlyden van gemelten heere van Amerongen, ofte dat die syn rang ende cессie aldaar mocht komen te quiteren.

Ende heeft Syn Hoogheyd voorts tot secretaris van dese provincie aangestelt Jonathan van Luchtenburg, verklarende aan sich te reserveren de dispositie over alle de vordere ampten en bedieningen, daarvan Syne Hoogheyd noch gene begevinge gedaan en hadde.

Ende dat meer hooggemelte Syne Hoogheyd mede goetgevonden hadde, dat de magistraat ende raadt der stad Utrecht soude werden gecomposeert uyt de heeren, hierna genoemt, te weten:

Vroetschap.

Mr. Johan van Nellesteyn ende Dr. Willem van der Straten, Burgem.; Gysbert van der Hoolck; Dr. Cornelis Booth; Mr. Johan Ram; Dr. Cornelius van der Voort; Mr. Samuel Gerobulus; Jacob van Dinter; Mr. Johan Strick; Mr. Jacob Martens; Mr. Pieter Both van der Eem; Mr. Anthonis van der Nypoort; Mr. Aernout van der Lingen; Wouter van Nellesteyn; Henricus Quint; Willem van der Meulen; Pieter Hatting; Mr. Hendrick van Quellenburg; Hendrick van Zuylen; Albert van Benthem; Justus Vermeer; Hendrick van Pothuysen; Ambrosius Bosschaert; Mr. Paulus Voet van Winssen; Isaac Tentenier; Mr. Aernout Straets; Jor. Taats van Amerongen; Jor. Caspar Liseman; Jacob van Doeyenburgh; Steven van Soesdyck; Mr. Johan van Aelst; Dirk de Swart; Mr. Diderick van Ryssen; Willem van Bunnick; Mr. Cornelius Matthisius; Dr. Adrianus Gentman; Mr. Aernout Spoor; Johan van der Meer; Mr. Johan van Baerle; Adriaen Strick tot Linschoten.

Ende heeft hooggemelte Syne Hoogheyd wyders daarnevens bekend gemaect, dat enige van de voornaamste borgers der voorsz. stadt hooggemelte Syne Hoogheyd hadden versocht te willen arresteren een reglement, waarna de regeringe 's lands van Utrecht voorsz. soude worden beleyt; dat Syn Hoogheydt, 't voorsz. versoeck aandachtelyck overwoogen ende het voorsz. reglement met rype deliberatie van raden geexamineert hebbende, wel hadde geconcipteert een reglement tot beleyd van de voorsz. regeringe en soodanich een opgesteld, als Syn Hoogheydt geoordeelt hadde, dat naast ende meest overeenquam met de regeringe van de provincie, gelyk die van ouds was geweest, echter niet hadde kunnen resolveren, om het voorsz. reglement te arresteren, voor ende aleer hooggemelte Syne Hoogheyd daarop de consideratien van de presente heeren gehoord ende derselver goetvinden ende approbatie dienaangaande verstaan soude hebben; waarop in yder van de voorsz. leden gedelibereert synde, hebben deselve eenpariglyk verklaart, haar het voorsz. reglement wel te laten gevallen. Ende is vervolgens het voorsz. reglement ter hooggemelte vergaderinge gearresteert ende vastgesteld, gelyk hetselve gearresteert ende vastgesteld wert by desen, soo ende in sulker voegen, als het voorsz. reglement hierna van woorde tot woorde staat geinsereert:

Ordre ende reglement, waarna de regeringe in de provincie van Utrecht in het toekomende sal werden bestelt ende beleydt.

Dat de regeringe van de hooggemelte provincie sal blyven bestaan, als van ouds, in drie leden, te weeten geëligeerde raden, edelen ende ridderschappen, mitsgaders stad en steden.

Dat de geëligeerde raden, alsnu by Syn Hoogheyd aangestelt, ende diegene, die in het toekomende aangestelt sullen worden, hare functie ende bedieninge sullen bekleden den tyd van drie achtereenvolgende jaren, ende dat de voorsz. geëligeerde raden ofte

raad, welkers ofte wiens tydt van bedieninge sal koomen te expireeren, drie maanden voor de expiratie daaryan kennisse sal moeten geven aen den stadthouder van de hoog-gemelte provincie indertyt, ende dat den welgemelten stadthouder de voorschreven geëli-geerden raden ofte raad, 't sy alle ofte eenige van dien, alsdan sal vermogen te conti-nueeren voor noch gelyke drie jaren ofte ook wel andere, in plaatse van degene, die niet gecontinueert soude mogen worden ofte die geduerende de voorsz. tydt van drie jaren aflyvich soude mogen werden, verkiesen uyt het gehele lichaem van proosten ende deekens ende canonicken van de vijf capittelen alhier, sonder eenige nominatie ofte contradictie van ymandt, behoudelyk dat de personen, die daartoe soude mogen werden verkoren, sullen moeten hebben geadimpleert den vollen ouderdom van vyf ende twintich jaren ende doen publicque professie van de ware Christelijke Gereformeerde religie; en dat de voorsz. geëligeerde raden sullen moeten bestaen uyt vier edelluyden en vier borgers.

Dat de voorsz. continuatie ofte nieuwe verkiesinge, in manieren hiervoorens verhaalt, successivelyk van drie tot drie jaren, van den stadthouder indertydt versocht ende gedaan sal moeten werden.

Dat den stadthouder indertydt sal hebben de begevinge van de preposituren ofte proostdyen, soo wanneer die souden mogen komen te vaceren, sonder eenige nominatie ofte contradictie van ymandt; ende dat den welgemelten stadthouder indertydt insgelyks sal hebben de vrye ende libere dispositie van alle de canonisynen, die in de ses alsoo genaamde 'slands- ofte Staten-maanden sullen komen te vaceren, daarmede sal mogen doen en handelen na syn goetduncken ende welgevallen.

Dat de decanien en canonisien van de voorsz. vyf capittelen niet sullen mogen werden gealieneert, verhandelt ofte geresigneert, anders dan met consent ende goetvinden van den welgemelten stadthouder indertydt.

Dat den stadthouder indertydt sal hebben de dispositie over de inkomsten van alle de vicaryen, dependerende van de voorsz. proosten, dekenen, vyf capittelen, gene uyt-gesondert, so haast elke voorsz. vicaryen successivelyk, ende van tydt tot tydt, sullen komen te vaceren. Ende dat denselven stadthouder ten dien eynde een rentmeester over den ontfangh van de inkomsten der voorsz. vicaryen sal stellen, behoudelyk dat d'in-komsten der voorsz. vicaryen sullen moeten werden bekeert tot het onderhoudt der arme predikanten, hare weduwen ofte andere gelyke pieuse saeken binnen dese provincie.

Dat tot voorkoominge van alle onlusten ende questien, die voor desen menichmaal ontrent de beschryvinge der eedelen syn ontstaan, sal werden vastgesteld, gelyk vastgesteld wort by desen, dat, soo wanneer den stadthouder van dese provincie indertyd soude mogen goetvinden, de ridderschap door beschryvinge te vermeerderen, ofte dat een heere, in de welgemelte ridderschap beschreven, deser werelt soude mogen koomen te overlyden, den-selven stadthouder daarinne absolutelyk ende sonder eenige contradictie sal mogen be-schryven dengeenen, die denselven sal oordelen daartoe bequaemst te zyn, mits dat de personen, by den welgemelten stadthouder in manieren vooren verhaalt, in de gemelte ridderschap te beschryven, daartoe, ten aansien van haar geboorte, jaren ende goederen sullen moeten weesen gequalificeert volgens de reglementen dienaangaande, ende namentlyck ontrent de qualificatie van de ridderhofsteden, albereyts gemaekt ende noch te maeken, ende dat deselve personen ook sullen moeten doen professie van de waare Christelyke Gereformeerde religie.

Dat de heeren, in de welgemelte ridderschap beschreven, daarinne sullen blyven ende perpetueeren haar leven langh geduerende.

Dat de borgermeesteren, schepenen ende raat, by Syn Hoogheydt als nu aangestelt binnen de stadt Utrecht, in haar bedieninge sullen continueren tot Remig. ofte den 1 October 1675 toekomende, ende binnen de andere steden tot den dag, op dewelke de nieuwe verkiesinge in het aanstaande jaar 1675 soude moeten geschieden.

Dat acht dagen voor den dach der voorsz. verkiesinge by borgermeesteren, schepenen ende raden van de voorsz. stad en steden respectivelyk sal werden gedaan eene nominatie van dubbelt getal van borgermeesteren, mitsgaders van schepenen van deselve stadt ende steden, ende dat deselve nominatie sal werden gesonden aen den stadthouder deser provincie

indertyd, om by denselven daaruyt borgermeesteren ende schepenen geëligeert en verkooren te worden.

Dat diegene, die tot borgermeesteren ende schepenen genomineert ende verkooren sullen worden, sullen moeten doen professie van de ware Christelyke Gereformeerde religie ende voorts gequalificeert zyn volgens de privilegien van deselve steden.

Dat niemant langer dan twee jaren borgermeester ofte schepen sal mogen syn ende alsdan een jaar sal moeten stille staan, sonder tot de voorsz. functien te mogen worden genomineert ofte geëligeert, doch een jaar stil gestaan hebbende, het volgende jaar daartoe wederom nominabel ende eligibel sal weesen.

Ende wat belangt den raad ofte vroetschap der voorsz. stad ende steden, dat deselve raadt ofte vroedtschap van deselve stadt ende steden alle jaren gecontinueert ofte verandert sal mogen worden, gelyk sulx van alle oude onbedenkelycke tyden tot het jaar 1618 toe onveranderlyk is geobserveert geweest, dienvolgende dat de stadhouder indertyd, electie gedaan hebbende van borgemeesteren ende schepenen respectyf, den raat ofte vroetschap van de voorsz. stadt ende steden, hetzy in 't geheel, hetzy ten deelen, sal mogen continueren ofte uyt het gehele lichaam der borgeren ende ingesetenen van deselve stadt ende steden respective, andere nieuwe raden ofte vroetschappen te verkiesen, mitsgaders op het overlyden van ymandt, die tot borgemeester of schepen geëligeert souden mogen syn, sooals de welgemelte stadhouder indertyd sal oordelen, best ende bequamste te wesen, sonder eenige nominatie ofte contradictie van ymand, behoudelyk dat gene andere personen tot raeden sullen mogen werden aangestelt dan die publicke professie doen van de ware Christelyke Gereformeerde religie ende daartoe gequalificeert syn volgens de privilegien.

Dat den stadhouder van dese provincie indertyd sonder eenige voorgaande nominatie sal verkiesen de schouten ende hooftofficeren van de respective steden, mitsgaders de maerschalken van de respective quartieren, mits mede doende publique professie van de ware Christelycke Gereformeerde religie en daertoe gequalificeert synde volgens de privilegien.

Dat den stadhouder van de provincie indertyd insgelyk sonder eenige voorgaande nominatie ofte contradictie van ymandt, sal aanstellen den secretaris van deselve provincie, so menichmaal het voorsz. secretarisschap sal koomen vacant te vallen, mits dat den voorsz. te eligeeren secretaris sal moeten doen publique professie van de ware Christelyke Gereformeerde religie ende daertoe gequalificeert syn volgens de privilegien.

Dat den stadhouder indertyd van dese provincie, sonder eenige nominatie ofte contradictie van ymandt, sal hebben de begevinge van alle militaire charges, gene uytgesondert, hetsy dat die in 't velt ofte daar buyten komen vacant te vallen.

Dat ten aansien van de deputatien in de vergaderinge van de heeren Staten-Generaal, den Raad van Staten, collegien ter admiraliteyt, generaliteyts-rekenkamer ofte andere collegien of societeyten van de generaliteyt, onder de leden van dese provincie sullen worden geobserveert de tourbeurten, daarinne noch geëiseert, mits dat de commissien, daartoe te geven, alleen sullen zyn voor ses jaren; ende dat het lit, wiens tourbeurte het wesen sal, eenige van de voorsz. deputatien te doen, den persoon, daartoe te committeeren, sal moeten presentereen aan den stadhouder van dese provincie indertyd ende dat het aan denselven stadhouder vry sal staan, de voorsz. gepresenteerde personen te verklaren voor aangenaam ofte niet aangenaem, sonder gehouden te syn daarvan eenige redenen te geven; ende soo wanneer de persoon, tot de voorsz. deputatie gepresenteert, voor niet aangenaam soude mogen werden verklaart, het gemelte lit, de voorsz. tourbeurte hebbende, gehouden sal wesen t' elckens daartoe een ander persoon te presenteren.

Ende soo wanneer eenige plaatse ofte plaatsen van de presiderende raden, advocaat fiscaal, procureur generaal ofte griffier in den Hove van dese provincie soude mogen vacant vallen ofte andersints begeven moeten worden, dat de heeren Staten van deselve provincie alsdan, sonder onderscheydt van leden ende buyten tourbeurte, sullen doen nominatie van een tripel getal van personen tot de voorsz. vacante ofte te begeven plaatsen en de voorsz. nominatie van het tripel getal sullen presenteren aan den stadhouder van de provincie indertyd, omme daaruyt een persoon tot de voorsz. vacerende plaatse ofte plaatsen verkooren te worden.

Dat de voorsz. te nomineren ofte eligeren persoon ofte persoonen sullen moeten doen publieque professie van de ware Christelyke Gereformeerde religie.

Ende nademaal de inkomsten der goederen van de conventen van Oostbroek, St. Paulus, St. Catharynen ende andere (voor sooveel die niet specialyck zyn geaffecteert tot eenige publicque saken) voor desen by de heeren Staeten deser provincie zyn gebruykt, om d'een ende d'ander familie te beneficeeren ende gratificeeren, dat aan den stadhouder van dese provincie indertyd sal werden gedefereert de dispositie over het overschot der voorsz. inkomsten, voor soveel die tot de voorschreven publicque saken niet specialyck en zyn geaffecteert, ende dat vervolgens den stadhouder indertyd sal aanstellen den rentmeester over deselve goederen.

Dat ook soo wanneer het soude mogen koomen te gebeuren, dat tusschen de leden van dese provincie eenige verschillen ofte discrepantien souden mogen koomen te ontstaan ende dat de saken daarontrent na haeren aart ende nature ende volgens de ordre, in de regeringe geobserveert, tot gene conclusie soude kunnen werden gebracht, de definitie ende decisie van de voorsz. verschillen en discrepantien, van wat nature die ook souden mogen wesen, gene uytgesondert, sullen werden verbleven aan de definitie ende decisie van den stadhouder deser provincie indertyd; ende dat alle de leden van de hooggemelte provincie, sullen moeten naarkoomen ende volbrengen hetgene by die welgemelte stadhouder gedefinieert ende uytgesproken sal wesen, sonder eenige oppositie ofte contradictie van ymandt.

Ende is wyders by meergemelte Syn Hoogheydt in deliberatie geleyt het arresteeren van een formulier van eed voor diegene, die in de vergadering van de heeren Staten deser provincie sullen verschynen ofte compareren, ende by de hooggemelte vergaderinge dienaangaande mede eenparighlyk gearresteert, sooals gearresteert wert by desen, het formulier, hierna van woorde tot woorde geinsereert:

Ik beloove ende sweere alle privilegien, handvesten ende gerechtigheden van den landen van Utrecht ende de drie leden van dien, alsook d'oude, wettige ende welhergebrachte costuymen te sullen voorstaan ende helpen defenderen ende handhaven, alle de gemeyne landssaeken met raad ende daad te helpen bevorderen, daarinne adviseren ende besluyten, sulks ik, na myn verstand ende in rechter conscientie, ten gemeynen beste ende welvaren bevinden sal te dienen ende behooren, sonder affectie, gunst ofte ongunst tot ymand, alle ordonnantien ende resolutien van de Staten, ook commissien ende lasten, my staats-gewyse bevoolen ende opgeleyd, na myn vermogen ende wetenschap, met allen yver ende getrouwigheyd na te komen, te doen naarkomen, waar te nemen ende uyt te voeren; dat ik ook de Christelyke Gereformeerde religie ende leere, gelyk deselve in den jare 1619 by de Synode Nationaal tot Dordrecht is bevestigd ende in dier voegen in de publieque kerken deser landen werd gepredikt ende geleert ende die ik in alle oprechtheyt geloove ende houde te wesen de waere saligmakende religie, na myn beste vermogen heyliglyk ende oprechtelyk sal maintineeren, onderhouden ende doen onderhouden, sonder immermeer (voor sooveel in my is) te gedoogen; dat by ymand daarinne eenige indragt ofte veranderinge werde gedaan; ende dat ik mede punctuelyk sal observeeren ende nakomen het reglement noopende het bestel ende beleydt van de provinciale regeeringe, op heeden ter vergaderinge gearresteert; ende eyndelyk, dat ik secreet houden sal alle saken, in de vergaderinge van de Staten verhandelt ofte beslooten, die bevoolen sullen werden secreet te houden. Soo waarlick moet my Godt Almachtigh helpen.

Ende hebben dienvolgende alle gemelte heeren, uytgenomen den heere van Zuylesteyn, van Ameliswaart ende van der Hoolck, die niet present waren, afgeleght den eedt op 't voorschreven formulier.

Den heer van Renswoude heeft aan Haar Edele Mog. in bedenken gestelt, of het niet voor den lande dienstigh ende noodig soude wesen, dat by de regeeringe wierde vastgesteld, dat het Stadthouderschap ende Capitain- ende Admiraalschap Generael van dese provincie werde gedefereert aan den heere Prince van Orangien ende aan Syn Hoogheyds mannelicke wettige descendenten, in wettig huwelyk te verwecken; waarop gedelibereert zynde, hebben Haar Edele Mog. eendraghtelyk verklaart en verklaren by desen, dat deselve, aandachtelyk hebbende geconsidereert den staat ende constitutie van de regeringe deser

landen, soos die in voorleedene tyden, door Godes zeegen, onder de Doorluchtige Heeren Princen van Orangien was geweest, ende particulierlyk mede 't gunt sedert drie ofte vier en twintig jaren herwaarts daarinne gepasseert ende voorgevallen was, gesien ende ondervonden hadden, dat desen Staat sedert het droevig ende ongeluckigh jaar 1650 met seer veele calamiteyten, soo van buyten als van binnen, geworstelt hadde; dat, voor sooveel de saeken van buyten aangingh, men byna noyt sonder oorlogh was geweest; dat in den jare 1653 tusschen het koninckryk van Engelandt en desen Staat een seer swaren oorlog was ontstaan, die de fundamenten van de regeringe deser landen dapper hadde geschud; dat, men nauwelyks adem in dien oorlog geschept hebbende, den Staat wederomme in den jare 1656 in oorlog met de Kroon van Portugaal en naderhand in den jare 1658 en 1659 genoegsaam in een openbaren oorlog, ter sake van den oorlog in het Noorden ontstaan, gevallen was; dat daarop wederomme in den jare 1664 een nieuwen oorlogh tusschen den Koningh van Groot-Britannien ende dese landen was geresen ende dat maar even na het eyndigen van dien oorlog wederomme was opgekomen den jegenwoordigen droevigen ende luctueusen oorlog, ende dat tusschen dien tydt van de voorsz. openbare oorlogen desen Staat noch hadde moeten lyden ende supporteren seer veele wederwaardigheden, van soodanige nabuëren, van dewelke deselve voor desen seer was ontsien geweest; dat, voor soveel de saeken belangt van binnen, de republike met innerlyke dissentien en oneenigheden seer was gequelt geweest; dat van den jare 1650 af, tot den jare 1670 toe, eenige leden van de Unie t'eenemaal hadden afgesien van den jegenwoordigen Heere Prince van Orangien, eenigh naargelaten mans-oir van dat doorluchtige huys, ende dat eenige andere leden met grooten yver hadden gesustineert, dat men de hant van Syn Hoogheyd niet en behoorde af te trecken; dat den Koningh van Groot Brittannien, in den jaere 1660 door het Parlement aldaar tot hetselve Koninkryke genodigt ende syne reyse derwaarts door dese landen voortgeset hebbende, den Staat, soo aan Syne Majesteyt als aan de Vrouwe Princesse Royale ende Douagiere van Orange, hadde betuyght sorge te sullen dragen voor d'interessen ende educatie van hooggemelte Syne Hoogheyd, deselve ook genoegsaem designerende tot de digniteyten, by desselfs doorluchtige voorouderen hier te lande bekleet, dan dat men naar het overlyden van hoogstged. Princesse Royale daarinne wederom was verflaaut ende die saeke van de hand gewesen hadde; dat men naderhand de voorschreven educatie wederom op sich hadde genomen ende dat men in 't laaste van den jare 1671 ende in 't begin van den jare 1672 met den andere gevallen was in seer groote differenten, over het eligeren van meer hooggemelte Syne Hoogheyd tot Capitain Generaal over de militie deser landen; dat de voorsz. innerlicke dissentien oorsaek ende aanleydinge aan de vyanden van den Staat hadden gegeven, om daarop t'elkens van nieuws te insulteeren, wetende, dat die deselve onbequaam maekten, omme met eene gewenschte eendragt, by de voorouderen tot een fundament van de republike geleyt ende van Godt Almachtig soo genadelyk gezegent, haar defensie ende bescherminge te betrachten; ende dat de differenten, die ontrent het eligeren ende verkiesen van een cheff over de militie deser landen t'elckens ontstonden, ende de diffidentien, die men daarinne van den anderen hadden, retardeerden ende wederhielden de deliberatien ende resolutien, die nootwendigh genomen moesten werden, om het uytheems geweld af te keeren ende met disputen onnuttelick deeden verlopen den tydt, die bovenal in achtinge te nemen was; dat dieselve discrepantien oorsaek waeren geweest, dat men in 't laatste van den voorsz. jare 1671, so wanneer den Koning van Vranckryk genoegsaam openbaar betuygde, dat hy dese landen met den oorlogh aangrypen wilde, maar hadden geconsumeert ende doorgebracht met deliberatien over de electie van den Capitain-Generaal ende den persoon van Syn Hoogheyd, die men hadt behooren te besteeden met het aannemen van krygsvolk ende het byeensamenen van de middelen, tot defensie van den lande gerequireert, ende dat daardoor toe gekomen was, dat, soo wanneer den Koning van Vrankryk in den jare 1672 den Staat met de wapenen aantastede, deselve in het uysterste gevaar ende perykel van haren totalen onderganck ende ruïne gekomen was; ende dat dese provintie daarvan soo droevige effecten hadde gevoelt ende gesmaekt, dat deselve niet geschapen was in veele

jaren daarvan te sullen bekomen ende onder het swaare jock van eene uytheemsche regeeringe noch soude hebben moeten suchten ende eyndelyck te gronde gaan, indien Syne Goddelicke Majesteyt, uyt syne oneyndelycke goedertierenheyd, haar, door de hooghwijse conduitte, onder het dapper beleyt van hooggemelte Syne Hoogheyd, daarvan niet hadde verlost, ende dat mede hooggemelte Syne Hoogheyd, na de voorsz. verlossinge, by de gemeyne bondgenooten ten uystersten ende krachtelick hadde aangehouden ende sooveel mogelyck geëffectueert, dat dese provintie herstelt en geconserveert mochte blyven.

Dat Hare Edele Mog. vervolgens eenpariglyk hadden gemeynt, dat niets beter ofte heylsamer te dencken ofte te hoopen was, dan aan de eene syde, 't gunt occasie tot de voorsz. discrepantie gegeven hadde, t' eenemaal in de grond weghgenomen ende geamoveert mochte werden, opdat men daardoor niet wederom mochte vervallen in soo sware ongelegentheden, als men jegenwoordig hadde uytgestaan, ende dat aan de andere syde erkent mochten werden de groote diensten, die het doorluchtige Huys van Orangien tot erectie ende conservatie van dese provintie hadde gedaan. Ende hebben oversulks Haar Edele Mog. eendrachtelyk gedefereert, gelyk deselve defereeren by desen, aan meer hooggemelte Syne Hoogheyd ende de wettelike, mannelike kinderen, kindskinderen, descendentes ende verdere nakomelingen, die hooggemelte Syne Hoogheyd ende desselvs wettige mannelike kinderen, kindskinderen, descendentes ende verdere nakomelingen in wettig huwelyck sullen komen te procreëren, het Stadhouder Capitain- ende Admiraal-Generaalschap van en over de hooggemelte provintie van Utrecht, met alle de digniteyten, preëminentien, prerogativen ende waardigheden, daartoe eenigsints specterende, niets uytgesondert, ende dat dienvolgende na het overlyden van meer hooggemelte Syne Hoogheyd (die Haar Edele Mog. wenschen ende bidden, dat Godt den Heere Almachtig seer veele jaren voorspoedelyken wil bewaren ende zeegenen) het gemelte Stadhouder Capitain- ende Admiraalschap-Generaal van ende over de hooggemelte provintie van Utrecht, met alle de voorsz. preëminentien, prerogativen, gerechtigheden en waardigheden, daartoe specterende, niets uytgesondert, sal erven, succedereen en devolveeren op de mannelike, wettige kinderen, kindskinderen, descendentes ende verdere nakomelingen, by hooggemelte Syne Hoogheyd in wettigen huwelyk geprocreëert ende by desselvs wettige, mannelicke kinderen, kindskinderen, descendentes ende verdere nakomelingen in wettigen huwelyck te procreëren. Ende is voorts by Haar Edele Mog. goetgevonden ende verstaan, gelyk Haar Ed. Mog. goetvinden ende verstaan by desen, dat hiervan brieven in behoorlicke forme, onder het groote zegel van den lande, ten behoeven van hooggemelte Syne Hoogheyd ende Syne Hoogheyds mannelicke, wettige kinderen, descendentes ende verdere nakomelingen, in wettig huwelyck te procreëren, sullen gedepescheert werden ende cotype authentique van dien sal werden gesonden aan den Hove, om aldaar geregistreert te werden.

Dat wyders hooggemelte Syne Hoogheyd, in de voorsz. qualiteyt van stadhouder, sal werden geintroduceert in den gemelten Hove, om aldaar geinstalleert te werden, daartoe versocht ende gecommiteert werden by desen de heeren

En dat vorders van dese Haar Edele Mog. resolutie aan den volcke kennisse sal werden gegeven door den heere baron van Reede, heer van Renswoude, president van de Staten 's lands van Utrecht, Godart Adriaan, baron van Reede van Amerongen, wegens de heeren edelen en ridderschappen, en Mr. J. van Nellesteyn, eerste regerende burgermeester, van wegen de stad Utrecht, met Haar Edele Mog. secretaris, aan de trappen van Haar Edele Mog. vergaderplaatse.

Is voorts geresolveert ende verstaan, dat wegens Haar Edele Mog. de saecke ter Generaliteyt daarhenen op 't krachtigste sal werden gedirigeert, ten eynde by Haar Hoogh Mog. het Capitain- ende Admiraal-Generaalschap aan hooggemelte Syne Hoogheyd ende Syne Hoogheyds mannelicke, wettige descendentes, by hooggemelte Syne Hoogheyd in wettigen huwelyck te procreëren, insgelyks mach werden gedefereert ende daarvan ten behoeve van meer hooggemelte Syne Hoogheyd en Syne Hoogheyds mannelicke, wettige descendentes, by hooggemelte Syne Hoogheyd in wettig huwelyck te procreëren, gelyke brieven in behoorlyke forme, onder het groot zegel van de Generaliteyt, mogen werden gedepescheert ende uytgegeven.

XLVI. 21 Februari 1675. *Regeeringsreglement voor Gelderland* 1).

Dat de Hooge Regeeringe van de hooggemelte provincie sal bestaen in ridderschap ende steden des hooggemelten Vorstendoms ende Graefschaps, als van oudts.

Dat de hooggemelte provintie sal blijven consisteren in drie separate ende distincte quartieren, te weten in het quartier van Nymegen, van Zutphen ende van Veluwen.

Dat de ridderschap in de voorsz. respective quartieren sal blijven maecken het eene lith ende de steden het andere lith, gelijk als van oudts.

Dat in hetselve lith van de ridderschap ende vervolgens sowel in de ampten tot ampts-jonckeren als op de respective quartiersdagen ende ten landdagen niemant sal worden geadmitteert ofte erkent dan diegene, die volgens de reglementen, dienaengaende gemaect ofte noch te maecken, daertoe gequalificeert gevonden sullen worden, ende dat de examinatie van de voorsz. qualificatie midtsgaders de voorsz. admissie sal staen aen het oordeel van diegene, die daertoe van oudts in de respective quartieren bevoegt zijn geweest.

Ende soo wanneer die van de voorsz. ridderschap in de voorsz. respective quartieren nodigh souden kunnen mogen vinden eenige ampliatio ofte veranderinge in de voorsz. reglementen te maken, dat deselve veranderinge niet anders sal mogen werden gedaen dan op aggregatie ende approbatie van den Erf-stadthouder indertijdt.

Dat de landtgerichten sullen werden gehouden als van oudts ende by diegene, die daertoe van oudts gequalificeert zijn geweest, uytgenomen alleen dat ten aensien van het adelijke gericht van Veluwen sal werden geobserveert, dat jaerlijckx by de ridderschap van Veluwen voorsz. sullen werden verkoren twaelf jonckeren, mede uyt Veluwen voorsz., ende dat deselve jonckeren sullen werden verdeylt in drie gedeelten en dat yeder derde part sal werden geassigneert een derde part van de ampten van Veluwen voorsz., voor sooveel sulcx bequameelijck kan geschieden, dat deselve jonckeren geobligeert sullen wesen waer te nemen de gerichten, die in yeder van de ampten, haer geassigneert, sullen mogen werden gehouden, soowel ordinaris als extraordinaris, ende dat de gedeputeerden, die uyt de stadt van Arnhem ten getale van twee, ende uyt de steden van Harderwijck, Wageningen, Hattum ende Elburgh, yder ten getale van een, mede op de voorsz. gerichten van outs verschreven plechten te werden, jaerlyx een gelycke verdelinge sullen doen en mede verbonden syn waer te nemen de gerichten, soowel ordinaris als extraordinaris, die gehouden sullen werden in den ampte, haer te beurte gevallen, ende dat buyten de voorsz. vier jonckeren, midtsgaders twe uyt de steden, yeder in syn gedeelte, tot deselve gerichten noch sullen moeten werden verschreven alle de ampts-jonckeren, die woonachtigh syn in het ampt, daer het gericht gehouden sal werden, ende gene andere uyt eenige ander ampten, ende dat de voorsz. vier jonckeren voor hare vacatien sullen hebben ende genieten des daeghs yeder acht gulden, ende de voorsz. twee gedeputeerden mede des daeghs yeder ses guldens, sonder meer tot laste van dat ampt, daer het voorsz. gericht gehouden werdt, ofte van diegene, die eenige extraordinaris uytgeschrijvinge van 't gericht souden hebben mogen versogt, ende sonder dat eenige andere jonckeren, in de voorsz. ampten woonachtighlijck, eenige daghgelden, defroyementen ofte yets anders sullen mogen hebben te pretenderen of genieten.

Dat noch daerenboven in het quartier van Veluwen voorn. sal werden gehouden een apart gerecht over saeken raekende de jaght, de personen, daertoe gequalificeert, ende de excessen, die daerinne soude mogen werden gecommiteert, welck gericht bestaen sal uyt vyf adelijke personen, die daertoe by den Erf-stadthouder indertijdt sullen werden geëli-geert uyt de jonckeren van het Veluwse quartier voorschreve, soowel nu alsoock succes-sivelijck by verlatinge, vorderinge ofte overlijden van diegene, die daertoe verkoren syn geweest, en dat in het voorsz. gericht d'eerste sal wesen de jagermeester van Veluwen voorschreven, die oock de saecken tot den voorschreve jacht aldaer berechten sal, sonder nochtans present te mogen sijn ofte eenigh advijs te geven in de saecken, daerinne hy

1) Naar een afzonderlijk in druk verschenen exemplaar, vergeleken met Sylvius, *Vervolg op Aitzema, Saken van Staat en Oorlogh*, 2e stuk, blz. 183 vlg.

aenklager ofte geïnteresseert soude mogen sijn, ende dat betreffende de voorsz. jacht by den Erf-stadthouder indertijt soodanige reglementen met communicatie van de ridderschaps des quartiers van Veluwen voornoemt sullen werden gemaect, als deselve sal oordelen te behoren.

Dat den raedt van de stadt van Nimegen sal bestaen in twintigh personen, die alle sullen dienen den tijdt van drie jaren, te reekenen van den dagh af, dat de keure in het lopende jaer hadde moeten geschieden, tenware yemandt van deselve om merckelijcke redenen by wegen van justitie uyt zijne voorsz. bedieninge soude mogen werden verlaten, ende dat, de voorsz. drie jaren geëxpireert zijnde, den Erf-stadthouder indertijt sal hebben de vrye faculteyt ende macht, om denselven raedt in het geheel ofte oock wel voor een gedeelte te continueren ofte discontinueren, sooals denselven Erf-stadthouder indertijt oordelen sal te behoren, ende ingevalle den hooggemelte Erf-stadthouder indertijt soude mogen goetvinden den voorsz. raed voor een gedeelte te continueren of te discontinueren, dat in sodanigen gelegentheyt het volle getal by hem, Erf-stadthouder in(der)tijt, wederom sal moeten gesuppleert tot sooveel personen als gedisciplineert soude mogen sijn geworden, sonder dat daertoe eenige voorgaende nominatie van personen sal mogen werden gedaen, midts dat de voorsz. suppletie noyt uyt eenige andere personen sal mogen geschieden dan uyt degeene, die volgens landts- ende stadtsrechten ende privilegien daertoe sullen wesen gequalificeert.

Dat by den hooggemelten Erf-stadthouder indertijt, sonder eenige nominatie, jaerlick tegens den dagh van de keure uyt het voorschreve lichaem van den raedt sal werden gedaen electie van twee burgermeesteren ende thien schepenen, die deselve daertoe bequaemst oordelen sal, ende dat hy, Erf-stadthouder indertijt, oock sal vermogen de voorschreven burgermeesteren ende schepenen, eenmael verkoren, langer als voor de tijdt van één jaer, t'elckens tegens den dagh van de volgende keure, successivelijck te continueren of discontinueren, mede soo syn goeden raedt gedragen sal.

Ende ten eynde de voorschreve electie dies te bequamer soude mogen geschieden, dat burgemeesteren ende raedt derhalven jaarlijckx veerthien dagen voor de voorschreve keure aen den Erf-stadthouder indertijt sullen moeten oversenden de namen van burgermeesteren, schepenen ende raden, die alsdan in levende lijve sullen sijn, ende voorts een maendt voor de expiratie van het voorschreve eerste jaer daarvan aen den Erf-stadthouder indertijt kennisse ende advertentie geven.

Ende byaldien yemandt van de voorsz. burgermeesteren, schepen ofte raden, yeder geduerende den tijdt van sijne respectieve bedieningen, soude mogen komen aflijvigh te werden, dat in sodanigen gevalle de voorsz. raedt sal doen nominatie van twee personen tot het voorsz. vacant geworden burgermeester-, schepen- ofte raedts-ampt respectie, om daeruyt by de Erf-stadthouder indertijt een geëligeert te werden, behoudelijck dat het in den vryen faculteyt van de hooggemelte Erf-stadthouder indertijt sal staen de voorschreve geëligeerde personen, op den tijdt van de ordinarij veranderinge van burgermeesteren ofte schepenen, voor sooveel het burgermeester- ofte schepen-ampt aengaet, midtsgaders op de ordinarij veranderinge van den raedt, voor sooveel de raedts-plaets aengaet, te continueren of discontinueren, sooals zijnen goeden raedt ghedraghen sal, sonder dat de voorseyde alsoo geëligeerde persoon sal mogen sustineren het voorschreve burgermeester- of schepenen-ampt geen vol jaer ende de voorsz. raedts-plaets geen volle drie jaren te hebben bekleet. Dat het lichaem van de gemeens-luyden sal bestaen uyt twee en dertigh personen als van oudts; dat de voorsz. gemeens-luyden die hare voorsz. bedieninge sullen bekleden haer leven langh geduerende, ende soo wanneer yemandt van deselve gemeens-luyden deser wereldt soude mogen komen te overlijden ofte om wettige redenen in zijnen dienst verlaten of tot eeniger anderen dienst gevordert te werden, dat in sulcken geval de plaetse van de voorsz. overleden, verlaten of gevorderden sal werden gesuppleert door den hooggemelten Erf-stadthouder indertijt, sonder eenige nominatie, midts dat niemandt tot de voorsz. plaetse sal worden gevordert dan diegene, die na de landts- ende stadtsrechten ende privilegien daertoe sijn gequalificeert, ende dat burgermeesteren ende raedt binnen den tijdt van veertien dagen naer het overlijden, verlaten of vorderen van de

voorsz. gemeyns-man daarvan kennisse ende advertentie aen hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt sullen geven.

Dat burgermeesteren, schepenen ende raedt ende gemeens-luyden voornoemt, yeder respectivelijck, sullen hebben sodanigen gesagh ende autoriteyt, als haer respectivelijck is competerende, ende daarvan sy jouisseren ende in gebruyck zijn.

Ende nademael de secretarisen van de respectie hoofdsteden van de hooghmelte provincie, die de vergaderinge van den raet in deselve hoofdsteden bywonen, mede zijn secretarisen, als de respectie quartiers ende landtdagen werden gehouden, ende dat derhalven ten hoogsten daeraen is gelegen, dat de voorsz. bedieninge van het voorsz. secretaris-ampt door een goedt ende bequaem persoon magh werden bekleet, dat mitsdien, soo wanneer de voorsz. bedieninge mochte komen te vaceren, by den Erf-stadthouder indertijdt een bequaem persoon tot de voorsz. vacerende plaetsen sal werden geëligeert, mits dat de voorsz. t'eligeren persoon daertoe volgens landt- ende stadt-rechten behoorlijck sal moeten wesen gequalificeert, ende dat by het voorsz. secretarischap sal blijven het tolschrijverschap van der stadstol, als van oudts.

Ende dat de vordere subalterne bedieningen, van de voorsz. stadt dependerende, sullen werden begeven by dengenen, die daertoe van oudts bevoeght ende gequalificeert zijn geweest.

Dat de magistrature van de stad Thiel sal bestaen uyt negen personen, te weten twee burgemeesteren ende seven schepenen, die oock alle raden sullen sijn.

Dat deselve burgermeesteren, schepenen ende raden als van oudts sullen dienen den tijdt van één jaer.

Ende dat, het voorsz. jaer geëxpireert sijnde, de hooggemelte Erf-stadthouder indertijdt sal procederen tot het aenstellen van nieuwe ofte continueren van de oude burgermeesteren ende schepenen voorn., 't sy in 't geheel of ten deele, sonder eenige voorgaende nominatie, midts daertoe eligerende soodanigen, die naer landt- ende stadtrechten daertoe sijn gequalificeert, ende dat een van de burgermeesteren, schepenen ende raden indertijdt daarvan aen den hooggemelte Erf-stadthouder indertijdt sullen geven advertentie veertien dagen voor de expiratie van haren dienst.

Dat de subalterne bedieningen, van de voorsz. stad dependerende, sullen worden begeven by diegene, die daertoe van oudts sijn bevoeght ende gequalificeert.

Dat den raedt der stad Bommel sal bestaen uyt twaelf personen, die alle sullen dienen den tijdt van drie jaren, te rekenen van den tijdt of 27 der voorleden maendt December, tenware yemandt van deselve om merckelijcke redenen by wegen van justitie uyt die sijne voorsz. bedieninge soude mogen werden verlaten, ende dat, de voorsz. drie jaren geëxpireert sijnde, den Erf-stadthouder indertijdt sal hebben de vrye faculteyt ende macht, om denselven raedt in het geheel ofte oock wel voor een gedeelte te continueren of discontinueren, sooals denselven Erf-stadthouder indertijdt oordelen sal te behoren, ende ingevallen den hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt soude mogen goetvinden den voorsz. raedt voor een gedeelte te continueren of discontinueren, dat in soodanige gelegtheydt het volle getal by hem, Erf-stadthouder indertijdt, sal moeten werden gesuppleert tot sooveel personen als gedisccontinueert soude sijn geworden, sonder dat daertoe eenige voorgaende nominatie van personen sal werden gedaen, midts dat de voorsz. suppletie noyt uyt eenige andere personen sal mogen geschieden dan uyt diegene, die volgens landts- ende stadsrechten ende privilegiën daertoe sullen wesen gequalificeert.

Dat by den hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt, sonder eenige voorgaende nominatie, jaerlijckx tegens den dagh van de keur uyt het voorsz. lichaem van den raedt sal werden gedaen electie van twee burgermeesteren ende acht schepenen, die deselve Erf-stadthouder indertijdt daertoe bequaemst sal achten, ende dat hy, Erf-stadthouder indertijdt, oock sal vermogen de voorsz. burgermeesteren ende schepenen, eenmael verkoren, langer als voor den tijdt van een jaer, t'elkens tegens den dagh van de volgende keure, successivelijck te continueren of te discontinueren, mede soo zijnen goeden raedt gedragen sal.

Ende ten eynde de voorsz. electie des te bequamer soude mogen geschieden, dat burgermeesteren ende raedt derhalven jaerlijckx veerthien dagen voor de voorsz. keure aen den Erf-stadthouder indertijdt sullen moeten oversenden de namen van burgermeesteren,

schepen en raden, die als dan in levenden lijve sullen sijn, en voorts een maend voor de expiratie van het voorsz. derde jaer daarvan aen hooggemelte erf-stadhouder indertijt kennisse en advertentie geven.

Ende byaldien yemandt van de voorsz. burgermeesteren, schepenen of raden, yeder den tijdt van sijne respective bedieningen geduerende, soude mogen komen aflijvigh te worden, dat in soodanigen gevalle de voorsz. raedt sal doen nominatie van twee personen tot het voorsz. vacant geworden burgermeester-, schepen- of raedts-ampt respective, om daeruyt by den Erf-stadhouder indertijt één geëligeert te werden, behoudelijck dat het in de vrye faculteyt van den hooggemelten Erf-stadhouder indertijt sal staen de voorsz. geëligeerde personen op den tijdt van de ordinaris veranderinge van burgermeesteren of schepenen, voor sooveel het burgermeester- of schepen-ampt aengaet, midtsgaders op de ordinaris veranderinge van den raedt, voor soveel de raedts-plaets aengaet, te continueren of discontinueren, soals sijnen goeden raedt gedragen sal, sonder dat de voorsz. alsoo geëligeerde persoon sal mogen sustineren het voorsz. burgermeester- of schepen-ampt geen vol jaer ende de voorsz. raedtsplaetse geen volle drie jaren te hebben bekleet.

Dat daerenboven in de voorsz. stadt noch sullen wesen vier gemeensluyden als van oudts ende dat de voorsz. gemeensluyden haer voorsz. bedieninge sullen bekleden haer leven langh geduerende, ende soo wanneer yemandt van deselve gemeensluyden deser werelt soude mogen komen te overlijden of om wettige redenen van sijnen dienst verlaten of tot eenigen anderen dienst gevordert te worden, dat in sulcken gevalle de plaetse van de voorsz. overledene, verlatene of gevorderde sal werden gesuppleert door den hooggemelten Erf-stadhouder indertijt, sonder eenige nominatie, midts dat niemandt tot de voorsz. plaetse sal worden gevordert dan diegeene. die naer landt- ende stadtsrechten ende privilegien daertoe sijn gequalificeert.

Ende dat burgermeesteren ende raedt binnen den tijdt van veertien dagen naer het overlijden, verlaten of vorderen van de voorsz. gemeensman daarvan kennisse ende advertentie aen den Erf-stadhouder indertijt sullen geven.

Dat burgermeesteren, schepenen, raed ende gemeensluyden voornoemt, yeder respectivelijck, sullen hebben sodanigen gesach ende autoriteyt, als haer respectivelijck is competerende en daarvan sy jouisseren en in gebruyck sijn.

Dat de subalterne bedieningen, van de voorsz. stad dependierende, sullen werden begeven by degenen, die daertoe van oudts bevoeght ende gequalificeert sijn geweest.

Dat den raedt der stadt Zutphen sal bestaen uyt twaelf personen, die alle sullen dienen den tijdt van drie jaren, te rekenen van den dagh af dat de keure in dit lopende jaer mocht geschieden, tenware yemandt van deselve om merckelijcke redenen by wegen van justitie uyt die sijne voorsz. bedieningen soude mogen werden verlaten, en dat, de voorsz. drie jaren geexpireert sijnde, de Erf-stadhouder indertijt sal hebben de vrye faculteyt ende macht, omme denselven raedt in het geheel oft wel voor een gedeelte te continueren of discontinueren, soals denselven Erf-stadhouder indertijt oordelen sal te behoren; ende ingeval de hooggemelten Erf-stadhouder indertijt soude mogen goetvinden den voorsz. raedt in het geheel of voor een gedeelte te continueren of discontinueren, dat in soodanige gelegentheydt het volle getal by hem, Erf-stadhouder indertijt, wederom sal moeten werden gesuppleert tot sooveel personen als gediscinueert soude mogen sijn geworden, sonder dat daertoe eenige voorgaende nominatie van personen sal mogen werden gedaen, mede dat de voorsz. suppletie niet uyt eenige andere personen sal mogen geschieden dan uyt diegene, die volgens landts- ende stadtsrechten ende privilegien daertoe sullen wesen gequalificeert.

Dat by den hooggemelten Erf-stadhouder indertijt, sonder eenige nominatie, jaerlijckx tegen den dagh van de keure uyt het voorsz. lichaem van den raedt sal werden gedaen electie van twee burgermeesteren ende twee schepen-richteren, die deselve Erf-stadhouder indertijt daertoe bequaemst sal oordelen, en dat hy, Erf-stadhouder, indertijt oock sal vermogen de voorsz. burgermeesteren en schepen-richteren, eenmael verkoren, langer als voor den tijdt van een jaer telckens tegens den dagh van de volgende keure successivelijck te continueren of discontinueren, mede so sijnen goeden raed gedragen sal.

Ende ten eynde de voorsz. electie des te bequamer soude mogen geschieden, dat burgermeesteren ende raedt derhalven jaerlijckx veertien dagen voor de voorsz. keure aen den Erf-stadthouder indertijd sullen moeten oversenden de namen van burgermeesteren, schepenen en raden, die alsdan in levenden lijven sullen sijn, en voorts een maendt voor de expiratie van het voorsz. derde jaer daarvan aen hooggemelten Erf-stadthouder indertijd kennisse en advertentie geven.

Ende byaldien yemandt van den voorsz. burgemeesteren, schepenen of raeden, yeder geduerende den tijdt van sijne respective bedieningen, soude mogen komen aflijvigh te worden, dat in sodanigen gevalle de voorsz. raedt sal doen nominatie voor twee personen tot het voorsz. vacant geworden burgermeesteren-, schepenen- of raedts-ampt respective, om daeruyt by den Erf-stadthouder indertijdt een geëligeert te werden, behoudelijck dat het in de vrye faculteyt van den Erf-stadthouder indertijdt sal staen de voorsz. geëligeerde personen op den tijt van de ordinaris veranderinge van burgermeesteren ende schepenen, voor sooveel het burgermeesteren- ende schepenschap aengaet, midtsgaders op de ordinaris veranderinge van den raedt, voor sooveel de raedts-plaetsen aengaet, te continueren of discontinueren, sooals sijnen goeden raedt gedragen sal, sonder dat de voorsz. alsoo geëligeerde personen sullen mogen sustineren het voorsz. burgemeesteren- ende schepen-ampt geen vol jaer ende de voorsz. raedtsplaetse geen volle drie jaren te hebben bekleet.

Dat het lichaem van de gemeynsluyden sal blyven consisteren in sodanigh getal van personen als waeruyt hetselve van oudts is gecomposeert geweest.

Dat de voorsz. gemeynsluyden haer voorsz. bedieningen sullen bekleden haer leven langh gedurende, ende so wanneer yemandt van deselve gemeynsluyden deser wereld soude mogen komen te overlijden, of om wettige redenen van synen dienst verlaten of tot eenigen anderen dienst gevordert te werden, dat in sulcken gevalle de plaetse van de voorsz. overleden, verlatene of gevorderde sal werden gesuppleert door den Erf-stadthouder indertijdt, sonder eenige nominatie, maer dat niemandt tot de voorsz. plaetse sal mogen werden bevordert dan diegene, die naer de landts- en stadts-rechten ende privilegien daertoe syn gequalificeert, ende dat burgermeesteren ende raedt binnen den tydt van veerthien dagen naer het overlijden, verlaten of vorderen van den voorsz. gemeynsman daarvan kennisse ende advertentie aen den hooggemelten Erf-stadthouder indertydt sullen geven.

Dat burgemeesteren, schepenen, raedt ende gemeynsluyden voorsz., yeder respectivelijck, sullen hebben sodanigen gesagh ende autoriteyt als haer respectivelijck is competerende en daarvan sy jouisseren en in gebruyk sijn.

Ende nademael de secretarisen van de respective hoofdsteden van de hooggemelte provintie, die de vergaderinge van den raed in deselve hoofdstede bywonen, mede sijn secretarisen, als de respective quartier- ende landtdaegen werden gehouden, ende dat derhalven ten hooghsten daeraen is gelegen, dat de voorschreve bedieninge van 't voorschreve secretaris-ampt door een goet ende bequaem persoon magh werden bekleedt, dat mitsdien, soo wanneer die respective bedieningen soude mogen komen te vaceren, by den Erf-stadthouder indertijdt een bequaem persoon tot de voorsz. vacerende plaetse sal werden geëligeert, mids dat de voorsz. te eligeren persoon daertoe volgens landts- ende stadts-rechten ende privilegien behoorlijck sal moeten wesen gequalificeert.

Ende dat de verdere subalterne bedieningen, van de voorsz. stadt dependerende, sullen werden begeben by dengenen, die daertoe van outs bevoegt ende gequalificeert sijn geweest.

Dat de magistrature van Doesburgh sal bestaen in acht personen, te weten twee burgermeesteren ende ses schepenen, die alle mede raden sullen sijn.

Dat deselve burgermeesteren, schepenen en raden sullen dienen den tijde van drie jaren, te rekenen van den dagh af dat de keure aldaer in desen lopenden jare hadde behoren te geschieden, tenware ymandt van deselve om merckelijke redenen by wegen van justitie uyt die sijne voorsz. bedieningen soude mogen werden verlaten, ende dat, de voorsz. drie jaren geëxpireert sijnde, den Erf-stadthouder indertijdt sal hebben de vrye faculteyt ende macht, om de voorsz. burgermeesteren, schepenen ende raden in het geheel ofte ten dele te continueren of discontinueren, soals denselven Erf-stadthouder indertijdt oordelen sal te behoren, ende ingevalle de hooggemelte Erf-stadthouder indertijdt soude

mogen goedvinden de voorsz. burgemeesteren, schepenen ende raed tot een gedeelte te continueren of discontinueren, dat in sodanige gelegentheyt het volle getal by hem, Erfstadhouder indertijdt, sal moeten werden gesuppleert tot soveel personen als gedisciplineert soude mogen sijn geworden, sonder dat daertoe eenige voorgaende nominatie van personen sal mogen werden gedaen, mits dat de voorsz. suppletie noyt uyt eenige andere personen sal mogen geschieden dan uyt diegene, die volgens lands- ende stadsrechten ende privilegien daertoe sullen wesen gequalificeert, ende dat de voorsz. continuatie of andere aenstellinge dan wederom sal geschieden voor den tijdt van gelijcke drie jaren.

Dat burgermeesteren, schepenen ende raedt der voorsz. stadt gehouden sullen wesen een maend voor de voorsz. expiratie in de voorsz. drie jaren aen hooggemelten Erfstadhouder daarvan advertentie te geven.

Ende byaldien binnen den voorsz. tijdt van drie jaren ymandt van de voorsz. burgermeesteren, schepenen ende raedt aflijvigh of andersins van sijnen dienst verlaten ofte tot andere diensten gevordert soude mogen komen te worden, dat in sodanigen gevalle een ander by den hooggemelten Erfstadhouder indertijdt sal werden aengesteld, sonder eenige voorgaende nominatie, mits de voorsz. suppletie doende met personen, die daertoe volgens lands- ende stadsrechten ende privilegien sullen wesen gequalificeert, so nochtans dat de voorsz. personen, die tusschen de voorsz. tijt ingekomen soudon mogen wesen, op den dag in de ordinarij veranderinge niet sullen kunnen pretenderen, dat sy geen volle drie jaren soude hebben gedient, ende dat deselve personen op den tijdt van de voorsz. ordinarij veranderinge de continuatie of discontinuatie mede subject sullen sijn; dat het lichaem van de gemeynslyuden sal blijven consisteren in sodanigen getal van personen als waeruit hetselve van oudts is gecomposeert geweest.

Dat de voorsz. gemeynslyuden die hare voorsz. bedieningen sullen bekleden haer leven langh geduerende, ende so wanneer ymand van deselve gemeynslyuden aflijvigh of om wettige redenen van sijnen dienst verlaten ofte tot eenige andere diensten gevordert soude mogen komen te werden, dat in sulcken gevalle de plaetse van de voorsz. overledene, verlatene of gevorderde sal werden gesuppleert door den hooggemelten Erfstadhouder indertijdt, sonder enige nominatie, maer dat niemand in de voorsz. plaetse sal mogen werden gevordert dan diegene, die naer lands- en stadtsprivilegien daertoe sijn gequalificeert, ende dat burgermeesteren ende schepenen binnen den tijdt van yeertien dagen naer het overlijden, verlaten of vervorderen van den voorsz. gemeynsman daarvan kennisse ende advertentie aen den Erfstadhouder indertijdt sullen geven.

Dat burgermeesteren, schepenen, raden ende gemeynslyuden voorsz., yder respectivelijck, sullen hebben sodanigen gesagh ende autoriteyt als hun respective is competerende ende daarvan sy jouisseren en in gebruyck sijn.

Dat de subalterne bedieningen, van de voorsz. stad dependerende, sullen werden be-
geven by dengenen, die daertoe van outs bevoegt en gequalificeert sijn.

Dat de magistrature der stadt Deutecom sal bestaen in ses personen, te weten twee burgermeesteren ende vier schepenen, die alle mede raden sullen sijn.

Dat de magistrature der stadt Lochem sal bestaan in vijf personen, twee burgermeesteren ende drie schepenen, die alle insgelijcx raden sullen sijn.

Ende dat de magistrature der stadt Groll sal bestaen in ses personen, te weten twee burgermeesteren en vier schepenen, die alle oock raden sullen sijn.

Dat de voorsz. burgermeesteren, schepenen en raden in de voorsz. steden Deutecom, Lochum ende Grolle mede sullen dienen den tijt van drie jaren, te reekenen van den dagh af dat de keure in yder der voorsz. steden respectivelijck voor desen lopenden jare hadden behoren te geschieden, tenware ymand van deselve om merkelijke redenen by wegen van justitie uit die sijne voorsz. bedieninge soudon mogen werden verlaten, en dat, de voorsz. drie jaren geëxpireert synde, den Erfstadhouder indertijdt sal hebben de vrye faculteyt en macht, om de voorsz. burgermeesteren, schepenen en raed in het geheel ofte ten deele, yder voor soveel de voorsz. respective steden belangt, te continueren of discontinueren, soals denselven oordelen sal te behoren, en ingevalle de hooggemelten Erfstadhouder indertijdt soude mogen goedvinden den voorsz. burgemeesteren, schepenen

ende raedt voor een gedeelte te continueren of discontinueren, dat in sodanigen gelegentheid het volle getal by hem, Erf-stadhouder indertijdt, sal moeten werden gesuppleert tot sooveel personen als gedisciplineert soude mogen sijn geworden, sonder dat daertoe eenige voorgaende nominatie van personen sal mogen werden gedaen, midts dat de voorsz. suppletie in de voorsz. respectie steden noyt uyt eenige andere personen sal mogen geschieden dan uyt diegene, die volgens lands- ende stadtsrechten ende privilegien ten aensien van de voorsz. respectie steden daertoe sullen wesen gequalificeert, ende dat de voorsz. continuatie ofte nieuwe aenstellinge dan wederom sal geschieden voor de tijdt van gelijcke drie jaren.

Dat de burgermeesteren, schepenen ende raedt in de voorsz. drie steden gehouden sullen wesen, yder voor soveel hen aengaet, een maend voor de expiratie van de voorsz. drie jaren aen hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt daarvan advertentie te geven.

Ende byaldien binnen de voorsz. tydt van drie jaren ymandt van de voorsz. burgermeesteren, schepenen ende raed der voorsz. drie respectie steden aflijvigh of andersins van sijnen dienst verlaten of tot eenige andere diensten gevordert soude mogen komen te werden, dat in sodanigen gevalle een ander by hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt sal werden aengesteld, sonder eenige nominatie, mits dat de voorsz. aen te stellen personen volgens lands- ende stadtsrechten ende privilegien ten aensien van de voorsz. respectie steden daertoe sullen moeten wesen gequalificeert, so nochtans dat de voorsz. personen, die tusschen den voorsz. tijt ingekomen soude mogen sijn, op den dagh van de ordinaris veranderinge niet sullen kunnen pretenderen, dat sy geen volle drie jaren souden hebben gedient, ende dat dieselve personen oversulckx op den tijdt van den voorsz. ordinaris veranderinge de voorsz. continuatie of discontinuatie mede subject sullen sijn.

Dat de subalterne bedieningen, van de voorsz. steden dependerende, sullen werden begeven by dengenen, die daertoe van oudts bevoeght ende gequalificeert sijn geweest.

Dat den raedt van de stad Arnhem sal bestaen in twaelf personen, die alle sullen dienen den tijdt van drie jaren, te rekenen van den dagh dat de keure in dit lopende jaer hadden moeten geschieden, tenware yemand van deselve om merckelijcke redenen by wegen van justitie uyt die sijne voorsz. bedieningen soude mogen werden verlaten, en dat, de voorsz. drie jaren geëxpireert sijnde, den hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt sal hebben de vrye faculteyt ende magt, om deselve raed in het geheel of ook wel voor een gedeelte te continueren, soals denselven Erf-stadthouder indertijdt oordelen sal te behoren, en in gevalle de hooggemelte Erf-stadthouder indertijdt soude mogen goetvinden den voorn. raed voor een gedeelte te continueren of te discontinueren, dat sodanige gelegentheid het volle getal by hem, Erf-stadthouder indertijdt, wederom sal moeten werden gesuppleert tot sooveel personen als gedisciplineert soude mogen syn geworden, sonder dat daertoe eenige voorgaende nominatie van personen sal mogen werden gedaen, midts dat de voorsz. suppletie noyt uyt enige andere personen sal mogen geschieden dan uyt degeene, die volgens lands- ende stadtsrechten ende privilegien daertoe sullen wesen gequalificeert.

Dat by den hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt, sonder eenige nominatie, jaerlycx tegens den dagh van de keure uyt het voorsz. lichaem in den raedt sullen werden gekoren twee burgermeesteren ende dat de resterende van de raeden schepenen sullen wesen ende dat hy, Erf-stadthouder indertijdt, oock sal vermogen de voorsz. burgermeesteren, eenmael verkoren, langer als voor den tyd van een jaer t'elckens tegens den dagh van de keure successivelyck te continueren of discontinueren, so synen goeden raedt gedragen sal.

Ende ten eynde de voorsz. electie des te bequamer soude mogen geschieden, dat burgermeesteren ende raedt derhalven jaerlycx veerthien dagen voor de voorsz. keure aen den Erf-stadthouder indertijdt soude moeten oversenden de namen van burgermeesteren, schepenen ende raedt, die alsdan in levende lyve sullen syn, ende voorts een maendt voor de expiratie van het voorsz. derde jaer daarvan aen hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt kennisse ende advertentie te geven.

Ende byaldien ymandt van de voornoemde burgermeesteren, schepenen of raeden, yder geduerende den tydt van syne respectie bedieningen, soude mogen komen aflyvigh te werden, dat in sodanigen gevalle de overige sullen doen nominatie van twee personen

tot het voorsz. vacant geworden burgermeester-, schepen- of raedt-ampt respective, om daeruyt by den Erf-stadthouder indertydt één geëligeert te werden, behoudelyck dat het in de vrye faculteyt van den hooggemelten Erf-stadthouder indertydt sal staen de voorsz. geëligeerde personen op den tydt van de ordinaris veranderinge van burgermeesteren of raden, voor soveel het burgermeester- ende raedts-ampt respective aengaet, te continueren of discontinueren, soals synen goeden raed gedragen sal, sonder dat de voorseyde also geëligeerde persoon sal mogen sustineren het voorsz. burgermeester-ampt geen vol jaer ofte de voorsz. raedts-plaetse geen volle drie jaren te hebben bekleet.

Dat het lichaem van de gemeynsluyden sal bestaen uit acht en veertigh personen, als van oudts.

Dat de voorsz. gemeynsluyden haere voorsz. bedieninge sullen bekleden haer leven langh geduerende; dat soo wanneer ymandt van deselve gemeynsluyden deser wereldt soude mogen komen te overlijden ofte om wettige redenen van sijnen dienst verlaten ofte tot eenigen anderen dienst gevordert worden, dat in sulcken gevalle de plaetse van de voorsz. overleden, verlaten of gevorderden sal werden gesuppleert door den hooggemelten Erf-stadthouder indertydt, sonder eenige nominatie, mids dat niemand tot de voorsz. plaetse sal werden gevordert dan diegeene, die naer landts- ende stadsrechten en privilegien daertoe syn gequalificeert, end dat burgermeesteren end raedt binnen den tydt van veerthien dagen naer het overlyden, verlaten of vorderen van den voorsz. gemeynsman daervan kennisse ende advertentie aen den hooggemelten Erf-stadthouder indertyt sullen geven.

Dat burgermeesteren, schepenen, raadt ende gemeynsluyden voorsz., yder respective, sullen hebben sodanigen gesagh ende authorityt als haer respectivelijck is competerende ende daervan sy jouisseren ende in gebruyck syn.

Ende nademael de secretarisen van de respective hoofsteden in de hooggemelte provincie, die de vergaderinge in den raedt in deselve hoofsteden bywonen, mede syn secretarisen als de respective quartiers- ende landtdagen werden gehouden, ende dat derhalven ten hoochsten daeraen is gelegen, dat de voorsz. bedieninge van het voorsz. secretaris-ampt door een goet ende bequaem persoon magh werden bekleet, dat midtsdien, so wanneer de voorsz. bedieninge soude mogen komen te vaceren, by den Erf-stadthouder indertyt een bequaem persoon tot de voorsz. vacerende plaetse sal werden geëligeert, mits dat de voorsz. te eligeren persoon daertoe volgens landts- en stadsrechten ende privilegien behoorlyck sal moeten werden gequalificeert.

En dat de verdere subalterne bedieningen, van de voorsz. stad dependierende, sullen werden begeven by diegeene, die daertoe van outs bevoegt ende gequalificeert sijn geweest.

Dat den raat der stad, Harderwyck sal bestaen uyt twaelf personen, die alle sullen dienen den tydt van drie jaren, te rekenen van den dagh dat de keure aldaer in dit lopende jaer hadde moeten geschieden, tenware ymand van deselve om merckelijcke reden by wegen van justitie van die sijne voorsz. bedieningen soude mogen werden verlaten, en dat, de voorsz. drie jaren geëxpireert sijnde, de hooggemelte Erf-stadthouder indertijt sal hebben de vrye faculteit en macht om denselven raed in 't geheel of ook wel voor een gedeelte te continueren, soals denselven Erf-stadthouder indertijt oordelen sal te behoren, en in gevalle de hooggemelte Erf-stadthouder indertijt soude mogen goetvinden de voorsz. raed voor een gedeelte te continueren of discontinueren, dat in sodanigen gelegenheidt het volle getal by hem, Erf-stadthouder indertijt, wederom sal moeten worden gesuppleert tot sooveel personen als gediscontinueert soude mogen sijn geworden, sonder dat daertoe eenige voorgaende nominatie van personen sal mogen werden gedaen, mits dat de voorsz. suppletie noit uyt eenige andere personen sal mogen geschieden dan uyt diegene, die volgens landts- en stadsrechten daertoe sullen wesen gequalificeert.

Dat by den hooggemelten Erf-stadthouder indertijt, sonder eenige nominatie, jaerlijcx wegens den dagh van de voorsz. keure uyt het voorsz. lichaem van den raed sullen werden verkoren twee burgermeesteren en dat de resterende van den raed schepenen sullen wesen, en dat hy, Erf-stadthouder indertijt, oock sal vermogen de voorsz. burgermeesteren, eenmael verkoren, langer als voor den tijt van een jaer, t'elckens tegens den dagh van de volgende keure, successivelijck te continueren of discontinueren, so sijnen goeden raet gedragen sal.

Ende ten eynde de voorsz. electie des te bequamer soude mogen geschieden, dat burgermeesteren ende raedt derhalven jaerlijckx veertien dagen voor de voorsz. keure aen den Erf-stadthouder indertijd sullen moeten oversenden de namen van burgermeesteren, schepenen ende raden, die alsdan in levende lijve sullen sijn, ende voorts een maend voor de expiratie van het voorsz. derde jaer daarvan aen hooggemelten Erf-stadthouder indertijd kennisse ende advertentie geven.

Ende byaldien ymand van de voorn. burgermeesteren, schepenen of raden, yder gedurende den tijd van sijne respective bedieningen, soude mogen komen aflivigh te worden, dat in sodanigen gevalle de overige sullen doen nominatie van twee personen tot het voorsz. vacant geworden burgermeester-, schepen- of raed-ampt respective, om daeruyt by den Erf-stadthouder indertijd een geëligeert te werden, behoudelijck dat het in de vrye faculteyt van de hooggemelten Erf-stadthouder indertijd sal staen de voorsz. geëligeerde personen op de tijdt van de ordinaris veranderingh van burgemeesteren of raden, voor soveel het burgermeesteren- of raedts-ampt respective aengaet, te continueren of discontinueren, sooals sijnen goeden raedt gedragen sal, sonder dat de voorsz. alsoo geëligeerde persoon sal mogen sustineren het voorsz. burgermeester-ampt geen vol jaer of de voorsz. raedtplaetse geen volle drie jaren te hebben bekleedt.

Dat het lichaem sal bestaen van den gemeynsluyden uyt twaelf personen als van oudts.

Dat de voorsz. gemeynsluyden die hare bedieninge sullen bekleden hun leven langh gedurende, en so ymand van de voorsz. gemeynsluyden deser werelt soude mogen komen te overlijden of om wettige redenen van sijn ampt verlaten of tot eenigen anderen dienst gevordert te werden, dat in sulcken gevalle de plaetse van de voorsz. verlaten of gevorderden gemeynsman sál werden gesuppleert door den hooggemelten Erf-stadthouder indertijd, sonder eenige nominatie, mids dat niemand tot de voorsz. plaetse sal mogen werden gevordert dan diegene, die volgens lands- en stadsrechten ende privilegien daertoe sijn gequalificeert, en dat burgermeesteren en raed binnen den tijd van 14 dagen naer het overlijden, verlaten of vorderen van den voorsz. gemeynsman daarvan kennisse ende advertentie aen hooggemelten Erf-stadthouder indertijd sullen geven.

Dat burgermeesteren, schepenen, raedt en gemeynsluyden voornoemt, yder respectivelijck, sullen hebben sodanigen gesagh en authoritydt als haer respective is competerende ende daarvan sy jouisseren ende in gebruyck sijn.

Ende dat de subalterne bedieningen, van de voorsz. stadt dependierende, sullen werden begeben by diegeene, die daertoe van oudts bevoegt en gequalificeert sijn geweest.

Dat de magistrature der stad Wageningen sal bestaen in acht personen, te weten twee burgermeesteren ende ses schepenen, die alle insgelijckx raden sullen sijn.

Dat de magistrature der stadt Hattum zal bestaen in acht personen, te weten twee burgermeesteren ende ses schepenen, die alle insgelijckx raden sullen sijn.

Ende dat de magistrature der stadt Elburgh sal bestaen in acht personen, te weten twee burgermeesteren en ses schepenen, die oock alle raden sullen sijn.

Dat de voorsz. burgermeesteren, schepenen ende raden der voorsz. steden Wageningen, Hattum ende Elburgh mede sullen dienen den tijdt van drie jaren, te rekenen van den dagh af dat de keure in yder der voorsz. steden respectivelijck voor desen lopende jare hadde moeten geschieden, tenware ymand van deselve om merckelijcke redenen by wegen van justitie van de voorsz. sijne bedieningen soude mogen werden verlaten, en dat, de voorsz. drie jaren geëxpireert synde, den Erf-stadthouder indertyd sal hebben de vrye faculteyt ende macht, om de voorsz. burgermeesteren, schepenen ende raedt in het geheel of ten deele, yder voor soveel de respective steden belanght, te continueren of discontinueren, soals denselven oordelen sal te behoren, ende in gevalle de hooggemelte Erf-stadthouder indertyd soude mogen goetvinden de voornoemde burgermeesteren, schepenen ende raedt voor een gedeelte te continueren of discontinueren, dat in sodanigen gelegentheyd het volle getal by hem, Erf-stadthouder indertyd, sal moeten werden gesuppleert tot soveel personen als gediscinueert soude mogen sijn geworden, sonder dat daertoe eenige voorgaende nominatie van personen sal mogen werden gedaen, mids dat de voorsz. suppletie in de voorsz. respective steden noyt uyt eenige andere personen sal mogen ge-

schiedten dan uyt diegene, die volgens landts- ende stadts-rechten en privilegien ten aensien van de voorsz. respective steden daertoe sullen wesen gequalificeert, en dat de voorsz. continuatie of nieuwe aenstellinge dan wederom sal geschieden voor den tydt van gelijke drie jaren.

Dat burgermeesteren, schepenen ende raed der voorsz. drie steden gehouden sullen wesen, yder voor soveel hem aengaet, een maendt voor de expiratie van de voorsz. drie jaren hooggemelten Erf-stadthouder indertydt daarvan advertentie te geven.

En byaldien binnen den voorsz. tyd van drie jaren ymand van de voorsz. burgermeesteren, schepenen en raed der voorsz. drie respective steden aflijvig of andersins van sijnen dienst verlaten of tot enige andere dienste gevordert soude mogen werden, dat in sodanigen gevalle een ander by den hooggemelten Erf-stadthouder indertydt sal werden aangesteld, sonder eenige voorgaende nominatie, midts dat de voorsz. aen te stellen personen volgens landts- ende stadts-rechten ende privilegien ten aensien van de voorsz. respective steden daertoe sullen moeten wesen gequalificeert, so nochtans dat de voorsz. personen, die tusschen den voorsz. tijdt ingekomen soudent mogen wesen, op den dagh van de ordinaris veranderinge niet sullen kunnen pretenderen, dat sy geen volle drie jaren soudent hebben gedient, ende dat de voornoemde personen oversulckx op den tydt van de voorsz. ordinaris veranderingh de voorsz. continuatie of discontinuatie mede subject sullen moeten sijn.

Dat de subalterne bedieningen, van de voorsz. steden dependende, sullen werden begeben by dengeenen, die daertoe van outs bevoecht ende gequalificeert sijn geweest.

Dat noch op de respective landtdagen noch op eenige quartierdagen of oock andersints sullen mogen compareren over de deliberatien, die aldaer soudent mogen werden aangesteld, noch oock in de magistrature van de respective steden sullen mogen werden geadmitteert enige persone, edele of onedele, die aen de landtschap in het gemeyn, de voorsz. quartiersampte of steden in het besonder, in enige delen of pointen ter saecke van den ontfanck of administratie van eenige penningen, directelijck of indirectelijck, comptabel of redevabel sijn.

Dat diegeene, die tot eenigen ontfanck, ende wel particuliere van eenige middelen of domeynen, de landtschap of de respective quartier rakende, sullen werden geadmitteert, gehouden sullen wesen te stellen goede ende suffisante cautie op de formulieren, daertoe albereyts gearresteert of noch te arresteren.

Dat so wanneer de plaetsen van burggraefschap des rijcx van Nijmegen, amptman tussen Maes en Wael, van Over-Betuwe, Neder-Betuwe, Bommel, midtsgaders Tielre- ende Bommelerweerden ende van Beest ende Renoy, alsmede de richtersplaetse van Nijmegen ende Tiel, de waltgraefschapsplaetse des Nederrijcxen walt, de dyckgraafschappen van het voorsz. Nijmeeghsche quartier, de landtschrijversplaetsen in de voorsz. ampten, de rentmeesterschappen der domeynen van het voorsz. quartiere van Nijmegen, de tollenaersampten ende bedienden van de Geldersen toll of eenige andere bedienden in der voorsz. quartiere, die voor desen ofte oock van oudts nimmermeer ter collatie van een stadthouder, 't sy alleen of met participatie van ymand anders, hebben gestaen, soudent mogen komen vacant te vallen door het overlijden, vorderen of verlaten van diegeene, die deselve bedienden, alle de voorsz. ampten, geen geëxcipieert, sonder eenige nominatie sullen werden begeben by den Erf-stadthouder indertijdt aen diegeene, die deselve daertoe bequaemst sal achten, midts daertoe by hem, Erf-stadthouder indertijdt, geen andere personen mogen werden bevordert, dan diegeene, dewelcke volgens de privilegien ende landtsrechten daertoe bevoecht ende gequalificeert sijn, ende mits observerende de tourbeurten, die daerinne geobserveert soudent moeten worden, voor sooveel eenige tourbeurten die aengaende te observeren sijn.

Ende voor soveel eenige van de voorsz. ampten in pandtschap soude mogen sijn gegeven, dat de voorsz. Erf-stadthouder indertijdt sal besorgen, dat de pandpenningen, daer-vooren die verpandt sijn, of by de landtschappen, indien sulx kan geschieden, of by diegeene, die tot het vacant ampt wert bevordert, werden gerembourseert, alvoren de voorsz. gevorderde in de jouissance van het voorsz. ampt sal mogen treden.

Ende dat van de andere ampten, in de voorsz. quartiere vacant vallende, daarvan voor desen de nominatie by eenige collegien of andere en de electie by den Hove sijn gedaen, als noch de voorsz. nominatie sal werden gedaen by dengeenen, die het behoort, en de nominatie overgebracht aen den hooggemelten Erf-stadthouder indertydt, om by dieselve daeruyt een verkiesinge gedaen te werden.

Dat wijders de heymraedts- ende ontfangersplaetsen in de voorsz. quartiere sullen werden bestelt door dengeene, die daertoe van oudts bevoeght ende gequalificeert sijn geweest.

Dat in het Zutphensche quartier het landtdrostschap, het schoutampt van Zutphen, het richterampt van Doesburgh, het scholtenampt van Lochum, de landschrijversschappen aldaer, het rentmeesterschap van de domeynen in de voorsz. quartiere, de tollenaersschappen ende bedienden van de Gelderschen toll ende alle andere ampten ende bedieningen in denselven quartieren, geen uytgesondert, die voor desen of over van ouds immermeer ter collatie van den Stadhouder indertyt, 't sy alleen of met participatie van ymand anders, hebben gestaen, soo wanneer deselve of eenige van dien vacant soude mogen komen te vallen, door 't overlijden, vorderen of verlaten van ymand, die de voorsz. ampten bedienen, sonder eenige nominatie sullen werden begeben by den Erf-stadthouder indertijt aen degenen, die denselven daertoe bequaemst sal oordelen, midts dat by hem, Erf-stadthouder indertijt, daertoe geen andere personen sullen mogen werden gevordert dan diegene, dewelcke volgens de privilegien ende landtsrechten daertoe bevoeght ende gequalificeert syn, ende midts observerende de tourbeurten, die daerinne geobserveert soude mogen werden, voor soveel eenige tourbeurten dienaengaende te observeren syn, ende voor soveel eenige van de voorsz. ampten in pandtschap soude mogen syn uytgegeven, dat de voorsz. Erf-stadthouder indertydt sal besorgen, dat de pandtpenningen, daervoor die verpandt syn, of by den landtschap, indien sulcx kan geschieden, of by diegene, die tot het vacante ampt werdt gevordert, werden gerembourseert, alvoren de voorsz. gevorderde in de jouissance van het voorsz. ampt sal mogen treden.

Ende dat van de andere ampten, in den voorsz. quartiere vacant vallende, daarvan voor desen by eenige collegien of andere nominatie ende by den Hove electie is gedaen als noch de voorsz. nominatie sal werden gedaen by dengeenen, die het behoort, ende de nominatie overgebracht aen den hooggemelten Erf-stadthouder indertijt, om by denselven daeruyt een verkiesinge gedaen te werden.

Dat wijders de heymraedtsplaetse, indien daer eenige syn, midtsgaders ontfangersplaetse in den voorsz. quartiere sullen werden bestelt by dengeenen, die daertoe van oudts bevoeght ende gequalificeert sijn geweest.

Dat in het Veluwsche quartier de ampten van landtdrost van Veluwen, richter van Arnhem ende Veluwenzoom, jagermeester van Veluwen, drost ende richteren van Wageningen, schout van Hattem, richter van 't Olde en Nieuwe Broeck, landtrentmeester der domeynen, landtdrost van Veluwen, major van den Yssel, landschrijveren, tollenaers ende bedienden van den Gelderschen toll in den voorsz. quartier en voorts alle andere ampten en bedieningen, gene uytgesondert, die voor desen of oock van oudts immermeer oock ter collatie van den Stadhouder, 't sy alleen of met participatie van ymand anders, hebben gestaen, so wanneer deselve of eenige van dien vacant soude mogen komen te vallen door het overlijden, vorderen of verlaten van ymand, die de voorsz. ampten bedienen, sonder eenige nominatie sullen werden begeben by den Erf-stadthouder indertijt aen dengeenen, die deselve daertoe bequaemst sal oordelen, midts dat by hem, Erf-stadthouder indertijt, daertoe geen andere personen sullen mogen werden gevordert dan diegene, dewelcke volgens de privilegien ende landtrechten daertoe bevoeght ende gequalificeert sijn, ende midts observerende de tourbeurten, die daerinne geobserveert soude moeten werden, voor soveel eenige tourbeurten die aengaende te observeren sijn.

Ende voor soveel eenige van de voorsz. ampten in pandtschap soude mogen sijn uytgegeven, dat de hooggemelte Erf-stadthouder indertydt sal besorgen, dat die pandtschappen daervoren die verpandt sijn, of by die landschappen, indien sulcx kan geschieden, of by diegene, die tot het vacante ampt gevordert werdt, gerembourseert werden, alvoren de voorsz. gevorderde in de jouissance van het voorsz. ampt sal mogen treden.

Ende dat van de andere ampten, in de voorsz. quartiers vacant vallende, daarvan voor desen by eenige collegien of andere nominatie ende by den Hove electie is gedaen, alnoch de voorsz. nominatie sal werden gedaen by dengenem, dien het behoort, en de nominatie overgebracht aen den hooggemelten erf-stadthouder indertijdt, om by denselven daertoe de verkiesinge gedaen te werden.

Dat wijders de heymraedts- ende ontfangersplaetsen in der voorsz. quartieren sullen werden bestelt by dengenem, die daertoe van oudts bevoegt ende gequalificeert zijn geweest.

Dat de gedeputeerde in de respective quartieren sullen houden de authoritydt, die haer by de landtschap is geconcedeert ende vergunt, voor soveel daerin by desen geen veranderingh en wert gemaect, en goet en exact regard sullen nemen, dat de gemene landtmiddelen wel en na behooren gevordert en geinnet mogen worden.

Dat alle questien ende verschillen, die ter saecke van gemene landsmiddelen soude mogen komen te ontstaen, 't sy in materie van fraude, contraventie, resistentie of andersins, ter eerster instantie sullen moeten werden gebracht ende voorts getermineert by de voorsz. gedeputeerde in de respective quartieren, (die) ter aenvangh van hare bedieninge by eede solemneel onder anderen mede sullen moeten beloven ende sweren in het termineren van de voorsz. questien ende geschillen precijs recht te sullen doen naer de ordonnantie, op den opgeheve van gemene middelen geëmaneert, sonder aenschou van personen, edele of onedele, in of buyten bedieninge.

Dat so wanneer ymand sich soude willen beklagen over eenige amptsettingen en dat die ofte hoogh genomen of onbehoorlijk gedaen of hy daerby te veel beswaert soude mogen wesen of oock andersins, deselve klager hem sal mogen adresseren aen de gedeputeerde in de respective quartieren, en dat deselve gedeputeerde dienaengaende recht ende justitie sullen administreren, soals sy in goede justitie en rechten conscientie sullen oordelen te behoren.

Dat gene van des gemene landts middelen anders dan publiquelijck aen den meestbiedende sullen mogen werden verpacht.

Dat gene van de geestelijke goederen, staende ter directie van de voorsz. gedeputeerden, mede niet anders dan publiquelijck sullen mogen werden verpacht ende oock niet langer dan voor den tijdt van ses jaren, ende in gevalle wettelijke redenen soude mogen dienen, om de voorsz. goederen voor langer tijdt van jaren te verpachten, dat sulcx niet sal mogen geschieden dan naer voorgaende consent van de Staten van den lande, wettelijcken vergadert.

Dat gene alienatien of transactionen van ofte over der voorsz. geestelijke goederen, nochte oock eenige uytgiften van denselve in erfpacht sullen werden gedaen, anders dan na voorgaende wettelijke consent van de meer hooggemelten heeren Staten, ten Landtdage wettelijcken gedragen.

Dat het collegie van deselve gedeputeerden in de respective quartieren sal blijven consisteren in soveel personen, als waeruyt deselve althans is gecomposeert, ende sulcx tot drie personen uyt de ridderschap ende drie personen uyt de steden, ende dat deselve ridderschap ende steden sullen hebben ende houden deselve touren, die sy hierbevorens ten aensien van de voorsz. deputatien hebben gehad.

Dat de gedeputeerde in deselve collegien sullen dienen den tijdt van drie achtereenvolgende jaren ende dat, de voorsz. tijdt geëxpireert of yemand van deselve middelerwijlen overleden, gevordert of verlaten sijnde, hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt t'elckens de voorsz. gedeputeerde noch voor gelijke drie jaren sal mogen continueren of oock andere in hare plaetse in 't geheel of ten deele, midtsgaders in plaetse van de voorsz. overleden, gevorderden of verlaten, aenstellen, midts daerinne observerende proportie van drie en drie tusschen ridderschap ende steden voornoemt, alsmede de tourbeurten van ridderschap ende steden, respective, voor sooveel die ten voorsz. reguarde plaetse sijn hebbende.

Dat soo wanneer eenige secretarischappen van de voorsz. gedeputeerde soude mogen komen vacant te vallen, dat alsdan de gesamentlijke gedeputeerde, yder respective, voor sooveel sijn quartier aengaet, sullen doen nominatie van een tripel getal van personen, om daeruyt by hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt één geëligeert te worden.

Dat wijders door commissarisen, by de landschap te committeren, naerder sal werden overleyt ende overwogen, wat instructie aen de gemelte gedeputeerden soude behoren te werden gegeven, ende dat, derselver rapport gehoord sijnde, naerder sal werden geresolveert, sooals ten meesten dienste van den landen bevonden sal werden te behoren.

Dat het Hof des furstendoms Gelder ende graefschap van Zutphen sal blijven by het gesagh ende de autoriteyt, aen hetselve gedefereert, voor sooveel daerinne by desen geen veranderinge werdt gemaect, ende soo wanneer eenige plaetsen in den voorsz. Hove, soo van cantzelier, raden ordinaris en extraordinaris, als griffier, sullen komen te vaceren, dat alsdan by den Erf-stadthouder indertijdt tot suppletie van de vacante plaetsen sonder eenige voorgaende nominatie sal werden geprocedeert, midts observerende, dat de eene helfte van de voorsz. raden uyt personen van de ridderschap ende de tweede helft uyt personen van de steden magh sijn gecomposeert en dat tot de voorsz. bedieningen niemand werde gevordert dan die daertoe achtervolgens de privilegien ende landtrechten is gequalificeert.

Dat (van) alle vonnissen, sowel by de landgerichten als by de steden gewesen, sonder exceptie van ymand dan alleen van die vonnissen, over 't stuck van de jacht gepronuncieert, sal mogen werden geprovoceert aen den opgemelten Hove ende dat alle provocatien, die voor desen elders dan voor den voorsz. Hove plegen gedaen te werden, daerdoor sullen cesserende ende ophouden.

Ende ten eynde het voorsz. Hof des te bequamer magh sijn, om de saecken van justitie te kunnen termineren ende afdoen, dat hetselve Hof daeromme sal werden gecomposeert uyt een cantzelier ende twaelf raden, van welcke raden de negen sullen sijn ordinaris ende de drie extraordinaris.

Dat drie van de voorsz. ordinaris raden, midtsgaders de voorsz. drie extraordinaris raden, sullen moeten sijn uyt de ridderschap ende dat de ses andere ordinaris raden sullen moeten sijn uyt de respective steden, alles naer proportie van de drie respective quartieren.

Dat de voorsz. drie ordinaris ende drie extraordinaris raden uyt de ridderschap niet sullen van noden hebben voorsien te sijn van eenige characteren of titule van rechten, maer sal het genoeg wesen, dat sy condig sijn de coustumen, usantien ende landtrechten des voorsz. vorstendoms ende graefschaps.

Dat de voorsz. ses ordinaris raden uyt de steden alle sullen moeten sijn gepromoveert in de rechten op eenige universiteyt ende voorts kennisse sullen moeten hebben van de coustumen, usantie ende practique des voorsz. vorstendoms ende graefschaps.

Dat de voorsz. ordinaris raden alle haer fixum domicilium sullen moeten hebben en houden ter plaetsen, daer het Hof resideert, sonder eenige andere ampten of commissien binnen of buyten de provincie te mogen bekleden.

Dat door commissarisen, by de landschap te committeren, sal werden overleyt, wat saecken by de voorsz. gerichten ende steden sonder eenige provocatie soude behoren te worden afgedaen, van wat saecken soude mogen werden geprovoceert met de clause suspensijf, ende van wat saecken geprovoceert soude mogen werden sonder de voorsz. clause suspensijf, ende voorts van wat saecken de instructie van den gemelten Hove vermeerderd ofte verandert soude behoren te werden, ende dat, derselver rapport gehoord sijnde, naerder sal werden geresolveert, sooals ten meesten dienste van den lande bevonden sal werden te behoren.

Dat de Reeckenkamer insgelijckx sal blijven by 't gesagh ende autoriteyt, aen denselve gedefereert, voor soveel daerinne by desen geen veranderinge werd gemaect, ende so wanneer eenige plaetse in de voorsz. kamer van reekening sullen komen te vaceren, dat alsdan by den hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt tot suppletie van de vacante plaetsen, sonder eenige voorgaende nominatie, sal werden geprocedeert, midts observerende de egaliteyt tusschen de drie respective quartieren ende de tourbeurten tusschen ridderschap en steden, mitsgaders de steden onder andere, voor soveel die geobserveert moeten worden, en dat tot de voorsz. bedieninge niemand en werde gevordert dan die daertoe vervolgende de privilegien en landsrechten, is gequalificeert.

Dat de voorsz. Reeckenkamer gene van de domeynen sullen mogen verpachten langer

dan voor den tijdt van ses jaren, ende dat openbaerlijck aen de meestbiedende, en in gevalle de voorn. rekenmeesters om merckelijcke redenen soude mogen oordelen, dat eeniger domeynen voor een langer tijdt in pacht soude behoren te werden uytgegeven, dat sulx niet sal mogen geschieden dan naer voorgaende consent van de Staten van den lande, wettelijk vergadert, dat gene alienatien of transactien van ofte over de voorsz. domeynen nochte oock eenige uytgiften van deselve in erfpacht sullen mogen werden gedaen anders dan met voorgaende consent van de meer hooggemelten heeren Staten, ten landtdage wettelijk gedragen.

Dat voorts door commissarisen, by de landschap te committeren, sal werden overleyt en overwogen, of de instructie voor de voorsz. Rekenkamer gearresteert, in eenige delen vermeerdert, vermindert of verandert soude behoren te werden, en dat, derselver rapport gehoort sijnde, voorts geresolveert sal werden als na behoren.

Dat de ampten van de landtrentmeesterschap-generael van Gelderland ende Zutphen voornoemt, van momber, substituyt-momber, auditeur, leen-griffier, substituyt-griffier ende van alle andere subalterne supposten, aen de voorsz. collegien dependende, soo wanneer die vacant soude mogen werden door overlijden, vorderen of verlaten van degene, die deselve bekleedende sijn, sonder eenige nominatie begeven sullen werden by den hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt.

Dat de buytenlandsche commissien, als in de generale Raedt, van Staten Generael, Reeckenkamer, de collegien van de admiraliteyten, midtsgaders in de Oost- ende West-Indische Compagnien, sullen werden begeven by den hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt, soo nochtans dat, voor soveel de buytenlandsche commissien, tourbeurten subject sijnde (l. sijn), deselve niet voorder dan voor den tijdt van ses jaren sullen mogen werden vergeven en dat daerinne geobserveert sullen werden de tourbeurten, soo die tusschen de respective quartieren, tusschen ridderschap ende steden tot noch toe sijn geobserveert geworden, en dat tot de voorsz. commissien niemand sal werden geemployeert dan die naer 's landts rechten ende privilegien daertoe gequalificeert ende bevoeght sijn.

Dat niemand, ter land- ofte quartierdagen beschreven, in eenige charges van magistrature aengesteld of tot eenige ampten, officien of commissien, so binnen als buyten de provincien sal mogen werden, als die openbaer professie ende belijdenisse doet van de ware Christelijcke Gereformeerde religie, sooals die by de Synode van Dordrecht is vastgesteld ende alhier in de kercke publiquelijck werdt geleerd.

Dat de hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt sal hebben de absolute dispositie over de militie in de provincie, oock, sonder eenige nominatie, hebben de vrije en absolute begevinge van alle militaire charges, hoge en lege, gene uytgesondert, hetsy dat die in het veld of daerbuyten komen vacant te vallen.

Dat so wanneer het soude mogen komen te gebeuren, dat tusschen de leden en de respective quartieren onder den anderen of oock ten Landtdage eenige verschillen of discrepantien soude mogen komen te ontstaen ende dat de saeke, die in verschil is, naer haren aert ende nature ende volgens de ordre, in de regeringe geobserveert, tot gene conclusie soude kunnen werden gebracht, de definitien ende decisien van de voorsz. verschillen ende discrepantien, van wat nature die oock souden mogen wesen, gene uytgesondert, sullen werden verbleven aen de definitie ende decisie van den Erf-stadthouder indertijdt, ende dat alle de leden van de voorsz. quartieren, midtsgaders in de hooggemelten provincie, sullen moeten naerkomen ende volbrengen 't gene by den hooggemelten Erf-stadthouder indertijdt gedefinieert of uytgesproken sal werden, sonder eenige oppositie of contradictie van ymandt.

Ende is by occasie van 't voorlesen van de voorsz. instructie over 't stuck van de appellen aen 't Hof van Zijn Hoogheydt verstaen, dat daeronder het dijkrecht des quartiers van Nijmegen niet sal begrepen wesen, maer dat hetselve appel blijven sal aen de vier stoelen des quartiers van Nijmegen voorsz.

Hierop hebben de dijkstoelen van Tiel ende Bommelerweert versocht in 't dijkrecht van de vier dijkstoelen des quartiers van Nijmegen besloten en gecompheendeert te worden, en is daerop goedgevonden hetselve te dilayeren en uyt te stellen tot die naeste

vergaderinge, om nader geëxamineert te worden aen beyden zijden, en dan daerover een nader reglement op te stellen, ende dat tot die naeste voorsz. landlijcke vergaderinge die fatalia appellationis van de beswaerde party sullen gehouden worden in staet 1).

XLVII. 2 Maart 1675. *Regeeringsreglement voor Overijssel* 2).

Dat de Hooge Regeringe van de provincie Overyssel sal bestaen in ridderschap ende steden, als van outs.

Dat de ridderschap sal blyven maken het eene lit ende de steden het andere lit, mede gelijk als van outs.

Dat in hetselve lit van de ridderschap ende vervolgens in alle vergaderingen van de voorsz. ridderschap niemant sal werden geadmitteert of erkent dan diegene, die volgens de reglementen, dienaengaende gemaekt ofte noch te maken, daertoe gequalificeert gevonden sullen werden, ende dat de examinatie van de voorsz. qualificatie mitsgaders de voorz. admisssie sal staen aen het oordeel van diegene, die daertoe van outs bevoegt zijn geweest.

Ende so wanneer die van de voorsz. ridderschap nodigh souden mogen vinden eenige ampliatio ofte veranderinge in de voorsz. reglementen te maken, dat deselve veranderinge niet anders sal mogen werden gedaen dan op aggreatie ende approbatie van den Erfstadthouder indertijdt.

Dat de regeringe der stadt Deventer sal bestaen by twaelf schepenen ende vier raden, dewelcke jaerlijx op den dagh Petri ad Cathedram door de gezworen gemeente sullen werden verkoren.

Dat deselve schepenen ten dage als die effectivelijk gekoren sullen wesen het geheele jaer met lotingen in ses deelen sullen verdelen, also dat twee schepenen, een oudt ende een jongh schepen, als burgemeesteren indertijdt, twee maenden in regeringe sullen zyn.

Dat de voornoemde schepenen ende raden sullen dienen voor een jaer ende telkens gekoren werden ten eynde van het voorsz. jaer op den voornoemden dagh Petri ad Cathedram.

Dat de gezworen gemeente der voorsz. stadt sal bestaen in achtendeveertigh personen, verdeelt in acht straten, ende sulx ses gemeinsluiden in yeder van de voorz. acht straten.

Dat die van de voorsz. gezworen gemeente die voorsz. hare bedieninge van gemeinsluiden sullen bekleden haer leven lang geduirende, sonder daeruit te mogen werden verlaten anders dan by forme van justitie om wettige redenen.

Dat de straten, in dewelcke eenige gemeinsluiden sullen komen te ontbreken, 't sy door overlyden, vorderen of verlaten van eenige gemeinsluiden, vóór het doen van de voorsz. keure van schepenen ende raedt voorsz. uit de geheele burgerye andere bequame personen sullen kiezen ter keure, tot den getale van vijf toe, ende den sesten daarnaer.

Dat, wanneer het getal der gemeinsluiden sal vervult zijn, uit de oude schepenen en raden ende uit de gezworen gemeente tot de regeringe der stadt Deventer verkoren sullen werden twaelf schepenen ende vier raden alsvoren.

Dat so wanneer de voorsz. respectieve straten het getal van de ontbrekende gemeinsluiden sullen hebben gesuppleert ende vervolgens gedaen de keure of electie van schepenen ende raden voorsz., ende dat de oude schepenen ende raedt geene redenen ofte poincten sullen hebben gehadt, om diegene, die tot schepen, raedt ofte ter gemeente gekoren sal sijn, te wederleggen of verseggen, de voorsz. gedane electie, so van gesworen gemeinsluiden als van schepenen ende raedt, door de voorsz. oude schepenen ende raedt by missive aenstonts sal werden bekend gemaekt aen den Erfstadthouder deser provincie, met versoek dat den

1) De nu volgende lijst van de in hun ambt gecontinueerde of nieuw aangestelden is hier weggelaten.

2) Naar een afzonderlijk in druk verschenen exemplaar, vergeleken met Sylvius, *Vervolg op Aitzema, Saken van Staat en Oorlogh*, 2e stuk, blz. 194 vlg.

hooghgemelten Erfstadthouder de voorsz. gedane electie wil aggreëren ende met sijn consent bekrachtigen.

Ende so wanneer den hooghem. Erfstadthouder niet en soude mogen goetvinden de keure, hetsy dan van gemeinsluiden, hetsy dan van schepenen ofte oock van raedt, in het geheel ofte ten deele te aggreëren en met sijn consent te bekrachtigen, dat den hooghgemelten Erfstadthouder in sulken gevalle de deficiërende gemeinsluiden, voor soveel hy die niet soude mogen komen te aggreëren, in de voorsz. respective straten selfs sal suppleren met bequame personen uit het geheele lichaem van de burgerye, ende voorts uit de oude schepenen ende raden ende uit de gezworen gemeente, in plaets van de schepenen ofte raden, die hy niet soude mogen komen te aggreëren, kiezen andere personen tot schepenen ende raden voornoemt, mits dat den hooghgemelte Erfstadthouder niemant tot gemeinsluiden uit het voorsz. lichaem van de burgerye ende niemant tot schepen of raedt uit het lichaem van de oude schepenen ende raden, mitsgaders uit het lichaem van de voorsz. gemeinsluiden, sal mogen verkiesen dan die volgens de privilegien en coustumen der voorsz. stadt bevonden sullen werden daertoe bevoegt ende gequalificeert te zyn.

Dat den hooghem. Erfstadthouder geobligeert sal wesen aen de voorsz. schepenen ende raden by missive bekent te maken de voorsz. aggreëtie ofte consent op de voorsz. electie ofte ook wel de veranderinge, die hy soude mogen hebben goetgevonden daerinne te maken.

Dat die van de oude schepenen en raden, die in de voorsz. nieuwe keure vergeten, voorbygegaen ofte niet geagreëert souden mogen wesen, ipso facto wederom sullen komen ende invallen in het lichaem van de voorsz. gezworen gemeente, in dat gedeelte ofte die straet, daeruit sy verkoren waren.

Dat diegene, die tot schepenen, raden ende gemeinsluiden respectivelijk sullen werden verkoren ende by den hooghgemelten Erfstadthouder ofte geëligeert ofte geagreëert, alvorens in hare bedieninge te treden, aen de voornoemde oude schepenen ende raden onder eede solemneel sullen moeten verklaren ende zweeren, dat sy, om te bekomen de voorsz. electie van schepenen, raden ofte gemeinsluiden, niet belooft ofte gegeven hebben, beloven ofte geven sullen, door haer selven ofte door anderen, eenige giften, gaven ofte geschenken aen eenige personen, 't sy binnen, 't sy buiten de regeringe, directelijk of indirectelijk, in eeniger manieren, en dat sy ten vermane van yemant van schepenen, raden ofte gemeinsluiden haer dienaengaende onder gelijcken eedt als voren sullen moeten expurgeren.

Dat de voornoemde burgemeesteren, schepenen, raden ende gezworen gemeente voorsz. in het verdere, yeder respectivelijk, sullen hebben sodanigen gezagh ende autoriteit, als haer respectivelijk is competerende ende daervan sy jouisseren ende in gebruik zijn.

Ende dat de verdere subalterne bedieningen, van de voorsz. stadt dependende, sullen werden begeben by dengenen, die daertoe van oudts bevoegt ende gequalificeert zijn geweest.

Dat de regeringe der stadt Campen sal bestaen in veerthien burgemeesteren, daervan thien schepenen ende vier raden sullen zyn.

Dat de voorsz. schepenen sullen werden t'samen gevoegt twee ende twee.

Dat twee van deselve schepenen (doch by verdeling van den tijt onder haer beiden) successivelijk sullen præsideren thien weken, doch de twee schepenen, die de eerste ende die de laetste tour te beurte sal zyn gevallen, elf weken, makende also te samen den tyt van tweenvijftigh weken.

Dat de voorsz. schepenen en raden sullen dienen voor den tijt van een geheel jaer ende telkens gekoren sullen werden ten eynde van het voorsz. jaer op Woensdagh naer Driekoningen.

Dat de gezworen gemeente der voorsz. stadt sal bestaen uit sesendertigh personen, verdeilt in vier quartieren, anders genaemt espelen.

Dat die van de voorsz. gezworen gemeente die voorsz. hare bedieninge van gemeinsluiden sullen bekleden haer leven langh geduirende, sonder daeruit te mogen werden verlaten anders dan by forme van justitie om wettelijcke redenen.

Dat, so wanneer aen het voorsz. lichaem van de voorsz. gezworen gemeente eenige

personen souden mogen komen te ontbreken, 't sy door overlyden, vorderen of verlaten van eenige gemeinsluiden, de vorige gemeinsluiden alsdan het getal, dat soude mogen deficiëren, zullen suppleren met andere bequame personen uit het geheele lichaem van de burgerye.

Dat de voorsz. suppletie sal moeten geschieden tweemaal des jaers, te weten eens des daegs voor de keure van voorsz. schepenen ende raedt, ende sulx Dinxdaegs naer Driekoningen, mitsgaders 's avonts voor Petri ad Cathedram.

Dat de electie van de voorsz. thien schepenen ende vier raden jaerlijx op Woensdagh naer Driekoningen voorsz. gedaen sal werden door twaelf personen van de voorsz. gezworen gemeente, te weten door drie personen, uyt yeder van de vier quartieren ofte espelen der voorsz. gezworen gemeente uitgetrocken.

Dat, so wanneer de keure van de voorsz. gemeinsluiden sal zyn gedaen, sowel op den voorsz. Dinxdagh naer Driekoningen voorsz. als op den voorsz. avont voor Petri ad Cathedram, en dat voorsz. schepenen ende raden der voorsz. stadt de voorsz. keure niet sullen hebben wederleit of wedersecht, deselve keure aenstonts door schepenen ende raden voornoemt by missive bekend gemaekt sal werden aen den Erfstadhouder deser provincie, met versoek dat den hooghemelten Erfstadhouder de voorsz. keure wil aggreëren ende met sijn consent bekrachtigen.

Ende so wanneer de hooggem. Erfstadhouder niet soude mogen goetvinden de voorsz. keure in het geheel ofte ten deele te aggreëren ende met sijn consent te bekrachtigen, dat in sulken gevalle hy, Erfstadhouder, de voorsz. deficiërende gemeinsluiden, voor soveel hy die of eenige van dien niet soude komen te agreëren, selfs sal suppleren met bequame personen uit het geheele lichaem van de burgerye, behoutlijk dat hy, Erfstadhouder, niemant tot gemeinsman sal mogen verkiesen dan die daertoe volgens des stadts privilegien ende coustumen bevoegt ende gequalificeert is.

Dat mede, so wanneer de keure van schepenen ende raden voorsz. sal wesen gedaen ende dat de oude schepenen ende raden de voorsz. keure niet sullen hebben wedersecht of wederleit, deselve aenstonts door de oude schepenen ende raden by missive bekend gemaekt sal werden aen den Erfstadhouder deser provincie, met verzoek dat den hooggem. Erfstadhouder de voorsz. keure wil aggreëren ende met sijn consent bekrachtigen.

Ende byaldien den hooggem. Erfstadhouder niet en soude mogen goetvinden de voorsz. ceure in het geheel ofte ten deele te aggreëren ende met sijn consent te bekrachtigen, dat in sulken gevalle hy, Erfstadhouder, de voorsz. schepenen en raden, voor soveel hy die niet soude komen te aggreëren ende met sijn consent te bekrachtigen, selfs sal verkiesen uit diegene of eenige van die, die geëligeert waren, mits daertoe geene andere personen verkiesende dan die volgens de privilegien ende coustumen van de voorsz. stadt bevonden sullen werden daertoe bevoegt ende gequalificeert te zyn.

Dat den hooggem. Erfstadhouder geobligeert sal wesen aen de voorsz. schepenen ende raden by missive bekend te maken de voorsz. syne aggreatie ende consent op de voorsz. electie ofte ook wel de veranderinge, die hy soude mogen hebben goetgevonden daerinne te maken.

Dat die van de oude schepenen ende raden, die in de voorsz. nieuwe keure vergeten, voorbygegaen ofte niet geaggreëert soude mogen wesen, niet wederom sullen komen in de voorsz. gezworen gemeente, tenzy syluiden daertoe van nieuws wederom geëligeert of verkoren sullen zyn.

Dat diegene, die tot schepenen, raden ende gemeinsluiden respectivelijk verkoren ende by den Erfstadhouder geaggreëert ofte geëligeert sullen worden, alvorens in hare bedieninge te treden, aen de voorsz. oude schepenen ende raden onder eede solemneel sullen moeten verklaren en zweeren, dat sy, om te bekomen de voorsz. electie van schepenen, raden ofte gemeinsluiden, niet belooft ofte gegeven hebben, beloven ofte geven sullen, door haer selven ofte door anderen, eenige giften, gaven ofte geschencken aen eenige personen, 't zy binnen, 't zy buiten de regeringe, directelijk of indirectelijk, in eeniger manieren, ende dat sy ten vermane van yemant van schepenen, raden ofte gemeinsluiden haer dienaengaende onder gelijcken eedt altoos sullen moeten expurgeren.

Dat de voorsz. burgemeesteren, schepenen, raden ende gezworen gemeente in het verdere, yeder respectivelijk, sullen hebben sodanigen gezagh en autoriteit, als haer respectivelijk is competerende ende daerby sy jouisseren ende in gebruik zyn.

Ende dat de verdere subalterne bedieningen, van de voorsz. stadt dependerende, zullen werden begeben by dengenen, die daertoe van oudts bevoegt ende gequalificeert zyn geweest.

Dat de regeringe der stadt Zwolle sal bestaen uit acht schepenen ende acht raden, die jaerlyx op den dagh van Paulibekeringe door de gezworen gemeente sullen werden verkoren.

Dat de voorsz. acht schepenen sullen werden t'samen gevoegt twee ende twee.

Dat twee van deselve schepenen successivelyk sullen præsideren van drie maenden tot drie maenden met de verdeilinge, daarvan onder haer te maken.

Dat de voorsz. schepenen ende raden sullen dienen voor den tijdt van een geheel jaer ende t'elkens gekoren werden ten einde van het voorsz. jaer op den voorsz. dagh van Paulibekeringe.

Dat de gezworen gemeente der voorsz. stadt sal bestaen in acht-en-veertigh personen, verdeilt in vier straten, ende sulx in twaelf gemeinsluiden in yeder van de voornoemde vier straten.

Dat die van de voorsz. gezworen gemeente die voornoemde hare bedieninge van gemeinsluiden sullen bekleden haer leven langh geduirende, sonder daeruit te mogen werden verlaten anders dan by forme van justitie om wettelijke redenen.

Dat, so wanneer aan het voornoemde lichaem van de voorsz. gezworen gemeente eenige personen souden mogen komen te ontbreken, 't zy door overlyden, vorderen of verlaten van eenige gemeinsluiden, de overige gemeinsluiden alsdan het getal, dat soude mogen deficiëren, sullen suppleren met andere bequame personen uit het geheele lichaem van de burgerie.

Dat de voorsz. suppletie sal moeten geschieden op Luciedagh vóór den voorsz. dagh van Paulibekeringe.

Dat de voorsz. electie van acht schepenen ende acht raden jaerlijx op den voorsz. dagh van Paulibekeringe gedaen sal werden door de voorsz. gezworen gemeente, te weten door drie personen, uit yeder van de voorsz. vier straten of gedeelten uit te loten, ende sulx door twaelf personen van de voorsz. gezworen gemeente.

Des sullen van de voorsz. gezworen gemeente stille moeten staen ende niet te lote mogen gaen die twaelf personen, die 's jaers te voren electeurs of keurgenoten zyn geweest.

Dat, so wanneer de keure van de voorsz. gemeinsluiden sal zyn gedaen ende dat die voorsz. schepenen ende raden der voorsz. stadt de voornoemde keure niet sullen hebben wederleit of wedersegt, deselve keure aenstonts door schepenen en raden voorsz. by missive bekent gemaekt sal werden aen den Erfstadhouder deser provincie, met versoek dat den hooggemelten Erfstadhouder deser provincie de voorsz. keure wil aggreëren ende met syn consent bekrachtigen.

Ende so wanneer den hooggem. Erfstadhouder niet en soude mogen goetvinden die voorsz. keure in het geheel ofte ten deele te aggreëren ende met syn consent te bekrachtigen, dat in sulken gevalle hy, Erfstadhouder, de voorsz. deficiërende gemeinsluiden, voor soveel hy die niet en soude komen te aggreëren, selfs sal suppleren met bequame personen uit het geheele lichaem van de burgerie, behoudelijk dat hy, Erfstadhouder, niemant tot gemeinsman sal mogen verkiesen dan die daertoe volgens de stadtsprivilegien en coustuimen bevoegt ende gequalificeert is.

Dat mede, so wanneer de keure van schepenen ende raden voorsz. sal wesen gedaen en dat de oude schepenen en raden der voorsz. stadt de voorsz. keure niet en sullen hebben wederleit of wedersegt, deselve keure aenstonts door de oude schepenen en raden by missive bekent gemaekt sal werden aen den Erfstadhouder deser provincie, met versoek dat den hooggem. Erfstadthouder die voorsz. keure wil aggreëren ende met syn consent bekrachtigen.

Ende byaldien den hooggem. Erfstadhouder niet en soude mogen goetvinden de

voorsz. keure in het geheel ofte ten deele te aggreëren ende met syn consent te bekrachtigen, dat in sulken gevalle hy, Erfstadthouder, de voorsz. schepenen en raden, voor soveel hy diegeene, die geëligeert waren, niet soude komen te aggreëren ende met syn consent te bekrachtigen, selfs sal verkiesen uit het geheele lichaem van de burgerye, mits daertoe geene andere personen eligerende dan die volgens de privilegien ende coustuimen van de voorsz. stadt bevonden sullen werden daertoe bevoegt ende gequalificeert te zyn.

Dat den hooggem. Erfstadthouder geobligeert sal wesen aen de voorsz. schepenen ende raden by missive bekent te maken de voorsz. syne aggreatie en consent op de voorsz. electie of ook wel de veranderinge, die hy soude mogen hebben goetgevonden daerinne te maken.

Dat die van de oude schepenen en raden, die in de voorsz. nieuwe keure vergeten, voorbygegaen of niet geaggreëert souden mogen wesen, niet sullen komen ofte invallen in het lichaem van de voorsz. gezworen gemeente, tenzy syluiden daertoe van nieuws geëligeert of verkoren sullen zyn.

Dat diegene, die tot schepenen, raden ende gemeinsluiden respectivelijk sullen werden verkoren ende by den Erfstadthouder geaggreëert ofte geëligeert, alvorens in hare bedieninge te treden, aen de voorn. oude schepenen en raden onder eede solemneel sullen moeten verklaren en zweren, dat sy, om te bekomen de voorsz. electie van schepenen, raden ofte gemeinsluiden, niet belooft of gegeven hebben, beloven of geven sullen, door haer selven ofte door andere, eenige giften, gaven ofte geschenken aen eenige personen, 't zy binnen, 't zy buiten de regeringe, directelijk of indirectelijk, in eeniger manieren, en dat sy ten vermane van yemant van schepen, raden ofte gemeinsluiden, haer dienaengaende onder gelijcken eedt altoos sullen moeten expurgeren.

Dat de voorsz. burgermeesteren, schepenen, raedt en gezworen gemeente voornoemt in het verder, yeder respectivelijk, sullen blyven by soodanigen gezagh ende autoriteit, als haer respectivelijk is competerende ende daarvan sy jouisseren en in gebruik zyn.

Ende dat de verdere subalterne bedieningen, van de voorsz. stadt dependende, sullen werden begeben by dengenen, die daertoe van outs bevoegt ende gequalificeert zyn geweest.

Dat de regeringe van de stadt Hasselt sal bestaen in acht burgemeesteren, vier schepenen en vier raden.

Dat de voorsz. burgemeesteren, schepenen ende raden sullen dienen den tijt van een jaer ende t'elkens gekoren werden ten einde van het voorsz. jaer, te weten op den dagh van Paulibekeringe.

Dat de keure ofte electie van de voorsz. burgemeesteren, schepenen en raden sal werden gedaen door degene, die van oudts daertoe gequalificeert zyn geweest, ende in sulker wyse als deselve voor desen plach te geschieden.

Dat de gezworen gemeente der voorsz. stadt sal bestaen in veerthien personen en dat die van de voorsz. gezworen gemeente sullen dienen ende ook verkoren werden voor sulken tijt, op sodanige wyse ende door diegene, als van outs plagh te geschieden.

Dat, de keur, sowel van de voorn. burgermeesteren, schepenen en raden als van de voorsz. gemeinsluiden, gedaen zynde, daarvan by missive door de oude burgermeesteren, schepenen ende raden kennisse sal moeten werden gegeven aen den Erfstadthouder deser provincie, met versoek dat den hooggem. Erfstadthouder de voorsz. keure wil aggreëren ende met syn consent bekrachtigen.

Ende so wanneer den hooggem. Erfstadthouder niet soude mogen goetvinden de voorsz. keure in het geheel ofte ten deele, sowel ten aensien van de voorsz. burgermeesteren, schepenen of raden, als gemeinsluiden, te aggreëren ende met syn consent te bekrachtigen, dat in sulken gevalle hy, Erfstadthouder, de voorsz. burgermeesteren, schepenen, raden of gemeinsluiden, voor soveel hy die of eenige van dien niet soude mogen komen te aggreëren, selfs sal mogen aenstellen, behoudelijk dat hy, Erfstadthouder, niemant tot burgermeesteren, schepenen, raedt of gemeinsman respectivelijk sal mogen verkiesen dan die daertoe volgens des stadts-privilegien en coustumen bevoegt en gequalificeert zyn.

Dat den hooggem. Erfstadthouder geobligeert sal wesen aen de voorsz. burgemeesteren, schepenen en raden by missive bekent te maken syne voorsz. aggreatie ende consent op

de voorsz. electie of ook wel de veranderinge, die hy soude mogen hebben goetgevonden daerinne te maken.

Dat diegene, die tot schepenen, raden en gemeinsluiden respectivelijk sullen werden verkoren en by den Erfstadhouder geaggreert of geëligeert, alvorens in hare bedieninge te treden, aen de voorn. oude schepenen ende raden onder eede solemneel sullen moeten verklaren en zweren, dat sy, om te bekomen de voorsz. electie van schepenen, raden ofte gemeinsluiden, niet belooft of gegeven hebben, belooven of geven sullen, door haer selven of door anderen, eenige giften, gaven of geschenken aen eenige personen, 't zy binnen, 't zy buiten de regeringe, directelijk of indirectelijk, in eeniger manieren, ende dat sy ten vermane van schepenen, raden ofte gemeinsluiden haer dienaangaende onder gelijken eedt altoos sullen moeten expurgeren.

Dat de voorsz. burgermeesteren, schepenen, raden en gezworen gemeente in het verdere yeder respectivelijk sullen hebben sodanigen gezagh ende authoriteit als haar respectivelijk is cometerende ende daarvan sy jouisseren en in gebruik zyn.

Ende dat de verdere subalterne bedieningen, van de voorsz. stadt dependerende, sullen werden begeven by dengeenen, die daertoe van outs bevoegt en gequalificeert zyn geweest.

Dat de regeringe der stadt Steenwyck sal bestaen in ses burgemeesteren, te verdeilen in soveel schepenen en raden als aldaer gebruikelijk is.

Dat de voorsz. burgemeesteren, schepenen en raden sullen dienen den tijt van een jaer ende t'elkens gekoren werden ten einde van het voorsz. jaer, te weten op Sondagh na Paulibekeringe.

Dat de keure ofte electie van de voorsz. burgemeesteren, schepenen en raden sal werden gedaen door diegene, die van outs daertoe gequalificeert zyn geweest, ende in sulker wyse als die voor desen plagh te geschieden.

Dat de gezworen gemeente der voorsz. stadt sal bestaen in twaelf personen en dat die van de voorsz. gezworen gemeente sullen dienen ende ook verkoren werden voor sulken tijt, op sodanige wyse ende door diegene, als van outs plagh te geschieden.

Dat, de keure, sowel van burgemeesteren, schepenen en raden als gemeinsluiden, gedaan zynde, daarvan by missive door de voorn. oude burgemeesteren, schepenen en raden aenstonts kennisse sal moeten werden gegeven aan den Erfstadhouder deser provincie, met versoek dat den hooggem. Erfstadhouder de voorsz. keure wil aggreeren ende met syn consent bekrachtigen.

Ende so wanneer den hooggem. Erfstadhouder niet soude mogen goetvinden de voorsz. keure in het geheel ofte ten deele, sowel ten aensien van de voorsz. burgemeesteren, schepenen en raden als gemeinsluiden, te aggreeren en met syn consent te bekrachtigen, dat in sulken gevalle hy, Erfstadhouder, de voorsz. burgemeesteren, schepenen, raden en gemeinsluiden, voor soveel hy die of eenige van dien niet soude mogen komen te aggreeren ende met syn consent te bekrachtigen, selfs sal mogen verkiesen, behoudelijk dat hy, Erfstadhouder, niemant sal mogen aenstellen dan die daertoe volgens privilegien en coustumen van de voorsz. stadt bevoegt en gequalificeert zyn.

Dat den hooggem. Erfstadhouder geobligeert sal zyn aen de voorn. burgemeesteren by missive bekend te maken syn voorsz. aggreatie en consent op de voorsz. electie of ook wel de veranderinge, die hy soude mogen hebben goetgevonden daerinne te maken.

Dat diegene, die tot burgemeesteren, schepenen, raden of gemeinsluiden respectivelijk sullen werden verkoren en by den hooggemelden Erfstadhouder geaggreert of geëligeert, alvorens in hare bedieninge te treden, aen de voorsz. oude burgemeesteren, schepenen en raden onder eede solemneel sullen moeten verklaren en sweeren, dat sy, om te bekomen de voorsz. electie van burgermeesteren, schepenen, raden of gemeinsluiden, niet belooft of gegeven hebben, beloven of geven sullen, door haar selven of door anderen, eenige giften, gaven of geschenken aan eenige persoonen, 't sy binnen, 't sy buyten de regeeringe, directelijk of indirectelijk, in eeniger manieren, en dat sy ten vermane van iemand van schepenen, raden en gemeinsluiden haer dienaangaende onder gelijke eed altoos sullen moeten expurgeren.

Dat de voorsz. burgemeesteren en gesworen gemeente in het verdere, ieder respectivelijk sullen hebben sodanigen gesag en autoriteyt, als haar respectivelijk is competerende en daarvan sy jouisseren en in gebruyk zyn.

En dat de verdere subalterne bedieningen, van de voorsz. stad dependende, sullen werden begeben by degenen, die daartoe van outs bevoegt en gequalificeert sijn geweest.

Ende wat belanght de andere stedekens in Zallant, Twente ende Vollenhoven, dat de regeeringe der voorsz. stedekens sal bestaen in soveele burgermeesteren, schepenen, raden ende de gezworen gemeente, indien daer eenige is, in soveel personen, als aldaer van outs gebruikelijk is geweest.

Ende dat de voorsz. burgemeesteren, schepenen, raden en gezworen gemeente sullen dienen voor sodanigen tyt ende op hare respective keurdagen geëligeert en verkoren werden in sulker wyse als voor desen plach te geschieden.

Dat, de keure van burgemeesteren, schepenen, raden en gezworen gemeente ter plaetsen, daer eenige sodanige gemeente gevonden wert, binnen de voorsz. stedekens gedaen zynde, de burgemeesteren, schepenen en raden der voorsz. stedekens, om alle grote kosten en moiten voor te komen, van de voorsz. keure aenstonts kennisse sullen geven aen de Gedeputeerde Staten van dese provincie, met versoek dat deselve Gedep. Staten, in den naem van den hooggem. Erfstadhouder, de voorsz. keure willen aggreëren en met haer consent bekrachtigen.

En so wanneer de gem. Gedep. Staten, in den name van den hooggem. Erfstadhouder, niet souden mogen goetvinden de voorsz. keure in het geheel ofte ten deele, sowel ten aensien van de voorsz. burgemeesteren, schepenen en raden als gemeinsluyden, te aggreëren en met haer consent te bekrachtigen, dat in sulken gevalle de voorsz. Gedep. Staten, in den name van den hooggem. heere Erfstadhouder, de voorsz. burgemeesteren, schepenen, raden of gemeinsluiden, voor soveel sy die of eenige van dien niet souden mogen komen te aggreëren en met haer consent te bekrachtigen, selfs sullen mogen verkiesen, behoudelyk dat sy niemant sullen mogen aenstellen dan die volgens privilegien en coustumen van de voorsz. respective steden daertoe bevoegt en gequalificeert zyn.

En dat de voorn. Gedep. Staten gehouden sullen zyn aen de voorsz. burgemeesteren, schepenen ende raden by missive bekent te maken haer aggreetie en consent op de voorsz. electie of ook wel de veranderinge, die sy in den name van den hooggem. Erfstadhouder daerinne souden mogen hebben gemaakt.

Dat degene, die tot burgemeesteren, schepenen, raden ende gemeinsluiden respectivelijk sullen verkoren en by de gem. Gedep. Staten geaggreëert of geëligeert worden, alvoren in hare bedieningen te treden, aen de oude burgemeesteren, schepenen ende raden onder eede solemneel sullen moeten verklaren en zweren, dat sy, om te bekomen die voorsz. electie van burgemeesteren, schepenen, raden of gemeinsluiden, niet beloofd of gegeven hebben, beloven of geven sullen, door haar selven, of door anderen, eenige giften, gaven of geschenken aen eenige personen, 't zy binnen, 't zy buiten de regeringe, directelyk of indirectelyk, in eeniger manieren, en dat sy ten vermane van yemant van burgemeesteren, schepenen, raden ofte gemeinsluiden haer dienaengaende met solemnelen eede sullen moeten expurgeren.

Dat de voorsz. burgemeesteren, schepenen, raden en gezworen gemeente in het verdere yeder respectivelijk sullen hebben sodanigen gezagh en autoriteit als haar respectivelijk is competerende en daarvan sy jouisseren en in gebruik zyn.

Ende dat de verdere subalterne bedieningen, van de voorsz. stedekens dependende, sullen werden begeben by dengenen, die daartoe van outs bevoegt en gequalificeert zyn geweest.

Ende byaldien het soude mogen komen te gebeuren, dat den hooggemelten Erfstadhouder aen de voorsz. burgemeesteren, schepenen en raden der voorsz. steden Deventer, Campen, Zwolle, Hasselt en Steenwijk syn aggreetie of consent op de gedane electie of anderssints de veranderinge, die hy daerinne soude mogen hebben goetgevonden te doen, alsmede van de voorsz. Gedep. Staten ten aensien van de voorsz. kleine stedekens, hare meininge en en intentie dienaengaende so tijdelijk niet en souden konnen notificeren, dat de geëligeerde, geaprobeerde of veranderde personen op den ordinaris gestelden dagh in hare functie

souden kunnen treden, dat in sodanigen gevalle de burgemeesteren, schepenen, raden, en gemeinsluiden van den voorleden jare in hare bedieninge sullen continueren, ter tijt en wylen toe dat het consent of veranderinge respectie by den hooggem. Erfstadthouder of de voorsz. Gedep. Staten in desselfs name ten aensien van de voorsz. kleine stedekens ingekomen sal wesen.

Dat so wanneer de plaetsen van de drost van Sallant, Twenthe, Vollenhove, Ysselmuiden, Haexbergen, het schoutampt van Hasselt ende het dinghwaerderschap, mitsgaders het stadthouderschap van de leenen deser provincie, sullen komen te vaceren door het overlyden, vorderen of verlaten van diegene, die deselve bedienen, alle die voorsz. ampten, geene geëxcipieert, sonder eenige nominatie sullen werden begeven by den Erfstadthouder indertijt aen dengenen, die hy daertoe bequaemst sal achten, mits dat daertoe by hem, Erfstadthouder indertijt, geene andere personen sullen mogen werden gevordert dan diegene, dewelcke volgens de lantrechten en coustumen daertoe bevoegt ende gequalificeert zyn.

Ende so wanneer de lantrentmeesterampten ende ontfangerschappen van Zallandt, Twenthe en Vollenhove sullen komen te vaceren door het overlyden, vorderen of verlaten van diegene, die deselve tegenwoordigh bekleden, die voorsz. rentmeester- en ontfangerschappen mede sonder eenige nominatie sullen werden begeven by den Erfstadthouder indertijt aen dengenen, die hy daertoe bequaemst sal oordelen, mits dat hy, Erfstadthouder indertijt, daertoe geene andere personen sal mogen vorderen dan diegene, die volgens de privilegien en lantrechten daertoe bevoegt en gequalificeert zyn.

Ende dat de verdere ontfangersplaetsen in de hooggem. provincie sullen werden besteld door dengenen, die daertoe van outs bevoegt en gequalificeert zyn.

Dat de schoutplaetsen van de hooggemelte provincie ten platten lande, met alle 't gene daeraen dependeert, mitsgaders alle andere officieren, die voor desen ofte ook van outs immermeer hebben gestaen ter collatie van den Erfstadthouder alleen of met participatie van yemant anders, sullen werden begeven by den hooggem. Erfstadthouder, sonder eenige voorgaende nominatie, aen dengenen, die hy daertoe bequaemst sal achten, mits dat daertoe geene andere personen sullen mogen werden gevordert dan diegene, die daertoe volgens de privilegien en lantrechten bevoegt en gequalificeert zyn.

En dat de commissien van de voorsz. schoutampten by den voorn. Erfstadthouder ende op synen name sullen werden uitgegeven, als van outs.

Dat de verlijden, verheffen en investituren, die naer desen sullen worden genomen en gedaen van eenige leengoederen, van dese provincie dependende, sullen moeten gedepecheert en uytgegeven werden op den name van den Erfstadthouder, in den name en van wegen de heeren Staten deser provincie, soals van outs plach te geschieden.

Dat niemant, in de ridderschap verschreven, in eenige charges van magistrature aengesteld of tot eenige ampten, officien en commissien, so binnen als buiten de provincie, gevordert sal mogen worden als die openbare professie en belydenisse doet van de ware Christelyke Gereformeerde religie, soals die by de Synode van Dordrecht is vastgesteld en alhier in de kerken publycque wert gepredikt.

Dat insgelijcx niemant sal mogen treden in de bedieninge van eenige charges, ampten, officien of commissien, so binnen als buiten deselve provincie, ofte de depesches, daertoe nodig, bekomen, tensy hy alvorens aen de Gedep. Staten van deselve provincie met eede solemneel sal hebben verklaert en gezworen, dat hy, om te bekomen den voorslach of electie tot deselve charge, ampt, officie of commissie, niet belooft ofte gegeven heeft, beloven of geven sal, door sich selven of door andere, eenige giften, gaven of geschenken aen eenige personen, 't zy binnen, 't zy buiten de regeringe, directelyk of indirectelyk, in eeniger manieren.

Dat in geene vergaderinge van ridderschap sullen mogen compareren, ook in geene functie van magistraten der voorsz. steden sullen mogen werden geadmitteert eenige personen, edele of onedele, die aen de landtschap in eenige deelen of poincten tersake van den ontfang of administratie van eenige penningen directelyk of indirectelyk comptabel of redevabel zyn.

Dat de Gedeputeerde Staten sullen houden die autoriteit, die aen haer by de hooggem.

heeren Staten deser provincie is geconcedeert ende vergunt, voor soveel daerinne by desen geene veranderinge is gemaakt, en vervolgens goet en exact regard sullen nemen, dat de gemeine lantsmiddelen wel ende naer behoren gevordert ende geinnet mogen werden.

Dat niemant, edele noch onedele, burgeren of lantzaten, sullen mogen prætenderen vry ende exempt te wesen van eenige middelen, die by de hooggemelte heeren Staten, tot verval van de lasten van den oorlogh ofte onderhout van 't gene tot defensie deser provincie is gerequireert, moeten werden ingewillight.

Dat dienvolgende alle des gemeine lantsmiddelen, sowel over de steden als edelen, binnen de steden en ten platten lande, publijcquelyk, aen den meestbiedende sullen moeten werden verpacht, sonder in admodiatie of andersints onder de hant in pachte gegeven te mogen werden.

Dat alle questien en verschillen, die ter sake van de voorsz. des gemeine lantsmiddelen souden mogen komen te ontstaen, 't zy in materie van fraude, contraventie, resistentie of andersints, ter eerster instantie sullen moeten werden gebracht ende voorts getermineert by de voorsz. Gedep. Staten ende dat deselve Gedep. Staten ten aenvang van hare bedieninge by eede solemneel onder anderen mede speciaal sullen moeten beloven en zweren, in het termineren van de voorsz. questien en geschillen precijs recht te sullen doen na de ordonantien, op den opheve van de gemeine middelen geëmaneert, sonder aenschouw van steden of plaetsen, edelen of onedelen, personen, in ofte buiten bedieninge zynde.

Dat het collegie van de gemelte Gedeputeerde Staten sal blyven consisteren in ses personen, te weten drie uit de ridderschap, in de respective quartieren van Zallant, Twente en Vollenhove, ende de drie steden Deventer, Campen en Zwolle.

Dat de gem. gedeputeerden in het voorsz. collegie sullen dienen den tyt van drie achtereenvolgende jaren ende dat, den voorsz. tyt geëxpireert of yemant van deselve gedeputeerden midlerwylen overleden, gevordert of verlaten zynde, de ridderschap uit de voorsz. drie quartieren, mitsgaders burgemeesteren, schepenen ende raden van de voorsz. drie respective steden, yeder voor soveel syn quartier of stad aengaet, aen den Erfstadthouder van dese provincie sullen doen een voorslach van vier bequame personen uit de voorsz. respective quartieren en steden respectivelijk in plaetse van dengenen, wiens tyt is geëxpireert of die gestorven, gevordert of verlaten is, en dat de voorsz. Erfstadhouder dengenen, wiens tyt is geëxpireert, voor noch andere drie jaren sal mogen continueren of uit de voorgeslagene personen eenen anderen van nieuws eligeren of ook buiten denselven voorslach een ander verkiesen, so synen goeden raet gedragen sal, behoudelyk dat den hooggem. Erfstadthouder niemant sal mogen kieser, die niet volgens de privilegien en rechten van de lantschap en de voorsz. steden daertoe bevoegt en gequalificeert is, ende dat syne verkiesinge ook sal moeten werden gedaen van personen, die zyn uit de quartieren of steden, uit dewelke een nieuwe gedeputeerde gekoren of de oude gedeputeerde gecontinueert soude moeten werden, en dat daerinne also successivelyk van drie tot drie jaren, mitsgaders by overlyden, vorderen of verlaten van yemant van de voorsz. gedeputeerden, sal moeten werden geprocedeert.

Dat, so wanneer het griffieramt van dese provincie soude mogen vacant te worden by overlyden, vorderen of verlaten van dengenen, die hetselve jegenwoordigh bedient, de heeren Staten van de hooggem. provincie sullen doen een voorslach van vier personen aen den hooggem. Erfstadhouder en dat denselven Erfstadthouder daeruit, of ook andersints buiten den voorsz. voorslach, daertoe sal mogen eligeren sodanig persoon als deselve oordelen sal daertoe de bequaemste te wesen, mits dat de voorsz. te eligerene persoon volgens de lantrechten, privilegien en coustumen van de hooggem. provincie daertoe bevoegt en gequalificeert sal moeten wesen.

En wat belangt de buitenlandsche commissien, als daer zyn de deputatien in de vergaderinge van de heeren Staten-Generael, den Raet van State, de Generaliteitsrekenkamer, de collegien van de admiraliteit, mitsgaders in de Oost- en West-Indische Compagnie, dat de voorsz. commissien sullen werden bekleet voor den tijt van ses jaren ten opsigte van de Staten-Generael, Raet van State, Oost- en Westindische Compagnie, voor den tijt van vier jaren ten opsigte van de Generaliteitsrekenkamer en den tijt van drie jaren ten opsigte van de

collegien ter admiraliteit; en dat de ridderschap van de voorsz. drie respective quartieren, mitsgaders burgemeesteren, schepenen en raden van de voorsz. drie respective steden, yeder voor soveel syn quartier of stad aengaet, waeruit de plaetse in een van de voorsz. collegien moet werden bekleet, op zyn tour en beurte aen den Erfstadthouder indertijt sal voordragen vier personen in plaetse van dengenen, wiens tijt van jaren geëxpireert ofte die overleden, gevordert of verlaten sal wesen, en dat den gemelte Erfstadthouder dengenen, wiens tijt geëxpireert sal wesen, voor noch andere gelijken tijt van jaren sal mogen continueren, indien hetselve door de tourbeurte van een volgende quartier of stad niet en wert belet, of andersints uit de voorsz. voorgeslagene personen eenen anderen van nieuws eligeren of ook buiten den voorsz. voorslach eenen anderen verkiesen, so synen goeden raet gedragen sal, so nochtans, dat den hooggem. Erfstadthouder niemant sal mogen kiesien, die niet volgens de privilegien en rechten van de lantschap ende van de voorsz. steden daertoe bevoegt en gequalificeert is, ende dat syne verkiesinge ook sal moeten werden gedaen van personen, dewelke zyn uit die quartieren ofte steden, uit dewelke een nieuwe gedeputeerde verkoren of een oude gedeputeerde gecontinueert soude moeten werden, en dat daerinne also successivelijk sal moeten werden geprocedeert.

Dat den hooggem. Erfstadthouder indertijt sal hebben de absolute dispositie over de militie in dese provincie, ook sonder eenige nominatie hebben de vrye ende absolute begevinge van alle militaire charges, hooge ende lage, geene uitgesondert, hetsy dat die in het velt ofte daerbuiten komen vacant te vallen.

Dat de claringen, die voor desen by ridderschap en steden op onsekere tyden gehouden plachten te worden, voortaan binnen de stad Deventer jaerlijcx gehouden sullen moeten werden by dengenen, die daertoe volgens de lantrechten en coustumen syn gequalificeert.

Dat, so wanneer het soude mogen komen te gebeuren, dat tusschen de leden van de hooggem. provincie onder den anderen ofte ook ten Lantsdage eenige verschillen ofte discrepantien soudien mogen komen te ontstaen en dat de zake, die in verschil is, na haren aerdt en natuire ende volgens de ordre, in de regeringe geobserveert, tot geene conclusie soude konnen werden gebracht, de definitie ende decisie van de voorsz. verschillen ende discrepantien, van wat natuire die ook soude mogen wesen, geene uitgesondert, sullen werden verbleven aen de definitie ende decisie van den Erfstadthouder indertijt, ende dat alle de leden sullen moeten naerkomen ende volbrengen 't gene by den hooggem. Erfstadthouder indertijt gedefinieert ende uitgesproken sal werden, sonder eenige oppositie of contradictie van yemant.

*XLVIII. 25 Mei 1735. Resolutie van de Staten van Holland omtrent verschillende punten, in acht te nemen door het Hof van Holland en omtrent de kracht van het Romeinsch recht*¹⁾.

By resumtie gedelibereert zynde op een missive van de præsident en raaden van den Hove, geschreeven alhier in den Hage den 21^e der voorleeden maand, dienende tot voldoening aan Haar Edele Groot Mog. resolutie en aanschryvens van den 19^e Maart laastleden, waarby het bericht en informatie van het Hof gerequireert is op eenige remarques, door commissarissen van Haar Edele Groot Mog. gemaakt op een missive van den Hove aan den raadpensionaris, breeder gemeld in de voorsz. resolutie, mitsgaders tot voldoening aan Haar Edele Groot Mog. resolutie van den 15^e der voorleeden maand, waarby het bericht van het Hof gerequireert is op een propositie, door de heeren van de ridderschap gedaan den 26^e Maart daar bevoorens, over het met den druk gemeen maaken van zeeker civil proces, en van eenige brieven en andere stukken, door ordre van den Hove, en in achting genoomen zynde, dat Haar Edele Groot Mog. iterativelyk, en namentlyk

¹⁾ Naar *Groot Placcaetboek*, VII, blz. 963 vlg.

den 19^e Maart, 22^e April en 20^e deezer gepersisteert hebben by derzelve resolutie van den 19^e February deezes jaars, waarby verstaan is: „dat Mr. Jacob Pesters, of zyn naast-
 „bestaande vrienden voor hem, zullen zich moogen adresseeren aan den Hoogen Raade,
 „om aldaar van de crimineele sententie van den Hove, breeder gemeld in dezelve resolutie,
 „te verzoeken mandement van appel, of om ontfangen te worden als appellant, zooals hy
 „of zy te raade worden zullen, behoudens daartegens de exceptie en defensie van den
 „procureur generaal van den Hove, om vervolgens daarop by den gemelden Hoogen
 „Raade gedisponeert te worden, zooals in goede justitie zal worden bevonden te behooren,”
 is in het generaal, en zonder appellatie op eenige gepasseerde zaak in het byzonder,
 goedgevonden en verstaan te verklaaren op de voorsz. remarques en propositie en op
 het bericht en informatie, daarop gegeven: Eerstelyk, dat alle de presente raaden, uitge-
 zondert alleen degeenen, die om wettige reedenen, en om geen andere, door het Hof
 geëxcuseert zyn, moeten worden geconvoceert tot de deliberatien van het collegie, en dat
 de naam van præsident en raaden niet mach gebruikt worden in eenige brieven of andere
 depêches, waaromtrent zulks niet is geobserveert. Ten anderen, dat het vry staat aan het
 Hof, meenende bezwaart te weezen by eenige resolutie van de vergadering van Haar Ed.
 Groot Mog., zich daarover met behoorlyk respect en decentie te adresseeren aan deselve,
 welke altyd gereed zullen zyn om behoorlyke reflectie te maaken op de vertoogen van
 den Hove, en ook niet zullen manqueeren die, zoo wanneer de natuur der zaake het
 vereischt, te brengen ter kennis en deliberatie van de committenten van de respective
 leden, maar dat Haar Edele Groot Mog. niet kunnen goedvinden, dat het Hof, de ver-
 gadering voorbygaande, zich zoude adresseeren aan de particuliere leden, elk afzonderlyk,
 en zulks niet aan het lighaam, welke de Souverainiteit uitmaakt, maar aan de leden, welke
 het lighaam van de Souverainiteit of de souveraine vergadering van Haar Edele Groot
 Mog. helpen composeeren. Ten derde, dat het Hof, procedeerende ex officio, gehouden
 is zich te reguleeren, zoowel na het zeventiende als na het zevende artikel van de ordon-
 nantie aangaande de styl van procederen in crimineele zaaken in de Nederlanden in dato
 den 9^e July 1570, en mitsdien, schoon procedeerende ex officio, gehouden is geen crimineele
 sententie te wyzen, zonder dat de procureur generaal vooraf crimineele conclusie ten laste
 van de geaccuseerden genoomen heeft, en by gevolge zonder dat de stukken ten dien
 einde gesteld zyn in desselfs handen. Ten vierden, nademaal het gewoone middel van
 appel by Haar Edele Groot Mog. resolutie van den 10^e September 1591 aan geen ge-
 condemneerden benoomen is, als alleen aan die, tegen welke crimineelyk, extraordinaire,
 en op haar confessie, zal weezen geprocedeert, zonder dat die resolutie spreekt van vonnissen,
 gewezen op een evidente notoriteyt per se, dat gevolgelyk het gewoone middel van appel
 aan alle andere gecondemneerden open staat, en aan dezelve niet kan benoomen worden
 zonder nadere Staatsresolutie. Ten vyfde, dat het Hof, gelyk alle andere rechters in de
 provincie van Holland en Westvriesland, moet recht doen na de wetten en placaaften van
 den lande, mitsgaders na de privilegien en wel hergebrachte costumen en usantien, en
 by defect derzelve na de beschreeven rechten. En eindelyk, dat aan het Hof zal worden
 aangeschreeven en gelast, zooals gelast word by deeze, buiten en behalven de crimineele
 sententien, welke na ouder gewoonte gedrukt worden tot ieders waarschouwing, geen
 processen of processtukken, waarby persoonen of familien kunnen weezen geïnteresseert,
 door den druk gemeen te maaken, en te brengen onder het oog van de geheele wereld,
 en vooral niet, wanneer die op de een of de andere wyze, of in het een of het ander
 opzicht, zyn geworden objecten van de deliberatien van Haar Edele Groot Mogende,
 kunnende het Hof gebruiken gerechtelyke middelen tegens particulieren, wanneer die door
 het misbruik van de drukpers, of op andere wyze, op een strafbaare wys peceeren tegen
 de eer en het ontzach van de justitie, waaraan het Hof kan gerust weezen, dat Haar
 Edele Groot Mog. zich altyd niet minder zullen laten geleegeen zyn als aan de hand-
 haaving van haar eige autoriteit.

En zal extract deezer resolutie by missive gezonden worden aan de præsident en
 raaden van den Hove, om te strekken tot derzelve narichting, en zich daarna te
 reguleeren.

XLIX. 21 December 1748. *Reglement Reformatoir van Friesland*¹⁾.

Wy Willem Karel Hendrik Friso, by der gratie Gods Prinse van Oranje en Nassau. Allen dengenen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut. Doen te weten: nademaal de Edele Mogende Heeren Staten van Vriesland Ons ingeolge derzelve resolutie van den 11 Juny dezès jaers 1748, hiervoren gesteld²⁾, speciaal verzogt, gequalificeerd en gemagtigd hebben, omme na overroepinge van eenige heeren gedeputeerden uit de Staten en gecommiteerden uit de ingezetenen, zooals Wy zullen goedvinden, de constitutie en staet van het land op vaste gronden te stellen, de ingeslovene abuizen, zoo omtrent de regering, finantie als anderszints, te redresseeren en de provintie in rust en bloei te brengen en ten dien einde zoodanige plakaten en ordonnantien te doen emaneren als Wy tot welwezen van den lande zullen verstaen te behoren, ten dien einde by gemelde resolutie onze instructie zoodanig amplierende, dat zoowel Wy als onze descendentes genoegzame autoriteit zullen bezitten, om de regering in hare wettige constitutie te bewaren, ingeolge hetgeene als nu door onze bestieringe zal werden gereguleerd, zoo is 't, dat ons niets meer ter harten gaende als om aen hetgeen voorschreven is te voldoen, en door alle billyke, heilzame en noodige middelen de zoo hoog gerezene troubles en onlusten te appaiseren en bevredigen, Wy, na ingenomen te hebben het advies van eenige heeren, onze gecommiteerden, expresselyk en ten dien einde vooraf na hoogstgemelde provintie van Vriesland gezonden, en nadat dezelve alvorens met heeren gedeputeerden uit de heeren Staten en eenige gecommiteerden uit de ingezetenen daerover in het breede hadden geconfereerd en gebesoigneerd, goedgevonden hebben te statuieren, zooals Wy voor nu en altoos statuieren by deze:

I. De staet van de provintie van Vriesland van alle oude tyden bestaan hebbende en gepresenteerd geweest zynde door edele, eigenerfden en steden, zoodanig dat uit de respectieve grietenyen een edelman en een eigenerfden ten landsdage wierden gedeputeerd, zoo zal hetzelfde voortaan, en om ieder by zynen rechten en praëminentien te maintaineren, onverbrekelyk werden onderhouden en dienvolgende uit ieder grietenye een edelman en een uit de eigenerfden ten landsdage werden gecommiteerd, om over alle zaken, aldaer voorkomende, te besoigneren en wegens de grietenyen, door welke gevolmagtigt zyn, te stemmen, zonder daarvan, om wat redenen en onder wat benaminge of wat pretext zulks ook zoude mogen zyn, te devieeren, werdende dienvolgende de abuizen, ingesloven tegen 's lands fundamentele wetten, en wel speciaal het zestigste artikel van de resolutie van den 31 December 1698, door welke ingesloven abuizen een grietman en een oud grietman, ofschoon geen edelen waren, tot de comparitie ten landsdage voor edelen wierden gehouden, by dezen geaboleerd en vernietigd.

II. Voor edelen zullen werden gehouden, welkers familien daervoor in de publieke registers zyn geagnosceerd, en zoodanige, die namaels binnen deze provintie mogten komen woonen en volkomen bewys van haren adelyken staet zullen kunnen geven, welke, nadat dezelve volgens 's lands wetten zullen zyn genaturaliseerd, insgelyks als edelen zullen kunnen worden gecommiteerd.

III. Sederd lange jaren herwaerts veele klachten en doleantien ontstaen zynde over het onbehoorlyk acquireren en behouden van zoogenaemde stemgerechtigheden door het leggen van stemmen op hornlegers, met afscheuring der landen, daertoe behoorende, waardoor tot nadeel van veele stemgerechtigde ingezetenen van de aloude en ware constitutie der regering werd afgeweken, zoo is 't, dat Wy, daerinne willende voorzien, noodig geoordeeld hebben by dezen te statuieren en vast te stellen, dat geen andere stemmen zullen werden geadmitteerd, als van hornlegers voorzien met eene huizinge en de kwantiteit van vyf pondematen kleiland of tien pondematen woudland, zullende voor kleiland gerekend werden dezulke, dewelke voor dezen de volle hoorn gelden hebben betaeld, en de

1) Naar *Verzameling van Placcaten 1748/55*, blz. 94 vlg.; cf. *Statuten enz. van Vriesland* (Leeuwarden, 1770), Appendix, blz. 57 vlg.

2) In deze uitgave weggelaten.

overige voor woudland, met de verdere bepaling, dat zulks maer alleen zal stand grypen voor den tyd van tien jaren, doch dat na dien tyd dezelve hornlegers zullen moeten voorzien zyn met tien pondematen kleiland en twintig pondematen woudland, gerekend in maniere als hier voren gezegd is, zonder hetwelk dezelve hornlegers na den voorsz. tyd het recht van stemming niet zullen mogen exerceeren; doch zullen hiervan zyn geëximeerd zoodanige stemdragende zathen, die in 't quohier van den jare 1640 zyn ge-admitteerd, welke, schoon met de kwantiteit van landen, hiervoren bepaeld, niet voorzien zynde, echter alsnog zullen werden gehouden voor admissibel, zoo wanneer dezelfde kwantiteit van landeryen, doen ter tyd daeronder gehoord hebbende, daeronder alsnog is gehoorde; gelyk mede de huizen, met stemmen begerechtigd, hun recht van stemming zullen behouden, indien kan werden aengetoond, in het jaer 1640 daeronder geen land is beklemd geweest, zullende voortaan, opdat hetgeene by dezen is gestatueerd, stiptelyk werde achtervolgd, op het stemquohier moeten werden aengetekend de grootte der plaetzen en landen, daeronder behoorende.

IV. De vergroting der hornlegers zal kunnen en mogen worden gedaen met by dezelve te voegen zoovele landeryen als daertoe nodig zullen wezen, gelegen in hetzelfde of naestaengelegen dorp, waeronder derzelve stemgerechtigheit is gehoorde.

V. Omme voor te komen de menigvuldige kuiperyen en gefingeerde donatien inter vivos, zoo zullen voortaan de donatien van stemgerechtigde vastigheden geen effect of kracht hebben als na verloop van een jaer, dat dezelve zullen zyn aengegeven aen de secretary, om aldaer te werden geregistreerd in de proklamatieboeken, zullende daerenboven van zoodanige donatien alle de lasten moeten worden betaeld als van een effective koop, en het recht van naerneming subject zyn, namelyk voor zoodanige somme als dezelve worden aengegeven, om na proportie van dien 's lands gerechtigheden te voldoen, zooals insgelyks zal plaets hebben omtrent de verwandelkooopen, die mede het betalen van 's lands rechten en het recht van naerneming subject zullen wezen, voor zoodanige somma als die aen de secretaryen worden aengegeven.

VI. Vele abuizen wordende gepractiseerd, met quasi en onder beding van zekere jaerlyksche renten de stemgerechtigheit aen zich te behouden en nochtans het hornleger en daeraen gehoorde landen te verkopen of als voor altoos te verhuuren, gemeenlyk genaemd haanestemmen, waerdoor iemand, zonder de lasten te dragen, die van zoodanigen goed aen den lande moeten worden gegeven, zich nochtans meester maekt van de stem en prærogativen, daeraen gehoorde, direct strydig tegen 's lands aloude wetten en billyke reden, waerom de stemgerechtigheit aen datzelve goed is gegeven, zoo werden by deze dusdanige practyken wel expresselyk verboden en gestatueerd, dat niemand eenig stemgerechtigd goed zal vermogen te verkoopen, op cyns uit te geven of voor altoos te verhuuren en nochtans de stemgerechtigheit aen zich te houden, en dat geen verhuringen zullen mogen geschieden als ten langsten voor 15 jaren, werdende zoodanige reeds gepractiseerde fictitien van eigendom by deze gecasseerd en geordonneerd, dat de stemgerechtigheit van dien sal blyven slapen, totdat de gesupponeerde eigenaer van de stemgerechtigheit een hornleger en zooveel landen, als hierboven is gestatueerd, in volkomen en effectiven eigendom zal bezitten en daarvan behoorlyk bewys hebben gedaen, als wanneer zyn stemgerechtigheit een jaer na het gedaen bewys wederom in activiteit zal komen¹⁾.

VII. Nademael het somtyds komt te gebeuren, dat de stemmen in een dorp en die der dorpen in een grietenye komen te steken en dus de conclusie vermits de egaliteit van stemmen niet kan werden opgemaekt, zoo werd by deze gestatueerd, dat in zoodanige gevallen de decisie daarvan zal geschieden door 't lot.

VIII. Vreemdelingen, binnen deze provintie stemdragende goederen bezittende, en ook inboorlingen, by hare absentie of uitlandigheid hare stemdragende goederen door procuratores latende administreren, en gemelde procuratores die goederen komende te verkopen, zonder speciale last en procuratie van den eigenaer, ofschoon zy daervoor de

¹⁾ Dit artikel werd 19 April 1751 nader geëxpliceerd: *Statuten*, t. a. p., blz. 128.

rato en sub sperati komen te caveren, zoo zal nochtans de stemgerechtigheit, tot die verkochte goederen gehoorende, aen den kooper niet overgaen als nadat de effective eigenaer gemelde verkoping behoorlyk en specialyk zal hebben geaprobeerd door eigenhandige verteekening of ander wettig geblyk en dat daervan ook behoorlyk transport zal zyn gedaen.

IX. En dat, in gevalle een curator, met beooginge van byzonder voordeel van zyne pupillen, geraden mogte vinden van hunne vastigheden te verkopen, de aenhandelaer het recht der stemmen zal genieten gedurende de minderjarigheit of tot zoolange ieder hunner zal cesseren onder curatele te staen, alles te pericule van den curator en onverkort de minderjarige hun recht tegens denzelven curator ad interesse en tegens den aenhandelaer ten principalen rei vindicatione of zoodanig hun na beschreven rechten geoorloofd zal zyn.

X. Byaldien iemand door verzuim, verzinninge, misbruik of door eenig ander toeval anders op het stemregister te boek stond als die in de possessie was van de grond of het goed, waeruit gestemd word, en daerover dispuut ontstaen mogt, zoo zal de possesseur van die grond alleen van het stemrecht jouisseren, ofschoon ook een ander daarvan t'eeniger tyd gebruik hadde gemaect, dewyl de bezittinge van den grond, waarvan dezelve een sequele is en daervan door gene toevalligheden van verzuim, doolinge of list kan of behoord gesepareerd te worden.

XI. Het stemreglement, zoo in regerings- als kerkelyke zaken, zal in zyn volle vigeur blyven, voor zooverre hetzelve by dezen niet word veranderd of gealtereerd.

XII. In het verkiezen of stemmen tot de nominatie van een grietman zal men stiptelyk volgen de reglementen, daerop gemaect, en voor het toekomende niet op de nominatie mogen brengen als zoodanige, die den ouderdom van twintig jaren geadimpleerd hebben, en ook geene als gequalificeerde personen; en indien over derzelve qualificatie eenig dispuut of hæsitatione mogte komen te ontstaen, zoo zullen de heeren stadhouderen indertyd benoemen eenige heeren of leden uit de landen, om over de validiteit dier qualificatie de plano te jugeren, aen welkers uitspraek elk en een iegelyk gehouden zal zyn zich te submitteren, zullende de electie uit zoodanige wettige overgebragte nominatie competeren aen de heeren stadhouderen indertyd, ingevolge de resolutie en speciale overgifte van de heeren Staten van Vriesland in dato 19 Augusti 1748.

XIII. Tot het benoemen en verkiezen van volmachten ten landsdage, byzitters, secretarissen en alle andere officianten der grietenyen, geene uitgezonderd, en waerover de stemgerechtigde volgens 's lands wetten moeten of kunnen voteren, zal de uitschryving of citatie behoorlyk en volgens de gestatueerde ordre moeten geschieden en geen stemcedulle langer als voor een jaer valabel zyn, en in welke den datum van het passeeren derzelve zal moeten wezen uitgedrukt.

XIV. Tot het reguleren der deelkosten, dyks- en dorpslasten, zooals mede over het beroepen van predikanten, aenstelling van kerkvoogden en ¹⁾ zullen de stemgerechtigde insgelyks behoorlyk worden geconvoceerd ofte geciteerd en aldaer gene procuratien werden geadmitteerd, als die gedresseerd zyn, zooals in het vorige artikel staet vermeld, en voorts in en omtrent dit alles wel stiptelyk agtervolgt te worden de wetten en ordonnantien, en particulier het reglement reformatoir van den jare 1673, daerop geëmaneerd, zonder daervan, onder wat pretexten of redenen het ook zyn mogt, in eeniger maniere te devieren.

XV. En dewyl mogelyk abuizen zyn ingeslopen over het begroten en emplooi der deelkosten en om weg te nemen alle bedenking der ingezetenen en dispuiten, die daerover zouden kunnen ontstaen, zoo word by deze vastgesteld en geordonneerd, dat het tractement van den grietman, en om daeruit te vervangen alle onkosten of daggelden van de gedeputeerden ten landsdage, salaris van byzitters en secretarissen, en alle andere zaken, die uit de deelkosten moeten worden gesupporteerd, zal worden gefixeert op een bepaelde somme jaerlyks, in welk jaerlyks tractement in computatie zullen komen de grote consentgelden en alle andere revenuen, uit de grietenyen voortkomende, zullende die te bepalene somme gerekend worden na mate van de grootheid der grietenyen en de lasten, uit de

1) Dit „en” schijnt overbodig.

deelkosten te supporteren, en eens en voor altoos werden vastgesteld by de stemgerechtigde ingezetenen van ieder grietenye, daertoe behoorlyk, en zooals hiervoren is gezegd, geconvoceerd. En in cas van dispuut over de begrooting van dit vast te stellen tractement tusschen den grietman en de stemgerechtigde zal zulks staen ter arbitrage en uitspraak van den heere stadhouder.

XVI. De stemquohieren van alle de respective grietenyen, in de drie onderscheidene gooen gelegen, zullen ten spoedigsten na het emaneren dezès werden gerevideerd en conform aen dit reglement worden geredresseerd en opgemaakt.

XVII. Aen ieder dykgraef zal mede een vast en sortabel tractement door de stemdragende ingezetenen, daertoe behoorlyk, en zooals hierboven ten opzichte van den grietman gezegd is, geconvoceerd, worden toegelegd, geproportioneerd na de grootheit, wyd uitgestrektheit en meerder of minder beslag en onderhoud der dyken, zonder dat de dykgraef ietwes meer zal vermogen te profiteeren, veel minder dat hy of wie het ook wezen mogt, schoon zulks tot nu toe by sommige gepractiseerd werd, een zeker tantième van de gelden, die aen de dyken en inkoop van derzèlver materialen verwekt worden, zal vermogen te trekken, onder wat benaminge het ook zoude mogen wezen, hetwelk hiermede voor nu en altoos wel expresselyk word verboden.

XVIII. In het onderhouden der dyken en zeilen, inkoop der materialen en alle noodzakelyke aen dezelve te doene reparatien, zal men betragten de meeste ordre en menage, zonder nogtans de dyken of zeilen in eenig verval te laten komen, en ten dien einde bezorgen, dat altoos een zekere somme, geproportioneerd na de wyd uitgestrektheit en kostbaerheit des dyks, in voorraad is, om ingeval van schielyk opkomende toevallen te kunnen emplooeieren.

XIX. De rekeningen der dyks-onkosten en daertoe gehorende administratien zullen alle jaren precies, op een zekeren te praefigeren dag, moeten worden gedaen, ten overstaen van alle de stemgerechtigde, daertoe behoorlyk geciteerd, aen ieder van wien het vry zal staen, om op hunne kosten een copie der rekeninge of extract uit dezelve te vragen, 't welk aen haer ook binnen een behoorlyken tyd zal moeten worden gegeven.

XX. Gene magistraetspersonen, secretarissen ofte eenige suppoosten der steden zullen tegelyk vermogen te wezen grietman, byzitter, secretaris of fiskael der grietenyen, veelmin van wegens de grietenyen ten landsdage werden gecommitteerd, zooals ook geen grietman, byzitter, secretaris nog fiskael, veelmin de van wegens de grietenyen gevollmachtigde ten landsdage, tot de magistratuur of bedieninge der amten en beneficien in de steden zullen werden geadmitteerd, en diegene, die bereids hierjegens mogten hebben gecontravenieerd, zullen verplicht zyn zich aenstonds na het emaneren dezès of van der grietenye ampten, hierboven vermeld, of van de magistratuur en beneficien der steden, te ontdoen.

XXI. In de provintie van Vriesland niet meer als één ordinair landsdag gehouden wordende, die, nadat zes weken de vergadering geduurd heeft, volgens 's lands aloude wetten moet scheiden, zoo is het ten uittersten noodig, dat gemelden landsdag wel ende naerstig worde waergenomen, dat gene dagen van dien passeeren, zonder de besoignes te entameeren, en dat vooral de respective leden van dien, met alle goede harmonie en overeenstemming, de zaken, aldaer in deliberatie zynde, zoo spoedig doenlyk ter conclusie brengen, tot bereiking van welk salutair oogmerk voor nu en altoos word vastgesteld, dat op den eersten Maendag in February, zynde den eersten dag der byeenkomste, alle de procuratien van de volmachten ten landsdage immediatelyk zullen worden overgeleverd en geëxamineerd en dat ten langsten Donderdags daeraenvolgende de propositie gedaen en de besoignes zullen worden geëntameerd.

XXII. Dat alle de zaken, die in propositie moeten worden gebragt, door de heeren Gedeputeerde Staten zelfs of door derzèlver secretaris ter hunne ordonnantie en resumptie in geschrift zullen worden vervat en aen de respective kamers gezonden, die, ieder in den haren daerover hebbende gedelibereerd, alle in de kamers van Oostergo by den anderen zullen komen en aldaer door den voorzittenden mindergetals-heer van ieder kamer of den daertoe te verkiezenen spreker haer advies en consideratien op de onderscheidene

en dien dag in propositie gebragt zynde poincten uitbrengen zullen, ten einde meer als tot nog toe geschied is, gelegenheit zoude wezen, omme door solide redenen en argumenten zyne adviesen te bekleden, den een den anderen te elucideeren en door overreeding de discreperende sentimenten te consolideren, zullende de extensie van het geresolveerde en geconcludeerde den volgenden dag mede in de volle vergadering moeten werden geresumeerd.

En zullen op de extraordinaire landsdagen gene andere zaken in deliberatie worden gebragt als die door het collegie van Gedeputeerden zyn opgegeven of, staende de vergadering, opgegeven worden, zonder dat daeronder van buiten inkomende brieven verstaen worden begrepen te zyn.

XXIII. In de respective kameren zal ieder grieteny of stad eerst aldaer in den haren delibereren en concludeeren, hetzy by eenparigheid of pluraliteit van stemmen, byaldien of uit den adelyken stand of uit den eigenerden of wel uit beiden meer als één volmacht ten landsdage mogte wezen gedeputeerd, welk advies, zooals het by een ieder grieteny of stad gevallen zal zyn, in de kamer zal worden uitgebragt, zonder dat het advies van een lid ofte volmacht van de eene grieteny of stad by een ander grieteny of stad in consideratie zal komen ofte geteld worden.

XXIV. Tot volmachten ten landsdage zullen niet mogen worden gestemd ofte gecommiteerd als zoodanige, welke den ouderdom van twintig jaren zullen hebben geadimpleerd, zooals ook gene commissien, amten of beneficien zullen mogen werden geconfereerd als op personen, die insgelyks den gemelden ouderdom van twintig jaren zullen hebben bereikt, zullende zoowel de gecommiteerden ten landsdage als alle andere amptenaren moeten wezen liefhebbers van het vaderland en voorstanders van de ware Gereformeerde Christelyke religie, zooals die thans in de publieke kerken dezer provintie word geleerd.

XXV. Alle degenen, die ten landsdage verschynen, zullen vooral beloven en zweren: „des lands-privilegien, handvesten en gerechtigheden en de oude loffelyke costumen en speciael dezen reglemente te zullen voorstaen en defenderen, alle des gemeenen lands zaken met raed en daed te helpen bevorderen, daerinne adviseren en besluiten, zulks zyluiden na hunlieder verstand en regte conscientie ten gemeenen beste en welvaren bevinden zullen te dienen, zonder affectie, gunste of ongunste, allen ordonnantien en resolutien van de Staten, de commissien en lasten, hun staetsgewyze bevoelen, na hun vermogen en wetenschap getrouwelyk te volkomen en doen volkomen en voorts secreet te houden alle zaken, in de vergaderinge van de Staten gehandeld of besloten, die bevoelen zullen worden secreet te houden, zonder die te openbaren”.

XXVI. Gene belastingen zullen mogen met meerderheit van stemmen geconcludeerd en uitgeschreven worden, maer zal daertoe gerequireerd worden de toestemming van alle vier de quartieren, zonder dat daeromtrent de overeenstemming zal plaets hebben, des dat, daerover disputen en oneenigheden ontstaende, zulks zal gelaten worden aen de uitspraak van de heeren stadhouderen indertyd, waerna een ieder zich zal moeten reguleren.

XXVII. De commissien, amten en beneficien, waerover ten landsdage word gedisponeerd, zullen als van ouds onder de respective kameren of quartieren blyven verdeeld en ook in ieder kamer onder de grietenyen, tot voorkominge van menigvuldige kuiperyen en om zooveel doenelyk een egaliteit onder dezelve te houden, gepartageerd mogen worden met die bepaling, zooals nu in het quartier van Westergo word gepracticeerd, wordende de onbehoorlyke en tegens aller gecommiteerden ten landsdage, en zelfs aller stemdragende ingezetenen, hun recht strydende practyk, zooals sederd eenige jaeren in de quartieren van Oostergo ende Wouden is ingevoerd en waerby alle amten en commissien, die by verdeling ter suppletie van de respective grietenyen dezer twee kameren kwamen te vallen, geaffecteerd zyn op en ten voordele van den grietman alleen, by deze wel expresselyk verboden en absolutelyk verstaen, dat de grietman tot dezelve geen meerder recht of pré zal hebben als de andere volmachten ten landsdage, zonder dat hiertegens, 't zy publiek of onder de hand ofte onder wat pretext het wezen mogt, zal worden gecontravenieerd, zullende dienvolgens de daerover gemaekte contracten, afspraken of conventien voor nu en altoos voor gecasseerd en vernietigd worden gehouden.

XXVIII. Niemand zal voortaan tot eenige amten en beneficien worden gadmitteerd

ofte in functie gesteld, tenzy hy alvorens, boven en behalven den eed tot zyn verkregen ambt of beneficie staende, eerst zal hebben afgelegd den eed van purge en op het allersolemneelste zal hebben gezworen, dat hy tot het bekomen van dien niet heeft gebruikt eenige onbehoorlyke middelen, hetzy van geven ofte beloven van geld ofte de waarde van dien, nog door zich zelfs, nog door iemand anders, dat hy daervoor niets geven nogte beloven zal, en zoo het te eeniger tyd tot zyne kennisse mogte komen, dat iemand anders zulks mogte hebben gedaen, dat hy hetzelfde aenstonds zal releveren en bekend maken aen de heeren Staten ofte aen diegene, van wien hy zyne commissie is houdende.

XXIX. Geen leden, ten landsdage gecommiteerd zynde of in het collegie van Gedeputeerden zitting hebbende, zullen in de vergaderinge of in het collegie van Gedeputeerden mogen adviseren of stemmen over eenige zaken, die hen personeel betreffen of waerin dezelve zyn geconcerneerd, maer zich geduurende de deliberatien over zoodanige zaken uit de vergadering of uit het collegie moeten absenteren.

XXX. Door het Hof van Justitie zal de volle, zoo criminele als civile, justitie, als van ouds gehad hebben, worden geëxerceerd, zoo nochtans dat de resolutie van den jare 1663 in volle kragt hersteld en geobserveerd worde; en opdat alle oneenigheden tusschen de hoge collegien van de provintie en magistraten van de steden en landen weggenomen en afgesneden worden, zoo zullen die van den Hove zich onthouden en niet vermogen aen te nemen veelmin eenige provisie van justitie verlenen op de provocatien, die aen het Hof zouden mogen gebragt, van politieke ordonantien en bevelen van magistraten, rakende de particuliere huishouding van hare steden of districten, als byvoorbeeld het reguleeren van de uren van het afvaren, sampt vragten, laed-, los- en legplaezen van wagenen en schepen, jaer- en weekmarkten en plaezen van dien, het maken en onderhouden van straten, en generalyk van alles, hetgeen zy tot onderhouding van goede politie, gerief en gemak hunner ingezetenen en derzelve negotie en nering bevinden zullen dienstig te zyn; ende byaldien over dit alles ofte eenige andere zaken, gene uitgezonderd, eenig dispuut of questie tusschen gemelde Hof van Justitie en de magistraten der steden en districten mogten komen te ontstaen, zal zulks verbleven worden aen de heeren stadhouderen indertyd.

XXXI. De neder-gerechten zullen insgelyks gemaintineerd worden by de oeffening en exercitie van de justitie, haer vanouds competeerende, zonder dat het Hof bevoegd zal wezen dezelve daerin te turberen ofte die aen zich te trekken, eer en alvorens de zaken, volgens 's lands wetten en speciaal volgens de hier boven gemelde resolutie van den jare 1663, ter harer cognite moeten komen.

XXXII. Tot raedsheeren in het Hof van Justitie zal niemand mogen worden benoemd of aengesteld, tenzy hy den ouderdom van 25 jaren volkomenlyk zal hebben geadimpleerd en dat hy zal zyn doctor of licentiatius juris.

XXXIII. Zooals in gemelde Hof ook gene zullen mogen worden benoemd, veelmin aldaer cessie nemen, die den anderen in consanguiniteit of affiniteit nader als in den vyfden graed bestaen.

XXXIV. In de neder-gerechten zullen geen vader en zoon of schoonzoon nog twee broeders ofte zwagers tegelyk worden geadmitteerd.

XXXV. Zoo in het Hof als by de neder-rechters, zal men alle proceduren, zoo spoedig eenigzins doenlyk is, termineren en, dezelve voldongen en in staet van wyzen gebragt zynde, ten langsten drie maenden daerna pronuncieren.

XXXVI. Voorts zal het Hof van Justitie en alle neder-rechters zig stiptelyk reguleren na hunne instructien en de plakaten en ordonnantien, daerop gemaekt, tot 'er tyd toe dat by de heeren Staten met overleg en advies van Ons en de heeren stadhouderen indertyd by nadere instructien, ordonnantien ofte plakaten daerinne zal zyn voorzien, alle welke de raedsheeren van den Hove en alle neder-rechters gehouden zullen zyn te agtervolgen en dien conform de justitie te administreren.

XXXVII. De consignatie-penningen, die op appointement, zoo van het Hof als van de neder-rechters, ten comptoire van consignatie zullen wezen gebragt, zullen aenstonds en zonder eenig dilay, na het termineren van het proces of incident, waerover zyn geconsigneerd, aen den gerechtigden, na behoorlyk en conform de wet gedaen verzoek van

ligtinge, worden overhandigd ofte gerestitueerd, zonder dat daarvan eenige korting van salaris ofte andere aftrek zal worden gedaen als hetgeen volgens de wetten en daerop geëmaneerde ordonnantien behoord.

XXXVIII. De provintiale finantien sederd eenige jaren in een zeer grooté agterheit geraekt zynde en buiten staet, om niet alleen de lasten van de Unie, maer ook de particuliere huishouding van de provintie behoorlyk gaende te houden, waerdoor het zeer te dugten staet, dat grote confusie, wanordre en zelfs de ruine van veele duizenden goede ingezetenen dezès lands, die in het comptoir-generael geïnteresseerd zyn, zouden kunnen resulteren, en byzonder daer nu door het afschaffen der pachten nog zoo merkelyken verlies aen dezelve is toegebracht, zoo is het ten uitersten noodig, dat daerin een spoedige en voldoende voorzieninge worde gedaen en ten eersten een middel uitgedacht, dat aen het verlies der pachten, zoo provintiale als stedelyke, kan suppleeren, weshalven by dezen wel expresselyk word vastgesteld en de heeren Staten op het allerserieuste verzogt, zoodanige middelen uit te denken en zoo spoedig doenlyk te introduceeren, die aen het bovengenoemde verlies der pachten, zoo provintiale als stedelyke, kunnen en komen te suppleren, hetzy met het introduceeren van een hoofdgeld, quotisatie der familien, na mate van ieders goetheit, staet en nadat in de pachten gewoon waren te contribuieren, of zoodanig ander middel, als het best en dragelykst kan worden uitgedacht, om aen dat groot en zoo noodzakelyk oogmerk te voldoen, wordende wel expresselyk allen en een iegelyk, van wat staet of conditie hy mogte wezen, gelast zich te submitteren en onderwerpen aen de ordres, hieromtrent met ons overleg te stellen en te introduceren, dewyl zonder dat alles verloren zoude moeten gaen.

XXXIX. De twee nog resterende termynen van den 50 penning zullen insgelyk ten spoedigsten werden ingevorderd en elk en een iegelyk verplicht zyn, om na zyn vermogen en ingevolge de resolutie en plakaet van de heeren Staten, daerover geëmaneerd, het zyne genereuslyk en zonder eenige agterhoudenheit te contribuieren. En ten einde zulks met het meeste vertrouwen en tot encouragement der ingezetenen geschiede, zoo zullen in ieder grieteny en stad, daer dien 50 penning geheven en betaeld word, twee leden ofte gecommiteerden, uit de ingezetenen te benoemen, benevens de heeren van de magistraet, in en tot de betaling of ontvangst van dien 50 penning assisteeren.

XL. Al en een iegelyk zal voorts verplicht zyn, alle andere lasten, die nog in train en niet afgeschaft zyn, regulierlyk op te brengen en aen 's lands comptoiren volgens de gestatueerde termynen te voldoen en te betalen.

XLI. Om verder zooveel doenlyk de provintiale finantien te onderschragen en de zoo zeer benoedigde contante penningen te vinden, zoo word vastgesteld, dat alle pastorye-goederen, die suppletie van nooden hebben, en alle de domeinen van de provintie op het Bild by perceelen publiekelyk, op den tyd nader door Ons te reguleren, zullen worden verkocht en de stemgerechtigheden van dien wederom levendig gemaekt en in activiteit gebracht, waerdoor de provintie niet alleen by deze verkopinge, maer ook by versterf en continuele veralienatie een merkelyke somme zal profiteren en de landen daerenboven veel beter gecultiveerd worden.

XLII. Veele suspicien, hetzy gegrond ofte ongegrond, zynde ontstaen, dat sommige ontvangers zich zouden hebben verstout, om 's lands penningen langer als behoord onder zich te behouden en daarvan particulier gebruik te maken, zoo word op het allernadrukkelykste by dezen gestatueerd, dat alle ontvangers, collecteurs en alle andere, die eenige invordering van 's lands penningen is aenbevolen, gene uitgezonderd, verplicht zullen zyn, om de invordering van de penningen, tot hare respectieve administratien en ontvangsten staende, regulierlyk volgens de gestatueerde termynen te bezorgen en de gelden, daarvan provenierende, ten langsten zes weken nadat dezelve zullen zyn ontvangen, aen de generale ontvangers dezer provintie over te brengen, op pœne dat diegeene, die daertegens, onder wat pretext zulks ook zoude mogen wezen, komen te contravenieren, de facto en re ipsa van hunnen ontvangst, collecte ofte administratie, zullen worden verstaen vervallen te zyn en het amt impetrabel te wezen.

XLIII. En opdat dit bovenstaende artikel zooveel te beter zyn effect sorteere en

nagegaen kan worden of daertegens word gecontravenieerd, zoo zullen alle ontvangers, geene uitgezonderd, verplicht zyn, alle drie maenden aen de heeren Gedeputeerde Staten over te brengen een staet, ieder van zyn comptoir, waerinne vermeld zal staen den ontvangst en uitgave, die zy alsnu sederd hunne laest gedane rekening hebben gehad en in 't vervolg sederd den laest overgebragten staet van haer comptoir, en welken staet by ieder van hun zal moeten wezen onderteekend en geverifieerd, op den eed by den aenvang van hunne functie gedaen.

XLIV. Gene ontvangers ofte eenige andere, dien de administratie van 's lands penningen is aenbevolen, zullen in hunne functien worden geadmiteerd, tenzy dezelve alvorens suffisante cautie en borg voor hunnen ontvangst en administratie hebben gesteld, conform de ordres en begrooting, daeromtrent gestatueerd of in het vervolg te statueren, en gene borgen zullen worden aengenomen ofte geadmiteerd, als nadat zy alvorens by het gerecht van de plaets, waeronder sy ressorteren, zullen hebben geobtineerd een acte van suffisance, en in staet zyn om de penningen, waer vooren zy borgen zyn, in cas van zoodanigen toeval, te kunnen voldoen en betalen.

XLV. Alle diegenen, dewelke eenige administratie ofte ontvang van 's lands penningen hebben, zullen voor een ander als borge niet worden geadmiteerd, zooals ook niemand zich voor twee of meer ontvangers als borge zal vermogen te constitueren.

XLVI. Omme, zooveel doenlyk, alle onnoodige ontvangstloonen ten profyten van den lande te menageren en de penningen zooveel spoediger ten comptoire-generael van de provincie te doen overbrengen, zoo word by dezen gestatueerd, dat de generale-ontvangers-plaetzen der grietenyen in 't vervolg niet wederom zullen worden vergeven, maer dat de jegenswoordige ontvangers na de expiratie van de twee jaren, voor dewelke zy allen volgens 's lands wetten zyn ofte hebben kunnen worden aangesteld, ofte zooveel eerder als die by aflyvigheit, desistement ofte eenige andere toevallen vaceren, zullen worden gehouden van hare amten vervallen te zyn, zonder dat gemelde amten in 't vervolg ooit meer begeben zullen mogen worden.

XLVII. In alle grietenyen, daer de generale-ontvangersplaets, om redenen hierboven gezegd, niet meer exteerd, zullen de dorps-ontvangers verplicht zyn, de ingevorderde penningen zelfs direkt ten comptoire van de generale-ontvangers dezer provincie op de hiervoren gestatueerde termynen en bepalingen over te brengen.

XLVIII. Gene ontvangers, derzelver substituten, collecteurs ofte eenige andere, hoe ook genaemd, die eenige administratie van 's lands penningen zyn hebbende, zullen vermogen een of meerder schrijversplaetzen te bedienen ofte door zichzelfe ofte door andere te laten administreren, en zullen van nu af aen zoodanige ontvangers, derzelver substituten, collecteurs en alle andere, eenige administratie van 's lands penningen hebbende, verplicht zyn hare schryverschappen, of die zy door andere laten waarnemen, te quiteren, of wel den ontvangst, collecte of administratie, die zy zyn hebbende, 't welk ter hunner keure word gelaten.

XLIX. Zooals hierboven is gestatueerd omtrent het vaceren en vernietigen der generale ontvangers van de grietenyen, zoo word by dezen ook wel expresselyk vastgesteld en geordonneerd, dat de schryversplaetzen insgelyks zullen moeten uytsterven, en datgene derzelver, by wat toeval die ook mogten komen te vaceren, in het vervolg zullen werden gesuppleerd ofte vergeven.

L. En opdat niettemin de betaling der militie regulierlyk en maendelyks promptlyk zoude geschieden, zoo zullen de soldyen der kompagnien, die door de afgestorvene, gequiteerde of gedimiteerde schryvers plegen betaeld en voldaan te worden, in 't vervolg betaeld en voldaan worden by den ontvanger ofte ontvangers-generael dezer provincie, zooals nu met de militie, op den extraordinaris staet van oorlog en op de quote dezer provincie gerepartiteerd, word gepractiseerd, zullende de profyten, die de schryvers alsnu trekken, komen ten voordeele van de provincie of gedeeltelyk worden geëmplooeerd, om altoos zooveele contante penningen in 's lands comptoiren by soort van anticipatie te verzorgen, als noodig zullen wezen om de soldyen van maend tot maend te voldoen, volgens een uytrekening en schikking daerover ten spoedigsten met ons overleg te maken.

LI. Ten einde alle verdere menage, zooveel mogelyk, voor 's lands finantien te betragten, zoo zal ten eersten na het emaneren dezies een bezoigne worden aengelegd, omme

te examineren of nog verder eenige hetzy grooter of minder amten en beneficien konnen en behoren te worden afgeschafft ofte wel derzelver tractementen en emolumenten gemode-reerd en verminderd te worden, waeromtrent men verplicht zal zyn met alle onzydigheit en postpositie van eigen intrest te werk te gaen en daerop zoo spoedige resolutien te nemen en werkstellig te maken als de redelykheit en natuur der amten zal permitteren.

LII. De gilden binnen de steden niet alleen door verloop van tyd zeer zynde vervallen, maer ook door resolutien geboleerd en dus veele der ingezetenen recht en privilegien vernietigd zynde, zoo word by dezen gestatueerd en geordonneerd, dat alle de gilden binnen de steden weder in train zullen worden gebragt en by haer gildebrieven gemaintineerd, waertoe noodig zal wezen, dat de oude gildebrieven werden gerevideerd en na de jegenwoordige tydsomstandigheden verbeterd en veranderd, en dat voor de gilden, waarvan de gildebrieven niet voorhanden zyn of in het ongereede mogten wezen geraekt, nieuwe gildebrieven worden opgemaakt en uytgegeven.

LIII. Tot het revideren en schikken der oude gildebrieven en het opmaken der nieuwe worden de magistraten der respective steden, ieder in den haren, by dezen gequalificeerd, met dien verstande nochtans, dat zy, alvorens dezelve in train te brengen, die ter approbatie en ratificatie van de heeren Gedeputeerden des landschaps zullen overbrengen en dat dezelve, geapprobeerd en geratificeerd zynde, haer volle effect zullen erlangen; dat ook het Hof van justitie en alle neder-rechters gehouden zullen zyn dien conform recht te doen en de gilden allenthalven te maintineren en handhaven; desniettegenstaende zal het een ieder gepermitteerd zyn, om op de ordinaris week- en jaermarkten zyne goederen, eetwaren enz. ter markt te brengen, zonder op die dagen aen het gilde of gilden subject te zyn of dat verstaen zal worden, daerdoor aen het recht der gilden te worden gecontravenieerd.

LIV. Alle wagen, die geen behoorlyk octrooi hebben en sederd den tyd van veertig jaren zonder zoodanig behoorlyk octrooi zyn opgerecht, zullen van nu aen worden gesloten en vernietigd, en zal elk en een iegelyk verplicht wezen, om zyne goederen en koopmanschappen nergens als in de geoctrooieerde wagen te laten wegen op de poenen en boeten, by 's lands ordonnantie gestatueerd of nog te statueren.

LV. De heeren Gedeputeerde Staten zullen in navolging van hun eed niet vermogen eenig beletzel toe te brengen ofte permitteren, dat 's lands penningen niet behoorlyk en volgens de ordonnantie worden ingevorderd, en ook geene surcheances van executie vermogen te verlenen, maer zullen de wetten daeromtrent stiptelyk en zonder eenige interruptie worden nagekomen en ter uitvoer gebragt.

LVI. Alle vorige ordonnantien, plakaten en reglementen zullen blyven in haer volle kracht en vigeur, voor zooverre dezelve door deze niet worden gecontrarieerd of veranderd, zullende elk en een iegelyk, van wat staet of conditie dezelve wezen mogt, dien conform en wel particulier na dezen reglemente gehouden zyn zich te gedragen en hetzelve in alle pointen en artikelen stiptelyk te achtervolgen en na te komen.

LVII. In de commissien of procuratien van de volmachten ten landsdage zal worden geinsereerd, dat zy, volmachten, de wetten, plakaten, ordonnantien en reglementen dezès landschaps, en wel speciaal dit reglement, in alle zyne pointen en artikelen zullen nakomen en onderhouden en door alle en een iegelyk doen nakomen en onderhouden, en dat zy zelfs gene propositien zullen doen of eenige adviesen uitbrengen nogte gedogen, dat die door andere worden gedaen of uitgebragt, hiertegens in eeniger maniere contrarierende.

LVIII. Alle volmachten ten landsdage, raedsheeren in den Hove provinciael van Vriesland en derzelver ministers, alle hooge en lage magistraetspersoonen, procureur-generael, lands-fiskael, alle landschaps- en particuliere ontvangers en generallyk alle, die eenige commissien, amten of beneficien bekleden, gene uitgezonderd, zullen verplicht zyn de stricte observantie van 's lands wetten, reglementen en ordonnantien, en byzonder van dezen reglemente, opnieuw te bezweren.

LIX. En byaldien iemand, wie het ook wezen mogt, onverhoopenlyk bevonden mogt worden daertegens direct of indirect te contravenieren, zal zoodanig een gehouden worden, de facto van zyne commissie, magistrature, amt of beneficie vervallen te zyn, onverminderd

de actie van den procureur-generael, die hy tegens zoodanige vermeinen zal te kunnen en moeten sustineren.

LX. Verders reserveren Wy aen Ons de explicatie en interpretatie dezès reglements, zooals Wy by opkomende disputen daerover en na gelegenheit van tyd en zaken bevinden zullen te behoren.

LXI. Om de memorie en geheugenisse van de zoo zeer hoog gerezene troubles en onlusten en de oorzaken, die aanleidinge tot dezelve mogten gegeven hebben, uit de gedachten van een iegelyk zooveel mogelyk te wissen en in een altoosduurende vergetenheid te stellen, zoo hebben Wy goedgevonden de Ed. Mog. Heeren Staten van Vriesland by deze te verzoeken, om bij een generale amnestie alle hetgeene, dat van den beginne der voorsz. ontstane troubles en onlusten terzake en gelegenheit van dien, en daartoe eenige betrekelykheit heeft, tot nu toe is voorgevallen, van wat natuur en by wien het ook zoude mogen wezen begaen, kwyt te schelden en te aboleren, mitsgaders te vergeten en te vergeven, met interdictie aen den Hove provintiael en alle andere gerechten, justiciëren en officieren der voorsz. provincie, van daerop nu of namaels tegens iemand eenig onderzoek, calange of vervolg te doen, met bevel aen allen en een iegelyk, om zich voortaan als goede, geschikte en getrouwe burgers en ingezetèn betaemd, te gedragen, en aen hunne overheit allen schuldigen eerbied en gehoorzaamheit te bewyzen, op pœne dat diegene, die bevonden zullen worden contrarie te hebben gedaen, daerover als verstoorders van de gemeene rust, na de beschreven rechten en plakaten van den lande, zullen worden gestraft.

En opdat niemand hiervan eenige ignoratie præterdere, zal deze worden gepubliceerd en geaffigeerd, daer men gewoon is zoodanige publicatie en affictie te doen, want Wy zulks tot gemeene lands welwezen en tot de herstelling van rust en vrede verstaen te behoren.

Gegeven in Leeuwarden den 21 December 1748. (Was geteekend): W. K. H. F. Prince d'Orange en Nassau. Onder stond: (L. S). Ter ordonnantie van Zyne Hoogheit en gecontrasigneerd, J. de Back.

L. 28 November 1749. *Reglement Reformatoir van Stad en Lande*¹⁾.

Wij Willem, Carel Hendrik Friso, bij der gratie Gods Prince van Orange en Nassau, Graaff van Catzenelbogen, Vianden, Dietz, Spiegelbergh, Buuren, Leerdam en Cuylenburg, Marquis van Ter Veer en Vlissingen, Baron van Breda, Beilstein, de Stad Grave en Lande van Cuijk, Ijsselstein, Cranendonk, Eindhoven en Liesveld, Heere van Breedevoord, Turnhout, Geertruydenbergh, Willemstad, de Klundert, St. Martensdijk, Sevenbergen, Steenberg, de Hoge en Lage Zwaluwe, Naaldwijk, Diest, Grimbergen, Herstal, Noseroy, Arlay, St. Vith, Butgenbach, Daasburg en Warneton, Vrij- en Erffheer van 't eijland Ameland, Erffburggraaff van Antwerpen en Besançon, Erffmarschalk van Holland, Erffstadhouder, Capitein Generaal en Admiraal der Vereenigde Nederlanden, Ridder van de Kousseband, etc., etc., etc., allen dengeenen, die dezen zullen zien ofte hooren leezen, salut. Doen te weten, nademaal de Edele Mogende Heeren Staaten van Stad en Lande, tot redres van de abuisen, de Regering ingesloopen, aan Ons bij resolutie van den 29e Augusti 1748 hebben gedefereerd de volle maate en magt, om de regeeringsconstitutie van de provincie op vaste gronden te stellen, en hetgeen wij goed mogten vinden daaromtrent te arresteren, ten uitvoer te brengen, soo is 't dat wij Ons op het nauwkeurigste hebben doen informeeren naa hetgeene occasie mogte gegeven hebben tot alle die grote onlusten, die zedert een geruime tijd aldaar zijn ontstaan, en soverre gekomen, dat Wij genoodzaakt zijn geweest de verdere loop en dangereuse gevolgen door het gebruiken van Onze interpositie en autoriteit te stuiten, ten welken einde Wij commissariën Onsontwegen derwaerds hebben gezonden, die, om te voldoen aan Onze goede intentie, alles, wat mogelijk was, hebben in 't werk

¹⁾ Naar J. E. Heeres, *De wijzigingen in den Regeeringsvorm van Stad en Lande, in de jaren 1748 en 1749*, blz. 126 vlg.

gesteld, om alle verdere dadelijkheden niet alleen door tusschenspraak te weeren en de gevreesde onheijlen dus voor te komen, maar ook hun vlijt en arbeid hebben besteed, om middelen uit te denken, waardoor so de ruste tegenswoordig hersteld, als in het toekomstende verzekerd konde worden. Wij hebben daarom na rijpe deliberatie en gehoord te hebben het rapport van de heeren, Onze gecommiteerden, goedgevonden, bij dit reglement voor altoosdurend te statuieren en als een onverbreekelijke wet te doen onderhouden:

I. Dat de Regering, gelijk van ouds, zal blijven bestaan uit twee leeden, de Stad en de Ommelanden.

II. Dat de Stadsregeringe zal bestaan in burgermeesteren en raad, met assumtie van den ouden raad en de alsdan in eed zijnde off effective taal mannen en gezworen gemeente, die tot alle zaken, het welzijn van de stad en provincie concernerende, door burgermeesteren en raad geroepen zullen worden, imperio et jurisdictione exceptis, sodat de taal mannen en gezworen gemeente sig direct noch indirect zullen bemoeijen met zaken, rakende de criminele off civile justitie, maar zal de gehele oeffening van de jurisdictie verblijven bij burgermeesteren en raad.

III. Dat de keuse van de raad en gezworen gemeente zal blijven aan taal mannen en gezworen gemeente bij uitlotinge van vijff zwarte boonen, volgens de originele constitutie, met annullatie van alle interpretatoire resolutiën, ingekropene gebruiken, soogenaamde recommendatiën en ligues, alsmede van alle verteringen bij sollicitatie.

IV. Dat de sittende raad aan sig sal behouden de approbatie of disapprobatie over de wettigheid van de qualificatiën der verkorene, gelijk ook de faculteit om bij versterff van een van de leden van den sittenden raad een ander in desselffs plaats te eligeeren, alsmede om uit het midden van haar burgermeesters te verkiezen, en dat de sittende raad aan sig zal behouden het onderzoek en cognitie, of de verkorene personen na de wet behoorlijk zijn gequalificeerd.

V. Dat de sittende raad, hebbende ondersogt en kennis genomen, of de verkorene personen behoorlijk sijn gequalificeert, en de verkiezing dus in sooverre voltrokken zijnde, de raad daarop zal moeten verzoeken de approbatie van den heere Erffstadhouder Indertijd, gelijk mede aan den heere Erffstadhouder zal staan de approbatie van de verkorene burgermeesters, en so wanneer hooggem. heere Erffstadhouder niet zoude mogen goedvinden de voorsz. keuse, hetzij van burgermeesteren ende raad, hetzij van gezworens, in het geheel of ten deele te agreëeren en met desselffs consent te bekragten, dat de hoogstgedagte stadhouder in zulk een gevalle die zelffs zal mogen suppleren met bekwame personen uit het geheele lighaam der burgerije.

VI. Dat alle de gildens zullen hersteld worden en gemaintineerd bij hare gildebrieven en privilegiën, en gelijk van ouds mogen gecommiteerden zenden, om te assisteren bij de stadsrekening.

VII. Dat bij burgermeesteren en raad, gelijk altoos in gebruik is geweest en behoorlijk is, zal blijven het aanstellen van burger-officieren, mits dat de verkiezinge geschiede uit burgeren, die onder hetzelve vaandel wonen, daar de vacature valt.

VIII. Dat de regering van de Ommelanden zal bestaan, gelijk van ouds, uit jonkeren, hovelingen, eigenerffden en volmagten, in drie distincte quartieren: Hunzingo, Fivelingo en Westerquartier.

IX. Dat de subdivisiën in onderquartieren, waardoor de magt in de regeering gemakkelijk tot eenige weinige kan worden gebragt, zullen ophouden, en het reglement van den jare 1659 met de ampliatio van den jare 1663, waarbij dit is geintroduceerd, in soverre vernietigd worden, en dat in het toekomstende met twee quartieren zal worden geconcludeert, zullende in ieder quartier de stemmen hoofd voor hoofd worden gerekend, en daaruit de meerderheid geformeerd.

X. Dat vier weeken voor de monsteringe de electie van de volmagten zal geschieden, nadat Sondags te voren de afkondiging door de predikant zal zijn gedaan, om, indien geen eigenerffden mogten compareeren, het carspel als van ouds op de landdag te representeren.

XI. Dat de verkiezing van de volmagten zal geschieden in de kerk of regthuis, off andere bekwame plaats, soo beide in een carspel niet mogten gevonden worden, en zal

de convocatie der gequalificeerden carspelleden door de buurregter, en, daar die niet zijn, door de schatbeurder gedaan worden, die de stemmen behoorlijk zal opnemen, en daaruit de procuratie off volmagt na wettige meerderheid opmaken, en aan de monsterheeren ter examinatie en decisie overgeven.

XII. Naardien Delfzijl van ouds het regt gehad heeft, om ten landsdage te verschijnen, en in den jare 1659 ook geplaatst is onder de carspelen van Fivelingo, daertoe gerechtigd, dog aldaar geen grasen lands werden gevonden, waardoor iemand gequalificeerd is ten landsdage te compareeren, of kan worden, om volmagten te tekenen off aan te nemen, en reeds in den jare 1661 door wijlen Onsen heer overgrootvader, Prince Willem Frederic, glor. gede., en de heeren van de monsterring daaromtrent interpretatie ofte dispensatie is gerequireert, soo hebben Wij goedgevonden, dat de ingezetenen van Delfzijl, die een eigen huis bewonen, en hoofd- en heerdstedegeld betalen, zullen gerechtigd wezen, om uit hun een off twee volmagten ten landsdage te zenden, dog die, gelijk in alle de andere carspelen, niet meer als eene stem te samen zullen hebben, en zal de convocatie van de ingezetenen tot electie van de volmagten gedaan worden door de hopman off eerste officier van de schutterije.

XIII. Dat de stad Appingadam volkomen hersteld zal worden in hare privilegiën, om wegens de communitie twee volmagten ten landdage te zenden, welke door het eedgenootschap als van ouds zullen verkoren worden, ieder met een geheele stem, schoon tegelijk wegens Appingadam eigenerffden ten landdage mogten compareren.

XIV. De monsterheeren zullen malkanderen in consanguiniteit of affiniteit niet nader mogen bestaan als in de vierde graad, 't welk ook plaats zal hebben omtrent de heeren arbiters, en zal den heere Erfstadhouder indertijd van beide de verkiezing hebben uit leeden van de Ommelander regeering.

XV. Dat alle gefabriceerde en geleende qualificatiën, zedert eenigen tijd lang menigvuldig in gebruik geweest, waardoor veele ingezetenen der Ommelanden in hare regten wierden benadeeld, en comparanten op de landsdagen gebragt, die daar in geen deele toe gerechtigd waren, en alleen dienden om het gezagh van andere te stijven, waardoor een heerschappije van weinige, so nadeelig voor de wettige constitutie, wierde opgerecht, op het strengste worden verboden, bij poene dat de dus misbruikte goederen, tot subversie van de fundamentele gronden van de regeering, zullen worden geconfisqueert, waarvan de derde part zal komen ten profijte van den ontdecker van zulken frauduleuse handelingen, sodanig dat de schuldige in regten zal wezen geconvinced, een derde voor den armen van het carspel, daar de gecondemneerde woonagtig is, en zal de overige derde part komen ten profijte van het Ommelander comptoir.

XVI. Dat om de regeering van de Ommelanden in eenige weinige familiën over te brengen en te doen perpetueren, seedert eenige tijd is geintroduceert, om contracten met eigenerffden, zelfs in geschrifte, op te regten, waarbij die lieden sig verbinden, om op te trekken onder zekere huizen, en geen andere stemmen ten landdag uit te brengen, als die haar uit een familie of van een bezitter of bezitster van een zeker huis zijn opgegeven. En schoon zulke conventiën en verbintenissen zijn strijdig tegens de wetten van het land, en ook vernietigd door Haar Hoog Mogende, de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, in den jare 1735, so hebben Wij egter bespeurd, dat dezelve niet zijn ingetrokken, maar alsnogh exteren, waarom Wij goedgevonden hebben, om zulke onbetamelijke complotten geheel te weeren en uit te roeijen, te statuieren, dat boven de ordinaris straffen, na regten daar opgesteld, de opregters van zulke acten, sowel die dezelve passeeren als ontvangen, met een altoosdurende infamie en inhabiliteit om op de landdagen te verschijnen, of eenig ampt, commissie of bediening te bekleeden, zullen worden gestraft.

XVII. Dat geen eigenerffden ten landsdage zullen worden geadmitteerd, tenzij die boven de vereijsschen, bij het Ommelander reglement gestatueerd, op de cohieren van de personele goedschatting ofte sogenaemde 400sten penning bekend staan ten minsten voor de waarde van die goederen, volgens welkers eigendom zij begeren te compareren, en daarenboven zullen hebben bereikt den ouderdom van 19 jaren voor de tijd van de registrature, en zijn ledematen van de ware Gereformeerde kerk.

XVIII. Dat, gelijk billijk is, dat ieder in zijn regt en geregtigheden wort gemaintineerd, ook nauwkeurige zorge behoort gedragen te worden, dat daarvan geen misbruik tegens de primitive instellinge wort gemaakt, so keuren Wij volkomen aff de wijze, waardoor men sig zedert veele jaaren in de Ommelanden heeft weten meester te maken van geregtigheden en heerlijkheden, met die in eigendom te acquireren, zonder de huizen en landen, die daartoe van ouds behoorden, off, die te samen in eigendom bekomen hebbende, 't huis en landen weder te verkopen, separerende dus de geregtigheid, sijnde een jus fundo inhaerens, van 't goed ofte heerd, waaraan het van ouds aanhangig is geweest, door welk middel veele staende jurisdictiën, schepperijen, zijk- en dijkregten, alsmede jura patronatus ofte collatiën zijn opgereg, waarom Wij voor altoost verbieden het afscheuren der heerlijkheden en geregtigheden van de erfgronden, edele en andere heerden, huizen, hofsteden en landen, waaraan behooren, welke van malkanderen nog in het geheel nog ten deele zullen worden veralieneerd off afgescheiden, op wat wijze zulks ook zoude mogen wezen, maar zullen, als volgens haare rechte natuur van ouds in gebruik is geweest, bij malkanderen moeten blijven.

XIX. Dog nadien tegens de aloude fundamenteele wetten, constitutie en herkomens hiervan sooverre is gedeveerd, en de gewoonte, om de geregtigheden en heerlijkheden van de erfgronden aff te sonderen, so oud is, dat zonder merkelijke confusie en nadeel van diegeene, die volgens het 8ste articul van het 4e boek Ommelander landregt zulke geregtigheden justo titulo hebben bekomen en geëxerceert, daarin niet volkomen kan worden geremedieerd, soo hebben Wij nochtans, om diergelijke misbruiken in 't toekomende voor te komen, goedgevonden, dat binnen drie maanden naa het emaneren van dit reglement, iedereen zal hebben op te geven aan de Hooge Justitiekamer de geregtigheden en heerlijkheden, die, of met of zonder eenige goederen-bezit, met de aankomstbrieven, daartoe behorende, opdat door gemelde gerigtshoff exacte en nauwkeurige clauwboeken en registers van alle geregtigheden, ieder afzonderlijk, worden gemaakt, en aldaar in originali bewaard, opdat in het toekomende voor een rigtsnoer verstrecke, om het getal en hoedanigheid van die geregtigheden, en wie dezelve met of zonder gronden, huizen en hofsteden bezitten, te weten, opdat alle onzekerheid in een zaak van zulk een verren uitzigt, en die so zeer concerneerd de welvaart van het land en ingezetenen, op onwrikbare gronden, sooveel doenlijk, worde gesteld.

XX. Dat de jurisdictien van de grietenijen, over- ofte lankregten, redgerregten, scheppe-rijen, dijk-, zijk- en buurregten, nae hare originele fundatiebrieven weder zullen worden ingerigt, en alleen de breukvallige geboed volgens de wet, zonder dat geoorlofd zal wezen, onder wat naam off voorwendzel 't zij, van vacatiën off diergelijke boeten te vorderen van diegeene, dewelke niet schuldig aan overtredingen zijn bevonden.

XXI. En naardien het misbruik, in het vorige articul gemeld, soo groot is geworden, dat genoegsaam onmogelijk is hetzelfde weg te nemen als door het introduceren van een impartiale regtbank, tot wien diegeene, die sig door de ordinaire en domestique regter bezwaard vinden, bij appel hare toevlugt kunnen nemen, en zulx ook in de stad Groningen deficieert, kunnende van de vonnissen, door de raad geveld, niet worden geprovoceerd, waarover ook veele en verscheijde klagten zijn ontresen, so hebben Wij niet kunnen afzijn, om tot stuur van de justitie Onze gedagten te laten gaan op een provinciaal hof van justitie, hetwelk de burgers en ingezetenen, so van de stad als Ommelanden, uit alle de leeden en deelen van de provincie, met veel ijver en zugt hebben begeerd, waartoe Wij het bequaamste geoordeeld hebben de hoofdmannen-camer te erigeeren, met derzelve instructie te amplieren, en opnieuw vast te stellen.

XXII. Alwaaromme Wij vernietigen de ordonnantiën op de appellen van de drie geprivilegieerde zijlvestenijen, die voortaan zullen komen aan gedagte hooge justitiecamer.

XXIII. De gedagte hooge justitiecamer zal bestaan uit een ljeutenant en agt hoofdmannen, alle permanente leeden.

XXIV. De heere Erffstadhouder indertijd, present zijnde, zal in deze hooge justitiecamer altoos praesideren, dog in desselfs absentie zal de ljeutenant praesideren.

XXV. De ljeutenant en hoofdmannen ofte ordinaris raden, zullen moeten zijn lede-

maten van de ware Gereformeerde kerk, inboorlingen ofte ten minsten genaturalizeerde doctores of Licentiati Juris, die den ouderdom van 25 jaren hebben geadimpleerd, en malkanderen niet nader bestaan in consanguiniteit off affiniteit als in den vierden graad, zullende egter de supervenierende affiniteit aan dezelve onderling niet obsteeren, en zullen niet vermogen eenigh deel in de regering, so in de Stad als Ommelanden, te hebben, of aldaar of elders eenige ampten of bedieningen bekleeden, maar sig alleen moeten bemoeijen met de administratie van de justitie, zonder, onder wat voorwendsel het mag wezen, zaken van policie of finantie aan sig te trekken, reserverende Wij egter aan Ons de magt, om voor de eerste maal omtrent de graden van doctor of licentiaat en inboorlingschap of naturalisatie dispensatie te geven.

XXVI. Dit hoff zal wezen voorzien met een procureur-generaal en twee secretariën, die mede de qualiteiten, als in lieutenant en hoofdmannen worden gerequireerd, zullen moeten bezitten.

XXVII. De lieutenant, hoofdmannen en bovengemelde ministers zullen so nu als in het toekomende worden verkozen en aangesteld bij den heere Erfstadhouder indertijd, direct zonder eenige nominatie.

XXVIII. De clerquen, boden en mindere suppoosten zullen worden aangesteld door de lieutenant en hoofdmannen zelve.

XXIX. Deze provinciale hoge justitiecamer zal oeffenen de civile en ook de criminele jurisdictie over de geheele provincie van stad en lande, en hetgeen tot dezelve behoord, zonder dat de militairen worden verstaan hieronder begrepen te zijn, welke aan de judicature van den militairen regter zullen gelaten worden, op een wijze als bij een instructie, door Ons geformeerd, is gearresteerd, welke agter dezen reglemente is geannexeerd en gehouden wort als van woerde tot woerde hier geïnsereert, gelijk ook de formulieren van eed, daartoe specterende.

XXX. Dat ten dienste van de justitie bij de geregten in de Ommelanden, ordentelijk prothocol, so omtrent acten van contentieuse als volontaire jurisdictie zal worden gehouden, welke prothocollen bij de afgaande redgeren off hare erfgenamen niet zullen mogen verblijven, maar bij verandering van de rigter aan de successor in officio aanstonds werden overgegeven, opdat de retroacta altijd kunnen nagezien worden.

XXXI. Dat, op gelijke wijze als in Holland en Westvriesland, den heere Erfstadhouder zal hebben en exerceren het regt van pardon.

XXXII. Dat in cas van oneenigheid of discrepantie tusschen de Stad en Ommelanden, off collegien en leeden van dien, mitsgaders tusschen bovengemelde hoge justitiecamer, de stad of eenig geregte, de heere Erfstadhouder indertijd zal hebben de bemiddeling, of bij onverhoopt non succes, de eindelijke decisie en uitsprake derzelve.

XXXIII. Den heer Erfstadhouder indertijd zal hebben de approbatie van alle provinciale, so binnen- als buitenlandsche commissien, zonder eenige reden van disapprobatie te geven, en opdat in dezelve commissien, voor soverre die op het lid der Ommelanden vallen, de respective quartieren daarin sooveel mogelijk egaal komen te participeren, zal daarvan door het lid der Ommelanden een verdeeling gemaakt en aan Ons, ten fine van approbatie, gepresenteerd worden.

XXXIV. Dat de heere Erfstadhouder indertijd de volkomene aanstelling en dispositie zal hebben van alle hogē politicque ministeriale bedieningen, so provinciaal als die van de Stad en Ommelanden, waaronder begrepen zullen wezen sindicquen, secretariën, rentmeesters, ontfangers, monstercmissariën, artillerijmeesters, fiscaal, postmeester, major en commis van de provincie, drosten en amptmannen in de Old Ampten, Westerwolde, Goregt en Sapmeer, gelijk de heere Erfstadhouder indertijd zal hebben de volkomen aanstelling en dispositie van gouverneur of commandeur, en van alle verdere militaire charges, reserverende Wij aen Ons om aangaande het krijgsgeregte nader te disponeren.

XXXV. Dat, om het zozeer vervallene finantiewezen te herstellen, ten spoedigsten middelen behoren te werden uitgedagt, niet alleen om het verlies van de afgeschafte pagten te vervullen, maar ook om de inkomens van de provincie soodanig te vermeerderen, dat de provincie van Stad en Lande aan hare quota en verbindtenissen aan de Unie zal kunnen voldoen, en de provinciale lasten hoeden; dat ten dien einde ten spoedigsten een

provinciale besoeigne van financie zal werden gehouden, en, na gedane rapport, door de Staten, met Ons overleg, sodanige middelen vastgesteld en ten spoedigsten geïntroduceert, als noodigh zullen geoordeeld worden, welke belastingen een iedereen, van wat staat off conditie hij mag wezen, als regtgeaarde ingezetenen betaamt, zig zal hebben te onderwerpen.

XXXVI. Dat ten spoedigsten een nieuw cohier van de personele goedschatting of sogenoemde 400sten penning zal worden opgemaakt, en alle twee jaren gerevideert en vernieuwd, en deze personele schatting sodanig geheft als den nood of toestand van de provinciale finantiën zal vereïsschen.

XXXVII. Voorts wort bij dezen vastgesteld dat alle provinciale plaatsen en landen ter bequamer tijd, door Ons nader te designeren, zullen werden verkogt, op een wijze, die met Onze voorkennis het profijtelijkste voor de provincie zal geoordeeld werden.

XXXVIII. Alle solliciteursplaatsen zullen als onnutte bedieningen komen uit te sterven, zonder dat dezelve oijt weder mogen vervuld werden, zullende de betalingen van de soldije der militie direct uit het provinciale comptoir geschieden, en de tractementen van de solliciteurs komen ten voordeele van de provincie, en sooveel doenlijk geëmployeerd, om prompte betaling te bezorgen.

XXXIX. De provinciale rekenkamer zal in allen deelen van hare functie werden gemaintineerd, en sijn stipt naa hare instructie reguleren, en zal de Erfstadhouder indertijd aldaar alsook in de commissie van de financie sessie en stem hebben, op gelijke wijze als in het collegie van de Gedeputeerde Staten.

XL. De ontfanger-generaal van de provincie zal verplicht zijn alle drie maanden een naauwkeurige staat van sijn comptoir, sowel aan den heere Erfstadhouder indertijd, als aan het collegie van de Gedeputeerde Staten over te geven, vervattende den ontfang en uitgave, die hij zedert zijne laatste gedane rekening heeft gehad, en so vervolgens zeedert de laatst overgegeven staat volgens desselfs instructie.

XLI. De ontfangers van de provincie of eenige andere comptabelen, die administratie van 's lands penningen hebben, zullen in hare functie niet werden toegelaten, tenzij eerst en alvorens cautie en borg voor hare ontfangst en administratie hebben gesteld, conform de ordres en begroting, daaromtrent gemaakt, of in het vervolg gemaakt te werden, zullende niemand tot borge werden geadmitteerd, die eenige administratie of ontfang van 's lands penningen heeft, gelijk ook niemand als borge zal worden toegelaten, die sig reeds voor een ontfanger of comptabele als borge zal hebben geconstitueerd.

XLII. Alle defalcationen aan de comptoïren, hetzij onder de naam van depeche-gelden, als andersins, worden verboden, bij poene van verlies van ampt.

XLIII. Ten voordeele so van het comptoir van de Stad als Ommelanden, zullen aequivalenten op de ampten en bedieningen, so politique als militairen, werden gesteld na mate van derselver rendement, en zullen verders alle amptenaren bij het aanvaarden van hunne bedieningen den eed van purge doen, dat voor het bekomen van dien niet gegeven hebben, geven off beloven zullen.

XLIV. Dat om het verval van de provinciale academie te herstellen en dezelve in goeden stand te conserveren, de curatorsplaatsen, so wegens de Stad als Ommelanden, zullen wezen permanent, en de begeving daarvan staan aan den heere Erfstadhouder indertijd; zullende den Erfstadhouder indertijd wezen Rector en Curator-Magnificentissimus, aan wien met overroeping van de ses curatoren zal staan de begeving en aanstelling van professoren en andere leeraars in de universiteit, alsmede de volle directie over de gebouwen en alles wat tot de academie behoord.

XLV. Dat een provinciaal jagtgerigt zal worden opgerecht, waarvan den Erfstadhouder indertijd zal wezen opperhoutvester, die de aanstelling zal hebben van een lieutenant-houtvester en ses meesterknappen, welke in het laatste ressort volgens een op te regten jagt-reglement, over alle saken, rakende de jagt, visscherije en hetgeen daartoe behoord, alleen zullen oordeelen, en geadsisteerd worden door een fiscaal.

XLVI. De hoofdmannen-camer opgerecht zijnde tot een provinciale hooge justitie-camer in civile en criminee zaken, zal de schouw, die in eenige quartieren van de Ommelanden zedert lange jaaren gehad heeft, insgelijks worden waargenomen door dit

jagtgerigt, welverstaande egter, dat van de vonnissen en boeten aan de hooge justitiecamer zal kunnen worden geappelleert.

XLVII. Dat het tractement van den lieutenant-houtvester en meesterknepen en verdere bedienden van het jagtgerigt, zal worden bepaald en gevonden uit de tractementen van de twee extraordinaris gecommiteerde raden ter admiraliteit tot Harlingen, met de verdere bedienden, daartoe behorende, welke commissiën, als geheel onnodig, worden ingetrokken en voor altoos vernietigt.

XLVIII. Dat alle regenten, hooge en laage magistraatspersonen en amptenaren, gene uitgezondert, op wat naam eenige commissiën, charges en beneficiën bekleden of genieten, so nu als indertijd bij het aanvaarden van hunne ampten, commissiën en bedieningen, bij solemnelen en gestaafden eede opnieuw zullen moeten aannemen alle s'lands wetten, reglementen en ordonnantiën, in sooverre door dezen niet zijn verandert, en wel in t' bijzonder dit reglement, strikt te observeren en te doen observeren.

XLIX. Dat soo iemand, van wat staat, conditie of rang mogte wezen, sig sooverre emancipeerde van hiertegens direct of indirect aan te gaan, de facto van sijn beneficie, ampt, commissie off magistrature zal wezen vervallen, behalven dat tegens dezulke aanstonds na de wetten van den lande zal worden geprocedeert.

L. Wij reserveren aan Ons de interpretatie en explicatie van dit reglement, indien bij opkomende gevallen eenige elucidatie mogte nodig wezen, en nadien gedurende het verblijf van Onze commissariën binnen de provincie van Stad en Lande, aan dezelve veele klagten, soo van particuliere als van sociëteiten, zijn gedaan, die een legaal onderzoek requireeren en Wij in dezen reglemente voor de oeffening van de justitie soodanige sorge hebben gedragen, dat iedereen desselfs grieven en bezwaren behoorlijk aan den competenten regter kan inbrengen en aldaar ventileren, soo zullen soodanige remonstrantiën, requesten en supplicquen aan de vertoonders weder worden uitgegeven, om dezelve na regten te vervolgen bij den regter, aan wien de judicature daerover behoort.

LI. En eindelijk, om, sooveel doenlijk, het gepasseerde gedurende deze oneenigheden te doen vergeten, en, de ingezetenen met malkanderen in ruste en eenigheid te brengen, en het onderling vertrouwen te herstellen, hebben Wij goedgevonden, aan de Edele Mogende Heeren Staten van Stad en Lande te recommanderen, gelijk Wij doen bij dezen, om door een generale amnestie te vergeven en te aboleren alles wat gedurende deze troubles, en ter occasie van dien, is geperpetreert, van wat natuur zulx ook magh wezen, self uit een singuliere gratie daaronder begrijpende de nu onlangs voorgevallene zeer verregaande en ten uittersten strafbare oppositiën tegens het placcaat op het heffen der middelen van finacie, met Onze goedkeuring en overleg geëmaneerd, schoon zulx een naukeurig onderzoek en exemplare straffe verdient hadde, in verwagting, dat een iegelijk s'lands lasten, schattingen en geregtigheden met gewillige onderwerping zal opbrengen en betalen, zonder dat iemand daarover in regten zal mogen werden vervolgd, met interdictie aan de hooge justitiecamer, magistraat, geregten, justiciëren en officieren van deze provincie, om nu off namaals zelf eenig verder onderzoek hierna te doen of gedogen dat gedaan wort, bevelende wijders allen en een iegelijk, om sig in het toekomende, als goede, geschikte en getrouwe burgers en ingezetenen betaamd, te gedragen, en aan hare Overigheid alle schuldige onderwerping, eerbied en gehoorzaamheid te bewijzen, op poene dat die bevonden zullen worden contrarie te hebben gedaan, daarover als verstoorders van de gemeene ruste en veiligheid, naa de beschreven regten en placcaten van den lande te zullen worden gestrafft. En opdat niemand hiervan eenige ignorantie zoude kunnen preterderen, zal dit reglement overal werden gepubliceert en geaffigeert, daar men gewoon is publicatie en affixie te doen, want Wij zulks tot s'lands welwezen en herstelling van de rust en vrede verstaan hebben te behoren.

Aldus gearresteerd in Groningen, den 27^e November 1749.

Prince d'Orange & Nassau.

Ter ordonnantie van Sijne Hoogheid:

J. de Back.

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.

Aristoteles' Zielkunde.

Met een inleiding, korte overzichten en verklarende aantekeningen. Door Dr. J. M. FRAENKEL. — Prijs f 1,90.

A. C. W. Staring als verhalend dichter.

Door Dr. C. S. JOLMERS. — Prijs f 3,25.

Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde.

Door Dr. G. KALFF. Compleet verschenen in zeven deelen. — Prijs, per deel, geb. f 7,50. Uitvoerig prospectus op aanvraag.

Gerbrand Adriaenszoon Bredero.

Door HERMAN POORT. Met portret van Bredero. — Prijs f 0,90.

Catalogus der Incunabelen

van de bibliotheek der Rijks-Universiteit te Groningen. Door Dr. A. G. ROOS. Met gekleurde platen. — Prijs f 2,75.

Hendrick Laurensz. Spieghel.

Door Dr. ALBERT VERWEY. — Prijs f 2,40.

Geschiedenis van het Drama en het Tooneel in Nederland.

Door Dr. J. A. WORP. Compleet in twee deelen. — Prijs, per deel, gebonden f 6,50.

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.

674/144

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.

- Dr. J. Aalbers, RIJCKLOF VAN GOENS, COMMISSARIS EN VELDOVERSTE DER OOST-INDISCHE COMPAGNIE, EN ZIJN ARBEIDSVELD, 1653/54 en 1657/58, met platen en kaarten f 3,90
- ALBUM STUDIOSORUM ACADEMIAE GRONINGANAE, uitgegeven door het Historisch Genootschap te Groningen, geb. - 17,50
- Mr. A. S. de Blécourt, KLEIN BEKLEMRECHT, voor de praktijk ter perse
- Mr. A. S. de Blécourt, HET STADSMEIERRECHT IN DE GRONINGER VEENKOLONIËN f 3,90
- Mr. P. G. Bos, HET GRONINGSCH GILD- EN STAPELRECHT TOT DE REDUCTIE IN 1594, gebonden . . . - 5,90
- M. ten Bouwhuys, TWEE EEUWEN. Kleine wereldgeschiedenis van ± 1700 tot onze dagen. Met 18 kaartjes - 2,75
- BIJDRAGEN TOT DE KENNIS VAN DE PROVINCIE GRONINGEN EN OMGELEGEN STREKEN, met platen en kaarten. Dl. I f 5,50, Dl. II - 9,50
- Jhr. Mr. J. A. Feith, UIT GRONINGEN'S VERLEDEN . . - 1,90
- Jhr. Mr. J. A. Feith, DE OMMELANDER BORGEN EN HARE BEWONERS IN DE 17e en 18e EEUW. Met 8 afbeeldingen buiten den tekst - 2,90
- Dr. I. H. Gosses, DE RECHTERLIJKE ORGANISATIE VAN ZEELAND IN DE MIDDELEEUWEN, gebonden . . . - 5,90
- GRAFSCRIFTEN IN STAD EN LANDE, verzameld en uitgegeven door Jhr. Mr. J. A. Feith, Dr. C. H. van Rhijn, Jb. Vinhuizen en Dr. G. A. Wumkes, geïllustreerd, geb. - 6,50
- HISTORISCHE AVONDEN. Uitgegeven door het Historisch Genootschap te Groningen. Eerste bundel, gebonden f 3,90, Tweede bundel, gebonden f 4,90, Derde bundel, gebonden . - 3,90
- Dr. I. Mendels, DE JOODSE GEMEENTE TE GRONINGEN, 2e druk - 1,25
- Dr. C. H. van Rhijn, TEMPLA GRONINGANA. De Martini-kerk, de A-kerk, de Nieuwe Kerk en het beheer van de Nederduitsch Hervormde gemeente te Groningen, geïll., geb. - 3,90
- Dr. A. G. Roos, GESCHIEDENIS VAN DE BIBLIOTHEEK DER RIJKS-UNIVERSITEIT TE GRONINGEN, met platen en portretten - 2,75

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.

BIJBELSCH-KERKELIJK WOORDENBOEK

Onder redactie van Prof. Dr. A. VAN VELDHUIZEN.

Bewerkt door Prof. Dr. F. M. Th. BÖHL, Prof. Dr. A. VAN VELDHUIZEN,
Prof. Dr. W. J. AALDERS en Prof. Dr. H. TH. OBBINK.

Verschenen:

Deel I: HET OUDE TESTAMENT door Dr. F. M. Th. Böhl.

Deel III: DE KERK door Dr. W. J. Aalders.

Ter perse:

Deel IV: GODSDIENSTWETENSCHAP door Dr. H. Th. Obbink.

In bewerking:

Deel II: HET NIEUWE TESTAMENT door Dr. A. van Veldhuizen.

Prijs per deel bij intekening, gebonden f 6,50. Buiten intekening f 7,25

DOCUMENTEN EN KLEINE TEKSTEN

TEN GEBRUIKE BIJ DE STUDIE VAN

VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS, TAAL- EN LETTERKUNDE.

Onder redactie van Dr. J. W. MULLER en Dr. C. G. N. DE VOOYS.

- No. 1. DE RESOLUTIËN BETREFFENDE DE TAAL VAN DEN
STATENBIJBEL, met de bijbehorende stukken door Dr.
J. Heinsius f 1,20
- No. 2. PROEVEN VAN ZESTIENDE EEUWS OOSTERS NEDER-
LANDS door Dr. J. A. Vor der Hake f 1,20
- No. 4. BLOEMLEZING VAN LYRISCHE POËZIE door Dr. G. Kalf f 1,90

Ter perse:

- No. 3. FRAGMENTEN UIT MIDDELNEDERLANDSE BIJBEL-
VERTALINGEN door Dr. C. H. Ebbinge Wubben.

Dr. H. VAN GELDÉR,
ALGEMEENE GESCHIEDENIS
COMPLEET IN 6 à 7 DEELEN.

Deel I. Tot den dood van Pericles.

Deel II. Tot de verbreiding van het Christendom.

Deel III. Tot het overwicht van het Westen op het Oosten.

Ter perse om nog dit jaar te verschijnen:

Deel IV. Tot den aanvang der Renaissance in de 15e eeuw.

Prijs, per deel, gebonden f 6,90

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.

AG.

EK

CEN,

ink.

zen.

7,25

EN

DE.

YS.

1,20

1,20

1,90

—
S

90

G.

